

THE FORM CHANGE AND SHIFTS OF MEANING OF MULTI-WORD UNITS

This article explores the secondary and post-secondary derived lacunar phenomena of multi words units rearranged by the (partial) substitution in form change or/and semantic shift in terms of their renewed reproducibility. The author points out that the problem of change of multi-words units (MWUs) affect understanding of the modern English MWUs. To eliminate lacunae of understanding one should decode the new meaning by means of wide context applications, corpus analysis and other tools to compare and contrast MWUs phenomena in intra-transfer or inter-shift. The difficulties of interpretation of the semantically changed MWUs have been caused by their cultural uniqueness and vague change, both formal and semantic, performed by the secondary and post-secondary derivation. Thus, lacunarity lies in the first motivation of MWUs and after that in its secondary motivation, semantic and formal shift of MWUs.

Key words: MWUs, modified figurative expressions, semantic shift, secondary meaning, the post-secondary change.

Formulation of a research problem and its significance. Reproducibility of the secondary and post-secondary rearrangement is the new linguistic area for research and analysis of the deviation of MWUs including form shift and change of meaning to be studied. The research problem is correlating with frame semantics, its cognitive scenarios that making the research area especially significant for lacunology studies and cognitive semantics.

Lacunology, the modern linguistic discipline dealing with lacunae in speech, writing and cognition, describes the lacunar facts in terms of result and process. As results lacunae are seen as zero elements, empty space, noughts and nothing. As the process lacunae take part in word building, neology constructing, while intra-lingual shift, translation process, or inter-transfer, and the process of decoding of metalese, reconstructing of old or unknown forms and post-functioning when something old is erased and new begins.

The Lacunicon register is growing embracing relating to lacunology endozones: philosophy, translation, comparative linguistic and cultural studies, synergetics and semiotics. The various terms of lacunology denote lacunae of verbal and non-verbal clusters, in writing and speech in the lexical and cognitive endozones of lacunarity demonstrating specific lacunar traces by its corpora: lacunae of reduction, lacunae elimination, compression, zero transfer, difficulties in translation, gaps in the process of decoding, incomprehension in the process of guessing, finding unknown elements in the process of reconstruction, seeing lacunae as void place to be soon eliminated in the process of bifurcation of the new meaning, finding ambiguities and polyfunctional words and terms lacunar, eliminating implicitness or hiding the meaning.

The goal and the specific tasks of the article. This article deals with the cognitive endozone of lacunarity. The Object of the research is MWUs and the subject of the study is functioning of the secondary and the post-secondary MWUs in intra-and inter- environment. The urgency of the topic is objectified by the lack of research on this topic, as well as the growing interest of scientists to semantic changes.

The material of the search is modern and as been extracted from online recourses for many MWUs are not registered in dictionaries. The purpose of the work is to show how semantic changes occur in MWUs, to analyze and interpret phenomena of shift and innovation. It is important to see the derivation process as the MWUs change their form and meaning what is vivid at MWUs secondary and post-secondary rearrangements in the form of reproducibility.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. Some characteristics of MWUs can be observed in scientific discourse, corpus data, wide context search engines. The neos of MWUs show the lexical creativity, “concept-theme feedback

loops display remarkable similarities” to the original MWUs in comparison to the post secondary MWUs [9, p. 30].

The derived MWUs demonstrate high frequency usage. The semantic shift of PUs, set-phrases and idioms deviations take place at all levels of the contemporary discourse: in Fiction, Academic, Spoken, News, and Magazine. In order to eliminate the informative lacunae of the modified MWUs in the secondary and post-secondary deviations there is provided to use (i) compare and contrast tool, (ii) wide context tool, (iii) idiomatic search engines, (iv) etymological background analysis enabling to reconstruct the intra- and inter- change of the formal level and semantic shift of the inner modifications.

Analysis of the research into this problem. MWUs transfer into other languages can be implemented by deletions cutting off the unknown or euphemized element causing the informative lacunae, by sense substitutions or formal form shifts forming the partial cognitive or formal lacunae, by innovations eliminating lacunae by creating new word unit, by commentary and other interpretations filling in lacunae by the accompanied explanation [10, p. 207].

When the initial meaning can be modified or partially removed, thus the secondary meaning arising out, so we deal with semantic shift. If the form of the word (nominative unit) or multi-word units (communicative units) change, the lexical and semantic changes occur. Thus, archaic expression like *down the pike* turned into other more evident etymology changing into *down the pipe*, the set-expression *American Idiot* was presupposedly borrowed from the idiomatic expression the *American Patriot*.

Sometimes it happens when the origin of the word/term is borrowed from Latin or Greek, or from other foreign languages, cf.: *Trumpism of the Day*, *teledildonics*. The neologism is exploring mimesis and looks like the old term, but it is completely brand new conceptual unit. Old terms’ traces are iterated by the new second-hand users disguised as pseudo-terms.

MWU can be polyfunctional, thus the one meaning has to dominate contextually, Cf.: *JFK as Junior Fellowship Kidz*, or as *Junk Food Kitty*, or *Jihads For Kerry*, *John Fitzgerald Kennedy*; *John F. Kennedy* = *John F Kennedy International Airport* (erasure of the word airport).

The Phraseologic MWUs are secondary units that are in comparison with free expressions have stable indirect meaning, can be described as highly figurative, metaphoric, being stick together in the preserved collocation, e.g.: *Early bird catches the worm*. Still, these secondary units can be modified, and changed into the post-secondary, tertiary, undergo fourth change and beyond, cf.: *There's an early bird buy-one, get-one-free special, to work the early bird on Friday, with early bird discounts, the Early Bird Detective Agency, moderate early bird, with early bird dinner specials, early bird bingo, etc.*

In terms of argumentation the phrasological units and felicities are often used in political discourse in terms of argumentation for they are easy-to-understand expressions and demonstrate persuasive argument by able-to-get way with conclusive proof supported by metaphors and popular phraseology, cf.: “*Opportunity doesn’t come easy*”, “*One man cannot make a movement*”, “*A new politics for the new time*” [8, p. 77]. Some set-phrases, collocations and proverbs make politician’s speech popular (cf. Obama’s proverbial Rhetoric in “*Yes, we can*” (2009)), other fading away [8, p. 161]. Proverbs like *A woman’s tongue wags like a lamb’s tail* or *Spare the rod and spoil the child* have disappeared or are on their way out while such proverbs as *A woman without a man is like a fish without a bicycle* or *There is no free lunch* are steadily gaining in currency [7, p. 209]. Some proverbs are rearranged: “*Use it or lose it*”, “*Pay as you go*”, “*lipstick on a pig*” [7, p. 83].

Proverbs are as traditional signs of cultural values, cultural and social historians, folklorists, linguists have expended much energy in studying proverbs both as expressions of national wisdom [7, p. 205]. The new proverbs illustrate new emergent values. Cf.: *Nothing but money is sweeter than honey, Banks have no hearts, Money makes the mare go but not the nightmare. Old shoes and old friends are best. Mud thrown is ground lost. Friendship can’t stand on one leg alone. You have to summer and winter together before you know each other* [7, p. 228].

The secondary units or all rearranged units on the one hand have some similar traces, demonstrating mimesis; on the other hand they have some vivid formal replacements or semantic change

or multiple semantic or other changes as in artifact rearrangements, cf.: *Diamonds Are A Girl's Best Friend* introduced by Carol Channing, relived in other tributes.

The term "law of Hobson-Jobson" is sometimes used in linguistics to refer to the process of phonological change by which loanwords are adapted to the phonology of the new language, as in the archetypal example of "Hobson-Jobson" itself (OLD entry OED entry for "Hobson-Jobson"). Webster's Third International Dictionary gives as examples of "Hobson-Johnson": Spanish *cucaracha* becoming English "cockroach", and English "riding coat" becoming French *redingote*.

The secondary term that derived *Hobson-Johnson* is *Hanklyn-Janklin* denoting the contemporary glossary of Indian English terms and Indian-derived words in mainstream English by Nigel Hankin, named as a tribute to its 1886 forebear Hobson-Jobson.

Multi-word units (MWUs) correspond to one grammatical phrase constituted by several lexemes separated by a blank [3, p. 9]. They differ from free combinations, whose constituents keep their syntactic and semantic independence, and from compounds, which are morphologically made up of two elements which have independent status outside these word combinations.

Often MWUs alter their sense while entering other linguistic area. Thus, the set expressions borrowed from other language and culture are changing their appearance. This is discussed before Hobson Jobson phenomenon showing replicas as very near to "two peas in a pod" in different areas: translations (retranslations), film industry (remakes), arts (repetitive copies, recopies, similar replicas), in internet (related videos), in marketing (*mimetism* representations as celebrity imitation in appearance, clothes or manners, *twin-sumers*, etc.).

When MWUs are also terms from two languages differ considerably or when a term exists in one language only, there are three basic techniques for reproducing the term in another language: borrowing, creating new term and creating equivalent paraphrase [2, p. 15].

The use of a loan word, i.e. the direct coining of a term from another language, is indicated when the content of the term is especially typical for the area in which the source language is spoken and is therefore difficult to translate (e.g. drugstore in North America and ombudsman in Sweden). That this language usage is by no means restricted to the case shown by word Engl. *Know-how*, укр. *ноу хау* and very many others which were taken over into Ukrainian unchanged. A loan translation (e.g. Engl. contact lenses, укр. *контактні лінзи*) can facilitate the comprehension of a term which is unknown in the area in which the target language is spoken: however, this requires a motivated term in the source.

Coining a term in the target language with possible adding of extra information, e.g. Engl. *nonproliferation treaty*, укр. *договір про нерозповсюдження ядерної зброї*.

To eliminate difficulties in translation of multi word unit or lacunar compound one may create the equivalent paraphrase. It is the possible way out, for English terms may be MWUs or similar to them compounds which are succinct, e.g.: Engl. *brinkmanship*, балансування на межі війни; політика балансування на межі війни; балансування на грані можливого; балансування на межі допустимого; доктрина балансування на межі війни; амер. англ. тактика балансування на грані фолу; доведення небезпечної ситуації до межі; дип. політика конфронтації.

According to conceptual change theory the semantic change is like "rearranging nodes in the network" which needs addition or deletion some links and nodes, involving restructuring and replacing the whole conceptual networks [9, p. 22].

The other important issue of MWUs transfer and words' migration from one language into other, from one sphere into another: e.g. terms *reproducibility* from biology migrates to linguistics, the term *nonlinear dynamics* used by linguistics in synergetic approaches.

Among the most important factors of MWUs transfer and reproducibility are creativity and mimesis [9, p. 30]. Among the current best new words (hybrid compounds) in American English are there challenges to translation: Engl. *masterdating* (going out alone to a movie or a restaurant), *dudevorce* (when two bros officially end their relationship), *nonversation* (a completely worthless conversation, small talk), *cellfish* (an individual who continues talking on their phone so as to be rude or inconsiderate of other people), *errorist* (someone who repeatedly makes mistakes, or is always wrong),

askhole (someone, who asks many stupid, pointless or obnoxious questions), *bedgasm* (a feeling of euphoria experienced when climbing into bed at the end of a very long day), *internest* (the cocoon of blankets and pillows you gather around yourself whilst spending long periods of time on the internet), *chairdrobe* (piling clothes on a chair in place of a closet or dresser; similar to *floordrobe*), *unlightening* (learning something that makes you dumber), *hiberdating* (when a person ignores their friends in favour of a boyfriend/girlfriend), *destinesia* (when you get to where you were intending to go, but forget why you were going there in the first place), *textpectation* (the anticipation felt when waiting for a response to a text), *columbusing* (when white people claim to have discovered something that has been around for years, decades, or centuries), *youniverse* (used to indicate that a person has knowledge only of him or herself; their universe consists only of them), *carcolepsy* (a condition where a passenger falls asleep as soon as the car starts moving), *ambitchous* (striving to be more of a bitch than the average bitch), *unkeyboardinated* (when you're unable to type without repeatedly making mistakes), *afterclap* (the last person who claps after everyone has stopped), *juggersnot* (a huge impending sneeze you can't prevent), *beerboarding* (extracting secret information from a colleague by getting them drunk), *nerdjacking* (filling a conversation with unnecessary detail about one's passion to an otherwise uninitiated, uninterested layperson), *chiptease* (when you buy a bag of papato chips thinking that it will be full but it turns out it's just air), *doppelbanger* (a person who has sexual intercourse with someone that looks identical to them but is not related) (New Modern random words).

There are computer-oriented new fixed words and phrases, such as *hashtags* (function code for social interaction #ifyoulikethatkindofthing), *scunthorpe problems* (algorithms' censorious tendencies), memes (from shortening of the Ancient Greek term *mimeme* ("an imitated thing")) gene-pool for thoughts and beliefs as memes of translation as popular topics), *LOLs* (Laugh out loud).

The words are so new that are not searched by WordNet Search Key where both semantic and lexical relations are given with accompanying illustrations, Cf: S: (n) *juggernaut*, *steamroller* (a massive inexorable force that seems to crush everything in its way) is given by the derivative *juggersnot* (a huge impending sneeze you can't prevent) is not given.

Conclusions and prospects for further research. The analysis of corpus data and concordance illustrations showed how phraseological units (PUs) were slightly changed and modified by means of the secondary (subsequent) semantic derivation. Many MWUs in Spoken and Magazine, News endozones were high-frequency collocations of deviant nature in the modern English comparing with their non-deviant source MWUs. This is the reason why neology and phraseology are better learned and taught at the university level, where the self-education and corpus analysis are engaged.

The detailed study has revealed that most errors concerned the misuse of MUWs are explained not by out-date recourses language learners use, but due to the rapid semantic change of MWUs making neology or rethought winged phrases or idioms in the real time regime, what is affirmed by corpora data from the current spoken, academic and magazine discourses. Some other questions concerning MWUs change, modification and transfer remain open to debate.

Bibliography

1. Altenberg B. On the phraseology of spoken English: the evidence of recurrent word-combinations / B Altenberg // *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications* / A. P. Cowie (ed.). – Oxford : University Press, 1998. – P. 101–122.
2. Arntz R. Terminological equivalence and Translation / R. Arntz // *Terminology: Applications in interdisciplinary communication* / ed. by Helmi B. Sonneveld, Kurt L. Loening. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1993. – P. 5–21.
3. Bolly C. The acquisition of phraseological units by advanced learners of French as an L2: High-frequency verbs and learner corpora / C. Bolly // *The advanced learner variety: the case of French*. – Bern ; Berlin : Peter Lang, 2009. – P. 1–24.
4. Burt G. Epigenetic change: new from the seeds of the old / G. Burt // *Strategic Change*. – No. 12(7). – Stirling : Wiley-Blackwell, 2003. – P. 381–393.
5. Cock S. High Frequency Words: the Bête Noire of Lexicographers and Learners Alike. A close look at the verb "make" in five monolingual learners dictionaries of English / S. Cock, S. Granger // *Proceedings of the Eleventh EURALEX International Congress*. – Lorient : Universitet de Bretagne-Sud, 2004. – P. 233–243.

6. Granger S. Integrating learner corpora and natural language processing: A crucial step towards reconciling technological sophistication and pedagogical effectiveness / S. Granger, O. Kraif, C. Ponton, G. Antoniadis, V. Zampa // *ReCALL*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – No. 19(3). – P. 252–268.
7. Mieder W. *Yankee wisdom: American proverbs and the worldview of New England* / W. Mieder // *Phraseology and Culture in English*. –1993. – P. 205–235.
8. Mieder W. “Yes We Can”: Barack Obama’s Proverbial Rhetoric / W. Mieder. – New York : Peter Lang, 2009. – 352 p.
9. Pavel S. Neology and Phraseology as Terminology-in-the-Making / S. Pavel // *Terminology: Applications in interdisciplinary communication* / ed. by Helmi B. Sonneveld, Kurt L. Loening. – Amsterdam , Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1993. – P. 21–33.
10. Szerszunowicz J. Phraseological Gaps as a Translation Problem / J. Szerszunowicz // *Research on Phraseology Across Continents*. – Bialystok : University of Bialystok Publishing House, 2013. – Vol. 2. – P. 299–319.

References

1. Altenberg, B. 1998. “On the phraseology of spoken English: The evidence of recurrent word-combinations”. *Phraseology: Theory, Analysis, and Applications*, edited by A. P. Cowie, 101–122.
2. Arntz, Reiner. 1993. “Terminological equivalence and Translation”. *Terminology: Applications in interdisciplinary communication*, edited by Helmi B. Sonneveld, L. Kurt, 5–21.
3. Bolly, Catherine. 2009. “The acquisition of phraseological units by advanced learners of French as an L2: High-frequency verbs and learner corpora”. *Emmanuelle Labeau, Florence Myles, The advanced learner variety: The case of French*, Peter Lang, 1–24. Bern; Berlin. <http://hdl.handle.net/2078.1/83340>
4. Burt, G. 2003. “Epigenetic change: new from the seeds of the old”. *Strategic Change*, 12: 381–393.
5. Cock, S., and Granger, S. 2004. “High Frequency Words: the Bête Noire of Lexicographers and Learners Alike. A close look at the verb “make” in five monolingual learners dictionaries of English”. *Proceedings of the Eleventh EURALEX International Congress*, eds. G. Williams, S. Vessier, 233–243.
6. Granger S. 2007. “Integrating learner corpora and natural language processing: A crucial step towards reconciling technological sophistication and pedagogical effectiveness”. *ReCALL*, 19(3): 252–268.
7. Mieder, Wolfgang. 1993. *Yankee wisdom: American proverbs and the worldview of New England*. *Phraseology and Culture in English*, edited by Paul Skandera, 205–235.
8. Mieder, Wolfgang. 2009. “Yes We Can”: *Barack Obama’s Proverbial Rhetoric*, New York: Peter Lang.
9. Pavel, Silvia. 1993. “Neology and Phraseology as Terminology-in-the-Making”. *Terminology: Applications in interdisciplinary communication*, edited by B. Sonneveld Helmi, L Kurt, 21–33.
10. Szerszunowicz, Joanna. 2013. “Phraseological Gaps as a Translation Problem”. *Research on Phraseology Across Continents*, 2: 299–319.

Анохіна Тетяна. Перебудова форми та значення мультикомпонентних одиниць. Когнітивна лінгвістика має широкий спектр підходів до опису значень природної мови. У наших дослідженнях ми покладаємося на підходи сучасної фреймової семантики, яка пропонує лінгвістам по-своєму вивчати зміст слів. Існують специфічні способи опису принципів створення нових слів і фраз, а також механізм включення нового значення. У статті розглядаються секондарні та постсекондарні зміни мультикомпонентних одиниць (МКО) в аспекті переформатування їх зовнішньої форми і значення, описаних в термінах їхніх когнітивних сценаріїв. У статті представлена когнітивна модель, яка включає нові, секондарні та постсекондарні значення. Описуються когнітивні сценарії зміни МКО, їх семантична деривація, зміна зовнішньої форми. МКО є частиною «замороженої фразеології» та корелює з когнітивною ендозоною лакуарності. Семантичні зрушення розглядаються як секондарні та постсекондарні зміни. Первісне значення фразеологічних МКО може бути частково змінене або видалене. У процесі семантичних зрушень фактичне значення змінюється. Модифіковані МКО демонструють мімікрію, але перетворені МКО виявляються абсолютно новими концептуальними одиницями. Інтерпретація схеми перегруповання МКО була проведена за допомогою емпіричних процедур для виділення секундарних і постсекондарних МКО.

Ключові слова: мультикомпонентні вербальні одиниці (МВО), модифіковані фігуративні вислови, семантичний зсув, вторинне значення, постсекондарні зміни.

Анохина Татьяна. Переформатирование формы и значения мультикомпонентных единиц. Когнитивная лингвистика имеет широкий спектр подходов к описанию значений естественного языка. В наших исследованиях мы полагаемся на подходы современной фреймовой семантики, которая предлагает лингвистам по-своему изучать смысл слов. Существуют свои специальные способы описания принципов создания новых слов и фраз, а также механизм включения нового значения. В статье рассматриваются секондарные и постсекондарные изменения мультикомпонентных единиц (МКО) в аспекте переформатирования их внешней формы и значения, описанных в терминах их когнитивных сценариев. Представлена когнитивная модель, которая включает новое, секондарное и постсекондарное значение. В статье описываются когнитивные сценарии

изменения МКО, их семантическая деривация, изменение внешней формы. МКО являются частью “замороженной фразеологии” и коррелирует с когнитивной эндоной лакунарностью. Семантические сдвиги рассматриваются как секундарные и постсекундарные изменения. Первоначальное значение МКО может быть частично изменено или удалено. В процессе семантических сдвигов фактическое значение меняется. Модифицированные МКО демонстрируют мимикрию, но преобразованные МКО кажутся совершенно новыми концептуальными единицами. Интерпретация схемы перегруппировки МКО была произведена с помощью эмпирических процедур для выделения секундарных и постсекундарных МКО.

Ключевые слова: мультикомпонентные вербальные единицы (МВО), модифицированные фигуративные высказывания, семантический сдвиг, вторичное значение, постсекундарные изменения.

УДК 811.111'37

Inesa Baybakova, Oleksandra Hasko

INVESTIGATING AMBIGUITY: A SEMANTIC ANALYSIS OF INTENTIONAL AND UNINTENTIONAL AMBIGUITY

The article concerns the concept of ambiguity in terms of its intentional vs unintentional usage with reference to phonology, grammar and lexis, presenting the corresponding reasons and consequences in everyday communication. Ambiguity as a linguistic phenomenon has already been in the focus of investigation from different points of view, namely phonological, grammatical and lexical. Taking into account the issues mentioned above, the article dwells on both intentional and unintentional ambiguity or in other words its conscious and subconscious aspects.

The analysis carried out covers different notions of the phenomena being compared, contrasted and described with reference to grammar, phonology and lexis. The comparison between conscious and subconscious ambiguity has proved that intentional usage of ambiguous items is aimed at making everyday communication more expressive and vivid appealing to our sense of humour, while subconscious ambiguity may be treated as a beneficial aspect, but it also may result in confusion and embarrassment. Intentional ambiguity turned out to be quite effective in advertising and, thus, may be in the focus of further studies.

Key words: linguistic ambiguity notion, semantic analysis, intentional/conscious ambiguity, unintentional/subconscious ambiguity, interpretation of meaning, transformational rules.

Formulation of a research problem and its significance. Being associated in the language system with several meanings, ambiguity due to its vagueness and inexactness allows different interpretations producing humorous effect or causing misunderstanding, confusion and embarrassment. Thus, its investigation requires semantic analysis with special attention paid to intentional/unintentional factors.

Analysis of the research into this problem. Ambiguity as a linguistic phenomenon has already been in the focus of investigation [3-7] from different points of view, namely phonological [9], grammatical [2] and lexical [11]. Taking into account the issues mentioned above, the article dwells on both intentional and unintentional ambiguity or in other words its conscious and subconscious aspects.

The goal and the specific tasks of the article. The article is aimed at analyzing the concept of ambiguity in terms of its intentional vs unintentional usage with reference to phonology, grammar and lexis, presenting the corresponding reasons and consequences in everyday communication.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. In *Longman Dictionary of Contemporary English* ambiguity is defined as “the state of being unclear, confusing or uncertain, or things that produce this effect”. (*Longman Dictionary*, 2003: 93). The second definition taken from *All Words.com MultiLingual Dictionary* presents the concept as “something liable to more than one interpretation, explanation or meaning, if that meaning etc cannot be determined from its context” [13]. Still a different definition of the word ambiguity focuses on the fact that “it arises from the existence of transformational rules which

produce identical surface results from different deep sources, and from simultaneous existence of words which can function in dual syntactic capacities” [9].

The main focus first is to deal with the concept of unintentional ambiguity, the use of language in which words, phrases, sentences with more than one sense happen subconsciously. Unintentional ambiguity can be divided into grammatical, phonological and lexical fields. All the examples included below are devoted to present unintentional form of language duality.

Grammatical ambiguity is known to occur if a grammatical structure of one sentence may be interpreted in two ways. An interpretation allows for two different meanings to exist both of which are linguistically and logically correct [4]. Subconscious usage of ambiguity in grammatical field may be noticed, for instance, in relative pronouns, auxiliary verbs, present participle, post-modifiers and amphibology.

According to Ullmann [11] ambiguity may also arise from the structure of a sentence. Such a source of ambiguous phrasing is called amphibology where words in a sentence are not ambiguous but they are combined in a way that creates more than one interpretation. The above linguistic event is so called only when it happens unintentionally. The example presented below is amphibological: *I met a number of old friends and acquaintances* [11, p. 158]. The ambiguity in the above exemplar arises because of the word “old” which may relate to words friends as well as acquaintances or only the former one. Most ambiguities of such kinds may be clarifying by the context or by intonation while making a speech [11].

Ambiguity can also appear when present participle is placed after a noun. The interpretation here may be dual because present participle may function as a present participial clause or as an adjectival noun complement. E.g. *A boy looked at the girl reading a book* [6, p. 264].

The important fact here is that present participle ‘reading’ functions as a dual meaning because it may refer to a boy or to a girl. In fact, there only exists one correct interpretation where putting intonation and stress in the right place of a sentence is the key not to be misinterpreted [6].

Phonological ambiguity occurs when surface structures of different sentences are given the same phonological interpretation [2, p. 300]. While analyzing this kind of double meaning, we will focus on the aspect of language such as: pronunciation, words easily confused, stress and intonation, homophones. O’Connor [8] points out that a musical tone has to be mentioned as something that has a significant influence on ambiguity. Words, phrases and sentences differ in melody since a speaker may add a particular mood to any utterance. They may be articulated definitely or with hesitation; angrily or kindly; with interest or without any involvement. That is to say, a meaning of English tune is important to be known because one sentence which is pronounced in falling or rising intonation, often changes a sense. The English language is characterized by use of falling intonation while using Wh- questions but contrary to this a speaker uses rising tone to intonate Yes/No and stative questions. Yes/No questions may create misinterpretations if they are intonated in a falling pitch, for example, *You like the Beatles?*(14) This is a statement form, but here it functions as a question, therefore the voice should go from higher tone but if not, then a speaker may be misunderstood.

Needless to say, consonants may be both voiced and voiceless and what is important, they cannot be articulated interchangeably, for their meaning may be confusing for a listener. There are some pair of words in which this is clearly presented, for example, bleeding and bleating. If a speaker pronounces /t/ as a voiced sound in a word “bleating”, then it may confuse the hearer. E.g. *A lamb is bleating*.

To sum it up, rules concerning pronunciation must be respected by learners because they make communication successful.

Lexical ambiguity is known to have a double source: syntactic and semantic form. The former one refers to ambiguity of words and hence the category they belong to. However, the latter type of lexical ambiguity is analyzed in terms of linguistic phenomenon called polyvalency [10]. This passage will deal only with the semantic kind of lexical ambiguity due to the fact that the syntactic

kind is more related to grammatical structures and their connotations. First of all, semantic ambiguity has to be mentioned as the most crucial source of lexical duality. It is based on polysemy and homonymy. There is a significant difference between them since polysemous words, in contrast to homonymy, share not strictly related but still similar meanings. Below, we will deal with them separately, giving examples to present their influence on the process of ambiguity.

Generally speaking, polysemy is a vast source of ambiguity. Polysemy items are specified as a fundamental characteristic of everyday speech. In fact, this multiplicity of meaning arises when one word used in different contexts has several senses. That is to say, one word may function with double, triple or even more senses which are contextualized. Polysemous words include both literal and derived meaning, both of which are sometimes not so clear to be intelligible, however their senses somehow relate to each other [11].

From words such as “bed”, “mouse” a literal meaning seems to be obvious but there are some words like “position” in which original sense is questionable. One of the features of polysemy is point of reference. What is meant by referential polysemy is double meaning of one word and the link between these two senses, for example: *She could hear the piano / She polished the piano (15)*. Here, the word “piano” occurs as a sound, an object and the link between them is related to the object they refer to.

The concept of intentional ambiguity refers to the use of language in which its units like words, phrases, sentences are used consciously. Intentional duality can be divided into grammatical, phonological and lexical linguistic areas. If linguistic duality in communication is used for purpose, we may predicate their different reasons. In general, these reasons may have roots in producing humour and irony or ambiguous items are often phenomenon in literature and advertisement.

The concept of grammatical ambiguity which was mentioned at the beginning plays also an important and active role in its intentional usage. The use of grammatical structures in written and oral language may be the source of intentional ambiguity for language users. Grammatical structures which will be mentioned below are the following: deictic expressions, word-formation and reflexive pronouns.

Deictic expressions like ‘that’, ‘they’, ‘here’, ‘tomorrow’, ‘now’ have to be mentioned because of their vast usage in puns. The short joke presented below clearly explains the intentional usage of ambiguity. *Doctor: How are you feeling today? – Patient: My breathing still troubles me. – Doctor: Mm! We must put a stop to that. (16)* The deictic expression ‘that’ may be understood in two ways since ‘that’ refers to cure the patient for breathing disorder or to stop him from breathing at all.

Another grammatical structure which is used for intentional ambiguity concerns word-formation but strictly speaking it refers to abbreviation. There are some shortened words which sound and look alike but their sense differs.

Sometimes the conscious use of double meaning may serve to rise one’s social status, e.g. *a G-man as a government man and a garbage man (17)*.

Batko states that such pronouns as reflexive as well as intensive are often misused by a speaker and misinterpreted by a hearer. These two kinds of pronouns, however, consist of the same words like: ‘myself’, ‘yourself’, ‘himself’, ‘herself’, ‘itself’, ‘ourselves’, ‘yourselves’, ‘themselves’, their usage differs. There exists a significant contrast between them, which is exemplified below: *Tired of cleaning yourself? Let our trained staff do it for you.*

The pronoun ‘yourself’ may be interpreted either reflexively or intensively. The reflexive function refers to the subject of a sentence and the meaning, here, denotes a person who does households. Another interpretation alludes to the use of intensive pronouns where the pronoun ‘yourself’ indicates and emphasises the role of the subject and suggests that a person cleans himself/herself. Batko continues stating that the role of reflexive pronouns is to emphasise one’s action whereas the aim of intensive pronouns is to emphasise that the subject is forced or pleased to do something.

Talking about phonological ambiguity we can describe homophones and expressions that are known as implications.

Homophones can be mentioned as examples of an enormous source of phonological ambiguity. Homophones are words which are identical in pronunciation, but what makes them different is their

spelling and meaning. They are ambiguously interpreted not only by a foreigner, but also natives often encounter vagueness while using them. The context is the key to avoid such ambiguous pair of words. The example below presents the use of phonological ambiguity in literature which is often used by writers as a device of style. *"Mine is a long and sad tale" said the mouse, turning to Alice and sighing. "It is a long tail, certainly" said Alice, looking down with wonder at the Mouse's tail; "but why do you call it sad?"* [5, p. 42].

There are a lot of homophones in the English language which are very productive in the field of advertising. The objective of using such phonological duality is to promote new products. Such words evoke feelings and emotions in such a way that they may encourage customers to get promoted goods. The sentence below gives an example of intentional use of homophones. The advertised product, flour, encourages clients with the slogan: *Everybody kneads it* [12, p. 96]. The verb 'kneads' used in a spoken language may refer to its homophone 'need'. Hence, every single object may be promoted by using smart methods like this.

Intentional lexical ambiguity refers us to semantics. Semantic duality includes polysemy and homonymy which are often intended by a speaker. A particular place where polysemous and homonymous items occur are advertisements and humour.

Polysemy items, in contrast to homonymy, are essential and indispensable in some aspects of life. Words, identical in spelling and articulation, due to polysemy enrich our life and language awareness. E.g. *Professor addressing the audience, - Order, gentlemen. - A student, - Beer, sir.* In this pun the noun 'order' may be understood as proper behaviour in the classroom (meant by Professor) or something ordered, e.g. in a pub (as in student's remark).

The following lexical item used consciously concerns metaphors, along with idiomatic expressions. These linguistic phenomena are usually used to express one's thoughts and to emphasize one's action. Both metaphors and idiomatic phrases are often used to describe human behavior in a way that they refer to one's mental and physical state. Metaphors cannot be taken literally since then they lose actual sense (Deignan, 2005). The example below refers to the use of metaphors: *I'm afraid I cried on his shoulders a little* [3, p. 64]. The above exemplar possesses two senses, literal and metaphorical one. The first one means that a person did the action in which he or she was crying and tears fell down on somebody's shoulder. In fact, the meaning of the above sentence implies that the one tells somebody his/her troubles and worries to elicit sympathy [5].

Conclusions and prospects for further research. The analysis carried out covers different notions of the phenomena being compared, contrasted and described with reference to grammar, phonology and lexis. The comparison between conscious and subconscious ambiguity has proved that intentional usage of ambiguous items is aimed at making everyday communication more expressive and vivid appealing to our sense of humour, while subconscious ambiguity may be treated as a beneficial aspect, but it also may result in confusion and embarrassment. Intentional ambiguity turned out to be quite effective in advertising and, thus, may be in the focus of further studies.

Bibliography

1. Batko A. When bad grammar happens to good people: how to avoid common errors in English / A. Batko. – USA : The Career Press Inc, 2004. – 256 p.
2. Danny D. Steinberg, Jakobovits Leon A. Semantics. An Interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology / Danny D. Steinberg, Leon A. Jakobovits. – London : Cambridge University Press, 1978. – 616 p.
3. Deignan A. Metaphor and Corpus Linguistics / A. Deignan. – Philadelphia : John Benjamins Publishing company, 2005. – 236 p.
4. Hughes W., Lavery J. Critical Thinking, Fourth Edition: An Introduction to the Basic Skills / W. Hughes, J. Lavery. – Canada : Broadview Press Ltd., 2004. – 403 p.
5. Keith A. Natural Language Semantics / A. Keith. – Great Britain : Blackwell Publishers, 2001. – 525 p.
6. Lewandowska-Tomaszczyk B. Asymmetric Events / B. Lewandowska-Tomaszczyk. – The Netherlands : John Benjamins Publishing Company, 2008. – 287 p.
7. Longman Dictionary of Contemporary English / edsted by S. Bullon. – Harlow : Pearson Longman, 2003. – 1949 p.
8. O'Connor J. Better English Pronunciation / J. O'Connor. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – Tom 1. – 152 p.
9. Sebeok T. A. Current Trends in Linguistics / T. A. Sebeok. – The Netherlands : Mouton & Co, 1966. – 382 p.

10. Small S. Lexical Ambiguity Resolution: perspectives from psycholinguistics / S. Small, G. Cottrell, M. Tanenhaus. – United States of America : Morgan Kaufmann Publishers Inc., 1988. – 161 p.
11. Ullmann S. Semantics. An Introduction to the Science of Mani / S. Ullmann. – Oxford : Basil Blackwell, 1972. – 278 p.
12. Yule G. The Study of Language / G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 273 p.

Internet sources

13. MultiLingual Dictionary. [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.allwords.com>
14. Cheshire coffee online [Electronic resource]. – Mode of access : <http://english-coffee.com/showthread.php?t=108>
15. Polysemy, homonymy and reference [Electronic resource]. – Mode of access : www.res-per-nomen.org/respernomen/pubs/ling/SEM02
16. Latin, ad nauseam. Lingua Franca [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.abc.net.au/rn/linguafranca/stories/2009/2596385.htm>
17. Books online [Electronic resource]. – Mode of access : www.linguists.org.cn/doc/su200607/su2006071.pdf

References

1. Batko, A. 2004. *When bad grammar happens to good people: how to avoid common errors in English*. USA: The Career Press Inc.
2. Danny, D. Steinberg, and Jakobovits, L. A. 1978. *Semantics. An Interdisciplinary reader in philosophy, linguistics and psychology*. London: Cambridge University Press.
3. Deignan, A. 2005. *Metaphor and Corpus Linguistics*. Philadelphia: John Benjamins Publishing company.
4. Hughes, W., and Lavery, J. 2004. *Critical Thinking. An Introduction to the Basic Skills*. Canada: Broadview Press Ltd.
5. Keith, A. 2001. *Natural Language Semantics*. Great Britain: Blackwell Publishers.
6. Lewandowska-Tomaszczyk B., 2008. *Asymmetric Events*. The Netherlands: John Benjamins Publishing Company.
7. *Longman Dictionary of Contemporary English*, edited by S. Bullon. 2003. Harlow: Pearson Longman.
8. O'Connor, J. 2006. *Better English Pronunciation*. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Sebeok, T. A. 1966. *Current Trends in Linguistics*. The Netherlands: Mouton & Co.
10. Small, S., Cottrell, G., and Tanenhaus, M. 1988. *Lexical Ambiguity Resolution: perspectives from psycholinguistics*. United States of America: Morgan Kaufmann Publishers. Inc.
11. Ullmann, S. 1972. *Semantics. An Introduction to the Science of Mani*. Oxford: Basil Blackwell.
12. Yule, G. 2006. *The Study of Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Internet sources

13. MultiLingual Dictionary. <https://www.allwords.com>
14. Cheshire coffee online [Electronic resource]. – Mode of access : <http://english-coffee.com/showthread.php?t=108>
15. Polysemy, homonymy and reference. www.res-per-nomen.org/respernomen/pubs/ling/SEM02
16. Latin, ad nauseam. Lingua Franca. <http://www.abc.net.au/rn/linguafranca/stories/2009/2596385.htm>
17. Books online. www.linguists.org.cn/doc/su200607/su2006071.pdf

Байбакова Інеса, Гасько Олександра. Дослідження двозначності: семантичний аналіз навмисної та ненавмисної двозначності. Стаття присвячена дослідженню двозначності щодо її навмисного/ненавмисного, іншими словами, усвідомленого та неусвідомленого використання, з погляду фонології, граматики та лексики. У ній представлені також причини та наслідки двозначності у повсякденному спілкуванні. Завдяки своїй нечіткості та неточності двозначність, яка асоціюється у мовній системі з кількома значеннями, дозволяє різні інтерпретації, що спричиняють гумористичний ефект або призводять до непорозуміння. Таким чином, вивчення двозначності вимагає семантичного аналізу із ретельним розглядом аспектів її усвідомленості чи неусвідомленості.

Фонологічна двозначність має місце, коли поверхневі структури різних речень підлягають однаковій фонологічній інтерпретації. Звучання є важливим, оскільки одне і те ж речення, вимовлене з низхідною чи висхідною інтонаціями, часто міняє сенс.

Грамматична двозначність трапляється там, де граматична структура одного речення уможливорює більше, ніж одне тлумачення. Неусвідомлене використання двозначності у граматиці можна помітити при вживанні відносних займенників, допоміжних дієслів, дієприкметника теперішнього часу чи двозначної граматичної конструкції, де не самі слова, а власне їх поєднання є причиною двозначності.

Відомо, що лексична двозначність має подвійну природу: синтаксичну та семантичну. Синтаксичний тип в основному стосується граматичних структур та їх конотацій, тоді, як семантична двозначність є головним джерелом лексичної дуальності. Вона базується на полісемії та омонімії.

Здійснений аналіз охоплює різні поняття та аспекти досліджених і описаних явищ з огляду граматики, фонології та лексики. Порівняння усвідомленої та неусвідомленої двозначності засвідчило, що навмисне використання двозначності має на меті зробити повсякденну комунікацію виразнішою та яскравішою, апелюючи до нашого почуття гумору. Натомість ненавмисна двозначність може стати причиною плутанини і збентеження. Навмисна двозначність виявилась досить ефективною в рекламі, що робить її цікавим об'єктом подальшого вивчення.

Ключові слова: поняття лінгвістичної двозначності, семантичний аналіз, навмисна/усвідомлена двозначність, ненавмисна/неусвідомлена двозначність, інтерпретація значення, правила трансформації.

Байбакова Инесса, Гасько Александра. Исследование двусмысленности: преднамеренная и непреднамеренная двусмысленность. Стаття посвящена исследованию двусмысленности, ее преднамеренного/непреднамеренного использования с точки зрения фонологии, грамматики и лексики. В ней представлены также соответствующие причины и следствия двусмысленности в повседневном общении. Будучи нечеткой и неточной, двусмысленность ассоциируется в языковой системе с несколькими значениями, разрешая разные интерпретации, которые производят юмористический эффект, либо приводят к недоразумению. Таким образом, изучение двусмысленности требует семантического анализа с тщательным рассмотрением аспектов ее осознанности или неосознанности.

Фонологическая двусмысленность имеет место, когда поверхностные структуры различных предложений подлежат одинаковой фонологической интерпретации. Звучание является важным, поскольку одно и то же предложение, произнесенное с нисходящей или восходящей интонациями, часто меняет смысл.

Грамматическая двусмысленность встречается там, где грамматическая структура одного предложения, делает возможным более, чем одно толкование. Неосознанное использование двусмысленности в грамматике можно заметить при использовании относительных местоимений, вспомогательных глаголов, причастия настоящего времени или двусмысленной грамматической конструкции, в которой не сами слова, а именно их сочетание является причиной двусмысленности.

Известно, что лексическая двусмысленность обладает двойственной природой: синтаксической и семантической. Синтаксический тип в основном касается грамматических структур и их коннотаций, в то время как семантическая двусмысленность является главным источником лексической дуальности. Она основывается на полисемии и омонимии.

Произведенный анализ включает разные понятия и аспекты исследованных явлений с точки зрения грамматики, фонологии и лексики. Сравнение осознанной и неосознанной двусмысленности показало, что преднамеренное использование двусмысленности предназначено для того, чтобы сделать повседневную коммуникацию более выразительной и яркой, обращаясь к нашему чувству юмора. В то же время непреднамеренная двусмысленность может стать причиной путаницы и замешательства. Преднамеренная двусмысленность оказалась достаточно эффективной в рекламе, что делает ее интересным объектом дальнейшего изучения.

Ключевые слова: понятие лингвистической двусмысленности, семантический анализ, преднамеренная/осознанная двусмысленность, непреднамеренная/неосознанная двусмысленность, интерпретация значения, правила трансформации.

УДК 808.5(042.5)'42

Леся Басюк

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ СВІДКІВ ПАРЛАМЕНТУ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА КОНГРЕСУ США (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена одному з учасників англомовного парламентського дискурсу – Свідкові. Визначено роль свідка як адресата в процесі опитування свідків. Процес опитування свідків має три етапи – етап контактостановлення, контактопродовження та розмикання. Виявлено, що активація мовленнєвої діяльності свідків Парламенту Великої Британії та Конгресу США відбувається на всіх етапах протікання комунікативної події. Розглянуто визначення понять *стратегія* і *тактика*. Зроблено порівняння стратегічно-тактичного арсеналу Свідків Парламенту Великої Британії та Конгресу США. Тактики реалізації кооперативної стратегії також є спільними і відмінними. Спільних тактик було виявлено 15, а відмінних – 6. Визначено рейтинг тактик, якими найчастіше послуговуються Свідки для реалізації кооперативної стратегії. Стратегії і тактики мовленнєвого спілкування втілюються в мовленнєвих актах, які, в свою чергу, реалізуються мовними (лексичними, граматичними і стилістичними) і немовними засобами.

Ключові слова: комунікативна стратегія, комунікативна тактика, парламентський дискурс, адресат.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах глобалізації суспільних процесів актуальним на сьогодні є дослідження політичного дискурсу як феномену, що визначає не лише зовнішню лінію поведінки країн на міжнародній арені, а й безпосередньо внутрішню організацію співіснування націй, етносів в державі. Питанням політичного дискурсу присвячували свої праці В. З. Дем'янков, В. І. Карасик, К. Я. Кусько, О. С. Фоменко, П. М. Донець, І. С. Бутова, І. В. Андрусак, С. О. Кривенко [6; 9; 11; 16; 7; 4; 2; 10] та ін.

Парламентський дискурс як різновид політичного інституційного дискурсу є об'єктом наукових розвідок В. О. Головань [5], Н. І. Андрейчук [1], Г. Л. Рябоконь [13] та ін. Проте діяльність парламенту Великої Британії та Конгресу США з позиції стратегічно-тактичного арсеналу кожного учасника парламентської взаємодії та його порівняння недостатньо висвітлена в сучасних лінгвістичних розвідках, що і зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – порівняти стратегічно-тактичний арсенал Свідків Парламенту Великої Британії і Конгресу США в процесі опитування свідків під час засідання комітетів при обговоренні законопроектів.

Поставлена мета досягається шляхом розв'язання таких **завдань**: 1) визначити активацію мовленнєвої поведінки Свідків Парламенту Великої Британії і Конгресу США на етапах протікання комунікативної події; 2) порівняти стратегічно-тактичний арсенал Свідків Парламенту Великої Британії і Конгресу США; 3) визначити та порівняти актомовленнєву реалізацію тактик Свідків мовними (лексичними, граматичними і стилістичними) і немовними засобами.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Парламентський дискурс визначаємо як тип комунікативної діяльності, що виявляється в усній та письмовій формах, продукується як професіоналами у сфері політики, так і непрофесіоналами, регулюється стратегіями і тактиками учасників і є тією організаційною структурою, яка має безпосередній і великий вплив на розвиток суспільства.

У нашій роботі ми досліджували засідання загальних комітетів з розгляду публічних біллів палати громад парламенту Великої Британії та засідання спеціальних комітетів палати представників конгресу США. Ми обрали процес опитування свідків, якими виступають посадові особи та експерти, з метою виділити та порівняти стратегії і тактики учасників парламентської взаємодії на даному етапі процесу прийняття законопроекту.

Учасники процесу опитування свідків складають тріадну структуру мовленнєвої взаємодії: голова засідання – парламентар – свідок у парламенті Великої Британії та голова засідання – конгресмен – свідок у конгресі США. Оскільки формат статті унеможливорює порівняння стратегічно-тактичного потенціалу всіх учасників парламентської взаємодії, тому ця розвідка присвячена лише свідкові, який виступає адресатом у процесі опитування свідків.

Процес опитування свідків ми розглядаємо як таку комунікативну подію, яка має три етапи розвитку комунікації: контактостворення, контактопродовження, розмикання мовленнєвого контакту [17].

Активация мовленнєвої діяльності свідків парламенту Великої Британії та Конгресу США відбувається на всіх етапах протікання комунікативної події. Проте кількість реплік свідків відрізняється на етапі контактостворення, де спостерігаємо 170 реплік у Великій Британії та 77 – у США; етап контактопродовження характеризується приблизно однаковою активністю як свідка парламенту Великої Британії – 222 репліки, так і свідка конгресу США – 194 репліки; на етапі розмикання мовленнєвого контакту спостерігаємо незначну активацію мовленнєвої діяльності мовців – 1 репліка у свідка парламенту Великої Британії та 7 – у свідка конгресу США. Отже, свідок парламенту Великої Британії активує свою мовленнєву діяльність на всіх етапах протікання комунікативної події 393 рази, а свідок конгресу США – 278 разів. Слід зауважити, що етап розмикання не можна назвати сферою активації мовленнєвої діяльності свідків парламенту Великої Британії та конгресу США.

На кожному етапі протікання комунікативної події учасники керуються певною стратегією мовленнєвої поведінки, яку реалізують за допомогою тактик. Поняття стратегії і тактики науковці визначають у співвідношенні одне з одним [12; 3]. О. С. Іссерс визначає поняття «стратегія» як когнітивний план спілкування, за допомогою якого контролюється оптимальне розв'язання комунікативних завдань мовця в умовах нестачі інформації про дії партнера. Мовленнєву тактику дослідниця визначає як одну або декілька дій, що сприяють реалізації стратегії [8].

Ми поділяємо співзвучну з О. С. Іссерс, але дещо ширшу думку А. П. Сковороднікова [15, с. 6], який визначає комунікативну стратегію як загальний план мовленнєвої поведінки, що реалізується вибором системи продуманих мовцем поетапних мовленнєвих дій; лінію мовленнєвої поведінки, прийняту на основі пізнання комунікативної ситуації і спрямовану на досягнення комунікативної мети в процесі мовленнєвого спілкування; а комунікативну тактику як конкретний

мовленнєвий хід у процесі реалізації мовленнєвої стратегії; мовленнєву дію (мовленнєвий акт або сукупність декількох мовленнєвих актів), що відповідає певному етапу реалізації мовленнєвої стратегії і спрямовану на досягнення комунікативної мети цього етапу.

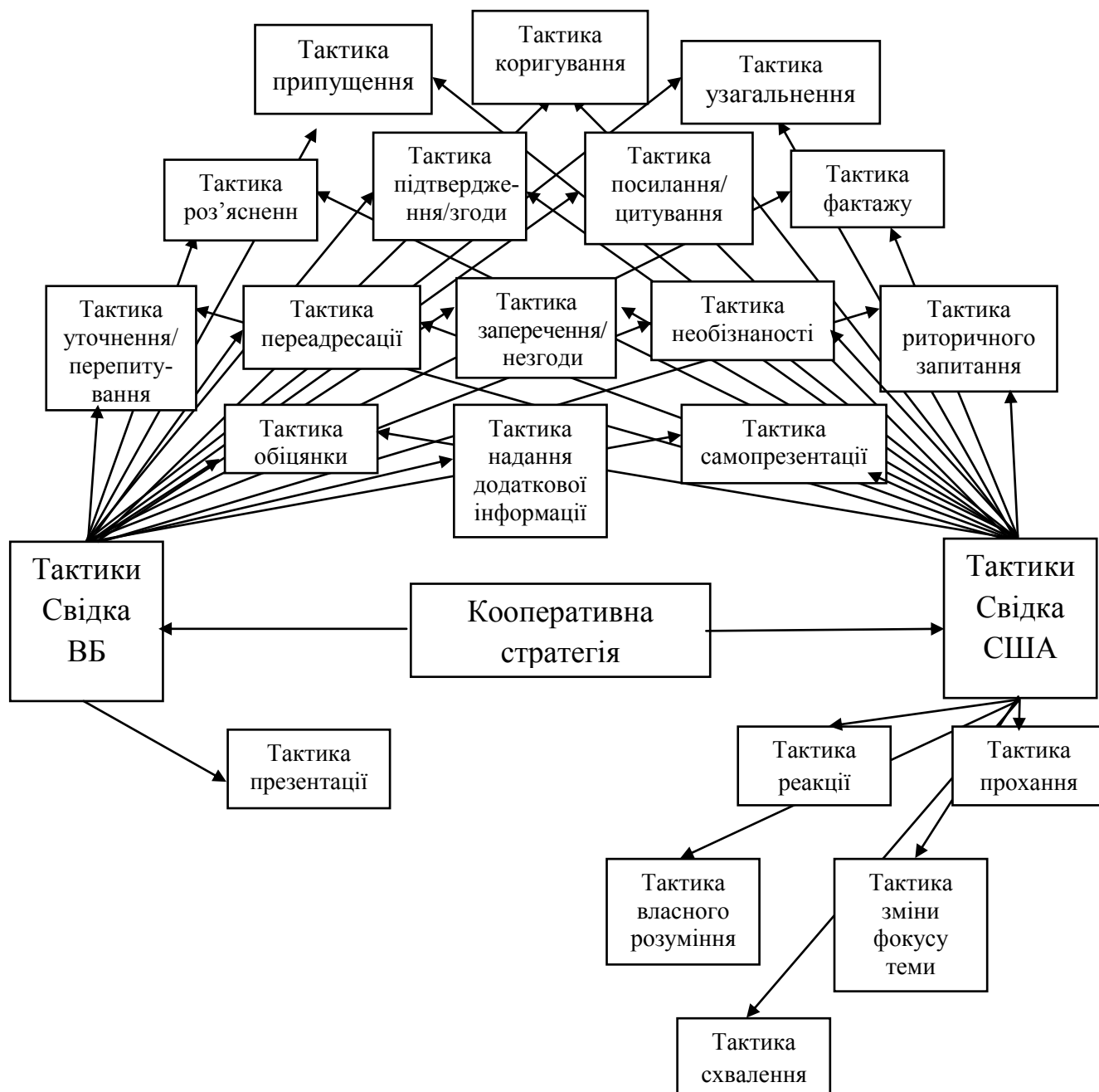

Рис. 1. Стратегії і тактики Свідків Парламенту Великої Британії та Конгресу США

Спостерігаємо спільну для свідків парламенту Великої Британії та конгресу США кооперативну стратегію, яка реалізується 21 тактикою, 15 з яких є спільними, а 6 – відмінними (див. рис. 1). Спільними тактиками є тактика припущення, узагальнення, роз'яснення, підтвердження/згоди, надання додаткової інформації, риторичного запитання, посилення/цитування, уточнення/перепитування, коригування, фактажу, заперечення/незгоди, переадресації, необізнаності, самопрезентації, обіцянки. Крім того, свідок Парламенту Великої Британії послуговується ще однією тактикою презентації, а свідок конгресу США застосовує ще п'ять тактик, окрім вищезгаданих спільних із свідком парламенту Великої Британії, а саме, тактику реакції, прохання, власного розуміння, зміни фокусу теми, схвалення.

Аналіз рейтингу тактик виявив із 15 спільних тактик для свідків парламенту Великої Британії та конгресу США чотири тактики, які збігаються в рейтингу. Так, Свідки солідарні у першій, п'ятій, шостій та п'ятнадцятій позиціях рейтингу, а саме: у виборі тактик роз'яснення – 384 (49,6 %) та 216 (38,8 %), фактажу – 33 (4,3 %) та 25 (4,5 %), посилення/цитування – 30 (3,9 %) та 24 (4,3 %), необізнаності – 2 (0,3) та 4 (0,7) відповідно. Цікавим є той факт, що другу, третю і четверту позиції у рейтингах свідків займають позмінно тактики припущення – 116 (15,0 %), узагальнення – 81 (10,5 %) та згоди/підтвердження – 51 (6,6 %) (Велика Британія) і тактики узагальнення – 91 (16,3 %), згоди/підтвердження – 68 (12,2 %), припущення – 52 (9,3 %) (США) відповідно.

Решта вісім тактик, які є спільними для свідків парламенту Великої Британії та конгресу США, займають у рейтингу частоти вживання кожного свідка свою позицію, а саме: тактика риторичного запитання – 7) 25 (3,2 %) у Великій Британії та 10) 7 (1,3 %) в США; тактика коригування – 8) 11 (1,4 %) у Великій Британії та 7) 17 (3,1 %) в США; тактика заперечення/незгоди – 10) 7 (0,9 %) у Великій Британії та 14) 4 (0,7 %) в США; тактика уточнення/перепитування – 11) 6 (0,8 %) у Великій Британії та 13) 5 (0,9 %) в США.

Тактика надання додаткової інформації посідає в рейтингу обох Свідків таку позицію: 12) 6 (0,8%) у Великій Британії та 8) 12 (2,2 %) в США, тактика переадресації – 13) 5 (0,6 %) у Великій Британії та 20) 1 (0,2 %) в США, тактика самопрезентації – 14) 4 (0,5 %) у Великій Британії та 16) 3 (0,5 %) в США, тактика обіцянки – 16) 2 (0,3 %) у Великій Британії та 11) 6 (1,1 %) в США.

Нагадаємо, що для реалізації кооперативної стратегії свідки парламенту Великої Британії та Конгресу США послуговуються не лише спільними, а й відмінними у своєму арсеналі тактиками. Відтак, свідок парламенту Великої Британії застосовує тактику презентації, яка займає 9 позицію в рейтингу, трапляючись у 10 (1,3 %) випадках. Свідок Конгресу США застосовує, в свою чергу, ще п'ять тактик, а саме: тактику реакції – позиція 9) 10 (1,8 %), прохання – 12) 5 (0,9 %), зміни фокусу теми – 17) 3 (0,5 %), власного розуміння – 18) 2 (0,4 %), схвалення – 19) 2 (0,4 %).

Стратегії і тактики мовленнєвого спілкування втілюються в мовленнєвих актах, що формують дискурси (тексти) як одиниці спілкування. Мовленнєвий акт (МА) розуміємо як базову мінімальну одиницю вербальної комунікації, як інтенційно й ситуативно зумовлене, граматично й семантично організоване висловлення, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію [14, с. 425]. У свою чергу, мовленнєві акти реалізуються мовними (лексичними, граматичними і стилістичними) і немовними засобами.

Реалізація спільних 15 тактик для свідків парламенту Великої Британії та конгресу США відбувається без особливостей, оскільки вони послуговуються в основному репрезентативами. Винятками є тактика коригування, для реалізації якої свідок парламенту Великої Британії застосовує квеситиви і репрезентативи, а свідок конгресу США – лише репрезентативи; тактики риторичного запитання та уточнення/перепитування реалізуються обома свідками завдяки квеситивам, а тактика обіцянки – завдяки комісивам.

Для реалізації тактики презентації свідок парламенту Великої Британії застосовує репрезентативи. свідок конгресу США застосовує, в свою чергу, експресиви та репрезентативи для реалізації тактики реакції, квеситиви – тактики прохання, репрезентативи для реалізації тактик зміни фокусу теми, власного розуміння і схвалення.

Реалізація тактик свідків парламенту Великої Британії та конгресу США відбувається лексичними, граматичними і стилістичними засобами. Спільними для обох свідків лексичними засобами є *узагальнюючий сполучник so, особистісна оцінка сказаного I think, інтенсифікатор very, а відмінними – маркери позначення часу in the past, now, займенник we, оцінні лексеми average, not easy, the more wealthy – the less wealthy well, important, інтенсифікатори massively, happily, особистісна позиція in my experience, my understanding, I personally, my approach, якими послуговується Свідок Парламенту Великої Британії та маркери позначення часу these days, so far, ціннісні орієнтири – responsibility, quality, асоціація we – the Department, маркер роз'яснення to clarify, номінативна лексична одиниця ma'am – madam, лексеми yes, позитивні оцінні лексеми well, low priority, much better, important, сполучник підрядності unless, особистісна оцінка сказаного I believe, I know, інтенсифікатори actually, clearly, normally, really, generally, pretty, mostly, антоніми good-bad, які застосовує свідок конгресу США.*

На граматичному рівні спостерігаємо вживання свідками таких спільних та індивідуальних морфологічних маркерів: а) спільні: *модальні дієслова can, be able to, Present Indefinite Active, Present Indefinite Passive, Past Indefinite, Present Perfect, Present Continuous у некатегорійному значенні, Future Indefinite*; б) індивідуальні: *модальне дієслово may, некатегоричні мовні форми it seems, I agree*, які є характерними для Свідка Парламенту Великої Британії; *модальні дієслова let, have to, need to, Present Continuous, Present Perfect Continuous, Past Continuous, Subjunctive II*, якими послуговується свідок конгресу США. Синтаксичними маркерами, спільними для свідків парламенту Великої Британії та конгресу США, виступають: *розповідні складні і прості речення, умовні речення, еліптичні речення, номінативні речення*, виняток становлять *питальні речення*, які знаходимо в арсеналі свідка парламенту Великої Британії. Дієслово подяки *to thank* у перформативному вживанні є спільним у арсеналі мовних засобів обох Свідків.

Повтор слугує спільним стилістичним засобом реалізації тактик обох свідків, а відмінними виступають *інверсія*, яку спостерігаємо у свідка парламенту Великої Британії, та *порівняння*, що трапляється у свідка конгресу США.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, проведений порівняльний аналіз стратегічно-тактичного арсеналу свідків парламенту Великої Британії та конгресу США дає змогу виявити національну специфіку комунікативної поведінки учасників парламентського дискурсу, яка виявляється у виборі як спільних, так і відмінних тактик і мовних засобів їх реалізації, краще пізнати англійську та американську лінгвокультури, зокрема у сфері політики. Перспективу дослідження вбачаємо у визначенні і порівнянні гендерного аспекту стратегічно-тактичного потенціалу учасників парламентського дискурсу Великої Британії та США.

Джерела та література

1. Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття : монографія / Н. І. Андрейчук. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
2. Андрусак І. В. Лексика політичної коректності: номінативний та прагматичний аспекти / І. В. Андрусак // Сучасні дослідження з іноземної філології : зб. наук. пр. – Ужгород : ТзОВ «Папірус-Ф», 2008. – Вип. 6. – С. 41–46.
3. Борисова И. Н. Дискурсивные стратегии в разговорном диалоге / И. Н. Борисова // Русская разговорная речь как явление городской культуры : сб. науч. трудов / отв. ред. Т. В. Матвеева. – Екатеринбург : АРГО, 1996. – С. 21–48.
4. Бутова І. С. Прагматико-функціональні особливості політичного дискурсу США та України ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. С. Бутова. – Львів, 2011. – 23 с.
5. Головань В. О. Модерація категоричності в парламентському дискурсі (на матеріалі засідань Європарламенту) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / В. О. Головань. – Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2016. – 222 с.
6. Демьянков В. З. Политический дискурс как предмет политологической филологии / В. З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования. – М. : ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С. 32–43.
7. Донець П. М. Національно-культурна специфіка дискурсу / П. М. Донець // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / під заг. ред Шевченко І. С. – Харків : Константа, 2005. – С. 198–232.
8. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Изд-во ЛКИ, 2012. – 304 с.
9. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс : сб. науч. тр. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
10. Кривенко С. О. Автор політичного тексту та його роль у політичному дискурсі / С. О. Кривенко // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія. – 2015. – № 1. – С. 90–98. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_1_15.
11. Кусько К. Я. Проблеми дискурсної лінгвістики / К. Я. Кусько // Іноземна філологія : укр. наук. зб. – Л. : ЛНУ, 2001. – 158 с.
12. Матвеева Т. В. Учебный словарь: русский язык, культура речи, стилистика, риторика / Т. В. Матвеева. – М. : Флинта: Наука, 2003. – С. 284–285.
13. Рябоконь Г. Л. Дискурсивні особливості інтернет-публікацій дебатів британського парламенту : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Г. Л. Рябоконь. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2005. – 276 с.
14. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
15. Сковородников А. П. О необходимости разграничения понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевого жанра» в практике терминологической лексикографии / А. П. Сковородников // Риторика↔Лингвистика : сб. науч. ст. – Смоленск : СГПУ, 2004. – Вып. 5. – С. 5–12.

16. Фоменко О. С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки XX ст.) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. С. Фоменко. – К., 1998. – 18 с.
17. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації / О. В. Яшенкова. – К. : Академія, 2010. – 309 с.

References

1. Andreychuk, N. I. 2011. *Semiotyka linhvokulturnoho prostoru Anhliyi kintsia XV – pochatku XVII stolittia*. Lviv: Vyd-vo Lvivskoi politekhniki.
2. Andrusiak, I. V. 2008. “Leksyka politychnoi korektnosti: nominatyvnyi ta prahmatychnyy aspekty”. *Suchasni doslidzhennya z inozemnoyi filolohiyi*, 6: 41–46. Uzhhorod: Papirus-F.
3. Borisova, Y. N. 1996. “Diskursivnye strategii v razgovornom dialoge”. *Russkaya razgovornaia rech kak yavlenie gorodskoy kultury*, 21–48. Ekaterinbug: ARGO.
4. Butova, I. S. 2011. “Prahmatyko-funktsionalni osoblyvosti politychnoho dyskursu SSHA ta Ukrainy XXI stolittya”. PhD diss., Lviv. nats. un-t imeni Ivana Franka.
5. Holovan, V. O. 2016. “Moderatsiia katehorychnosti v parlamentskomu dyskursi (na materialy zasidan Yevroparlamentu)”. PhD diss., Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka.
6. Demyankov, V. Z. 2002. “Politicheskiy diskurs kak predmet politologicheskoi filologii”. *Politicheskaya nauka. Politicheskiy diskurs: istoriya i sovremennye issledovaniia*, 32–43.
7. Donets, P. M. 2005. “Natsionalno-kulturna spetsyfika dyskursu”. *Dyskurs yak kohnityvo-komunikatyvnyi fenomen*, 98–232. Kharkiv: Konstanta.
8. Issers, O. S. 2012. *Kommunikativnye strategii i taktiki russkoi rechi*. M.: Izd-vo LKY.
9. Karasik, V. I. 2000. “O tipakh diskursa”. *Yazykovaia lychnost: institutsionalnyi i personalnyi diskurs*, 5–20. Volgograd: Peremena.
10. Kryvenko, S. O. 2015. “Avtor politychnoho tekstu ta yoho rol u politychnomu dyskursi”. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu*, 1: 90–98. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2015_1_15.
11. Kusko, K. YA. 2001. “Problemy dyskursnoi linhvistyky”. *Inozemna filolohiya*. L.: LNU.
12. Matvieyeva, T. V. 2003. *Uchebnyi slovar: russkiy yazyk, kultura rechi, stilistika, ritorika*, 284–285. M.: Flinta; Nauka.
13. Ryabokon, H. L. 2005. “Dyskursivni osoblyvosti internet-publikatsiy debatyv brytanskoho parlamentu”. PhD diss., Lviv. nats. un-t imeni Ivana Franka.
14. Selivanova, O. O. 2011. *Linhvistychna entsyklopediia*. Poltava: Dovkillya-K.
15. Skovorodnikov, A. P. 2004. “O neobkhodimosti razgranicheniia poniaty «ritoricheskiy priem», «stilisticheskaya figura», «rechevaia taktika», «rechevoi zhanr» v praktike terminologicheskoi leksikografii”. *Ritorika ↔ Lingvistika*, 5: 5–12.
16. Fomenko, O. S. 1998. “Linhvistychnyi analiz suchasnoho politychnoho dyskursu SSHA (90-ti roky XX stolittya)”. PhD diss., Kyiv.
17. Yashenkova, O. V. 2010. *Osnovy teorii movnoi komunikatsii*. K.: Akademiya.

Басюк Леся. Стратегии и тактики свидетелей парламента Великобритании и конгресса США (сравнительный аспект). Статья посвящена одному из участников англоязычного парламентского дискурса – свидетелю. Определена роль свидетеля как адресата в процессе опроса свидетелей. Процесс опроса свидетелей имеет три этапа – этап контакту становления, контактопродолжения и размыкания. Обнаружено, что активация речевой деятельности свидетелей парламента Великобритании и конгресса США происходит на всех этапах протекания коммуникативного события. Рассмотрены определения понятий *стратегия* и *тактика*. Делается попытка определения коммуникативных стратегий и тактик свидетеля как адресата в процессе опроса свидетелей во время заседания комитетов. Делается сравнения стратегически тактического арсенала свидетелей парламента Великобритании и конгресса США. Таким образом, автор пришел к выводу, что выбранная кооперативная стратегия речевого общения является общей как для свидетеля парламента Великобритании, так и для свидетеля конгресса США. Тактики реализации кооперативной стратегии являются как общими, так и отличными. Совместных тактик было выявлено 15: тактики предположения, обобщения, разъяснения, подтверждения/согласия, предоставления дополнительной информации, риторического вопроса, ссылки/цитирования, уточнения/переспрашивания, корректировки, фактажа, отрицания/несогласия, переадресации, неосведомленности, самопрезентации, обещания. Тактику презентации наблюдаем в арсенале тактик Свидетеля Парламента Великобритании. Для реализации кооперативной стратегии свидетель конгресса США применяет еще пять тактик, кроме вышеупомянутых совместных с свидетелем парламента Великобритании, а именно: тактики реакции, просьбы, собственного понимания, изменения фокуса темы, одобрения. Определен рейтинг тактик, которыми чаще всего пользуются свидетели для реализации кооперативной стратегии. Стратегии и тактики речевого общения воплощаются в речевых актах, которые формируют дискурс (тексты) как единицы общения. В свою очередь, – речевые акты реализуются языковыми (лексическими грамматическими и стилистическими) и неязыковыми средствами.

Ключевые слова: коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, парламентский дискурс, адресат.

Basiuk Lesya. Strategies and Tactics of the Witnesses in the Parliament of Great Britain and in the US Congress (Comparative Aspect). The article is devoted to the Witness – one of the participants in the English-language parliamentary discourse. The role of the Witness as the addressee in the witnesses questioning process is determined. The witnesses questioning process has three stages: the stage of contact setting, contact extension and unlocking. It was found that the activation of the speech activity of the Witnesses in the Parliament of the Great Britain and in the US Congress takes place at all

stages of the communicative event. The definition of strategy and tactic is considered. An attempt is made to determine the communicative strategies and tactics of the Witness as an addressee in the witnesses questioning process during the committees' meeting. Comparison of strategic and tactical arsenal of Witnesses in the Parliament of the Great Britain and in the US Congress is made. Thus, the author concludes that the chosen cooperative strategy for speech communication is common to both Witnesses. Tactics of the cooperative strategy realization are common and different. 15 common tactics were identified: tactics of supposition, generalization, clarification, confirmation / consent, providing additional information, rhetorical question, reference / quoting, clarification / reciprocal, correction, fact, objection / disagreement, redirection, ignorance, self-presentation, promise. The tactic of the presentation is identified in the tactic arsenal of the Witness in the Parliament of Great Britain. For the cooperative strategy realization the Witness in the US Congress uses five more tactics, with the exception of the above-mentioned tactics common with the Witness in the Parliament of Great Britain, namely the tactic of reaction, request, own understanding, changing the topic focus, approval. The ranking of tactics, which are most often used by Witnesses for the cooperative strategy realization, is determined. Strategies and tactics of speech communication are embodied in speech acts that form discourses (texts) as units of communication. In turn, speech acts are realized by language (lexical, grammatical and stylistic) and non-native means.

Key words: communicative strategy, communicative tactics, parliamentary discourse, addressee.

УДК 8020-5 (025)

Oleksandr Beliakov

NARRATORIAL INSTANCE IN THE LENS OF HISTORICAL POETICS

The article deals with the evolution of a narratorial instance within the framework of historical poetics. The latter is understood in the lens of the ideas of M. Bakhtin and S. Broytman. The narrator is known to be one of the three anthropocenters responsible for story-telling of any kind. The others are the author and the reader. The author and the reader both inhabit the real world, it is the author's function to create the alternate world, people, and events within the story. It is the reader's function to understand and interpret the story. The narrator exists within the world of the story and presents it in a way the reader can comprehend. This claim is an initial standpoint of our approach to a narrator as the agent of literary communication.

The status and function of the narrator are historically variable. They changed and developed in the course of literary evolution. The cultural and historical experience of human being can be divided into three epochs: the epoch of syncretism, the epoch of eidetic culture, the epoch of artistic modality. The narrative situations employed by the writers of the eidetic modality epoch are authorial (with a dominant external perspective) or first-person with the prevailing role of the narrator who belongs to the fictive world and who narrates a story from the perspective of a participant. During the epoch of artistic modality the narrator becomes invisible and is replaced by a figurate narrative medium (F. Stanzel). The epoch of artistic modality is characterized by a removal of the narrator from the fictive world and a delegation of focalization (G. Genette's terminology) to the character.

In the focus of the research is the effect of self-reflexivity and the "arranger" (H. Kenner) in the writers of the periods of modernism and postmodernism. The research demonstrates the literary precursor-successor relations in terms of the characteristics of a narratorial instance across the three trajectories of historical poetics.

Key words: epoch of eidetic poetics, epoch of artistic modality, narratorial instance, evolution, precursor-successor relationship, self-reflexivity, arranger.

Formulation of the research problem and its significance. The evolution of science, technology and literature has always attracted researchers as it gave them numerous possibilities for comparative analysis, diachronic investigations and perspectives for further development modeling. There are a number of highly elaborated classifications of all literary periods, trends, schools and their representatives. Yet, we find very few attempts to classify, and track down the development of one of the key notions of literary communication-narrator.

This research is targeted at investigating the evolution of the narrator's status within a framework of historical poetics. This field of literary critical studies enables us to explore the evolution of a narratorial instance, to compare the status of narrator in literary works of the writers belonging to different periods of history and to reveal differences and similarities between the narrations of the historical context and to provide a synergy of narratology and historical poetics.

Analysis of the research into this problem of a narratorial instance. In our research we draw upon a lot valuable insights generated by such scholars as L. Sikorska [19], A. Fowler [14], I. Bekhta [3], B. Richardson [18], F. K. Stanzel [21], M. Wallace [24], O. Tkachuk [7], O. Huz [6].

Though a lot has been done in the area we are concerned with, a few issues still remain open.

One of them is a search for a common denominator of a lot of tendencies in fiction. This denominator is S. N. Broytman's version of historical poetics, as a discipline that explores the genesis and development of an aesthetic entity as well as its architectonics (a narrator is its integral part).

Hitherto there has been a gap between narratology and historical poetics. This research is an attempt to build a bridge between the scholarly domains.

The goal of the research is 1) to offer a version of a key tendency in the evolution of a narratorial instance, to demonstrate a literary precursor - successor relations between the writers representing the same literary trend (tendency) and belonging to different phases of the history of poetics. In the foreground of the research is the effect of self-reflexivity (metafiction) and the function of the arranger in literature of modernism; 2) to prove that, first, the dynamics of a narratorial instance depends upon a historically motivated switch in the manner of thinking and in the techniques of reflecting the reality, and, second, that the mainstream tendency in the narrator's position and function consists in the fusion of the author and narrator via the dominant role of the author to the prevalence of the narrator.

One final remark to close our comments on the rationale of the research. We are certainly aware of inevitable epistemological losses in the course of the research: the amount of the illustration material is boundless, the controversy over each narratological term is huge. We believe, however that it is possible to detect (in the history of literature) what M. Bakhtin would call "the points of relative typological stability" [2, p. 48].

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. Brian Richardson, an expert in the history of the novel and theory of literary narrative pointed in his monograph to two main features standing out "in the development of fictional technique since Defoe: the exploration of subjectivity and the unreliable narrator" [18, p. 1].

Our research is to a certain extent similar to and different from that of B. Richardson. *Similar* because we make an attempt to analyze the narratorial instance in the evolutionary terms, that is, as M. Bakhtin formulated, "intrinsically and teleologically motivated overlapping succession" [1, p. 22] (Translation is mine: O. O.). *Different*, because in our theoretical assumptions we proceed from historical poetics defined as a critical tradition "blending literary theory, history of poetic forms, cultural history, and philosophical aesthetics" [<https://www.jstor.org>] and, we would add, narratology.

Historical development of American and English literary tradition. As long as the human's brain started to comprehend the world formation and tried to differentiate the place of a human being in it, there appeared certain culturally and historically predetermined models. These models were peculiar to the whole human kind and penetrated into different spheres of human's activity. S. Broytman, an expert in historical poetics, differentiates three main epochs in the development of literature and culture:

- 1) the epoch of syncretism;
- 2) the epoch of eidetic culture;
- 3) the epoch of literary modality [5, p. 36; 4, p. 5–41].

The epoch of syncretism comprises the time span from pre-historic times to the antique times. In the epoch of syncretism the world was looked on as the unity of the nature and the human being which is eloquently illustrated by the ancient myth. There was no differentiation between the literary and scientific perception of human being and nature.

A human was a part of a larger natural unity. Thus, there was an extensive "humanization" of natural phenomena. This epoch was characterized by the following features:

- anonymity and the absence of the author;
- entities of author, narrator, protagonist were merged;
- it was almost impossible to apply certain classification patterns and distinguish the types of narrators.

For the obvious (historically motivated) reasons we leave this period outside the scope of this research.

The epoch of eidetic culture started in the 5th century and lasted up to the middle of the 18th century. The term "eidos" introduced by Plato means "form, essence, type, species". The merging of image and meaning is characteristic of this epoch. The value of human beings is comprehended by their devotion to a certain idea.

The period of eidetic poetics embraces the following literary periods [6, p. 8–14]:

1. Ancient literature (6th c. BC – 5th c. AD)
2. Middle ages (5th c. – 13th c.)

3. Pre-Renaissance (13th c.)
4. Renaissance (14th c. – 17th c.)
5. Classicism (17th c.)
6. Enlightenment (18th c.)

I will briefly outline a few basic principles of each period of the eidetic epoch. The ancient period marked the understanding the importance of civilization in human life and the presence of an idea that united people in groups, tribes and later state formations. Antique poets praised a human and proved that the human being should be in the center of the value system of the world. The perception of world was anthropocentric and focused on humanization of nature.

The world perception of the Middle Ages was theocentric. A human being is considered weak and subordinated to the spiritual entity of God. The main tendency of this period is a spiritual enrichment of the human beings and a splint of the world perception into spiritual and materialistic spheres.

The Pre-Renaissance era incorporated features of two preceding periods: the antique importance of a human and the medieval greatness of God. This period laid foundation of the development of humanism that became the major idea of the next cultural and literary period – the Renaissance.

The Renaissance declared independence and the unique nature of a human being. The human being personality was put in the center of value system. The literary heroes of this period fought for their independence in spite of hard everyday life situations.

The periods of Classicism and Enlightenment were characterized by the rational approach to the world, belief in progress, development of pragmatism – truth measured by practical experience, law of nature, idealism – conviction that there is a universal sense of right and wrong; belief in essential goodness of man and interest in human nature.

The corner stone of the eidetic epoch was the emergence of the personified authorship and the evolution of the status of protagonist. Over the course of the time the protagonist gained its relative independence from the author.

The key characteristic of eidetic poetics: a mounting role of indirect varieties of the characters speech representation (Cf.: the dominance of direct speech in the epoch of syncretism). In European literature this tendency had two vectors: “linear” and “pictorial” [1; 2]. The former involves a distinct and unambiguous border between the author’s and the character’s contours of speech. The latter results in blurring the explicit distinctions between the author’s and the character’s passages. Another feature of eidetic poetics is the onslaught of the omniscient (all-knowing) author’s context on the character’s enunciation.

It must be emphasized that the development of English literature was demonstrating at its early stage, the prevalence of a linear style of speech representation (the Middle Ages). Later, during the period of Enlightenment, the pictorial mode gained prominence, whereas the 17th and 18th centuries testify to the domination of the linear type of speech representation.

In Chaucer’s “Canterbury Tales”, the characters tell tales suited to their personalities and tell them in ways that highlight their personalities. The noble knights tells a noble story, the boring character tells a very dull tale and the rude miller tells a smutty tale.

The third person narrator in “The Canterbury Tales” is straightforwardly and fully subordinated to the author. The narrator acts merely as a transponder of the author’s thoughts and perceptions.

Twenty nine characters set to tell their stories, each one twice on the way to Canterbury and the way back. Individual stories are preceded by narrator’s prologue. Harry Bailey, the host of the Tabart Inn functions here as an organizing principle: he is the one who gives voice to individual speakers. It should admitted, though, that the signs of the effect of self-reflexivity (it gains dominance during the period of literary poetics modality) can be identified in Chaucer’s work.

L. Sikorska with (reference to F. Robinson) reminds us of how Chaucer is silenced by the host: “By God, quod he”, for plainly, in a word, thy drasty, rhyming is not worth a toord” [12, p. 81].

The period of Enlightenment is represented by the works of Daniel Defoe and Jonathan Swift. This period is characterized by the employment of the first person narrative.

The first-person point of view sacrifices omniscience and omnipresence for a greater intimacy with one character. It allows the reader to see what is in the focus of a character, it also allows that character to be further developed through his own style in telling the story. First-person narrations may be told like third

person ones; on the other hand, the narrator may be conscious of telling the story to a given audience, perhaps at a given place and time, for a given reason. In extreme cases, the first-person narration may be told as a story within a story, with the narrator appearing as a character in the frame story.

If a story is told within another story, rather than being told as a part the plot, the motives and the reliability of the storyteller are automatically in question. The original author is often regarded as truthful even if he is telling fiction whereas an internal teller may alter or disguise details to make himself appear better. This flexibility allows the author to play on the readers' perceptions of the characters.

In a first person narrative, the narrator is a character in the story. This character takes actions, makes judgments and has opinions and biases. In this case the narrator gives and withholds information based on his or her viewing of events.

This type of narrator is usually marked by the first-person pronoun.

The first-person narrator is commonly associated with non-fictional literary forms such as biography, memoirs or diaries. When used in fictional works is in J. Swift's "Robinson Crusoe" it lends authenticity, creating the illusion that the narrator is relating events that he has personally witnessed or experienced. As the reader 'sees the world through the narrator's eyes', he is often encouraged to identify and empathize with the narrator.

But the great allowances should be given to a King who lives wholly secluded from the rest of the world, and must therefore be altogether unacquainted with the manners and customs that most prevail in other nations: the want of which knowledge will ever produce many prejudices, and a certain narrowness of thinking, from which we and politer countries of Europe are wholly exempted [12, p. 59].

The first-person narration is subjective and biased, which causes the narrator's unreliability (fallibility), because his or her interpretation and evaluation of events do not coincide with the beliefs hold by the author. In Part 2 of "Gulliver's Travels" the narrator informs the King of the benefits of gun powder and wonders of the reaction of Monarch: "The King was struck with horror...he was amazed. A strand effect of narrow principles and short views!" Gulliver can't realize how the King could "let slip of opportunity to put into his hands, then would have made him absolute master of the lives...of the people" [12, p. 61].

Using the terminology of F. K. Stanzel [21], we can distinguish the narrative situations employed by the writers of the eidetic epoch as auctorial (with a dominant external perspective) or first-person (Ich-Erzählsituation) where the teller as the character belongs to the narrated fictional world and recounts the events from the perspective of a participant. In other words, in an auctorial narrative situation the external perspective dominates (for example, in Charles Dickens' "Dombey and Son"), whereas in a first-person narrative situation the fictive world is foregrounded (for example, in Henry Fielding's "The History of Tom Jones, Foundling"). These narrative situations roughly correspond with G. Genette's terms "heterodiegetic narrator" (who tells a story not about him (herself) and "homodiegetic narrator" (who shares the characters' spacio-temporal world).

The 18th century marks the beginning of the epoch of the **artistic literary modality**. This century brought significant changes to the literary tradition of depicting a human being. The literature is now focused on emotion and feelings of a personality, moral values that help a human being to grow and act as an all-sufficient personality.

This period depicts a human being as a personality with its unique features, emotions, successes and failures. Personal "I" stands in the center of literary texts. However, if the literature of the previous epochs depicted a static type of a hero, the period of literary modality introduced a dynamic and unpredictable literary help that is in constant search not only of its place but also trying to comprehend people surrounding it.

The epoch of artistic modality includes the following periods in literature:

1. Romanticism (1820–1861)
2. Realism (1860–1890)
3. Modernism (1914–1945)
4. Post-modernism (after 1945)

This epoch is characterized by a removal of the narrator from the fictive world and a delegation of focalization to the characters. This variety of a narrative situation is categorized as "figural" (F. K. Stanzel), where, as in J. Joyce's "A Portrait of the Artist as a Young Man" or in W. Woolf's

“Mrs. Dalloway”, the narrator becomes invisible and his or her place is taken by a figural medium or reflector-character (Stephen Dedalus, Clarissa Dalloway). This is how F. K. Stanzel comments on a historical context of this manner of writing: “...the figural novel made its appearance late in the history of the novel: around the second half of the nineteenth century. Once invented, it became prominent in a very short time. Three factors contributed to its development: a philosophical principle (the desire for objectivity), a narratological innovation (the strict and consistent application of one and the same perspective), and a new theme (the conscious and subconscious)” [11, p. 68].

I would like to take a detour now and to demonstrate the literary precursor-successor relationship between the writers belonging to the eidetic poetics epoch and the epoch of poetic modality.

For example, Laurence Sterne’s “The Life and Opinions of Tristan Shandy” (1767) was ahead of its time. The hero is not born until book V and digression outnumber relevancy. The book gives us very little and nothing of the opinions of the nominal hero. The novel looks like “a physical object not as a transcendental one” [19, p. 268]. Word plays, jests, parodies form the linguistic content of the novel, highlighting the seemingly chaotic development of the plot based on associations, and drawing attention to the novel as an artifact. It is told by the “self-conscious narrator” [23], who shatters any illusion that he or she is telling something that has actually happened by revealing to the reader that the narration is a work of fictional art or by eliminating the difference between fictionality and reality.

Another stage of destabilizing the conventional status of a narrator in the present-day literature of postmodernism is referred to as a “self-begetting novel” (S. G. Kellman’s term). The roots of this narrative situation can be found in as early as 1848 when William Thackeray published his “Vanity Fair”. Its narrator is omniscient, although, as a character, his information cannot be trustworthy.

The narrator of this novel is a puppeteer who pulls the strings of his characters-actors, besides, he is a non-involved witness, an intrusive person who addresses the reader forgetting the characters and a participant squeezed into the coach where his characters ride commenting on their conversation. The narrator addresses himself in the 3rd person when he says: “it was at that the present writer had the pleasure of hearing the tale”. The narrator, according to A. Fowler “flirts with the responsibilities of omniscience, even while his narrator flaunts a light untrustworthy indifference to facts” [14, p. 298].

A similar effect of self-reflexivity is produced by the authorial narrator in John Fowles’ “The French Lieutenant’s Woman”. In Chapter 55 the narrator, the 20th century type, disguises himself as a Victorian gentleman and transports himself to 1867, the times of Victorian England, to the railroad carriage occupied by Charles, the novel’s protagonist.

A few paragraphs later the narrator is ruminating over the function of fiction:

“Fiction usually pretends to conform to the reality: the writer puts the conflicting wants in the ring and then describes the fight” [15, p. 348].

Metafictional writers explore the relationship between fiction and reality whereby the writers want to convey fictional characters that only exist in the text, the text being their only reality [25]. The reality of the fictional world is a linguistic reality only, which contrasts with classical fiction in which fiction represents reading. In case of metafiction, the real world only exists outside the text. There are metafictional texts that often include metafictional passages together (Kurt Vonnegut, John Barth, William S. Burroughs) and selecting a narrative strategy, whereas a narrator “carries out the decision of the arranger and manifests the arranger’s fictional world in language” [20, p. 67].

For example, in J. Joyce’s “Ulysses” the arranger uses the narrative devices that divert readers from their experience of the narrative to their experience of reading the text. In “Hades” the arranger shows up while the men wait in their carriage to follow Paddy Dignam’s corpse to the country:

All waited. Then wheels were heard from in front, turning: then nearer: then horses’ hoofs. A jolt. Their carriage began to move, creaking and swaying. Other hoofs and creaking wheels started behind. The blinds of the avenue passed and number nine with its craped knocker, door ajar. At walking pace [16, p. 96–97].

Bloom’s experiences here, both sensual and conceptual, are presented with such immediacy in the interior monologue that readers admire the novelty of the passage and savor the experience of having read it. The arranger invites readers to enjoy their own experiences over those of the fictive characters.

The arranger becomes a ubiquitous entity in “Finnegans Wake”, Joyce’s most innovative prose

work written in a revolutionary narrative style. The exact identity of the narrator (a person who is dreaming) is ambivalent. Possibilities are that the dreamer is H.C.E., or one of his family members, or the mythic avatar, Finn Maccoul or that the dreamer is Joyce himself, or the reader, or Joyce and the reader together (all combinations are possible).

The self-reflexive strategy of the arranger is obvious in the frame structure of *Finnegans Wake*. The opening (“riverrun”) and closing (“loved a long the”) lines of the novel merge into the circularity of a single sentence that at once ends and begins the work (a metaphor for the book’s cyclical pattern that transcends the verisimilitude of linear representation).

The material of the research allows me to assume that the repertoire of narrator’s (arranger’s) self-reflexivity during the epoch of literary modality is broad. It includes the narrators visibly engaged in the act of composition (J. Barth’s “Lost in the Funhouse”); direct address to the reader in K. Vonnegut’s “Slaughterhouse 5” (though D. Lodge argues that from the beginning of the 20th century the intrusive narrator fell out of favor), artistic modeling the narrator’s altered states of consciousness (oneiric discourse inclusive) in W. S. Burroughs’ “Naked Lunch” and I. Welsh’s “Trainspotting”; ostentatious manipulation of focalizations adopted by multiple narrators (W. Faulkner’s “The Sound and the Fury” and T. Morrison’s “Beloved”); a writer as a participant of the novel’s fictive world (J. Fowles’ “The French Lieutenant’s Woman”); unreliable narrators (Holden Caulfield in J. D. Salinger’s “The Catcher in the Rye”, Benjy in W. Faulkner’s “The Sound and the Fury”, Nick Carraway in F. S. Fitzgerald’s “The Great Gatsby”, the unnamed governess in Henry James’ “The Turn of The Screw”).

A scholarly overview of a large number of innovative contemporary uses of narrators (fraudulent, contradictory, incommensurate and disframed narrators (under the “umbrella term” of unreliable narrators) and the whole array of odd, unusual or impossible speakers, such as conflated, quasi-human, non-human and anti-human narrators) can be found [18].

Special emphasis should be placed on hypertext narrators (as J. Joyce’s “Afternoon, a Story”).

The latter should be analyzed with due regard to a spatial dimension of a piece of prose, ludic mode of reading as well as to semantic, structural and visual instability [4].

Conclusions and prospects for further research.

1. Narrator is a person or agent who narrates, who tells a story, whether factual or fictional. A narrator is distinct and inherent agent of fictional narrative and narrative transmission.

2. The status of the narrator is historically variable. It changed and developed in the course of literary evolution. The literary evolution comprises three benchmark periods: the epoch of syncretism, eidetic culture and artistic modality (S. Broytman).

3. The dynamics and development of the instance of the narrator depends upon a historically motivated switch in thinking and the techniques of reflecting the reality.

4. The narrative situations employed by the writers of the eidetic epoch (6–7 cc B.C. – mid-18th c) is authorial (with a dominant external perspective) or first-person with the prevailing role of the narrator who belongs to the “possible world” of a novel and who narrates a story from the perspective of a participant of the events.

5. The epoch of artistic (poetic) modality is characterized by a removal of the narrator from the fictive world, and by a delegation of focalization to the characters.

6. In the historical stage of artistic modality the narrator becomes invisible and is replaced by a “figural” narrative medium or a reflector-character who thinks, feels and perceives building up an illusion of immediacy (F. Stanzel).

7. The epoch of poetic modality is characterized by self-reflexivity (metafiction), the signs of which can be traced in the novels of L. Sterne and W. Thackeray (the writers of the preceding epoch).

8. The extreme outcome of self-reflexivity is the entity of the “arranger”.

9. The repertoire of self-reflexivity comprises, for example, ostentatious manipulation of focalizations adopted by multiple characters and fallible narrators.

10. The literary works of the 20th – early 21st centuries contain a variety of “odd, unusual and impossible speakers” (B. Richardson), hypertext narrators, inclusive.

The prospects for further research include unifying the criteria of comparison and classification; resorting to cognitive narratology.

Bibliography

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М. : Искусство, 1979. – 424 с.
2. Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / М. М. Бахтин. – М. : Худож. лит., 1986. – 543 с.
3. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
4. Беляков О. О. Специфіка гіпертекстової комунікації (на матеріалі гіперроману Дж. Джойса «Полудень, легенда») / О. О. Беляков // Науковий вісник Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк : РВВ «Вежа ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. – № 3. – С. 124–129.
5. Бройтман, С. Н. Историческая поэтика. Историческая поэтика : учеб. пособ. / С. Н. Бройтман. – М. : РГГУ, 2001. – 320 с.
6. Гузь О. О. Від міфу до постмодернізму / О. Гузь. – Тернопіль : Мандрівець, 2007. – 208 с.
7. Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
8. Abrams A. Glossary of Literary Terms. – 6th ed. – Harcourt : Brace College, 1999. – 366 p.
9. Barth J. Lost in the Funhouse / John Barth. – New York : Anchor Books, 1988. – 201 p.
10. Booth A. The Norton Introduction to Literature / Alison Booth, J. Paul Hunter, Kelli J. Mays. – NY ; L : W. W. Norton & Company, 2005. – 2328 p.
11. De Jong J. F. The Origins of Figural Narration in Antiquity / Iryne J. F. de Jong // New Perspectives on Narrative Perspective / ed. by Willie Van Peer and Seymour Chartman. – Albany : State University of New York Press, 2001. – 398 p.
12. Delaney D. Ward. Fields of Vision / Denis Delaney, Ciaran Ward, Carla Rho Fiorina. – Harlow : Pearson Education Limited, 2003. – Vol. 2. – 210 p.
13. Fargnoli A. N. James Joyce A to Z: the Essential Reference to his Life and Writings / A. Nicholas Fargnoli, Michael Patrick Gillespie. – New York : Oxford University Press, 1996. – 304 p.
14. Fowler A. History of English Literature / Alastair Fowler. – Oxford : Basil Blackwell Ltd, 1989. – 409 p.
15. Fowles J. The French Lieutenant's Woman / John Fowles. – London : Triad Panther, 1985. – 399 p.
16. Genette G. Narrative Discourse / G. Genette. – Oxford : Basic Blackwell, 1986. – 286 p.
17. Joyce J. Ulysses / James Joyce. – Harmondsworth: Penguin Books, 1985. – 720 p.
18. Richardson B. Unnatural Voices Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction. Literary Criticism / B. Richardson. – Columbus : Ohio State University, 2006. – 168 p.
19. Sikorska L. A. Short History of English Literature / Liliana Sikorska. – Poznan : Wydawnictwo Poznańskie, 2011. – 777 p.
20. Somer J. The Self-Reflexive Arranges in the initial style of Joyce's "Ulysses" / John Somer. – Vol. 31. – No. 2. – Winter. – 1994. – P. 65–79.
21. Stanzel F. K. A Theory of Narrative / Frauts Stanzel. – Cambridge : Cambridge UP, 1986. – 308 p.
22. Stoicheff P. The Chaos of Metafiction / Peter Stoicheff // Chaos and Order: complex dynamics in Literature and Science / edited by N. Katherine Hayles. – Chicago : The University of Chicago Press, 1991. – P. 85–99.
23. Stonehill B. The Self-Conscious Novel / Brian Stonehill. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1988. – 221 p.
24. Wallace M. Recent Theories of Narrative / Martin Wallace. – Ithaca : Cornell. UP, 1986. – 242 p.
25. Waugh P. Metafiction. The theory and Practice of Selfconscious Novel / Patricia Waugh. – L. and NY : Methuen, 1984. – 176 p.

References

1. Bahtyn, M. M. 1979. *Estetika slovesnogo tvorchestva*. Moskva.
2. Bahtyn, M. M. 1986. *Literaturno-kriticheskie stati*. Moskva.
3. Bekhta, I. A. 2004. *Dyskurs naratora v anhlomovniy prozi*. Kyiv: Hramota.
4. Beliakov, O. O. 2007. "Spetsyfika hipertekstovoi komunikatsii (na materialy hiperromanu Dzh. Dzhoisa "Poluden, lehenda")". *Naukovyi visnyk Volyn. derzh. un-tu imeni Lesi Ukrainky*, 3: 124–129. Lutsk: RVV "Vezha" VDU im. Lesi Ukrainky.
5. Broitman, S. N. 2001. *Istoricheskaia poetika*. Moskva: RGGU.
6. Huz, O. O. 2007. *Vid mifu do postmodernizmu*. Ternopil: Mandrivets.
7. Tkachuk, O. M. 2002. *Naratolohichniy slovnyk*. Ternopil: Aston.
8. Abrams, Meger Howard, 1999. *A Glossary of Literary Terms*. Harcourt: Brace College.
9. Barth, John. 1988. *Lost in the Funhouse*. New York: Anchor Books.
10. Booth, Alison, and Hunter, J. Paul. 2005. *The Norton Introduction to Literature*. NY; L: W. W. Norton & Company.
11. De Jong, and Irene, J. F. 2001 "The origins of Figural Narration in Antiquity". *New Perspectives on Narrative Perspective*, edited by Willie Van Peer and Seymour Chartman. Albany: State University of New York Press.
12. Delaney, Denis, and Ward, Ciaran. 2003. *Fields of vision*. Harlow: Pearson Education Limited.

13. Fargnoli, A. N., and Gillespie, M. P. Micheal Patrick. *James Joyce A to Z: The Essential Reference to His Life and Writings*. New York: Oxford University Press.
14. Fowler, Alastair. 1989. *A History of English Literature*. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
15. Fowles, Jon. 1985. *The French Lieutenant's Woman*. London: Triad Panther.
16. Genette, Gerard. 1986. *Narrative Discourse*. Oxford: Basic Blackwell.
17. Joyce, James. 1985. *Ulysses*. Harmondsworth: Penguin Books.
18. Richardson, Brian. 2006. *Unnatural Voices Extreme Narration in Modern and Contemporary Fiction. Literary Criticism*. Columbus: Ohio State University.
19. Sikorska, Liliana. 2011. *Short History Of English Literature*. Poznan: Wydawnictwo Poznanskie.
20. Somer, John. 1994. *The Self-Reflexive Arranges in the initial style of Joyce's "Ulysses"*, 31(2): 65–79. Wiater.
21. Stanzel, F.K. 1986. *A Theory of Narrative*. Cambridge: Cambridge UP.
22. Stoicheff, Peter. 1991. "The Chaos of Metafiction". *Chaos and Order: complex dynamics in Literature and Science*, 85–99. Chicago: The University of Chicago Press.
23. Stonehill, B. 1988. *The Self-Conscious Novel*. Philadelphia: University of Penns. Press.
24. Wallace, M. 1986. *Recent Theories of Narrative*. Ithaca: Cornell. UP.
25. Waugh, Patricia. 1984. *Metafiction. The theory and Practice of Self conscious Novel*. L; NY: Methuen.

Беляков Олександр. Інстанція наратора як об'єкт історичної поетики. У статті розглядається еволюція інстанції наратора з огляду на три стадії історії поетики: епоха синкретизму, епоха ейдетичної поетики та епоха художньої модальності (С. Н. Бройтман).

Найпоширенішою в ейдетичній поетиці є ауторальна наративна ситуація: оповідач зберігає дистанцію стосовно зображуваного світу, не є персонажем (діючою особою) цього твору; оповідач лише розмірковує щодо подій або надає спорадичні метанаративні коментарі. Крім цього, ейдетична поетика знає першоособову форму нарації, коли оповідач належить до художнього світу, (що ним зображується), і виступає як повістьяр, котрий сприймає точку зору учасника подій.

Нейтральна або персональна ситуація, при якій «фігуральний» оповідач прагне відсторонити себе від подій, про які йдеться, і делегувати точку зору власне персонажам, притаманна епосі художньої модальності.

На конкретних прикладах художніх творів, що репрезентують літературу середніх віків, просвітництва, модернізму і постмодернізму, демонструються симптоми кризи монологічного авторства. Епоха художньої модальності є свідченням того, що береться під сумнів право не лише автора, а й самого мистецтва сприймати життя зі своєї специфічної точки зору. У зв'язку з цим стаття містить аналіз явища авторефлексивності (зокрема, засоби реалізації авторефлексивного наратора в художніх творах 20-го століття) і «аранжувальника» (термін Х'ю Кеннера).

Окремо висвітлюються транзитивні (перехідні) твори (наприклад, «Життя і опінії Трістама Шенді» Лоренса Стерна), в яких статус і функції наратора випереджують свій час і існують на межі ейдетичної епохи та епохи художньої модальності. Перспективи подальшого дослідження передбачають залучення концептуально-термінологічного апарату когнітивної наратології.

Ключові слова: епоха синкретизму, епоха ейдетичної поетики, епоха художньої модальності, авторефлексивність, аранжувальник, ауторальний, першоособовий та фігуральний наратор (терміни Ф.Штанцеля).

Беляков Александр. Инстанция нарратора как объект исторической поэтики. В статье рассматривается эволюция инстанции нарратора в русле трех стадий в истории поэтики: эпоха синкретизма, эпоха эйдетической поэтики и эпоха художественной модальности (С. Н. Бройтман).

Наиболее распространена в эйдетической поэтике ауторальная ситуация, при которой повествователь сохраняет дистанцию по отношению к изображаемому миру, являясь персонажем, не обнаруживает свое присутствие («я» или «мы»), рефлексирова над событиями или давая метаповествовательные комментарии. Кроме того, эйдетическая поэтика знает первичную форму наррации, когда рассказчик принадлежит к миру изображенной им жизни и ведет повествование с точки зрения участника событий. Нейтральная или персональная ситуация, при которой повествователь стремится устранить себя из события рассказывания и сделать носителями точек зрения самих героев (терминология Ф.Штанцеля) характерна для эпохи поэтики художественной модальности.

На конкретных примерах художественной литературы периодов средних веков, просвещения, модернизма, постмодернизма демонстрируются симптомы кризиса монологического авторства: подвергается сомнению право не только автора, но и самого искусства видеть жизнь со своей специфической точки зрения. В связи с этим в статье анализируются явления авторефлексивного нарратора и «аранжировщика» (термин Хью Кеннера).

Ключевые слова: эпоха синкретизма, эпоха эйдетической поэтики, эпоха художественной модальности, авторефлексивность, аранжировщик, ауторальный, перволичный и фигуральный нарратор (терминология Ф. Штанцеля).

LINGUOSTILISTISCHE BESONDERHEITEN DER KUNSTMÄRCHEN VON CORNELIA FUNKE

Im vorliegenden wissenschaftlichen Artikel wurden die linguostilistischen Besonderheiten der Kunstmärchen von moderner deutscher Schriftstellerin Cornelia Funke präsentiert. Zunächst wird ein kurzer Überblick über die geschichtliche Entwicklung der Märchenforschung in Deutschland skizziert. Danach werden linguostilistische Besonderheiten der Kunstmärchen von Cornelia Funke ermittelt, systematisiert und analysiert.

Aus der Forschung kann man schließen, dass das Inventarium des Stilzugs der analysierten Märchen äußerst reichhaltig ist und nicht nur auf die beschriebenen Beispiele beschränkt. Die stilistischen Techniken und Ausdrucksmittel verschiedener Ebenen sind miteinander verflochten, was dem Leser oder Zuhörer die Information garantiert lenkt. Die linguistische Analyse der Kunstmärchen von Cornelia Funke zeugt von der Vielfalt und dem Reichtum an verwendeten Stilmitteln und Techniken. Sie alle dienen dazu, die Gefühle und Emotionen der Autorin besser zu verstehen. Sie können auch etwas über ihren sozialen Status, ihr Bildungsniveau, ihre Einstellung zu anderen Menschen und Objekten zu übermitteln. Die Eigentümlichkeit des Sprachstils der Werke von Cornelia Funke ist ein Mittel der Umsetzung des individuellen Konzepts von Weltanschauung und Einstellung, Offenlegung von internen Eigenschaften von künstlerischen Bildern, Charakteren. Die Sprachpalette von uns analysierten Märchen reflektiert insgesamt die künstlerische Welt der Kinder. Die prägnantesten Beispiele der linguistischen Markierung der Kunstmärchen von Cornelia Funke, unserer Meinung nach sind Personifikation, Vergleich und Metapher. Sie waren natürlich einer von denen Faktoren, die die Empfänger beeinflussen und das Verständnis der Leser für künstlerischen Text geschaffen.

Die behandelten Aspekte öffnen auch neue Forschungsperspektiven, da die vorliegenden Ergebnisse in den Kunstmärchen anderer Schriftsteller überprüft werden sollten, um die Entwicklungstendenz der linguostilistischen Besonderheiten in solchen Art der deutschen Texten beschreiben zu können.

Suchbegriffe: Märchen, Kunstmärchen, die linguostilistischen Besonderheiten, Sprachstil, Stilmittel, die Eigentümlichkeit des Sprachstils.

Formulierung des wissenschaftlichen Problems und seine Bedeutung. In den modernen linguistischen Forschungen lässt man große Aufmerksamkeit der Funktionstüchtigkeit der Spracheinheit sowohl in schriftlichen als auch in mündlichen Texten zukommen. Der vorliegende Artikel wird den linguostilistischen Besonderheiten der Kunstmärchen von moderner deutscher Schriftstellerin Cornelia Funke gewidmet.

Analyse der Erforschung dieses Problems. Das Thema Märchenforschung in Deutschland wurde nicht so intensiv und ausführlich dargestellt. Es fehlen diesbezügliche wissenschaftliche Arbeiten. Dieser mangelnde Forschungsstand ist in den Kunstmärchen noch spürbarer. Es existieren zwar wissenschaftliche Annäherungen an dieses Thema (Marie-Louise von Franz, 1971, 1984, Wladimir Propp, 1972, Naumann Hans, 1973), jedoch keinen spezifischen Bezug auf die linguostilistischen Besonderheiten der Kunstmärchen von Cornelia Funke. Ihre Geschichten liefern in dieser Hinsicht sehr interessante Informationen über und gaben uns den Anlass zu dieser Untersuchung. Aus dem Gesagten lässt sich schlussfolgern, dass diese Arbeit von besonderer *Aktualität* ist.

Das Untersuchungsziel der entstandenen Artikel ist die linguostilistischen Besonderheiten der Kunstmärchen von Cornelia Funke zu untersuchen.

Zur Erreichung dieses Zieles haben wir folgende **Aufgaben** zu lösen:

- einen kurzen Überblick über die geschichtliche Entwicklung der Märchenforschung in Deutschland zu skizzieren;
- die linguostilistischen Besonderheiten der Kunstmärchen von Cornelia Funke zu ermitteln, sie zu systematisieren und zu analysieren.

Angabe des Hauptmaterials und Begründung der Forschungsergebnisse. Die zauberhafte und phantastische Welt der Märchen zieht sowohl die Kinder als auch die Erwachsenen ein. Man überschreitet die Grenzen der realen Welt und begegnet einer neuen, traumhaften, ungewöhnlichen Welt, in der alles möglich ist.

Nach DUDEN (2005) On-line Wörterbuch ist ein Märchen:

- im Volk überlieferte Erzählung, in der übernatürliche Kräfte und Gestalten in das Leben der Menschen eingreifen und meist am Ende die Guten belohnt und Bösen bestraft werden;
- (umgangssprachlich) unglaubwürdige, [als Ausrede] erfundene Geschichte [4].

Unter dem Begriff „Märchen“ verstehen wir einen kurzen Prosatext, in dem Elemente der realen und magischen Welt verbunden sind.

Im Mittelalter wurden die Märchen mündlich überliefert und erst in der Epoche der Romantik wurden sie als literarisches Genre anerkannt und schriftlich veröffentlicht. Man unterscheidet die Volksmärchen, die aus der Volkstradition stammen und Kunstmärchen, die das Werk eines Dichters sind. Kunstmärchen hat bestimmten Autor, wird unter künstlerischen Gesichtspunkten verfasst und hat kunstvolle Sprache.

Zu den typischen Merkmalen eines Märchen gehört: feste Anfangs- und Schlussformel; es ist weder an Ort noch an Zeit gebunden; dort sind die starkkontrastierten Figuren (gut – böse, reich – arm, schön – hässlich); ausgleichende Gerechtigkeit (das Gute siegt, das Böse wird bestraft).

Anfang des 19. Jh. veröffentlichten die Brüder GRIMM ihr Werk *Kinder und Hausmärchen*. Zu den wichtigsten von den Brüdern Grimm bearbeiteten Aspekten gehören die Theorie der Märchensammlung und die Herkunftstheorie der Märchen [1]. Nach den Brüdern Grimm wurden in Europa Märchensammlungen veröffentlicht. Max Lüthi, Friedrich von der Leyen, Friedrich Panzer, Hanz Naumann und Helmut de Boor vertreten die wissenschaftlichen Studien in diesem Bereich.

LEYENs Erachtens sind die „ältesten Vorstellungen über Traum und Wachen, über Schlaf und Tod ... auch die Anfänge des Märchens [2, S. 20]. Seiner Meinung nach spielt der Traum eine wichtige Rolle, denn er besitzt für den unzivilisierten Menschen dieselbe Wirklichkeit und Glaubwürdigkeit wie die des Wachseins und somit auch der realen Welt. Solange der Mensch wach ist, ist seine Seele im Leib eingeschlossen, während der Mensch schläft, fliegt sie frei herum und hat seltsame Erlebnisse, die wir Traum nennen, löst sich die Seele jedoch endgültig vom Leib, bedeutet das der Tod [2, S. 20]. Somit versucht der primitive Mensch auf kindlich-naive Weise den zentralen Zusammenhang von undefinierbaren Begriffen wie Leben und Tod, Schlafen und Wachsein durch Träume oder Phantasievorstellungen zu deuten und zu verstehen.

Zu den Gründervätern der deutschen Kunstmärchen lassen Johann Karl August Musäus (1735–1787) und Christoph Martin Wieland (1733–1813) erkennen, die mit ihren fantastischen Geschichten die aufgeklärte Gesellschaft geistreich unterhalten wollten. Zu den neuesten Vertretern der deutschen Kunstmärchen gehört Cornelia Funke.

Der Gegenstand unserer Forschung sind die Werke der Schriftstellerin „Tintenherz“, „Das Buch, das niemand las“, „Reckless“, „Die Feder eines Greifs“, „Fabers Reise“, „Tintenblut“. Diese Erschaffung hilft uns aggregiertes Bild der Besonderheiten unserer Mitlebende zu ermitteln, weil sie ihr Eigenstil widerspiegelt.

Cornelia Funke ist eine deutsche Schriftstellerin, deren Bücher unter den Kindern und Jugendlichen in aller Welt sehr beliebt sind, weil sie in viele Sprachen übersetzt wurden. Es gelingt ihr solche Welt zu schaffen, in der die Hauptpersonen so realistisch sind, als ob sie neben uns lebten. Alle Geschichten von Cornelia Funke sind auf verschiedene lexikalische und syntaktische Einheiten reich, die sie verwendet um den ideologischen und thematischen Plan seiner Werke zu vermitteln.

Aufgrund der analysierten Belege kann gesagt werden, dass die Texte der Erzählungen voller Personifikation, Vergleich und Metapher sind.

Personifikation ist ein Gegenstand eines Dinges, dem menschliche Attribute verliehen werden:

Jedes Buch sehnt sich danach, seine Geschichte zu erzählen (Das Buch, das niemand las).

Die Nacht atmete in der Wohnung wie ein dunkles Tier (Reckless).

... aber das Glas schmiegte sich an seine Finger ... (Reckless).

Die Stille hinter der Tür klang schrecklich vertraut (Tintenblut).

Ein fliegender Teppich (Fabers Reise), *Geflügelte Pferde* (Die Feder eines Greifs).

Eine Metapher ist ein bildhafter Ausdruck, in dem ein Wort aus seinem Bedeutungszusammenhang in einen anderen übertragen wird:

Genauso hatte sie (Stille) sich ihm schon einmal auf die Ohren gelegt... (Tintenblut).

Die Dunkelheit war blass vom Regen (Tintenherz).

Ein Vergleich ist eine direkte Gegenüberstellung zweier Dinge:

Die dürre Gestalt verschwand ebenso wie die grauen Mauern (Reckless). Jacob glaubte, das Glas des Spiegels wie Eis im Nacken zu spüren (Reckless). Du bist ja blass wie der Tod (Tintenblut).

Die obigen Beispiele illustrieren die Stärkung der Aussagen. Sie helfen uns die Welt etwas anders wahrzunehmen. Die benutzten sprachlichen Mittel eröffnen dem Leser eine Welt, in der er durch seine Vorstellungskraft Dinge sehen, hören oder schmecken kann.

Nach unseren Beobachtungen gibt es in den analysierten Texten viele Anglizismen: *das Sofa, der Finger, die Bank, Antiquary, Second-hand bookseller, Collector, Capricorn, T-shirt* (Tintenherz), *Reckless*. Die Anglizismen, die Autorin benutzt, beschreiben im Allgemeinen die Namen der Gegenstände und Dinge, die im täglichen Leben verwendet werden und die Namen der Hauptfiguren der Werke. Vielleicht führt die Autorin sie in den künstlerischen Text ein, sodass das Lesen nicht nur einfach Spaß bringen könnte, sondern auch zu einer intellektuellen Arbeit wird. Die Hauptpersonen der Geschichten sind alle modernen Menschen, die durch Globalisierungsprozesse beeinflusst sind. Sie kennen viele Sprachen und denken oft nicht nur auf Muttersprache, sondern auf Englisch. Die Verwendung von Anglizismen kann der Schriftstellerin helfen ihre Helden und im Allgemeinen die Gesellschaft zu charakterisieren.

Um ihre Gedanken und Überlegungen zu vermitteln, benutzt die Schriftstellerin die in der Sprache existierten lexikalischen Einheiten nicht, sie erzeugt ihre eigenen Wörter, autorisierte Neologismen genannt oder Wortneuschöpfungen. Zum Beispiel: *Ritterinnen, Piratinnen, eine Drachin, Koboldmänner- und frauen sowie Feen und Feenmänner, elefantenstark, löwenherzig*. Für Cornelia Funke ist es wichtig, dass ihre Figuren sowohl die weibliche, als auch die männliche Form haben. Die Hauptfigur einer der Geschichten hat eine erstaunliche Fähigkeit die Helden des Buches lebendig zu machen, während sie beim Lesen ihre Stimme benutzt.

Bemerkenswerte Stelle in den Werken der Schriftstellerin besetzen nostalgische Motive. Im Buch „Tintenherz“ hat der Protagonist Jacob einen Fehler gemacht, was sehr bedauerlich ist und leider nicht behoben werden kann. Er redet ständig darüber und niemand kann seine Stimmung ändern:

Ein Fehler, Jacob, nach all den Jahren der Vorsicht.

Ein Fehler nur.

Ein Fehler.

Ein Fehler, Jacob.

Ein Fehler.

Die Syntax der Werke von Cornelia Funke ist kurz und einfach gehalten. Es gibt Satzabbrüche und unvollständige Sätze:

Das Ticken einer Uhr (Reckless).

Capricorn. Noch so ein seltsamer Name (Tintenherz).

Diese unvollständigen Sätze sind typisch für stilistisch mündliche, geschriebene Sprache. Aber das macht die Sprache lebendig, denn diese Bücher sind meistens an Kinder im Grundschulalter adressiert und für sie muss die sprachliche Gestaltung verständlich und anschaulich sein.

Schlussfolgerungen und Perspektiven für weitere Forschung. Aus dem Vorhergehenden kann man schließen, dass das Inventarium des Stilzugs der analysierten Märchen äußerst reichhaltig ist und nicht auf die oben beschriebenen Beispiele beschränkt. Die stilistischen Techniken und Ausdrucksmittel verschiedener Ebenen sind miteinander verflochten, was dem Leser oder Zuhörer die Information garantiert lenkt. Die linguistische Analyse der Kunstmärchen von Cornelia Funke zeugt von der Vielfalt und dem Reichtum an verwendeten Stilmitteln und Techniken. Sie alle dienen dazu, die Gefühle und Emotionen der Autorin besser zu verstehen. Sie können auch etwas über ihren sozialen Status, ihr Bildungsniveau, ihre Einstellung zu anderen Menschen und Objekten zu übermitteln. Die Eigentümlichkeit des Sprachstils der Werke von Cornelia Funke ist ein Mittel der Umsetzung des individuellen Konzepts von Weltanschauung und Einstellung, Offenlegung von internen Eigenschaften von künstlerischen Bildern, Charakteren. Die Sprachpalette von uns analysierten Märchen reflektiert insgesamt die künstlerische Welt der Kinder. Die prägnantesten Beispiele der linguistischen Markierung, unserer Meinung nach sind Personifikation, Vergleich und Metapher. Sie waren natürlich einer von denen Faktoren, die die Empfänger beeinflussen und das Verständnis der Leser für künstlerischen Text geschaffen.

Die behandelten Aspekte öffnen auch neue Forschungsperspektiven, da die vorliegenden Ergebnisse in den Kunstmärchen anderer Schriftsteller überprüft werden sollten, um die

Entwicklungstendenz der linguostilistischen Besonderheiten in solcher Art der deutschen Texten beschreiben zu können.

Quellen und Literatur

1. Grimm. Kinder und Hausmärchen / Grimm. 2. Aufgabe. – Stuttgart, 1997. – 450 S.
2. Leyen, Friedrich von der. Zur Entstehung des Märchens. Karlinger, Felix [Hrsg.] / Friedrich von der Leyen. – Darmstadt : Wege der deutschen Märchenforschung, 1973. S. 16-41.
3. Naumann, Hans. Sage und Märchen. Karlinger, Felix [Hrsg.]. – Darmstadt : Wege der deutschen Märchenforschung, 1973. – S. 61-73.
4. DUDEN [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : <https://www.duden.de/rechtschreibung/Maerchen>
5. Cornelia Funke [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : <http://www.corneliafunke.com/de/buecher>

References

1. Grimm. 1997. *Kinder und Hausmärchen*. Stuttgart.
2. Leyen, Friedrich von der. 1973. *Zur Entstehung des Märchens*. Karlinger, Felix. Darmstadt: Wege der deutschen Märchenforschung, 16–41.
3. Naumann, Hans. 1973. *Sage und Märchen*. Karlinger, Felix. Darmstadt: Wege der deutschen Märchenforschung, 16–73.
4. DUDEN [Elektronische Ressource]. Zugriffsmodus : <https://www.duden.de/rechtschreibung/Maerchen>
5. Cornelia Funke [Elektronische Ressource]. Zugriffsmodus : <http://www.corneliafunke.com/de/buecher>

Белих Оксана, Близнюк Людмила. Лінгвостилістичні особливості літературних казок Корнелії Функе. У науковій статті висвітлено лінгвостилістичні особливості літературних казок сучасної німецької письменниці Корнелії Функе. Спершу було зроблено короткий огляд історичного розвитку досліджень казок у Німеччині, тоді виявлено, описано та проаналізовано лінгвостилістичні особливості досліджуваних літературних казок.

З проведеної наукової розвідки можна зробити висновок, що арсенал оформлення аналізованих казок надзвичайно багатий і не обмежується описаними вище прикладами. Стилістичні методи і засоби вираження різних рівнів переплітаються між собою, що гарантує отримання читачем чи слухачем інформації, яку намагається донести автор. Лінгвістичний аналіз казок Корнелії Функе свідчить про різноманітність та багатство стилістичних засобів та методів. Всі вони служать для кращого розуміння почуттів та емоцій автора. Вони також можуть передавати інформацію про соціальний статус автора, рівень її освіти, її ставлення до інших людей та об'єктів. Особливість мови стилю творів Корнелії Функе є засобом реалізації концепції індивідуального переконання і відносин, розкриття внутрішніх властивостей художніх образів, символів. Мовна палітра проаналізованих літературних казок відображає загальний художній світ дітей. Найяскравішими прикладами лінгвістичного маркування літературних казок Корнелії Функе, на наш погляд, є персоніфікація, порівняння та метафора. Вони, звичайно, є одним з тих засобів, які впливають на читача та сприяють розумінню художнього тексту.

Розглянуті лінгвостилістичні особливості літературної казки відкривають нові перспективи для досліджень, оскільки отримані результати потрібно перевірити в літературних казках інших авторів, щоб описати тенденції розвитку лінгвостилістичних особливостей в такому типі текстів.

Ключові слова: казки, художні казки, лінгвостилістичні особливості, мовний стиль, стилістичні засоби, особливість мовного стилю.

Bielykh Oksana, Blyzniuk Liudmyla. Linguostilistic Peculiarities of Fairy Tales by Cornelia Funke. This article deals with the linguostilistic peculiarities of fairy tales by modern German writer Cornelia Funke. First, a short overview of the historical development of fairy tale research in Germany is outlined. Afterwards linguistic features of the fairy tales by Cornelia Funke are determined, systematized and analyzed.

It can be concluded that the inventory of the styling of the analyzed fairy tales is extremely rich and is not limited by the examples described above. Stylistic methods and means of expression of different levels are interwoven with each other, which ensure that the reader or listener receives information that the author tries to convey. The linguistic analysis of the Cornelia Funke's tales illustrates the diversity and richness of the used stylistic tools and techniques. They all serve to better understand the feelings and emotions of the author. They can also convey something about their social status, their educational level, their attitudes to other people and objects. The feature of the language of the style of the works of Cornelia Funke is a means of realization of the concept of individual beliefs and relationships, the disclosure of the internal properties of artistic images, symbols. The language palette of the analyzed fairy tales reflects overall the artistic world of children. The most succinct example of linguistic marking, in our opinion, is personification, comparison and metaphor. Of course, they were one of those factors that influenced the recipients and created the understanding of the reader for artistic text.

The aspects discussed also open up new research perspectives, since the present results in the literary tales of other writers should be reviewed in order to be able to describe the developmental trend of linguostilistic peculiarities in such types of German texts.

Keywords: fairy tales, art fairy tales, the linguostilistic peculiarities, language style, stylistic devices, the peculiarity of the linguistic style.

Белых Оксана, Близнюк Людмила. Лингвостилистические особенности художественных сказок Корнелии Функе. В научной статье освещены лингвостилистические особенности литературных сказок современной немецкой писательницы Корнелии Функе. Сначала было сделано краткий обзор исторического развития исследований сказок в Германии, тогда обнаружено, описано и проанализировано лингвостилистические особенности исследуемых литературных сказок.

С проведенной научной разведки можно сделать вывод, что арсенал оформления рассматриваемых сказок чрезвычайно богат и не ограничивается описанными выше примерами. Стилистические методы и средства выражения различных уровней переплетаются между собой, что гарантирует получение читателем или слушателем информации, которую пытается донести автор. Лингвистический анализ сказок Корнелии Функе свидетельствует о разнообразии и богатстве стилистических средств и методов. Все они служат для лучшего понимания чувств и эмоций автора. Они также могут передавать информацию об их социальном статусе, уровень ее образования, его отношение к другим людям и объектам. Особенность языка стиля произведений Корнелии Функе является средством реализации концепции индивидуального убеждения и отношений, раскрытие внутренних свойств художественных образов, символов. Языковая палитра проанализированных литературных сказок отражает общий художественный мир детей. Самым ярким примером лингвистического маркирования, на наш взгляд, является персонификация, сравнения и метафоры. Они, конечно, являются одним из тех средств, которые воздействуют на читателя и способствуют пониманию художественного текста.

Рассмотренные лингвостилистические особенности литературной сказки открывают новые перспективы для исследований, поскольку полученные результаты нужно проверить в литературных сказках других авторов, чтобы описать тенденции развития лингвостилистических особенностей в таком типе текстов.

Ключевые слова: сказки, художественные сказки, лингвостилистические особенности, языковой стиль, стилистические устройства, особенности лингвистического стиля.

УДК 81'33

Наталія Бобер

КОРПУСНИЙ ПІДХІД У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРИКЛАДНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

У статті критично проаналізовано різні погляди науковців на проблему ролі й місця корпусних досліджень, за результатами яких представлено три принципові позиції стосовно оцінки, доцільності й перспективності корпусного підходу у прикладних дослідженнях: 1) радикально-скептичний, 2) помірковано-збалансований і 3) науково-перспективний. Наведено радикально-критичні погляди учених, зокрема Н. Хомського, які переконані в ненадійності корпусу як пошуково-дослідницької системи, котра зводиться до тривіального спостереження за великим обсягом даних, що “не є методом наукового пізнання і не може забезпечити ані успішне розв’язання пізнавальних і практичних проблем, ані накопичення нових знань”. Докладно схарактеризовано риторику скептиків корпусної лінгвістики, які, з одного боку, вважають, що тільки корпусні лінгвістичні дані призводять до певної фальсифікації результатів, а суто частотний підрахунок вживання слів не може бути надійним критерієм для висновків про особливості функціонування лінгвістичного об’єкта, а, з іншого, – не заперечують важливості і значимості цих методик опису мовних явищ. Представлено також кардинально протилежну позицію оптимістично налаштованих лінгвістів, які працюють у сфері корпусної лінгвістики, зокрема В. О. Плунгяна, що пов’язує важливість корпусних досліджень із створенням корпусних словників і корпусних граматик нового покоління, котрі сприятимуть докорінним змінам у царині лексикографії, у методиці навчання іноземних мов, у перекладознавстві. Виявлено переваги застосування корпусу в мовознавчих студіях, зокрема, об’єктивність, верифікованість, ефективність, репрезентативність. Постульовано, що корпус є теоретичним ресурсом і водночас інструментом для машинного перекладу, розпізнавання та синтезу мовлення, а також для розроблення програм, пов’язаних із уживанням мови в різних регістрах.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, корпусний підхід, корпус як пошуково-дослідницька система та інструмент для машинного перекладу, корпусні словники, корпусні граматика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Процеси інформатизації сучасного світу, за словами О. Демської-Кульчицької, значно змінили його. Вся інформація, використовувана як у повсякденному житті, так і та, що потрібна для опанування мовами, знаходиться в електронному форматі, колишні друковані видання, зокрема й рукописи та музейні й архівні манускрипти, набули електронного кодування [2, с. 68]. У зв’язку з цим постало питання розроблення такої пошукової системи, яка б ефективно й мобільно змогла забезпечити потреби в опрацюванні

великих об'ємів різномірної інформації, а також у вибірці потрібної інформації [3, с. 51]. Однією з таких пошукових систем стали лінгвістичні корпуси текстів, оснащених як системою кодування, так і системою зручного пошуку інформації [там само].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Наразі корпуси мов – це одночасно і база, і інструмент лінгвістичних досліджень, і обов'язковий формат представлення мовного знання слідом за традиційними граматиками і словниками [5].

Проте питання ролі й місця корпусних досліджень у сучасній науці є не до кінця визначеними, і, за спостереженнями О. О. Борискіної, не всі вчені однозначно переконані в ефективності корпусного підходу при дослідженні мовних явищ ..., а тому висловлюються сумніви в доцільності застосування корпусних методів у лінгвістичному описі і час від часу спостерігається навіть скептичне й радикальне ставлення до надійності такого джерела пошуку інформації, як корпус [1, с. 24].

На підтвердження окремих скептичних поглядів щодо корпусних досліджень науковець наводить вкрай радикальний – повне неприйняття корпусної лінгвістики Н. Хомським – і цитує з цього приводу його думки, висловлені в інтерв'ю 2004 р. “Corpus linguistics doesn't mean anything – Корпусна лінгвістика нічого не означає” [7]. Як вважає засновник генеративної лінгвістики, корпусний підхід зводиться до тривіального спостереження за великим обсягом даних, що “не є методом наукового пізнання і не може забезпечити ані успішне розв'язання пізнавальних і практичних проблем, ані накопичення нових знань” [7; 1, с. 24].

У зв'язку з цим дискусія навколо основного питання, що ж таке корпусний підхід як напрям прикладних досліджень: вимога часу або нова тимчасова тенденція в лінгвістичних студіях, є ще далекою від свого завершення. Така постановка проблеми зумовлює **актуальність** теми пропонованої статті, її своєчасність та перспективність.

Мета і завдання статті – критично проаналізувати погляди лінгвістів щодо доцільності корпусної лінгвістики та визначити магістральні вектори корпусного підходу в контексті досліджень прикладної лінгвістики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основними опонентами генеративістів щодо питань пізнавального потенціалу корпусних досліджень є представники корпусної лінгвістики, які визначають останню “як розділ прикладної лінгвістики, що розробляє загальні принципи побудови та використання лінгвістичних корпусів” (Н. П. Дарчук, О. Демська-Кульчицька, В. В. Жуковська, Є. А. Карпіловська та ін.).

Зарубіжні прибічники корпусної лінгвістики (Р. Baker, А. Hardie, Т. McEnergy) розглядають її і як теоретичну науку, і як методологію [8]. Обґрунтовуючи її статус як теоретичної доктрини зі сфери мовознавства, згадані дослідники зазначають, що вона має свій об'єкт дослідження (природну мову та її функціонування в усних і писемних висловленнях / текстах), який підлягає спостереженню за допомогою наукових статистичних методів. У методологічному плані корпусна лінгвістика ґрунтується на властивих їй принципах збирання, опрацювання, збереження та аналізу даних, які варіюються залежно від типу корпусу та його призначення, а також відповідно до конкретних завдань та сфери застосування [там само].

Попередній аналіз наукової літератури з цієї проблеми дає підстави припустити, що в сучасній науці сформувалися три підходи до оцінки функціональності й значущості корпусного підходу до вивчення мовних явищ: 1) радикально-скептичний, 2) помірковано-збалансований і 3) науково-перспективний.

У світовій науці, як зазначає О. О. Борискіна, дискусія точиться не навколо ставлення вчених до корпусу, а в підходах до роботи з цим лінгвістичним ресурсом [1, с. 24], в його надійності як пошукової системи.

Дослідниця у своїй роботі “Корпусное исследование языка: мода или необходимость?” зібрала різні погляди прибічників і опонентів, пов'язані з перспективністю й доцільністю корпусних досліджень загалом. Наведемо ключові їхні тези, але з власним аналізом і коментарями й аргументами відповідно до вище сформульованих у цій статті трьох підходів учених до проблематики корпусної лінгвістики.

Так, радикально налаштовані учені (F. Newmeyer, L. Prodromou, B. Seidlehofer, H. Widdowson та ін., серед яких і Н. Хомський та його колеги) переконані, за спостереженнями

О. О. Борискіної, що відсутні жодні підстави “говорити про перспективність наряду, в якого навіть немає власного УДК-класифікатора (позначенням якого часто є УДК 81’32 – “математична лінгвістика”). І вже навіть ця формальна ознака, як вони вважають, нівелює значимість корпусного вивчення мовних явищ. І другий аргумент їхнього радикалізму пов’язаний із недоцільністю надавати особливий статус дослідженням, виконаним за даними корпусу, оскільки лінгвіст в будь-якій сфері вивчення формує матеріал у вигляді картотеки. Це обов’язковий етап лінгвістичного наукового пошуку. Корпус, на їхнє переконання, є заміною слову картотека. Але з такою оцінкою корпусного підходу не згодна дослідниця, і ми цілком її підтримуємо. Вона пише про те, що в цьому випадку відбувається спекуляція поняттями, адже корпус (з розміткою та анотуванням) аж ніяк не можна порівнювати з механічною вибіркою матеріалу, якою є картотека як за масштабами і функціональністю, так і за дослідницькими можливостями [1, с. 25].

Для того, щоб аргументувати свою позицію, ми звернулися до ідеї укладання корпусів, яка показує, що ще наприкінці XIX століття з величезної кількості карток аутентичних прикладів, зібраних групою укладачів словників, був скомпільований знаменитий Оксфордський словник англійської мови (The Oxford English Dictionary). За кілька століть до цього були зібрані колекції текстів високого статусу, які зберігалися в бібліотеках і які вивчали як зразки риторики, стилю, граматики. Так, у XIII ст. зусиллями 500 монахів механічно створили перший конкорданс (список усіх слів тексту з вказівкою контекстів їхнього вживання) до латинського перекладу Біблії.

Відомий данський лінгвіст О. Есперсен (представник Копенгагенської школи структуралізму), який зібрав величезну колекцію (близько 300–400 тис.) прикладів незвичної вимови слів, граматичних форм та конструкцій речень, став би не просто прихильником корпусних методів дослідження, якби на той час були комп’ютери [12, с. 17–27], а запеклим опонентом радикальних висловлювань щодо недоцільності корпусного підходу для вивчення мовних явищ.

А оскільки ще існують такі радикальні настрої в лінгвістичному середовищі, то варто продовжувати проведення корпусних досліджень і демонструвати їхні переваги, розкривати нові можливості для аналізу мовних явищ і підсилювати експланаторність студій цього наряду прикладної лінгвістики.

Представники помірковано-збалансованого підходу до корпусних досліджень, до яких належить і Ю. Д. Апресян, вважають, що надмірне захоплення корпусними даними час від часу призводить до фальсифікації результатів і зловживання кількісними показниками [1, с. 25]. Суто частотний підрахунок вживання слів не може бути надійним критерієм тверджень про особливості функціонування лінгвістичного об’єкта. Проявам дилетантства у середовищі лінгвістів-корпусників почасти “сприяють” і донині не усталений термінологічний апарат і не відпрацьована методологія корпусних досліджень. Водночас учений вважає, що ці зауваження і застереження не применшують значимості корпусних технологій.

Які ще проблеми є загальними, що викликають не стільки критику, скільки занепокоєння в лінгвістичних колах, зокрема в осередках семантичної лінгвістичної школи, потребуючи термінового вивчення і надання обґрунтованих відповідей на вказані зауваження?

По-перше, робота з корпусами передбачає ознайомлення з основами ІТ-термінології, з набуттям навичок пошукового запиту та вміннями застосовувати методи кількісного та статистичного опрацювання інформації. Саме недосконалість пошукового інструментарію ускладнює роботу з корпусними даними, оскільки пошук за запитом видає сотні й навіть тисячі результатів (контекстів слововживання), які фізично неможливо опрацювати в обмежений час. Це провокує “скептиків” критично ставитися до припущень прихильників корпусних технологій у тому, що останні заощаджують час, а пошукова система сприяє розв’язанню проблем будови та розвитку мови [1, с. 25].

Ще одна скептична критика корпусного підходу полягає в тому, що процес компіляції текстів, а потім вилучення з них слів “деконтекстуалізує мову, оскільки позбавляє її контексту” [20], а також видаляє мову з етнографії комунікації. Проте дослідження на матеріалі корпусів, наприклад, “сполучуваність ключових слів у контексті (KWIC)”, “контекст у вживанні номіналізаційного суфікса *ness*” [14, с. 35] та ін. дають підстави для спростування цих тверджень.

Саме такі контексти вживання слів, афіксальних морфем тощо допоможуть об'єктивно виявити внутрішню будову конкретної мови.

Подібна скептична критика корпусних досліджень була також пов'язана з недосконалою методикою обробки текстів “згори вниз” без урахування загального дискурсу [19] і навіть більше – є такі фрагменти тексту, яких навіть конкордандер не може досягти [13, с. 71]. Це, зокрема, такі аспекти макроструктури тексту, як текстові рухи, тобто одиниці тексту, що виконують специфічну текстову функцію.

Тим не менше останніми роками саме науковому вивченню способів опрацювання текстів спеціалісти у сфері корпусної лінгвістики стали приділяти найбільшу увагу [9; 10]. Вони обґрунтували концепцію, в основі якої лежить підхід “згори вниз”; згідно з ним спершу визначаються функціональні компоненти конкретного жанру, а потім всі тексти в корпусі аналізують з погляду цих компонентів. І, навпаки, текстові компоненти впливають з аналізу корпусів за підходом “знизу вгору”, а потім дискурсну організацію окремих текстів аналізують з позицій лінгвістично релевантних текстових категорій.

Грунтовні відповіді на радикальні й скептичні настрої намагалися дати представники науково-перспективного підходу в корпусній лінгвістиці у рамках міжнародної наукової конференції “Корпусная лингвистика” та Міжнародної наукової конференції “Диалог”, де основним завданням було обговорення питання вдосконалення пошукових систем і методів запиту інформації.

Палким прихильником корпусно-орієнтованої прикладної лінгвістики є В. А. Плунгян, який разом зі своїми колегами переконаний у тому, що сучасне дослідження мови не може здійснюватися поза лінгвістикою корпусів [6].

На користь цих тверджень у працях багатьох лінгвістів (Д. Байбер, А. П. Гладкова, Дж. Синклер, В. Тойберт та ін.) наведені досить вагомі аргументи. У статті “Корпусний підхід у сучасній лінгвістиці: перспективи і можливості застосування” І. В. Мейзерська, вказує на переваги застосування корпусу в мовознавчих студіях, цитуючи Я. Свартвіка. На його думку, до таких належить, передовсім, об'єктивність, верифікованість, ефективність у вивченні мовних варіантів, діалектів, стилів, а також історичних порівнянь; можливість виявлення частоти слововживань, репрезентативність. Окрім того, учений зазначає, що корпус є теоретичним ресурсом і водночас інструментом для машинного перекладу, розпізнавання та синтезу мовлення, а також для розроблення програм, пов'язаних із уживанням мови [4, с. 54; 18, с. 7].

Крім того, на матеріалах корпусів можна вивчати та інтерпретувати як частотні явища, так і okazіональні. Зіставляючи й аналізуючи дані, отримані за допомогою різних корпусів, можна встановити мовну варіативність та закономірності мовних змін, прогнозувати подальший розвиток досліджуваного явища тощо.

Корпусний підхід, на думку В. О. Плунгяна, робить результати більш емпірично релевантними. Учений припускає, що принципова новизна результатів корпусних досліджень дає підстави для опису корпусних словників і корпусних граматик нового покоління, укладених і верифікованих саме стосовно конкретного фіксованого корпусу. Корпусний характер словників і граматик підвищує їх надійність і верифікацію, дозволяє уникнути суб'єктивності та неповноти. А створення аналізаторів та спеціалізованих словників для автоматизованої розмітки корпусу (морфологічної, синтаксичної, тематичної) технологічно можливе лише в рамках корпусної лінгвістики [1, с. 27].

Ці останні переваги корпусних досліджень свідчать про те, що за останні роки відбулися докорінні зміни в царині лексикографії. Як твердить В. О. Плунгян, вже окреслені контури нового моделювання мови, яка в багатьох суттєвих відношеннях відрізняється від звичних моделей, що склалися в останній чверті ХХ століття [5, с. 7–20]. Ці зміни стали настільки радикальними, що їх часто описують як революційні.

Наразі корпусний підхід до вивчення мови змінив уявлення лінгвістів про мову. Так що ж таке лінгвістичний корпус? Як правило, лінгвістичним корпусом називають сукупність текстів, зібраних згідно з визначеними принципами, розташованих за певним стандартом і забезпечених спеціалізованою пошуковою системою.

Зарубіжні представники корпусної лінгвістики загалом розуміють корпус як дослідницьку сферу [7], де сукупність текстів зібрана разом для лінгвістичного аналізу. Корпусна лінгвістика має вже потужні школи за кордоном у Ланкастері, Бірмінгемі, Ноттінгемі й Аризоні, а також власні спеціальні академічні журнали (наприклад, у перекладі “Міжнародний журнал з корпусної лінгвістики”, “Корпусна лінгвістика” і “Лінгвістична теорія”).

Деякі уточнення щодо визначення лінгвістичного корпусу наявні в роботах інших зарубіжних авторів (McEnery & Hardie), які під ним розуміють набір машиночитаних текстів, що є надійною основою для вивчення певних дослідницьких питань [14, с. 1]. Головне дискусійне питання при цьому, на їхню думку, пов'язане з тим, чи дозволяє корпус вивчати мовні явища в діячості, чи лише наявні тексти для аналізу мови у синхронії. Відповідь на це питання лежить у площині конкретного корпусу і мети його укладання.

Концептуальною ідеєю будь-яких корпусів є принципова ідеологія їхнього укладання на основі текстів, а не окремих слів, оскільки “досвід навколишнього світу значною мірою є текстовим опосередкованим досвідом, і, з огляду на таке припущення, люди живуть у світі текстів” [14, с. 230]. Виходячи з цього, корпусний підхід порушує революційне питання щодо перегляду статусу слова як основної одиниці мови. І незважаючи на те, що корпусний підхід ґрунтується на створенні принципів укладання текстів та їхній розмітці, а не на окремих словах, ключовим питанням цього підходу є здатність корпусу надавати лінгвістові можливість вимірювати частоту певних слів і фраз, визначати способи їхньої сполучуваності, стилістичні реєстри окремих слів тощо.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підбиваючи підсумок викладених положень щодо корпусного підходу у прикладних дослідженнях, зазначимо, що в лінгвістиці сформувалися три наукові позиції щодо його оцінки, доцільності й перспективності: 1) радикально-скептична, 2) помірковано-збалансована і 3) науково-перспективна. Представники першого підходу переконані в ненадійності корпусу як пошуково-дослідницької системи. Скептики, з одного боку, вважають, що лише тільки корпусні лінгвістичні дані призводять до певної фальсифікації результатів, а суто частотний підрахунок вживання слів не може бути надійним критерієм тверджень про особливості функціонування лінгвістичного об'єкта, а, з іншого, не заперечують все ж таки важливість і значимість цих методик опису мовних явищ. Кардинально протилежною є позиція оптимістично налаштованих лінгвістів, які працюють у сфері корпусної лінгвістики і пов'язують важливість корпусних досліджень із створенням корпусних словників і корпусних граматик нового покоління, що сприятимуть докорінним змінам у царині лексикографії та інших сферах міждисциплінарної лінгвістики.

Перспективами подальших досліджень є аналіз концепції укладання Британського національного корпусу (The British National Corpus, BNC) та досліджень, виконаних на його матеріалі.

Джерела та література

1. Борискина О. О. Корпусное исследование языка: мода или необходимость? / О. О. Борискина // Вестник ВГУ. Серия : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2015. – № 3. – С. 24–27.
2. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови : [монографія] / Оріся Демська-Кульчицька. – К. : Інститут української мови НАНУ, 2005. – 219 с.
3. Кривенко Г. Л. Корпусні дослідження дискурсу: становлення, стан і перспективи / Г. Л. Кривенко // Вісник КНЛУ. Серія : Філологія. – 2017. – Т. 20. – № 1. – С. 51–63.
4. Мейзерська І. В. Корпусний підхід у сучасній лінгвістиці: перспективи і можливості застосування / І. В. Мейзерська // Науковий вісник кафедри Юнеско. Серія : Філологія. Педагогіка. Психологія. – К. : КНЛУ, 2014. – Вип. 28. – С. 53–58.
5. Плунгян В. А. Корпус как инструмент и как идеология: О некоторых уроках современной корпусной лингвистики / В. А. Плунгян // Русский язык в научном освещении. – 2008. – № 2 (16). – С. 7–20.
6. Плунгян В. А. Почему современная лингвистика должна быть лингвистикой корпусов. Лекция, прочитанная в рамках проекта “Публичные лекции” / В. А. Плунгян. – Режим доступа : <http://polit.ru/article/2009/10/23/corpus/>
7. Andor J. The master and his performance : an interview with Noam Chomsky / J. Andor // Intercultural Pragmatics 1–1. – 2004. – P. 93–111.
8. Baker P. A Glossary of Corpus Linguistics / P. Baker, A. Hardie, T. McEnery. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 187 p.

9. Biber D. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use* / D. Biber; S. Conrad, R. Reppen. – Cambridge : CUP, 1998. – 214 p.
10. Flowerdew L. A Combined corpus and systemic-functional analysis of the Problem-Solution pattern in a student and professional corpus of technical writing / L. Flowerdew // *TESOL Quarterly*. – 2003. – 37 (3). – P. 489–511.
11. Flowerdew L. An integration of corpus-based and genre-based approaches to text analysis in EAP/ESP: Countering criticisms against corpus-based methodologies” / L. Flowerdew // *English for Specific Purposes*. – 2005. – 24 (3). – P. 321–332.
12. Johansson S. Using corpora: from learning to research / S. Johansson; [Hidalgo E., Quereda L., Santana J. (eds.)] // *Corporain the Foreign Language Classroom: Selected papers from the Sixth International Conference on Teaching and Language Corpora (TaLC 6)*. – Amsterdam : Rodopi, 2007. – P. 17–27.
13. Kaltenbeck G. Computer corpora and the language classroom: On the potential and limitations of computer corpora in language teaching / G. Kaltenbeck, B. Mehlmauer-Larcher // *ReCALL*. – 2005. – 17 (1). – P. 65–84.
14. McEnery T. *Corpus Linguistics: Method, theory and practice* [Electronic Resource] / T. McEnery, A. Hardie // Support website for *Corpus Linguistics: Method, theory and practice*. – Cambridge : Cambridge University Press. 2012. – Mode of access : <http://corpora.lancs.ac.uk/clmtp>
15. Newmeyer F. J. Grammar is grammar and usage is usage / F. J. Newmeyer // *Language*. – 2003. – 79 (4). – P. 682–707.
16. Prodromou L. Corpora: the real thing? / L. Prodromou // *English Teaching Professional*. – 1997. – 5. – P. 2–6.
17. Seidlhofer B. *Controversies in applied linguistics* / B. Seidlhofer. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – P. 77–123.
18. Svartvik J. *Corpus Linguistics Comes of Age* / J. Svartvik // *Directions in Corpus Linguistics: Proceedings of Nobel Symposium 82*. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1992. – P. 5–21.
19. Swales J. M. *Integrated and fragmented worlds* / J.M. Swales // *Academic discourse* / [ed J. Flowerdew]. – [Originally published in 2002 by Pearson Education Limited]. – London; New York : Routledge, 2013. – P. 150–164.
20. Widdowson H. *Critical practices: on representation and the interpretation of text* / H. Widdowson // *Discourse and social life* / [eds S. Sarangi, M. Coulthard]. – New York : Longman, 2000. – P. 155–169.

References

1. Boriskina, O. O. 2015. “Korpusnoe issledovanie yazyka: moda ili neobkhodimost?” *Vestnik VGU. Seriya: Lingvistika i mezhkulturnaia kommunikatsiia*, 3: 24–27.
2. Demaska-Kulchytska, O. 2005. *Osnovy natsionalnoho korpusu ukraïnskoi movy*. K.: Instytut ukraïnskoi movy NANU.
3. Kryvenko, H. L. 2017. “Korpusni doslidzhennia dyskursu: stanovlennia, stan i perspektyvy”. *Visnyk KNU. Seriya Filolohiia*, 20(1): 51–63.
4. Meyzerska, I. V. 2014. “Korpusnyi pidkhid u suchasnyi linhvistytsi: perspektyvy i mozhlyvosti zastosuvannia”. *Naukovyi visnyk kafedry Yunesko. Seriya Filolohiia. Pedagogika. Psykholohiia*, 28: 53–58.
5. Plungyan, V. A. 2008. “Korpus kak instrument i kak ideologiia: o nekotorykh urokakh sovremennoi korpusnoi lingvistiki”. *Russkiy yazyk v nauchnom osveshchenii*, 2(16): 7–20.
6. Plungyan, V. A. *Pochemu sovremennaiia lingvistika dolzhna byt lingvistikoi korpusov. Lektsiia, prochitannaia v ramkakh proyekta “Publichnye leksii”*. URL: <http://polit.ru/article/2009/10/23/corpus/>
7. Andor, J. 2004. “The master and his performance: an interview with Noam Chomsky”. *Intercultural Pragmatics* 1–1, 93–111.
8. Baker, P., and Hardie, A., and McEnery, T. 2006. *A Glossary of Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
9. Biber, D. 1998. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: CUP.
10. Flowerdew, L. 2003. A combined corpus and systemic-functional analysis of the problem-solution pattern in a student and professional corpus of technical writing, 37(3): 489–511.
11. Flowerdew, L. 2005. “An integration of corpus-based and genre-based approaches to text analysis in EAP/ESP: Countering criticisms against corpus-based methodologies”. *English for Specific Purposes*, 24(3): 321–332.
12. Johansson, S. 2007. “Using corpora: from learning to research”. *Corporain the Foreign Language Classroom: Selected papers from the Sixth International Conference on Teaching and Language Corpora (TaLC 6)*, 17–27.
13. Kaltenbeck G., and Mehlmauer-Larcher B. 2005. *Computer corpora and the language classroom: On the potential and limitations of computer corpora in language teaching*, 17(1): 65–84.
14. McEnery T., Hardie A. 2012. “Corpus Linguistics: method, theory and practice”. *Support website for Corpus Linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge: Cambridge University Press. URL: <http://corpora.lancs.ac.uk/clmtp>
15. Newmeyer, F. J. 2003. “Grammar is grammar and usage is usage”. *Language*, 79(4): 682–707.
16. Prodromou, L. 1997. “Corpora: the real thing?”. *English Teaching Professional*, 5: 2–6.
17. Seidlhofer, B. 2003. *Controversies in applied linguistics*, 77–123. Oxford: Oxford University Press..
18. Svartvik, J. 1992. “Corpus Linguistics Comes of Age”. *Directions in Corpus Linguistics: Proceedings of Nobel Symposium 82*. 5–21. Berlin: Mouton de Gruyter.
19. Swales, J. M. 2013. “Integrated and fragmented worlds”. *Academic discourse*, editrd J. Flowerdew, 150–164. London; New York: Routledge.
20. Widdowson, H. 2000. “Critical practices: on representation and the interpretation of text”. *Discourse and social life*, 155–169. New York: Longman.

Бобёр Наталья. Корпусный подход в контексте исследований прикладной лингвистики. В статье представлен критический анализ различных взглядов ученых на проблему роли и места корпусных исследований, по результатам которых сформулированы три принципиальные их позиции по поводу оценки, целесообразности и перспективности корпусного подхода в прикладных исследованиях: 1) радикально-скептический, 2) умеренно-сбалансированный и 3) научно-перспективный. Приведены радикально-критические взгляды ученых, в частности Н. Хомского, которые убеждены в ненадежности корпуса как поисково-исследовательской системы, так как она сводится к тривиальному наблюдению за большим объемом данных, и “не является методом научного познания и не может обеспечить ни успешное решение познавательных и практических проблем, ни накопления новых знаний”. Детально рассмотрена риторика скептиков корпусной лингвистики, которые, с одной стороны, считают, что только лишь корпусные лингвистические данные приводят к определенной фальсификации результатов, а сугубо частотный подсчет употребления слов не может быть надежным критерием утверждений об особенностях функционирования лингвистического объекта, а с другой, все же не отрицают важность и значимость этих методик обработки языковых явлений. Представлена и кардинально противоположная позиция оптимистически настроенных лингвистов, работающих в сфере корпусной лингвистики, в частности В. А. Плунгяна, который связывает важность корпусных исследований с разработкой корпусных словарей и корпусных грамматик нового поколения, способствующих коренным изменениям в области лексикографии, в сфере методик обучения иностранных языков, в переводоведении. Выявлены преимущества применения корпуса в лингвистических студиях, в частности, объективность, верификация, эффективность, репрезентативность. Обоснованы аргументы о том, что корпус является теоретическим ресурсом и одновременно инструментом для машинного перевода, распознавания и синтеза речи, а также для разработки программ, связанных с употреблением языка в различных регистрах.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, корпусный подход, корпус как поисково-исследовательская система и инструмент для машинного перевода, корпусные словари, корпусная грамматика.

Bober Nataliia. Corpus Approach in the Context of Applied Linguistics Research. In the article the critical analysis of the various views of scientists on the role and place of corpus studies have been represented. Based on their results, three principal positions have been presented concerning assessment, expediency and prospects of the corpus approach in applied research: 1) radical and sceptical, 2) moderate and balanced and 3) scientific and prospective. The radical and critical views of scientists have been given, in particular N. Chomsky's, who are convinced of the unreliability of the corpus as a search and research system that reduces to a trivial observation of a large amount of data, and it “is not a method of scientific knowledge and cannot provide either a successful solution of cognitive and practical problems, or the accumulation of new knowledge”. The detailed description of rhetoric sceptics of corpus linguistics has been outlined: on the one hand, believe that only corpus linguistic data lead to the definition falsification of results, and the purely frequency counting of the use of words cannot be a reliable criterion for statements about the features of the functioning of a linguistic object, and on the other hand, do not deny the importance and significance of these methods of processing linguistic phenomena. The cardinally opposite position of optimistic linguists working in the field of corpus linguistics has been presented, in particular V. A. Plungyan's, who connects the importance of case studies with the development of “corpus dictionaries” and “corpus grammars” of a new generation that contribute to fundamental changes in lexicography, in teaching methods of foreign languages, in translation studies. The advantages of using the corpus in linguistic studios have been revealed, in particular, objectivity, verification, efficiency, representativeness. The arguments have been grounded that the corpus is a theoretical resource and at the same time a tool for machine translation, recognition and synthesis of speech, as well as for the development of programs related to the use of language in various registers.

Keywords: corpus linguistics, corpus approach, corpus as search and research system and tool for machine translation, corpus dictionaries, corpus grammar.

УДК 811.111'42:141.22

Валентина Бойчук

КООПЕРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ КОМУНІКАНТА-ПЕСИМІСТА

У статті виявлено, що основою песимістичних дискурсів, які гармонізують взаємини між комунікантами, є кооперативні комунікативні стратегії. Встановлено, що кооперативними комунікативними стратегіями в межах песимістичного дискурсу є стратегія толерантності та захисна стратегія. Стратегія толерантності спрямована на порозуміння, неконфліктне розв'язання суперечностей у процесі взаємодії, протистояння агресії, урівноваження позицій співрозмовників, нівелювання демонстрації грубої сили, пояснення загрози та запобігання їй. З'ясовано, що основними тактиками реалізації стратегії толерантності є тактика удаваної байдужості, тактика згоди, тактика виправдання дій співрозмовника. Використання захисної стратегії в песимістичному дискурсі зумовлене потребами комунікативної особистості нівелювати негативний вплив надмірної тривожності на поведінку та діяльність. Захисна

стратегія, спрямована на досягнення компромісу шляхом формування захисних механізмів на випадок невдачі, реалізується тактикою підтримування низьких очікувань, тактикою критичної оцінки ситуації, тактикою негативного прогнозування. Вербальними маркерами стратегій та тактик, що ними послуговується комунікант-песиміст, є лексико-семантичні, синтаксичні, стилістичні та прагматичні засоби. Встановлено, що вербалізація досліджуваних тактик визначається структурою окремої комунікативної ситуації та особливостями особистісних поведінкових реакцій комуніканта-песиміста. Доведено, що вибір кооперативних стратегій і тактик, які реалізують комунікативну інтенцію комуніканта-песиміста, визначається типологічними особливостями песимізму як диспозиційного (КС толерантності) та захисного (захисна КС) феномену.

Ключові слова: комунікативна поведінка, песимістичний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика, кооперативна стратегія, комунікант-песиміст.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження комунікативної поведінки учасників спілкування неодмінно торкається проблеми комунікативної стратегії, дворівневий характер якої визначається нормами соціуму та диспозиціями психологічної структури особистості [8, с. 105–106]. Як оптимальна реалізація інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування комунікативна стратегія визначає контроль та вибір певних способів поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованих на одержання бажаного або запобігання небажаному ефекту (комунікативних тактик) та їх гнучкої видозміни в конкретній комунікативній ситуації [1, с. 118–120].

Комунікативна стратегія як один із найважливіших дискурсотвірних факторів є базисною ознакою песимістичного дискурсу, що передбачає наявність комунікативної ситуації реалізації поведінки песиміста, представлений комплексною системою лексичних, синтаксичних, стилістичних, прагматичних та невербальних засобів вираження песимістичного світобачення комуніканта та характеризується своїми власними цілями, стилем, тональністю і режимом спілкування.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Оскільки поняття комунікативної стратегії є одним із центральних понять у процесі аналізу будь-якого типу дискурсу, інтерес дослідників до різних аспектів його вивчення продовжує залишатися незмінно високим. На сьогодні визначено головні ознаки комунікативної стратегії, узагальнено існуючі класифікації комунікативно-дискурсивних стратегій [2; 4; 5], виявлено особливості стратегій і тактик комунікантів у різних типах дискурсу [3; 7; 9] тощо. Песимізм як світоглядний гетерогенний конструкт, що визначає вибір вербальних та невербальних засобів комунікації, лежить в основі певного типу комунікативної поведінки, одним із етапів дослідження якої є дискурсивний аналіз стратегій і тактик, що ними послуговується комунікант-песиміст.

Метою статті є виявлення особливостей кооперативних стратегій і тактик комуніканта-песиміста. Мета передбачає виконання таких завдань: 1) описати кооперативні стратегії і тактики комуніканта-песиміста; 2) виявити вербальні маркери кооперативних стратегій і тактик, що ними послуговується комунікант-песиміст; 3) встановити зв'язок між типологічними особливостями песимізму як психологічного феномену та кооперативними стратегіями і тактиками, які реалізують комунікативну інтенцію комуніканта-песиміста.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Правила використання мови та норми соціальних взаємин, які складають концептуальну схему побудови дискурсу, є підґрунтям для забезпечення комунікативних та соціальних потреб учасників комунікації. Такими правилами є принцип кооперації та принцип ввічливості, які регулюють та оптимізують інформативну (раціональну) та неінформативну (соціативну) сторони песимістичного дискурсу [6, с. 148]. Відповідно до міри дотримання та характеру порушення мовцями принципів комунікації песимістичні дискурси розмежовуємо на ті, що гармонізують, та ті, що дисгармонізують взаємини між комунікантами.

Основою песимістичних дискурсів, які гармонізують взаємини між комунікантами, є кооперативні комунікативні стратегії, що реалізуються в повідомленнях, розповідях, обмінах думками, порадах, побажаннях. Беручи до уваги критерій м'якості/жорсткості комунікативних стратегій, в основі якого лежить фактор комунікативної толерантності/агресії, кооперативні комунікативні стратегії песиміста визначаємо як м'які, оскільки вони передбачають схильність до уникнення конфліктів, здатність йти на компроміс, підтримку співрозмовника.

Гармонізація взаємин між комунікантами в межах песимістичного дискурсу досягається шляхом використання стратегії толерантності та захисної стратегії, які характеризуються певним спектром тактик.

Стратегія толерантності в песимістичному дискурсі спрямована на порозуміння, неконфліктне розв'язання суперечностей у процесі взаємодії, протистояння агресії, урівноваження позицій співрозмовників, нівелювання демонстрації грубої сили, пояснення загрози та запобігання їй. Аналіз досліджуваного матеріалу дає змогу стверджувати, що основними тактиками реалізації стратегії толерантності є 1) тактика удаваної байдужості, 2) тактика згоди, 3) тактика виправдання дій співрозмовника.

Комунікативна тактика удаваної байдужості використовується комунікантом-песимістом для запобігання конфлікту та збереження власного «обличчя» у потенційно загрозливій ситуації, негативні наслідки якої є підтвердженням песимістичних настанов. Як правило, песимістичний комунікативний стиль у межах даної тактики актуалізується лаконічністю вербального вираження песимізму та підтримується використанням невербальних засобів комунікації, які допомагають зберегти «обличчя» комуніканта-песиміста. Наприклад:

«I've got something to say to you, Philip».

He looked at her quickly, his heart sank, but he had trained himself well.

«Well, fire away», he said, smiling.

«You're not going to be silly about it, are you? The fact is I'm going to get married».

«Are you?» said Philip.

He could think of nothing else to say. He had considered the possibility often and had imagined to himself what he would do and say. He had suffered agonies when he thought of the despair he would suffer, he had thought of suicide, of the mad passion of anger that would seize him; but perhaps he had too completely anticipated the emotion he would experience, so that now he felt merely exhausted. He felt as one does in a serious illness when the vitality is so low that one is indifferent to the issue and wants only to be left alone (14).

У наведеному вище фрагменті засобами реалізації тактики удаваної байдужості є поліхронність вербальних та невербальних дій («*Well, fire away», he said, smiling*), та еліптичність питальних конструкцій («*Are you?» said Philip*). Зауважимо, що як вербальні так і невербальні засоби комунікації використовуються для того, щоб приховати справжні інтенції та почуття комуніканта і зберегти його «обличчя» (*He felt as one does in a serious illness when the vitality is so low that one is indifferent to the issue and wants only to be left alone*).

Комунікативна тактика часткової згоди, вибрана комунікантом-песимістом, є однією з респонсивних тактик, спрямованих на уникнення конфліктної ситуації та збереження гармонії шляхом часткової згоди з комунікативним партнером. Хоча комунікант-песиміст є фактично незгідним з думкою адресанта, бажання бути ввічливим та зберегти «позитивне обличчя» співрозмовника примушує його йти на певні поступки та прийняти аргументи протилежної сторони. Формальний та частковий характер кооперації визначається бажанням зберегти дружні стосунки із співрозмовником. Вербалізація такої тактики визначається умовами конкретної комунікативної ситуації. Наприклад:

«Honestly, that's a risk I'm willing to take. I don't believe Jack's spying on us. I just sent him back as a way to prove to myself that he isn't. I wouldn't worry about it if I were you», Ryon reassured Omnal.

«I hope you're right», Omnal replied pessimistically (11).

У запропонованому фрагменті аналізована тактика втілюється синтаксичною конструкцією Pron/N + V hope + Obj. Clause (*I hope you're right*), у якій дієслово з модальним значенням *to hope* підкреслює сумніви, невпевненість та зневіру мовця-песиміста і співвідноситься із МА комісиву, тобто згодою прийняти позицію співрозмовника [10, с. 140].

Використовуючи комунікативну тактику виправдання дій співрозмовника комунікант-песиміст демонструє не тільки толерантність до певних вчинків та вербальних дій комунікативного партнера, а й психологічну підтримку та прагнення до взаєморозуміння в комунікативній ситуації реалізації песимістичної поведінки. Цю тактику реалізують МА бехабітиву, лексичні одиниці із семантикою песимістичності, модальні слова та вирази. Наприклад:

Julian said with a responsible air, «Bradley, I'm very sorry I got that all wrong».

«Nobody could have got it right. Real misery cuts off all paths to itself».

«How well you put it! But a saintly person could have comforted her».

«There aren't any, Julian. Anyway you're too young to be a saint» (15).

Виправдовуючи поведінку Джуліан та вербалізуючи такі якісні ознаки песимізму, як «апатія», «розчарування», «безнадія» та «нещастя», Бредлі демонструє толерантність та бажання продовжити інтеракцію, незважаючи на несприятливі зовнішні обставини. У межах наведеного вище фрагмента досліджувану тактику реалізують 1) модальне дієслово *can* у формі умовного способу (*Nobody could have got it right*); 2) ФО *Real misery cuts off all paths to itself*, 3) МА – бехабітив (*Anyway you're too young to be a saint*), який, регулюючи емоційно-оцінну діяльність комунікантів, сприяє урівноваженню позицій співрозмовників.

Використання захисної стратегії в песимістичному дискурсі зумовлене потребами комунікативної особистості нівелювати негативний вплив надмірної тривожності на поведінку та діяльність. Виконуючи дискурсогармонізуючу функцію, захисна стратегія спрямована на досягнення компромісу шляхом формування захисних механізмів на випадок невдачі та вироблення конструктивних дій у відповідь на загрозу та ризик. У ході аналізу фактичного матеріалу виявлено, що захисна стратегія реалізується такими тактиками: 1) тактика підтримування низьких очікувань, 2) тактика критичної оцінки ситуації, 3) тактика негативного прогнозування.

Комунікативна тактика підтримування низьких очікувань є інструментом реалізації мотиваційної системи комуніканта-песиміста. Вербалізація низьких очікувань, що експлікуються сумнівами, невпевненістю, невірою у позитивний перебіг подій, визначається структурою окремої комунікативної ситуації та особливостями особистісних поведінкових реакцій комуніканта-песиміста. Наприклад:

«Hey Antonio, what's up?» Alex asked in a friendly tone.

«Can you meet me this afternoon?» Antonio asked.

«What's wrong?» Alex replied pessimistically.

«Nothing's wrong It's good news, actually. But, I don't want to go over it on the phone», Antonio explained (12, p. 192).

Використання ЛО *wrong* з середнім значенням лексичної тональності (-0,5); тактичні процеси входження в діалог та відповіді на запитання спеціальними запитаннями (*Hey Antonio, what's up? What's wrong?*), які імпліцитно актуалізують такі якісні ознаки песимізму, як «сумніви», «невпевненість» та «негативні очікування»; використання МА-квеситивів, іллокутивною метою яких є підтвердження песимістичних очікувань; поліхронність вербальних та невербальних засобів вираження песимізму (*«What's wrong?» Alex replied pessimistically*), що вказує на песимістичний комунікативний стиль, – засоби, які маркують тактику підтримування низьких очікувань у межах даного дискурсивного фрагмента.

Комунікативна тактика критичної оцінки ситуації допомагає комуніканту-песимістові структурувати дійсність, виокремивши ті аспекти, які слугують передумовою формування захисних механізмів на випадок негативного перебігу подій. Реально та тверезо оцінюючи шанси на успіх, комунікант-песиміст підсвідомо готує себе до поразки та вибудовує систему психологічного захисту. Наприклад:

«Doctor says she's suffered a great blow to her nervous system ... almost resulting in heart failure. But it's too early to say as yet. I sat by her side all day. She looks pale and weak, I won't deny it. But she'll get through it. Fifty-eight years of age isn't ancient».

«But it isn't young, either», Theo sighed pessimistically (16, p. 68).

Наведений вище фрагмент є прикладом реалізації аналізованої тактики на вербальному і невербальному рівнях. Респіраторний НВК (*sighed pessimistically*) доповнює песимістичне висловлення, в межах якого протиставний сполучник *but*, заперечна форма *isn't* та прислівник *either* вербалізують досліджувану тактику. Фактично не заперечуючи позиції співрозмовника, мовець-песиміст намагається гармонізувати інтеракцію, обережно та збалансовано експлікуючи сумнів та невпевненість.

Комунікативна тактика негативного прогнозування в межах захисної стратегії є засобом протидії загрозам та ризику. Дана тактика використовується комунікантом-песимістом з метою вироблення конструктивних дій у відповідь на несприятливі зовнішні фактори. Вербалізуючи

тактику негативного прогнозування, комунікант-песиміст використовує лексичні одиниці з семантикою песимістичності та синтаксичні структури з дієсловом-присудком у часових формах, що вказують на майбутню дію. Наприклад:

«What are you doing today?» Victori asked. «I thought you might be free to have lunch since you have a few days off».

«Right now, I'm looking for another job, just in case things get worse before they get better,» she answered pessimistically (13, p. 135).

У наведеному вище фрагменті засобами реалізації аналізованої тактики є ЛО з негативно-оцінною семантикою *get worse* (-1) та складнопідрядне речення з підрядним обставинним реченням умови, яке вказує на вірогідність реалізації негативних очікувань (*I'm looking for another job, just in case things get worse*). На ситуативність настрою комуніканта-песиміста як причину вибору даної тактики вказують контекстуальні маркери *Right now, I'm looking for another job* та *before they get better*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження дає підстави для висновку про те, що кооперативні (толерантності, захисна) комунікативні стратегії, що ними послуговується комунікант-песиміст, сприяють формуванню песимістичного дискурсу. Вербальними маркерами стратегій та тактик комуніканта-песиміста є лексико-семантичні, синтаксичні, стилістичні та прагматичні засоби. Вербалізація досліджуваних тактик визначається структурою окремої комунікативної ситуації та особливостями особистісних поведінкових реакцій комуніканта-песиміста.

Вибір комунікативних стратегій і тактик, які реалізують комунікативну інтенцію комуніканта-песиміста, визначається типологічними особливостями песимізму як диспозиційного (КС толерантності) та захисного (захисна КС) феномену. Зважаючи на результати цього дослідження, перспективним вважаємо опис структури комунікативної ситуації реалізації поведінки песиміста.

Джерела та література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. / Ф. С. Бацевич. – К. : Вид. центр “Академія”, 2004. – 344 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – [5-е изд.] – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
3. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної прози ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Козяревич Ліана Василівна. – Київ, 2006. – 191 с.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
5. Максимова Н. В. К основаниям типологии коммуникативных стратегий чужой речи / Н. В. Максимова. // Исследования по семантике и прагматике языковых единиц. – 2005. – Уфа : Вагант, 2005. – С. 109–114.
6. Одарчук Н. А. Відмова: семантичний та прагматичний аспекти : монографія / Н. А. Одарчук. – Луцьк : РРВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 206 с.
7. Пастернак Т. А. Комунікативні стратегії і тактики дискурсу „співбесіда при прийомі на роботу” / Т. А. Пастернак // Studia Linguistica : зб. наук. пр. – К. : Видавн.-поліграфі. центр «Київський університет», 2011. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 363–367.
8. Сухих С. А. Черты языковой личности / С. А. Сухих // Прагматика этноспецифического дискурса. – Бэлць : Изд-во Бэлцк. гос. пед. ун-та им. А. Руссо, 1990. – С. 105–106.
9. Юшковець І. А. Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. : 10.02.04 «Германські мови» / І. А. Юшковець. – Донецьк, 2008. – 23 с.
10. Bach K. Linguistic communication and speech acts / K. Bach, M. Harnish. – Cambridge : MA: MIT Press, 1979. – 327 p.
11. Barrett J. S. Ascension / J. S. Barrett. – Lulu Press, Inc, 2014. – 337 p.
12. Korsmit B. Darkness Descending / Bethann Korsmit. – iUniverse, 2007. – 393 p.
13. Matthews K. T. Before I Let Go. Urban Soul fiction / Kimberly T. Matthews. – Urban Books, 2008. – 300 p.
14. Maugham W. S. Of Human Bondage [Electronic resource]. – Mode of access : https://www.e-reading.club/bookreader.php/80509/Maugham_-_Of_Human_Bondage.html
15. Murdoch I. The Black Prince / Iris Murdoch. – Penguin Classics, 2003. – 212 p. [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.e-reading.club/bookreader.php/104708/blackprince.pdf>
16. Rehak D. The Forbidden : Three Novels of French Love / David Rehak. – Lulu.com, 2007. – 278 p.

References

1. Batsevyich, Florii. 2004. *Osnovy komunikativnoi lingvistyky*. Kyiv: Academia.
2. Issers, Oksana. 2008. *Kommunikativnye Strategii i Taktiki Russkoi Rechi*. Moskva: Izdatelstvo LKI.
3. Kozyarevych, Liana. 2006. "Verbalni i neverbalni zasoby empatyzatsii Dialohichnoho Dyskursu (na materialii anhlomovnoyi prozy XX stolittia)". PhD diss., Kyiv.
4. Makarov, Mihail. 2003. *Osnovy teorii diskursa*. M. : ITDGK «Gnozis».
5. Maksimova, Nataliya. 2005. "K osnovaniyam tipologii kommunikativnykh strategiy chuzhoy rechi". *Issledovaniia po Semantike i Pragmatike Yazykovykh Edinits*, 109–114. Ufa: Vagant
6. Odarchuk, Nataliya. 2009. *Vidmova: Semantychnyi ta prahmatychnyi aspekty*. Luts'k : RRV «Vezha» Volyn. nats. un-tu imena Lesi Ukrayinky.
7. Pasternak, Tetyana. 2011. "Komunikativni stratehii i taktyky diskursu «Spivbesida pri pryioni na robotu»". *Studiia Linguistica*, 5: 363–367.
8. Sukhikh, Stanislav. 1990. "Cherty yazykovoi lichnosti". *Pragmatika etnospetsificheskogo diskursa*, 105–106.
9. Yushkovets', Inna. 2008. "Komunikativni strategii i taktiki v politichnomu diskursi kantsleriv FRN (na materialii uriadovykh zaiav i politichnykh Vystupiv)". PhD diss., Donetsk.
10. Bach, Kent, and Robert M. Harnish. 1979. *Linguistic Communication and Speech Acts*. Cambridge: M.I.T. Press.
11. Barrett, J. S. 2014. *Ascension*. Lulu Press, Inc..
12. Korsmit, Bethann. 2007. *Darkness Descending*. iUniverse.
13. Matthews, Kimberly T. 2008. *Before I Let Go. Urban Soul fiction*. Urban Books.
14. Maugham, William S. Of Human Bondage. https://www.ereading.club/bookreader.php/80509/Maugham__Of_Human_Bondage.html
15. Murdoch, Iris. 2003. *The Black Prince*. Penguin Classics. <https://www.e-reading.club/bookreader.php/104708/blackprince.pdf>
16. Rehak, David. 2003. *The Forbidden : Three Novels of French Love*. Lulu.com.

Бойчук Валентина. Кооперативные стратегии и тактики коммуниканта-пессимиста. В статье выявлено, что коммуникативная стратегия как один из важнейших дискурсообразующих факторов является характерным признаком пессимистического дискурса, который предусматривает наличие коммуникативной ситуации реализации поведения пессимиста, представленный комплексной системой лексических, синтаксических, стилистических, прагматических и невербальных средств выражения пессимистического мировоззрения коммуниканта и характеризуется определенными целями, стилем, тональностью и режимом общения.

Установлено, что основой пессимистических дискурсов, гармонизирующих отношения между коммуникантами, являются кооперативные коммуникативные стратегии – стратегия толерантности и защитная стратегия. Стратегия толерантности направлена на понимание, неконфликтное разрешение противоречий в процессе взаимодействия, противостояние агрессии, уравнивание позиций собеседников, нивелирование демонстрации грубой силы, объяснение угрозы и ее предупреждение. Доказано, что основными тактиками реализации стратегии толерантности являются тактика напускного равнодушия, тактика согласия, тактика оправдания действий собеседника. Использование защитной стратегии в пессимистическом дискурсе обусловлено потребностями коммуникативной личности нивелировать негативное влияние чрезмерной тревожности на поведение и деятельность. Защитная стратегия, направленная на достижение компромисса путем формирования защитных механизмов на случай неудачи, реализуется тактикой поддержания низких ожиданий, тактикой критической оценки ситуации, тактикой негативного прогнозирования.

Вербальными маркерами стратегий и тактик, используемых коммуникантом-пессимистом, являются лексико-семантические, синтаксические, стилистические и прагматические средства. Установлено, что вербализация исследуемых тактик определяется структурой отдельной коммуникативной ситуации и особенностями личностных поведенческих реакций коммуниканта-пессимиста. Доказано, что выбор кооперативных стратегий и тактик, которые реализуют коммуникативную интенцию коммуниканта-пессимиста, определяется типологическими особенностями пессимизма как диспозиционного (КС толерантности) и защитного (защитная КС) феномена.

Ключевые слова: коммуникативное поведение, пессимистический дискурс, коммуникативная стратегия, коммуникативная тактика, кооперативная стратегия, коммуникант-пессимист.

Boichuk Valentyna. Cooperative Strategies and Tactics of a Pessimistic Communicant. The article highlights cooperative strategies and tactics of a pessimistic communicant. It is revealed that communicative strategy, as one of the most important discourse-forming factors, is a characteristic feature of pessimistic discourse, which presupposes a communicative situation of pessimistic behavior, is represented by a complex system of lexical, syntactic, stylistic, pragmatic and non-verbal means of expressing the communicant's pessimistic outlook and is characterized by certain goals, style, tonality and mode of communication.

It is found out that cooperative communicative strategies (a strategy of tolerance and a defensive strategy) are the basis of pessimistic discourses, which harmonize relations between communicants. The strategy of tolerance is aimed at understanding, conflict resolution in the process of interaction, resistance to aggression, balancing the positions of interlocutors, leveling out the demonstration of brute force, explaining the threat and warning it. It is proved that the tactics of studied indifference, of consent and of justifying the actions of the interlocutor are main tactics implemented within the strategy of tolerance. The use of a defensive strategy in pessimistic discourse is conditioned by the needs of the interlocutor to level out the negative impact of excessive anxiety on behavior and activity. A defensive strategy is aimed at achieving a compromise by forming defensive

mechanisms in case of failure. It is realized by tactics of maintaining low expectations, of critical assessment of the situation and by the tactic of negative predicting.

The verbal markers of strategies and tactics of a pessimistic communicant are lexico-semantic, syntactic, stylistic and pragmatic means. The verbalization of the tactics is determined by the structure of a communicative situation and by the peculiarities of the personal behavioral responses of a pessimistic communicant. It is proved that the choice of cooperative strategies and tactics realizing the communicative intention of a pessimistic communicant is determined by typological features of pessimism as dispositional (a communicative strategy of tolerance) and defensive (a defensive communicative strategy) phenomenon.

Key words: communicative behavior, pessimistic discourse, communicative strategy, communicative tactics, cooperative strategy, pessimistic communicant.

УДК 811.11

Іванна Ворона, Тетяна Саварин

ЛАТИНСЬКО-ГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ У НІМЕЦЬКІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У дослідженні розглянуто питання генетичної неоднорідності складу німецької лексики, яка обслуговує медичну сферу. Визначено роль і місце латинсько-грецьких запозичень як продуктивного способу поповнення словникового складу німецької медичної термінології. Виявлено вплив латинських та грецьких терміноелементів, префіксів та суфіксів на утворення німецьких медичних термінів. У статті зазначено, що серед галузей науки, в яких латина все ще використовується сьогодні, безсумнівно, є медицина. Найбільш специфічна особливість медичної термінології – традиційне застосування латинської та грецької мов. Актуальність тематики полягає в тому, що латинсько-грецький вплив на сучасну німецьку мову і велика кількість запозичень є однією з найважливіших і недостатньо вивчених лінгвістичних проблем. Сучасна німецька медична терміносистема використовує термінологію, витоки якої сягають часів Стародавньої Греції та Риму. Неможливо оволодіти професійною мовою медицини, не засвоївши терміни, номенклатурні найменування, словотворчі елементи латинського і грецького походження, які й досі залишаються основним засобом утворення величезної, такою, що постійно зростає кількості німецьких термінів. Особливістю фахового мовлення лікарів у Німеччині, як і в інших країнах світу, є те, що значний відсоток наукових понять вони передають латинською мовою. В одних випадках це є обов'язковим (анатомо-гістологічна номенклатура), в інших – латинські терміни вживаються факультативно, іноді їх замінюють автентичними найменуваннями німецької мови, здебільшого як синонімічними утвореннями. В основі багатьох німецьких медичних термінів лежать латинські та грецькі корені, що робить їх інтернаціональними.

Ключові слова: медична термінологія, німецькі медичні терміни, запозичення, латинсько-грецькі терміни, латинські та грецькі терміноелементи.

Постановка наукової проблеми та її значення. Латинська мова – міжнародна мова медицини. Латинська та старогрецька (в сучасній термінології – у латинізованій орфографії) мови були, є і залишаться в майбутньому термінологічною основою медичної науки. Вони становлять основне інтернаціональне джерело для утворення нових термінів у всіх ділянках медицини і біології. Щорічно виникає близько тисячі нових медичних термінів, значна частина яких утворена на основі латинської та давньогрецької мов. Терміни греко-латинського походження складають основу медичного термінологічного фонду сучасних європейських мов, а їх знання полегшує студентам розуміння спеціальної літератури багатьма мовами світу. Медична термінологія належить до найбільш прогресуючих частин словникового складу будь-якої мови, що зумовлюється, насамперед, стрімким розвитком медицини та міжнародною науковою інтеграцією в цій сфері знань. Процес проникнення у термінологічну систему німецької мови іншомовних термінів (як однослівних, так і складених, чи навіть окремих морфем) є таким, що розвивається, і на теперішній час досить інтенсивно. Можна навіть спостерігати перехід від паралельного використання німецьких та запозичених терміноутворень до повного застосування термінів іншомовного походження.

Кожна мова є динамічною системою, яка постійно розвивається, змінюється, збагачується, контактує з іншими мовами. Німецька мова у процесі свого історичного розвитку зазнала значного впливу латинської мови, оскільки латина в епоху Середньовіччя та Відродження була в

Європі мовою медицини, церкви та науки [3]. Особливо важливе місце займали і займають досі латинські запозичення у німецькій фаховій мові медицини.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Серед досліджень, присвячених питанням німецької медичної термінології, чільне місце належить визначенню способів і засобів термінотворення (В. Греб, Г. Шанаурова, I. Nortmeier), встановленню специфіки функціонування іншомовних медичних термінів (L. Becher, I. Wiese), висвітленню проблем їхньої етимології (І. Гнатишена). Однак відомі нам дослідження не вичерпують проблем, пов'язаних із вивченням німецької медичної терміносистеми. Потребує ретельного студіювання запозичень німецьких медичних термінів з латинської та грецької мов.

Метою статті є розгляд генетичної неоднорідності складу німецької лексики, яка обслуговує медичну сферу. Для реалізації мети потрібно виконати такі завдання: визначити роль і місце латинсько-грецьких запозичень як продуктивного способу поповнення словникового складу німецької медичної термінології; виявити вплив латинських та грецьких терміноелементів, префіксів та суфіксів на утворення медичних термінів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасні вимоги щодо підготовки спеціалістів у сфері медицини та фармації передбачають глибоке знання й розуміння термінології обраної спеціальності, а також оволодіння практичними навичками для роботи з міжнародними номенклатурами. Медик або фармацевт має правильно формулювати в усній або письмовій формі спеціальну інформацію, використовуючи мову фаху у спілкуванні з колегами, особливо в наш час, коли збільшується співпраця лікарів з різних країн для забезпечення більш оптимального медикаментозного лікування. Володіння навичками роботи з термінами допомагає краще розуміти спеціальну літературу, що розвиває професійну ерудицію.

Є. Кротевич та Н. Родзевич у «Словнику лінгвістичних термінів» терміном вважають «слово або словосполучення, яке виражає чітко окреслене поняття з будь-якої галузі науки, техніки й мистецтва» [4, с. 194]. На думку вчених, термін від слова чи словосполучення загальнолітературної мови відрізняється точністю семантики, а обов'язковими вимогами до термінів є «цілковита виразність його значення, адекватність поняттю, виразником якого є той або інший термін, його однозначність, відсутність експресивного забарвлення і сталість уживання в певній галузі науки чи техніки» [4, с. 194]. Під медичною термінологією розуміють терміни, які приходять з латинської, грецької, а також сучасних іноземних мов та використовуються у всіх сферах медицини, таких, як анатомія, патологія, гігієна, діагностика, терапія і т. д. [6, с. 1]. Сучасна німецька медична термінологія – одна з найскладніших для розуміння система термінів. Вона нараховує декілька тисяч слів і словосполучень та об'єднує різні за значенням групи термінів: морфологічні утворення і процеси, характерні для організму людини в нормальному стані і при патологіях на різних стадіях їх розвитку; хвороби та патологічні стани людини; їх форми та ознаки (симптоми, синдроми); збудники та носії хвороб; методи діагностики, профілактики та терапевтичного лікування хвороб; апарати, прилади, інструменти та інші технічні засоби; лікарські засоби, рослини, сировину тощо.

Німецька медична термінологія вирізняється значною кількістю запозичень. Розглянувши словниковий склад медичної термінології, виявили, що в загальному обсязі термінів значну частку становлять терміни латинського та грецького походження. Таке явище є цілком закономірним, оскільки латина була і залишається мовою медицини. Це можна пояснити тим, що латинська мова відігравала значну роль у Європі в епоху Середньовіччя. Латиною велися державні справи, вона була мовою освіти, церкви, а також мала тісний зв'язок з медициною. Так, у Берлінському університеті до середини XIX століття лекції з клініки читали латинською мовою, і для студентів-медиків було досить поширеним явищем перекладати уривки з творів Галена або Гіппократа німецькою мовою [7, с. 57].

У сучасній німецькій медичній терміносистемі, порівняно з термінологією інших наукових галузей, найбільше спостерігається вплив двох класичних мов античного світу – давньогрецької та латинської. Запозичення-грецизми стосуються в основному спеціальних наукових понять: нім. Anemie (*гр.* anaemia), нім. Diabetes (*гр.* diabetes), нім. Microorganismen (*гр.* micriorganismus) тощо. Як приклади латинських запозичень можна навести терміни на позначення біологічних утворень та частин організму: нім. Alveole (*лат.* alveola), нім. Ganglion (*лат.* ganglion), нім. Vene (*лат.* vena);

терміни на позначення дій та процесів: нім. *Adaptation* (лат. *adaptatio*), нім. *Vakzinatio* (лат. *vaccinatio*), нім. *Injection* (лат. *injectio*), нім. *Sterilisation* (лат. *sterilisatio*); назви речовин: нім. *Vitamin* (лат. *vitaminum*); назви хвороб, запальних процесів, стану організму: нім. *Avitaminise* (лат. *avitaminosis*), нім. *Botulismus* (лат. *botulismus*), нім. *Gangren* (лат. *gangraena*) та інші.

Проаналізувавши словники медичних термінів [1, 2, 5], можемо виділити такі групи термінів за походженням:

1) латинські терміни: n *Abdomen*, *abducend*, f *Acariasis*, n *Aneurysma dissecans*, f *Angina*, *ante mortem*, m *Calcaneus*, f *Callositas*, m *Canalis*, m *Canzer*, *capax*, n *Caput medusae*, f *Cellula*, n *Cerebellum*, *cerebralis*, f *Cervix*, f *Chamomilla*, f *Claustrophobia*, m *Clavus*, f *Compressio*, f *Debilitas*, m *Dens*, *externus*, f *Facies*, n *Fel*, f *Fibula*, n *Fluidum*, f *Gena*, n *Genu*, f *Glabella*, f *Glandula* та ін.;

2) грецькі терміни: f *Arachnoidea*, n *Centrosom*, n *Chalazion*, f *Cheilitis*, f *Chemosis*, pl *Choleretica*, f *Chorea*, f *Chorioidea*, f *Chorioideasclerose*, m *Chylus*, m *Chymus*, n *Clostridium*, n *Derma*, m *Diabetes*, f *Eurhythmie*, f *Euthanasie* та ін.

Грецькі та латинські запозичення є найдавнішими в структурі як медичної термінології, так і німецької мови загалом. Грецькі запозичення увійшли до німецької мови через латинську. Що стосується лексем, які належать до сфери медицини, то, на відміну від загальноживованої лексики, ці запозичення не змінюють свого первісного мовного оформлення. Підтвердженням цього є слова, що починаються на літеру «с» або мають її у своєму складі, вони не завжди змінюють її на «к» після їх проникнення в німецьку мову. Запозичені слова також зберігають своє морфемне оформлення (суфікси, префікси, закінчення та ін.) та морфологічну категорію роду згідно з латинськими закінченнями.

Однією з характерних морфологічних категорій, які отримують запозичені іменники, є категорія роду. Запозичення з латинської та грецької мов зберігають категорію роду, оскільки вони успадкували своє морфологічне оформлення: найчастіше закінчення -us, -or у латинській мові було маркером чоловічого роду, закінчення -um – середнього, а закінчення -a, -is та -io – жіночого. Наприклад:

1) чоловічий рід: m *Calcaneus*, m *Clavus*, m *Clivus*, m *Dekubitus*, m *Funiculus*, m *Constrictor*;

2) середній рід: n *Caesum*, n *Cerebrum*, n *Contagium*, n *Duodenum*, n *Filum*;

3) жіночий рід: f *Abrasio*, f *Angina*, f *Causa*, f *Cardiomegalia*, f *Cellula*, f *Dextropositio*, f *Deplacuisis*, f *Febricula*, f *Glossa*, f *Congelatio*.

Запозичення у німецькій мові проходять також орфографічну асиміляцію – вони (у більшості випадків) пишуться з великої літери, як того вимагають правила німецької мови.

Виділяємо способи, за якими було здійснено запозичення до німецької медичної термінології:

1) повне входження слова до системи німецької мови: m *animal*, n *Pankreas*, f *Poliomyelitis*

До цієї групи належать також термінологічні одиниці, що сконструйовані на базі не окремих слів, а кореневих морфем чи усічених основ, зазвичай, латинського та давньогрецького походження: *die Ösophagogastroduodenoskopie* – обстеження стравоходу, шлунка і дванадцятипалої кишки (гр. «oesophagus» – стравохід, гр. «gaster» – шлунок, лат. «duodenum» – дванадцятипала кишка, гр. «scopia» – огляд, обстеження); *die Koloproktomie* – видалення ободової і прямої кишки (гр. «colon» – ободова кишка, гр. «proctos» – пряма кишка, гр. «ectomia» – видалення).

2) «часткове» запозичення (коли запозичується лише частина слова, а друга частина є німецькою – так звані гібридні утворення): *die Dünndarmatonie* (атонія тонкого кишечника), *die Magenteilresektion* (видалення частини шлунка), *das Leberkarzinom* (ракова пухлина печінки), *das Bauchortenaneurysma* (аневризма черевної аорти), *die Magenteilresektion* (видалення частини шлунка), *der Gallenblasenhydrops* (водянка жовчного міхура).

Терміни латинського походження по-різному співвідносяться з німецькими:

1. Ряд латинських слів і словосполучень перейшов у німецьку мову без змін: *duodenum* (лат.) – *Duodenum* (нім.) – дванадцятипала кишка, *cancer* (лат.) – *Cancer* (нім.) – рак, *apex* (лат.) – *Apex* (нім.) – верхівка тощо;

2. Більшість латинських і німецьких термінів відрізняються тільки закінченнями: *tuberculosis* (лат.) – *tuberculose* (нім.) – туберкульоз, *polypus* (лат.) – *polyp* (нім.) – поліп, *extractum* (лат.) – *Extrakt* (нім.) – екстракт, *valva* (лат.) – *Valvula* (нім.) – клапан, *vitaminum* (лат.) – *Vitamin* (нім.) – вітамін, *musculus* (лат.) – *Muskel* (нім.) – м'яз, *nasus* (лат.) – *Nase* (нім.) – ніс, *melanoma*

(лат.) – Melanom (нім.) – чорна пухлина, glaucoma (лат.) – Glaukom (нім.) – глаукома, erythrocytus (лат.) – Erythrozyt (нім.) – еритроцит, oligophrenia (лат.) – Oligophrenie (нім.) – олігофренія, pandemia (лат.) – Pandemie (нім.) – пандемія.

Особливі уваги заслуговують запозичення терміноелементів давньогрецької та латинської мов. Класичні мови античності протягом віків відігравали особливу роль у формуванні медичної термінології. Греко-латинські морфеми і сьогодні займають провідні позиції у процесі терміноутворення різних галузей медицини в усіх мовах.

Залежно від позиції у складному слові форманти класичного походження можна поділити на базові кореневі та кінцеві терміноелементи. Кореневі морфеми зазвичай вказують на органи та частини тіла (нім. gastr- (лат. gastr-) – шлунок; нім. hepat- (лат. hepat-) – печінка; нім. kolon- (лат. col-) – ободова кишка; нім. cholezyst- (лат. cholecyst-) – жовчний міхур), а кінцеві елементи – на патологічні стани, методи і способи обстеження та лікування (нім. -skopie (лат. scopia) – внутрішній огляд; нім. -megalie (лат. megalia) – збільшення; нім. -ptose (лат. ptosis) – опущення; нім. -ektomie (лат. ectomia) – видалення). Наприклад: die Gastropiose (опущення шлунка), die Cholezystektomie (видалення жовчного міхура). Варто зауважити, що частини терміноелементів можуть виконувати одночасно функцію як вільних, так і зв'язаних морфем. Порівняймо: die Parese (неповний параліч) – die Gastroparese (атонія шлунка). В анатомічній номенклатурі і фармакології використовуються терміноелементи переважно латинського, а в клінічній термінології – грецького походження.

Велике значення для читання і розуміння німецьких медичних текстів має аналіз словотворчих елементів. У медичних текстах найбільш поширені префікси, запозичені з латинської та грецької мов.

Таблиця 1

Найбільш уживані латинські та грецькі префікси у німецькій медичній термінології

Грецький/ Латинський префікс	Значення	Приклади
a-, an-/ in-	відсутність, заперечення	Avitaminose (лат. avitaminosis) – авітаміноз, відсутність вітамінів Anämie (лат. anaemia) – анемія
ana-	рух вгору; відновлення процесу	Anatomie (лат. anatomia) – анатомія Anamnese (лат. anamnēsis) – анамнез, відновлення в пам'яті
anti-/contra-	протиставлення	Antidot (лат. antidōta) – протиотрута; Antibiotika (лат. antibiotica) – антибіотики Contraceptiens (лат. contraceptio) – контрацепція
apo-	відділення, відокремлення	Apoplex (лат. apoplexia) – кроволив у головний мозок; Aporhyse (лат. aporhysis) – кістковий відросток, виступна частина кістки
de-, des-	видалення, усунення, позбавлення; заперечення, зменшення	Depilation (лат. depilatio) – депіляція, видалення волосся; Dekompression (лат. decompressio) – декомпресія, зменшення тиску Desinfection (лат. desinfectio) – знезараження
dia-/ dis-(di-)	дія за допомогою, через; рух у просторі та часі; розділення, роз'єднання,	Diagnose (лат. diagnosis) – діагноз Diarrhoe (лат. diarrhoea) – пронос Diencephalon (лат. diencephalon) – проміжний мозок Diffusion (лат. diffusio) – процес взаємного проникнення молекул або атомів однієї речовини поміж молекул або атомів іншої
dys-	розлад функції	Dystrophie (лат. dystrophia) – розлад живлення; Dyspnoe (лат. dyspnoe) – розлад дихання; Dysfunktion (лат. dysfunctio) – розлад функції
ecto-(ec-)/ ex-, exo-	рух назовні	Ektoderm (лат. ectoderma) – зовнішній зародковий листок; Ektopie (лат. ectopia) – зміщення тканин або органів у непридатне

Грецький/ Латинський префікс	Значення	Приклади
		ім місце; Exanthēm (лат. exanthēma) – плямистий висип; Exogen (лат. exogēnes) – екзогенний, зовнішнього походження
en-(em-) / in- (im-)	положення всередині	Encephalon (лат. encephālon) – головний мозок; Inhalation (лат. inhalatio) – введення лікарських засобів шляхом вдихування
endo- / intra-	всередині	Endokarditis (лат. endocarditis) – запалення внутрішньої оболонки серця; Endometrium (лат. endometrium) – слизова оболонка матки; intrauterin (лат. intrauterinus) – внутріматковий
epi-/supra-	перебування над чим-небудь	Epidemie (лат. epidemia) – швидке поширення інфекційної хвороби в якій-небудь місцевості; Epiglottis (лат. epiglottis) – надгортанник; supraklavikular (лат. supraclavicularis) – надключичний
eu-	нормальна функція, правильний	Eupnoe (лат. eupnoe) – нормальне дихання; Euthanasie (лат. euthanasia) – легка, безболісна смерть
hemi-/semi-	половина, пів	Hemiplegie (лат. hemiplegia) – параліч м'язів однієї половини тіла; semilunar (лат. semalunaris) – півмісяцевий
hyper-/ super-	знаходження вище, перебіль- шення норми	Hypertonie (лат. hypertonia) – підвищення тиску; Hyperglykämie (лат. hyperglycaemia) – збільшення цукру в крові Supersekretion (лат. supersecretio) – підвищена секреція
hypo-/sub-, infra-	знаходження нижче, недостатність	Hypothyreose (лат. hyperthyreosis) – підвищена функція щитоподібної залози; Hypoglykämie (лат. hypoglycaemia) – понижений вміст глюкози в крові; infraklavikular (лат. infrascapularis) – підлопатковий; sublingual (лат. sublingualis) – під'язиковий
para-	поблизу чого- небудь, навколо, з обох боків	Paranephritis (лат. paranephritis) – запалення навколониркової клітковини
per-	рух крізь щось, посилене значення	Pertussis (лат. pertussis) – кашлюк
pro-	попереду	Prognose (лат. prognosis) – прогноз, науково обгрунтоване передбачення розвитку, наслідків і завершення хвороби
syn-(sym-) / com-	перебування разом з чим- небудь	Syndaktylie (лат. syndactylia) – зрощення пальців рук або ніг; Syndrom (лат. syndromum) – синдром, сукупність симптомів; Symbiose (лат. symbiosis) – співіснування, співжиття; Kommissur (лат. commissura) – спайка
trans-	напрямок через, крізь щось; напрямок за межі чогось	Transfusion (лат. transfusio) – переливання; Transposition (лат. transpositio) – переміщення
re-	повторність, відтворювання	recurrens (лат. recurrens) – поворотний; Reanimation (лат. reanimatio) – реанімація

Одним із продуктивних способів творення німецьких медичних термінів є суфіксація. Суфікс – частина слова, що стоїть після кореня і надає йому додаткового значення або змінює лексичне чи граматичне значення слова. Деякі суфікси перейшли з латинської мови в німецьку без змін.

Одним з найбільш продуктивних словотворчих елементів медичної термінології є грецький суфікс *-itis*, котрий означає «запальний процес» і утворює іменники від основ, що означають назву органа: наприклад: *bronch* + *-itis* = бронхіт (запалення бронхів), нім. *die Bronchitis*; *gastr* + *-itis* = гастрит, нім. *die Gastritis* (запалення шлунка); *ot* + *-itis* = отит, нім. *Otitis* (запалення вуха); *neph* + *-itis* = нефрит, нім. *Nephritis* (нефрит, запалення нирки); *pancreas* + *-itis* = панкреатит, нім. *Pancreatitis*

(запалення підшлункової залози); *encephal* + *-itis* = енцефаліт, *нім.* *Encephalitis* (запалення головного мозку); *rhin* + *-itis* = риніт, *нім.* *Rhinitis* (запалення носової оболонки).

Суфікс *-ōs-* надає термінам значення: а) хворобливий або патологічний процес незапального характеру; б) хворобливий стан на тлі нестачі або надміру певних елементів. Наприклад: *scler-* + *os* + *is* = *sclerosis* – склероз, хворобливе ущільнення тканини або органа, *нім.* *Sklerose*; *onych-* + *mys* + *os* + *is* = *onychomycosis* – грибкове захворювання нігтів, *нім.* *Onychomycose*; *dermat-* + *os* + *is* = *dermatosis* – захворювання шкіри, *нім.* *Dermatose*.

Від основи інфекта + суфікс *-mentum* утворюються іменники середнього роду другої відміни, що означають результат дії: *medica* + *-mentum* = *medicamentum* = ліки, *нім.* *Medicament*.

Від дієслівної основи *cupina* + суфікс *-ura* утворюються іменники жіночого роду першої відміни, що означають якість або результат дії: *cult* + *-ura* = *cultura* = культура, *нім.* *Kultur*.

Від основи *cupina* + суфікс *-or* утворюються іменники чоловічого роду третьої відміни, що означають діючу особу: *doct* + *-or* = *doctor* = доктор, *нім.* *Doktor*.

Від основи *cupina* + суфікс *-torium* утворюються іменники середнього роду другої відміни, що означають місце дії: *sana* + *torium* = *sanatorium* = санаторій, *нім.* *Sanatorium*.

Таким чином, знання латинських префіксів, суфіксів і терміноелементів дозволяє студентам зрозуміти значення незнайомих термінів, не використовуючи словник, що істотно полегшує сприйняття незнайомих медичних текстів німецькою мовою.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Латинська мова є загальновизнаною мовою медичної науки, тому в німецькій медичній терміносистемі продовжують створювати нові назви, опираючись на латинсько-грецькі терміноелементи, та пристосовувати їх до своїх фонетичних особливостей. Уже навіть на тих нечисленних, але характерних прикладах можемо констатувати важливість знання латинської мови для кращого розуміння німецьких термінів. На основі терміноелементів грецької і латинської мов можна визначити важливу базу, необхідну для словотвірних процесів німецької мови. У студентів виробляється уміння застосовувати вже знайомі відомості з латинської мови при вивченні німецьких медичних термінів, що, у відповідь, полегшує і прискорює процес сприйняття і засвоєння нового матеріалу.

Джерела та література

6. Арнаудов Г. Медицинская терминология на пяти языках / Г. Арнаудов. – София : Гос. изд-во «Медицина и физкультура», 1976. – 943 с.
7. Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М. : Русский язык, 1976. – 1096 с.
8. Лепухова Н. І. Вплив латини на німецьку фахову мову права / Н. І. Лепухова // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія : Філологічні науки, – 2012. – Кн. 1. – С. 106-108. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2012_1_25.
9. Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ : Вид-во АН УРСР, 1957. – 236 с.
10. Немецко-русский медицинский словарь (около 45 000 терминов) / А. Ю. Болотина и др. – М. : Издательство «Русский язык», 2-е изд., стереотип., 1976. – 707 с.
11. Kuss S. D. Medizinische Terminologie: eine Einführung für Pflegeberufe / S. D. Kuss, I. D. Mutz., 6. Aufl. – Wien : facultas. wuv, 2000.
12. Polenz P. Geschichte der deutschen Sprache / P. Polenz. – Berlin : Walter de Gruyter, 2009.

References

1. Arnaudov, Georgi. 1976. *Meditsinskaia terminologiiia na piati yazykakh*. Sofiia
2. Dvoretzkiy, Iosif Kh. 1976. *Latinsko-russkiy slovar*. Moskva: Russkiy yazyk.
3. Liepukhova, Nataliia I. 2012. “Vplyv latyny na nimetsku fakhovu movu prava. *Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Serii: Filolohichni nauky*, 1: 106–108. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2012_1_25.
4. Krotevych, Yevhen V. 1957. *Slovnyk linhvistychnykh terminiv*. Kyiv. 236 p.
5. Bolotina, Aleksandra Yu. 1976. *Nemetsko-russkii meditsinskii slovar (okolo 45 000 terminov)*. Moskva.
6. Kuss, Sonja D., Mutz, Igmonar D. 2000. *Medizinische Terminologie: eine Einführung für Pflegeberufe*. 6. Aufl. Wien: facultas. wuv.
7. Polenz, Peter. 2009. *Geschichte der deutschen Sprache*. Berlin: Walter de Gruyter.

Ворона Иванна, Саварин Татьяна. Латинско-греческие заимствования в немецкой медицинской терминологии. В исследовании рассматривается вопрос генетической неоднородности состава немецкой лексики, обслуживающей медицинскую сферу. Определены роль и место латино-греческих заимствований как продуктивного способа пополнения словарного состава немецкого медицинского терминологии. Выявлено влияние латинских и

греческих терминологических элементов, префиксов и суффиксов на образование немецких медицинских терминов. В статье указано, что среди отраслей науки, в которых латынь все еще используется сегодня, несомненно, является медицина. Наиболее специфическая особенность медицинской терминологии – традиционное применение латинского и греческого языков. Актуальность тематики заключается в том, что латинско-греческое влияние на современный немецкий язык и большое количество заимствований является одной из важнейших и недостаточно изученных лингвистических проблем. Современная немецкая медицинская терминосистема использует терминологию, истоки которой уходят во времена Древней Греции и Рима. Невозможно овладеть профессиональным языком медицины не усвоив термины, номенклатурные наименования, словообразовательные элементы латинского и греческого происхождения, которые до сих пор остаются основным средством для образования растущего числа немецких терминов. Особенностью профессионального общения врачей в Германии, как и в других странах мира является то, что значительный процент научных понятий они передают на латинском языке. В одних случаях это является обязательным (анатомо-гистологическая номенклатура), в других – латинские термины употребляются факультативно, иногда они заменяются аутентичными наименованиями немецкого языка, в основном как синонимичные образования. В основе многих немецких медицинских терминов лежат латинские и греческие корни, что делает их интернациональными.

Ключевые слова: медицинская терминология, немецкие медицинские термины, заимствования, латинско-греческие термины, латинские и греческие терминологические элементы.

Vorona Ivanna, Savaryn Tetiana. Latin and Greek Borrowed Words in the German Medical Terminology. The study considers the question of the genetic dissimilarity of the German vocabulary which used in the medical field. It has been determined role and place of Latin and Greek borrowed words as an effective way for expansion of the German medical terminology vocabulary. It has been determined the influence of Latin and Greek terminological elements, prefixes and suffixes on the German medical terms formation. The article indicates that among different fields of study the medicine is one where Latin is still used nowadays. The most specific feature of medical terms is using there Latin and Greek languages. Relevance of the subject is that Latin and Greek influence on the modern German language and significant part of borrowed words are one of the most important but poorly known linguistic problems. The modern German medical terminology system uses terminology whose origin dating back to ancient Greece and Rome. It is impossible to become proficient in professional medical language without getting known terms, nomenclature names, word-formation elements of Latin and Greek origin, which is still the main means for formation of the great, constantly growing amount of German terms. Peculiarity of the professional language of doctors in German like in other countries of the world is that the significant percentage of scientific concepts they expresses by means of the Latin language. It is necessary in some cases (anatomic-histological nomenclature) but in other cases Latin terms are used optional, sometimes they are replaced by authentic names of the German language, mostly as synonymous formations. The basis for the many German medical terms is Latin and Greek roots and because of this these terms are international.

Key words: medical terminology, German medical terms, borrowed words, Latin and Greek terms, Latin and Greek terminological elements.

УДК 811.111'276.6:656.7

Liudmyla Herasymenko

DOMINANT EXCHANGE STRUCTURES IN AVIATION RADIOTELEPHONY DISCOURSE

The article deals with the analysis of dominant exchange structures in English radiotelephony discourse. The author states that the usage of standard phraseology is one of the most important factors in aviation safety, as it enables fast and efficient communication despite language ambiguity and it reduces misunderstandings. The article proves that incidents and accidents have occurred in which a contributing factor has been the use of non-standard procedures and phraseology. All these cases show the influence of human factor in aviation. In some instances, the use of language contributes directly or indirectly to an accident. At other times, language is a link in the chain of events which exacerbates the problem. Three ways are determined as contributing factors in accidents and incidents: incorrect use of standardized phraseologies; lack of plain language proficiency; and the use of more than one language in the same airspace. The term «professional discourse» is defined as the text immersed in professional life. The main features are described, they are professional orientation; verification; dialogueness; closeness; linguistic normativity; special stylistic layering. Aviation radiotelephone discourse is defined as aviation specialists' communication which aims at the verbal exchange of professional information in the flight process with the help of radiotelephony. Exchange structures are based on the most frequently occurring conversational patterns in the given contexts. Familiarity with the scripts for a given situation plays an important role in the fluent and accurate production and comprehension of language in dialogue situations. It facilitates the ability to plan participation ahead of time on the basis of the expected course of the conversation. The principal components of these scripts are "moves" and "exchanges". Three basic types

of exchange patterns are defined: two moves initiated by the controller; three moves initiated by the controller; three moves initiated by the pilot.

Key words: radio communication, aviation radiotelephony discourse, exchange structures, human factor.

Formulation of a research problem and its significance. One of the most important factors in aviation safety is the usage of standard phraseology, because it enables fast and efficient communication despite language ambiguity and it reduces misunderstandings. Constant attention should be given to the correct use of ICAO phraseologies in all instances in which they are applicable. Incidents and accidents have occurred in which a contributing factor has been the use of non-standard procedures and phraseology. The importance of using correct and precise standardized phraseology cannot be overemphasized. Obviously, it is not practicable to detail phraseology examples suitable for every situation which may occur. However, if standard phrases are adhered to when composing a message, any possible ambiguity will be reduced to a minimum [3].

Analysis of the research into this problem. Radiotelephony communications between pilots and controllers have been receiving special attention due to the significant role of the language in many accidents and incidents, thus promoting a greater interest also to applied linguists (D. McMillan, N. Mod, A. Monteiro, V. Kmita, S. Cushing). The issue of Aviation radiotelephony structuring was studied by V. Asmukovich, N. Dupikova, A. Kyrychenko, T. Malkovska.

The goal and the specific tasks of the article are to define dominant exchange structures in aviation radiotelephony discourse.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. The use of language in radiotelephony communications is governed by Standards and Recommended Practices (SARPs) and Procedures for Air Navigation Services (PANS) contained in Annex 10 – Aeronautical Telecommunications and the PANS-ATM. Specific language proficiency requirements are contained in Annex 1 – Personnel Licensing. ICAO phraseologies are published in Annex 10, Volume II – Communication Procedures including those with PANS status and the PANS-ATM. The phraseologies contained in these documents are not intended to be exhaustive, and both documents refer, in several instances, to the need for “additional phraseologies”, or “appropriate subsidiary phraseologies”, or “plain language”. An explanation of the role of phraseologies in radiotelephony communications will clarify their appropriate use. Phraseologies have evolved over time with periodic initiatives by bodies responsible for codifying and standardizing their use. ICAO phraseologies are developed to provide maximum clarity, brevity, and unambiguity in communications [4].

Phraseologies are applicable to most routine situations; however, they are not intended to cover every conceivable situation which may arise. The success and widespread adoption of the ICAO phraseologies has given rise, to some degree, to an expectation on the part of some users that phraseologies alone could suffice for all the communicative needs of radiotelephony communications. ICAO provisions related to the use of language adopted by the ICAO Council in 2003 better clarify that, while ICAO phraseologies should always be used whenever they are applicable, there also exists an inherent requirement that users also have sufficient “plain” language proficiency. ICAO documents make this clear in a number of instances.

In the PANS-ATM, it is further emphasized that the phraseologies contained therein are not intended to be exhaustive, and when circumstances differ, pilots, ATS personnel and other ground personnel will be expected to use appropriate subsidiary phraseologies which should be as clear and concise as possible and designed to avoid possible confusion by those persons using a language other than one of their national languages. “Appropriate subsidiary phraseologies” can either refer to the use of plain language, or the use of regionally or locally adopted phraseologies. Either should be used in the same manner in which phraseologies are used: clearly, concisely, and unambiguously. Additionally, such appropriate subsidiary phraseologies should not be used instead of ICAO phraseologies, but in addition to ICAO phraseologies when required, and users should keep in mind that many speakers/listeners will be using English as a second or foreign language.

The use of plain language required when phraseologies are not available should not be taken as license to chat, to joke or to degrade in any way good radiotelephony techniques. All radiotelephony communications should respect both formal and informal protocols dictating clarity, brevity, and unambiguity.

The term «professional discourse» is defined in the text as «immersed» in professional life. The main features are the following: professional orientation (compliance of texts with the participants' requirements in professional communication); verification (information validity in the text); dialogueness (special text as a fragment of general professional discussion); closeness (limited access to the information determined by the level of addressee's professional competence); linguistic normativity (adequate registration of special information by language means); stylistic layering according to the structural part of professional discourse and forms of communication (oral, written) [2, p. 123].

Under «aviation professional aviation discourse», we understand English language texts in the field of aviation taking into consideration the broad context considering all the accompanying factors. Aviation English includes Radiotelephony, Airspeak, Skytalk, Radio phraseology, Radio exchange in English, Radiotelephony «Ground-Air». It serves a special, separate, self-sufficient field of aviation activity. T. Malkovska considers radio exchange as a subset, a set of phonetic, grammatical and lexical units of the language used in the dialogues between the participants of the air traffic (aviation controller and pilot) in the course of flight performance [2, p. 23].

In our opinion it is more appropriate to define aviation radio exchange as a professional discourse for the analysis of syntactic peculiarities, since this study involves the analysis of functions in live professional speech rather than linguistic units. Following A. Kyrychenko, under the aviation radiotelephone discourse, we understand aviation specialists' communication which aims at the verbal exchange of professional information in the flight process with the help of radiotelephony [1, p. 63].

The relationship between pilots and air traffic controllers is a process that is vital for flight safety. The pilot must inform promptly the air traffic controller of his position, flight situation and intention, and the air traffic controller must respond adequately to the request, give clear and unambiguous instructions. The communication process is important and must be successful, even in the extreme conditions. The adherence to the radio discipline is essential for this process. The typical scenarios for violation of the rules for radio communication are as follows: 1) the pilot does not listen to the information before the transmission; 2) the air traffic controller permission is addressed to another aircraft; 3) use of non-standard phraseology. Let us provide an example of the first situation. Rushair 1234 pilot requested permission to descend: «1234, request FL 120». The air traffic controller accepts this request, but gives permission to descend to another Jetair 314 by mistake: «314, FL 120 descending». Rushair aircraft accepts this instruction as intended for it, which leads to a distance violation between the planes. The second condition of the use of language can be illustrated with the case when air traffic controller gives instructions in the local language. As a result, if the pilot does not understand this language, he does not know the instructions given by the controller to the other aircraft in the airport maneuvering area, this may cause disturbance between the aircraft. One more common mistake is lack of information confirmation. The pilot hears mistakenly the air traffic controller's instructions, but instead of repetition, he replies: «Roger», which means «Understood».

All these cases described above show the influence of human factor in aviation. Accident investigators usually uncover a chain of events lining up in an unfortunate order and finally causing an accident. In some instances, the use (or misuse) of language contributes directly or indirectly to an accident. At other times, language is a link in the chain of events which exacerbates the problem. There are three ways that can be a contributing factor language in accidents and incidents [4]: a) incorrect use of standardized phraseologies; b) lack of plain language proficiency; and c) the use of more than one language in the same airspace.

Exchange structures (also called schemata or scripts) are based on the most frequently occurring conversational patterns in the given contexts. They tell us, for example, who will open the exchange and how the exchange will be closed. They tell us what are the different steps of the exchange between opening and closing, and what meanings will be exchanged.

Familiarity with the scripts for a given situation plays an important role in the fluent and accurate production and comprehension of language in dialogue situations. It facilitates the ability to plan participation ahead of time on the basis of the expected course of the conversation. The principal components of these scripts are «moves» (separate messages from one speaker) and «exchanges» (combinations of several moves going from initiation to completion).

In aeronautical radiotelephony these scripts have been described [5, 6] and may be assumed to contribute to the shared knowledge of pilots and controllers. Exchange patterns are of three basic types [4]:

- a) two moves initiated by the controller (*Maintain flight level 270/Maintain 270*);
- b) three moves initiated by the controller (*Say heading/173/173 roger*);
- c) three moves initiated by the pilot (*Requesting descent/Descend flight level 130/Descend flight level 130*).

The examples given above are made up of “simple” moves — that is to say single short utterances each expressing a single communicative function.

One feature of communications in non-standard situations is the replacement of simple moves by “complex” moves such as the following:

Pilot: I've got an emergency, short on fuel, and I'm steering to the beacon on 112.3, and I've been told to tune onto the ILS to get me into an airfield. I have less than 15 minutes fuel supply sir. Have you copied? Over.

The linguistic challenge of complex moves is for the listener to locate and identify the core function of the move. By way of illustration the above example is reproduced below with the core function in bold characters: *Pilot: I've got an emergency, short on fuel, and I'm steering to the beacon on 112.3, and **I've been told to tune onto the ILS to get me into an airfield**. I have less than 15 minutes fuel supply sir. Have you copied? Over.*

Furthermore, the basic exchange structures will sometimes be extended by the embedding of subordinate exchanges thereby producing complex exchanges. For example:

ATC: Are you direct BRC?

Pilot: Yes sir. Do we need to come right a little?

ATC: I think you proceed initially to ABB, if you wish ABB by the right.

Pilot: Understand turn right. We could go to ABB VOR, BRC.

ATC: Negative. Proceed ABB, BRC or if you prefer BRC direct.

Pilot: Direct to the BRC.

Knowledge of the basic script will enable users to track complex structures so as to locate and identify the core moves.

By way of illustration the above example is reproduced below with the core moves in bold characters:

ATC: Are you direct BRC?

Pilot: Yes sir. Do we need to come right a little?

ATC: I think you proceed initially to ABB, if you wish ABB by the right.

Pilot: Understand turn right. We could go to ABB VOR, BRC.

*ATC: Negative. Proceed ABB, BRC or if you prefer **BRC direct**.*

*Pilot: **Direct to the BRC.***

Conclusions and prospects for further research. Language is an imperfect means of communication. Occasionally, unforeseen difficulties arise due to misinterpretation, the use of extra words and wrong lexical-grammatical structures. “Air-to-Ground” radio communication needs special attention, since flight safety depends on it. Understanding of the basic linguistic principles and rules in radiotelephony and use of radio exchange structures enhance the efficiency of aviation communication and thus it will decrease the rate of accident due to human factor.

Bibliography

1. Кириченко А. Г. Мовні особливості англійського авіаційного радіотелефонного дискурсу / Анна Георгіївна Кириченко // Вісник Львівського університету: Серія іноземні мови. – Вип. 21. – Львів, 2013. – С. 63–68.
2. Мальковская Т. А. Англо-русские соответствия в языковой структуре радиообмена в режиме общения пилот-авиадиспетчер : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Т.А. Мальковская. – Пятигорск, 2004. – 163 с.
3. ICAO Manual of Radiotelephony (Doc 9432 AN/925) / International Civil Aviation Organization. – Montreal, 2006. – 106 с.
4. Doc 9835 – AN/453. Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements. – ICAO, 2004. – 149 p.
5. Mell J. Aeronautical Radiotelephony Communicative Functions / J. Mell, C. Godmet // Direction de la Navigation Aérienne : DNA8 (F). – 40 p.
6. Sassen C. Linguistic dimensions of crisis talk: formalising structures in a controlled language / Claudia Sassen. – Amsterdam: Benjamins, 2005. – 230 p.

References

1. Kyrychenko, Anna. 2013. "Movni osoblyvosti anhliiskoho aviatsiinoho radiotelefonnoho dyskursu". *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: Inozemni movy*, 21: 63–68.
2. Malkovskaya, Tatyana. 2004. *Anhlo-russkie sootvetstviia v yazykovoii strukture radioobmena v rezhyme obshcheniia pilot-aviadispatcher*. Piatyorsk.
3. International Civil Aviation Organization 2006. *ICAO Manual of Radiotelephony (Doc 9432 AN/925)*. Montreal.
4. International Civil Aviation Organization 2004. *Doc 9835 – AN/453. Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements*. Montreal.
5. Mell, J. and Godmet, C. "Aeronautical Radiotelephony Communicative Functions". *Direction de la Navigation Aerienne: DNA8 (F)*.
6. Sassen, Claudia. 2005. *Linguistic dimensions of crisis talk: formalising structures in a controlled language*. Amsterdam: Benjamins.

Герасименко Людмила. Домінантні структури обміну інформацією в дискурсі авіаційної радіотелефонії.

У статті розглядається проблема домінуючих структур обміну інформацією в англomовному радіотелефонному дискурсі. Автор стверджує, що використання стандартної фразеології є одним із найважливіших чинників безпеки в авіації, оскільки це забезпечує швидке й ефективне спілкування, незважаючи на двозначність мови. Важливість володіння пілотом та диспетчером уміннями та навичками професійного спілкування пояснюється високою ціною помилки, оскільки від діалогу залежить не тільки успіх людської діяльності, а й життя пасажирів. Аналіз авіаційних подій та катастроф констатує вплив людського фактора на авіацію, серед яких використання мови безпосередньо чи опосередковано впливає на аварію або ж вона є ланкою в ланцюжку подій, що загострює проблему. Визначено три групи факторів, що сприяють виникненню нещасних випадків та інцидентів: неправильне використання стандартизованої фразеології; відсутність компетенції із загальної англійської мови та використання більш ніж однієї мови в одному і тому ж повітряному просторі. Термін «професійний дискурс» визначається як текст, занурений у професійне життя. Подані основні характеристики авіаційного професійного дискурсу радіомовлення, а саме: професійна спрямованість; верифікація; діалогічність; замкненість; мовна нормативність; стилістична розшарованість відповідно до структурної частини професійного дискурсу та форм спілкування. Авіаційний радіотелефонний дискурс визначається як спілкування авіаційних фахівців, метою якого є усний обмін інформацією в процесі польоту за допомогою радіотелефонії. Обмін структурами базується на розмовних моделях, що найбільш часто трапляються в даному контексті. Знайомство зі скриптами для цієї ситуації відіграє важливу роль у вільному та точному продукуванні й розумінні мови в діалогових ситуаціях. Це полегшує можливість планувати участь раніше, на основі очікуваного курсу розмови. Основними компонентами цих сценаріїв є «кроки» (окремі повідомлення від одного мовця) та «обміни» (комбінації декількох кроків від ініціації до завершення). Визначено три основних типи структур обміну інформацією: два комунікативні кроки, ініційовані диспетчером; три комунікативні кроки, ініційовані диспетчером; три комунікативні кроки, ініційовані пілотом.

Ключові слова: професійна комунікація, дискурс авіаційної радіотелефонії, структури обміну інформацією, людський чинник.

Герасименко Людмила. Доминантные структуры обмена в дискурсе авиационной радиотелефонии. В

статье рассматривается проблема доминирующих структур обмена информацией в англоязычном радиотелефонном дискурсе. Автор утверждает, что использование стандартной фразеологии является одним из важнейших факторов безопасности в авиации, поскольку это обеспечивает быстрое и эффективное общение, несмотря на двусмысленность языка. Важность владения пилотом и диспетчером умениями и навыками профессионального общения объясняется высокой ценой ошибки, поскольку от диалога зависит не только успех человеческой деятельности, но и жизнь пассажиров. Анализ авиационных происшествий и катастроф констатирует влияние человеческого фактора на авиацию. Использование языка прямо или косвенно влияет на аварию, или же является фактором, который обостряет проблему. Определены три группы факторов, способствующих возникновению несчастных случаев и инцидентов: неправильное использование стандартизированной фразеологии; отсутствие компетенции общего английского языка, а также использования более чем одного языка в одном и том же воздушном пространстве. Термин «профессиональный дискурс» определяется как текст, погруженный в профессиональную жизнь. Представлены основные характеристики авиационного профессионального дискурса радиообмена, а именно: профессиональная направленность; верификация; диалогичность; замкнутость; языковая нормативность; стиллистическая расслоенность согласно структурной части профессионального дискурса и форм общения. Авиационный радиотелефонный дискурс определяется как общение авиационных специалистов, целью которого является устный обмен информацией в процессе полета с помощью радиотелефонии. Обмен структурами базируется на разговорных моделях, которые наиболее часто встречаются в данном контексте. Знакомство со скриптами для данной ситуации играет важную роль в свободном и точном продуцировании и понимании речи в диалоговых ситуациях. Это облегчает возможность планировать участие ранее, на основе ожидаемого курса разговора. Основными компонентами этих сценариев являются «шаги» (отдельные сообщения от одного говорящего) и «обмены» (комбинации нескольких шагов от инициации до завершения). Определены три основных типа структур обмена информацией: два коммуникативных шага, инициированные диспетчером; три коммуникативных шага, инициированные диспетчером; три коммуникативных шага, инициированные пилотом.

Ключевые слова: профессиональная коммуникация, дискурс авиационной радиотелефонии, структуры обмена информацией, человеческий фактор.

УДК 81+008(477)

Людмила Гнаповська, Світлана Дорда

«МОВА» – «ЛЮДИНА» – «КУЛЬТУРА» В ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

У статті діалектика взаємозв'язків елементів семіотичної тріади «мова – людина – культура» аналізується в лінгвокультурологічній перспективі. Дослідження спирається на арсенал вітчизняних та зарубіжних розвідок, в надрах яких формується понятійно-термінологічний апарат сучасної лінгвокультурології. Наводяться різні погляди на спектр завдань, які розв'язує ця міждисциплінарна галузь наукового знання, у дослідницькому фокусі якої знаходиться пошук ознак мови як культурного коду нації. Думка про інтегративність лінгвокультурології, що увібрала в себе компоненти методологічного апарату різних наук (психології, етнографії, соціології, когнітології, культурології тощо), доводиться шляхом стислого огляду методів, котрі використовуються в сучасних лінгвокультурних дослідженнях, які саме завдяки зазначеній інтегративності набувають статусу валідного джерела інформації про національно-специфічну логіку сприйняття та оцінювання світу певним соціумом. Виходячи з цього, основні теоретичні положення статті ілюструються на матеріалі інтерпретації лінгвокультурного потенціалу, закодованого у внутрішній формі англійської антропонімії. Вибір онімів як об'єктів аналізу пояснюється специфікою їх семіотичного статусу: семантична структура онімічних знаків нерозривно пов'язана з позамовними ознаками етнокультурної спільноти, в надрах якої вони зародились. Виконуючи функцію суспільно обумовленої ідентифікації максизнака – *людини* – у розмаїтті її просторових, діяльнісних, особистісних, ціннісних орієнтирів, оніми функціонують як своєрідні культурно-історичні індекси суспільно значущих реалій, що дозволяє трактувати їх як лінгвокультури. Розгортання смислового простору цих лінгвокультурем надає дослідникові можливість декодувати реалії життя етносу-носія мови на певному етапі його соціально-культурного розвитку, зокрема ті з них, які через низку чинників позамовної природи були втрачені, вийшли з ужитку або є забутими і можуть бути відтворені лише завдяки процедурам лінгвокультурного аналізу.

Ключові слова: лінгвокультурологія, методи лінгвокультурного аналізу, культурологічні концептуалізації, лінгвокультурема, ономастична лексика, лінгвокультурний потенціал мовного знака.

*«Культуру можна визначити як те,
ЩО суспільство робить і думає.
Мова ж є те, ЯК думають»
Едвард Сепі*

Постановка наукової проблеми та її значення. Однією з визначальних характеристик науки ХХІ століття вважається тенденція до взаємопроникнення різних галузей наукового знання. Методологія сучасної функціональної мовознавчої парадигми, в межах якої «мова Буття поступилась місцем мові Інформації» [9, с. 67], також поставила на порядок денний необхідність виходу за межі замкненої «в-собі-і-для-себе» системи мови та проведення міждисциплінарних лінгвістичних досліджень. При цьому особливої нагальності набуває наразі культурологічний імператив вивчення мови: адже мова – це невід'ємний та найважливіший компонент будь-якої національної культури, повноцінне ознайомлення з якою обов'язково передбачає не лише розуміння сукупності матеріальних артефактів та історичної, географічної, економічної й інших детермінант останньої, а й спробу поглянути на світ очима носіїв цієї культури, усвідомивши, яким є склад мислення нації, її національна логіка сприйняття й оцінки світу, яка «сітка координат» та який «космос» (у розумінні «устрій/порядок») вибудовують національну картину світу певного суспільства [2, с. 77]. Зазначена спроба може бути успішною лише за умови аналізу мови: саме вона як складна семіотична система кодує у внутрішній формі своїх різнорівневих знаків безцінний спадок соціуму, що є її носієм.

Відображенням прагнення науковців до синтезу інформації, отриманої в ході численних розвідок у галузі антропології, соціології, політології, історії, етнографії, культурології, когнітивістики і власне лінгвістики, стала активізація лінгвокультурологічних студій, спрямованих на дослідження складних діалектичних взаємозв'язків базових феноменів тріади «мова – людина/особистість – культура». Сучасна лінгвокультурологія як автономна галузь мовознавчих досліджень – це своєрідна «лінза», крізь призму якої дослідникові вдається набути

знання про наявні, втрачені або забуті реалії, що конституують самобутність нації в поєднанні її матеріальної, духовної та ментальної культур.

Мета і завдання статті. Стисло оглядаючи методологію та методи дослідження сучасної лінгвокультурології, стаття має на меті проілюструвати, як аналізовані прийоми можуть бути застосовані на матеріалі лінгвокультурної інтерпретації англійської ономастичної лексики.

Аналіз досліджень проблеми. Сучасна лінгвокультурологія як міждисциплінарна наука, що склалася наприкінці ХХ століття, є втіленням лінгвістичної спадщини В. Гумбольдта з його концепцією мови як «духу народу», теорії «лінгвістичної відносності» Е. Сепіра та Б. Уорфа, праць плеяди вітчизняних та зарубіжних дослідників (Н. Арутюнова, А. Баранов, В. Воробйов, С. Воркачев, В. Карасик, Ю. Караулов, Ю. Корнілов, В. Красних, О. Левченко, В. Маслова, К. Мізін, Н. Теля, А. Хроленко, В. Шаклеїн, О. Шмельов, А. Wierzbicka, J. Bartminski, S. Niebrzegowska, R. Grzegorzczkova, A. Mikolajchuk, Z. Muszynski, A. Creeze, T. Dinh, R. Frank, K. Jensen, F. Sharifian та ін.). Увібравши в себе широкий спектр визначень мови (як пізнавальної системи, як дії, як соціальної діяльності, як складної адаптивної системи тощо) та різноманітні варіації розуміння культури (як когнітивної системи, як символічної/знакової системи, як соціальної практики тощо), лінгвокультурологія сьогодні спирається на тезу про те, що мова є не лише прозорим посередником (medium), але й формує наші думки та дії [16, с. 4].

Методологічне підґрунтя сучасної лінгвокультурології експлікується в її численних дефініціях. Так, О. Т. Хроленко визначає лінгвокультурологію як філософію мови і культури [10, с. 51]. На думку В. В. Воробйова, лінгвокультурологія – це комплексна наукова дисципліна синтезуючого типу, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови в її функціонуванні, відображаючи цей процес як цілісну структуру в єдності мовного та позамовного змісту за допомогою системних методів і з орієнтацією на сучасні пріоритети й культурні установки [1, с. 37]. В. В. Красних вважає, що лінгвокультурологія як дисципліна, що вивчає прояв, відображення й фіксацію культури в мові і дискурсі, безпосередньо пов'язана з вивченням національної картини світу, мовної свідомості, особливостей ментально-лінгвального комплексу [3, с. 12]. Ф. Шаріфіан розглядає лінгвокультурологію як міждисциплінарну галузь, що пропонує як теоретичну, так і аналітичну основу для вивчення культурних концептів, котрі лежать в основі використання людських мов [21, с. 2]. Визнаючи, що лінгвокультурологія, немов міст, єднає дослідників із різних сфер та дозволяє їм зосередитись на проблемах взаємного інтересу з нової точки зору і виявити нові проблеми та рішення, Р. Френк стверджує, що відкритість та багатопрофільність лінгвокультурології визначають її як гнучкий трансдисциплінарний парасоль для майбутньої роботи над мовою та культурою [14, с. 493, 507]. У той час А. Кріз акцентує, що лінгвокультурологія досліджує соціально-культурне обґрунтування мов, створюючи зв'язки між мовою, культурою, суспільством та пізнанням складними способами, до яких непросто застосувати суворо контрольовані апріорні аналітичні категорії [12, с. 232].

При значному розмаїтті підходів та дефініцій, дослідники однак погоджуються в думці, що мова є складною адаптивною системою і концептуальний апарат лінгвокультурології групується навколо базової смислової діади «мова – культура», а в більш широкій перспективі з урахуванням центральної позиції ЛЮДИНИ як суб'єкта будь-якої мови та культури, – тріади «мова – людина – культура». При цьому пошук найбільш прийнятних прийомів та процедур лінгвокультурологічного аналізу здійснюється шляхом використання елементів концептології, герменевтики, філології та інших дослідницьких концепцій, і сьогодні представники різних лінгвокультурологічних шкіл намагаються інтегрувати різні методи дослідження. На додаток до таких традиційних методик, як діахронічний/синхронний концептуальний аналіз, фреймовий аналіз, нарративний аналіз, методи польової етнографії (опис, класифікація тощо), відкриті інтерв'ю, психологічні та соціолінгвістичні прийоми спостереження за учасниками та аналіз даних фокус-груп, технологія лінгвістичної реконструкції культури; прийоми експериментально-когнітивної лінгвістики закордонні лінгвокультурологічні школи також застосовують:

✓ *концептуально-асоціативний аналіз* (conceptual-associative analysis) спрямований на дослідження моделей називання слів за асоціацією (word association). Цей метод, який до недавнього часу використовувався переважно в кількісних дослідженнях різних когнітивних структур, був частково модифікований відповідно до якісних досліджень та спрямований на

вивчення культурних концептуалізацій (conceptualizations) [19]. Використання цього методу в лінгвокультурології обґрунтовується тим, що слова-стимули (stimulus words) відображають асоціативні зв'язки в концептуальній системі мовця, які зазвичай утворюються в результаті таких когнітивних процесів, як схематизація та категоризація, а асоціативні відповіді на слово-стимул відображають елементи та аспекти концептуалізації в концептуальній системі особистості;

✓ *концептуальний аналіз переказу подій/історій* (conceptual analysis of story recounts), який первинно застосовувався для лінгвокультурного аналізу недостатнього порозуміння (miscommunication) між англомовними дітьми-аборигенами та їхніми викладачами-неаборигенами [22], а також контекстів, в яких використовувалася англійська мова аборигенів [25]. Аналіз зібраних даних проводився відповідно до моделі, яка «розбивала» переказ подій/історій на певні уявні «ідейні одиниці» ('idea units'), кожна з яких визначалася як «фраза, що передає одну повну ідею, дію, думку, почуття або подробицю» [18, с. 1178]. У результаті було виокремлено п'ять типів «ідейних одиниць»: правильний спогад/переказ (correct recall), частковий спогад/переказ (partial recall), реінтерпретація (reinterpretation), додавання (addition) та прогалини/упущення (omission). Частковий спогад/переказ може виникнути через незнання культурних схем, що лежать в основі оригінального дискурсу. Альтернативна інтерпретація (реінтерпретація) може відображати невідповідність між змістом схем, пов'язаних з оригінальними наративами, та схемами, що виникають у свідомості учасників [21, с. 43]. Застосування зазначеного методу сприяло появі підрозділу (subfield) лінгвокультурології, який називають «критичною прикладною лінгвокультурологією»;

✓ *аналіз (мета дискурсу)* ((meta)discourse analysis), в межах якого для дослідження сприйняття (не)ввічливості в Персії, Ф. Шарифіаном і Т. Таебі [23; 24] була розроблена трирівнева методологія, яка дозволила дослідникам досягти трьох цілей: *аналіз метадискурсу* надав можливість розпізнати лінгвістичні маркери, що використовуються для виявлення мовленнєвих актів (не)ввічливості; *аналіз дискурсу* уможливив визначення сценаріїв, які призвели до оцінок (не)ввічливості; завдяки *концептуальному аналізу* дослідники змогли вивчити характер взаємозв'язку між сприйняттям і оцінкою (не)ввічливості та базових культурних концептуалізацій, а також етнографію останніх;

✓ *корпусний аналіз* (corpus-based analysis), основна мета якого полягає у визначенні асоціативних моделей – таких, як сполучення (collocations), зв'язування (colligations) та конструювання (collostruction) мовних одиниць у великих, але добре окреслених корпусах даних [17];

✓ *етнографічно-концептуальний аналіз тексту/ілюстрацій* (ethnographic-conceptual text/visual analysis), в рамках якого Т. Дін [13] розробляє чотириступеневу модель вивчення відображених у текстах культурних концептуалізацій: 1) визначення цільових культурних концептуалізацій у назві, домінуючій теми або ключових (повторюваних) концептів; 2) проведення етнографічного огляду виявлених цільових культурних концептуалізацій у текстах з антропології, соціології та культурології з покладанням на інтуїцію дослідника як культурного інсайдера; 3) здійснення концептуального аналізу, який базується на етнографічному огляді, для вибору та обговорення культурних концептів; 4) проведення семіотичного аналізу текстів/ілюстрацій з метою дослідження відображених у них культурних концептів.

Проілюструємо, як комбінація зазначених методів може бути застосована для лінгвокультурологічного аналізу конкретного мовного матеріалу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Базовим поняттям лінгвокультурології вважається лінгвокультурема, яка в найбільш узагальненому вигляді трактується як мовний знак, що вміщує у своїй смисловій структурі культурний компонент. Лінгвокультурема є комплексною трансрівневою одиницею, в якій мовний та позамовний (понятійний або предметний) смислові сегменти діалектично пов'язані, що дозволяє В.В. Воробйову визначити лінгвокультуреми як сукупність форми мовного знака, його змісту та культурного смислу, який супроводжує цей знак [1, с. 45]. Таким чином, слово або будь-яка мовна одиниця іншого рівня є структурною частиною лінгвокультуреми, і велике значення для усвідомлення сутності останньої приділяється в лінгвокультурології виявленню внутрішньої форми лексичної одиниці, яка, на думку О.О. Потебні, є центром образу предмету, образом

образу, надаючи цілісне уявлення про названий предмет та відображаючи національну специфіку заcodeваних у слові реалій культури.

Одним із найбільш яскравих прикладів лінгвокультури є ономастикон. Як зазначає Ю. М. Лотман, система власних назв утворює не лише категоріальну сферу мови, але й її особливий міфологічний прошарок: адже загальне значення власної назви в його найвищій абстракції зводиться до міфу [5, с. 286–287]. Визнаючи, що міф є найбільш ранньою формою сприйняття і розуміння світу та усвідомлення себе людиною, первісною формою духовної культури людства, правомірно стверджувати, що будь-яку власну назву (зокрема, антропонім як її різновид) можна вважати своєрідним «соціальним геном» – специфічно закодованою інформаційною структурою, яка в матеріальній формі мовного знака зберігає концентрований згусток суспільних відносин у тому вигляді, як вони відображені в суспільній свідомості індивідів, що складають соціум на його конкретному часовому та соціокультурному зрізі.

Власні імена людей справедливо вважаються скороченою історією побуту та духу народу: внутрішня форма кожного з них завжди кодує референтну ситуацію «Наречення дитини іменем», інтерпретація основних кластерів та актантів якої надає дослідникові змогу розкрити приховані в них національно-культурні смисли. Саме тому антропоніми-лінгвокультурами мають важливе значення як пам'ятка народних поглядів, понять і уявлень, і нерідко там, де мовчать хроніки та історичні документи, починають свою оповідь антропоніми. На підтвердження зазначених думок розглянемо уривок з роману Л. Уолкер 'My Lady's Deception' [27, p. 252]:

«You are Lady Jane Marlingforthe, granddaughter of Ethelbert Marlingforthe of Thrate House, Cornwall»

Jane's mouth gaped.

«Well, am I right?»

She could only stare and make little noises in her throat.

Lord Charles, pleased with himself, asked: «Well, aren't you going to ask me how I figured it out?»

She shook her head dazedly.

«The vase»

«The vase?»

«The vase. The Marlingforthe vase. It is the twin of one my grandfather purchased when he went with your grandfather to the Orient. I recognized it because I grew up with the matching one. And there was the fact of your brother's name. I know that Edgars and Ethelberts and Ethelreds abound on your family tree».

В аналізованій ситуації дівчина на ім'я Jane Marlingforthe, яка є спадкоємицею високого баронського титулу, через збіг доволі сумних обставин (смерть матері, банкрутство батька та його загибель) змушена продати батьківський маєток і вирушити на пошуки заможного нареченого під вигаданим іменем. При цьому брат Едгар видає себе за хлопчика-служку, а колишня економка стає «матір'ю» Джейн та її брата. Лорд Чарльз, молодий власник маєтку, де випадково опиняється дівчина з родиною, надає їм притулок. Вражений скромністю, шляхетністю та вихованістю Джейн, лорд невдовзі закохується в неї. І вона, сама того не усвідомлюючи, відповідає йому взаємністю. При цьому лорд Чарльз майже впевнений, що родина, яку він прихистив, насправді – представники заможного та знатного роду, які з невідомих йому причин опинились у дуже скрутному становищі. Невдовзі йому надається нагода перекоонатися в правильності своїх припущень: у кімнаті дівчини він бачить вазу, яка дуже схожа на ту, що була сімейною реліквією його власної родини. Додатковим підтвердженням здогадок лорда Чарльза стає ім'я брата Джейн: велика кількість Едгарів, Етельбертів та Етельредів на генеалогічному дереві родини Marlingforthe дало йому змогу зробити висновок про те, що перед ним – одна з представниць давнього шляхетного роду.

Цей приклад наочно демонструє потужний лінгвокультурний потенціал, закодований у внутрішній формі згаданих особових імен, а лінгвокультурологічний аналіз цих мовних одиниць дозволяє проінтерпретувати пов'язані з ними численні соціокультурні та історичні імплікації. Так, проведене дослідження показало, що композитні антропоніми типу *Edgar* (д.-англ. *ēad* «багатство, майно, володіння» + д.-англ. *gār* «спис»), *Ethelbert* (д.-англ. *thele* «шляхетний» + д.-англ. *beorht* «яскравий, знаменитий»), *Ethelred* (д.-англ. *thele* «шляхетний» + д.-англ. *r?d* «(по)рада, мудрість»), семантика апелятивних основ яких пов'язана з аксіологією англо-саксонської епохи, асоціюються в

британській культурі з представниками вищих шаблів соціальної ієрархії. Підтвердженням цього можна, на наш погляд, вважати наведений нижче фрагмент генеалогічного дерева англійської королівської родини, на якому до 1066 року (до норманського завоювання та подальшої християнізації Англії) панували імена германського походження, які мають саме такі структурно-семантичні ознаки [26, с. 411–415].

Таблиця 1

Фрагмент генеалогічного дерева англійської королівської родини

Ім'я	Семантика апелятивних основ	Роки правління
<i>Egbert</i>	«меч» + «яскравий»	(802-839)
<i>Aethelwulf</i>	«шляхетний» + «вовк»	(839-856)
<i>Aethelbald</i>	«шляхетний» + «сміливий»	(856-860)
<i>Aethelbert</i>	«шляхетний» + «яскравий»	(860-866)
<i>Aethelred</i>	«шляхетний» + «рада»	(866-871)
<i>Alfred</i>	«ельф» + «рада»	(871-899)
<i>Edward the Elder</i>	«володіння, багатство» + «страж»	(899-924)
<i>Aethelstan of England</i>	«шляхетний» + «камінь»	(924-939)
<i>Edmund</i>	«володіння, багатство» + «захист»	(939-946)
<i>Eadred</i>	«володіння, багатство» + «рада»	(946-955)
<i>Edwy</i>	«володіння, багатство» + «друг»	(955-959)
<i>Edgar</i>	«володіння, багатство» + «спис»	(959-975)
<i>Edward the Martyr</i>	«володіння, багатство» + «страж»	(975-978)
<i>Aethelred the Unready</i>	«шляхетний» + «рада»	(978-1016)
<i>Harold I</i>	«військо, армія» + «правити, управляти»	(1035-1040)
<i>Edward the Confessor</i>	«володіння, багатство» + «страж»	(1042-1066)
<i>Harold II</i>	«військо, армія» + «правити, управляти»	(1066)

Слід зазначити, що імена подібної структури та семантики апелятивів у різних індоєвропейських мовах відображали типологічно подібний культурно-історичний період так званої «воєнної демократії» з притаманним йому атрибутами – такими, як військова дружина на чолі з вождем, певні види озброєння, слава та відвага як найвищі цінності. Для порівняння наведемо список імен князів Київської Русі та правителів Русі в подальшому, після її розпаду: *Святослав Ігорович* (966–972), *Ярополк Святославович* (972–980), *Володимир Святославович (Святий)* (980–1015), *Святополк Володимирович (Окаянний)* (1015–1019), *Ярослав Володимирович (Мудрий)* (1019–1054), *Ізяслав Ярославович* (1054–1068), *Всеслав Брячиславович Полоцький* (1068–1069), *Святослав Ярославович* (1073–1076), *Всеволод Ярославович* (1078–1093), *Святополк Ізяславович* (1093–1113), *Володимир Всеволодович (Мономах)* (1113–1125), *Мстислав Володимирович (Великий)* (1125–1132), *Ярополк Володимирович* (1132–1139) та ін. Як бачимо, внутрішня форма наведених старослов'янських імен також кодує в собі культурно-історичні концепти, культурологічні смисли яких органічно вписуються в ономазіологічний простір розглянутих вище апелятивів давньогерманських антропонімів.

Подібні семантичні паралелі демонструють також сучасні англійські імена кельтського походження: *Barry(ie)* – «спис»; *Cadwal(l)ader* – «битва, бій» + «розпорядник, тобто той, хто шикує військо до бою»; *Cathal* – «битва» + «сильний»; *Dillon* – «прекрасний, хоробрий»; *Duncan* – «смагливий» + «битва», тобто «смагливий воїн»; *Feargus* – «людина, чоловік» + «сила, мужність»; *Fergal* – «людина» + «доблесть»; *Finlay* – «прекрасний, славетний» + «воїн», тобто «герой»; *Harvey* – «бій» + «здатний», тобто «боездатний»; *Kendrick* – «начальник, головний» + «чоловік, герой»; *Lennox* – букв. «військовий керманіч»; *Meilyr* – «керманіч» + «правитель, господин»; *Neal* – «переможець»; *Tudur* – «люди» + «правитель, керманіч».

Наведені вище приклади антропонімів-лінгвокультурем наочно демонструють думку про те, що структура останніх є складнішою, ніж в звичайних мовних одиницях: вона акумулює в собі

як суто мовне представлення (форму думки), так і позамовне середовище (ситуацію, реалію). Ім'я (слово) як сигнал у людини, що знає та використовує мову, супроводжується своєрідним «культурним ореолом», за відсутності якого неможливо «прочитати» текст внутрішньої форми мовної одиниці як відображення культурного феномену. Процес «окультурювання» мовної одиниці веде інтерпретатора-дослідника в напрямку від «відгадування» її значення до знання про закодовану в цьому значенні національно-культурну реалію та включення останньої до сітки культурних асоціацій, притаманних соціуму на певному зрізі його історичного розвитку.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. З моменту виникнення наприкінці минулого століття міждисциплінарної науки під назвою «лінгвокультурологія» успішно функціонують вітчизняні й зарубіжні дослідницькі студії і школи, в рамках яких народжуються евристичні концепції та розробляються релевантні для їх верифікації методики лінгвокультурного аналізу. На стадії активного формування знаходяться також «термінна система лінгвокультурології» [4] та понятійний апарат цієї відносно молодій галузі наукового знання. В цілому, слід зазначити, що лінгвокультурологія успішно поєднує методологізм і аналітику з наративністю й оповіданням як вільним роздумом, і відбувається це на перетині різних обріїв культури, науки і мистецтва [8, с. 500]. Міждисциплінарний характер лінгвокультурології є основою її міждисциплінарної відкритості, і майбутні дослідження в цій галузі матимуть набагато ширший, ніж зараз, діапазон. У цьому контексті перспективними видаються дослідження, спрямовані на розроблення та імплементацію нових моделей інтерпретації взаємозв'язків у базовій лінгвокультурній тріаді «мова – людина – культура».

Джерела та література

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология : монография / В. В. Воробьев. – М. : РУДН, 2008. – 336 с.
2. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов : монография, 2-е изд., испр. и доп. / О. А. Корнилов. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
3. Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
4. Левченко О. П. Лінгвокультурологія та її термінна система / О. П. Левченко // Проблеми української термінології. – № 490. – Львів, 2003. – С. 105–113. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk490/TK_wisnyk490_lewchenko.htm
5. Лотман Ю. М. Миф – имя – культура / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Труды по знаковым системам : учён. зап. / Тартуский гос. ун-т. – 1973. – Вып. 308. – Т. VI. – С. 282–306.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед. / В. А. Маслова. – М. : Изд. центр «Академия», 2001. – 208 с.
7. Мізін К. І. Методологічна валідність лінгвокультурології VS зіставної лінгвокультурології: аргументи та контраргументи / К. І. Мізін // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Філологічні науки. – 2015. – № 2. – С. 104–110. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduepf_2015_2_15.
8. Микешина Л. А. Философия познания. Полевые главы / Л. А. Микешина. – М. : Прогресс-Традиция, 2002. – 624 с.
9. Сватко Ю. И. Мир имени: явление смысла (Ещё одна попытка осмысления философии имени) / Ю. И. Сватко // Философия имени: в поисках новых пространств. – Харьков : Око, 1993. — С. 3–68.
10. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии / А. Т. Хроленко. – М. : Флинта, 2009. – 184 с.
11. Шаклеин В. М. Лингвокультурология. Традиции и инновации : монография / В. М. Шаклеин. – М. : Флинта, 2017. – 809 с.
12. Creese A. Linguistic ethnography / A. Creese // Encyclopedia of language and education. – Vol. 10. Research methods in language and education. – New York : Springer, 2008. – P. 229–241.
13. Dinh T. N. Cultural Linguistics and ELT curriculum: the case of Vietnamese textbooks / T. N. Dinh // Advances in Cultural Linguistics. – Singapore : Springer Nature, 2017. – P. 721–745.
14. Frank R. M. A future agenda for research on language and culture / R. M. Frank // The Routledge handbook of language and culture. – London : Routledge, 2015. – P. 493–512.
15. Frank R. M. On constructing a research model for historical cognitive linguistics (HCL): some theoretical considerations / R. M. Frank, N. Gontier // Historical Cognitive Linguistics. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2011. – P. 31–69.
16. Goatly A. Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology / A. Goatly. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 2007. – 431 p.

17. Jensen K. E. Corpora and cultural cognition: How corpus-linguistic methodology can contribute to Cultural Linguistics / K. E. Jensen // *Advances in Cultural Linguistics*. – Singapore : Springer Nature, 2017. – P. 477–505.
18. Ross M. Cross-cultural discrepancies in self-appraisals / M. Ross, S.J. Heine, A.E. Wilson, S. Sugimori // *Personality and Social Psychology Bulletin*. – Vol. 31(9), 2005. – P. 1175–1188.
19. Sharifian F. Cultural conceptualisations in English words: a study of Aboriginal children in Perth / F. Sharifian // *Language and Education*. – Vol. 19(1), 2005. – P. 74–88.
20. Sharifian F. On collective cognition and language / F. Sharifian // *Social Cognition and Language: Expression of the Social Mind*. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2009. – P. 163–180.
21. Sharifian F. *Cultural Linguistics. Cultural conceptualization and language* / F. Sharifian – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2017. – 171 p.
22. Sharifian F. “But it was all a bit confusing...”: Comprehending Aboriginal English texts / F. Sharifian, J. Rochecouste, I.G. Malcolm // *Language, Culture and Curriculum*. – Vol. 17 (3), 2004. – P. 203–228.
23. Sharifian F. Perception of (im)politeness and underlying cultural conceptualisations: a study of Persian / F. Sharifian, T. Tayebi // *Pragmatics and Society*. – Vol. 8(2), 2017(a). – P. 31–53.
24. Sharifian F. Perceptions of impoliteness from a Cultural Linguistics perspective / F. Sharifian, T. Tayebi // *Advances in Cultural Linguistics*. – Singapore : Springer Nature, 2017 (b). – P. 389–409.
25. Sharifian F. “Understanding stories my way”: Aboriginal-English speaking students’ (mis)understanding of school literacy materials in Australian English / F. Sharifian, A. Truscott, P. K?nigsberg. – Leederville ; WA : Department of Education, 2012. – 116 p.
26. *The Wordsworth Dictionary of British History* / ed. by J. P. Kenyon. – Hertfordshire : Wordsworth Editions, 1996. – 416 p.
27. Walker L. *My Lady’s Deception*. – New York : Zebra Books, 1990. – 256 p.

References

1. Vorobjov, Vladimir. 2008. *Lingvokulturologiia*. Moskva: RUDN.
2. Kornilov, Oleg. 2003. *Yazykovye kartiny mira kak proizvodnye natsyonalnyh mentalitetov*. M.: CheRo.
3. Krasnykh, Viktoriya. 2002. *Etnopsiholingvistika i lingvokulturologiia*. M.: ITDGK «Gnozis».
4. Levchenko, Olena. 2003. “Lingvokulturologiia ta yii terminna sistema”. *Problemy ukrainskoi terminologii*, 490: 105–113.
5. Lotman, Yuriy, and Uspenskiy, Boris. 1973. “Mif – imya – kultura”. *Trudy po znakovym sistemam*, 308: 282–306.
6. Maslova, Valentina. 2001. *Lingvokulturologiia*. M.: Izdatelskiy centr «Akademiia».
7. Mizin, Kostyantyn. 2015. “Metodolohichna validnist linhvokulturolohii VS zistavnoi linhvokulturolohii: arhumenty ta kontrarhumenty”. *Visnik Dnipropetrovskogo universytetu imeni Alfreda Nobelia*, 2: 104–110.
8. Mikeshina, Lyudmila. 2002. *Filosofiiia poznaniia. Polemicheskie glavy*. M.: Progress-Tradiciya.
9. Svatko, Yuriy. 1993. “Mir imeni: yavlennost smysla (eshyo odna popytka osmysleniia filosofii imeni)”. *Filosofiiia imeni: v poiskah novykh prostranstv*, edited by Dmitriy Rudenko, 3–68. Harkov: Oko.
10. Hrolenko, Aleksandr. 2009. *Osnovy linhvokulturologii*. Moskva: Flinta.
11. Shklein, Viktor. 2017. *Lingvokulturologiia. Tradicii i innovacii*. Moskva: Flinta.
12. Creese, Angela. “Linguistic ethnography”. *Encyclopedia of language and education. Vol. 10. Research methods in language and education*, 229–241. New York: Springer.
13. Dinh, Thuy. 2017. “Cultural Linguistics and ELT curriculum: ehe case of Vietnamese textbooks”. *Advances in Cultural Linguistics*, edited by Farzad Sharifian, 721–745. Singapore: Springer Nature.
14. Frank, Roslyn M. “A future agenda for research on language and culture”. *The Routledge handbook of language and culture*, edited by Farzad Sharifian, 493–512. London: Routledge.
15. Frank, M. Roslyn, and Natalie Gontier. 2011. “On constructing a research model for historical cognitive linguistics (HCL): some theoretical considerations”. *Historical Cognitive Linguistics*, edited by Winters, Margaret E., Heli Tissari, and Kathryn Allan, 31–69. Berlin: Mouton de Gruyter.
16. Goatly, Andrew. 2007. *Washing the Brain: Metaphor and Hidden Ideology*. Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins.
17. Jensen, Kim. “Corpora and cultural cognition: how corpus-linguistic methodology can contribute to Cultural Linguistics”. *Advances in Cultural Linguistics*, edited by Farzad Sharifian, 477–505. Singapore: Springer Nature.
18. Ross, Michael, and Steven J. Heine, and Anne E. Wilson, and Shinkichi Sugimori. 2005. “Cross-cultural discrepancies in self-appraisals”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31(9): 1175–1188.
19. Sharifian, Farzad. 2005. “Cultural conceptualisations in English words: A study of Aboriginal children in Perth.” *Language and Education*, 19(1): 74–88.
20. Sharifian, Farzad. 2009. “On collective cognition and language”. *Language and Social Cognition: Expression of the Social Mind*, edited by Hanna Pishwa, 163–180. Berlin: Mouton de Gruyter.
21. Sharifian, Farzad. 2017. *Cultural Linguistics. Cultural conceptualization and language*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

22. Sharifian, Farzad, and Judith, Rochecouste, and Ian G. Malcolm. 2004. "But it was all a bit confusing..." Comprehending Aboriginal English texts". *Language, Culture and Curriculum*, 17(3): 203–228.
23. Sharifian, Farzad, and Tahmineh Tayebi. 2017(a). "Perception of (im)politeness and underlying cultural conceptualisations: A study of Persian." *Pragmatics and Society* 8(2):31-53.
24. Sharifian, Farzad, and Tahmineh Tayebi. 2017(b). "Perceptions of impoliteness from a Cultural Linguistics perspective". *Advances in Cultural Linguistics*, edited by Farzad Sharifian, 389–409. Singapore: Springer Nature.
25. Sharifian, Farzad, and Adriano Truscott, and Patricia K?nigsberg. 2012. "Understanding stories my way": *Aboriginal-English speaking students' (mis)understanding of school literacy materials in Australian English*. Leederville, WA: Department of Education.
26. Kenyon, John P. ed. 1996. *The Wordsworth Dictionary of British History*. Hertfordshire: Wordsworth Editions.

Гнаповская Людмила, Дорда Светлана. «Язык» – «Человек» – «Культура» в лингвокультурологической перспективе. В статье диалектика взаимосвязей элементов семиотической триады «язык – человек – культура» анализируется в лингвокультурологической перспективе. Исследование базируется на арсенале отечественных и зарубежных разработок, в недрах которых формируется понятийно-терминологический аппарат современной лингвокультурологии. Приводятся различные точки зрения на спектр задач, которые решаются этой междисциплинарной областью научного знания; в ее фокусе находится поиск характеристик языка как культурного кода нации. Мысль об интегративности феноменологической природы лингвокультурологии вобрала в себя компоненты методологического аппарата разных наук (психологии, этнографии, социологии, когнитологии, культурологии и т.п.) и иллюстрируется путем краткого обзора методов, используемых в современных лингвокультурных исследованиях, которые именно благодаря интегративности, приобретают статус валидного источника информации о национально специфической логике восприятия и оценивания мира определенным социумом. Исходя из этого, основные теоретические положения статьи иллюстрируются на материале интерпретации лингвокультурного потенциала, закодированного во внутренней форме английской антропонимии. Выбор онимов в качестве объекта анализа объясняется спецификой их семиотического статуса: семантическая структура онимических знаков неразрывно связана с внеязыковыми характеристиками этнокультурного сообщества, в недрах которого они зародились. Выполняя функцию общественно обусловленной идентификации максизнака – *человека* – в разнообразии его пространственных, деятельностных, личностных, ценностных ориентиров, онимы функционируют как своеобразные культурно-исторические индексы общественно значимых реалий, что позволяет трактовать их как лингвокультуреми. Разворачивание смыслового пространства этих культурем предоставляет исследователю возможность декодировать реалии жизни этноса-носителя языка на определенном этапе его социально-культурного развития, в частности те из них, которые в силу ряда причин внеязыковой природы были утрачены, вышли из обихода или оказались забытыми и могут быть реконструированы исключительно через процедуры лингвокультурного анализа.

Ключевые слова: лингвокультурология, методы лингвокультурного анализа, культурологические концептуализации, лингвокультурема, ономастическая лексика, лингвокультурный потенциал языкового знака.

Hnapovska Liudmyla, Dorda Svitlana. "Language" – "Man" – "Culture": Cultural Linguistics Perspective. The article provides linguistic-and-cultural perspective on dialectics of elements interrelations within semiotic triad "language – man – culture". The research is based on the arsenal of domestic and foreign studies that form conceptual and terminological apparatus of modern Cultural Linguistics as an autonomous research field. The paper presents different views on the spectrum of tasks solved within the framework of Cultural Linguistics with its focus on analyzing the language system as the nation's culture code. The integrative nature of Cultural Linguistics is demonstrated through brief overview of the methods it uses – the ones drawn from various sciences (e.g. psychology, ethnography, sociology, cognitive science, culture studies, etc.), which has enabled this field to acquire the status of a valid source of information about the nationally-specific logic of the world perception by a certain ethnic community. Theoretical background to the study is exemplified through interpretation of solid linguistic and cultural potential encoded in the inner form of English anthroponomy. The choice of proper names as a research object derives from specificity of their semiotic status: as language signs anthroponyms function as distinctive cultural and historical indices of variety of conceptual manifestations of MAN in certain socio-cultural context. With respect to this onym is treated in the article as a linguistic cultureme – the unity of language sign form, its meaning and cultural content. Interpreting semantic space of these linguistic culturemes enables the researcher to extract knowledge of realia (both material and spiritual), in particular those that have been lost, become obsolete or forgotten due to a number of extra-linguistic factors, and often linguocultural analysis appears the only decoding instrument.

Key words: Cultural Linguistics, methods of linguocultural analysis, cultural conceptualizations, linguistic cultureme, onym, linguistic and cultural potential of a language sign.

МОДЕЛІ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ СЕМАНТИКИ ГРАФІЧНИХ СИМВОЛІВ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО СКОРОПИСУ

У статті висвітлено питання, які стосуються розвитку знакової системи, мови, мовлення, моделей сприйняття семантики знака в контексті інформаційно-комунікативних особливостей сучасного світу послідовного перекладу. У науковому доробку акцентується увага на перекладацькому скорописі як елементі знакової системи для фіксації не слів, а думок у вигляді графічних символів, здатних акумулювати і конденсувати вхідну інформацію, покращувати увагу та полегшувати оформлення вихідної інформації готового перекладу. Представлено його роль і суть у психолінгвістичному сприйнятті іншомовного мовлення. Окреслено причини, які зумовлюють потребу проведення такого дослідження.

На основі описаної специфіки семантики графічних символів скоропису подано схему, за якою здійснюється порівняння двох знакових систем мов. Показано, як створюється реальна дійсність чужого мовного середовища з реалізацією свого задуму та переосмисленням ряду фактів й явищ для легшого сприйняття при перекладі. Охарактеризовано види пам'яті, які при цьому задіюються і як відбувається їхнє шарування.

Звернено особливу увагу на психолінгвістичний аспект сприйняття символів і знаків, про які йдеться в цій статті. На основі цього показано особливості побудови моделей у рамках вищезгаданого феномену й представлено власну модель лінгвістично-прагматичного мовленнєвого акту, спрямованого на створення знака, подібного до піктограми чи ідеограми з урахуванням шарів пам'яті в її сховищі. Описано, як відбувається виявлення логічних зв'язків, як зменшити психологічне навантаження на пам'ять перекладача й економити час при відтворенні головної думки.

Визначено за формулою обсяг лексичних одиниць на різних рівнях мовної свідомості і представлено результати дослідження шарової організації пам'яті, психологічної інтерпретації лексичного фону, який покладений в основу пам'яті змісту при послідовному перекладі. Представлено рекомендації для кращого утримання в пам'яті великого обсягу інформації з метою передачі її іншою мовою. Окреслено перспективні напрямки дослідження проблеми з попереднім аналізом здобутків, зроблених у цій сфері.

Ключові слова: психолінгвістичне сприйняття, перекладацький скоропис, графічний знак, знакова система, мовний знак, семантика графічних символів, види пам'яті, шарова організація пам'яті.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інформаційно-комунікативний простір ХХІ століття змусив людей по-іншому подивитися на проблеми графічної символіки не лише в плані її розуміння, але й дослідження. Зростання обсягу спеціальної інформації зумовило новий етап розвитку графічного знака та його психолінгвістичного сприйняття й семантичного тлумачення. Завдяки цьому символи-ідеограми, з точки зору графіки набули іншого теоретичного і практичного значення під час їх психологічного сприйняття, лінгвістичної передачі в різних типах перекладу. Можна з впевненістю стверджувати, що графічні символи, як загальновідомі, так і запозичені з різних мов світу, продовжують використовуватися в багатьох сферах діяльності людини і не перестають бути об'єктом дослідження вчених різних галузей науки. Інформаційні технології та розроблені програми полегшили працю перекладача, прискорили її, але від нього все ще вимагається точність та грамотність. Для досягнення точності перекладачі вдаються до скоропису. Таким чином, надалі залишаються актуальними такі питання перекладу, як психолінгвістичне сприйняття семантики графічних символів у контексті перекладацького скоропису та їх комплексна ефективність у вік новітніх технологій.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Як уже згадувалося вище, завдяки широкій інформатизації суспільства, зростає роль перекладу графічних символів як важливого компонента психолінгвістичного сприйняття та тлумачення, а їхнє представлення у формі перекладацького скоропису – це крок до ефективного і точного відтворення інформації при перекладі з однієї мови на іншу.

Не можна однозначно стверджувати, що аналізу семантики графічних символів в контексті психолінгвістичного аспекту перекладу не проводилося. Навпаки, з позицій психолінгвістики велися дослідження перекладу в цілому і послідовного перекладу як різновиду усного перекладу на слух були аналізовані процеси смислової переробки тексту в цьому перекладі, його графічні знаки, їхнє семантичне наповнення та репрезентації у формі перекладацького скоропису, який є

одним з тим елементів перекладацької діяльності, що дозволяє найбільш адекватно у стислому вигляді фіксувати текст для його подальшого усного представлення, індивідуальних особливостей пам'яті при його сприйнятті. Все це не було проведено комплексно, а лише мало фрагментарний характер.

Досить плідними в цій галузі є наукові праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців і перекладачів. Серед них слід виділити І. Зимною, Г. Крючкова, Ю. Зеленова, А. Швейцера, Ж.-Ф. Розана, А. ван Хоофа, Р. Мін'яр-Белоручева, Л. Виготського, С. Саприкіна, А. Чужакіна, Л. Єрмоленко, С. Ханнікат та інших. Проте ці вчені не проводили комплексного дослідження моделей психолінгвістичного сприйняття семантики графічних символів у перекладацькому скорописі, а лише досліджували той чи інший аспект наукової проблеми окремо.

Мета і завдання статті. Стаття має на меті розкрити особливості семантики графічних символів, запозичених із різних галузей науки в перекладацькому скорописі й моделі їхнього психолінгвістичного сприйняття з урахуванням шаровості запам'ятовування і відтворення інформації для перекладу з однієї мови на іншу.

Відповідно до поставленої мети формуються такі завдання:

1. Розглянути та обрати найефективніші знакові системи.
2. Виявити й означити властивості обраної знакової системи.
3. Створити модель лінгвістично-прагматичного мовленнєвого акту, спрямованого на створення знаку, подібного до піктограми чи ідеограми.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У контексті дослідження необхідно показати, як семантика графічних символів знаходить своє відображення в перекладацькому скорописі, який є надзвичайно важливим елементом сучасного інформатизованого суспільства, що все більше має справу з цифровою кодифікацією. Оскільки різноманітна система кодів і знаків для передачі інформації була сформована людством впродовж всього свого існування і продовжує набувати нових ознак, то знак, розглядається як матеріальний, чуттєво сприйнятий предмет, що виступає в процесі пізнання і спілкування в ролі замітника іншого предмета й використовується для одержання, зберігання, перетворення та передавання інформації, що має інший зміст, як сам знак [3].

Існує багато різних знакових систем. Ми розглянемо мову, як одну з них. Характерною її особливістю є те, що кожен знак іншої семіотичної системи можна передати словом чи словосполученням або навіть реченням. Прикладів можна навести досить багато. Розглянемо деякі з них. Наприклад, математичний знак «+» можна передати словом **plus**, а поєднання «+>» – словосполученням **plus grand que**, знаки смайликів передають емоційний стан, що важливо при передачі позитивного чи негативного настрою сторін під час перекладу перемовин.

Першочерговим завданням перекладача серед інших в усному послідовному перекладі є швидкий запис головного змісту тексту оригіналу з використанням знакової системи. З цієї метою застосовується так званий перекладацький скоропис, який відрізняється від інших знакових систем запису (наприклад, стенографії) тим, що в ньому фіксуються не слова, а думки у вигляді графічних знаків [7]. Його головною функцією є фіксація опорних моментів пам'яті, посиляючись на які перекладач здатний повністю зберегти суттєву інформацію тексту оригіналу при створенні тексту перекладу [6, с. 3]. Відповідно для запису потрібно розрізняти смислові елементи повідомлення, які дозволили б зафіксувати інформацію й послужили такими опорними пунктами, про які йшлося вище.

Записи у формі графічних символів здатні акумулювати й конденсувати вхідну інформацію, покращувати увагу, полегшувати оформлення вихідної інформації готового перекладу. Номер реєстрації в системі соціального забезпечення Франції видається, на перший погляд, закодованим:

№2-04-09-75-116-270

Це означає:

- особа жіночої статі (2);
- народжена у вересні 1940 року (09 і 40);
- у Парижі (75);
- 16 (116) – це цифра означає округ для великого міста чи селища;
- належить чи підпорядковується центру (270) [9].

Таким чином створюється певна модель лінгвістично-прагматичного комунікативного мовленнєвого акту, під яким розуміють створення, передавання і прочитання певного знака, котрий за допомогою графічних елементів набуває рис піктограми або ідеограми.

Мовний знак, будучи матеріальною, історично змінною, соціальною, простою чи складною одиницею, виконує такі комунікативні функції, як мисленнєву, пізнавальну, логічну, кодову, інформаційну, сигнальну, емоційну, тощо [8]. Інша властивість знака – синтаксичність – дає змогу сполучати знаки між собою і складати семантичний ланцюг, повідомлення і врешті-решт текст. Ще однією характеристикою знака є його належність до певної системи, тобто знак отримує своє конкретне значення лише за умови його входження у відповідну знакову систему. Так, наприклад, «!» у французькій дорожній знаковій системі означає *route (f) dangereuse*, у шаховій грі – *marche (m) intéressant*, у математиці – *factorial*, у пунктуації – *point (m) d'exclamation*.

Оскільки послідовний переклад – це не що інше, як особливий вид мовленнєвої діяльності, що має ознаки, притаманні і мовленнєвій діяльності в цілому, і власні, то широкий об'єм уваги перекладача дозволяє йому сприймати достатньо великі смислові блоки завдяки перекладацькому скоропису з урахуванням психолінгвістичних моментів їхнього сприйняття і відтворення [10]. Такі блоки пов'язані між собою й передають суть повідомлення. Концентрація уваги виражається в ступені його зосередженості на об'єкті перекладу. Відома психолог І. О. Зимняя пише, що «для перекладача притаманна концентрація уваги на основних, домінуючих аспектах і в той же час можливість в будь-який момент перенести центр уваги на «фонові» явища, перетворивши їх таким чином в домінуючі» [4].

Людина, яка займається послідовним перекладом, має розвинуті такі види уваги, як сенсорно-перцептивний, інтелектуальний, слуховий, довільний. Будь-який з них посилюється за рахунок включення в процес уваги практичних дій перекладача, зосередженого на об'єкті перекладу. У цьому випадку сприйняття ним усного повідомлення і його мовленнєве відтворення є обов'язковими. Перекладач сприймає інформацію, обробляє її і при перекладі підбирає варіант, який найбільше підходить. Таким чином, сприймаючи інформацію для перекладу, перекладач спочатку фокусується на одному об'єкті перекладу, а потім поступово переходить на інший, здійснюючи це по чергові. При фокусуванні уваги на плані сприйняття французької мови і на плані відтворення сприйнятого українською мовою перекладач порівнює критерії двох мов та шукає необхідний еквівалент. На цьому етапі відбувається сенсорно-мисленнєвий процес, який ґрунтується на різноманітних видах і формах аналітичної та синтезуючої роботи органів чуття та мозку, і вже тоді перекладач мусить підключати ті елементи мови і мовлення та форми їх відтворення, які облегчать навантаження на мозок та органи чуття. Перед відтворенням перекладу іншою мовою перекладач оперує аналізом і синтезом, сприймаючи зміст слів і словосполучень тексту, а також зміст кожної фрази вихідної мови. При цьому спрацьовує зорова та слухова пам'ять. Завдяки графічним символам у перекладацькому скорописі перекладач пам'ятає більший обсяг інформації для перекладу, не втрачає його суті й більш точно передає іншою мовою. При сприйнятті та розумінні перекладач посилює висловлювання або цілий текст.

Опираючись на твердження, що мислення і мовлення пов'язані між собою через слово як єдність звука (мовлення) і значення (мислення), приходимо до висновку, що реалізація перекладу відбувається в мовленнєвому виконанні в адекватно оформленому вигляді – відповідно до вимог даної мови. У такому випадку порівняння двох знакових систем перекладачем відбувається за схемою:

- (1) створюється реальна дійсність чужого мовного середовища з реалізацією свого задуму;
- (2) переосмислюються факти, явища, з метою, задовільнити сприйняття людей.

З одного боку, процес мовлення формує і формулює мислення мовними (мовленнєвими) засобами, а з іншого – сприйняття мовних конструкцій та їхнє розуміння. При послідовному перекладі основною рисою, що вирізняє його посеред інших видів, є надмірне навантаження на пам'ять. За таких умов при усному перекладі важко, а іноді неможливо утримати в пам'яті всю інформацію, яка надходить. Ми вважаємо, що при різноманітності видів пам'яті релевантною для послідовного перекладу на слух є пам'ять змісту. Про неї досить влучно писав Л. С. Виготський. Він стверджував: «...ми запам'ятовуємо зміст незалежно від слів...» [1].

Досліди Бюлера показали, що запам'ятовування думок відбувається в інший спосіб, ніж слів. У подальшому це знайшло підтвердження в багатьох експериментальних дослідженнях пам'яті. Запам'ятовування думок, як вважає Л. С. Виготський, відбувається за законами смислового співвіднесення однієї думки з іншою [1].

Оскільки аналіз психолінгвістичної літератури підтвердив факт недостатності даних для індуктивного підходу до розроблення кількісних моделей об'єму пам'яті, то виникла потреба в пошукові таких нових підходів до їхньої побудови, які б якнайкраще допомогли розкрити найважливіші закони її організації.

У побудові таких моделей ми керувались підходом В. О. Ганзена, в основу якого покладено шаровість організації сховищ пам'яті з урахуванням таких положень:

1) шаровість сховища пам'яті – це, перш за все, функціональна шаровість, яку виявляють за інформаційно-часовими ознаками; шари в пам'яті упорядковані й можуть бути пронумеровані;

2) обсяги сукупностей слідів, локальних у кожному із шарів, обмежені й зростають із збільшенням номера шару;

3) число шарів у сховищі обмежене : $1 \leq n \leq 8$;

4) крім того, допускається, що тимчасові характеристики мнемічних процесів запам'ятовування, збереження, забування та витягання із збільшенням номера шару збільшуються;

5) сховище може заповнюватися слідами, які функціонують на репродуктивному «впізнаванні» та полегшеному рівнях пам'яті [2].

У даному дослідженні число шарів пам'яті в її сховищі визначається за формулою: $1 < n < 4$. Згідно з формулою визначення обсягу ЛО (лексичних одиниць) на різних рівнях мовної свідомості $a^n + a^{n-1}$, n – число заповнених у сховищах шарів; a – об'ємний параметр, який характеризує ємність КП. Результати наведені у табл.1.

Таблиця 1

Шарова організація пам'яті

1-й рівень	n	1	6 ЛО	3-й рівень	3	150 ЛО
	a	5			5	
2-й рівень	n	2	30 ЛО	4-й рівень	4	750 ЛО
	a	5			5	

Вищеподані матеріали з психологічної інтерпретації лексичного фону покладено в основу пам'яті змісту при послідовному перекладі. Щоб краще утримувати в пам'яті всю інформацію в процесі сприйняття тексту, ми пропонуємо робити нотатки (перекладацький скоропис) за допомогою знаків-символів, графічних знаків, аббревіатур, скорочень, математичних символів, смайликів, малюнків тощо. Слід пам'ятати: чим простіший скоропис, тим більше і точніше можна відтворити текст при перекладі з глибшою семантикою його психолінгвістичного сприйняття й розуміння.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, ми дійшли до висновку, що моделі психолінгвістичного сприйняття семантики графічних знаків у контексті перекладацького скоропису дають змогу стверджувати: останній є позитивним психологічним явищем при перекладі. Завдяки цьому при обробленні тексту відбувається виявлення логічних зв'язків, виділяється головна думка, навколо якої формується подальше подання інформації. Це виступає певною опорою для пам'яті, будує кістяк висловлювання, знижує психологічне навантаження на пам'ять, економить час. На основі цього вибудовується певна модель психолінгвістичного сприйняття семантики графічних знаків, і в кожного перекладача вона буде різною. Розглядаючи проблему семантики графічних знаків, можна констатувати, що вони мають чітку графіку, легко сприймаються і розшифровуються. Завдяки графічним знакам перекладацького скоропису створюється певна матриця, яка залучає різні види пам'яті та лінгвістичні знання.

Перспективними, на нашу думку, у цій сфері будуть дослідження саме особливостей побудови таких матриць, при наповненні яких будуть враховуватися критерії й семантичне значення графічних знаків скоропису та їхнє психолінгвістичне навантаження і шаровість пам'яті.

Джерела та література

1. Виготський Л. Г. Развитие высших психологических функций / Л. Г. Виготский. – М., 1956. – 405 с.

2. Ганзен В. А. Системные описания в психологии / В. А. Ганзен. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. – 180 с.
3. Єрмоленко Л. Ю. Піктографічні та ідеографічні знаки у сучасній французькій мові / Л. Ю. Єрмоленко. – К. : Вадим Карпенко, 2005. – 219 с.
4. Зимняя И. А. Лингвopsихология речево́й деятельности / И. А. Зимняя. – М. : Московский психолого-социальный институт ; Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. – 432 с.
5. Крючков Г. Г. Орфографіка сучасної французької мови / Г. Г. Крючков. – К. : Наук. зап., 2004. – Т. XIII. – С. 118–159.
6. Миньяр-Белоручев Р. К. Последовательный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Воениздат, 1969. – 288 с.
7. Сачава О. С. Методические рекомендации по переводческой скорописи / О. С. Сачава. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – 35 с.
8. Сидельникова Л. В. Практикум з французької орфографії / Л. В. Сидельникова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2008. – 282 с.
9. Ситдикова І. В. Проблема письма у сучасній лінгвістиці / І. В. Ситдикова // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2002. – Вип. 8. – С. 305–309.
10. Hunnicutt S. Bliss symbol-to-speech conversion: Bliss-talk / S. Hunnicutt. – Access mode : http://www.speech.kth.se/prod/publications/files/qpsr/1984/1984_25_1_058-077.pdf

References

1. Vygotskyy, Lev. 1956. *Razvitie vysshykh psikhologicheskikh funktsiy*. Moskva
2. Hanzen, Vladimir. 1984. *Systemnye opysaniya v psikholohii*. L.: Yzd-vo LHU.
3. Yermolenko, Larysa. 2005. *Piktohrafichni ta ideohrafichni znaky u suchasniy frantsuzkiy movi*. Kyiv: Vadym Karpenko.
4. Zymniaia, Irina. 2001. *Lynqovpsykhologiiia rechevoi deyatelnosti*. M.: Moskovskii psikhologo-sotsialnyi institut; Voronezh: NPO «MODEK».
5. Kriuchkov, Heorhii. 2004. *Orfohrafika suchasnoi frantsuzkoi movy*, (XIII):118–159. K: Nauk. zap.
6. Myniar-Beloruchev, Ryurik. 1969. *Posledovatelnyi perevod*. M.: Voennyat.
7. Sachava, Olga. 2010. *Metodicheskiye rekomendatsyi po perevodcheskoi skoropisi*. SPb.: Izd-vo SPbHUÉF.
8. Sydelnykova, Larysa. 2008. *Praktykum z frantsuzkoi orfohrafii*. K.: Vyd. tsentr KNLU.
9. Sytdykova, Iryna. 2002. “Problema pysma u suchasniy linhvistytsi”. *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu*, (8): 305–309.
10. Hunnicutt, S. 1984. “Bliss symbol-to-speech conversion: Bliss-talk.” http://www.speech.kth.se/prod/publications/files/qpsr/1984/1984_25_1_058-077.pdf

Гунчик Ирина, Волошин Максим. Модели психологического восприятия семантики графических символов переводческой скорописи. В статье проливается свет на вопросы, касающиеся развития знаковой системы, языка, речи, моделей восприятия семантики знака в контексте информационно-коммуникативных особенностей современного мира последовательного перевода. В научных изысканиях акцентируется внимание на переводческой скорописи как элементе знаковой системы для фиксации не слов, а мыслей в виде графических символов, способных аккумулировать и конденсировать входящую информацию, улучшать внимание и облегчать оформление исходной информации готового перевода. Представлены ее роль и суть в психолингвистическом восприятии иноязычной речи. Определены причины, обуславливающие необходимость проведения такого исследования.

На основании описанной специфики семантики графических символов скорописи представлена схема, по которой осуществляется сравнение двух знаковых систем языков. Показано, как создается реальная действительность чужой языковой среды с реализацией своего замысла и переосмыслением ряда фактов и явлений для более легкого восприятия при переводе. Охарактеризованы виды памяти, которые задействуются, и как происходит их наложение.

Обращено особое внимание на психолингвистический аспект восприятия символов и знаков, о которых идет речь. В виду вышеизложенного показаны особенности построения моделей в рамках упомянутого феномена и представлено собственную модель лингвистически-прагматического речевого акта, направленного на создание знака, подобной пиктограмме или идеограмме с учетом слоев памяти в ее хранилище. Описано, как происходит выявление логических связей, как уменьшается психологическая нагрузка на память переводчика и экономится время при воспроизведении главной мысли.

Определен по формуле объем лексических единиц на разных уровнях языкового сознания и представлены результаты исследования слоевой организации памяти, в том числе и психологической интерпретации лексического фона, который положен в основу памяти содержания при последовательном переводе. Представлены рекомендации для лучшего удержания в памяти большого объема информации с целью дальнейшей передачи другим языком. Определены перспективные направления исследования проблемы с предварительным анализом достижений, сделанных в этой сфере.

Ключевые слова: психолингвистическое восприятие, переводческая скоропись, графический знак, знаковая система, языковой знак, семантика графических символов, виды памяти, слоевая организация памяти.

Hunchyk Iryna, Voloshyn Maksym. Models Concerning the Psychological Perception of the Semantics of Interpreter's Note-taking Graphic Symbols. This article sheds some light on various issues related to the evolution of semiotic resources, language, speech and models of sign semantics and its perception within the framework of information and communication features which characterize the modern world of liaison interpreting. This academic paper focuses on the interpreter's note-taking as an element of the semiotic system for fixing thoughts, but not words, in the form of graphic symbols which are capable of accumulating and condensing incoming information, as well as improving some attention and to facilitating

the initial information being prepared for the finished interpretation. Its importance and essence in the psycholinguistic perception of any foreign speech has been presented. Reasons for carrying out this study have been identified.

On the basis of the semantic specificity of graphic symbols contained in interpreters' note-taking, a scheme for comparing two language sign systems has been given. The true actuality of a foreign linguistic environment has been shown, including the realization of the individual's intentions, and the rethinking of facts and phenomena for easier perception in translation. The types and levels of memory involved in this process have also been described.

Particular attention has been devoted to the psycholinguistic aspect of the perception of symbols and signs which are discussed in this article. On the basis of this, the peculiarities of constructing models within the framework of the aforementioned phenomenon are shown, and a proprietary model of linguistic and pragmatic speech acts has been presented which is intended to create a sign similar to a pictogram or ideogram, taking into consideration the memory levels in its repository. A process has been developed for identifying logical connections, for reducing the heavy psychological burden on the interpreter's memory, and saving time economy in the process of reproducing the main idea.

The volume of lexical units at different levels of linguistic consciousness has been determined by a formula as well as by the findings of a survey of spatial organization of the memory, and the psychological interpretation of the lexical background essential for the memory of the content in any process of liaison interpreting have been presented. Recommendations have been given for facilitating better retention of a large volume of information in the memory, for the goal of transferring it into another language. Prospective areas of for further research are outlined, based on a preliminary analysis of the achievements made in this field.

Key words: psycholinguistic perception, interpreter's note-taking, graphic sign, semiotic system, linguistic sign, semantics of graphic symbols, memory types, organization of memory levels.

УДК 811.111'374(73)

Віра Драбовська

АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ НАВЧАЛЬНИХ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ГАЛУЗЕВИХ СЛОВНИКІВ НЕОЛОГІЗМІВ (НА ПРИКЛАДІ ІННОВАЦІЙ СФЕРИ «ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я» В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВАРІАНТІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ)

Стаття має на меті обґрунтувати актуальність створення навчальних лінгвокультурологічних двомовних галузевих словників неологізмів англійської мови, призначених для студентів факультетів іноземних мов філолого-перекладацького профілю. Поставлене завдання продемонструвати на прикладі окремих інновацій американського варіанта англійської мови соціокультурної сфери «охорона здоров'я», котрі протягом останніх десятиліть стали частиною узусу, їхнє широке залучення в англомовний комунікативний простір і, проте, не занесених до реєстрів низки авторитетних словникових видань навчального зразка, призначених для іношомовних користувачів.

Будучи продовженням низки досліджень інноваційних мовних явищ як предмета лінгвокультурології, у статті розглянута проблема теорії словникової типології у кореляції з можливістю створення галузевого словника змішаного типу. Запропоновано погляд на мовні інновації, не зафіксовані в найбільш розповсюджених навчальних тлумачних словниках англійської мови як об'єкт лексикографічного опису. Проаналізовано низку неологізмів англійської мови соціокультурної сфери «охорона здоров'я», що виникли в американському варіанті за останні два десятиліття і стали узуальними завдяки їхньому поширенню в Інтернет-виданнях. Зроблений акцент на важливості опрацювання невеликих за обсягом галузевих словників-госларіїв для спеціальних цілей, призначених для студентів-перекладачів, з метою репрезентації нових одиниць через актуальність і комунікативну доцільність володіння ними в умовах сучасного англомовного дискурсу. Робиться висновок про релевантність створення навчальних словників інновацій сучасної англійської мови з метою розширення лінгвально-комунікативних компетенцій студентів. Як перспективу подальших досліджень запропоновано створити програмні навчальні ідеографічні дво- й одномовні словники як у друкованому, так і в електронному форматах.

Ключові слова: галузевий словник, лексикографія, лінгвальні інновації, словникова типологія, американський варіант англійської мови, соціокультурна сфера.

Постановка наукової проблеми та її значення. Макросистема сучасної англійської мови поповнюється переважно за рахунок неологізмів американського варіанта, багато з яких швидко стають узуальними завдяки ЗМІ та мережі Інтернет. У зв'язку з цим актуальною стає проблема своєчасної фіксації таких інноваційних одиниць у лексикографічних джерелах різних типів з навчальною метою для можливості оперативного отримання інформації про них. Отже, серед нагальних завдань сучасної англійської філології сьогодні слід зазначити необхідність комплексного підходу до вивчення мови, який включає в себе широке залучення лінгвальних

інновацій, що стали частиною англомовного узусу, у навчально-методичний процес. Ефективним способом їхньої репрезентації видаються різнотипні словники, що відбивають інноваційні процеси в різних соціокультурних сферах.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Предметом лексикографії як галузі лінгвістики є методи і практика укладання словників різних типів [1, с. 55; 5, с. 4]. Одними з низки проблем, із якими стикається лексикограф-практик, постають саме вибір типу лексикографічного довідника та частини словникового складу мови, яку він планує охопити. Хоча й було здійснено багато спроб розробити універсальну класифікацію типів словників, стрімкий розвиток найбільш розповсюджених мов світу постійно лишає їх, на нашу думку, на межі недосконалості. Отже, металексикографія так і залишається служницею у її практичній галузі, яка постійно удосконалює свій досвід системної й упорядкованої репрезентації фактів мови у словнику.

Формування у ХХ ст. окремих галузей теоретичної лексикографії (термінографії, статистичної лексикографії, навчальної, довідкової, комп'ютерної тощо) було зумовлено розумінням потреб у лексикографічному описі найрізноманітнішої інформації про мову. Проте в межах кожної галузі проблема словникової типології так і залишилася актуальною, оскільки кожне окреме словникове видання здатне варіювати перелік своїх характеристик залежно від наміру його упорядника [2, с. 86]. Можливо, саме тому найбільш вдалими вважають класифікації, що ґрунтуються лише на базових характеристиках словника, як, наприклад, на параметрах призначення словника і способу представлення матеріалу [5, с. 11], ознаках «що», «як» та «для кого» [4, с. 31–32] або змісту, добору лексики, способу опису, одиницях опису, розташування матеріалу, призначення, кількості мов тощо [2, с. 73].

Через антропоцентричну переорієнтацію мовних студій на рубежі ХХ – ХХІ століть загальна типологія словників у теперішній час розглядається, насамперед, відповідно до потреб користувача [15; 17]. Саме тому на сучасному лексикографічному ринку наявна велика кількість словників змішаного типу через більш глибоке розуміння науковцями важливості застосування різнобічних форм поєднання знань. Здається, саме вони демонструють сьогодні здатність стати запорукою успішнішої комунікації. Отже, лексикографія не може не реагувати на необхідність синтезу знань, сприяючи можливостям розробки лексикографічних «гібридів», які сьогодні являють собою найбільш цікавий об'єкт для теоретичних та прикладних лексикографічних студій.

Мета і завдання статті. Стаття має на меті обґрунтувати актуальність створення навчальних лінгвокультурологічних галузевих словників неологізмів англійської мови для студентів факультетів іноземних мов філолого-перекладацького профілю. Завдання статті – продемонструвати на прикладі вибіркового інновацій американського варіанта соціокультурної сфери «охорона здоров'я», що протягом останніх років стали частиною узусу, їхню широку залученість в англомовний комунікативний простір, які, проте, не є занесеними до реєстрів авторитетних навчальних тлумачних словників, призначених для іншомовних користувачів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Сучасний стан англійської мови дозволяє чітко простежувати всі ті складні й динамічні інноваційні процеси, що відбуваються в соціоуявленнях, суспільних цінностях та ментальності її носіїв, формуючи менталітет представників цілої нації. На думку Ю. А. Зацного, інноваційні процеси у словниковому складі сучасної англійської цілком корелюють із макросоціальними чинниками і явищами [3]. Зародившись у різних сферах соціального життя, ці процеси відбивають кардинальні зміни в них, викликані, насамперед, глобалізацією, спробами встановлення «нового світового порядку».

На фоні грандіозних цивілізаційних процесів відбувається психоемоційна та фізіологічна переорієнтація сучасного носія англійської мови на людину нового типу, яка пристосовується до соціально-детермінованих вимог, що так чи інакше відображається в узусі, а саме – очевидна лібералізація сучасної англійської, запровадження нових мовленнєвих норм, зміщення стилістичних стандартів. Зміни у її лексико-семантичній системі виявляються в появі нових словотворчих елементів і моделей, у функціонуванні нових розгалужених словотворчих і лексико-семантичних парадигм, що концентруються навколо найбільш важливих понять [3]. І хоча, як ще донедавна вважали лексикографи, для того, щоб бути зафіксованими у словниках,

неологізми повинні з'явитися в різних друкованих джерелах протягом цілого ряду років [16, с. 14], сучасна ситуація дещо змінилася.

Процеси входження лінгвальної інновації в лексико-семантичну систему, набуття нею «рекурентного» характеру сьогодні значно активувалися саме завдяки швидкому розповсюдженню інформації через глобальну мережу. Вочевидь помітною в сучасній англійській мові є також її тенденція до демократизації, зближення або «зсуву» поняття нормативності. Без сумніву, саме феномен колоквіального характеру мовлення робить володіння останнім однією з найскладніших потенцій, пов'язаних із засвоєнням рівнів іншомовної особистості, зокрема в умовах усної комунікації та неформального спілкування. З зв'язку з цим, виникає проблема актуального задоволення потреб перекладачів та тих, хто вивчає англійську на професійному рівні, у використанні цих інновацій, вільному й усвідомленому володінні ними.

Повсякденне ужитково-побутове спілкування чи повноцінний переклад не можуть бути задоволені лише базовою стандартною лексикою. На нашу думку, переосмислення явища соціальності мови дозволяє відкрити новий погляд на неологізми – тобто те, як вони самі формують соціальність і культуру.

Повертаючись до предмета розгляду у статті, спробуємо продемонструвати на прикладі лінгвальних новоутворень соціокультурної сфери «охорона здоров'я», яким чином інноваційні мовні одиниці, не зафіксовані у тлумачних чи перекладних словниках англійської мови, але, проте, є широко розповсюдженими та загальнозрозумілими для її носіїв, можуть стати корисним джерелом інформації для студента-перекладача та значно підвищити його філологічні компетенції. Матеріалом дослідження стали лінгвальні інновації, якими активно оперують в Інтернет-виданнях англомовних газет та журналів, на популярних сайтах та у блогах.

Насамперед відзначимо, що вказана вище соціокультурна сфера протягом останніх десятиліть залишається важливим постачальником інновацій в англійську мову з її американського варіанта. Цікавим культурним фактом є, зокрема, те, що популярність у культурних спільнотах Західної Європи та Америки естетичної хірургії викликала появу фраземи **happy medicine** – мабуть, тому, що вона робить людей щасливими. У зв'язку з бурхливим розвитком «індустрії краси» з'явилися й різні категорії людей, які асоціюються з тими чи іншими соціокультурно детермінованими явищами – від тих, що потерпали від косметичних процедур та операцій (**surgiholics**), до тих, хто хворів на депресію чи розвинув у собі серйозні комплекси через те, що не мав матеріальної можливості «удосконалити» свою зовнішність (**cosmetic underclass**) [6] чи бажав приховати що звертання до пластичних хірургів, оскільки це могло підірвати їхній ідеальний імідж (**in the plastic closet**). Цікавим явищем сучасності англомовного соціуму стала також поява нової категорії людей, які в тій чи іншій мірі захоплюються різними формами терапії – **therapy generation** [7].

Цілу низку неологізмів «породили» нові медичні галузі й різні методи покращення зовнішності людини: це і словосполучення **bikini medicine** [17] на позначення медичної практики, досліджень, пов'язаних із відновленням органів репродуктивної системи жінки тощо. Зокрема, розповсюдженими стали одиниці **botox party** [10] (вечірка, під час якої серед присутніх проводяться несерйозні косметичні операції), **feather lift** (дороговартісний метод імплантації спеціальних підтяжок, що піднімають опущені тканини тіла), **mom job** (також **mommy makeover**, **mommy surgery**) [13] (пластична операція, до якої вдаються жінки після пологів, для повернення собі «довагітного вигляду»), **pumping party** (зібрання, на якому некваліфікований хірург проводить бажаним особам незначні косметичні операції для зміни форми окремих ділянок тіла) [20], **scar management** (техніка повної чи часткової ліквідації шрамів від хірургічних розрізів), **fish pedicure** (косметична процедура, при якій пацієнта тримає ноги у контейнері з рибками, що «об'їдають» ділянки відмерлого епідермісу).

Проблеми неякісного медичного обслуговування в США також знайшли своє відбиття у фразеологічних інноваціях, прикладами яких є такі словосполучення, як **drive-thru baby delivery** (виписка з пологового будинку відразу після пологів), **hallway medicine** (розміщення пацієнтів в коридорах через нестачу місць в палатах) [18], **hamster healthcare** (медичне обслуговування без належної кваліфікованої медичної допомоги), **hit-and-run nursing** (прискорений догляд за пацієнтами з боку медсестер), **sicker and quicker** (передчасна виписка пацієнта з лікарні).

Великою проблемою американського суспільства стала ціла низка «нових» форм психічних розладів – «фобій» та «філій». Так, прагнення до ідеальної зовнішності та захоплення засобами, що наближують людину до бажаного ідеалу, спровокувало появу неологізму **bleachorexia** як позначення хворобливого бажання відбілити зуби та зловживання різноманітними відбілюючими засобами [9]. Аналогічно створеним є неологізм **bigorexia** – тобто розумовий розлад, при якому людина думає, що вона фізично недосконала і продовжує себе виснажувати тренуваннями, намагаючись збільшити м'язи (хвороба, типова для бодібілдерів). Концепція успішності, яка всіляко заохочується і розкручується в американських ЗМІ, спровокувала появу одиниць **celebrity worship syndrome** (нездоровий інтерес до життя знаменитостей) та **celebriphilia** (стан, що характеризується хворобливим бажанням мати романтичні стосунки з відомою особою [11]).

Не менш значною проблемою американського суспільства стало ожиріння, яке фактично перетворилося на пандемію, відображене в номінації **globesity** [14]. У зв'язку з цим з'явилася ціла індустрія з виробництва ліків від ожиріння – **globesity business**. Швидко зростання відсотку населення, що страждає на ожиріння, вчені пов'язують із соціальним фактором малозабезпеченості та бідності, коли родина не може собі дозволити харчуватися якісними, «здоровими», продуктами. У зв'язку з цим виникли такі одинці, як **fat gap** – тобто «розрив ожиріння» між багатими і бідними [8], **food poverty**, що позначає обмеженість харчування, та **metabolic syndrome** для номінації цілої низки факторів, які погіршують здоров'я (*метаболічний синдром*). Проблема надмірного споживання продуктів, багатих на жири, ініціювала також появу інновації **passive overeating**, коли людина не усвідомлює високої калорійності продуктів і не обмежує себе в них. Цікавим явищем соціокультурної природи стало умовне виокремлення цілих територій США, де кількість людей із надмірною вагою є високою, номіноване одиницею **biscuit belt** [9] за аналогією до таких країнознавчих реалій, як *Sun Belt, Cotton Belt* та ін.

Очевидно, що наведений перелік є далеко не вичерпним, оскільки запропоновані одиниці були випадково обрані лише як доказ того, що вони вже давно «активно» існують у мові й навіть стали «законними» елементами узусу, про що свідчить їхня активна залученість у дискурс. Для підтвердження факту відсутності цих одиниць у сучасних навчальних тлумачних словниках, призначених для іншомовних користувачів, було проаналізовано низку найпрестижніших сучасних крупноформатних друкованих та електронних словників англійської мови видавництв Oxford, Longman, McMillan та Collins Cobuild, які вийшли за останнє десятиліття. Отже, питання лексикографічної фіксації зазначених одиниць залишається відкритим.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Ознайомлення з мовними інноваціями як невід'ємною ознакою безперервності розвитку мови значно розширює лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні компетенції тих, хто вивчає англійську професійно. Говорячи про актуальність створення окремих галузевих словників, у яких важливим диференційним параметром є відбір мовних одиниць за принципом новизни, варто відзначити їхню дидактичну цінність. Створені за ознакою обмеженості сфери вживання одиниць, такі словники є легкими і зручними в користуванні. Способи подання інформації в них можуть бути різними – від загального алфавітного до ідеографічного, концептуального чи, навіть, словотворчого. По-друге, обсяг таких глосаріїв та принципи відбору одиниць залежать від академічної необхідності, тобто можуть базуватися на актуальності неологізму для окремого етапу навчального процесу, його співвіднесеності з рівнем мовної компетенції студентів, лінгвістичній значимості її залучення до більш ґрунтовних видів аналізу (етимологічного, семантичного, лінгвокогнітивного, лінгвокультурологічного, компаративного, контрастивного тощо).

Джерела та література

1. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику : учебн. пособ. / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 255 с.
2. Демська О. М. Вступ до лексикографії / О. М. Демська. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 266 с.
3. Зацний Ю. А. Сучасний англomовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний. – Львів : ПАІС, 2007. – 228 с.
4. Морковкин В. В. Основы теории учебной лексикографии : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / Морковкин Валерий Вениаминович. – М., 1990. – 72 с.

5. Перебийніс В. І. Традиційна та комп'ютерна лексикографія : навч. посібник / В. І. Перебийніс, В. М. Сорокін. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2009. – 218 с.
6. Academic Dictionaries and Encyclopedias. *Cosmetic Underclass*. [Electronic resource]. – Access mode : http://new_words.enacademic.com/874/cosmetic_underclass
7. Berger L. The Therapy Generation / L. Berger // The New York Times. – Jan. 13, 2002. [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <https://www.nytimes.com/2002/01/13/education/the-therapy-generation.html>
8. Carson C. Weight Loss: The Fat Gap, Generation Gap and Appetite Gap / C. Carson. [Electronic resource]. – Access mode : https://www.huffingtonpost.com/carole-carson/weight-loss-the-fat-gap-g_b_377214.html
9. Eastley T. Doctor Describes Health Crisis In US. / T. Eastley // ABC Online (Australia). – Nov. 4, 2008. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.abc.net.au/am/content/2008/s2409472.htm>
10. Flind A. It's Botox Party Night: Tupperware for the Cosmetic Generation / A. Flind– [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.questia.com/newspaper/1G1-75326812/it-s-botox-party-night-tupperware-for-the-cosmetic>
11. Griffiths M. Fame In Desire: A Brief Look at Celebriphilia / M. Griffiths– [Electronic resource]. – Access mode : <https://drmarkgriffiths.wordpress.com/2013/10/06/fame-in-desire-a-brief-look-at-celebriphilia/>
12. Heckscher M. The Bright Stuff / M. Heckscher // The Daily News, 14 July, 2008. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.thefreelibrary.com/THE+BRIGHT+STUFF+SUPER-WHITE+TEETH+AREN'T+NECESSARILY+A+GOOD+THING.-a0181460751>
13. Kever J. Moms Have Found a New Little Helper In the Post-Baby Era / J. Kever // September 16, 2007. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.chron.com/life/article/Moms-have-found-a-new-little-helper-in-the-1816936.php>
14. Kim L. England Confronts Globesity / L. Kim // The Christian Science Monitor. – Feb. 23, 2001. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.csmonitor.com/2001/0223/p5s1.html>
15. Landau S. I. Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography / S. I. Landau. – Cambridge : Cambridge University Press, 1989. – 370 p.
16. Levenson E. Post-ironically, I Failed / E. Levenson // New Statesman. – 2003. – Sept.1. – P. 14.
17. Martin, M. Women's Health: More Than Bikini Medicine / M. Martin. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.npr.org/2013/03/25/175267713/womens-health-more-than-bikini-medicine>
18. O'shaughnessy L. Baby Boom Pushes a Hospital to Limit : Care: Maternity Cases Are Taking So Much Space and Resources at Olive View Medical Center That Some Officials Fear the Overall Services Are Being Jeopardized / L. O'shaughnessy. [Electronic resource]. – Access mode : http://articles.latimes.com/1990-09-30/local/me-2231_1_olive-view
19. Sevinor S. The Psychology of Beauty: What Are the Right Reasons for Plastic Surgery? / S. Sevinor. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.questia.com/magazine/1G1-15779893/the-psychology-of-beauty-what-are-the-right-reasons>
20. Talbot M. Little Hotties / M. Talbot // The New Yorker. – Dec. 4, 2006. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.newyorker.com/magazine/2006/12/04/little-hotties>
21. Tarp S. Beyond Lexicography : New Visions and Challenges In the Information Age / S. Tarp // Lexicography at a Crossroads : Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographical Tools Tomorrow / Henning Bergenholtz, Sandro Nielsen, Sven Tarp, eds. – Bern : Peter Lang AG, International Academic Publishers, 2009. – P. 17–33.

References

1. Baranov, Anatolii. 2001. *Vvedeniye v prikladnuiu lingvistiku*. Moskva: Editorial.
2. Demska, Orysiia. 2010. *Vstup do leksykohrafii*. Kyiv: Kyievo-Mohylianska Akademiia.
3. Zatsnyi, Yurii. 2007. *Suchasnyi anhlomovnyi svit i zbahachennia slovnykovho skladu*. Lviv: PAIS.
4. Morkovkin, Vladimir. 1990. *Osnovy teorii uchebnoi leksikografii*. Moskva.
5. Perebiinis, Valentyna. 2009. *Tradytisiina ta kompiuterna leksykohrafiia*. Kyiv: Vydavnychiy Tsentr KNLU.
6. Academic Dictionaries and Encyclopedias. 2017. *Cosmetic Underclass*. http://new_words.enacademic.com/874/cosmetic_underclass
7. Berger, Leslie. 2002. The Therapy Generation. The New York Times. <https://www.nytimes.com/2002/01/13/education/the-therapy-generation.html>
8. Carson, Carole. 2017. Weight Loss: The Fat Gap, Generation Gap and Appetite Gap. https://www.huffingtonpost.com/carole-carson/weight-loss-the-fat-gap-g_b_377214.html
9. Eastley, Tony. 2008. Doctor describes health crisis in US. ABC Online (Australia). <http://www.abc.net.au/am/content/2008/s2409472.htm>
10. Flind, Alasdair. It's Botox Party Night: Tupperware for the Cosmetic Generation. <https://www.questia.com/newspaper/1G1-75326812/it-s-botox-party-night-tupperware-for-the-cosmetic>
11. Griffiths, Mark. 2013. Fame In Desire: A Brief Look at Celebriphilia. <https://drmarkgriffiths.wordpress.com/2013/10/06/fame-in-desire-a-brief-look-at-celebriphilia/>
12. Heckscher, Melissa. 2008. The Bright Stuff Super-White Teeth Aren't Necessarily A Good Thing. The Daily News, 2008. 14 July. <https://www.thefreelibrary.com/THE+BRIGHT+STUFF+SUPER-WHITE+TEETH+AREN'T+NECESSARILY+A+GOOD+THING.-a0181460751>
13. Kever, Jeannie. 2007. Moms Have Found a New Little Helper in the Post-baby Era. <https://www.chron.com/life/article/Moms-have-found-a-new-little-helper-in-the-1816936.php>

14. Kim, Lucian. 2001. *England Confronts 'Globesity'*. The Christian Science Monitor. 2001. Feb. 23. <https://www.csmonitor.com/2001/0223/p5s1.html>
15. Landau, Sidney. 1989. *Dictionaries. The Art and Craft of Lexicography*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Levenson, Ellie. 2003. *Post-ironically, I Failed*. New Statesman.
17. Martin, Michel. 2013. *Women's Health: More Than 'Bikini Medicine'*. <https://www.npr.org/2013/03/25/175267713/womens-health-more-than-bikini-medicine>
18. O'haughnessy, Lynn. 1990. *Baby Boom Pushes a Hospital to Limit : Care: Maternity Cases Are Taking So Much Space and Resources at Olive View Medical Center That Some Officials Fear the Overall Services Are Being Jeopardized*. http://articles.latimes.com/1990-09-30/local/me-2231_1_olive-view
19. Sevinor, Sheldon J. *The Psychology of Beauty: What Are the Right Reasons for Plastic Surgery?* <https://www.questia.com/magazine/1G1-15779893/the-psychology-of-beauty-what-are-the-right-reasons>
20. Talbot, Margaret. 2006. *Little Hotties*. The New Yorker. 2006. Dec. 4. <https://www.newyorker.com/magazine/2006/12/04/little-hotties>
21. Tarp, Sven. 2009. *Beyond Lexicography : New Visions and Challenges in the Information Age*. Lexicography at a Crossroads, 90: 17–33. International Academic Publishers.

Драбовская Вера. Актуальность создания учебных лингвокультурологических отраслевых словарей неологизмов (на примере инноваций сферы «охрана здоровья» в американском варианте английского языка). Статья имеет целью обосновать актуальность создания лингвокультурологических двуязычных отраслевых словарей неологизмов английского языка для учебных целей студентов факультетов иностранных языков филолого-переводческого профиля. Ставится задача продемонстрировать на примере отдельных инноваций американского варианта английского языка социокультурной сферы «охрана здоровья», которые на протяжении последних десятилетий стали частью узуса, их широкую вовлеченность в англоязычное коммуникативное пространство и, однако, не занесенных в регистры ряда авторитетных словарных изданий учебного образца, предназначенных для иноязычных пользователей.

Будучи продолжением ряда исследований инновационных языковых явлений как предмета лингвокультурологии, в статье рассматривается проблема теории словарной типологии в корреляции с возможностью разработки отраслевого словаря гибридного типа. Предлагается взгляд на языковые инновации, не зафиксированные в наиболее распространенных учебных толковых словарях английского языка как объект лексикографического описания. Анализируется ряд неологизмов английского языка социокультурной сферы «охрана здоровья», возникших в американском варианте за последние два десятилетия и ставших узусными благодаря их распространению в Интернет-изданиях. Акцентируется на важности разработки небольших по объему отраслевых словарей-гlossариев для специальных целей, предназначенных для студентов-переводчиков, с целью репрезентации новых единиц по причине актуальности и коммуникативной целесообразности владения ими в условиях современного англоязычного дискурса. Делается вывод о релевантности создания учебных словарей инноваций современного английского языка с целью расширения лингвально-коммуникативных компетенций студентов. В качестве перспективы дальнейших исследований предлагается создание программных учебных идеографических дву- и одноязычных словарей как в печатном, так и в электронном форматах.

Ключевые слова: отраслевой словарь, лексикография, лингвальные инновации, словарная типология, американский вариант английского языка, социокультурная сфера.

Drabovska Vira. Actuality of Compiling Linguocultural Specialized Dictionaries of Neologisms (on the Basis of Linguistic Innovations into the Sociocultural Sphere “Health Care” in American English). The article aims at substantiating actuality of compiling bilingual linguocultural specialized learner's dictionaries of English neologisms for students of English philology and translation departments of foreign languages faculties. Giving examples of particular innovative American English units of the sociocultural sphere “health care”, which have integrated into the modern English customary usage in the course of the last decades, it sets the task to demonstrate their vast involvement into the English communicative space, however, being not registered in the corpora of a number of authoritative learner's dictionaries' editions for non-native speakers of English. .

Being a sequel to a number of studies into innovative language phenomena as a subject of linguocultural lexicography, the article deals with the problem of dictionary typology theory in correlation with the opportunity of compiling a specialized dictionary of a mixed type. The author suggests a view upon language innovations, not yet fixed in the most common explanatory dictionaries for learners of English, as an object of lexicographic description. Analyzed are quite a few examples of neologisms of the sociocultural sphere “health care”, which occurred in American English in the last two decades and have become commonly used due to their wide distribution in online editions. An accent has been put on the relevance of compiling small-size special purpose dictionaries-glossaries for students of departments of translation aiming at representing new linguistic units on grounds of their actuality and communicative expediency within the modern English language discourse.

Conclusion is made of relevance of compiling learner's dictionaries of modern English language innovations with the purpose of enhancing students' linguistic and communicative competence. As a perspective of further research compiling of syllabus-consistent learner's ideographic mono- and bilingual dictionaries both in print and e-format is suggested.

Key words: specialized dictionary, lexicography, lingual innovations, dictionary typology, American English language variant, sociocultural sphere.

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ У ДОСЛІДЖЕННІ СОЦІОЛІНГВАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОНЦЕПТУ ARROGANCE

У статті розглянуто асоціативний експеримент як метод дослідження соціолінгвальних особливостей концепту ARROGANCE. Зазначено види асоціативних експериментів та способи їх застосування в лінгвістичних студіях. Описано використання вільного асоціативного експерименту під час дослідження концепту ARROGANCE у британській картині світу. Здійснено інтерпретацію отриманих реакцій на слово-стимул arrogance за кількісними і якісними параметрами. Систематизовано синтагматичні та парадигматичні асоціативні зв'язки. Побудовано асоціативне поле концепту ARROGANCE, яке являє собою фрагмент картини світу британського етносу, відображений у свідомості носія культури, його мотивів, оцінок, культурних стереотипів. У складі асоціативного поля виділено та проаналізовано основні смислові групи лексем, що розкривають зміст концепту. На основі результатів експерименту виявлено емоційно-оцінну характеристику досліджуваного явища, виділено специфічні культурні стереотипи та виокремлено ключові ознаки концепту.

Ключові слова: концепт, асоціативний експеримент, асоціативне поле, вербалізація, слово-стимул, синтагматичні асоціації, парадигматичні асоціації, концепт ARROGANCE.

Постановка наукової проблеми та її значення. Ефективне дослідження соціолінгвальних особливостей концепту повинне включати не лише семантику слів, що вербалізують концепт, але й враховувати мовні стереотипи, специфічні риси менталітету, що виявляються за допомогою асоціацій. Асоціативне поле є специфічною когнітивною структурою мовленнєвої свідомості, яка бере участь у формуванні лінгвістичної картини світу. Поле реакцій, отриманих на слово-стимул, дає змогу судити про психологічну структуру значення вихідного слова як про комплексне явище, що характеризується низкою параметрів, у числі яких простежується наявність деякого емоційного навантаження [2].

Аналіз досліджень проблеми. Проблемі дослідження соціолінгвальних особливостей концептів присвячено низку фундаментальних праць. Зокрема, прихильниками соціокультурологічного підходу до аналізу концептів є Ю. С. Степанов, Г. Г. Слишкін, В. І. Карасик, а лінгвокультурний підхід простежуємо в дослідженнях В. М. Телії, С. Г. Воркачова, В. А. Маслової. Необхідність застосування асоціативного експерименту у лінгвістичних дослідженнях обґрунтували науковці О. О. Леонтьєв, В. П. Белянін, О. О. Селіванова. Значний внесок в опис механізмів асоціювання і проблематику класифікації реакції зробили Т. Гоббс, Дж. Локк, Д. Гарлі, Ф. де Соссюр, А. А. Залевська, Ю. М. Карнаулов.

Мета і завдання статті. Мета статті – проаналізувати особливості відображення концепту ARROGANCE у свідомості носіїв британської лінгвокультури на основі результатів асоціативного експерименту. Завдання розвідки полягають в описі методики асоціативного експерименту, систематизації реакцій на слово-стимул, побудові асоціативного поля досліджуваного концепту та виокремленні набору його ключових національно-специфічних ознак.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Дослідження асоціативного поля концепту дозволяє проаналізувати відображення концепту у свідомості носія культури, індивідуальні оцінки та культурні стереотипи. Кожному слову-стимулу відповідає певне асоціативне поле, що представляє собою фрагмент образу світу того чи іншого етносу, відображений у свідомості носія культури, його мотивів, оцінок, культурних стереотипів.

Для отримання мовного матеріалу, а також виокремлення національної специфіки концептів застосовують асоціативний експеримент. Цей метод дослідження дає змогу максимально наблизитися до ментального лексикону, вербальної пам'яті, культурних стереотипів певного народу. Він сприяє виявленню змісту концепта в когнітивній свідомості носіїв мови, ранжуванню ознак концепта за яскравістю та значимістю. Ядро мовної свідомості включає ті асоціації в

асоціативно-вербальній сітці, які мають найбільшу кількість зв'язків, що виділяються на основі принципу у частотності [5].

Згідно з В. П. Беяніним, асоціативний експеримент дає можливість побудувати семантичну структуру слова, служить цінним матеріалом для вивчення психологічних еквівалентів семантичних полів і відкриває об'єктивно наявні у психіці носія мови семантичні зв'язки слів [1, с. 25].

У лінгвістичних дослідженнях застосовують декілька варіантів асоціативних експериментів: вільний (учасники не обмежуються у словесних реакціях), спрямований (під час експерименту рекомендується давати асоціації певного граматичного чи семантичного класу), ланцюговий (учасникам запропоновано реагувати на стимул декількома асоціаціями) [2].

Для того, щоб з'ясувати місце концепту ARROGANCE в британській картині світу та дослідити розуміння зверхності різними соціальними групами, нами було застосовано вільний асоціативний експеримент, який передбачає відповідь першої реакції на слово-стимул *arrogance*.

Через складність прямого контакту з британськими респондентами асоціативний експеримент було проведено засобом онлайн-анкетування. В експерименті взяли участь 57 жителів Великобританії трьох вікових груп: від 18 до 25 років; від 26 до 50; старші 50 років.

За рівнем освіти респонденти також належать до трьох груп: з незакінченою вищою освітою, студенти університетів, коледжів; із закінченою вищою освітою, ступенем бакалавра/магістра (BA/MA); із післядипломною освітою, вченим ступенем доктора філософії (PhD).

Кожному респонденту була відправлена анкета із супровідним поясненням та короткими інструкціями щодо заповнення. Запитання анкети формулювались таким чином, щоб вони були однозначними та зрозумілими для різних соціально-демографічних груп респондентів – молоді і людей похилого віку, людей із різним рівнем освіти та соціальним станом.

Анкета складалася із трьох частин:

1. Вступна частина, що дає коротке пояснення цілей опитування та запитань, включених в анкету.
2. Запитання демографічного характеру для отримання інформації про вік, рівень освіти, рід занять респондента.
3. Основна частина анкети, що містить запитання про досліджуваний концепт – а саме: асоціацію з іменем концепту ARROGANCE.

Окрім індивідуального анкетування, вільний асоціативний експеримент було проведено в межах популярних онлайн-ресурсів – Reddit [7] та Quora [6]. На ресурсах було опубліковане запитання «*What is the first word/phrase you think of when you hear the word arrogance?*» і зафіксовано відповіді представників британської лінгвокультурної спільноти. Обмеження за національною належністю респондентів було вказано коментарем до публікацій. Учасників експерименту не стримували в кількості відповідей та можливих інтерпретацій, тому отримано як розгорнуті відповіді, так і однослівні асоціації.

Внаслідок експерименту було виявлено асоціативне поле концепту ARROGANCE, що включає такі лексеми:

ego, pompous, myopia, power, boss, narcissistic, egotistic, up him/herself, ignorant, close-minded, unorganized, selfish, unethical, immoral, spoilt, unattractive sense of self-belief, haughty, rude, insensitive, hubris (2), superiority, pride (3), upper-class, snob, self-regarding, prideful, self-confidence, conviction of one's own rightness, failing to notice other people, loudness in expression, eager to make the effect but not noticing what the effect is, ability to make others feel small and unconfident, stiff upper lip, pomposity, racism, prejudice, sense of entitlement, impatience, self-importance (2), underestimate others, upper/lower/middle class, not think about the feelings and concerns of other people, convinced he or she is right, always knows best, higher in the hierarchy, confidence of money, personal quality (not a nice one), sense of superiority, someone who is a bit up themselves, customers, managers, problem, politicians.

Інтерпретація результатів асоціативного експерименту здійснювалася за кількісними та якісними параметрами. Згідно з Г. А. Мартинович, за кількісними показниками асоціативні реакції діляться на стереотипні (частотні, регулярні) та одиничні (індивідуальні, нестандартні). Стереотипні реакції базуються на автоматичній актуалізації зв'язків, що виникають на основі суміжності або подібності і закріплених у мовній свідомості людей як результат прочитаного або почутого.

Одиничні реакції базуються на індивідуальному зближенні уявлень і понять за суміжністю або подібністю, в результаті чого створюються нові, нетипові асоціативні пари [4, с. 93].

Отже, стереотипними реакціями на слово-стимул *arrogance* можемо вважати такі слова: *hubris, pride, superiority, self-importance, ego*. Усі інші слова-реакції є індивідуальними, пов'язаними з особистим досвідом респондентів.

Якісна класифікація асоціативних реакцій передбачає виділення синтагматичних та парадигматичних асоціацій. Синтагматичними називають асоціації, граматичний клас яких відрізняється від граматичного класу слова-стимулу і які виражають предикативні зв'язки. Парадигматичні реакції становлять слова-реакції того ж граматичного класу, що і слова-стимули [3].

До синтагматичних слів-реакцій на слово-стимул *arrogance* відносимо такі: *pompous, narcissistic, egotistic, up him/herself, ignorant, close-minded, unorganized, selfish, unethical, immoral, spoilt, upper-class, rude, insensitive, haughty, self-regarding, prideful, underestimate others, convinced he or she is right, higher in the hierarchy*,

Парадигматичні асоціації включають лексеми: *ego, myopia, power, boss, unattractive sense of self-belief, hubris, superiority, pride, snob, self-confidence, conviction of one's own rightness, failing to notice other people, loudness in expression, ability to make others feel small and unconfident, stiff upper lip, pomposity, racism, prejudice, sense of entitlement, impatience, self-importance, upper/lower/middle class, confidence of money, personal quality (not a nice one), sense of superiority, customers, managers, problem, politicians*.

Серед асоціацій концепту *ARROGANCE*, які проблемно класифікувати за парадигмою синтагматики/парадигматики, виділяємо такі: *eager to make the effect but not noticing what the effect is, not think about the feelings and concerns of other people, always knows best, someone who is a bit up themselves*.

Потрібно зазначити, що асоціативні зв'язки можуть базуватися не лише на синтагматичних та парадигматичних зв'язках, але й на інших аспектах, пов'язаних зі значеннями слова-стимулу та слів-реакцій, а саме:

- реалізації денотативного значення слова-стимулу (*arrogance – pride, ego, hubris*);
- актуалізації референта (*arrogance – sense of self-belief, prejudice, sense of superiority*);
- актуалізації наочного образу або уявлення (*arrogance – snob, upper class, politician, customer, boss*);
- емоційному компоненті значення (*arrogance – spoilt, rude, stupid*);
- оцінному компоненті значення (*arrogance – unethical, immoral, unattractive sense of self-belief, personal quality (not a nice one)*).

Для отримання повнішої інформації про структуру асоціативного поля концепту *ARROGANCE* ми звернулися до асоціативного словника *Word Associations Network* [8]. Внаслідок цього асоціативне поле було доповнене такими асоціаціями: *haughtiness, hubris, hauteur, conceit, intolerance, insolence, humility, presumption, insubordination, sufficiency, stupidity, pretension, laziness, selfishness, rudeness, vanity, superiority, contempt, cruelty, ignorance, brutality, audacity, disdain, greed, patrician, foolishness, nobility, ferocity, offensive, scorn, resentment, tyranny, cowardice, hostility, self, dislike, conqueror, aristocracy, hatred, injustice, ambition, humiliation, despise, weakness, wealth, dignity, indifference, folly, inferior, intolerable, haughty, aristocratic, typical, imperious, displayed, puffed, petty, resent, display, despise, provoke, insult, offend, irritate, impatience, corruption, confident, intellectual, successor, treachery, prosperity, barbarian, disposition, jealousy, temper, vice, triumph, privilege, anger, lofty, political, human, justify, punish, hate, impose*.

Аналіз асоціативного поля слова *arrogance* дозволяє виділити основні смислові групи, що розкривають зміст концепту.

Гордіня, пиха: *pompous, up him/herself, haughty, superiority, stiff upper lip, pomposity, pride, prideful, haughty, hubris sense of superiority someone who is a bit up themselves, hauteur, conceit, vanity, contempt*.

Чисельність даної групи є зрозумілою, оскільки вона включає більшість синонімів до номінації концепту *ARROGANCE*.

Егоїзм, самозакоханість: *narcissistic, egotistic, up him/herself, selfish, selfishness, self-importance self-regarding*.

Очевидно, в розумінні опитаних, які асоціюють зверхність з егоїзмом, вирішальним фактором у визначенні *arrogance* є сприйняття себе, а не ставлення до інших людей.

Інтелект (зокрема, в негативному сенсі – незнання, вузькість мислення): *ignorant, ignorance, close-minded, myopia stupidity, foolishness*. *Myopia* в даному випадку виступає швидше в метафоричному, ніж у прямому, значенні (*the quality of being short-sighted*).

Асоціації даної групи дозволяють виявити недалекоглядність, обмеженість як ознаки концепту *ARROGANCE*. Це можна пояснити тим, що зарозуміла людина через перебільшене відчуття власної вагомості не зважає на думку інших і часто неспроможна об'єктивно сприймати обставини.

Влада, високий соціальний статус: *power, boss, upper-class, upper/lower/middle class higher in the hierarchy, managers, politicians, insubordination, patrician, nobility, aristocracy, conqueror, aristocratic, imperious, triumph, privilege, successor*.

Влада та високе соціальне становище часто є причиною зверхнього ставлення до інших людей, що мають менше влади, впливу чи належать до нижчих соціальних класів.

Негативна оцінка концепту *ARROGANCE*: *unorganized, unethical, immoral, spoilt, unattractive sense of self-belief, impatience, personal quality (not a nice one), laziness, greed, cowardice, indifference, folly*.

Ця група асоціацій включає реакції, які не мають прямого семантичного зв'язку зі стимулом. На перший погляд, стимул *arrogance* та реакція *laziness* (лінощі) або *greed* (жадібність) ніяк не пов'язані. Проте ми розуміємо виникнення даних асоціацій за ознакою віднесення як стимулу, так і реакції до загальної групи «негативні риси характеру». Зверхність сприймається так само негативно, як жадібність, неорганізованість чи боягузтво.

Грубощі, завдання образи, пригнічення інших: *rude, rudeness, insensitive, failing to notice other people, ability to make others feel small and unconfident, racism, prejudice, underestimate others, not think about the feelings and concerns of other people, intolerance, humility, cruelty, brutality, ferocity, offensive, scorn, resentment, tyranny, hostility, hatred, injustice, humiliation, despise, insult, offend, irritate*.

Група лексем вказує на таку ознаку концепту *ARROGANCE*, як негативне ставлення у стосунку до інших людей, здатність до образ і приниження, нечутливість та нетолерантність.

Впевненість у своїй правоті: *self-confidence, conviction of one's own rightness, sense of entitlement, convinced he or she is right, always knows best*.

Група асоціацій дозволяє стверджувати таку ознаку концепту *ARROGANCE*, як надмірна впевненість не лише в собі, а й у своїх переконаннях, прагнення завжди бути правим та знати більше, ніж інші.

Прагнення до визнання: *snob, loudness in expression, eager to make the effect but not noticing what the effect is, pretension, ambition*.

Зверхність зазвичай демонструється саме для того, щоб отримати визнання і схвалення соціуму. Тому прагнення до визнання є однією з ключових характеристик концепту *ARROGANCE*.

Гроші, багатство: *confidence of money, sufficiency, wealth*.

Нечисленними, проте вагомими є асоціації зверхності з грошима, адже багаті люди частіше проявляють зневагу до бідних, ніж навпаки, вважаючи свою заможність підставою ставитися зарозуміло до інших людей.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Асоціативний експеримент дав нам змогу отримати багатий мовний матеріал, який є набором когнітивних ознак досліджуваного концепту. Характер асоціацій залежав від віку, географічних умов, професії учасників експерименту. Асоціації кожної людини відрізнялись і за змістом найменувань, і за силою зв'язків між ними. Велика частина асоціацій зумовлена мовними штампами, кліше. При цьому асоціації також відображають різні аспекти британської культури і текстові ремінісценції. Оцінні асоціації, що містять емоційно-оцінну характеристику концепту *ARROGANCE*, вказують на певний елемент ставлення до слова, що ідентифікується.

Концепт *ARROGANCE* отримав негативну оцінку серед більшості представників британської мовної спільноти. *Arrogance* асоціюється з пихою та егоїзмом, часто пов'язано з

відчуттям власної інтелектуальної переваги над іншими або наявністю високого соціального статусу. Щодо зовнішніх проявів зверхності, то ключовими ознаками є грубощі, образи, приниження інших, а також впевненість у своїй правоті. Побудоване асоціативне поле являє собою фрагмент образу світу британського етносу, відображений у свідомості носія культури, його мотивів, оцінок, культурних стереотипів.

Перспективу досліджень вбачаємо у подальшому аналізі соціолінгвальних особливостей концепту ARROGANCE та поглибленні знань про британську концептосферу із залученням експериментальних методів.

Джерела та література

1. Белянин В. П. Психолінгвістика : учебник / В. П. Белянин. – Москва : Моск. психол.-соц. ин-т, 2004. – 232 с.
2. Горошко Е. И. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента / Е. И. Горошко. – Харьков : Ра-Каравелла, 2001. – 320 с.
3. Клименко А. П. Лексическая системность и её психолінгвістическое изучение / А. П. Клименко. – Минск : Изд-во гос. пед. ин-ст. иностр. яз., 1974. – 287 с.
4. Мартинович Г. А. Опыт комплексного исследования данных ассоциативного эксперимента / Г. А. Мартинович // *Вопросы психологии*. – 1993. – № 2. С. 93–99.
5. Уфимцева Н. В. Русские: опыт еще одного самопознания / Н. В. Уфимцева // *Этно-культурная специфика языкового сознания*. – Москва, 1996. – С. 139–162.
6. Quora. What is the first word/phrase you think of when you hear about ARROGANCE? URL: <https://www.quora.com/What-is-the-first-word-phrase-you-think-of-when-you-hear-about-ARROGANCE> (accessed: June 25, 2016)
7. Reddit.com What words/phrases do you use to describe someone arrogant and self-centered? URL: https://www.reddit.com/r/AskReddit/comments/4lp1eb/what_wordsphrases_do_you_use_to_describe_someone/ (accessed: July 3, 2016)
8. Word Associations Network. URL: <https://wordassociations.net/en> (accessed: September 12, 2016)

References

1. Belyanin, Valeriy. 2004. *Psikholingvistika*. Moskva: Moskovskii psikhologo socialnyi institut.
2. Horoshko, Yelena. 2001. *Integrativnaia model svobodnogo asotsiativnogo eksperimenta*. Kharkov: Ra-Karavella.
3. Klimenko, Anna. 1974. *Leksicheskaia sistemnost i yeo psikholingvisticheskoe izuchenie*. Minsk: Izdatelstvo gosudarstvennogo instituta inostrannykh yazykov.
4. Martinovich, Gennadiy. 1993. “Opyt kompleksnogo issledovaniia danykh asotsiativnogo eksperimenta”. *Voprosy psikhologii*, 93–99.
5. Ufimtseva, Natalia. 1996. “Russkie: opyt yeshcho odnogo samopoznaniia”. *Etno-kulturnaia spetsifika yazykovogo soznaniia*, 139–162.
6. Quora. What is the first word/phrase you think of when you hear about ARROGANCE? Accessed: June 25, 2016. <https://www.quora.com/What-is-the-first-word-phrase-you-think-of-when-you-hear-about-ARROGANCE>
7. Reddit.com What words/phrases do you use to describe someone arrogant and self-centered? Accessed: July 3, 2016. https://www.reddit.com/r/AskReddit/comments/4lp1eb/what_wordsphrases_do_you_use_to_describe_someone/
8. Word Associations Network. Accessed: September 12, 2016. <https://wordassociations.net/en>

Ефимчук Галина. Ассоциативный эксперимент в исследовании социолінгвальных особенностей концепта ARROGANCE. В статье рассмотрен ассоциативный эксперимент как метод исследования социолінгвальных особенностей концепта ARROGANCE. Определено виды ассоциативных экспериментов и способы их применения в лингвистических исследованиях. Описано применение свободного ассоциативного эксперимента при исследовании концепта ARROGANCE в британской каритне мира. Осуществлено интерпретацию полученных реакций на слово-стимул arrogance по количественным и качественным параметрам. Установлено негативное восприятие концепта ARROGANCE представителями британской лингвокультуры. Интерпретация результатов эксперимента за количественными показателями демонстрирует, что только пять реакций можно считать стереотипными. Остальные реакции были индивидуальные и основывались на личном опыте респондентов. Разнообразие реакций на слово-стимул arrogance свидетельствует о комплексности концепта ARROGANCE, зависимости его трактовки от социальных и психологических факторов. Систематизированы синтагматические и парадигматические ассоциативные связи. Построено ассоциативное поле концепта ARROGANCE, которое представляет собой фрагмент картины мира британского этноса, отраженный в сознании носителя культуры, его мотивов, оценок, культурных стереотипов. В составе ассоциативного поля выделены и проанализированы основные смысловые группы лексем, раскрывающие содержание концепта. На основе результатов эксперимента установлено эмоционально-оценочную характеристику исследуемого явления, выделено специфические культурные стереотипы. Концепт ARROGANCE в основном ассоциируется с гордостью и эгоизмом, часто связан с чувством собственного интеллектуального превосходства над другими или наличием высокого социального статуса. Внешними проявлениями высокомерия считаются грубость, оскорбления, унижения других, а также уверенность в собственной правоте.

Проведений аналіз соціолінгвістических особливостей концепта ARROGANCE з допомогою асоціативного експеримента дозволяє установити ключові ознаки концепта в британській картині світу й окреслити перспективи його подальшого дослідження.

Ключові слова: концепт, асоціативний експеримент, асоціативне поле, вербалізація, слово-стимул, синтагматическі асоціації, парадигматическі асоціації, концепт ARROGANCE.

Yefymchuk Halyna. Associative Experiment in the Study of the Sociolinguistic Features of the Concept of ARROGANCE. In the article, an associative experiment is considered as a method of research of sociolinguistic features of the concept of ARROGANCE. The types of associative experiments and ways of their application in linguistic studies are determined. The application of a free associative experiment in the study of the concept of ARROGANCE in the British picture of the world is described. The reactions received to the stimulus word *arrogance* has been interpreted by quantitative and qualitative parameters. The negative perception of the concept of ARROGANCE by the representatives of British linguistic culture has been established. The quantitative interpretation of experimental results demonstrates that only five reactions can be considered as stereotyped. The rest of the responses are individual and based on the personal experience of the respondents. The variety of reactions to the stimulus word *arrogance* proves the complexity of the concept of ARROGANCE and the dependence of its interpretation on social and psychological factors. Syntagmatic and paradigmatic associations are systematized in the article. The associative field of the concept of ARROGANCE has been constructed. It is considered as a fragment of the British picture of the world, reflected in the mind of the culture representatives, their motives, values and cultural stereotypes. Within the structure of the associative field, the main semantic groups of lexemes are revealed and analyzed, disclosing the essence of the concept. Based on the results of the experiment, the emotional and evaluative features of the phenomenon under investigation are established. Specific cultural stereotypes are observed. The concept of ARROGANCE is mainly associated with pride and selfishness, as well as a feeling of one's own intellectual superiority or having a high social status. External manifestations of arrogance are rudeness, insults, humiliation of others, as well as self-righteousness. The analysis of the sociolinguistic features of the concept of ARROGANCE with the application of an associative experiment allows to establish the key features of the concept in the British picture of the world and outline the prospects for its further investigation.

Keywords: concept, associative experiment, associative field, verbalization, stimulus word, syntagmatic associations, paradigmatic associations, the concept of ARROGANCE.

УДК 373.3.016:811.111]+621.39

Наталія Єфремова, Світлана Шелудченко

АВТЕНТИЧНЕ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВІДЕО ЯК МОТИВАТОР ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті йдеться про методику навчання англійської мови в умовах застосування автентичних відеофрагментів у початковій школі з огляду на необхідність підвищення якості оволодіння учнями лінгвокультурною компетенцією. У лінгвокультурній компетенції вбачають здатність школярів використовувати у процесі комунікації знання про культуру народу, втілену в його національній мові, продуктивно взаємодіючи в умовах міжнародного спілкування. Визнано, що бенефіціарною ознакою методу із залученням відеофрагментів є забезпечення найточнішого відображення мови в користуванні, тому що вона вживається конкретними мовцями, будучи пов'язаною з певною мовною ситуацією завдяки інтенсифікації її комунікативного спрямування низкою візуальних закоданих немовних характеристик. Використано автентичні відео та розроблено супровідну систему вправ. Проаналізовано результати формування лінгвокультурної компетенції під час уроків англійської мови, побудованих на відеофрагментах каналу Kids Edus. Практично доведено ефективність залучення відеоматеріалів за умови систематичного виконання завдань.

Ключові слова: компетенція, лінгвокультурна компетенція, відеофрагмент, автентичні відеоматеріали, комунікативне спрямування, система вправ.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна освітня парадигма потребує перегляду організації навчально-виховного процесу, головною метою якого є розвиток особистості здобувача знань. Нині набуває особливої актуальності стимулювання рецептивної та продуктивної мовленнєвої діяльності учнів, спонукування їх до виконання комунікативних завдань, що є важливою умовою й необхідним компонентом процесу пізнання й орієнтації людини у світі.

На сучасному етапі змінюються завдання мовної освіти, що не може зводитися лише до збагачення й засвоєння знань, набуття нових умінь і навичок. Перед школою стоїть завдання виховати грамотну, продуктивно мислячу людину, яка має розвинені комунікативні здібності, що дають їй змогу репрезентувати себе в мовленні. Цим визначається підвищення вимог до навчання іноземної мови, необхідність залучення новітніх інтерактивних засобів навчання, покликаних розширювати тематичний діапазон уроків іноземної мови, сприяти розвитку особистості в межах таких змістових ліній, як екологічна безпека та стабільний розвиток, громадянська відповідальність, здоров'я і безпека, підприємливість та фінансова грамотність.

Таким чином, актуальність розвідки зумовлена необхідністю створення теоретично обґрунтованої методики навчання учнів тематичної лексики засобами відеоматеріалів та формування англомовної лінгвокультурної компетенції як складової процесу оволодіння англійською мовою на початковому ступені навчання в школі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Огляд науково-педагогічної літератури свідчить, що такі провідні науковці, як М. Вашуленко, О. Горошкіна, О. Калита, С. Караман, Л. Курач, О. Кучерук, Л. Мацько, В. Мельничайко, Л. Паламар, Т. Симоненко, О. Хорошковська, дискутували про закономірності формування лінгвокультурної компетенції, а Н. Беленюк, О. Зубченко, О. Тернопольський, Д. Хаймз, А. Холлідей фокусували увагу на аплікуванні технології використання відео на заняттях з іноземної мови.

Попри здобутки в розв'язанні проблеми використання відеоматеріалів, на практиці константою залишається необхідність підвищення рівня лінгвокультурної компетенції здобувачів знань в умовах залучення автентичних відеофрагментів. Оскільки, як показує аналіз науково-педагогічної літератури, недостатньо опрацьованою є методика навчання англійської мови засобами відеоматеріалів у початковій школі, постає потреба у спеціальному дослідженні цієї проблеми. Доцільним та адекватним поставленому завданню засобом досягнення учнями достатнього рівня сформованості лінгвокультурної компетенції є використання в навчальному процесі автентичних відеофрагментів, які й слугували матеріалом дослідження.

Мета і завдання статті. З огляду на те, що у фокусі дослідження є формування лінгвокультурної компетенції молодших школярів у процесі навчання англійської мови, зокрема закономірності формування лінгвокультурної компетенції учнів початкової школи засобами автентичних відеофрагментів, то маємо на меті теоретичне обґрунтування, практичне розроблення та апробацію ефективності запропонованої методики формування лінгвокультурної компетенції засобами автентичних відеофрагментів. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати окремі **завдання**, а саме: 1) з'ясувати передумови формування лінгвокультурної компетенції учнів початкової загальноосвітньої школи засобами автентичних відеофрагментів; 2) установити закономірності навчання молодших школярів засобами відеоматеріалів; 3) розробити орієнтовні зразки вправ для навчання учнів лексики засобами відеофрагментів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У деяких наукових працях терміни компетенція і компетентність вживаються як синоніми (Дж. Равен), в інших вони чітко розмежовуються (В. Краєвський, А. Хуторський). Під поняттям *компетентність* учені розуміють інтегровану характеристику якості особистості, результативний блок, сформований через досвід, знання, вміння, ставлення, поведінкові реакції [4, с. 93]. Компетентність побудована на комбінації взаємозалежних пізнавальних відношень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь, всього того, що можна мобілізувати для активної дії. Компетенція – це об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо у певній сфері діяльності людини як абстрактного носія [6, с. 93].

Український мовознавець Н. Б. Голуб розрізняє поняття «компетенція» і «компетентність», убачаючи в компетенції стандартне, нормативне поняття, загальну соціальну норму, взірць, що в галузі освіти становить запит суспільства у вигляді переліку знань, умінь і навичок, якими повинні оволодіти учні відповідно до чинної програми, освітніх цілей і завдань. Компетентність – особистісний результат навчальної діяльності, практичний індивідуальний досвід успішного використання відповідних знань і вмінь у різних життєвих ситуаціях і водночас показник того, що учень усвідомлює прогнозовану користь від знань і вмінь і бачить перспективи застосування їх,

спроможний реалізувати накопичений багаж із метою досягнення бажаного результату в умовах школи і поза нею [2].

Відтак вчені визнають, що компетенція тісно пов'язана з компетентністю, оскільки компетенція є певним заздалегідь визначеним набором знань, умінь, навичок, а компетентність – якісною характеристикою їх засвоєння, що виявляється в процесі практичної діяльності [7, с. 130].

Компетенція як один із основних видів компетенцій забезпечує пізнавальну культуру особистості школяра, розвиток логічного мислення, пам'яті, уяви. Лінгвістична компетенція – здатність учня конструювати граматично правильні форми і утворювати синтаксичні структури, а також розуміти смислові відтінки в мові, організовані відповідно до існуючих норм, що вимагає наявності певного словникового запасу та знань стереотипів англійської мови на вербально-семантичному рівні [9].

Говорячи про засоби навчання та їх використання для формування лінгвокультурної компетенції, необхідно пам'ятати, що вони сприяють розвитку мислення учнів, а також їх мовленнєвих умінь за рахунок залучення школярів до активного творчого процесу мовленнєвої діяльності та до взаємодії один з одним [11]. Сучасні методики вивчення іноземних мов, що залучають автентичні навчально-методичні комплекси, спрямовують навчання іноземної мови через комунікацію, природну мовну ситуацію [5]. Прикладами таких матеріалів можуть слугувати автентичні аудіовізуальні матеріали, автентичні аудіо матеріали, автентичні візуальні матеріали, автентичні друковані матеріали та реалії [8].

У сучасному світі відео проникає в усі галузі людського життя. І все більше його використовують не лише в розважальній сфері, а й у сфері навчального, виховного, соціального контенту; його залучають як самостійно у вигляді роликів і фільмів, так і у складі мультимедійних програмних продуктів. Використання відеофрагментів іноземною мовою сприяє реалізації найважливішої вимоги комунікативної методики, слугує мотиватором і сприяє відтворенню якісного навчального середовища [1].

Ще однією перевагою відеофрагментів є сила враження та емоційного впливу на здобувачів знань. З цього приводу погоджуємось із думкою О. В. Гур'євої про те, що при роботі з відеоматеріалом «головна увага має бути приділена формуванню в дітей особистісного ставлення до побаченого» [3]. Успішне досягнення такої мети можливе лише за умови систематичного показу відеофрагментів та методично організованої демонстрації.

Проект «Kids Educ – Kids Educational Games» об'єднує в собі анімаційні відео, спрямовані на те, щоб цікаво та весело навчати дітей основ англійської мови. Канал Youtube «Kids Educ – Kids Educational Games» розрахований на дитячу аудиторію, починаючи від дітей дошкільного віку і до 6 класу [12]. Відеофрагменти каналу спрямовані на різні сфери вивчення англійської мови, зокрема *Science; Plants; Geometric Shapes; Environmental Skills; Planets, Solar System, Moon; Animals; Health; Geography; Colors; Alphabet, ABC Songs; Mathematics, Algebra, Geometry, Arithmetic; Language Arts, English Grammar, Literacy Lessons* та ін.

Відповідно до навчальних тем, визначених програмою, було відібрано відеофрагменти із каналу Kids Educ. Так, для вивчення теми «Числа» в 1 класі було апліковано відео «*Learn Numbers 0 to 10 Using Numerals*», «*Number for kids? Counting 1 to 10*»; для теми «Кольори» – відео «*Choo-Choo Express – Learn Colors with Mickey Mouse*». У 2 класі було залучено відео «*Five Senses: Taste, Smell, Sight, Hearing, Touch*» при вивченні теми «Частини тіла»; відео «*Weather, Different Seasons, Learn About Autumn, Winter, Spring, Summer*» до теми «Пори року»; відео «*Ways Animals Move*» та «*Environment: Ecosystem Around Us*» – до теми «Тварини».

У 3 класі для вивчення чисел від 1 до 100 було використано відео «*Countring Numbers 1 to 100*»; для теми «Захоплення» – відео «*Learning The Sounds Instruments. Musical Instruments*». Для учнів 4 класу продемонстровано відео «*Photosynthesis, Leaf Structure & Function*», «*Environment: Reuse, Repurpose, Recycle*» з теми «Довкілля», відео «*Technology for Kids: Transportation*» з теми «Види транспорту», відео «*Animals On The Farm Animation Learning*»; «*Animals Jungle Animation Learning*» з теми «Дикі та свійські тварини».

З метою досягнення очікуваного результату при залученні відеофрагментів було розроблено систему вправ, які за критеріями вмотивованості, ступенем комунікативності, ступенем керування, спрямованості на рецепцію або продукування інформації, наявності ігрового

компонента, способом організації та необхідністю забезпечення опорним компонентом автоматизують певні навички та натреновують уміння, маючи результатом формування лінгвокультурної компетенції [10, с. 59]. Пропонуємо зразки вправ до відео з теми «*Animals*», передбаченої програмою початкової школи з іноземної мови. Тему «*Тварини*» («*Animals*») вивчають у кожному класі початкової школи, проте для її засвоєння на кожному етапі запропоновано завдання різного рівня складності.

Вправа №1. Однією з вправ на розуміння основної думки відеозасобу є «*Дай відповідь на запитання*». Проводиться безпосередньо в основній частині уроку. На відео зображені тварини, різні за кольором, розміром, голосом. Учням пропонується переглянути відео, після чого відповісти на прості запитання за його змістом, наприклад: *What animals can you see here? Are they domestic or wild animals? Have you got any domestic animals?*

Вправа №2. «*Встанови правильну послідовність*» (*Range in order*) є однією з вправ на розуміння тексту без домислювань. Завдання учнів полягає в тому, щоб уважно переглянути відео й запам'ятати послідовність, в якій подані нові персонажі (тварини). Після перегляду потрібно назвати, які тварини були зображені та вказати їх правильне розташування: *What animal is the first / second, etc?.*_____

Вправа №3. Вправу «*Доповни пропущені слова*» (*Fill in the gaps*) відносять до виду вправ на розуміння тексту без домислювань. Школярів залучають до перегляду відео про тварин. Після перегляду запропоновано перелік речень за змістом побаченого, в яких пропущено слова. Учням необхідно прочитати подані речення, перекласти, щоб зрозуміти зміст та заповнити пропуски словами:

1) <i>My little doggy says «_____»</i>	a. « <i>Moo-moo-moo</i> »
2) <i>My little kitty says «_____»</i>	b. « <i>Oink-oink-oink</i> »
3) <i>My little cow says «_____»</i>	c. « <i>Bow-wow-wow</i> »
4) <i>My little piggy says «_____»</i>	d. « <i>Meow-meow-meow</i> »

Вправа №4. Вправа «*Знайди правильну відповідність*» (*Matching Task*) належить до виду вправ для формування фонетичних навичок аудіювання. На відео зображено невеликі сюжети про тварин. Учням треба уважно стежити і запам'ятати, які звуки продукують тварини. Після перегляду дітям пропонуємо завдання з'єднати зображення тварини з відповідною назвою. Для цього необхідно знати переклад кожного із почутих слів і вміти виділити основне серед мовного потоку.

1. Turkey; 2. Dog; 3. Sheep; 4. Chick; 5. Pig; 6. Cat; 7. Cow; 8. Duck.

a) moo; b) oink-oink; c) chick-chick; d) meow; f) quack-quack; g) baa-baa; h) gobble-gobble; i) bow-wow.

Вправа №5. Вправа «*Знайди слова*» (*Wordsearch*) належить до виду вправ для формування лексичних і граматичних навичок. У процесі перегляду відеозапису учням необхідно зосередити увагу на назвах тварин, звернути увагу на їх вимову та знати правильні українські відповідники. На післядемонстраційному етапі пропонуємо учням розв'язати кросворд, знайшовши назви тварин, побачених на відео. Завдання було проведене на різних рівнях складності: складному (наявне лише поле з буквами), середньому (окрім поля з буквами, було запропоновано візуальну підказку з малюнком або аудіальну зі звуками тварин, простому (подано список слів, які треба знайти).

Вправа №6. Вправа «*Обери одну правильну відповідь*» (*Choose the right answer*) є однією з вправ на розуміння основної думки відеофрагмента. Учням необхідно уважно переглянути відеоролик, зосередитись на ключових моментах. Після перегляду завдання полягає в тому, щоб відповісти правильно на поставлені запитання за змістом побаченого.

1. *Oink-oink-oink. Who says it? a) A cow; b) a dog; c) a pig.*

2. *What is the English for «гав-гав»? a) «Meow-meow»; b) «Bow-wow»; c) «Cockle-a-doodle-doo».*

3. *Find «the mother» for the little chicken: a) a goose; b) a cock; c) a hen.*

Учням запропоновано запитання закритої форми з декількома варіантами відповіді, з яких лише одна правильна. Вправи, розроблені на основі цього відеофрагмента, сприяють розумінню учнями відмінностей у «мові» тварин в англійській та українській лінгвокультурах. Так, під час проведення заняття за темою «Синоніми і антоніми» було використано відеоматеріал «*Synonyms and Antonyms*», де жаба Лілі цікаво та доступно пояснює різницю між синонімами та антонімами на прикладі інших жаб.

Отже, візуалізація навчального матеріалу, створення навчального середовища з наочним представленням інформації, використанням кольору і звуку, впливаючи на емоційні та понятійні сфери, сприяє глибшому засвоєнню мовного матеріалу. Відеофрагменти одночасно залучають кілька каналів сприйняття, краще підтримують учнівську увагу, редукують рівень втоми та забезпечують необхідну релаксацію в освітньому процесі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Загалом визнаємо, що роботі з відеоматеріалами сприяли такі прийоми та техніки: активний перегляд (фокусує увагу на основних ідеях відео); зупинка кадрів та передбачення (фокусує увагу дітей на конкретних моментах або зображеннях, прогнозує подальші події); перегляд відео без звуку (використовується для передбачення подій, що стимулює інтерес, сприяє мотивації); рольова гра (допомагає найточніше відтворити частину сюжету).

Для отримання кращих результатів із формування лінгвокультурної компетенції учнів молодших класів у процесі навчання англійської мови варто систематично застосовувати завдання, спрямовані на розвиток когнітивних, аналітико-оцінювальних й творчих умінь учнів, під час роботи з відеофрагментами.

Цілеспрямована робота з лексичними одиницями, які мають національно-культурний компонент семантики, словами, що позначають культурно-ціннісні поняття, сформувала в учнів експериментальної групи стійкий інтерес до вивчення англійської мови і культури, викликала бажання використовувати набуті знання для досягнення виразності й зрозумілості у процесі створення власних висловлювань.

Джерела та література

1. Вадаська С. В. Роль автентичних відеоматеріалів для викладання іноземної мови професійного спрямування / С. В. Вадаська // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія: Філологія. Педагогіка. – 2014. – Вип. 4. – С. 75–82.
2. Голуб Н. Б. Суть компетентнісного навчання української мови в основній школі / Н. Б. Голуб, Г. Т. Шелехова, А. В. Ярмолук, В. І. Новосіолова // Навчання української мови учнів 5 класу на засадах компетентнісного підходу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://undip.org.ua/upload/iblock/>
3. Гур'єва О. В. Використання відеофрагментів як автентичного матеріалу в межах комунікативного підходу / О. В. Гур'єва // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2011. – Вип. 9. – С. 107–110.
4. Зимняя И. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. Зимняя. – М. : Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов, 2004. – 194 с.
5. Калита О. М. Формування лінгвокультурної компетенції студентів засобами художнього фільму під час вивчення української мови як іноземної / О. М. Калита, С. І. Поворознюк // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – 2015. – Вип. 59. – С. 83–86.
6. Компетентністний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. – Київ : «К.І.С.», 2004. – 350 с.
7. Лейко С. В. Поняття «компетентність» та «компетентність»: теоретичний аналіз / С. В. Лейко // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2013. – Вип. 4. – С. 128–135.
8. Мусорина Е. И. К вопросу о лингвокультурологической компетенции / Е. И. Мусорина // Современные технологии обучения иностранным языкам : материалы Междунар. науч.-практ. конф. – М., 2015. – С. 137–141.
9. Ніколаєва С. Ю. Сучасні підходи до викладання іноземних мов / С. Ю. Ніколаєва, О. М. Шерстюк // Іноземні мови. – 2001. – № 1. – С. 50–58.
10. Складенко Н. К. Типологія вправ в інтенсивному навчанні іноземних мов / Н. К. Складенко // Гуманістичні аспекти лінгвістичних досліджень і методики викладання іноземних мов. – Київ : КДПІМ. – 1992. – 244 с.
11. Черниш В. В. Засоби формування іншомовної компетенції у діалогічному мовленні / В. В. Черниш // Іноземні мови. – 2011. – № 3. – С. 15–22.
12. Kids Educ : Youtube канал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/user/KidsEduc/playlists>

References

1. Vadaska, Svitlana. 2014. "Rol avtentychnykh videomaterialiv dlia vykladannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia". *Visnyk Natsionalnoho technichnoho universytetu Ukrainy «Kyivskiy politechnichnyi instytut»*. Seria: Philolohiia. Pedahohika, 4: 75–82. Kyiv.
2. Holub, N. B., and Shelekhova, H. T., and Yarmoliuk, A. V., Novosiolova, V. I. "Sut kompetentnisnogo navchannia ukrainskoi movy v osnovnii shkoli". *Navchannia ukrainskoi movy uchniv 5 klasu na zasadakh kompetentnisnogo pidhodu*. <http://undip.org.ua/upload/iblock/>
3. Hurieva, O. V. 2011. "Vykorystannia videofrahmentiv yak avtentychnoho materialu v mezhakh komunikatyvnoho pidkhodu". *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, 9: 107–110.

4. Zimniia, Irina. 2004. *Kliuchevyie kompetentnosti kak rezultativno-tselevaia osnova kompetentnostnogo podkhoda v obrazovanii*. Moskva.
5. Kalyta, Oksana, and Povorozniuk, S. I. 2015. "Formuvannia linhvokulturnoi kompetentsii studentiv zasobamy khudozhnioho filmu pid chas vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi". *Naukovi zapysky Natsionalnoho «Ostrozka akademiia*. Seria: Filolohichna, 59: 83–86.
6. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasni osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy: biblioteka z osvitiioi polityky. 2004. edited by Ovcharuk Oksana. Kyiv: K.I.S.
7. Leiko, S. V. 2013. "Poniattia «kompetentsiia» ta «kompetentnist»: teoretychnyi analiz". *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka*, 4: 128–135.
8. Musorina, Yekaterina. 2015. "K voprosu o lingvokulturologicheskoi kompetentsii". *Sovremennyye tekhnologii obuchenii inostrannym yazykam*, 137–141.
9. Nikolaieva, Sofia, and Sherstiuk, Olena. 2001. "Suchasni pidkhody do vykladannia inozemnykh mov". *Inozemni movy*. 1: 50–58.
10. Skliarenko, N. K. 1992. "Typolohiia vprav v intensyvnomu navchanni inozemnykh mov". *Humanistychni aspekty linhvistychnykh doslidzhen i metodyky vykladannia inozemnykh mov*. Kyiv : KDPIIM.
11. Chernysh, V. V. 2011. "Zasoby formuvannia inshomovnoi kompetentsii u dialohichnomu movlenni". *Inozemni movy*, 3:15–22.
12. Kids Educ. <https://www.youtube.com/user/KidsEduc/playlists>

Ефремова Наталья, Шелудченко Светлана. Аутентичное научно-популярное видео как мотиватор формирования лингвокультурной компетенции младших школьников. В статье речь идёт о методике обучения английскому языку в условиях использования аутентичных видеофрагментов в классах начальной школы. Включение видеофрагментов в учебный процесс обусловлено необходимостью повышения качества образования и уровня лингвокультурной компетенции. Под лингвокультурной компетенцией понимают способность учеников использовать в процессе коммуникации знания о культуре народа, которая содержится в национальном языке и продуктивно взаимодействует в условиях межнационального общения. Признают, что бенефициарный признак метода, который предусматривает использование видеофрагментов, состоит в точной демонстрации употребления иностранного языка, поскольку просмотр видеоматериалов обеспечивает погружение в ситуацию реального языкового общения, то есть интеракции с настоящими коммуникантами, носителями изучаемого языка. Комплекс визуальных закодированных неязыковых характеристик, которые присутствуют в видеофрагменте, делает коммуникативную направленность интенсивно выраженной.

Были использованы аутентичные видеофрагменты с канала «Kids Educ – Kids Educational Games», которые поделены тематически и иллюстрируют такие сферы знаний, как *Science; Plants; Geometric Shapes; Environmental Skills; Planets, Solar System, Moon; Animals; Health; Geography; Colors; Alphabet, ABC Songs; Mathematics, Algebra, Geometry, Arithmetic; Language Arts, English Grammar, Literacy Lessons*. Была разработана сопроводительная система упражнений, эффективность использования которой была установлена при проведении уроков английского языка. Такая эффективность объясняется не только визуализацией изучаемого материала, но и воссозданием учебной среды с наглядной подачей информации, активным использованием цветовосприятия и звуковосприятия, что посредством влияния на эмоции способствует качественному запоминанию языкового материала. Необходимым условием было систематическое выполнение заданий, направленных на развитие когнитивных, аналитико-оценочных и творческих умений учеников, в работе с видеофрагментами.

Ключевые слова: компетенция, лингвокультурная компетенция, видеофрагмент, аутентичные видеоматериалы, коммуникативная направленность, система упражнений.

Yefremova Nataliia, Sheludchenko Svitlana. Authentic Science-Popular Video Segments as a Motivator to Promote Linguocultural Competence among Young Learners. The article deals with the teaching technique that involves authentic video segments at the English lessons at primary school. The strategy of using authentic video segments as a part of teaching and learning activities has been determined by the requirement to promote the quality of teaching English at primary school in general and increase linguocultural competence in particular. Linguocultural competence is treated as the students' ability to apply their knowledge concerning national culture, which is embodied in the national language and comes into play in the process of communication, especially across cultures. The beneficial feature of the strategy involving authentic video segments boils down to the exact demonstration of a foreign language in terms of immersion into any real situation that represents language interaction and real interlocutors, who are native speakers. A set of visual encoded extralinguistic features accompanies any authentic video segment and highlights the intensity of communicativeness.

Authentic science-popular video segments from the channel on YouTube «Kids Educ – Kids Educational Games» have been applied. They are favourable to use while they are grouped thematically to illustrate the spheres of *Science; Plants; Geometric Shapes; Environmental Skills; Planets, Solar System, Moon; Animals; Health; Geography; Colors; Alphabet, ABC Songs; Mathematics, Algebra, Geometry, Arithmetic; Language Arts, English Grammar, Literacy Lessons*. The set of drills to accompany video segments has purposefully been prepared and its value has been tested and estimated at the English lessons at primary school. Such credibility has been caused not only by visual displaying of the information and facts but also by the simulation of educational environment comprising colour and audio sensation which manipulate the emotions and promote profound memorizing and storing linguistic data. The essential requirement of video segments' involvement is the regular completion of tasks geared to develop cognitive, analytic, evaluative, and creative skills.

Key words: competence, linguocultural competence, a video segment, authentic science-popular video materials, communicativeness, a set of drills.

НОВА ЛЕКСИКА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена аналізу номінативних процесів і лексичних змін, що відбуваються на сучасному етапі розвитку англійської мови. У роботі розглянуті неологізми сучасної англійської мови. Мета статті – визначити причини виникнення нових слів в англійській мові та розглянути сфери їх вживання. Об'єктом вивчення дослідження стали лексичні інновації, що з'явилися в мові за останній рік. Подано короткий огляд теоретичних підходів до проблеми вивчення неологізмів. Описано роль неологічних процесів в сучасній англійській мові.

У статті проаналізовано причини виникнення неологізмів; визначено сфери їх вживання. Подано приклади найцікавіших нових слів і виразів, з'ясовано першоджерела цих лексичних одиниць; встановлено найпоширеніші сфери функціонування; виділено головні компоненти та природні особливості. Здійснено розподіл англійських неологізмів за тематичними групами, досліджено здатність лексичних новоутворень відображати події, явища, зміни і сучасні тенденції, які відбуваються в суспільстві.

Встановлено основні причини появи нових слів: нові об'єкти номінації, тенденції до економії мовних засобів, мовна мода і гра слів, особлива емоційна виразність.

Ключові слова: неологізм, сфера вживання, найменування, нове значення, інформаційні технології, соціальні тенденції.

Постановка наукової проблеми та її значення. У процесі суспільного розвитку питання мовних змін стає одним з центральних у проблематиці наукового дослідження, оскільки є показником динаміки соціальних, економічних і політичних змін. Проблеми неологізмів залишаються актуальними, оскільки існує потреба у визначенні чинників, що обумовлюють їх появу, розгляді їх функцій в мові і мовленні, оцінці їх ролі в поповненні лексичного макрополя мови.

Постає питання необхідності вивчення нової лексики як засобу відображення змін, що відбуваються в сучасній лінгвокультурі під впливом новітніх технологій, інформатизації, глобалізації, політичних перетворень.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема знайшла своє відображення в роботах провідних лінгвістів, які приділяли увагу вивченню факторів, що впливають на стабільність чи нестабільність лексичних інновацій у мові, їх здатність до ретрансляції і маніпуляції; зробили спробу об'єднати існуючі класифікації всіх можливих варіантів нових слів; аналізували екстралінгвістичні причини формування неологізмів у мові (С. А. Алоторцева, І. В. Арнольд, О. С. Ахманова, А. А. Брагін, Л. С. Виготський, В. В. Виноградов, В. Г. Гак, В. І. Заботкін, Ю. А. Зацний, Т. Р. Кияк, Н. З. Котелова, Т. В. Попова, І. Ф. Протченко, Є. В. Розен, D. Herberg, S. Heusinger, T. Schippan та інші).

Метою роботи є виявити неологізми, які з'явилися в мові за останній рік, та, спираючись на джерела, проаналізувати їх специфіку у відображенні життя суспільства.

Завдання нашого дослідження полягає у здійсненні розподілу і класифікації обраних лексичних інновацій за тематичними групами та визначенні найпоширеніших сфер їх вживання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як матеріали дослідження були використані сучасні словники англійської мови, англomовні періодичні видання та соціальні мережі. Оскільки утворення нових слів в будь-якій мові зачіпає всі сфери людського життя, для класифікації ми виділили 10 тематичних груп: *комп'ютерні технології та соціальні мережі; політика; економіка і торгівля; людина в сучасному світі; емоції і почуття; відпочинок і розваги; побут (одяг, взуття, зовнішній вигляд); їжа; спорт; екологія і навколишнє середовище*. Розглянемо найбільш актуальні приклади лексичних інновацій за останній рік.

Комп'ютерні технології та соціальні мережі. Інтернет став найбільш продуктивною сферою для виникнення неологізмів за результатами вивчення сучасних англomовних джерел. Це легко пояснюється популярністю мережі Інтернет та її безперервною динамікою. З розвитком комп'ютерної техніки, сучасних пристроїв і приладів виникає гостра необхідність у нових номінаціях. Це стосується найменувань нових гаджетів: *phablet* (від *phone* – *телефон* і *tablet* –

планшет) – телефон з великим сенсорним екраном, який можна прийняти за планшет; послуг і можливостей, що здійснюються за допомогою новітніх технологій: **bitcoin** – грошова електронна операція, яку можна провести, не звертаючись до головного банківського офісу; **click and collect** – електронний сервіс, що дозволяє клієнтам замовляти товар в Інтернеті і забирати в найближчому магазині в зручний для покупця час; **farecasting** – прагнення купити квиток на літак на зручну дату через сайт або додаток; дій користувачів в Інтернеті і соціальних мережах, як позитивних, так і негативних: **infomania** – непереборне бажання періодичного відстеження новин в Інтернеті; **textpectation** – момент, коли ми комусь написали повідомлення і з нетерпінням чекаємо відповіді; **unsend** – видалення електронного листа після його відправлення; **datafication** – збір, аналіз, і використання даних з цифрових джерел, таких, як соціальні мережі, додатки і засоби пошуку, використовувани фізичними особами; **instafamous** – домогтися популярності за допомогою розміщення фотографій в соціальній мережі Instagram; **hate-watch** – перегляд передач і відео з негативними коментарями; **hackfest** – захід, присвячений обміну інформацією про комп'ютерне програмування [1; 2; 3; 5; 6; 10; 16]. Слід зазначити, що виникла ціла низка лексичних інновацій-аббревіатур у цій сфері: **TBT (Throwback Thursday)** – четвер спогадів або ретро-четвер, популярний рух серед користувачів Instagram, Facebook і Twitter; **WCW (Woman Crush Wednesday)**, **MCM (Man Crush Monday)** – хештеги для середи і понеділка, коли співтовариство Instagram публікує фото зі своїми коханими [17].

Політика. Активне виникнення політичних неологізмів відбувається завдяки глобальним перебудовам соціально-політичної системи країни; різноманітним реформам, які сталися за останній період; активній участі ЗМІ у політичному житті країни; реакції суспільства у різних формах на процеси, що проходять у країні.

Досить поширені неологізми, пов'язані зі словами *Euro, Europe, European*. Це такі вже усталені в мові слова, як **Europhilia** – підтримка європейської інтеграції, або ж **Euroscepticism** і **Europhobia**, що виражають опозиційні настрої. Ще один відомий неологізм, що включає основу *Euro* – **Eurogeddon**. Утворений від двох іменників *Euro* і *Armageddon*, цей термін вже кілька років використовують економісти, маючи на увазі «крах єдиної валюти Євросоюзу». З іншого боку, мова йде про відмову Греції використовувати євро.

Останнім часом досить розповсюдженим став неологізм **dog-whistle politics** у зв'язку з впливом біженців із Сирії. Утворений за аналогією до того, як власники собак використовують спеціальний свист, щоб привернути увагу тільки своєї собаки, цей лексичний неологізм містить в своєму значенні сему «*вибірковість у підході до роботи з виборцями*». Вказана лексична одиниця виражає негативну оцінку, яка жваво сприймається носіями мови, так як, крім семи «*вибірковість*» в значенні даної одиниці, виділяється сема «*тенденція до приховування справжніх передвиборних цілей промовами політичних діячів*» [15; 16].

Слід зазначити, що велика кількість неологізмів у політичній області виникла на основі власних імен. Так, наприклад, виступи Дональда Трампа, а також його прихильників і критиків, викликали хвилю створення нових слів. Найсвіжішими термінами є **Trumpism** – політика і погляди Дональда Трампа в найзагальнішому значенні; **Trumponomics** – економічна політика президента; **Trumpertantrum** – ранкові злі твіти, пронизані брехнею; **Trumpkin** – гарбуз із різьбленням у формі Трампа; **Trumpflation** – інфляція, яку передбачають аналітики у зв'язку із політикою нової адміністрації; **Trumpist** – прихильник Трампа; **Trumpette** – жінка-Трамніст; **Trumpista** – іспаномовний Трамніст; **Trumpcare** – урядова реформа охорони здоров'я, придумана Дональдом Трампом і його партією замість програми з охорони здоров'я Обами; **Trumpflakes** – люди, які наосліп захищають Дональда Трампа; **Trumpshake** – довге рукоштовування, яке може тривати до двадцяти з гаком секунд.

Поява такої великої кількості неологізмів свідчить не тільки про популярність нового лідера, а й про неоднозначне ставлення людей до нього [12; 15; 16].

Серед інших прикладів лексичних новоутворень політичної сфери цікавим є словосполучення **Westminster bubble** – Вестмінстерський міхур. Мається на увазі не те, що вся британська політика незабаром лопне, а те, що політичне середовище, яке складається з власне політиків, журналістів та урядовців, існує в якомусь своєму світі і не дуже уявляє, як живеться

простим людям. У зв'язку з цим, напевно, більш точним перекладом був би вираз *Вестмінстерський кокон* [9].

Слово **youthquake** (вагома культурна, політична або соціальна зміна, яка виникла під дією або впливом молоді) було навіть обрано Оксфордським словником словом 2017 року [11; 13].

Економіка, торгівля. Неологізми економічної сфери, які виникли протягом останнього року, відображають, як правило, нові форми маркетингу, спрямовані на збільшення продаж: **Black Friday** – п'ятиденний період напередодні Дня подяки, коли магазини знижують ціни на товари для залучення більшої кількості покупців; **doorbuster** – товар, який продається за дуже низькою ціною, для заманювання покупців у магазин із метою купівлі там дорожчих товарів; **golden quarter** – тримісячний період (жовтень – грудень), коли рітейлери здійснюють найбільший дохід. Слід відзначити і таку цікаву лексичну інновацію, як **genericide** – явище, при якому властивості продукції того чи іншого бренду стають звичайними для галузі. Слово вперше з'явилося у 1972 році. Зараз воно містить в собі негативну конотацію через морфему -cide [3; 8].

Людина в сучасному світі. Велика низка неологізмів цієї сфери виникла у зв'язку з необхідністю найменування й оцінки людей у комп'ютерному світі: **screenager** – молода людина, яка розуміється на комп'ютерах; **noob** – новачок в чому-небудь (часто вживається відносно недосвідчених гравців в комп'ютерні ігри); **cellfish** – людина, яка продовжує говорити по мобільному телефону, не звертаючи увагу на те, що це дратує всіх інших; **textrovert** – той, хто вважає за краще відправити повідомлення, ніж зателефонувати або зустрітися [1; 10].

З'явилося також чимало нових слів, які описують поведінку сучасної людини: **masturdating** – ходити в кіно, ресторан або кафе на самоті, своєрідні побачення із самим собою; **askhole** – той, хто постійно задає нетактовні, неприємні або відверто дурні питання; **errorist** – людина, яка постійно робить помилки; **beerboarding** – вивідування секретів колег і партнерів шляхом їх споживання; **afterclap** – людина, яка все ще плескає в долоні, коли всі вже зупинилися; **sauce** – впевнена в собі людина, яка має чудовий вигляд і в якій все складається; **extra** – людина, яка робить щось із надмірним ентузіазмом; **finesse** – людина, яка брехнею і хитрощами домагається бажаного; **petty** – людина, яка занадто емоційно реагує на події, поводить себе інфантильно і відмовляється визнавати факт програшу в чому-небудь; **stan** – фанат, до самих кісток одержимий своїм кумиром; **savage** (дикун, варвар) – брутальний, крутий; **grrrl** (від *grrr* і *girl*) – молода і незалежна дівчина з суворим і навіть агресивним ставленням до чоловічої уваги; **woke** (від *wake* – будити, прокидатися) – людина, яка добре інформована і не піддається пропаганді; **grey gapper** – людина пенсійного віку, яка на рік вирушає у подорож, відходячи від звичного ритму життя; **whovian** – шанувальник британського серіалу «Доктор Хто»; **muggle** – людина, не знайома з конкретною діяльністю або навиком (часто використовується в книгах про Гаррі Поттера [1; 5; 7; 10; 17].

Цікаві приклади неологізмів, які описують відносини: **Boston marriage** – «бостонський шлюб», який означає дружні, романтичні стосунки між двома жінками. Це культурний феномен, що виник в кінці XIX століття. Такі відносини, описані в романі Генрі Джеймса «The Bostonians» («Бостонці», 1886 рік), були популярні серед незаміжніх заможних американок. Інші приклади: **dudevorce** – розірвання відносин або коли друзі більше не друзі; **bromance** (від *brother* і *romance*) – дуже близький дружній зв'язок між чоловіками; **Sis is the new Bro** (*sis* – скорочення від *sister* і *bro* від *brother*; також *sis* означає *sisters in spirit*) – група найкращих подруг [7; 13; 17].

Емоції, почуття. Ця група охоплює неологізми, які виникли для опису позитивних, радісних емоційних станів людини: **bedqazm** – задоволення, яке людина відчуває, нарешиді діставшись до дивана або ліжка після важкого дня; **hugge** – відчуття комфорту, затишку, благополуччя; **squee** – вираз ентузіазму, наснаги або радості; **crunk** – заряджений енергією; **chillax** (*chill* + *relax*) – повністю заспокоїтися і розслабитися; негативу і ненависті: **pogonophobia** – ненависть до бороди і бородатих; **salty** – коли хто-небудь ще не відійшов від емоційних подій в минулому і роздратований або схвилюваний із цього приводу; схвалення: **hat tip** – вираз підтримки або схвалення («дотик до капелюха», «знімаю капелюха»); **goals** – використовується стосовно бажаного способу життя або мрій, яких вже хтось досяг (це слово пишуть в коментарях до фотографій, чим висловлюють своє бажання мати *the same*); або несхвалення: **zero chill, no chill** – вираз несхвалення; **d'oh** (репліка Гомера з серіалу «Сімпсони») – вигук при усвідомленні власної або чужої дурості, дурного вчинку

замість лайки *Damn*; здивування: **OMG** – вираз, що описує сильне здивування (від *Oh my God*); впевненості: **hundo p** (100% або *one hundred percent*) – вираз, який використовується, коли ти на всі сто впевнений у чомусь [1; 2; 3; 4; 7; 10; 17].

Цікава ціла низка нових слів, що описують стан людини в певних життєвих ситуаціях: **cheat day** (день брехні) – день, коли людина, яка сіла на дієту, вирішує зігнорувати всі заборони і з'їдає щось шкідливе, але дуже смачне; **book hangover** (книжкове похмілля) – почуття, коли навколишній світ здається нереальним і недосконалим через те, що ви щойно закінчили читати цікаву книгу, в яку були повністю занурені; **productive procrastination** – випадок, коли ви робили одну важливу справу і раптом переключилися на іншу; **destinesia** (*destination* + *amnesia*) – стан, коли ви прийшли кудись і забули навіщо, так звана амнезія після прибуття в пункт призначення; **FOMO** (*Fear Of Missing Out*) – панічний страх пропустити щось важливе, наприклад, страх пропустити заняття або вечірку, яку відвідають всі друзі; **JOMO** (*Joy Of Missing Out*) – відчуття радості від відсутності на нібито «дуже важливому занятті» або на «черговій тусовці століття» [1; 17].

Відпочинок, розваги. Неологізми вказаної сфери утворилися як для найменувань вільного від роботи часу, як, наприклад, **me time** – вільний час, який присвячують відпочинку і своїм захопленням; так і для опису захоплень і різноманітних хобі (часто пов'язаних з книгами і фільмами): **sausage party / sausage fest** – вечірка, більшість учасників якої – чоловіки; **gorefest** – фільм, книга або відеогра з численними сценами насильства або кровопролиття; **bloodfest** – книга або фільм, в яких відбувається багато кривавих подій; **La-la Land** – крім того, що так часто називають Лос-Анжелес, це ще і романтичний образ «країни мрій» [2; 10].

Побут, одяг, взуття, зовнішній вигляд. Стрімкий розвиток сучасного суспільства викликає постійні зміни в побуті людини та її зовнішньому вигляді, дає поштовх до створення неологізмів, необхідних для найменувань нових видів одягу, меблів або їх оцінки: **jeggings** – стрейч-штани, що облягають і дуже нагадують джинси (походить від злиття двох слів: «джинси» і «легінси»); **mankini** – цілісний купальний костюм з Т-подібного спиною для чоловіків (отримав популярність після фільму «Борат»); **geek chic** – модний стиль одягу, прийнятий серед гіків-інтелектуалів і «ботаніків» (*geek* – фанат і *chic* – шик, елегантність); **pixie cut** – екстремально коротка жіноча стрижка з асиметричним чубчиком і градуйованими пасмами; **fauxhawk** – чоловіча стрижка, варіант ірокезу; **jorts** – шорти з джинсової тканини; **flatform** – взуття на плоскій товстій платформі; **naff** – немодний, дешевий, вульгарний, позбавлений смаку; **bling** – дорогий одяг або прикраси, придбані напоказ; **guyliner** – підводка для очей, яка використовується чоловіками; **hype** – те, що модно в даний момент; **chairdrobe** – випадок, коли стілець стає і вішалкою, і шафою, таким чином втрачаючи свою первісну функцію [1; 2; 6; 7; 10; 13; 14].

Їжа. Ціла низка неологізмів виникла для найменувань самої їжі і нових страв, які з'явилися у зв'язку з розвитком кулінарії та міграцією в США і Великобританію: **grub** – їжа, страва (дослівно личинка); **cake pop** – десерт круглої форми на паличці (від *lollipop* – льодяник і *cake* – торт); **guac** – закуска по-мексиканськи з авокадо (скорочення від *guacamole* – мексиканська страва); **blondie** – світлий пиріг з карамельним або ванільним смаком; **takoyaki** – восьминіг, нарізаний кульками і приготований в клярі; **tonkatsu sauce** – солодко-солоний соус, зазвичай подається зі свининою в паніровці; **ras-el-hanout** – суміш спецій, яка використовується в північно-африканській кухні. Також для цієї сфери характерні лексичні інновації для називання нових технологій у харчуванні: **shoestring fries / shoestring potatoes** – картопля фри, нарізана дуже тонко; **aquafaba** – заміник яєчного білка; **frankenfood** (*Frankenstein* + *food*) – генетично модифікований організм (ГМО); **veganise** – адаптація страв спеціально для вегетаріанців шляхом заміни продуктів тваринного походження рослинними; **robata** – японський спосіб приготування їжі на шампурах над розпеченими кутами. Трапляються також лексеми, пов'язані з оцінкою смакових якостей, здорового або шкідливого харчування: **foodswamp** (*food* + *swamp*) – місце, де можна з легкістю придбати фаст фуд і дуже складно знайти здорову їжу; **superfruit** – фрукти, які мають надзвичайно високу цінність; **scrumdiddlyumptious** – неймовірно смачний [2; 5; 6; 7; 9; 16].

Спорт. Останнім часом ця сфера активно поповнювалася назвами видів спортивних занять, які стали популярними: **yogalates** – система вправ пілатес об'єднується з позами і дихальною гімнастикою йоги; **flyboarding** – виконання різних рухів на воді за допомогою дошки; **HIIT** (*high-*

intensity interval training) – чергування надзвичайно складних фізичних навантажень з короткими періодами відновлення. Інші приклади: **bracket-buster** – команда з низьким рейтингом, яка несподівано перемагає сильнішого суперника; **tennis mom and tennis dad** – батьки, які заохочують заняття дитини тенісом; **forced error** – примусові похибки (у тенісі); **career slam** – професійний шолом (у тенісі) [4; 9; 16].

Екологія, навколишнє середовище. Сфера є досить малочисельною за кількістю лексичних інновацій; ось приклади деяких з них: **climate refugees** – ті, хто змушений покинути свої будинки через наслідки зміни клімату, що роблять життя небезпечними або непридатними для проживання; **climate denier** – скептик щодо змін клімату; **negawatts** – одиниця зекономленої енергії; **zyzzyva** – комаха довгоносик, яка живе у Південній Америці [4].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Виходячи з перерахованих вище прикладів, можна зробити висновок про те, що такі сфери людського життя як інформаційні технології, політика, людина в сучасному світі, є найбільш продуктивними за кількістю утворення неологізмів в англійській мові. Перспективою подальших студій має стати дослідження неологізмів у різних аспектах, найпоширеніших сфер їх утворення, особливостей закріплення і функціонування в мові.

Джерела та література

- 12 английских неологизмов, которые вам захочется использовать. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://liferhacker.ru/2017/03/22/12-anglijskix-neologizmov/>
- В английском языке появились новые слова. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://piccatula.ru/blog/v-anglijskom-yazyke-poyavilis-novye-slova.html>
- За 2017 год редакторы добавили в Оксфордский словарь более 2100 новых слов, значений и фраз. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.englishforcing.ru/2018/01/01/za-2017-god-redactory-dobavili-v-oksfordskij-slovar-bolee-2100-novykh-slov-znachenij-i-fraz/>
- Мельников Дмитрий / Оксфордский словарь зафиксировал новые слова в английском языке. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://theuk.one/2017/06/27/oksfordskij-slovar-zafiksiroval-novye-slova-v-anglijskom-yazyke/>
- Неологизмы в английском и русском языках. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://idaten.ru/philology/neologizmi-v-anglijskom-i-russkom-yazykah>
- Новая коллекция слов в английском: будь в тренде! [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://iloveenglish.ru/stories/view/kolleksiya-slov-v-anglijskom>
- Нововведения в словарях. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://englishwithirina.ru/index.php?route=pavblog/blog&id=30>
- Новые английские слова [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://dictionaryblog.cambridge.org/2017/12/04/new-w>
- Новые английские слова: когда йогатес разжижает пол. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bbc.com/russian/features-37338258>
- Новые слова в английском языке (часть 2). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://englishwithirina.ru/index.php?route=pavblog/blog&id=34>
- Оксфордський словник визначив найпопулярніше слово 2017 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/205956>
- Оксфордський словник може поповнитися Трапівськими неологізмами. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vsiknygy.net.ua/news/48027/>
- Оксфордський словник «потовщав» на понад тисячу нових слів. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://uain.press/world/oksfordskij-slovyk-porovnyvsa-novymu-slovam-241559>
- «Хайп»: соціологи оголосили найпопулярніше слово 2017 року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://bilshe.com/rizne/42616haip-sociologi-ogolosili-naipopulyarnishe-slovo-2017-roku.html>
- Cambridge Dictionary. [Electronic resource]. – Mode of access : <https://dictionary.cambridge.org>
- Oxford Dictionaries. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.oxforddictionaries.com>
- I'm the GOAT, или Английский сленг для выживания в 2017 году. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://corp.lingualeo.com/ru/2017/04/25/angliyskiy-slenig/>

References

- 12 anglijskikh neologizmov, kotorye vam zakhochetsya ispolzovat. 2017. <https://liferhacker.ru/2017/03/22/12-anglijskix-neologizmov/>
- V anglijskom yazyke poiavilis novye slova. 2017. <http://piccatula.ru/blog/v-anglijskom-yazyke-poyavilis-novye-slova.html>

3. Za 2017 god redaktory dobavili v Oksfordskiy slovar boleye 2100 novykh slov, znacheniy i fraz. 2017. <https://www.englishforcing.ru/2018/01/01/za-2017-god-redaktory-dobavili-v-oksfordskij-slovar-bolee-2100-novykh-slov-znachenij-i-fraz/>
4. Melnikov Dmitriy, Oksfordskiy slovar zafiksiroval novyye slova v angliyskom yazyke. 2017. <https://theuk.one/2017/06/27/oksfordskij-slovar-zafiksiroval-novye-slova-v-angliyskom-yazyke/>
5. Neologizmy v angliyskom i russkom yazykakh. 2017. <https://idaten.ru/philology/neologizmi-v-angliyskom-i-russkom-yazykah>
6. Novaya kollektsiya slov v angliyskom: bud v trende! 2017. <https://iloveenglish.ru/stories/view/kollektsiya-slov-v-angliyskom>
7. Novovvedeniia v slovvariakh. 2017. <http://englishwithirina.ru/index.php?route=pavblog/blog&id=30>
8. Novye angliyskie slova. 2017. <https://dictionaryblog.cambridge.org/2017/12/04/new-w>
9. Novye angliyskie slova: kogda yogates razhizhayet pol. 2017. <http://www.bbc.com/russian/features-37338258>
10. Novye slova v angliyskom yazyke (chast 2). 2017. <http://englishwithirina.ru/index.php?route=pavblog/blog&id=34>
11. Oksfordskiy slovník viznachiv naipopulyarnishe slovo 2017 roku. 2017. <http://tyzhden.ua/News/205956>
12. Oksfordskiy slovník mozhe popovnyatsia Trampivskymy neologizmami. 2017. <https://vsiknygy.net.ua/news/48027/>
13. Oksfordskiy slovník potovshhiv na ponad tysyachu novykh slov. 2017. <https://uain.press/world/oksfordskiy-slovník-popovnyatsia-novymi-slovami-241559>
14. «Хайп»: sociology ogolosyly najpopulyarnishe slovo 2017 roku. 2017. <http://bilshe.com/rizne/42616haip-sociology-ogolosili-naipopulyarnishe-slovo-2017-roku.html>
15. Cambridge Dictionary. <https://dictionary.cambridge.org>
16. Oxford Dictionaries. <http://www.oxforddictionaries.com>
17. I'm the GOAT, ili Angliyskiy sleng dlya vyzhivaniya v 2017 godu, 2017, <https://corp.lingualeo.com/ru/2017/04/25/angliyskiy-sleng/>

Жулинская Майя. Новая лексика как отображение жизни общества. Статья посвящена анализу номинативных процессов и лексических изменений, происходящих на современном этапе развития английского языка. В настоящей работе рассмотрены неологизмы современного английского языка. Цель статьи – определить причины возникновения новых слов и рассмотреть сферы их употребления. Объектом изучения данного исследования стали лексические инновации, появившиеся в языке за последний год. Дан краткий обзор теоретических подходов к проблеме изучения неологизмов. Описана роль неологических процессов в современном английском языке.

В статье анализируются причины возникновения неологизмов; определены сферы их употребления. Поданы примеры наиболее интересных новых слов и выражений, их первоисточники, установлены самые распространенные сферы их функционирования, выделены их главные компоненты и природные особенности.

Для классификации анализируемых лексических единиц осуществлено распределение неологизмов по тематическим группам. Выделено десять следующих тематических групп: *компьютерные технологии и социальные сети; политика; экономика и торговля; человек в современном мире; эмоции и чувства; отдых и развлечения; быт (одежда, обувь, внешний вид); еда; спорт; экология и окружающая среда.* Рассмотрены причины возникновения неологизмов в данных сферах. Исследованы способность лексических новообразований отображать события, явления, изменения и современные тенденции, которые происходят в обществе.

Проанализированы и рассмотрены функции неологизмов в современных СМИ. Исследовано использование неологизмов для достижения коммуникативных целей.

Определено, что высокая частота их использования в средствах массовой коммуникации способствует актуализации некоторых слов и выражений.

Установлены основные причины появления новых слов: новые объекты номинации, тенденции к экономии языковых средств, языковая мода и игра слов, особая эмоциональная выразительность.

Ключевые слова: неологизм, сфера употребления, наименование, новое значение, информационные технологии, социальные тенденции.

Zhulinska Maiia. New Vocabulary as a Reflection of Society. The article is devoted to the analysis of nominative processes and lexical changes occurring at the present stage of the development in English.

The neologisms in modern English language have been studied in this research. The purpose of the article is to consider the ways of neologisms formation and to study areas of their usage. The objects of the research are new words which have appeared in the language during the recent year. A brief review of theoretical approaches to the problem of studying neologisms has been given. The role of neologic processes in modern English has been described.

Reasons for the appearing of neologisms have been analyzed, areas of their usage have been determined. Examples of the most interesting new words and expressions, their original sources have been given; the most widespread spheres of their functioning have been specified; their main components and natural features have been determined.

To classify the analyzed lexical units, the distribution of neologisms according to thematic groups has been carried out. Ten following thematic groups have been distinguished: *computer technologies and social networks; politics; economy and trade; human being in the modern world; emotions and feelings; recreation and entertainment; everyday life (clothes, shoes, appearance); food; sport; ecology and environment.* The reasons for the appearance of neologisms in these spheres have been considered. The ability of lexical innovations to reflect events, phenomena, changes and modern tendencies that occur in society has been studied. Functions of neologisms in modern mass media have been analyzed and reviewed. The use of

neologisms for reaching the communicative aims has been studied. It is determined that the high frequency of their use in the mass media contributes to the actualization of certain words and expressions.

The basic reasons for new words appearance have been determined: new objects, nominations, tendencies to economy of language means, language fashion and play on words, special emotional expressiveness.

Key words: neologism, scope of use, denomination, a new meaning, information technologies, social trends.

УДК811.112.2(07)

Софія Застровська, Оксана Найдюк

ІНТЕРДИСКУРСИВНИЙ ХАРАКТЕР ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ)

У статті висвітлено розуміння категорії інтердискурсивності як ознаки тексту, що характеризує його відкритість метасистемі дискурсу. Окреслено причини, які зумовлюють потребу в дослідженні інтердискурсивного характеру німецького художнього тексту, сформульовано актуальність, мету, завдання, об'єкт, предмет та матеріал дослідження. З'ясовано зміст понять дискурсивності й інтердискурсивності та їхній зв'язок з поняттям інтертекстуальності. Виявлено маркери актуалізації зазначених понять у текстовому цілому. Схарактеризовано інституційний, театральний, персональний, професійно-діловий дискурси. Продемонстровано інтердискурсивний характер художнього тексту через введення героїв твору в різні ситуації для пошуку оптимального рішення. Встановлено, що для втілення в життя свого задуму автор послуговується різними як первинними / вторинними мовними, так і немовними засобами з використанням об'ємного арсеналу стилістичних фігур і тропів. Досліджено, що інтердискурсивний характер твору проявляється в тому, що «гра» з різними видами дискурсів має наслідком переключення суб'єкта, що сприймає від однієї ментальної сфери до іншої. Це є можливим, звісно, при наявності відповідних фонових знань у когнітивній базі автора твору та названого суб'єкта. Показовими у цьому відношенні є прецедентні феномени, наведені автором при зображенні різних ситуацій, у яких діють його герої. Джерелом походження прецедентів є сучасна преса, класична література, історичні довідки. Доведено, що категорія інтердискурсивності демонструє зв'язок різних текстів (текстових блоків) за ознакою однакової тематично-змістової належності; такий зв'язок є результатом дискурсивної проекції на текстову площину. Художній твір як середовище взаємозв'язку різних видів дискурсу є сам по собі інтердискурсом, що зумовлено саме авторською концепцією художнього твору.

Ключові слова: інтертекстуальність, інтердискурсивність, мовні / немовні засоби, дискурсивність, дискурс, текст, маркер.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність даної роботи зумовлена зверненням до поки що недостатньо дослідженої, проте необхідної для лінгвістичного аналізу тексту категорії інтердискурсивності. **Мета** роботи: довести інтердискурсивний характер художнього тексту, що зумовило виконання таких **завдань**: 1) з'ясувати зміст понять дискурсивності і інтердискурсивності та їхній зв'язок з поняттям інтертекстуальності; 2) виявити маркери актуалізації зазначених понять у текстовому цілому.

Об'єкт дослідження – наявні в текстах мовні / немовні засоби на **предмет** їхньої здатності засвідчити інтердискурсивний характер художнього тексту. **Матеріалом дослідження** слугував художній твір Х. Г. Конзаліка «Bittersüßes 7. Jahr».

Аналіз досліджень цієї проблеми. З появою поняття «дискурс» та протиставленні його поняттю «текст» лінгвістика максимально звузила зміст поняття «текст». Натомість ці два поняття перебувають у відношенні взаємодоповнення. У теорії дискурсу ідея відкритості тексту отримує додатковий ракурс осмислення. Фактором, який засвідчує відкритість тексту, є категорія інтертекстуальності. Ця категорія, з часів введення в науковий обіг зазнала неймовірного розвитку, що виявляється на сьогоднішній день у термінологічній поліфонії: інтер-, пара-, мета-, гіпер-, архітекстуальність; референційна, матеріальна, риторична, спонтанна, криптофорна, парціальна, міметична, експліцитна, імпліцитна інтертекстуальність; інтертекст, гіпертекст, надтекст, супертекст, прецедентний текст, полікодовий текст та інші (див. огляд у роботах [1; 2; 3, с. 514–516; 5; 6; 7; 8; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 20, с. 75–102; 22; 23 та ін.]). За словами

В. Е. Чернявської, поняття інтертекстуальності настільки розширилось, що стало важко його застосовувати під час лінгвістичного аналізу тексту. < ... > Інтертекстуальність сьогодні – те чарівне слово, яким дослідники хочуть відкривати всі двері, що ведуть у «текстовий універсум» [19, с. 178].

Той факт, що починаючи з 90-х років XX ст. текстовий аналіз повномасштабно переорієнтувався на аналіз дискурсу, а можливо, саме тому спонукає дослідників тексту переосмислити існуючий досвід аналізу в галузі лінгвістики тексту, зокрема щодо текстових категорій і поняття текстуальності.

Не заглиблюючись далі в дискусійні проблеми взаємовідношення понять тексту й дискурсу, зосередимо увагу в межах даної статті на відносно нещодавно виділеній текстовій категорії дискурсивності та пов'язаному з нею понятті інтердискурсивності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під дискурсивністю пропонується розуміти ту ознаку тексту, яка характеризує його відкритість метасистемі дискурсу, якщо під дискурсом мати на увазі сукупність змістово однорідних текстів [19, с. 175] і, додамо, чи фрагментів тексту. Феномен відкритості тексту традиційно корелює з поняттям інтертекстуальності. Якщо інтертекстуальність в цілому розуміється як зв'язок одного тексту (чи його фрагмента) з іншими, то за логікою мислення інтердискурсивність передбачає зв'язок одного дискурсу з іншим. Це означає відкритість не тільки тексту, але й дискурсу, більше того, – відкритість тексту зумовлюється відкритістю дискурсу.

Серед різноманіття трактувань інтертекстуальності (широкої радикальної літературознавчої моделі (Ю. Кристева, М. Лотман, І. П. Смирнов, Б. М. Гаспаров, R. Bart, M. Riffatere, G. Genette та інші) vs. вузької лінгвістичної концепції (І. В. Арнольд, Р. А. де Богранд, В. Дресслер, Р. Лахманн, К. Штирле та інші (див. огляд у вищенаведених роботах)) нас цікавить, насамперед, інтертекстуальність у вузькому розумінні та її маркованість, тобто наявність різних сигналів міжтекстового діалогу. Виявляючи інтертекстуальні маркери, ми тим самим занурюємось у сферу дискурсивності та інтердискурсивності, оскільки, дискурсивний аналіз розпочинається з аналізу конкретного тексту (його фрагментів), які тематично вписуються у відповідний дискурс. Відкритість тексту диктується відкритістю дискурсу. < ... > Існує комунікативний, когнітивний, семантичний простір («рамка»), який співвідносить текст, по-перше, з певною ментальною сферою / певними знаннями, по-друге, з моделями (зразками, прототипами) породження та сприйняття тексту, по-третє, з іншими текстами, що змістово-тематично звернені до спільної теми. Це – дискурс, та нова лінгвістична категорія, яка виводить традиційну лінгвістику тексту в іншу систему координат. < ... > В центр уваги потрапляє і феномен взаємодії дискурсів, тобто інтердискурсивність [19, с. 177].

Внутрішньотекстові зв'язки, що з'єднують окремі теми / тематичні блоки між собою, виникають як проєкції міждискурсивних зв'язків на текстову площину. Текст існує як об'єднання багатьох дискурсів, як точка перетину дискурсів, як інтердискурсивна комунікативна подія [19, с. 157].

Діалог дискурсів супроводжується переключенням з однієї ментальної сфери на іншу. Це буде можливим, звісно, при наявності відповідних фонових знань у когнітивній базі автора твору та суб'єкта, що сприймає.

Сферою взаємодії різних видів дискурсу є, безперечно, художній дискурс. Аналіз художнього твору Х. Г. Конзалика «Bittersüßes 7. Jahr» («Гірко-солодкий сьомий рік») засвідчує, що під час характеристики дійових осіб, які мають різну професійну підготовку, соціальний статус чи виконують різні ситуативні ролі, демонструють різні поведінкові реакції тощо, автор застосовує мовний / та немовний матеріал, котрий апелює до відповідних дискурсів.

У даному творі різні текстові блоки апелюють до різних дискурсів: інституційного, персонального, дозвільного, побутового, театрального, казкового тощо. У межах цієї статті спинимось на окремих з них. Але перед тим слід зазначити, що ця взаємодія здійснюється на базі авторського задуму: поставити проблему та запропонувати можливі шляхи її усунення.

Інституційний дискурс характеризується тим, що в ньому адресатом та / або адресантом виступають суспільні інститути або особи, які є представниками цих інститутів [4, с. 235]. У межах цього типу в проаналізованому творі Х. Г. Конзалика взаємопов'язані професійно орієнтовані дискурси: економічно-будівельний та юридичний. Головні персонажі, друзі дитинства, один – архітектор, другий – юрист, який практикується на процесах із розірвання шлюбу.

Широко представлений персональний дискурс, до якого ми відносимо взаємини між подружжям, розподіл обов'язків у сім'ї, любов та ревності, вдавану байдужість тощо. Під час розгортання сюжетної лінії відбувається переключення з одного дискурсу на інший, що стає очевидним на основі як мовних (первинних та вторинних) засобів, так і немовних дій, вербалізованих автором.

Задум автора вимальовується уже в зачині, який розпочинається так:

«Es begann eigentlich damit, daß Peter Sacher in seinem Beruf Erfolg hatte. Erfolg ist etwas sehr Schönes. Er füllt die Kassen, deckt den Tisch, erfüllt die Sehnsucht nach englischen Maßanzügen und Saphirnerzcapen, läßt karätige Brillanten funkeln und Villen am Rhein bauen, lockt nie gekannte Freunde an, vermehrt die Verwandtschaft geradezu mathematisch potentiell und richtet einen Wall stiller Neider auf.

Das alles hatte Peter Sacher erreicht» [21, S. 4].

Низка лексичних одиниць, розсіяних у текстовій тканині апелює до професійно-ділового (будівельного) дискурсу (ARCHITEKT): *Architekt, Bauten, Villa, Kamin, Wohnblock, Bebauung, Bungalows, Fachblatt für Architekten, "Haus- und Grundbesitzer-Boten", Bauamt, Bauplan, Hotel, Wirtschaftswunder u. a. mehr.*

Наведені мовні одиниці постачають насамперед змістово-фактуальну інформацію про професійну діяльність головного персонажа. За посередництва змістово-фактуальної інформації формується водночас змістовно-концептуальна інформація (концепція автора твору, його задум, ставлення тощо), а також підтекстова інформація (прерогатива робити висновки суб'єкта, що сприймає). (Щодо зазначених видів інформації див. [9, с. 25–41]). Завдяки майстерності автора зачин його твору інтригує читача, повертає його до сильної позиції тексту, зокрема до його заголовка. Суб'єкт, що сприймає, запитує себе: «Що за сьомий гірко-солодкий рік?». Натяк як підказка до зав'язки та подальшого розгортання сюжету знаходимо в авторських вкрапленнях на зразок:

«Alles schien also geregelt zu sein. Geld, Erfolg, liebwerte Freunde, nur Sabine Sacher, Peters Frau, wurde merkwürdig schweigsam, wenn die Rede auf Peter Sachers Erfolgsserie kam» (переключення на персональний дискурс) < ... > *«Sie saß am offenen Kamin, starrte in die prasselnden Flammen, trank einen Portwein und machte den Eindruck einer verwünschten Prinzessin, die auf den sie erlösenden Prinzen wartete»* [21, S. 4] (переключення на казковий дискурс). Інформативними у цьому сенсі є думки дружини Петера Сабіни: *«Wir leben uns auseinander < ... > Er war einmal ein netter Mann. Vor sieben Jahren»* [21, S. 7–8]. Як наслідок такої взаємодії текстових фрагментів у читача зароджується (не виражена експліцитно поки що в тексті) думка, що на сьомому році шлюбу відбувається щось, що загрожує шлюбу Петера та Сабіни.

Інтерпретуючи твір Х. Г. Конзалика вже на цьому короткому зачині, аналізуючи спогади Петера і Сабіни, їх ретроспективне звернення до часів, якими були їх стосунки раніше і порівняння їх із відносинами наприкінці сьомого року їх шлюбу (Знову звернення до назви твору!) читач робить висновок: у шлюбі настає криза. Одночасно вимальовується задум автора, а саме: криза у шлюбі та пошук шляхів розв'язання проблеми.

Наявність кризи усвідомлюють і Петер, і Сабіна у своїх думках, спогадах, в той же час вони визнають, що кохають одне одного, але щось заважає їм поговорити відверто.

Заголовок твору (особливо прикметник *bittersüß*) та наведені автором текстові фрагменти імплікують зазначений намір автора і формують очікування читачем щасливої розв'язки.

На основі утаємничених роздумів персонажів професійно орієнтований дискурс протиставлений побутовому (Сабіна – домогосподарка). Автор протиставляє суспільно відкрите, активно-насичене життя Петера та замкнуте в постійних домашніх турботах – Сабіни.

Переключення на юридичний дискурс здійснюється зі зверненням Петера в пошуках допомоги до свого друга дитинства Ернста Портца, який був юристом та спеціалізувався саме на процесах розірвання шлюбу. В дію вступає характерний для цього виду дискурсу мовний матеріал. Наприклад:

«Dr. Ernst Portz Rechtsanwalt und Notar» < ... >

«Dr. Ernst Portz hatte eine vorzüglich gehende Praxis. Er beschäftigte vier voll ausgelastete Tippmädchen, einen Bürovorstand mit dem Gesicht eines Gallenkranken, der als gut eingespielter

*Praktiker juristische Hausberatungen auf eigene Kosten erteilte, ein Buchhalter arbeitete acht Stunden am Tag für die Steuer, und ein Lehrling trug die Akten herum und pappte die Briefmarken auf die umfangreiche ausgehende Post» [21, S. 24]. Наведемо також мовні одиниці, розсіяні по різних текстових блоках: *Assessor (er übernahm kleine Fälle der Praxis); vor Gericht; mit seiner naiven Beweisführung; die Richter; Akte ins Archiv geben; auf dem Gericht schmutzige Wäsche waschen; der Staatsanwalt; Geschworene überzeugen; Zeuge der Anklage mürbe machen u.a.**

Слід зазначити, що хоча тестові фрагменти за однаковою тематикою розсіяні по всьому твору, їх належність до змісту одного виду дискурсу забезпечує когерентність як одна з основних категорій тексту та ознак його текстuality. В той же час вони демонструють текстову категорію інтердискурсивності, у першу чергу типологічну інтертекстуальність (як співвіднесеність зі змістово однорідною позатекстовою інформацією та співвіднесеність текстових фрагментів між собою).

Крім мовних засобів, які апелюють до відповідних концептів певного виду дискурсу, дієвими є поведінкові характеристики персонажів. Наведемо текстові фрагменти, які засвідчують кризову ситуацію в шлюбі.

«Auch an diesem schicksalhaften Tage lag er auf der Couch, las die Zeitung und amüsierte sich über die neueste Affäre einer Filmdiva. Sabine, die im Hintergrund des Zimmers mit einigen Gläsern klapperte, hörte er gar nicht. Erst als sie sich kräftig räusperte, schrak er zusammen und merkte, daß er ja noch eine Frau hatte, die im tiefsten Inneren glücklich war, daß er heute nicht in München oder Ascona, sondern zu Hause auf der Couch lag» [21, S. 5].

Поведінка подружжя у наведеному прикладі засвідчує, що чоловік і дружина дійсно віддаляються одне від одного.

Забігаючи наперед, зазначимо, що задум автора (змістово-концептуальна інформація) зобразити кризову ситуацію в шлюбі людей, які все ще кохають одне одного, та віднайти шляхи збереження шлюбу, незважаючи на всі перипетії, а може саме тому є успішним. На шляху пошуку оптимального рішення, вводячи своїх героїв у різні ситуації, автор тим самим яскраво демонструє інтердискурсивний характер художнього тексту. Для втілення в життя свого задуму автор послуговується різними як первинними / вторинними мовними, так і немовними засобами з використанням об'ємного арсеналу стилістичних фігур і тропів. Інтердискурсивний характер твору проявляється в тому, що «гра» з різними видами дискурсів має наслідком переключення суб'єкта, що сприймає від однієї ментальної сфери до іншої. Показовими в цьому сенсі є прецедентні феномени, наведений автором при зображенні ним різних ситуацій, у яких діють його герої. Джерелом походження прецедентів є сучасна преса, класична література, історичні довідки, звернення до яких залежить від інтенції автора:

а) інтенсифікувати певну ознаку (*Krösusse, Pascha, Nabob*); б) спроба застосувати поради з щотижневої газети (*Tante Emma*) чи фахівців-психологів (порада американського психолога у *New Yourk Times*); в) наголосити, що шлюб Петера та Сабіни знаходиться дійсно на межі розриву, порівнюючи кризову ситуацію з дамокловим мечем (*Domoklesschwert hing über Peter und Sabine*); г) висловити сумнів щодо прийнятого рішення (*Ein Dichter sagte einmal: «Es gibt keine Erholung von der Moral». Ebenowenig gibt es eine Erholung von der Ehe. < ... >*) [21, S. 152]; г) наголосити силу кохання (*Wie herrlich muß der Tod Adonis' gewesen sein, der an der Liebe starb < ... >*) [21, S. 133] тощо.

Різні прецеденти розсіяні по цілому твору, але вони вписуються в задуману автором сюжетну лінію та демонструють постійне звернення суб'єкта, що сприймає, до знань у його когнітивній базі (*Zeus, Cleopatra und Caesar, Casanova, Don Juan, Rubensche Frauenideal u.a.*).

Безперечно, всі наведені прецедентні феномени, модифіковані прислів'я, афоризми, сентенції досягають мети при спільності фонових знань у продуцента і реципієнта. Хоча в читача, який не має відповідних знань, завжди є можливість (при бажанні) поповнити свій тезаурус та звернутися до довідкових джерел.

Що стосується театрального дискурсу, то можна сказати, що після цілої низки різних запланованих і незапланованих ситуацій, у які потрапляють головні персонажі, саме він поставив усі крапки над «і». На балі-маскарад у Ніцці Петер і Сабіна виконують такі ситуативні ролі: Петер – пірата, а Сабіна – циганки. Автор завдяки своїй креативності надає подружжю

можливість висловити свої претензії: Петер до своєї дружини, а Сабіна до свого чоловіка. Вони впізнали один одного, але не були впевнені, що кожен з них знає, з ким розмовляє. Як «пірат» і «циганка» Петер і Сабіна поведуться відповідно, і кожен з них має можливість порівняти свої взаємини в шлюбі з поведінкою із «незнайомими» жінкою та чоловіком. Наведемо приклади:

Er erkennt mich nicht, dachte sie. So also spricht er fremde Frauen an. Wild, überwältigend, voll jungenhaftem Übermut. < ... >

< ... > So also läßt sie sich von fremden Männern ansprechen: keck, ohne Zögern < ... >

Er betrachtete sie genauer. Wie jung sie aussah! Und wie herrlich schön und verführerisch. Warum hatte sie sich früher für ihn nie so angezogen? Warum war sie immer das Hausmütterchen, das unter der Lampe saß und stopfte? Oder Kreuzworträtsel löste. Schimpfwort mit vier Buchstaben: doof! Das hatte ihn immer maßlos aufgeregt. < ... >

«Sie könnten mir die Zukunft aus der Hand lesen». < ... > Sabine nahm seine Hand. Sie bezwang sich, nicht zu zittern.

«Ich sehe Schlimmes», sagte sie mit letzter Keckheit. «In Ihrem Leben wird es bald eine Explosion geben».

«Ich explodiere vor Ihnen, silberne Maske! Ich bin schon jetzt ein Vulkan!»

Sabine ließ seine Hand fallen. Schuft, dachte sie. So also sprichst du mit fremden Frauen! Ein Vulkan bist du, und zu Hause gähnst du, suchst deine Filzpantoffeln und schläfst beim Lesen ein! < ... > [21, S 207–208].

Вже наведені уривки з текстових фрагментів дають зрозуміти, що в повсякденному житті їх дії суттєво відрізняються від того, як вони поводитись на курорті в Ніцці. Таке порівняння допомогло їм багато що зрозуміти, в тому числі, що вони кохають одне одного і від них залежать їх подальші взаємини у шлюбі. Останні рядки художнього твору Х. Г. Конзаліка такі:

«Wir sind ja verreist, Peter».

«Und wo sind wir?»

«Im siebenten Himmel unseres siebten Jahres» [21, S. 233–234].

Поставлена автором проблема вирішена: Сьомий рік шлюбу подружжя розпочався *bittersüß*, а закінчився *«Im siebenten Himmel des 7. Jahres»*.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, категорія інтердискурсивності демонструє зв'язок різних текстів (текстових блоків) за ознакою однакової тематично-змістової належності; такий зв'язок є результатом дискурсивної проекції на текстову площину. Художній твір як середовище взаємозв'язку різних видів дискурсу є сам по собі інтердискурсом, що зумовлене саме авторською концепцією художнього твору. «Гра» дискурсів у художньому творі скерована автором на розв'язання поставленої ним проблематики. При цьому автор послуговується мовними (первинними і вторинними) засобами, а також немовними (вербалізує поведінкові реакції, емоційний стан персонажів).

Перспективою подальших наукових пошуків вбачаємо в залученні до аналізу текстів малих жанрів (жарти, анекдоти), а також літературу для дітей тощо.

Джерела та література

1. Гіпертекстуальність [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://xne1akbokk.com/osnovyi-jurnalistiki/tipologicheskaya-intertekstualnostarhitekstualn-40656.html>
2. Макарова А. В. Категорія інтертекстуальності: витoki, засади, сучасне бачення / А. В. Макарова // Проблеми семантики слова, речення, тексту : зб. наук. пр. – К. : ВЦ КНЛУ, 2005. – Вип. 15. – С. 7–11.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
4. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-дискурсивний феномен : монографія / під заг. редакцією Шевченко І. С. – Харків : Константа, 2005. – С. 233–236.
5. Арнольд І. В. Интертекстуальность – поэтика чужого слова // Семантика. Стилистика. Интертекстуальность : сб. ст. – СПб. : С.-Петербург. гос. пед. ун-т, 1999. – С. 350–362.
6. Барт Р. Text // Encyclopedia universalis. – Vol. 15. – P. 1973. – p. 78. (Цит. по: Интертекстуальность // Современное зарубежное литературоведение: Энциклопедический справочник / Под ред. И. П. Ильина, Е. А. Цургановой. – М., 1996. – 312 с.
7. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа // Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / сост. С. Г. Бочаров. – М. : Искусство, 1979. – С. 300–307.
8. Брыжина Т. С. Типы интертекстуальности в пародийной коммуникации / Т. С. Брыжина, Т. И. Четет. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.gramota.net/materials/2/2013/2/9.html

9. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: КомКнига, 1981. – 135 с.
10. Гаспаров М. Л. Литературный интертекст и языковой интекст / М. Л. Гаспаров // Семиотика и информатика. – Вып. 38. – Рос. инст. научн. и техн. информ.: сб. науч. ст. – Москва, 2002. – С. 5–15.
11. Дерябина Е. Интертекст, его значимость для коммуниканта и языковой общности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://fixed.ru/prikling/intertekst/index.html>
12. Казак М. Ю. Медиатексты в аспекте теории интертекстуальности и прецедентности / М. Ю. Казак, А. А. Махова // Научные ведомости Белгородского гос. у-та. Серия: Гуманитарные науки. – № 24 (119). – Вып. 12. – 2011. – С. 175–182.
13. Москвин В. П. Интертекстуальный аппарат. фигуры, жанры, стили / В. П. Москвин. – 2-е изд. – М., 2012. – 168 с.
14. Москвин В. П. Интертекстуальность: категорийный аппарат и типология / В. П. Москвин // Известия Волгоградского гос. пед. у-та. Языкознание – 2013. – С. 54–60.
15. Сологуб Ю. П. Интертекстуальность как лингвистическая проблема // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 51–57.
16. Степанов Ю. С. „Интертекст“, „интекст“, „интерсубъект“ (к основаниям сравнительной концептологии) // Изв. АН. Сер. лит. и яз. – 2001. – Т. 60. – № 1. – С. 3–11.
17. Фатеева Н. А. Интертекстуальность и ее функции в художественном дискурсе // Изв. АН СССР. Сер.лит и язык. – 1997. – Т. 56. – № 5. – С. 12–21.
18. Чернявская В. Е. Открытый текст и открытый дискурс: интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы: сб. науч. тр. / отв. ред. В. Е. Чернявская. – СПб.: СПбГУЭФ, 2007. – С. 7–26.
19. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, индердискурсивность. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
20. Чернявская В. Е. Лингвистика текста. Лингвистика дискурса: учеб. пособ. / В. Е. Чернявская. – М.: ФЛИНТА, 2013. – 208 с.
21. Kongsalik H. Bittersüßes 7. Jahr. – München, Heyne, 1979. – 190 s.
22. Lachmann P. Intertextualität als Sinnkonstruktion / P. Lachmann // Poetica. – H. 15. – S. 66–107.
23. Riffaterre M. La syllepse intertextuelle / M. Riffaterre // Poétique. – № 40. – P. 496–501.

References

1. Hipertekstualnist. <https://xn--e1akbokk.com/osnovyi-jurnalistiki/tipologicheskaya-intertekstualnostarhitekstualn-40656.html>
2. Makarova, A. V. 2005. “Katehoriia intertekstualnosti: vytochy, zasady, suchasne bachennia”. *Problemy semantky slova, rechennia, tekstu*, 15: 7–11. Kyiv: VTs KNLU.
3. Selivanova, Olena O. 2008. *Suchasna linhvistyka: napriamy ta problem*. Poltava: Dovkillia-K.
4. Shevchenko, Iryna S., and Morozova, Olena I. 2005. “Problemy tytolohii dyskursu”. *Dyskurs yak kohnityvno-dyskursyvnyi fenomen*. Kharkiv: Konstanta.
5. Arnold, Iryna V. 1999. “Intertekstualnost – poetika chuzhogo slova”. *Semantika. Stilistika. Intertekstualnost*, 350–362.
6. Bart, R. 1973. “Tekst”. In *Encyclopedia universalis*, 15: 78. Moskva.
7. Bahtin, M. M. 1979. “Problema teksta v lingvistike, filologii i drugikh gumanitarnykh naukakh. Opyt filosofskogo analiza”. *Estetika slovesnoyo tvorchestva*, 300–307. M.: Iskustvo.
8. Bryzhina, T. S., and Chechet, T. I *Tipy intertekstualnosti v parodiyonoy kommunikatsii*. www.gramota.net/materials/2/2013/2/9.html
9. Galperin, I. R. 1981. *Tekst kak ob'ekt lingvisticheskogo issledovaniia*. M.: KomKniga.
10. Gasparov, M. L. 2002. “Literaturnyi intertekst i yazykovoi intekst”. *Semiotika i informatika*, 38: 5–15.
11. Deryabina, E. *Intertekst, ego znachimost dlya kommunikanta i yazykovoi obschnosti*. <http://fixed.ru/prikling/intertekst/index.html>
12. Kazak, M. Yu., and Mahova, A. A. 2011. “Mediateksty v aspekte teorii intertekstualnosti i pretsedentnosti”. *Nauchnyie vedomosti Belgorodskogo gos. u-ta. Seriya: Gumanitarnye nauki*, 24(119): 175–182.
13. Moskvina, V. P. 2012. *Intertekstualnyi apparat. Figury, zhanry, stili*. Moskva.
14. Moskvina, V. P. 2013. “Intertekstualnost: kategorinyi apparat i tipologiya”. *Izvestiya Volgogradskogo gos. ped.u-ta. Yazykoznanie*, 54–60.
15. Sologub, Yu. P. 2000. “Intertekstualnost kak lingvisticheskaya problema”. *Filologicheskie nauki*, 2: 51–57.
16. Stepanov, Yu. S. 2001. “Intertekst”, “intekst”, “intersub'ekt” (k osnovaniyam sravnitel'noi kontseptologii). *Izv. AN. Ser. lit. i yazyk*, 1: 3–11.
17. Fateeva, N. A. 1997. “Intertekstualnost i yey funktsyi v hudozhestvennom diskurse”. *Izv. AN SSSR. Ser.lit i yazyk*, 5: 12–21.
18. Chernyavskaya, V. E. 2007. “Otkrytyi tekst i otkrytyi diskurs: intertekstualnost – diskursivnost – interdiskursivnost”. *Lingvistika teksta i diskursivnyi analiz: traditsii i perspektivy*, 7–26. SPb: SPbGUEF.
19. Chernyavskaya, V. E. 2009. *Lingvistika teksta: polikodovost, intertekstualnost, inderdiskursivnost*. Moskva: Knizhnyi dom “LIBROKOM”.
20. Chernyavskaya, V. E. 2013. *Lingvistika teksta. Lingvistika diskursa*. Moskva: FLINTA.
21. Kongsalik, H. 1979. *Bittersüßes 7. Jahres*. – München: Heyne.
22. Lachmann, P. 1979. “Intertextualität als Sinnkonstruktion”. *Poetica*, 15: 66–107.
23. Riffaterre, M. 1979. “La syllepse intertextuelle”. *Poétique*, 40: 496–501.

Застровская София, Найдюк Оксана. Интердискурсивный характер художественного текста (на материале немецкого языка). В статье освещено понимание категории интердискурсивности как признака текста, который характеризует его открытость метасистеме дискурса. Определены причины, обуславливающие необходимость в исследовании интердискурсивного характера немецкого художественного текста, определены актуальность, цель, задания, объект, предмет и материал исследования. Выявлено содержание понятий дискурсивности и интердискурсивности и их связь с понятием интертекстуальности. Выявлено маркеры актуализации указанных понятий в текстовом целом. Охарактеризован институциональный, театральный, персональный, профессионально-деловой дискурс. Продемонстрировано интердискурсивный характер художественного текста через введение героев произведения в разные ситуации для поиска оптимального решения. Установлено, что для воплощения в жизнь своего замысла автор пользуется различными как первичными / вторичными языковыми, так и неязыковыми средствами с использованием обширного арсенала стилистических фигур и тропов. Доказано, что интердискурсивный характер произведения проявляется в том, что «игра» с различными видами дискурсов влечет переключение воспринимающего субъекта от одной ментальной сферы в другую. Это возможно, конечно, при наличии соответствующих фоновых знаний в когнитивной базе автора произведения и воспринимающего субъекта. Показательны в этом отношении прецедентные феномены, которые приводятся автором при изображении различных ситуаций, в которых действуют его герои. Источником происхождения прецедентов есть современная пресса, классическая литература, исторические справки. Доказано, что категория интердискурсивности демонстрирует связь различных текстов (текстовых блоков) по признаку одинаковой тематически содержательной принадлежности; такая связь является результатом дискурсивной проекции на текстовую плоскость. Художественный текст как среда взаимосвязи различных видов дискурса является сам по себе интердискурсом, что обусловлено именно авторской концепцией художественного произведения.

Ключевые слова: интертекстуальность, интердискурсивность, языковые / неязыковые средства, дискурсивность, дискурс, текст, маркер.

Zastrovskia Sophiia, Naidiuk Oksana. Interdiscourse Nature of a Literary Text (on the Material of the German Language). The article highlights the understanding of the category of interdiscursiveness as a feature of the text, which characterizes its openness to the discourse meta-system. The authors define the grounds for the investigation of the interdiscourse nature of the German literary text. The actuality, purpose, tasks, object and material of research are formulated. The essence of the notions of discourseness and interdiscursiveness along with their connection with the notion of intertextuality has been clarified. The markers for the actualization of the above-mentioned notions in the entire text have been determined. The institutional, theatrical, personal as well as the professional-business discourses have been characterized. The authors have demonstrated the interdiscourse nature of the literary text by putting the characters in various situations for the search of the optima decision. It has been verified that for bringing his idea to life the author uses different primary / secondary linguistic and non-linguistic means along with the bulk of stylistic figures and tropes. It has been investigated that the interdiscourse nature of the artistic work can be easily seen as “playing” with the different types of discourses results in switching the recipient from one mental sphere to another. This is possible under the condition of availability of the relevant background knowledge in the cognitive base of the author of the text and the recipient. Precedent phenomena are illustrative in this respect, as they are used by the author when depicting different situations where his characters act. The source of origin of the precedents are modern press, classical literature and historical references. It has been proved that the category of interdiscursiveness demonstrates the connection of various texts (text blocks) by the defining feature of the same thematic and content origin; such a connection is the result of the discourse projection on the text dimension. A literary text as the environment of the interrelation of the different types of discourse is an interdiscourse itself, which results from the author’s vision of the literary text.

Key words: intertextuality, interdiscursiveness, linguistic/ non-linguistic means, discourseness, discourse, text, marker.

УДК 81.112.2'373.7:33

Оксана Зубач, Марія Лозицька

MANN ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНСТРУКТ У ФРАЗЕОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена вивченню особливостей ціннісних орієнтирів сприйняття чоловічої статі у фразеологічній картині світу сучасної німецької мови з метою оптимізації міжкультурного простору. Соціальна роль чоловіка в німецькому лінгвокультурному просторі формувалась історією, традиціями, національними рисами. Проаналізовано особливості усвідомлення німецькою мовною особистістю чоловічої статі у фразеологічній картині світу на семантичному та прагматичному рівнях. Національно-культурна специфіка німецької фразеології прослідковується крізь призму асоціативного сприйняття, інформативного та семіотичного наповнення з позицій діхронного та синхронного аналізів. У сучасній німецькій мові соціокультурний конструкт *Mann* розкриває поняття та цінність образу чоловічої статі та поєднує інтелектуальні, духовні й вольові риси національного характеру чоловіка в його проявах та сприйняттях. Компонент *Mann* є маркером логічної концептуалізації моделі німецької мовної особистості у

міжкультурній комунікації в категоріях: мовне та культурне, соціальне та індивідуальне, загальнонаціональне та універсальне. Формування національно-культурної специфіки фразеологічних одиниць із компонентом *Mann* ґрунтується на фонових знаннях, які закарбувались у пам'яті лінгвокультурної спільноти та фіксують історичний, культурний, соціальний та політичний досвід носіїв мови. Конотативні особливості експлікуються у фразеологізмах з компонентом *Mann*, які висвітлюють стереотипне уявлення про чоловіка у ставленні до жінок, праці, алкоголю, влади, вільного простору тощо. Динамічна сторона його характеру є формою прояву когнітивного та емотивного компонентів, які містять такі елементи: боязкість, рішучість/нерішучість, самовдоволення, самовпевненість, енергійність тощо. Вторинна номінація сприяє тотожному гендерно релевантному вживанню компонента для іронічного позначення вікових та статевих особливостей. Становлення когнітивної моделі соціокультурного конструкта *Mann* уніфікує його роль у когнітивній картині світу лінгвокультурної спільноти.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, фразеологічна картина світу, мовна особистість, лінгвокультурний простір, соціокультурний конструкт, номінація, міжкультурна комунікація.

Постановка наукової проблеми та її значення. Фразеологічні дослідження – це концептуальний конструкт, який феноменізує національний образ народної культури в комунікативному процесі та формується за зовнішніми і внутрішніми ознаками, до яких долучається знаковий зміст та символічні властивості.

Гендерні дослідження визначено соціокультурним конструктом, що пов'язане з розвитком теорій становлення мовної особистості, віку і статі в міжкультурній комунікації. Розвиток гендерних досліджень у науковій парадигмі знань залежить від змін наукових принципів та тенденцій у вивченні теорії соціального та соціокультурного конструктивізму з метою всебічного аналізу стереотипного сприйняття біологічно детермінованих понять та оптимізації інтерактивного сприйняття гендерно маркованого простору.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Гендерні ознаки мовної картини світу – це сутнісні прояви пізнання світу крізь призму чоловічого і жіночого бачення, що інтегрують універсальні та національно специфічні ознаки, прирівнюють особливості номінативної та комунікативної діяльності чоловіків і жінок, а також вплив статі на мовну практику та мовну поведінку [7, с. 131].

Гендерні ознаки фразеологічної мовної картини світу – це лінгвоментальні фразеологічні моделі поведінки між статями, які забезпечують релевантне кодування соціальної організації суспільних ролей різностатевих мовних особистостей крізь призму глобальної стереотипізації та компресують у своїй семантиці сутність співвідношення звукового й графічного та відносин між знаком в цілому й картиною світу. Органічна цілісність компонентного складу фразеологізмів – результат ідіоматичних відношень. Тріадність семантики простежується в системності формування їхньої внутрішньої та зовнішньої форм із поняттєвої, образної й ціннісної складових частин у результаті когнітивно-комунікативної компетенції лінгвокультурної особистості та її досвіду в процесі вербалізації, що висвітлюється в трьох площинах: асоціативній, інформативній та семіотичній [3, с. 186].

Вивчення особливостей формування гендерно маркованої фразеологічної картини світу та вживання її складових у процесі міжкультурної комунікації простежується із позицій різних наукових парадигм (О. А. Алимуратов [1], І. О. Велика [2], М. П. Лозицька [5], А. П. Мартинюк [6], І. С. Фісяк [7]), у сучасному лінгвістичному просторі пізнання національно-культурної специфіки сприйняття чоловічої статі у фразеологічній картині світу сучасної німецької мови, зокрема її віддзеркалення в семантиці фразеологічних одиниць із стрижневим компонентом *Mann* не були предметом окремого дослідження та є **актуальним**.

Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць сучасної німецької мови з компонентом *Mann*, який є маркером національно-специфічного, національно-культурного та інтерактивного сприйняття чоловічої статі в німецькому лінгвокультурному просторі, є результатом адекватних процесів міжкультурної комунікації, де не лише власне мова, а й уособлення чоловічої статі є лінгвокультурно забарвленим (*Deutsch ist schon deshalb eine gute Sprache, weil in ihr Mensch und Mann nicht das Gleiche sind* (W. Hildesheimer) [9, с. 797]. Натяк на певну стать може здійснюватися не лише шляхом вживання яскраво забарвленого гендерного компонента *Mann*, але й можливе так зване латентне або приховане вираження маскулінності / фемінінності. Кожне суспільство в силу свого історичного розвитку сформувало певні уявлення про жінку та чоловіка й наділяє їх типовими загальноновизнаними характеристиками. Важливе

значення в прихованому вираженні гендеру відіграють гендерні стереотипи, що дозволяють безпомилково визначити, про кого конкретно йде мова [5, с. 14–18].

Об'єктом дослідження є фразеологізми сучасної німецької мови з компонентом *Mann*, який містить ознаки соціокультурного конструкта. **Мета** дослідження полягає у виявленні універсальних та етноспецифічних особливостей сприйняття чоловічої статі у фразеологічній мовній картині світу та лінгвокультурному просторі німецького соціуму.

Національно-культурна специфіка сприйняття гендерно тотожних, гендерно домінуючих та гендерно маркованих компонентів у складі фразеологізмів сучасної німецької мови є соціально та культурно обумовленим явищем, закладеним у колективній свідомості та прагматизується в моделях формування німецької мовної особистості, яка є «ціннісним орієнтиром у формуванні концептуальних засад лінгвокультурного простору в міжкультурній комунікації. Ціннісні орієнтири, закладені з метою оптимізації відтворення національно-культурної специфіки формування моделі мовної особистості, формують не лише індивідуальну систему німецької мовної та культурної картини світу, але й концептуалізують поняттєвий базис сприйняття моделі німецької мовної особистості в цілому в міжкультурному просторі» [4, S. 178]:

*Mann der Arbeit, aufgewacht!
Und erkenne deine Macht!
Alle Räder stehen still,
Wenn dein starker Arm es will!* (G. Herwegh) [9, S. 357].

Соціальна роль чоловіка в німецькому лінгвокультурному просторі формувалась історією, традиціями, національними рисами, внаслідок чого виник соціокультурний конструктивний образ, поняття та цінність чоловічої статі, що відображене в семантиці досліджуваних одиниць, де поєднуються інтелектуальні, духовні й вольові риси національного характеру чоловіка в його проявах та сприйняттях:

*Der Mann muss hinaus ins feindliche Leben,
Muss wirken und streben
Und pflanzen und schaffen,
Erlisten, erraffen,
Muss wetten und wagen,
Das Glück zu erjagen* [9, S. 358].

Традиційно у фразеологізмах сучасної німецької мови, що означають міжособистісні стосунки, чоловіка, з одного боку, зображають сильним, мужнім, владним, вираженим, морально стійким, з іншого – вказують на особливості вираження некоректного ставлення до жіночої статі: *den wilden Mann spielen/machen – unbeherrscht, wütend sein, toben* [8, S. 501]. З боку жіночої статі чоловік сприймається, незважаючи на переваги та недоліки свого характеру, позитивно:

*Bei Männern, welche Liebe fühlen,
Fehlt auch ein gutes Herz nicht* (E. Schikaneder) [9, S. 73].

Переважно урочистий характер експлікують фразеологізми, які містять семантику не тільки взаємовідносин, що ґрунтуються на почуттях та потребі спільного життя й взаємного побуту, а й позначають стосунки у шлюбі, описують різні якості відносин між чоловіком та жінкою:

*Die Männer sind alle Verbrecher,
Ihr Herz ist ein finsternes Loch,
Hat tausend verschied'ne Gemächer,
Aber lieb, aber lieb sind sie doch* (R. Bernauer, R. Schanzer) [9, S. 359].

Сприйняття чоловіка нерішучим або як такого, що потребує допомоги, відбувається внаслідок метафоричного переосмислення його ставлення до суспільства, в якому він перебуває, та до норм, що існують у суспільстві:

*Mann mit zugeknöpften Taschen,
Dir tut keiner was zulieb:
Hand wird nur von Hand gewaschen;
Wenn du nehmen willst, so gib!* (W. Goethe Epigrammatisch) [9, S. 359].

У німецькій фразеологічній мовній картині світу чоловік є носієм темпераменту. Динамічний бік його характеру – форма вияву когнітивного та емотивного компонентів (*seinen*

Mann stehen (österr.)/stellen – sich bewähren, auf sich gestellt tüchtig sein [8, с. 501], які містять такі елементи:

- боязкість/нерішучість (*Männchen machen – (von Tieren) sich aufrecht auf die Hinterpfoten stellen* [8, S. 502] / (*ein toter Mann – keine Zukunftsaussichten haben, erledigt sein* [8, с. 150];
- самовдоволення/самовпевненість (*den starken/ großen Mann markieren/ mimen – sich als besonders stark/bedeutend darstellen* [8, S. 501] / *selbst ist der Mann – jeder muss sich selbst helfen* [8, S. 501];
- енергійність / рішучість (*Manns genug sein, etw. zu tun – genug Mut und Kraft haben, etw. zu tun* [8, S. 503]/ (*Männer machen die Geschichte*) [9, S. 79].

Національно-культурну специфіку поняттєвої основи досліджуваних одиниць виявлено у фразеологізмах з яскраво вираженими ознаками ультиматуму (*ein Mann des Todes sein – todgeweiht sein* [8, S. 500] та коментування (*ein Mann, ein Wort – Kommentar auf einen Mann, auf den Verlass ist* [8, S. 500]. Конотативні особливості зафіксовані у фразеологічних одиницях, які висвітлюють стереотипне уявлення про чоловіка під час вживання напоїв (*blau/voll sein wie (zehn)tausend Mann – völlig betrunken* [8, S. 125]), проведення вільного часу (*den lieben Gott einen guten/frommen Mann sein lassen – unbekümmert seine Zeit verbringen* (Fels, Sünden 114) [8, S. 291]) та ставлення до свого вільного простору (*Männer sind Mai, wenn sie freien, und Dezember in der Ehe* (Shakespeare, *Wie es euch gefällt* [9, S. 797]).

Національно-культурна специфіка відображає психологічні особливості сприйняття чоловіка дитиною (*Alle Männer sind ichbezogene Kinder* (Chr. Wolf) [9, S. 797]). З одного боку, фразеологізми висвітлюють негативну конотацію компонента фразеологічної одиниці *der schwarze Mann– Schreckgestalt für kleine Kinder* [8, S. 500], який вживається з метою залякування. З іншого боку, сприйняття власне чоловіка під час гри формує позитивну конотацію, що сприяє виклику позитивних емоцій та прирівнює його поведінку до дитячої (*das Kind im Manne (scherz.) – der Spieltreib, die Freude am Spiel im erwachsenen Mann* [8, S. 410].

У політичному німецькому лінгвокультурному просторі чоловік є невід’ємною частиною суспільства, від якого залежить доля країни та хід історії не лише безпосередньо в країні (*Männer machen Geschichte* (H. Treitschke), (*Die Weltgeschichte ist nichts als Biographie größer Männer* (Th. Carlyle), а й за її межами (*Unser Mann in Havanna*) (G. Green) [9, S. 542].

В економічній площині чоловік претендує не лише на домінуючу роль у суспільстві крізь призму досягнень у фінансовій сфері (*ein gemachter Mann sein* [8, S. 500], а й на роль гаранта успішного ведення бізнесу (*seinen Mann ernähren – jmdm. genügend Geld einbringen, ein ausreichendes Einkommen garantieren* (Aberle, Stehkneipen 34) [8, S. 501]. Його ставлення до праці розкриває такі особливості його характеру, як працьовитість: *jmds. Mann sein – für jmds. Zwecke, Pläne genau der Richtige sein* (Fallada, Jeder 148) [8, S. 150], лідерство / професіоналізм: *der erste Mann an der Spritze* [8, S. 500]. Акцент на належність до певної професії фіксується у фразеологізмах, які походять з морської (*Mann über Bord!* [8, S. 500] / *mit Mann und Maus untergehen – untergehen, ohne dass einer gerettet wird*) [8, S. 502] та військової сфер (*Männchen bauen/machen– den Vorgesetzten militärisch grüßen* (Ott, Haie 20) [8, S. 502].

У соціальній сфері інтерактивні поняттєві особливості ролі чоловіка (*Mann ist Mann – Einer ist wie der andere*) (B. Brecht) [9, S. 358] зафіксовані у фразеологізмах, які походять зі сфери кіно (*Spielfilm „American Gigalo“*), де чоловік зображений коханцем (*ein Mann für gewisse Stunden*), пошукувачем інтимних стосунків з метою заробітку (*Mann für inoffizielle Überstunden / Mann für gewisse Kunden*) [9, S. 357].

Градуальність поняттєвої основи ролі чоловіка фіксується у фразеологізмі *Der Mann mit dem goldenen Arm* [9, с. 358], де первинне негативне значення на позначення людини, яка не дотримується правил гри в карти, змінюється внаслідок вторинності номінативних механізмів на позитивне сприйняття саме успішного у спорті чоловіка, зокрема у футболі, гандболі та волейболі.

Сприйняття чоловічої статі у фразеологічних одиницях з компонентом *Mann* послаблюється внаслідок вторинних ознак їхньої семантики, де досліджуваний компонент *Mann* може бути маркером як для чоловічої, так і жіночої статі (*Ich glaube nicht, dass Männer von Natur aus*

aggressiv sind. Was sie aggressiv werden lässt, ist Macht, zu viel Macht. Diese Macht korrumpiert, nicht das Geschlecht (A. Schwarzer) [9, S. 797]), та для позначення цілого поняття *Mensch*:

Ach, sie haben

Einen guten Mann begraben,

Und mir war er mehr (M. Claudius „Bei dem Grabe meines Vaters“) [9, S. 23].

Етнічність чоловічого та жіночого образу компенсується компонентом *Mann* крізь призму ритуалізованого сприйняття людиною світу (*Mann denkt, Gott lenkt / Mann dachte, Gott lachte*), що власне фіксують фразеологізми біблійного походження (*Mann Gottes! / wie ein Mann*) [8, S. 500].

Експліцитне сприйняття віку німецьким суспільством оптимізується компонентом *Mann*, що описує людину будь-якої статі сильною, гарною та успішною:

Er ist nicht hässlich und nicht lahm,

Er ist ein lieber, charmanter Mann,

Ein Mann in seinen besten Jahren! (H. Heine „Die Heimkehr“).

Вторинність номінації сприяє гендерно релевантному вживанню компонентів для іронічного позначення вікових (*ein alter Mann/ eine alte Frau/ eine Oma ist doch kein D-Zug (scherz.) – ich kann nicht schneller; in meinem Alter geht es etwas langsamer* (8, S.178)) та статевих властивостей (*nicht mehr wissen, ob man Männchen oder Weibchen ist – völlig durcheinander sein, nicht mehr klar denken können* [8, c. 502].

Позамовними шляхами появи фразеологічних одиниць сучасної німецької мови у фразеологічній картині світу є літературні твори німецьких письменників, у яких компонент *Mann* маркує лише чоловічу статтю (*ein Mann von Welt* (Remarque, Obelisk 291) [8, c. 500]; (*kein Mann von Wort* (Fallada, Jeder 151) [8, c. 500]; *ein Mann der Tat* (Thieß, Reich, 265; Remarque, Obelisk 12) [8, c. 500]; *der Mann auf der Straße* (Dönhoff, Ära 197) [8, c. 501] тощо.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Національно-культурна специфіка семантики фразеологічних одиниць з компонентом *Mann* фіксує наявність універсальних, національно-культурних та національно-специфічних рис, які виявляють стереотипні ознаки мовного й культурного стандартів сприйняття чоловічої статі німецькою мовною особистістю в лінгвокультурному просторі з метою прагматизації міжкультурної комунікації та збереження національно-культурної специфіки. Становлення когнітивної моделі соціокультурного конструкта *Mann* уніфікує його роль у когнітивній картині світу лінгвокультурної спільноти. Перспективою для подальшого дослідження передбачено вивчення соціокультурного конструкта «*Mann und Weib sind ein Leib*» у гендерно маркованій фразеологічній картині світу.

Джерела та література

1. Алимуратов О. А. Красота в языке: гедерный и прагмалингвистический анализ комплиментарного речевого поведения / О. А. Алимуратов, М. А. Каратышова. – Пятигорск : СНЕГ, 2010. – 140 с.
2. Велика І. О. Гендерні стереотипи в оцінних маскулінних номінаціях (на матеріалі німецької мови) / І. О. Велика // *Studia Linguistica*. – Київ, 2009. – Вип. 3. – С. 40–48.
3. Зубач О. Економічні реалії в сучасній німецькомовній картині світу / О. Зубач, С. Козак // *Науковий вісник СХУ ім. Лесі Українки. Сер. Філологічні науки*. – Луцьк, 2016. – № 5 (330). – С. 185–188.
4. Зубач О. Німецька мовна особистість у фразеологічній картині світу / О. Зубач, Я. Аджабі, О. Застровський // *Науковий вісник СХУ ім. Лесі Українки. Сер. Філологічні науки*. – Луцьк, 2017. – № 3(352). – С. 178–181.
5. Лозицька М. П. Національно-культурна специфіка латентного вираження гендеру в сучасній німецькій фразеології / М. П. Лозицька // *International Scientific and Practical Conference „World Science“ (Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference "Scientific and Practical Results in 2016. Prospects for Their Development" (December 27 – 28, 2016, Abu-Dhabi, UAE)). – January 2017. – № 1(17). – Vol. 5. – P. 14–18.*
6. Мартынюк А. П. Конструирование гендера в дискурсе / А. П. Мартынюк // *Дискурс как когнитивно-коммуникативный феномен* / [Под общ. Ред. И. С. Шевченко]. – Харьков Константа, 2005. – С. 334–350.
7. Фісяк І. С. Комунікативні стратегії вживання фразеологічних одиниць на позначення міжособистісних відносин : (на матеріалі нім. мови) / Е.С. Фісяк // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. – Луцьк, 2012. – №6 (231). – С. 130–133.
8. Duden 11. Redewendungen. 2., neu bearb. u. aktual. Auflage / Duden 11. – Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich : Dudenverlag, 2002. – 955 S.
9. Duden. 12. Zitate und Aussprüche. 2., neu bearb. u. aktuel. Auflage / Duden 12. – Mannheim. Leipzig. Wien. Zürich: Dudenverlag, 2002. – 960 S.

References

1. Alimuradov, O. A., and Karatyshova, M. A. 2010. *Krasota v yazyke: gendernyi i pragmalinivisticheskii analiz komplimentarnogo rechevogo povedeniia*. Pyatigorsk: SNEG.

2. Velyka, I. O. 2009. "Henderni stereotypy v otsinnykh maskulinnykh nominatsiiakh (na materiali nimetskoi movy). *Studia Linguistica*, 3: 40–48.
3. Zubach, O., and Kozak, S. 2016. "Ekonomichni realii v suchasni nimetskomovni kartyni svitu". *Naukovyi visnyk SNU im. Lesi Ukrainky. Ser. Filolohichni nauky*, 5(330): 185–188.
4. Zubach, Oksana, and Adzhabi, Yassine, Zastrovskiy Oлександр. 2017. "Nimetska movna osobystist u frazeolohichni kartyni svitu". *Naukovyi visnyk SNU im. Lesi Ukrainky. Ser. Filolohichni nauky*, 3(352): 178–181.
5. Lozyska, Mariia. 2016. "Natsionalno-kulturna spetsyfika latentnoho vyrazhennia henderu v suchasni nimetskii frazeolohii". *Scientific and Practical Results in 2016. Prospects for Their Development*. Paper presented at International Scientific and Practical Conference „World Science“ (Proceedings of the III International Scientific and Practical Conference, Abu-Dhabi, UAE, December 27–28, 1(5): 14–18.
6. Martyniuk, Alla P. 2005. "Konstruirovaniye gendera v diskurse". *Diskur kak kognitivno-kommunikativnyy fenomen*, 334–350. Kharkov: Konstanta.
7. Fisiak, Iryna S. 2012. "Komunikatyvni stratehii vzhyvannia frazeolohichnykh odyntys na poznachennia mizhosobystisnykh vidnosyn: (na materialy nim. movy)". *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 6(231): 130–133.
8. Duden. 2002. 11. Redewendungen. 2., neu bearb. u. aktual. Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
9. Duden. 2002. 12. Zitate und Aussprüche. 2., neu bearb. u. aktuel. Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.

Зубач Оксана, Лозицкая Мария. MANN как социокультурный конструкт в фразеологической картине мира современного немецкого языка. Статья посвящена изучению особенностей ценностных ориентиров восприятия мужского пола в фразеологической картине мира современного немецкого языка с целью оптимизации межкультурного пространства. Социальная роль мужчины в немецком лингвокультурном пространстве формировалась историей, традициями, национальными характерами. Проанализированы особенности восприятия немецкий язык личностью мужского пола в фразеологической картине мира на семантическом и прагматическом уровнях. Национально-культурная специфика немецкой фразеологии проявляется через ассоциативное восприятие, информативное и семантическое наполнение с позиции диахронного и синхронного анализов. В современном немецком языке социокультурный конструкт *Mann* раскрывает понятие и ценность образа мужского пола и объединяет интеллектуальные, духовные и сильные черты национального характера мужчины в его проявлениях и восприятиях. Компонент *Mann* является маркером логической концептуализации модели немецкой языковой личности в межкультурной коммуникации в категориях: языковое и культурное, социальное и индивидуальное, общенациональное и универсальное. Формирование национально-культурной специфики фразеологических единиц с компонентом *Mann* основывается на фоновых знаниях, которые существуют в памяти лингвокультурного общества и фиксируют исторический, культурный, социальный и политический опыт носителей языка. Коннотативные особенности эксплицируются в фразеологизмах с компонентом *Mann*, которые освещают стереотипное представление о мужчине в его отношении к женщинам, работе, алкоголю, власти, свободному пространству. Динамическая сторона его характера является формой проявления когнитивного и эмотивного компонентов, которые имеют такие элементы: робость, решительность/нерешительность, самоуверенность, самоудовлетворенность, энергичность. Вторичная номинация сопутствует тождественному гендерно релевантному употреблению компонента для иронического обозначения возрастных и половых особенностей. Становление когнитивной модели социокультурного конструкта *Mann* унифицирует его роль в когнитивной картине мира лингвокультурного сообщества.

Ключевые слова: фразеологическая единица, фразеологическая картина мира, языковая личность, лингвокультурное пространство, социокультурный конструкт, номинация, межкультурная коммуникация.

Zubach Oksana, Lozyska Mariia. MANN as a Sociocultural Construct in the Phraseological Picture of the World in Modern German. The article focuses on the study of peculiarities of valuable marks for perception of male in the phraseological picture of the world in Modern German with the purpose of optimizing of the intercultural space. The social role of male in German lingual and cultural space is formed by history, traditions, ethnical characteristics. The specificity of the perception of male by the German language personality in the phraseological picture of the world on the semantic and pragmatic levels is analyzed. The national and cultural specificity of the German phraseology is discovered through the associative perception, informative and semiotic fillings within diachronic and synchronic analyses. In Modern German the sociocultural construct *Mann* clarifies the concept and value of male character and combines the intellectual, the spiritual and the strong lines and the ethnical characteristics of male in its demonstration and perception. The component *Mann* is a marker of the logic conceptualization of model of the German language personality in the intercultural communication in the categories *lingual and cultural, social and individual, national and universal*. The forming of national and cultural specificity of the phraseological units with the component *Mann* is based on the background knowledge which is in memory of lingual and cultural society. They document the historical, cultural, social and political experience of the native speakers. The connotative features are explicated in the phraseological units with *Mann*. They expose the stereotyping about the male regarding to the female, job, alcohols, power and free space. The dynamic side of his character is a form of demonstration of cognitive and emotive components through such elements: shyness, self-determination, indetermination, self-sufficiency, complacency, masculinity. The secondary nomination comes with identical gender and relevant using of component for ironic denotation of age and gender. The forming of cognitive model of sociocultural construct unifies its role in the cognitive picture of the world of the lingual and cultural society.

Key words: phraseological unit, phraseological picture of the world, language personality, lingual and cultural space, sociocultural construct, nomination, intercultural communication.

УДК 001.82:82

Юлія Калимон, Ігор Кульчицький, Ігор Ліхнякевич

ЕНТРОПІЯ БІГРАМ ЯК МЕТОД ФОРМАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ

У статті простежено етапи становлення, окреслено основні об'єкти та проблеми застосування методів квантитативної лінгвістики у вивченні ідіолектів письменників на матеріалі їх художніх творів. Підкреслено значущість та актуальність цієї тематики у зв'язку із розвитком комп'ютерних технологій та програмного забезпечення, а саме: створення відповідного дослідницького корпусу. Зазначено, що згаданий метод дослідження художніх творів доповнюватиме літературознавчі студії та дасть змогу внести більше об'єктивності у традиційну методику. Новизна роботи полягає в застосуванні методу аналізу ентропії біграм як одного із перспективних у вивченні інформаційно-статистичних властивостей художніх текстів із метою якіснішого аналізу особливостей творчої манери письменників та порівняння із загальномовними показниками. Вперше таку методику дослідження застосовано для аналізу новел В. Стефаника та М. Яцківа, а також поезії П. Карманського. Запропоновано напрямки подальших досліджень на основі отриманих результатів.

Ключові слова: статистичні методи, частотність, біграма, ентропія, ідіолект, масив текстів.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лінгвістика має різноманітні методи та засоби аналізу тексту. Загальноновизнаним є і той факт, що мова – структурно організована система знаків, що піддаються кількісному аналізу, результати якого дають змогу обґрунтувати чи відхилити висунуті гіпотези. Кількісні дослідження художніх творів не одразу увійшли до переліку традиційних методів досліджень як у лінгвістиці, так і в літературознавстві. Основними причинами недоречності таких методів для вивчення художніх творів називали нездатність вирішити питань суто літературознавчого характеру, ігнорування фонових явищ або акцент на технологічних аспектах, а також притаманна літературознавцям критичність до будь-якого підходу, який передбачає «об'єктивну» методологію [6; 9; 20; 23; 24; 26, с. 259–260]. Неабияку роль у покращенні ситуації відіграють можливості корпусів текстів та різноманітного програмного забезпечення. Статистичні методи можна застосовувати окремо для розв'язання певної мовознавчої проблеми, так і в комплексі з іншими якісними підходами. До сфер мовознавчого аспекту можна зарахувати як окремі дисципліни – математичну або статистичну лінгвістику, – так і деякі інші напрямки, де кількісні методики виступають як засоби розв'язання тих чи тих питань, пов'язаних із функціями мови: психолінгвістику, комп'ютерну лінгвістику, судову лінгвістику (лінгвістичну експертизу) та ін. Особливо актуальними такі дослідження стають у вивченні ідіолектів письменників, а також у питаннях атрибуції анонімних та псевдонімних текстів, визначення часу написання твору, для вивчення таких питань трактування тексту, як сюжет, тема, жанр, період, модальність тощо [2, 22; 22, с. 111].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Загалом вивчення ідіолекту зводять до двох провідних проблем – особливості мови автора та атрибуція текстів [3, с. 22–23; 5, с. 181–183; 11, с. 338; 18, с. 378]. Поняття ідіолекту в лінгвістиці відоме давно та було предметом численних розвідок [6; 7]. Дослідниця Н. Журавльова, посилаючись на праці Г. Хердана та В. Вінтера, дає ще й таке узагальнене визначення авторського стилю: «це система періодично повторюваних вибірок, що характеризує індивідуальний спосіб вираження в мові конкретної людини» [4, с. 151–153]. Саме таке трактування передбачає застосування статистичних методів для аналізу авторського стилю. До проблеми атрибуції текстів (або стилеметрії) звертались ще до появи комп'ютерного інструментарію наприкінці XIX ст., проте із застосуванням математичних алгоритмів. Передусім це були дослідження, які стосувались авторства античних творів, деяких творів Шекспіра тощо. Згодом, із 30-х років XX ст., стали широко застосовуватися і статистичні методи, однак авторів дослідження швидше цікавила сама можливість їх використання для визначення авторства чи особливостей стилю, аніж результат таких експериментів. З 70-х р. XX ст. все частіше математично-статистичні методи доповнюють можливостями комп'ютерної організації та опрацювання великих текстових масивів. Найпершим дослідженням такого плану став аналіз

роману «Тихий Дон» М. Шолохова. Подальший розвиток такої методики поширився і на проблему визначення авторства допитів та зізнань у випадках підозри на тиск на обвинуваченого з боку слідчих, що отримало широке розповсюдження в Америці та відоме кількома резонансними дослідженнями, що дало поштовх для розвитку такого напрямку, як лінгвістична експертиза [2, с. 23; 9, с. 140–143; 11, с. 118; 20; 22, с. 112; 27].

До питання вивчення ідіолекту письменника в докорпусний період зазвичай підходили суб'єктивно (т. зв. експертний метод) – філологи виокремлювали улюблені слова, терміни чи фразеологізми. Проте далеко не всі письменники послуговуються якоюсь особливою лексикою, яка б свідчила про особливості стилю. Відтак із появою корпусів текстів та все ширшим застосуванням статистичних методів (т. зв. формальні методи) розпочались пошуки альтернативних об'єктів дослідження. Аналіз літературних джерел дає змогу виокремити такі об'єкти: кількість складів у слові, довжина слів, довжина речень, розподіл повнозначних частин мови/службових частин мови, багатство словникового запасу (тут виокремлюють такі параметри, як коефіцієнт лексичної різноманітності, індекс Сімпсона (D), параметр Юла (K), ентропія та ін.), частотність слів, аналіз синтаксису (дерево залежностей) тощо. Водночас вчені зазначають, що жоден із них повністю не задовільняє критерій достовірності результатів із різних причин (величина досліджуваного тексту, недотримання принципу однорідності жанру та хронології творів тощо), а також наголошують на важливості використання кількох параметрів (напр., «золотий перетин» Г. Мартиненка, теорія розпізнавання образів М. Марусенка, кластерний, дискримінантний та факторний аналізи) [2, с. 24–25; 4, с. 151–153; 11, с. 125; 16, с. 137; 18, с. 380; 21, с. 339].

Ще одним перспективним методом називають статистичний аналіз, зокрема частотний, біграм та їх ентропії. Уперше його застосував та описав у своїй статті 1913 року російський вчений А. Марков на прикладі вивчення розподілу голосних та приголосних серед перших 20000 букв «Євгенія Онегіна», який згодом отримав назву ланцюг Маркова. На його основі Д. Хмельов зробив спробу аналізу творчого доробку російських письменників, де експериментально довів дієвість та ефективність цієї методики під час аналізу великої кількості авторів [17]. Цей метод є основою розроблених вченим програм розпізнавання та атрибуції текстів «Лінгвоаналізатор» та «Атрибутор». Ще одним прикладом застосування цього методу є праця групи вчених з Канади, які послуговувались досвідом В. Бенета 1976 року, що застосував цей метод на масиві зразків текстів Е. Хемінгвея, В. Шекспіра, Е. А. По та ін. Серед переваг такого підходу називають його незалежність від мови, яку аналізують, відсутність потреби у складному алгоритмі попереднього опрацювання тексту (напр., роззначення, частиномовна атрибуція) тощо [25, с. 256–257].

Російські вчені В. Гоголева та А. Шкарапута вводять у своє дослідження ще й поняття ентропії як «інтегральної характеристики тексту, яка може враховувати внесок кожного символу на основі частоти його вживання» [3, с. 23]. В інформатиці явище ентропії описує впорядкованість та складність матерії. За цією логікою текст є системою, а його ентропія досягає максимуму коли його символи трапляються з однаковою частотою. Згідно з працями А. Колмогорова та К. Шеннона ентропію тексту розглядають як «кількість інформації», яку несуть символи, без врахування змісту тексту [3, с. 23–24]. Така властивість корисна для визначення авторства твору в разі невеликого обсягу досліджуваного тексту або ж відсутності традиційних об'єктів дослідження мови автора (використання фразеологізмів, улюблених слів тощо). На основі таких міркувань було здійснено обрахунки ентропії та частотності символів низки російських письменників із подальшою інтерпретацією результатів для визначення дати написання творів та їх атрибуції [3, с. 24–27].

Мета і завдання статті. Завдання нашого дослідження – застосування методу аналізу частотності біграм (тут – послідовності букв) та їх ентропії як один із прикладів застосування формальних математичних методів вивчення особливостей стилю письменника. Метою є проаналізувати результати обчислювань на матеріалі новел В. Стефаника [12; 13; 14; 15] та М. Яцківа [19], а також поезії П. Карманського [8] й дійти висновків щодо ефективності цього методу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Об'єктом дослідження обрано твори саме цих авторів як представників одного хронологічного періоду – кінець XIX – початок XX ст. - та жанру (новели В. Стефаника та М. Яцківа). Поезія П. Карманського використана для порівняльної характеристики прозового й поетичного текстів. Спочатку тексти дослідницького корпусу перетворено в електронний формат. Після цього їх

нормалізовано, поділено на абзаци і речення. У текстах залишено тільки символи розширеної української абетки, до якої входять символи традиційного алфавіту, пробіл, дефіс та апостроф; усі букви перетворено у великі; між словами залишено лише один пробіл; утворено один суцільний текст послідовним приєднанням через пробіл. У такий спосіб здійснено обрахунок загальної кількості рядків та символів. Загальну характеристику творів подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Загальна кількість рядків та символів у масивах текстів

Автор	Кількість рядків	Кількість символів
Василь Стефаник	2649	286092
Михайло Яцків	2286	246888
Петро Карманський	2025	218700

Подальший алгоритм дій окреслено нижче:

Крок 1. У кожному масиві вибрано послідовно десять сегментів із інтервалом в 0,02 довжини тексту. Для кожного сегмента обраховано кількість рядків, біграм та їхню ентропію, визначено їх середнє значення.

Крок 3. У кожному масиві вибрано десять випадкових сегментів, які корелюють зіставні за розміром із послідовними сегментами. Для кожного сегмента обраховано кількість рядків, біграм та їхню ентропію та визначено їх середнє значення.

Далі подано таблиці з узагальненими результатами обрахунків для творів В. Стефаника (Табл. 2), М. Яцківа (Табл. 3) та П. Карманського (Табл. 4)

Таблиця 2

Результати дослідження ентропії біграм новел В. Стефаника

В. Стефаник	Кількість		Ентропія
	рядків	біграм	
Весь текст	2649	288740	111,48
Послідовний сегмент (середнє)	212	23108	104,00
Випадковий сегмент (середнє)	264	28301	106,09

Таблиця 3

Результати дослідження ентропії біграм новел М. Яцківа

М. Яцків	Кількість		Ентропія
	рядків	біграм	
Весь текст	2286	249173	111,89
Послідовний сегмент (середнє)	183	19947	106,13
Випадковий сегмент (середнє)	228	24440	107,22

Таблиця 4

Результати дослідження ентропії біграм поезії П. Карманського

П. Карманський	Кількість		Ентропія
	рядків	біграм	
Весь текст	2025	220724	109,91
Послідовний сегмент (середнє)	162	17658	105,75
Випадковий сегмент (середнє)	202	21655	106,03

На Рис. 1 подано зведені обрахунки ентропії біграм у досліджуваних сегментах масивів текстів. Зображені сегменти 1-10 – це послідовні сегменти, а 11–20 – випадково вибрані.

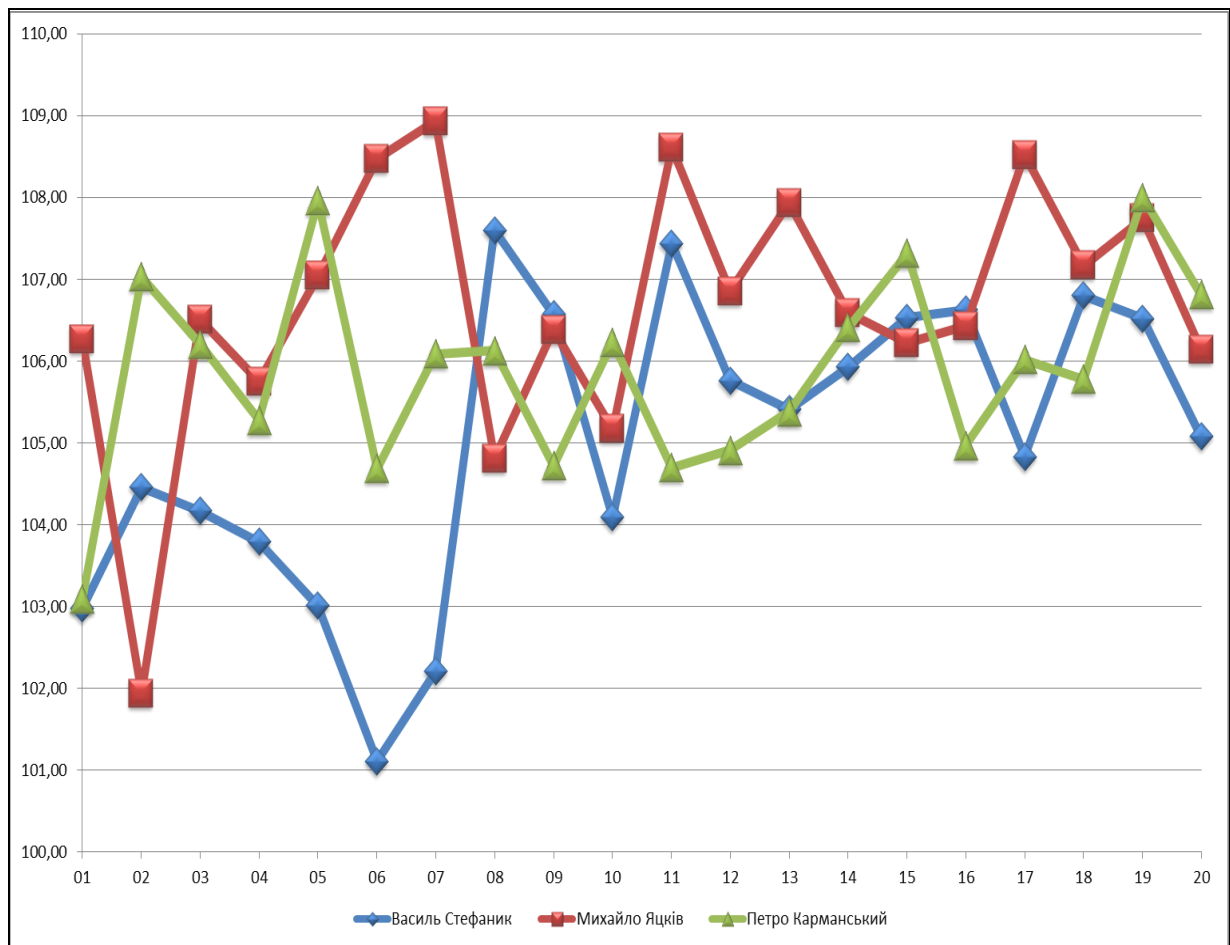

Рис. 1. Значення ентропії біграм у масивах текстів В. Стефаника, М. Яцків та П. Карманського

Аналіз отриманих даних показує, що ентропія біграм в усіх масивах текстів має приблизно однакове значення (із незначною відмінністю у В. Стефаника), незважаючи на наявність поетичних творів поряд із прозовими. Окрім цього, значення ентропії для випадково вибраних сегментів достатньо стабільне.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отримані результати на матеріалі творів В. Стефаника, М. Яцків та П. Карманського дають змогу дійти таких висновків: 1) ентропія біграм не може бути авторським інваріантом; 2) для статистичних досліджень краще робити вибірки у випадковий, а не послідовний спосіб. Щодо подальших досліджень, то вважаємо доцільним продовжити подібні обрахунки на рівні триграм і т. ін., а також на матеріалі творів інших письменників задля перспективи отримання узагальнених висновків щодо всієї української мови.

Джерела та література

1. Батура Т. В. Формальные методы установления авторства текстов и их реализация в программных продуктах / Т. Батура // Программные продукты и системы. – Изд-во : ЗАО НИИ «Центрпрограммсистем». – Тверь, 2013. – Вып. 4. – С. 286–295.
2. Верховин С. С. К вопросу о лингвотеретических основах методик авторизации текста / С. С. Верховин // Учёные записки Забайкальского госуд. ун-та. Серия : Филология, история, востоковедение. – № 2 (49). – 2013. – С. 22–27.

3. Гоголева В. А. Математический подход к установлению авторства и времени создания текста на основе исследования его энтропии / В. А. Гоголева, А. П. Шкарапута // Вестник Пермского университета. Серия : Математика. Механика. Информатика. – Пермь, 2014. – № 4. – С. 22–28.
4. Журавлёва Н. Н. Применение количественных методов при анализе стиля автора и решении проблем атрибуции / Н. Н. Журавлёва // Вестн. Тюменского гос. ун-та. – 2012. – № 1. – С. 150–155.
5. Захаров В. Н. Программная система поддержки атрибуции текстов статей Ф. М. Достоевского / В. Н. Захаров, А. А. Леонтьев, А. А. Рогов, Ю. В. Сидоров // Труды Петрозаводского госуниверситета. Сер. : Прикладная математика и информатика. – Петрозаводск : ПетрГУ, 2000. – Вып. 9. – С. 180–189.
6. Калимон Ю. О. Співвідношення термінів на позначення системи мовних засобів письменника / Ю. О. Калимон // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Вип. 12. – Хмельницький НУ, 2017. – С. 92–96.
7. Калимон Ю. О. Ідіолект, ідіостиль, індивідуальний стиль. Тотожне чи різне? / Ю. О. Калимон, І. М. Кульчицький, І. О. Ліхнякевич // Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк, 2014. – № 6. – С. 226–229.
8. Карманський П. Поезії / П. С. Карманський. – К. : Укр. письменник, 1992. – 361 с.
9. Кульчицький І. М. Дослідження довжини речення та слова у творах Романа Іваничука / Ігор Кульчицький // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – Львів, 2017. – С. 139–148.
10. Кульчицький І. М. Технічні аспекти функціонування текстів у електронному інформаційному просторі / Ігор Кульчицький // Український інформаційний простір. Число 2. – Київський національний університет культури і мистецтв. – Київ 2014. – С. 101–108.
11. Родионова Е. С. Методы атрибуции художественных текстов // Структурная и прикладная лингвистика : межвуз. сб. / под ред. А. С. Герда. – СПб : Из-во С.-Пб. ун-та, 2008. – Вып. 7. – С. 118–127.
12. Стефаник В. Межа / Василь Стефаник // Літературно-науковий вісник. – Т. 92, кн. 2. – Львів, 1927. – С. 97–98.
13. Стефаник В. Портрет : твори / Василь Стефаник. – Львів : ДВУ, 1929. – С. 94–95.
14. Стефаник В. Твори [з дереворитами В. Касіяна і М. Бутовича] / Василь Стефаник. – Львів : з друкарні Видавничої Спілки «Діло», 1933. – 222 с.
15. Стефаник В. Шкільник / Василь Стефаник // Рідна школа. – Львів, 1932. – № 1. – С. 2–4.
16. Суворцева Т. Г. О построении статистических критериев для атрибуции авторства литературных текстов / Т. Г. Суворцева, С. П. Чистяков. – Вестник СПбГУ, Сер. 10, Вып. 3. – 2009. – С. 137–142.
17. Хмельов Д. В. Распознавание автора текста с использованием цепей А. А. Маркова / Д. В. Хмельов // Вестник МГУ. Сер. 9: Филология. – № 2. – 2000. – С. 115–126.
18. Хозяинов С. А. Некоторые проблемы и методы квантитативно-структурного изучения авторских стилей / С. А. Хозяинов // Известия Рос. Госуд. педагог. ун-та им. А. И. Герцена. – 2008. – № 63(1). – С. 378–383.
19. Яцків М. Вибрані твори / Михайло Яцків. – Київ : Дніпро, 1973. – 453 с.
20. Grieve J. W. Quantitative Authorship Attribution: A history and an evaluation of techniques / J. W. Grieve. – Simon Fraser University. – 2005. – 282 p.
21. Holmes D. I. The Analysis of Literary Style-A Review / D. I. Holmes // Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General), vol. 148, no. 4. – 1985. – P. 328–341.
22. Holmes D. I. 'The Evolution of Stylometry in Humanities scholarship / D. I. Holmes // Literary and Linguistic Computing Vol.13(3). – 1998. – P. 111–117.
23. Hoover D. Quantitative Analysis and Literary Studies. In: A Companion to Digital Literary Studies / D. Hoover. [Electronic resource]. — Access mode : http://digitalhumanities.org/companion/view?docId=blackwell/9781405148641/9781405148641.xml&chunk.id=ss1-6-9&toc.id=0&brand=9781405148641_brand
24. Jones S. When Computers Read: Literary Analysis And Digital Technology / Jones S. // Bulletin of the American Society for Information Science and Technology. - Vol. 38. - No 4. – 2012. - P. 27–30.
25. Kešelj V. N-gram based author profiles for authorship attribution / V. Kešelj, F. Peng, N. Cercone, C. Thomas // Proceedings of the conference Pacific Association for Computational Linguistics, PACLING. – Vol. 3. – 2008. – P. 255–264.
26. Siemens R. A New Computer-assisted Literary Criticism? / R. Siemens // Computers and the Humanities. – 2002. – P. 259–267.
27. Wright D. Using word n-grams to identify authors and idiolects: A corpus approach to a forensic linguistic problem / D. Wright // International Journal of Corpus Linguistics. – Vol. 22(2). – 2017. – P. 212–241.

References

1. Batura, T. V. 2013. "Formalne metody ustanovleniia avtorstva tekstov i ikh realizatsiia v programmnykh produktakh". *Prohrammnye produkty i sistemy*, 4: 286–295.
2. Verkhozin, S. S. 2013. "K voprosu o lingvotoreticheskikh osnovakh metodik avtorizatsii teksta". *Uchenye zapiski Zabaikalskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Filologiya, istoriya, vostokovedenie*, 2: 22–27.
3. Gogoleva, V. A., and Shkaraputa, A. P. 2014. "Matematicheskii podkhod k ustanovleniyu avtorstva i vremeni sozdaniia teksta na osnove issledovaniia ego entropii". *Vestnik Permskogo universiteta. Seriya: Matematika. Mekhanika. Informatika*, 4: 22–28.
4. Zhuravliova, N. N. 2012. "Primenenie kolichestvennykh metodov pri analize stilia avtora i reshenii problem atributsyi". *Vestnik Tiimenskogo gosudarstvennogo universiteta*, 1: 150–155.

5. Zakharov, V. N., and Leontiev, A. A., and Rohov, A. A., Sidorov, Yu. V. 2000. "Prohrammnaya sistema podderzhki atributsyi tekstov statey F. M. Dostoyevskogo". *Trudy Petrozavodskogo gosudarstvennogo universiteta*, 9: 180–189.
6. Kalymon, Yu. O. 2017. "Spivvidnoshennia terminiv na poznachennia systemy movnykh zasobiv pysmennyka". *Aktualni problemy filolohii ta perekladoznavstva*, 12: 92–96.
7. Kalymon, Yu. O., and Kulchytskyi, I. M., and Likhniakievych, I. O. 2014. "Idiolekt, idiostyl, indyvidualnyi styl. Totozhne chy rizne?". *Naukovy visnyk VNU im. Lesi Ukrayinky. Seriya :Filolohichni nauky. Movoznavstvo*, 6: 226–229.
8. Karmanskyi, Petro. 1992. *Poeziyi, vstupne slovo V. I. Luchuka*. Kyiv: Ukr. pysmennyk.
9. Kulchytskyi, I. M. 2017. "Doslidzhennia dovzhyny rechennia ta slova u tvorax Romana Ivanychuka". *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika"*. Seriya: *Informatsiini systemy ta merezhi*, 139–148.
10. Kulchytskyi, I. M. 2014. "Tekhnichni aspekty funktsionuvannia tekstiv u elektronnomu informatsiinomu prostori". *Ukrayinskyi informatsiinyi prostir*, 2: 101–108.
11. Rodionova, E. S. 2008. "Metody atributsyi khudozhestvennykh tekstov". *Strukturnaya i prikladnaya lingvistyka*, 7: 118–127.
12. Stefanyk, Vasyl. 1927. "Mezha". *Literaturno-naukovy visnyk*, 92: 97–98.
13. Stefanyk, Vasyl. 1929. "Portre". *Tvory, peredmova V. Koriaka*, 94–95. Lviv : DVU.
14. Stefanyk, Vasyl. 1933. *Tvory, z derevorytamy V. Kasiiana i M. Butovycha*. (Lviv: z drukami Vydavnychoi Spilky «Dilo».
15. Stefanyk, Vasyl. 1932. "Shkilnyk". *Ridna shkola*, 1: 2–4.
16. Surovtseva, T. H., and Chystyakov, S. P. 2009. "O postroyenii statisticheskikh kriteriev dlia atributsii avtorstva literaturnykh tekstov". *Vestnik SPbGosU*, 10:137–142.
17. Khmeliov, D. V. 2000. "Raspoznavaniye avtora teksta s ispolzovaniyem tsepej A. A. Markova". *Vestnik MGU, Filologiya*, 2: 115–126.
18. Khoziainov, S. A. 2008. "Nekotorye problemy i metody kvantitativno-strukturnogo izucheniia avtorskikh stylei". *Izvestiya Rossiiskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. Y. Gertsena*, 63: 378–383.
19. Yatskiv, Mykhailo. 1973. *Vybrani tvory*. Kyiv: Dnipro.
20. Grieve, J. W. 2005. *Quantitative Authorship Attribution: A history and an evaluation of techniques*. Simon Fraser University.
21. Holmes, D. I. 1985. "The Analysis of Literary Style A Review". *Journal of the Royal Statistical Society. Series A (General)*, 148: 328–341.
22. Holmes, D. I. 1998 "The Evolution of Stylometry in Humanities scholarship". *Literary and Linguistic Computing* 13(3): 111–117.
23. Hoover, D. 2008. *Quantitative Analysis and Literary Studies*. In: *A Companion to Digital Literary Studies*, edited by Susan Schreiban and Ray Siemens. Oxford: Blackwell. http://digitalhumanities.org/companion/view?docId=blackwell/9781405148641/9781405148641.xml&chunk.id=ss1-6-9&toc.id=0&brand=9781405148641_brand
24. Jones, S. 2012. "When Computers Read: Literary Analysis And Digital Technology". *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*, 38: 27–30.
25. Kešelj, V., and Peng, F., and Cercone, and Thomas, N. C. 2008. "N-gram based author profiles for authorship attribution". *Proceedings of the conference Pacific Association for Computational Linguistics, PACLING*, 3: 255–264.
26. Siemens, R. 2002. "A New Computer-assisted Literary Criticism?" *Computers and the Humanities*, 259–267.
27. Wright, D. 2017. "Using word n-grams to identify authors and idiolects: A corpus approach to a forensic linguistic problem". *International Journal of Corpus Linguistics*, 22: 212–241.

Калымон Юлия, Кульчицкий Игорь, Лихнякевич Игорь. Энтропия биграмм як метод формального аналізу художественних текстів. В статтю прослідковані етапи становлення, обозначены основні об'єкти і проблеми в застосуванні методів квантитативної лінгвістики в вивченні ідіолекта письменників на матеріалі їх творів. Серед найбільш розповсюджених методів називають вирахування кількості слогів в слові, довжини слів, довжини речень, розподіл знаменательних частин мови / службових частин мови, багатство словникового запасу і др. В той же час все актуальніше стають і такі об'єкти досліджень, як биграми і їх ентропія. Інтерес до них обумовлюють можливістю аналізу незначительних текстових фрагментів, а також відсутністю необхідності в затратному і трудомісткому процесі попередньої підготовки текстів (розметка, часторечової атрибуції). Підкреслено значимість і актуальність цієї тематики в зв'язі з розвитком комп'ютерних технологій і програмного забезпечення, а саме створення відповідного дослідницького корпусу. Зазначено, що згаданий метод зможе доповнювати дослідження художественних творів і дозволить внести більше об'єктивності в традиційну методіку. Новизна роботи заключається в застосуванні методу аналізу ентропії биграмм як одного з перспективних в вивченні інформаційно-статистичних властивостей художественних текстів з метою якісного аналізу особливостей творчої манери письменників і її порівняння з загальноязыковими показателями. Вперше така методика дослідження застосована для аналізу творчості новелл В. Стефаніка і М. Яцківа, а також поезії П. Карманського. Такий вибір обумовлений однорідністю хронологічного (для всіх трьох авторів) і жанрового критеріїв (для новеллістів В. Стефаніка і М. Яцківа). Поезія П. Карманського вибрана для проведення паралелів між прозаїчними і поетичними творами. Предложено напрями подальших досліджень на основі отриманих результатів.

Ключові слова: статистичні методи, частотність, биграма, ентропія, ідіолект, масив текстів.

Kalymon Yuliia, Kulchytskyi Ihor, Likhniakievych Ihor. The Entropy of Bigrams as Formal Analysis Method of Literary Texts. The article describes stages of formation, main objects and problems in the application of methods of quantitative linguistics in the study of the idiolect of writers on the material of their works. According to the literature analysis among the most common methods are the calculations of the number of syllables in a word, word length, sentence length, distribution of parts of speech / function words, the richness of vocabulary, etc. At the same time such objects of research like bigrams and their entropy are becoming more relevant nowadays. It is caused by the possibility of analyzing minor text fragments, as well as by the absence of the need for a costly and time-consuming process of preliminary preparation of texts (markup, part-of-speech attribution). The significance and relevance of this subject was stressed in connection with the development of computer technologies and software, namely, the creation of an appropriate research corps. It is noted that this method of research of literature will be able to complement literary studies and will allow bringing more objectivity into traditional methods. The novelty of the work is the application of the method of entropy analysis of bigrams as one of the promising in the study of information and statistical properties of literary texts with the purpose of qualitative analysis of the features of the creative manner of writers and its comparison with general language indicators. For the first time such technique was used to analyze novellas by V. Stefanyk and M. Yatskiv, as well as the poetry of P. Karmanskyi. This choice of authors is due to the homogeneity of the chronological (for all three authors) and genre criteria (for the novelists V. Stefanyk and M. Yatskiv). Poetry by P. Karmanskyi was chosen to draw parallels between prose and poetic works. Further research perspectives based on the results are outlined.

Key words: statistical methods, frequency, bi-gram, entropy, idiolect, array of texts.

УДК 811.111'373.613+821.111(71)'06-3.09Грекул

Ірина Калиновська

УКРАЇНІЗМИ В АНГЛОМОВНІЙ КАНАДСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ ЛІЗИ ГРЕКУЛ «ПІСНЯ КАЛИНИ»)

Статтю присвячено вивченню запозичень українського походження, висвітлено аспектів їхнього вживання в англomовній канадській літературі. Аналіз відображає чинники, які впливають на використання українізмів, їхні семантичні особливості, способи запозичення та асиміляції на прикладі роману канадської письменниці українського походження Лізи Грекул «Пісня Калини». Українізми відображають реалії, унікальні для української національної культури, історії, способу життя, а також функціонують як маркер української національної ідентичності, українськості, яку можна розуміти як один з аспектів канадійності в сучасній мультикультурній Канаді, адже вона пов'язана з поточними дослідженнями питань етнічності, національності та мультикультуралізму в канадській літературі. Українськість головних героїв роману підкреслюється авторкою як національними символами України, так і вживанням українізмів у творі. Виявлені українізми проаналізовано і розподілено на семантичні групи, зокрема топоніми, антропоніми та соціально-побутову лексику. До найбільш поширених українізмів належать слова на позначення українських національних страв, музичних інструментів, а також антропоніми. Розглянуто їхню фонетичну й граматичну асиміляцію. У перспективі увага повинна бути зосереджена на вивченні факторів, які впливають на особливості вживання українізмів у творах інших англomовних письменників українського походження, різних варіантах англійської мови, їхні особливості у порівняльному аспекті.

Ключові слова: запозичення, українізм, українськість, семантична група, спосіб запозичення, асиміляція.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мова є важливою для національної ідентичності, але необхідно зазначити, що процеси мовної та етнічної ідентифікації українців в Канаді різняться. Так, Ю. Жлуктенко у своїй монографії «Українська мова на лінгвістичній карті Канади» зазначає, що коли в Канаді не залишиться жодної людини, яка б розмовляла українською мовою, можна запевняти, що ніякої асиміляції власне не сталося: мова та культура зникли, зате залишилася «ідентичність» [3]. Тобто, навіть майже повністю втративши свою мову, канадці українського походження продовжуватимуть ідентифікувати себе українцями.

Жити за межами України – означає адаптуватися та асимілюватися в новому суспільстві, а це веде до того, що носії української мови або забудуть з часом рідну мову повністю, або прилаштують її структуру та лексику до нових соціокультурних умов Канади, або використовуватимуть українську мову диференційовано до певних ситуацій та потреб. В

останньому випадку йдеться про вживання українізмів як вираження українськості і пов'язане з національною культурою, побутом, історією України, сучасною дійсністю.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Ірина Грабовська зазначає, що українськість можна розглядати в кількох аспектах, зокрема як «зв'язок з українською громадою», «українську ідентичність» та «вживання українізмів» [9, с. 10]. Авторка аналізує визначення українськості насамперед як «українську культурну ідентичність», тобто любов до українського фольклору, пісні, традицій та способу життя, а також як «основу існування українського народу». У найширшому значенні термін «українськість» означає бути українцем незалежно від території проживання [13].

Питання української мови та етнічної належності, змішаної ідентичності висвітлюються в англомовній канадській літературі. Зокрема, у книзі «Unbound: Ukrainian Canadians Writing Home» (2016), котра цього року виграла літературну премію «Кобзар» в Канаді, Лінда Ледоховські заявляє, що «українськість» слід розуміти як синонім поняття «канадськість», а «етнічний» – це є канадський» [11].

Аналізуючи нові підходи до канадської літератури, Ліза Грекул зазначає, що «канадська література була сформована письменниками різного культурного походження» [8, с. 370]. Вона зауважує, що «коли англо-канадське суспільство почало визнавати цінність груп національних меншин для мультикультурної нації, українські канадці почали пишатись українською народною музикою, танцями та мистецтвом. Вони, хоча іноді критично ставлячись до цього етнічного відродження, користуються як прямо, так і опосередковано від відкритості англо-канадського суспільства до культурного розмаїття» [8, с. 371]. Англомовні канадські письменники українського походження відчувають нагальну потребу і відповідальність «задокументувати особисті та персональні розповіді свого народу» як частину «канадської історії», а також висвітлити непросте співвідношення між національною ідентичністю та мовою і реальністю [8, с. 372].

Мета і завдання статті. З огляду на вищевикладене, слід зазначити, що вивчення українськості та її відображення в мові українізмів, – є необхідним, оскільки «мова народу, народності чи діаспори – це генетичний код національної культури, запорука самобутності та самозбереження» [4]. Українізмами є слова, їхні значення, граматичні форми, словосполучення тощо, запозичені з української мови [5]. Важливо дослідити особливості вживання українізмів в англомовній канадській літературі, зокрема на прикладі роману Лізи Грекул «Пісня Калини» (*Kalyna's Song*).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ліза Грекул – доктор філософії, доцент університету Британської Колумбії, письменниця та літературознавець, дослідниця канадської літератури, зокрема меншин, діаспорних письменників тощо [12]. Її перший роман «Пісня Калини» вийшов у 2003 році. Авторка характеризує його як «*a comic bildungsroman about a young Ukrainian Canadian woman*» [8, с. 370]. У її другій книзі «*Leaving Shadows: Literature in English by Canada's Ukrainians*» (2005 p.) письменниця так пише про свій перший роман: «*I wrote the novel with re-invention in mind. My goal was to write a Ukrainian Canadian story that hadn't been told before – a story set not in the distant pioneering days but in the multicultural heyday of the 1980s and early 1990s; a story shaped as much by humour as by hardship; a story that would explore ethnic "roots" without focusing on going "back" to Ukraine*» [7, с. 235].

У статті «*Re-Placing Ethnicity: New Approaches to Ukrainian-Canadian Literature*» Ліза Грекул, канадська письменниця українського походження, усвідомлює необхідність перегляду своєї етнічної належності. «Коли я дійсно про це подумала, то замислилася, чи достатньо в мені «українськості», щоб писати про це. Я відвідувала уроки української мови в початковій школі і десять років танцювала українські танці. Вдома ми їли українські страви. Але я не розмовляла (і досі не розмовляю) українською» [8].

Пошук своєї ідентичності, українськості в романі «Пісня Калини» є основним. «*I might not speak Ukrainian, and I might not belong to any of dance groups and church clubs, but I'm just as Ukrainian as they are*» [6, с. 203]. Це думки головної героїні Колін. В університеті вона записалася на курс початкової української мови, але зазнала невдачі при її вивченні. Всі студенти в групі,

окрім неї, повністю двомовні, вільно володіють як англійською, так і українською мовами. «*They all come from the same Ukrainian immersion school in Edmonton, they all seem to go to the same Ukrainian church, nearly all of them belong to the Ukrainian Club at the university. At least half of them are Shumka dancers*» [6, с. 204].

Найчастіше пошук своєї ідентичності виражається у внутрішній драмі головної героїні, а в результаті – у її поведінці та принципах. Коли Колін їде до Свaziленду (Південна Африка), її пошук українськості продовжується: «*I might not speak Ukrainian, but I still feel Ukrainian. And I might feel Ukrainian, but that doesn't mean I'm guilty for every historical injustice perpetrated by other Ukrainians. So what if I've never been to Ukraine?.. I don't see why it's so hard for people to get. Ukrainian Canadian*» [6, с. 344].

У цьому аспекті роман «Пісня Калини» є суперечливим і здобув популярність у Канаді та Україні. У назві твору ми бачимо символ України, *калину*, яка є втіленням краси, любові, материнства, крові і безсмертя душі, основним елементом українських традицій з незапам'ятних часів. В українських народних піснях калина асоціюється з дівчиною, невинністю, любов'ю, щастям і нещастям. У романі *Kalyna* – це ім'я тітки головної героїні, яка зовсім не схожа на інших людей: «*... she wasn't like other people... Most of the time she acted like a little kid... You couldn't count on her to follow a conversation properly because she was constantly drifting in and out of her crazy world... One part of her brain still works properly. She remembers Ukrainian things especially. The Ukrainian part of her brain is completely normal*» [6, с. 4]. Головна героїня стверджує, що *Kalyna* – це Колін українською, «*Colleen is ... the Ukrainian version of hers*» [6, с. 5].

Українськість головних героїв підкреслюється як національним символом України, прапором, так і вживанням українізмів у творі. Так, представники українських танцювальних колективів, які беруть участь в українському національному фестивалі в Дофіні (Манітоба, Канада), несуть прапори з назвами їхніх колективів: «*Dance groups walk together, carrying flags and banners to identify themselves, and where they're from. Our mothers have worked for weeks sewing an enormous blue banner on which they stitched our club's name – in English and Ukrainian – with white thread. The banner says Desna – Дусна, St. Paul, Alberta*» [6, с. 9].

Більшість українізмів в аналізованому творі стосуються української національної культури, в тому числі музики, літератури та танців, які відіграють важливу роль у житті українців [1]. Ми можемо їх поділити на такі семантичні групи: 1) топоніми; 2) антропоніми; 3) соціально-побутова лексика.

Серед українізмів зазвичай найчастіше трапляються топоніми, географічні назви на заході Канади, місці зосередження українських етнічних груп [10]. В аналізованому романі це топоніми на зразок *Poltava, Kyiv, Podillia, Bukovyna, Desna*. Також знаходимо антропоніми, наприклад: *Maria, Kalyna, Tetiana, Katja* тощо. Імена та прізвища людей охоплюють значну частину українізмів і посідають друге за кількістю місце в романі: *Demkiw, Babiuk, Yuzko, Faryna, Kowalchuk* і т. д. Українськість головних героїв також підкреслюється вживанням слів на зразок *tato, baba, gido*, наприклад: «*Then, on Christmas Day, we go to Baba and Gido's house in Vegreville for a big turkey dinner*» [6, с. 219].

До соціально-побутової лексики належать слова, які використовуються кожен день. Це найбільша за кількістю лексем група. До неї входять слова на зразок *divchyna, baba, pysanka, nachynka*, словосполучення, наприклад: *chervona rozha*, речення на зразок *Kazala meni maty, Ya zaspivayu sohodni odnu pisnya*. Так, головна героїня пояснює своїй подрузі, як писати писанки: «*Pysanka-making is based on the same principles as batik... Pysanky comes from the word pysaty, to write...*» [6, с. 287].

У романі часто використовуються слова, пов'язані з музикою, оскільки головна героїня співає українські пісні та бере участь в українському фестивалі. Це назви танцювальних колективів, груп: *Desna, Volya, Vesna, Cheremosh*, музичних інструментів, наприклад: *tsymbaly, trembita, sopilka, bandura*: «*Shcho to za bandura, shcho ne khoche hrat? Shcho to za divchyna, shcho ne vmiie kokhat?*» [6, с. 29].

До соціально-побутової лексики входять також слова на позначення традиційних українських страв: *varenyky, mlyntsi, pampushok* тощо: «Two old women sell *pyrohy* and *kolbasa* from inside a trailer that's been converted into a portable kitchen» [6, с. 14].

Основними способами вживання українізмів в англійській мові є фонетичні запозичення, тобто слова транслітеруються (*baba, Provody, sopilka*); дослівний переклад, тобто переклад слова або його словоформи (*electric kistkas, pysanky-making, the kobza-player*); пояснювальний переклад (*pysanky* чи *Ukrainian Easter eggs, chervona roza* чи *red rose*). Потрапляючи в англійську мову, українізми проходять фонетичну асиміляцію, адаптуючи українські фонети та їх сполучення до англійського фонетичного стандарту, зокрема наголосу у слові. Процес граматичної асиміляції проходить інтенсивніше. Українські іменники приймають форму множини за допомогою продуктивної флексії *-s* (*kistkas, banduras*) чи присвійну форму (*Kalyna's*). Ряду слів українського походження властива широка вживаність в атрибутивній функції, тобто українські іменники підлягають конверсії і вживаються в англійській мові як прикметники (*the annual Pyrohy Supper, Pysanka Festival*).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведений аналіз довів лінгвістичне твердження, що основна функція українізмів у сучасній англійській мові є номінативною, вони називають реалії, унікальні для української національної культури, історії, способу життя. Поряд з основною номінативною функцією українізми функціонують як маркер української національної ідентичності, українськості.

Аналіз роману англо-канадської письменниці українського походження Лізи Грекул «Пісня Калини» показав, що українськість ще має значення для українців Канади третього та четвертого поколінь. Її можна розуміти як один з аспектів канадійності в сучасній мультикультурній Канаді, адже вона пов'язана з поточними дослідженнями питань етнічності, національності та мультикультуралізму в канадській літературі. У перспективі увага повинна бути зосереджена на вивченні факторів, які впливають на особливості вживання українізмів у творах інших англійськомовних письменників українського походження, різних варіантах англійської мови, їхні особливості у порівняльному аспекті.

Джерела та література

1. Ажнюк Б. Мовна єдність нації: діаспора й Україна / Б. Ажнюк. – К. : Рідна мова, 1999. – 451 с.
2. Балицька Ю. О. Суспільно-політична діяльність Конгресу українців Канади : автореф. дис ... канд. політ. наук / Ю. О. Балицька. – Чернівці, 2009. – 20 с.
3. Жлуктенко Ю. О. Українська мова на лінгвістичній карті Канади / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Наукова думка, 1990. – 176 с.
4. Мазуркевич О. Р. Овсянико-Куликовський Дмитро Миколайович // Українська мова: енциклопедія / О. Р. Мазуркевич. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 391–392.
5. Ткаченко О. Б. Українізм // Українська мова : енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 646.
6. Grekul L. *Kalyna's Song* / L. Grekul. – Regina : Coteau Books, 2004. – 391 p.
7. Grekul L. *Leaving Shadows: Literature in English by Canada's Ukrainians* / L. Grekul. – Edmonton : University of Alberta Press, 2005. – 256 p.
8. Grekul L. *Re-Placing Ethnicity: New Approaches to Ukrainian-Canadian Literature* / L. Grekul // *Home-work: Postcolonialism, Pedagogy, and Canadian Literature*. – Ottawa : University of Ottawa Press, 2004. – P. 369–385.
9. Hrabovska I. *Philosophical and Worldview Content of Category «Ukrainianness»* / I. Hrabovska // *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*. – Kyiv, 2014. – P. 10–12.
10. Kalynovska I. *Canadian Toponyms of Ukrainian Origin in Ethnolinguistic and Linguocultural Aspects* / I. Kalynovska // *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки*. – № 6 (331). – Луцьк, 2016. – С. 102–106.
11. Ledohowski L. *Introduction: Ukrainian Canadian Poet Pedagogues* / L. Ledohowski // *Unbound: Ukrainian Canadians Writing Home*. – Toronto : University of Toronto Press, 2016. – P. 3–22.
12. Lisa Grekul // *Faculty of Creative and Critical Studies*. – Access: <https://fccs.ok.ubc.ca/faculty/lgrekul.html>
13. *Ukrainianness* // *WordSense*. – Access: <http://www.wordsense.eu/Ukrainianness/>

References

1. Azhnyuk, Bohdan. 1999. *Movna yednist natsiyi: diaspora y Ukrayina*. Kyiv: Ridna mova.
2. Balytska, Yulia. 2009. “Suspilno-politychna diialnist konhresu ukrainsiv Kanady”. PhD diss., Chernivetskyi natsionalnyi universytet.

3. Grekul, Lisa. 2004. *Kalyna's Song*. Regina: Coteau Books.
4. Grekul, Lisa. 2004. "Re-Placing Ethnicity: New Approaches to Ukrainian-Canadian Literature". *Home-work: Postcolonialism, Pedagogy, and Canadian Literature*, 369–385. Ottawa: University of Ottawa Press.
5. Grekul, Lisa. 2005. *Leaving Shadows: Literature in English by Canada's Ukrainians*. Edmonton: University of Alberta Press.
6. Hrabovska, Iryna. 2014. «Philosophical and Worldview Content of Category «Ukrainianness»». *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 10–12.
7. Kalynovska, Iryna. 2016. "Canadian Toponyms of Ukrainian Origin in Ethnolinguistic and Linguocultural Aspects". *Naukovyy visnyk Shchidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky*, 102–106.
8. Ledohowski, Lindy. 2016. "Introduction: Ukrainian Canadian Poet Pedagogues". *Unbound: Ukrainian Canadians Writing Home*, 3–22. Toronto : University of Toronto Press.
9. Mazurkevych, Oleksandr. 2000. "Ovsianko-Kulykovskiy Dmytro Mykolayovych". *Ukrayinska mova: entsyklopediia*, 391–392. Kyiv: Ukrayins'ka entsyklopediia.
10. Tkachenko, Orest. 2004. "Ukrayinizm". *Ukrayinska mova: entsyklopediia*, 624–625. Kyiv: Ukrayinska entsyklopediia.
11. Zhuktenko, Yuriy. 1990. *Ukrayinska mova na linhvistychniy karti Kanady*. Kyiv: Naukova dumka.
12. WordSense. 2018. *Ukrainianness*. Accessed January 31. <http://www.wordsense.eu/Ukrainianness/>
13. Faculty of Creative and Critical Studies. 2017. *Lisa Grekul*. Last modified October 10. <https://fccs.ok.ubc.ca/faculty/lgrekul.html>

Kalynovska Iryna. Ukrainianisms in English Canadian Literature (Using the Source Material from the Novel «Kalyna's Song» by Lisa Grekul). The article is devoted to the study of borrowings of Ukrainian origin, covering the aspects of their usage in English Canadian literature. The analysis reflects the factors that influence the use of Ukrainianisms, their semantic peculiarities, methods of borrowing and assimilation using the source material from the novel «Kalyna's Song» by the Canadian writer of Ukrainian origin, Lisa Grekul. Ukrainianisms reflect realities unique to Ukrainian national culture, history, lifestyle, and also function as a marker of Ukrainian national identity, Ukrainianness, which can be understood as one of the aspects of Canadianness in modern multicultural Canada, as it is related to current research on ethnicity, nationality and multiculturalism in Canadian literature. The Ukrainianness of the main characters of the novel is emphasized by the author using national symbols of Ukraine, as well as Ukrainianisms in the novel. They are analyzed and divided into semantic groups, in particular toponyms, anthroponyms and social vocabulary. The most commonly used Ukrainianisms include the words denoting Ukrainian national dishes, musical instruments, and also anthroponyms. Their phonetic and grammatical assimilation are considered. In the future, attention should be focused on the study of factors that affect the peculiarities of Ukrainianisms usage of in the works of other English-speaking writers of Ukrainian origin, different variants of the English language, their peculiarities in the comparative aspect.

Key words: borrowing, Ukrainianism, Ukrainianness, semantic group, method of borrowing, assimilation

Калиновская Ирина. Украинизмы в англоязычной канадской литературе (на примере романа Лизы Грекул «Песня Калины»). Статья посвящена изучению заимствований украинского происхождения, аспектам их применения в англоязычной канадской литературе. Анализ отражает факторы, которые влияют на использование украинизмов, их семантические особенности, способы заимствования и ассимиляции на примере романа канадской писательницы украинского происхождения Лизы Грекул «Песня Калины». Украинизмы отражают реалии, уникальные для украинской национальной культуры, истории, образа жизни, а также функционируют как маркер украинской национальной идентичности, украинскости, которую можно понимать как один из аспектов канадийности в современной мультикультурной Канаде, ведь она связана с текущими исследованиями вопросов этничности, национальности и мультикультурализма в канадской литературе. Украинскость главных героев романа подчеркивается автором как национальными символами Украины, так и употреблением украинизмов в произведении. Обнаруженные украинизмы проанализированы и распределены в семантические группы, в частности топонимы, антропонимы и социально-бытовую лексику. К наиболее распространенным украинизмам относятся слова для обозначения украинских национальных блюд, музыкальных инструментов, а также антропонимы. Рассмотрена ихняя фонетическая и грамматическая ассимиляция. В перспективе внимание должно быть сосредоточено на изучении факторов, влияющих на особенности употребления украинизмов в произведениях других англоязычных писателей украинского происхождения, различных вариантах английского языка, их особенности в сравнительном аспекте.

Ключевые слова: заимствования, украинизм, украинскость, семантическая группа, способ заимствования, ассимиляция.

ЧАСТИНОМОВНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ЧАСУ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано темпоральні орієнтації лексичних одиниць сучасної англійської мови за частиномовним критерієм. Хоча вивченню одиниць з темпоральною семантикою присвячено багато праць, зокрема дослідженню лексичних одиниць поля часу англійської мови в системі мовних засобів, та зафіксовані спроби лінгвістів охарактеризувати всі мовні засоби з темпоральною семантикою, проблема залишається актуальною й відкритою для досліджень. Метою даної статті є дослідження філософської категорії часу в її мовному вираженні. Для досягнення мети необхідно з'ясувати місце філософської категорії часу у системі мови та визначити часовий аспект усіх частин мови в лексико-семантичній системі сучасної англійської мови. Методом суцільної вибірки виокремлено 543 лексичні одиниці із семою часу (196 іменників, 117 прикметників, 102 прислівники, 81 дієслово, 36 прийменників, 11 сполучників). За частиномовним критерієм лексико-семантичне поле *часу* розпадається на 6 лексико-семантичних мікрополів (іменникове, прикметникове, прислівникове, дієслівне, прийменникове й сполучникове). На основі критерію семантичної близькості в кожному лексико-семантичному мікрополі є певна кількість лексико-семантичних груп. Семантична структура темпоральних слів виглядає як ряд кіл, що торкаються одне одного і частково накладаються одне на одне, що дає нам можливість говорити і про взаємопроникність окремих темпоральних значень.

Ключові слова: час, темпоральність, мікрополе, лексико-семантичне поле, лексико-семантичний варіант, сема, полісемія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розгляд значення слова як структури є досягненням семасіології XX-го століття [5, с. 10]. Повний семантичний опис поля складається з аналізу синтагматичних та парадигматичних зв'язків ключового слова [6; 7; 8].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Семантичний аналіз мовних одиниць здійснюється на матеріалі різних частин мови, оскільки лексико-семантичні поля (ЛСП) формуються на основі подібності одиниць за одними компонентами й протиставлення – за іншими. Парадигматичні зв'язки слів виявляються у присутності однакових компонентів у значеннях різних лексем та наявності спільних сем, їхній повторюваності у семемах різних лексичних одиниць що і робить певні слова парадигматично пов'язаними. Під структурою розуміємо сукупність зв'язків і відношень між елементами системи (в нашому дослідженні – між елементами ЛСП). Елементом поля, згідно із загальноприйнятими положеннями, є лексична одиниця або лексико-семантичний варіант (ЛСВ) багатозначного слова, оскільки всередині семантичної структури слова інтегральна ознака поля може бути присутня не в усіх варіантах.

Мета і завдання статті. Метою даного дослідження є виділення та опис лексико-семантичного поля часу. Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати ряд поставлених завдань, а саме: 1) *з'ясувати*, які ж лексичні одиниці входять до вказаного лексико-семантичного поля; 2) установити кількість цих лексичних одиниць; 3) у межах виділеного ЛСП *виокремити* мікрополя та лексико-семантичні групи (ЛСГ) за частиномовним критерієм; 4) *визначити* долю семи в межах ЛСП; 5) *виділити* ядро та периферію за критерієм семантичного змісту досліджуваних лексем за долею семи часу; 5) *дослідити* семантичні зв'язки на основі критерію семантичної близькості між ЛСГ у межах ЛСП, яке досліджуються.

Для виконання поставлених завдань будемо досліджувати та аналізувати семантичну структуру виокремлених іменників, прикметників, прислівників, дієслів, прийменників та сполучників. Під семантичною структурою, за І. В. Арнольд, розуміємо сукупність можливих для слова ЛСВ та відношення між ними [2, с. 59].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У дослідженнях ЛСП наявність неоднорідної структури поля дозволяє виділити *домінанту* (*архісему*, за термінологією В. Г. Гака) у значенні спільної родової семи, навколо якої поєднані одиниці лексико-семантичного поля часу. У нашому випадку це слово *time*. Структурна роль *домінанти* (ядерний компонент значення в аспекті частиномовної приналежності слова та його

узагальненого категоріального значення) полягає в уподібнювальній функції, яку вона виконує в межах певного ЛСП, а стосовно загальної лексичної організації ця домінанта виступає як ознака диференційна.

Базуючись на принципах семного змісту та багатозначності при дослідженні ЛСП часу в англійській мові, ми розглядаємо семний склад ЛСВ номінативних одиниць, що входять до складу поля, за допомогою компонентного аналізу, метою якого є максимально повне виявлення семної структури [9, с. 120; 11, с. 341]. У межах мотиваційного аспекту розгляд ЛСП часу включає аналіз полісемії.

Отже, структура лексико-семантичних поля **часу** є досить складним утворенням, яке характеризується певною кількістю мікрополів та лексико-семантичних груп.

При аналізі категорії часу перш за все розрізняють *минуле, теперішнє та майбутнє*. Домінантою (архісемою) в досліджуваному ЛСП є іменник **time**, який має такі ЛСВ: 1) *день, дні тижня, місяць, рік, пора року*; 2) *період часу, проміжок часу, інтервал*; 3) *необмеженість часу, періоду*; 4) *простір, відстань часу*; 5) *показник часу*. У функції означення **time** має такі ЛСВ: *темпоральний, регулярний, який триває довгий, короткий проміжок часу, пізніше, раніше*. Дієслово **time** має ЛСВ *виміряти та підраховувати час, узгоджувати, вибирати час, рухатися затрачаючи час, тривати якийсь час та безупинно*. Темпоральні прислівники означають *тимчасово, постійно, нескінченно*, а прийменники та сполучники *вказують на послідовність в часі, тривалість на період часу та короткий проміжок часу*.

Методом суцільної вибірки виокремлено 543 лексичні одиниці із семою часу (196 іменників, 117 прикметників, 102 прислівники, 81 дієслово, 36 прийменників, 11 сполучників).

Для уточнення внутрішньої структури досліджуваних слів встановлюємо частку семи темпоральності в семантичній структурі кожної досліджуваної лексичної одиниці та ступінь їхньої стійкості. Наступним кроком є визначення порогу для встановлення груп досліджуваних лексем за ступенем усталеності семи часу. Підрахунки показали, що показник ступеня усталеності частки семи темпоральності коливається від 0 (максимальний ступінь усталеності) до 100 (мінімальний ступінь усталеності). Відкидаємо максимальний та мінімальний рівні й розподілимо решту лексичних одиниць на п'ять груп: високий ступінь усталеності, ступінь вище середнього, середній, нижче середнього й низький. Для цього різницю між показниками останнього перед мінімальним ступенем (тобто 85,72 у темпоральних іменниках) і першого після максимального ступеня (тобто 1,88 у темпоральних іменниках) поділимо на 5 сукупностей. Одержана частка 16,77 буде показником порога для встановлення груп іменників за ступенем усталеності семи темпоральності.

Аналогічним способом визначаємо показники порога виділення груп лексичних одиниць у межах кожної частини мови. Ці показники дорівнюють 16,24 – для темпоральних прикметників, 17,22 – для темпоральних прислівників, 19,10 – для темпоральних дієслів, 17,10 – для темпоральних прийменників та 14,67 – для темпоральних сполучників.

За показниками ступеня усталеності семи темпоральності виділяємо ядро й периферію досліджуваного ЛСП часу. До *ядра* входять лексичні одиниці, які потрапили в зону максимального, високого та вище середнього рівня усталеності, а периферійну зону будуть складати лексичні одиниці, охоплені ступенем нижче середнього, низьким і мінімальним.

Ядро ЛСП часу складають 276 лексичних одиниць: 102 іменники, 45 прикметників, 53 прислівники, 49 дієслів, 24 прийменників, 4 сполучники.

Решта 164 лексичні одиниці складають периферію досліджуваного ЛСП.

Наступним кроком буде дослідження ЛСГ темпоральних лексичних одиниць та аналіз їх семантичної структури. Отже, за частиномовним критерієм лексико-семантичне поле *часу* розпадається на 6 лексико-семантичних мікрополів (іменникове, прикметникове, прислівникове, дієслівне, прийменникове й сполучникове). На основі критерію семантичної близькості в кожному лексико-семантичному мікрополі є певна кількість лексико-семантичних груп (ЛСГ). Розподіл лексичних одиниць із семою часу здійснюється на базі критерію семантичної близькості та семантичного змісту.

При виділенні ЛСГ темпоральних ЛО до уваги беремо класифікації темпоральної лексики, запропоновані М. І. Рудометкіною [10] та З. Н. Вердієвою [4]. У межах лексико-семантичного

поля, утвореного іменниками, виокремлюють такі лексико-семантичні групи: 1) назви неточних часових відрізків (час, пора, період, епоха, ера тощо); 2) назви точних часових відрізків (секунда, хвилина, година, доба, тиждень, місяць, рік, століття тощо); 3) назви пір року (весна, літо, осінь, зима); 4) назви частин доби (ранок, південь, вечір, ніч); 5) назви місяців (січень, лютий і т. д.); 6) назви днів тижня (понеділок, вівторок і т.д.) [3, с. 398–399]; 7) історичний період та умови; 8) раз – подія [175, с. 311]; 8) сприятливий та несприятливий час [12, с. 415].

Таким чином, лексико-семантичне мікрополе іменників уключає 9 лексико-семантичних груп: назви місяців, пори року, дні тижня, тривалість (duration) (35%): лексичні одиниці, що позначають тривалість на довший період часу та на короткий відрізок часу, а також позначають обмеженість і необмеженість дії, яка триває, іменники на позначення тривалості на період часу (регулярність, додатковий період, протяжність часу), необмеженість у часі, момент (короткий відрізок часу (short point of time)), іменники, що вказують на послідовність в часі (succession) (25 %), іменники, що позначають час, в який відбувається певна дія, іменники, що позначають «сприятливий і несприятливий» час, іменники, що окреслюють кількість часу для якоїсь певної дії. Також виділяємо іменник *waste*, що має значення «даремна трата часу»: *We should never have gone – it was a total waste of time* (L., p. 1612).

Залежно від ознак, які уточнюють часові параметри лексико-семантичне мікрополе прикметників включає 3 лексико-семантичні групи: 1) прикметники на позначення тривалості (duration) (55 %), прикметники, які означають «тривалість протягом року», прикметники, які вказують на «тривалість протягом місяця», прикметники, які називають «тривалість протягом тижня», «безкінечний проміжок часу», «сприятливий та несприятливий час»; 2) прикметники на позначення послідовності в часі (succession) (44 %), прикметники, які вказують на теперішній час (present), прикметники, що репрезентують і майбутній час (future), (близьке майбутнє), прикметники – покажчики минулого часу (past) (далеке минуле), та прикметники, які вказують на дію, що відбувається в той самий час; 3) прикметник *ample*, який означає «більш ніж достатньо».

Лексико-семантичне мікрополе прислівників розпадається на 2 лексико-семантичні групи: лексико-семантична група 1: прислівники, що позначають послідовність (succession) (54 %). До цієї групи ми також включаємо прислівники, що вказують на теперішній час, прислівники, що вказують на минулий час (передування) та прислівники, що вказують на майбутній час; лексико-семантична група 2: прислівники, що позначають тривалість (duration) (46 %). Дана група включає такі підгрупи: ЛСГ1₁ – тривалість до певного періоду: *about, hitherto, still*. ЛСГ1₂ – тривалість на короткий проміжок часу: *awhile, currently, here, instantaneously, just, last, lately, meanwhile, meantime, momentarily, nowadays, occasionally, quick, quickly, rapidly, recently, shortly, simultaneously, sometimes, swiftly, temporarily*. ЛСГ1₃ – тривалість на певний період часу: *constantly, continually, enduringly, forever, frequently, further, long, overnight, throughout*. ЛСГ1₄ – безкінечність: *endlessly, eternally, infinitely, timelessly*. ЛСГ1₅ – регулярність / нерегулярність: *afternoons, annually, biannually, casually, daily, evermore, fortnightly, inopportunately, often, regularly, seldom*.

Лексико-семантичне мікрополе дієслів включає 6 лексико-семантичних груп: лексико-семантична група 1: дієслова на позначення тривалості, що означають «тривати якийсь час» (34 %): *coincide₁* (Ох.), *continue, convalesce, decline, deposit* (класти на деякий час), *endure, enter, intervene, expire, extend, fly, have* (обмежений період), *hold, last, live, recess, run, sit, span, spread, stay, straddle, stretch, take*; до цієї групи ми включаємо протилежні за значення лексичні одиниці із семою «призупинити на деякий час»: *adjourn, park, postpone, separate*, лексико-семантична група 2: дієслова на позначення послідовності в часі із семантичною ознакою «**рухатися, переноситися в часі**» (29 %): *accrue, advance, approach, coincide₂* (Ох.), *come, connect, delay, dog, drag, draw, elapse, fly, follow, go, loiter, near, pass, progress, reach, separate, spend, synchronize, turn, while*; лексико-семантична група 3: дієслова, що означають «витрачати, проводити час» (21 %): *court, dally, dawdle, diddle, dillydally, dissipate, do, idle, invest, laze, loaf, niggle, potter, putter, trifle, waste*. У цій групі уточнюємо сему «даремна витрата часу»: *to diddle, to idle, to while, to dillydally, to trifle, to dally*. Наприклад: *Don't diddle. We have a lot of work to do* (Ох., p. 321); *Yesterday he idled away the hours watching television* (Ох., p. 589); *We whiled away the time at the airport reading magazines* (L., p. 1631). лексико-семантична група 4: дієслова, що означають «узгоджувати, вказувати час» (10 %): *adjust, arrange, fix, harmonize, point, regulate, set, stagger*; для прикладу наведемо такі

речення із словників: *You'd better adjust the time to go to bed* (Ох., р. 15); *Could you regulate the time of these cars' working* (L., р. 1192); лексико-семантична група 5: дієслова, що означають «затрачати, заповнювати час» (4,8 %): *engage, occupy, engross, fill* (на короткий період); лексико-семантична група 6: дієслова, що означають «вимірювати час» (1,2 %): *measure*.

В аспекті часової характеристики система лексичних одиниць теж є динамічною, ті ж самі прийменники створюють дещо інші групування і відношення [11]. Ці три типи орієнтацій в часі встановлюються за допомогою різноманітних прийменників. Відповідно англійські прийменники поділяються на групи, пов'язані, з одного боку, з уточненням *тривалості періоду часу*, а з іншого, – з *вказівкою на характер часового відношення*.

Лексико-семантичне мікрополе прийменників уключає 2 лексико-семантичні групи. За кількістю темпоральних ЛСВ групи виявилися однаковими у відсотковому сенсі. Лексико-семантична група 1: прийменники, що вказують на тривалість (*duration*) (50 %), головним, чином належність подій до того часу, що виражає обставина), а саме: *about, at, down, on, in, inside, into, under, within, for, during, over, through, throughout, to*. Прийменники за семантичною ознакою «обмеженість періоду часу» – обставина вводиться прийменниками: *at (at five o'clock, at dawn)*; «тривалість часу із значенням дня та дати» – *in, of, on (on Sunday, on a holiday, in the second week of January, the first of May)*; «протиставлення щодо тривалості періоду часу» об'єднують прийменники *at, in, on*; «зіставлення тривалості дії з тривалістю періоду часу» виражають прийменники: *down, during, into, over, through, throughout*. Прийменник *during* вказує на загальний період часу в: *during those 20 minutes, during the two years they stayed there*. (Ох., р. 361). Прийменник *over*, навпаки, підкреслює, що період часу є цілісним: *Over the past twenty years child casualty figures have been rising consistently* (L., р. 1008). Семантичною ознакою прийменника *through* є «безперервність дії протягом даного періоду часу»: *He sat by me through the afternoon and evening helping me to arrange the facts* (L., р. 1507).

У цій групі спостерігається загальне протиставлення названих вище підгруп і в їхніх межах окремих прийменників. Крім того, членам підгруп протиставляються окремі прийменники. Так, прийменник **about** (узагальненість часу) протистоїть прийменникам *at* і *in* (конкретність вказівки): *About twelve o'clock, however, his calm was rudely shaken* (L., р. 3). Прийменник *under* свідчить про належність фактів до періоду часу відомої тривалості, вказуючи при цьому на імена осіб: *under the Stuarts, under Richard 111* (W., р. 806). У цій же групі можна класифікувати прийменники за такою самою семантичною ознакою, як "міра періоду часу". Цей ряд протиставлень складають прийменники *for* і *within*, а також прийменник *in*. Прийменник *for* вживається у складі обставин, що виражають міру часу існування якогось факту: *to be married for many years, to study at home for the rest of the day* (Ох., р. 459). Прийменник *in, inside* вживається у складі обставин, що виражають часові межі завершеності дії або їх регулярності: *to smoke a packet of cigarettes in two hours* (Ох., р. 598); *to finish the work inside a year* (Ох., р. 617). Прийменник *within* підкреслює той факт, що дія не виходить за межі часу, вказаного обставиною: *to start with in the hour* (W., р. 854). До цієї групи належить і прийменник *around*, що вказує на часовий центр подій: *Around March 21 the sun is close to the vernal equinox; thus it moves near the equator with zero declination* (Ох., р. 59).

Лексико-семантична група 2 об'єднує: а) прийменники, що вказують на послідовність (*succession*) (50 %): а) передування того, про що йдеться у реченні, моменту чи періоду часу, позначеного обставиною: *before, beyond, by, near, till (untill), of, towards*. У цій групі деякі прийменники вносять деякі смислові уточнення. Прийменники *till* і *untill* вказують на часову обмеженість: *to wait somewhere till 6 o'clock* (L., р. 1513). Така ж функція і прийменників *by, near*: *By autumn the book was finished* [L., р. 175]; *my party near Easter* (L., р. 947). Так само, як і в першій групі, до складу другої входить прийменник, що протистоїть усім її членам – *beyond*. Він вказує на те, що факти, викладені в реченні, належать до періоду часу, який виходить за межі, встановлені обставиною: *I have been kept from home beyond my promised hour* (L., р. 111); б) прийменники, що вказують на події, які відбулися після певного періоду часу: *after, since, past, upon*. Найточніше значення передає прийменник *after*, решта прийменників вносять додаткові уточнення. Так, прийменники *on* і *upon* свідчать про одночасність дій або про їх щільну

послідовність: *On leaving school he went as office boy to a firm of solicitors* (Ох., р. 807). Уживання прийменника *since* вказує, що період часу, встановлений обставиною, є початком здійснення того, про що говориться у реченні: *This sort of thing was new since the day when he came to England* (L., р. 1339); в) прийменники, що вказують як на період часу, що передує, так і на той, що йде далі: *between, from* (початок в певний час). Ці прийменники протистоять усім вищеназваним, бо потребують одночасного встановлення початкової і кінцевої межі цього періоду *between four and five o'clock* (L., р. 111); г) подія відбувається в той самий час: *against, with. This wine improves with age* (L., р. 1644). Англійські прийменники часу утворюють систему, що ґрунтується на протиставленні груп прийменників одна одній.

Лексико-семантичне мікрополе сполучників розпадається на 2 лексико-семантичні групи, однакові за кількістю темпоральних ЛСВ: лексико-семантична група 1: сполучники, що вказують на послідовність (succession): *after, as, while, yet, before, since, till, until* (передування); лексико-семантична група 2: сполучники, які вказують на регулярність: *if, when, whenever*.

При семантичному й структурному аналізах інтерес виявляється саме до тих лексичних одиниць, які складають ядро (350 ЛО), оскільки їм властиве максимальне лексико-семантичне навантаження. Аналіз показав, що найчастотніші ЛСВ із семами (компонентами) *duration, succession* наявні у всьому ядерному частиномовному масиві.

Сема «*duration*» (відповідно тривалість на короткий проміжок часу та довгий період часу, регулярно чи нерегулярно, безкінечно) присутня в таких іменниках: *administration, aeon, break, century, continuation, course, date, daytime, distance, durability, duration, Easter, epoch, era, evening, expiry, extention, flash, fortnight, frequency, generation, holiday, idleness, infancy, instant, interim, jiffy, life, lesson, long, millennium, month, night, occupation, point, practice, progress, quarter, renaissance, ride, run, rush, semester, space, spread, stage, stretch, temporariness, trice, trot, trough, walk, way, week, youth*; у **прикметниках**: *biennial, bimonthly, ceaseless, centennial, daily, fortnightly, immemorial, infinite, inopportune, momentary, mortal, new₂ (L.), opportune, postnatal, quarterly, rambling, regular, seasonal, short, temporary, weeklong, weekly, yearlong*; у **прислівниках**: *about, afternoons, annually, awhile, daily, eternally, evermore, fortnightly, further, here, hitherto, instantaneously, just, last, lately, meantime, momentarily, nowadays, quickly, recently, seldom, shortly, simultaneously, sometimes, still, temporarily*; у **дієсловах**: *adjourn* (зупинка на деякий час), *coincide₁ (Ох.), continue, deposite, endure, enter, expire, extend, fly, have, hold, intervene, run, sit, spread, stretch, take*; у **прийменниках**: *about, at, down, during, for, in, into, on, over, through, to, under, within*; у **сполучника**: *if*.

Сема «*succession*» (відповідно передування та послідовність у часі, дія, яка відбувається в той самий час) характерна для іменників: *antiquity, calendar, concurrence, future, morrow, simultaneity, tomorrow, tonight, weekday, yesterday, yesteryear*; прикметників: *after, ago, ancient, archeozoic, bygone, chronological, close, concurrent, contemporaneous, far, former, forthcoming, forward, menstrual, near, new₁(Ох.), previous, primary, remote, simultaneous, sometime, timely*; прислівників: *afterwards, ago, anon, away, beforehand, distantly, forward, hereafter, heretofor, immediately, inside, near, off, on, over, presently, previously, scarcely, since, sometime, straight, theretofore, up, upwards, yesterday*; дієсловам: *advance, approach, coincide₂(Ох.), come, connect, drag, draw, elepse, follow, go, pass, postpone, reach, turn*; прийменників: *after, against, before, by, from, of, past, since, till, towards, with*; сполучників: *after, while*.

Окрім того, для ядерних іменників властиві сема «сприятливий час (**pleasant time**)»: *chance*; «кількість часу (**the amount of time**)»: *margin, region*; «час для певної дії (**time for something**)»: *bedtime, field, mealtime, stop, tide* та 12 місяців й 7 днів тижня.

Схематично зображуємо семантичні відношення в ядрі у ЛСП часу таким чином (див. рис. 1). Найбільш частотні семи позначаємо жирним шрифтом.

Як бачимо, семантична структура темпоральних слів має вигляд ряду кіл, які торкаються одне одного і частково накладаються одне на одне, що дає нам можливість говорити і про взаємопроникність окремих темпоральних значень.

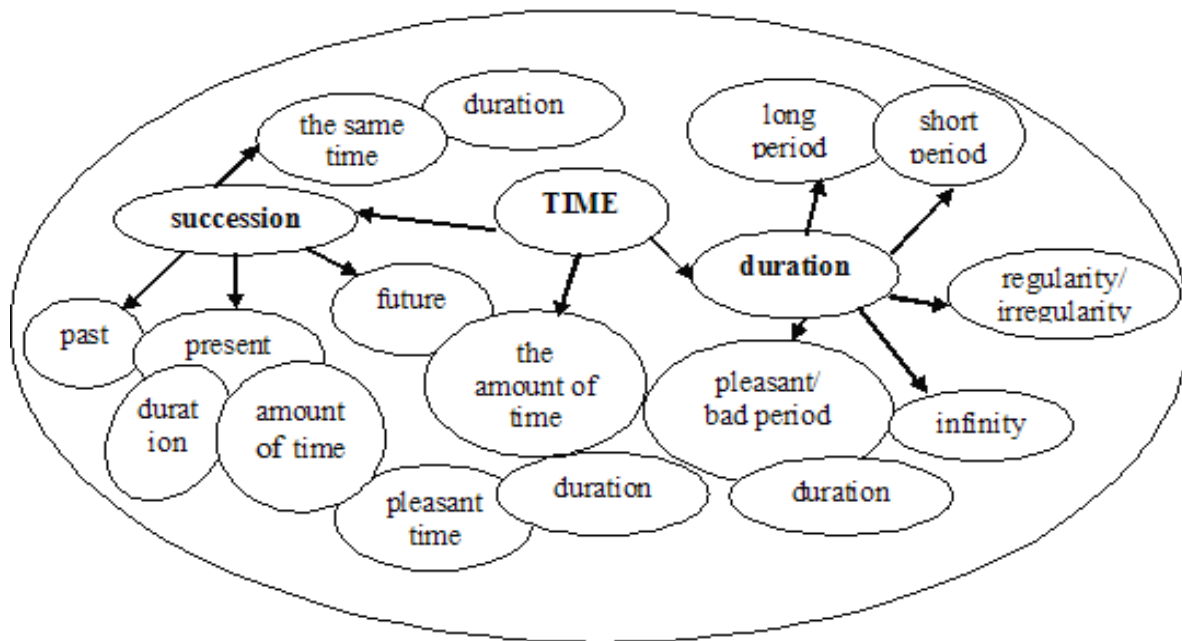

Рис. 1. Семантична структура ядра ЛСП «time»

У досліджених темпоральних лексичних одиницях спостерігаємо явище полісемії, яке частково спостерігається в темпоральних лексичних одиницях. Полісемантичними є 6 лексичних одиниць. Зокрема це 3 темпоральні іменники: **interval**, **slot**, **time**. Розглянемо декілька прикладів.

Так, іменник **interval** описаний семами «тривалість і на період часу, і на короткий проміжок часу»: *The interval between arrest and trial can be up to six month* (L., p. 745) (period of time); *The bell rang at half-hourly intervals* (L., p. 745) (short period). Іменник **slot** означає «і тривалість, і сприятливий час для певної дії»: *A regular ten-minute slot on the breakfast show* (L., p. 1354) (short period); *This record has occupied the Number One slot for the six past six weeks* (Ox., p. 116) (opportunity). Іменник **time** позначає «тривалість, теперішній час та кількість часу для певної дії»: *We waited for a time and then went home* (Ox., p. 1251) (period of time); *What time is it?* (Ox., p. 1251) (present time); *I don't have time for reading this days* (Ox., p. 1251) (portion of time). Коли йдеться про події, дієслово **coincide** може означати те, що подія відбувається або в той самий час, або протягом того самого часу: *Her arrival coincided with our departure* (Ox., p. 218) (duration); *The Suez crisis happened to coincide with the uprising with Hungary* (L., p. 251) (at the same time). 2 прикметники **new** та **old** позначають і період тривалості дії, і послідовність, будучи в опозиційних відношеннях. Проілюструємо на прикладах: *They went to Australia to start a new life there* (L., p. 954) (a period seems to offer better opportunities); *Everything in the department seems new to her* (Ox., p. 781) (modern, not existing before); *My car's older than yours* (L., p. 984) (having existing for a long time); *Things were different in the old days* (Ox., p. 805) (past time).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Лексика – це не механічне нагромадження слів, а система; лексико-семантичні поля характеризуються зв'язком слів або їхніх окремих значень, а також системним характером цих зв'язків, що забезпечує безперервність смислового простору. Повністю поділяємо погляд А. Вежбицької на те, що кожне поле – це своєрідна мозаїка слів, де кожне окреме слово має певне місце в лексико-семантичному просторі. Ця мозаїка не збігається в різних мовах, бо кожна мова по-своєму членує об'єктивний світ. Специфіка лексико-семантичних полів виявляється в кількості наявних у полі слів і в характері опозиції між компонентами поля [64, с. 109].

Таким чином, аналіз лексичних одиниць, які утворюють лексико-семантичні групи, дав можливість повністю розкрити семантичну структуру лексико-семантичного поля та виявити,

окрім внутрішньослівних зв'язків, ще й зовнішні зв'язки, що і буде перспективою подальшого дослідження.

Джерела та література

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособ. / И. В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
2. Арнольд И. В. О применении табличного метода анализа в семасиологических исследованиях / И. В. Арнольд // Науч. докл. высш. шк. филол. науки. – 1967. – № 4. – С. 56–63.
3. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежицкая ; пер. с англ. / отв. ред. М. А. Кронгауз, вступ. ст. Е. В. Падучевой. – М. : Рус. словари, 1996. – 416 с.
4. Вердиева З. Н. Семантические поля в современном английском языке / З. Н. Вердиева. – М. : Высш. шк., 1986. – 120 с.
5. Левицкий В. В. Экспериментальные методы в семасиологии / В. В. Левицкий, И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1989. – 192 с.
6. Медникова Э. М. Проблемы и методы исследования словарного состава : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Э. М. Медникова. – М., 1972. – 31 с.
7. Моисеев А. И. Единицы времени и их выражение в современном русском языке / А. И. Моисеев // *Biuletyn fonography*. – Poznań, 1973. – С. 100–106.
8. Нильсен Е. А. Лексико-семантическое поле звукообозначений в английском языке (синхронный и диахронный аспекты) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Е. А. Нильсен. – СПб., 2001. – 233 с.
9. Попова З. Д. Лексическая система языка: внутренняя организация. Категориальный аппарат и приемы изучения : учеб. пособ. / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1984. – 148 с.
10. Рудометкина М. И. Слова категории времени (на материале английского языка) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / М. И. Рудометкина. – Киев, 1972. – 233 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. *Harrap's Standard Learner's Encyclopedic Dictionary*: Harrap Books LTD, 1990. – 542 p.
13. *Longman Dictionary of Contemporary English*. – 2001. – 1668 p.
14. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. – Oxford : University Press, 1997. – 1430 p.

References

1. Arnold, Iryna V. 1991. *Osnovy nauchnykh issledovaniy v lingvistike*. M.: Vysshaia shkola.
2. Arnold, Iryna. V. 1967. "O primeneniі tablichnogo metoda analiza v semasiologicheskikh issledovaniyakh". *Nauch. dokl. vyssh. shk. filol. nauki*, 4: 56–63.
3. Vezhbtskaia, A. 1996. *Yazyk. Kultura. Poznaniye*. M.: Russkie slovari.
4. Verdiyeva, Z. N. 1986. *Semanticheskiye polia v sovremennom angliyskom yazyke*. M.: Vysshaia shkola.
5. Levitskiy, V. V. 1989. *Eksperimentalnye metody v semasiologii*. Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta.
6. Mednikova, E. M. 1972. "Problemy i metody issledovaniya slovarnogo sostava". PhD diss., Moskva.
7. Moiseyev, A. I. 1973. "Edinitsy vremeni i ikh vyrazheniye v sovremennom russkom yazyke". *Biuletyn fonography*, 100–106.
8. Nilsen, E. A. 2001. "Leksiko-semanticheskoe pole zvukooboznacheniy v angliyskom yazyke (sinkhronnyi i diakhronnyi aspekty)". PhD diss., SPb.
9. Popova, Z. D. 1984. "Leksicheskaya sistema yazyka: vnutrennyaya organizatsiya. Kategorialnyi apparat i priemy izucheniya". Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta.
10. Rudometkina, M. I. 1972. "Slova kategorii vremeni (na materiale angliyskogo yazyka)". PhD diss., Kiyev.
11. Selivanova, Olena. 2006. *Suchasna linhvistyka: terminologichna entsyklopediia*. Poltava: Dovkillia-K.
12. *Harrap's Standard Learner's Encyclopedic Dictionary*. 1990. Harrap Books LTD.
13. *Longman Dictionary of Contemporary English*. 2001.
14. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 1997. Oxford: University Press.

Каноник Наталия. Организация лексико-семантического поля времени в современном английском языке за параметром принадлежности к той или иной части речи. В статье проанализированы темпоральные ориентации лексических единиц современного английского языка за параметром принадлежности к той или иной части речи. Хотя изучению единиц с темпоральной семантикой посвящено много работ, в частности исследованию лексических единиц поля времени английского языка в системе языковых средств, и зафиксированы попытки лингвистов охарактеризовать все языковые средства с темпоральной семантикой, проблема остается актуальной и открытой для исследований. Целью данной статьи является исследование философской категории времени и ее языкового выражения. Для достижения цели необходимо выяснить место философской категории времени в языковом выражении и определить временной аспект всех частей речи в лексико-семантической системе современного английского языка. Методом сплошной выборки выделены 543 лексические единицы с семой времени (196 существительных, 117 прилагательных, 102 наречия, 81 глагол, 36 предлогов, 11 союзов). Ядро лексико-семантического поля времени составляют 276 лексических единиц: 102 существительных, 45 прилагательных, 53 наречия, 49 глаголов, 24 предлогов и 4 союза. За критерием принадлежности к той или иной части речи лексико-семантическое поле времени распадается на 6 лексико-семантических микрополей (именного, прилагательного,

наречного, глагольного, предложного и союзного). На основе критерия семантической близости в каждом лексико-семантическом микрополе есть определенное количество лексико-семантических групп. Распределение лексических единиц с семой времени осуществляется на базе критерия семантической близости и семантического содержания. Семантическая структура темпоральных слов выглядит как ряд кругов, которые касаются друг друга и частично накладываются друг на друга, что дает нам возможность говорить и о взаимопроницаемости отдельных темпоральных значений.

Ключевые слова: время, темпоральность, микрополе, лексико-семантическое поле, лексико-семантический вариант, сема, полисемия.

Kanonik Nataliia. Part Language Organization of the Lexico-Semantic Field of Time in Contemporary English

The article analyzes the temporal orientations of the lexical units of contemporary English according to the part-language criterion. Although a lot of works are devoted to the study of units with temporal semantics, in particular the study of lexical time units of the English language field in the system of linguistic means and the attempts by linguists to characterize all language means with temporal semantics are fixed, the problem remains relevant and open to research. The purpose of this article is to study the philosophical category of time and its linguistic expression. To achieve the goal it is necessary to find out the place of the philosophical category of time in the language expression and to determine the temporal aspect of all parts of the language in the lexico-semantic system of modern English. The method of the continuous sampling highlights 543 lexical units with a seme of time (196 nouns, 117 adjectives, 102 adverbs, 81 verbs, 36 prepositions, 11 conjunctions). The kernel of the lexico-semantic field of time consists of 276 lexical units: 102 nouns, 45 adjectives, 53 adverbs, 49 verbs, 24 prepositions and 4 conjunctions. According to the semantic criterion, the lexical-semantic field of time splits into 6 lexical-semantic microfields (noun, adjective, adverbial, verb, prepositional, and conjunctive). On the basis of the criterion of semantic closeness in each lexical-semantic microfield there is a certain number of lexical-semantic groups. The distribution of lexical units with a seme of time is based on the criterion of semantic proximity and semantic content. The semantic structure of the temporal words looks like a series of circles that touch each other and partly overlap on one another, which gives us the opportunity to speak about the interpenetration of individual temporal meanings.

Key words: time, temporality, microfield, lexico-semantic field, lexical-semantic variant, seme, polysemy.

УДК 81-11'42:616.89-008.454

Олена Карпіна

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ДЕПРЕСИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті досліджено особливості комунікативної поведінки депресивної особистості згідно з рівнем її комунікативної компетенції. З'ясовано, що комунікативна установка стосовно партнера з комунікації залежить від характеру депресії, у якій перебуває мовець. На цій підставі розмежовано депресію як тип особистості, депресію як стан або настрій (залежно від ступеня важкості й характеру перебігу) і депресію як наслідок інших деструктивних процесів за відсутності депресивної акцентуації. Відзначено, що комунікативна поведінка депресивної особистості тяжіє до пасивно-центрованого типу. Вияви конфліктної поведінки властиві особистостям у стані депресії, спричиненої психогенними факторами. Непряму вербальну агресію представлено у фрагментах дискурсу, які містять іронію й сарказм. Депресивні мовці, що перебувають у легкій депресії, тяжіють до кооперативного типу спілкування з орієнтацією на партнера з комунікації, демонструючи високий рівень комунікативної компетенції.

Ключові слова: комунікативна компетенція, депресивна особистість, комунікативна поведінка, мовна особистість, комунікативна установка, конфліктна поведінка, маніпуляція, кооперативний тип поведінки.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальними завданнями сучасної лінгвістики в площині антропоцентричної парадигми є оптимізація й гармонізація комунікативної взаємодії. Важливим критерієм, який диференціює мовну особистість за її здатністю до кооперації в міжособистісному спілкуванні, є комунікативна компетенція.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Комунікативна компетенція як складний і багатоаспектний феномен була предметом досліджень вітчизняних і зарубіжних учених, як-от: Ф. С. Бацевич, О. С. Іссерс, К. Ф. Седов, О. О. Селіванова, Й. А. Стернін, А. Н. Чомські, Т. Г. Винокур, М. Томаселло, В. П. Конечька, В. Б. Кашкін, В. І. Карасик тощо. Упроваджене в науковий обіг американським мовознавцем Н. Чомські, це поняття зазнало різноманітних

трансформацій, трактоване і як вроджена здатність, і як сукупність навичок, здобутих у результаті соціалізації.

Комунікативна компетенція індивіда є об'ємною структурою, що включає в себе всі інші типи компетенції людини – культурну, мовну, феноменологічну тощо, – і залежить від багатьох факторів: індивідуальних психологічних особливостей мовця (темпераменту, емоційного стану, уподобань, переваг), правильної постановки комунікативної інтенції, адекватного вибору стратегій, орієнтації в ситуації спілкування, урахування фактору адресата тощо.

Мета статті – охарактеризувати комунікативну поведінку депресивної особистості відповідно до рівня її комунікативної компетенції. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- визначити зміст поняття комунікативної компетенції в сучасних лінгвістичних студіях;
- з'ясувати кореляцію індивідуально-психологічних особливостей депресивної особистості з рівнем її комунікативної компетенції;
- виявити вербальні й невербальні засоби маніфестації комунікативної компетенції в межах кожного рівня.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Під комунікативною компетенцією ми услід за Ф. С. Бацевичем розуміємо сукупність знань про спілкування в різноманітних умовах і з різноманітними комунікантами, а також знань вербальних і невербальних засад інтеракції, умінь їх ефективного застосування в конкретному спілкуванні в ролі адресанта й адресата [1, с. 124].

Одним із визначальних критеріїв комунікативної компетенції є здатність до кооперації в міжособистісній взаємодії. Підставою для цього виступає тип домінуючої установки стосовно партнера з комунікації. У нашому дослідженні ми звернулися до класифікації К. Ф. Сєдова, який, орієнтуючись на комунікативно-прагматичний аспект дослідження комунікативної компетенції, виокремив в її межах три рівні: *конфліктний*, *центрований* і *кооперативний* [4]. Відповідно до рівня комунікативної компетенції, виявленої під час аналізу поведінки депресивних особистостей у процесі спілкування, можна говорити про конфліктний, центрований і кооперативний типи комунікативної поведінки, що характеризують ту чи іншу особистість за її здатністю до кооперації.

Особистість депресивного мовця повністю зосереджена на внутрішньому світі, будучи ув'язненою всередині обмеженого простору, – власної тілесної оболонки. Будь-який контакт із зовнішнім середовищем лише підкреслює її власну неповноцінність, тому депресивна особистість (надалі – ДО) не лише не прагне до соціалізації, але й намагається уникнути будь-яких зазіхань на її автономність [5, с. 43–46].

З іншого боку, перебування в стані депресії провокує приховані нарцистичні прояви душевної організації особистості, коли печаль починає захоплювати, а страждання – звеличувати. Тоді ущербність перетворюється на «інакшість», що межує з геніальністю, а спілкування з іншими людьми містить приховану загрозу її втратити [2, с. 11–12].

Така амбівалентність депресивного світосприйняття породжує різні моделі комунікативної поведінки, зумовлені характером перебігу депресії, особистісною акцентуацією, індивідуальними рисами мовця та іншими екстралінгвальними чинниками, які впливають на формування дискурсу ДО. Тому, зважаючи на сказане вище, доцільно розмежовувати депресивну акцентуацію, депресивний настрій і депресивний стан.

Депресивно акцентується особистість, хоча й страждає через комплекс неповноцінності, проте намагається компенсувати це відчуття через ідеалізацію комунікативного партнера [3]. Відповідно комунікативна поведінка таких особистостей буде вирізнятися товариськістю, прагненням до теплих стосунків, ігноруванням недоліків і звеличенням позитивних якостей комунікативних партнерів.

У міру розвитку депресивних якостей в індивідуумів з недепресивною структурою особистості, коли настання депресії відбувається в результаті важких травмувальних факторів або ж як вторинна реакція на деструктивні процеси (як-от алкоголізм), комунікативна поведінка таких особистостей може тяжіти до вираження конфліктності, виявленого в агресії. При більш важких формах депресії може спостерігатися відчуження, пов'язане з неможливістю налагодити контакт

з оточенням. Таким чином, ми будемо спостерігати певну комунікативну відстороненість, безініціативність, незацікавленість у партнері, ухиляння від комунікації тощо.

Домінуючим типом комунікативної поведінки за критерієм установки на комунікативного партнера є **центрований тип**, який передбачає часткове або повне ігнорування партнера з комунікації. Згідно з класифікацією К. Ф. Седова цей тип виявлено у двох різновидах: **активно-центрованому** й **пасивно-центрованому** [4]. Результати аналізу ілюстративного матеріалу засвідчили перевагу пасивно-центрованого типу комунікативної поведінки. Наприклад:

"How's biology class?" Mom asked.

Biology class was hell. I had to memorize these hormones and what they did and I hadn't been able to make flash cards because I was too busy clipping newspaper articles.

"Fine."

"How's Intro to Wall Street?" Dad asked.

A guy from Bear Stearns had visited our class, thin and bald with a gold watch. He told us that if we were interested in getting into finance, we had better work hard and smart because a lot of machines were able to make investment decisions now, and in the future, computer programs would run everything. He asked the class how many of us were taking computer science, and everybody but me and this one girl who didn't speak English raised their hands.

"Great, excellent," the guy had said. "You other people are out of a job! Heh heh. Learn comp sci."

Please die right now, I mumbled in my head, where more and more activity was taking place. The Cycling had begun to develop, although it hadn't hit hard, and I didn't know quite what it was yet.

"Wall Street is fine," I told Dad across the table (Ned Vizzini "It's a Kind of a Funny Story").

Оскільки текст – єдина матеріальна субстанція існування персонажа [6], ми можемо простежити хід його думок, у яких чітко представлено небажання спілкуватися. Картини, які постають у голові хлопця при поставлених запитаннях, не відповідають лаконічним одноманітним відповідям, вочевидь зумовленим не економією вербальних засобів, а прагненням приховати правду, щоб уникнути подальших розпитувань. Хлопець згадує невдалий урок біології, на якому йому не вдалося запам'ятати назви гормонів, а також виготовити картки. Негативне налаштування підлітка щодо перебування на заняттях виражене лексемою *hell*. Наявність модального дієслова *to have to* (*I had to memorize these hormones and what they did and I hadn't been able to make flash cards*) свідчить про те, що хлопець сприймає звичайну роботу на уроці як непосильну повинність. Інформатика теж виявилася суцільним розчаруванням, проте підліток не поспішає поділитися своїми невдачами з батьками, оскільки його думки починають неадекватне кружляння, жалюгідне у своїй неспроможності сконцентруватися, яке в розпачливому універсумі депресивного персонажа фігурує як *Cycling*. Він із острахом констатує ті зміни, що змушують його відчувати й мислити по-новому, проте не може знайти цьому пояснення: *I didn't know quite what it was yet*. Внутрішнє протиріччя між бажанням зрозуміти й неспроможністю думати викликає в нього виражене почуття тривоги й страху перед невідомим, яке він намагається зупинити зусиллям волі: *Please die right now, I mumbled in my head*.

Утручання в особистий простір депресивного комуніканта може призвести до виникнення конфліктного типу спілкування. **Конфліктний тип** демонструє установку проти партнера з комунікації. Подібна інтеракція відображає прагнення одного з учасників спілкування самоствердитися за рахунок співрозмовника. Головна відмінна риса дискурсу такого типу – наявність у ньому так званих **конфліктогенів**, що провокують сутички. Зазначений тип представлено двома різновидами: **конфліктно-агресивним** і **конфліктно-маніпуляторським**.

Конфліктно-агресивний підтип характеризується вираженою агресією стосовно комунікативного партнера, яка спричинена прагненням бачити в його поведінці ворожу або конкурентну інтенцію [4]. Агресор – соціально й психологічно неповноцінна особистість. Для того, щоб досягнути почуття соціальної повноцінності, такий комунікант повинен завдати співрозмовникові морального дискомфорту. Пряма вербальна агресія не характерна для поведінки депресивного мовця, оскільки він найчастіше спрямовує більшу частину цього негативного ефекту на самого себе з ненавистю, яка лише віддалено відповідає його актуальним недолікам [3]. Тому окремі неконтрольовані спалахи відразу змінюються самоприниженням, котрим ДО карає себе за нестримність почуттів. Наприклад:

"Nice, just throw my issues in my face, why don't you?! I'm trying here! Which is more than I can say for you. **I think you're just looking for an excuse to get rid of me.** Well, I'll make it easy for you. **Get the fuck out!**" He screamed at me.

<...>

"What are you doing? **Maggie, stop! I'm sorry!**" He begged me, trying to stop me from leaving. I swung back around.

"I'm sleeping on the couch. I'd rather sleep alone than share a bed with someone who has no respect for me!" Clay's face crumpled as he tried to grab my arm.

"**Please, Maggie.** I do respect you! So much! **I was being stupid. I'm just so scared of you leaving me.** I guess I push and push just to see if I'm right and that eventually you'll walk away. I say these horrible things just to know if you'll take it. If you'll stick by me no matter what. **But I was wrong!** I shouldn't treat you like that just to prove some sick, twisted theory in my head. **Please, don't leave me!** (Walters, A. Meredith Find You in the Dark).

Клейтон Рід – молодий чоловік, який страждає від нападів депресії (*the legion of psychiatrists diagnosed me with bi-polar disorder <...> You know, happy one minute, depressed and suicidal the next*). Самотність, хлопцем пережити через байдужість батьків, які не приділяли йому уваги в дитинстві, врешті-решт переростає в непохитне переконання, що в цьому винний лише він. Тому зустрівши дівчину, готову його підтримати, він боїться прив'язатися до неї, адже дізнавшись про нікчемність Клейтона, вона обов'язково викреслить його зі свого життя, зітре з пам'яті будь-яку згадку про таку мерзенну й жалюгідну особу *I guess I push and push just to see if I'm right and that eventually you'll walk away*. Перебування в нескінченному очікуванні їхнього розриву приводить хлопця на межу нервового виснаження, яке готове вивергнутися на поверхню за найменшої незначної причини. Вербальна агресія персонажа є скоріше маніфестацією внутрішнього стресового стану, а не усвідомленим бажанням образити співрозмовника. Гнів виступає як наслідок перебування в депресії, а не вияв комунікативного садизму:

Seeing me coming, Clay yelled at the top of his lungs. "I said get the fuck out of here!" I stopped short.

Як можна побачити з прикладів, мовне вираження конфліктно-агресивного типу комунікативної поведінки виявляється в наявності нецензурній лексиці. Невербальна поведінка, виражена засобами просодики **yelled at the top of his lungs, screamed at me**, також демонструє низький рівень комунікативної компетенції. Усвідомивши, що завдав дівчині морального страждання, хлопець карає себе самозвинуваченнями й навіть тілесно завдає собі болю:

It makes me want to take that **fucking razor blade across my skin, just to stop the way I feel in here!**" Clay pulled at his tee shirt over his chest. His breath came in rapid pants and I knew he was struggling for control.

<...>

Clay shook his head and gave a gurgling cry as **he slammed his hand into the bleacher.** Shit. I rushed over to him and took his **injured hand** in mine. **It looked as though he might have broken two of his knuckles. They were turning a nasty purple and there was the unmistakable yellow of marrow.** "What are you doing?" I cried.

Вербальна агресія не завжди має форму прямої образи. Найчастіше вона набуває вигляду неявно вираженої ілюкції, натяку. У повсякденному спілкуванні такий прояв **негативної інтенції** реалізується в жанровому утворенні, яке отримало назву «шпилька» (уїдливе зауваження) [4]:

"I had a long talk with your mother last night."

"**You talked to Mom twice in one year?**"

"**No sarcasm, please.**" He takes another bite of his sandwich and chews. "Chloe thinks you should be evaluated."

<...>

"Evaluated for what?"

He stops eating. "To see if you should go back to the hospital as an inpatient."

The cracks in the floor open wider.

"**You want to lock me up again?**"

"Chloe said she was going to call this morning and talk to you about this."

<...>

"But Mom wants to lock me up."

"The evaluation could prove her wrong—think of it that way."

"She's already scheduled the appointment, hasn't she?"

He picks up the magic wand and tilts it so the sparkles run down the inside, perfectly sealed in plastic.

"Ten o'clock, two days after Christmas."

The cracks in the floor gape open, bottomless stone canyons. I teeter on the edge.

"Lovely," I say. "I'll be able to write an essay about my Christmas vacation on the feeding farm where they stuffed tubes up my nose and made me eat butter and gave me pretty little pills and then they vacuumed out my brain and turned me into a fat zombie. What fun" (Anderson, Laurie Halse "Wintergirls").

Спочатку дівчина вдається до дошкульних коментарів стосовно рішення батьків піддати її повторному огляду з ймовірністю подальшої госпіталізації. Стурбовані пригніченим станом доньки, наслідком якого стала майже цілковита відмова від їжі, вони визнали власну безпорадність у спробах зарадити депресії дівчини, визнаючи госпіталізацію як єдиний можливий вихід із ситуації, що склалася. Проте дівчина не погоджується з таким втручанням в особистий депресивний простір. Вона намагається протистояти батькові спочатку саркастичною ремаркою стосовного відносин між розлученими батьками *You talked to Mom twice in one year*, а тоді іронічно змальовує картину свого перебування в лікарні як ідеальний спосіб проведення різдвяних канікул, який вона збирається в деталях описати в шкільному есе. Лексеми з позитивною оцінною семантикою *lovely, fun, pretty* набувають контекстуально інвертованого значення, у ньому чітко проглядається іронія: дівчина вочевидь не в захваті від багатообіцяючих перспектив перетворитися протягом канікул у «гладкого зомбі» (*fat zombie*), відгодованого, немов різдвяна гуска.

Непохитність батька в прийнятому рішенні призводить до залучення більш жорстких стратегій, у яких чітко проглядається маніпулювання, виражене у вербальних провокаціях, що комбінуює відразу два різновиди конфліктного типу комунікативної поведінки: *конфліктно-агресивний* і *конфліктно-маніпуляторський*:

"You won't be admitted unless you really need it. Don't you want to be healthy, to feel better?"

"You're just trying to get rid of me."

"I'm worried about you. I want my little girl back."

Проте це не справляє належного ефекту, так само як і подальші спроби змінити думку співрозмовника, апелюючи до його здорового глузду раціональними аргументами, що ставлять під сумнів доцільність такого радикального запобіжного заходу, як примусове перебування в лікарні:

I stand up and pace between the table and the stove.

"I tried the hospital. Twice." The cape slips off my shoulders. "You said it was the last time because I used up all the insurance."

"If you have to go inpatient, your mother will sell some stock and I'll remortgage the house. But it doesn't have to come to that. If you'd just eat—"

"I don't need to eat like you."

Dammit, Lia!" he yells. "That's not true and you know it. Are we supposed to let you starve yourself to death?"

Увірвавши терпець батька своєю непокорю, Лія провокує конфлікт, проте розлюченість батька не змінює комунікативних намірів дівчини й вона залучає більш жорсткий стиль комунікативної поведінки, у якому маніпуляція варіює від закликів до порозуміння до звинувачень, брехні й прямої вербальної агресії:

That yelling-Daddy-voice used to scare me. Now it just makes me vicious. "Your wife watches me step on the stupid scale every week."

"And your weight is going down. This week was what, 104? You swore to me you'd stay at 110."

"I have a tiny frame and a fast metabolism."

“Again with the bull!” He sprays sandwich spittle across the table. “You begged me to let you move in. You couldn’t live with your mother a minute longer. You said she was the problem and I believed you, just like I believed you when you promised to be honest.”

I try to lower my voice. The more he loses control, the more I have to hold on to it. “You suck at promises, too. All those canceled weekends, the trips we were going to take, the house you said you’d buy on a lake.”

He glares at me. “Don’t change the subject.”

“I need time, Dad,” I say. “I just can’t stick food in my mouth. I have to start my whole life over again.”

Похитнувши емоційну рівновагу співрозмовника грубими звинуваченнями *You suck at promises, too*, Лія швидко бере контроль над ситуацією, змінивши тональність спілкування з конфліктної на кооперативну *I need time, Dad*, намагаючись виграти час.

Прагненням змінити тему розмови й вплинути на емоційний стан партнера з комунікації відзначено такий фрагмент діалогу:

“When will that happen, exactly?” His voice turns ugly as well as loud, the voice that used to fight with my mother when I was supposed to be sleeping. “Sometime this year? This century?”

“I’m working on it,” I say.

“No, you’re not. You’ve been here for six months and you haven’t unpacked your damn boxes.”

“Oh, you finally noticed?” I snarl back.

“What does that mean?” he asks.

“You’re never around. Jennifer takes care of everything so you can go to your meetings and the library and your squash games and your fancy dinners. Oh, wait a minute—when have I seen this before? Got another girlfriend, Daddy? Ready for round two in divorce court? Don’t forget to line up a good shrink for Emma; she thinks you’re a god.”

Негативне ставлення до батька виражене у використанні негативно-оцінного прикметника *ugly* (*His voice turns ugly*). Підґрунтям для цього слугують дитячі травми, пов’язані з напруженими стосунками батьків: *the voice that used to fight with my mother when I was supposed to be sleeping*. Зрозумівши, що її удавана згода не справила очікуваного ефекту на батька, дівчина намагається збити його з пантелику спочатку саркастичним зауваженням, у якому вона досить прозоро натякає на відсутність батька в її житті. Вона майстерно використовує маніпулятивні техніки з метою знешкодити комунікативні наміри співрозмовника.

Дівчина докоряє батькові за байдужість і незацікавленість у її житті й житті власної сім’ї: *You’re never around. Jennifer takes care of everything so you can go to your meetings and the library and your squash games and your fancy dinners*. Вона не дає батькові опам’ятатися і буквально вибиває ґрунт з-під його ніг агресивно-насмішкуватими питаннями: *Oh, wait a minute — when have I seen this before? Got another girlfriend, Daddy*, натякаючи на розлучення з її матір’ю. Презирливе ставлення до батька виражене лексемою *Daddy*, недоречною в наявній комунікативній ситуації, а також театральнo-патетичною вставною фразою *Oh, wait a minute*. Грубий сарказм простежується також у питанні *Ready for round two in divorce court?*

Однак така вербальна агресія видається цілком контрольованою. Вона слугує оптимальним засобом при обставинах, коли досягти порозуміння імпліцитними прийомами стає неможливим. Дівчина усвідомлює, що маніпулювати спантеличеним співрозмовником набагато простіше, тому продовжує агресивно захищати свій тісний внутрішній світ від зовнішніх зазіхань:

“Stop turning this into an examination of my faults. We’re talking about you, Lia.” The lines in his face sag with disappointment. His eyes are red-rimmed with long nights and too many mistakes and a defective daughter. It’s easier to fight back when he yells. <...>

“Please, Lia.” His voice has dropped to a whisper. “Please eat.”

The merry-go-round snaps and splinters and bits of color fly through my head.

I snatch the sandwich on his plate and shove it in my mouth.

“Is this what you want?” I scream. “Look—Lia’s eating! Lia’s eating!” With every chew, I open my mouth wide so the bread and jelly and peanut butter and saliva spill into the canyons beneath us. “Are you happy now?”

Раптова зміна тактики батька у відповідь на її обурливу поведінку не входила в плани дівчини, тому, вкрай незадоволена такою комунікативною невдачею, вона починає нашивидку

забивати рот їжею, удаючи покору: *Are you happy now?*. У цьому випадку агресію виражено також невербальними засобами *scream*; а також зафіксовано в метаописі *with every chew, I open my mouth wide so the bread and jelly and peanut butter and saliva spill into the canyons beneath us*.

Критична самооцінка, що виступає і як риса характеру депресивної особистості, і як ознака наявності депресивного стану, не дозволяє депресивним людям налагодити спілкування. Тому вони намагаються уникати знайомих людей, оскільки вважають себе не гідними доброзичливого ставлення. Проте вони надзвичайно вразливі й чутливі до критики. Їх часто охоплює бажання, незважаючи ні на що, отримати дружню підтримку й визнання [5, с. 56]. Вони шукають спілкування там, де ймовірність бути викритими у своїй надуманій нікчемності зведена до мінімуму. У таких ситуаціях комунікативна компетенція депресивних особистостей сягає найвищого рівня, що в класифікації К. Ф. Седова фігурує як **кооперативно-актуалізаторський mun** [4]. Розглянемо ще один приклад:

A new woman had moved into the room next to mine. I thought she must be the only person in the building who was newer than I was, so she wouldn't know how really bad I was, the way the rest did. I thought I might go in and make friends. The woman was lying on her bed in a purple dress that fastened at the neck with a cameo brooch and reached midway between her knees and her shoes. She had rusty hair knotted in a schoolmarmish bun, and thin, silver-rimmed spectacles attached to her breast pocket with a black elastic.

"Hello," I said conversationally, sitting down on the edge of the bed. "My name's Esther, what's your name?"

The woman didn't stir, just stared up at the ceiling. I felt hurt. I thought maybe Valerie or somebody had told her when she first came in how stupid I was.

Із наведеного фрагмента ми можемо спостерігати кооперативний тип комунікативної поведінки: героїня іде на зближення з новою пацієнткою, її мета – потоваришувати з людиною, яка ще не встигла почути про її псевдонегідність. *I thought she must be the only person in the building who was newer than I was, so she wouldn't know how really bad I was, the way the rest did*. Думки дівчини відкривають доступ до глибокого комплексу неповноцінності, який заважає товариській і доброзичливій особі налагодити контакт з оточенням: *how really bad I was; how stupid I was*. Тому вона скористалася нагодою познайомитись із новоприбулою, але комунікативну діяльність реалізувати не вдалося, оскільки нова мешканка, також ДО, перебувала в стані надглибокої депресії: про це свідчить відсутність реакції орієнтації – повороту голови та погляду в бік мовця при звертанні [7].

Відсутність успіху комунікації пов'язана з емоційним станом адресата, який визначає готовність учасника спілкування сприймати співрозмовника та реагувати на нього. Цей важливий фактор не було належно проаналізовано адресантом, тому його мовленнєвий витвір не виконав свого призначення.

Важливою ознакою, яка кваліфікує мовну особистість за її здатністю до комунікативної кооперації, є характер комунікативної поведінки в нейтральному спілкуванні [4]. Соціально-психологічний фон, на якому протікає дружня бесіда, налаштовує на легку, поверхову дискурсивну поведінку, перебіг якої зумовлений асоціативним принципом, котрий полягає в тому, щоб не заглиблюватися в заплановані теми, а легко зачепивши їх, переходити до інших. Розмова точиться не лише заради отримання інформації, але й задля утвердження соціальної повноцінності, отримання психологічної підтримки від співрозмовника. Розглянемо приклад:

I certainly felt peculiar when she did that. I mean she did it so sudden and all. I know you're supposed to feel pretty sexy when somebody gets up and pulls their dress over their head, but I didn't. Sexy was about the last thing I was feeling. I felt much more depressed than sexy.

"Ya got a watch on ya, hey?"

"No. No, I don't," I said. Boy, was I feeling peculiar. "What's your name?" I asked her. All she had on was this pink slip. It was really quite embarrassing. It really was.

"Sunny," she said. "Let's go, hey."

"Don't you feel like talking for a while?" I asked her. It was a childish thing to say, but I was feeling so damn peculiar. "Are you in a very big hurry?"

She looked at me like I was a madman. "What the heck ya wanna talk about?" she said.

“I don’t know. Nothing special. I just thought perhaps you might care to chat for a while” (J. Salinger *“The Catcher in the Rye”*) [9].

Стан Холдена Колфілда, студента, залишив коледж, потерпаючи від суперечливих настроїв й виснажливих думок, можна охарактеризувати як перебування в легкій депресії. Самотність лякає його, адже, залишившись наодинці із собою, хлопець почувається ніяково: *I certainly felt peculiar*, гнітючі почуття кидають його у вир заборонених насолод, проте все, чого він потребує, – це дружнє співчуття й підтримка. Тому навіть у спробі потоваришувати з повією вбачається лише відчайдушний порив до іншого роду близькості: у цей момент вона – єдина людина, яка могла би відволікти його від депресивних думок. Ознакою кооперативного типу спілкування слугує ініціативність Холдена: хлопець намагається не помічати байдужості дівчини, її натяків щодо справжньої мети перебування в його кімнаті, відмінної від беззмислових балачок: *“Ya got a watch on ya, hey?”*; спонуканням до дій, передбачених родом її діяльності відповідно до отриманої платні: *“Sunny,” she said. “Let’s go, hey.”* Проте хлопець не поспішає скористатися набутим часом за призначенням, він ігнорує нетовариськість дівчини, компенсуючи її власною приязню. Імплицитне прохання залишитися *“Are you in a very big hurry?”*; *Don’t you feel like talking for a while* відкриває доступ до латентних процесів, що лежать в основі депресії: страх залишитися наодинці з собою.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Таким чином, слід зазначити, що комунікативна поведінка депресивних особистостей залежно від типу темпераменту, ступеня депресії та інших екстралінгвальних факторів демонструє відмінні рівні комунікативної компетенції. Так, домінуючим типом комунікативної поведінки згідно з рівнем комунікативної компетенції є центрований тип поведінки. Було відзначено тяжіння до пасивно-центрованого різновиду цього типу, коли людина в силу різних причин абстрагується від оточення, утруднюючи перебіг комунікації. Конфліктний тип спостерігається в депресивних осіб, які перебувають у стані депресії незалежно від структури особистості, часто під дією потужних травмувальних факторів. Таку комунікативну поведінку можна спостерігати у двох різновидах: конфліктно-агресивному й конфліктно-маніпуляторському. Кооперативний тип комунікативної поведінки властивий депресивним комунікантам у стані легкої депресії, спричиненої несприятливими життєвими обставинами, депресивним настроєм. Такий індивід активно шукає спілкування, його комунікативну поведінку диференційовано за такими ознаками, як ініціативність, комуникабельність, увічливість тощо.

Перспективу подальшої наукової розвідки вбачаємо в дослідженні стратегічних переваг депресивної особистості в межах кожного типу комунікативної поведінки.

Джерела та література

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
2. Кристева Ю. Черное солнце: депрессия и меланхолия / Ю. Кристева ; [пер. с фр. Д. Ю. Кралечкина]. – М. : Когито-центр, 2010. – 276 с.
3. Мак-Вильямс Н. М. Психодинамическая диагностика: понимание структуры личности в клиническом процессе / Н. М. Мак-Вильямс ; [пер. с англ. под редакцией М. Н. Глущенко, М. В. Ромашкевича]. – М. : Независимая фирма «Класс», 1998. – 480 с.
4. Седов К. Ф. Языковая личность в аспекте психолингвистической конфликтологии / К. Ф. Седов // Материалы международной научной конференции по компьютерной лингвистике Dialogue, 2002. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dialog-21.ru/digest/2002/articles/sedov/>
5. Хелл Д. Ландшафт депрессии / Д. Хелл. ; пер. с нем. И. Я. Сапожниковой. – М. : Алтейа, 1999. – 280 с.
6. Чурилина Л. Н. Антропоцентризм художественного текста как принцип организации его лексической структуры : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Чурилина Любовь Николаевна. – СПб, 2003. – 44 с.
7. Waxer P. Nonverbal Cues for Depression / P. Waxer // Journal of Abnormal Psychology. York University Canada. – Vol. 83. – # 3. – 1974. – P. 319–322

Джерела ілюстративного матеріалу

8. Anderson L. H. Wintergirls / Laurie Halse Anderson: Penguin, 2009. – 288 p.
9. Salinger J. The Catcher in the Rye / Jerome Salinger. – Paw Prints, 2008. – 214 p.
10. Vizzini N. It’s Kind of a Funny Story / Ned Vizzini: Miramax Books for Kids, 2006. – 448 p.
11. Walters A. M. Find You in the Dark / A. Meredith Walters : Simon and Schuster, 2014. – 352 p.

References

1. Batsevyich, F. S. 2004. *Osnovy komunikativnoi lingvistyky*. K.: Vidavnychiy tsentr «Akademiia».
2. McWilliams, Nancy. 1998. *Psikhoanaliticheskaia diagnostika: ponimanie struktury lichnosti v klinicheskoy protsesse*. M.: Klass. <http://osp.kgsu.ru/library/PDF/326.pdf>
3. Sedov, K. F. 2002. “Yazykovaia lichnost v aspekte psikholingvisticheskoy konfliktologii”. Paper presented at the international annual scientific meeting of computer linguistics “Dialogue”. Accessed April 17, 2018. <http://www.dialog-21.ru/digest/2002/articles/sedov/>
4. Hell, Daniel. 1999. *Landshaft depressii*. M.: Aleteia.
5. Kristeva, Yuliia. 2010. *Chirnoie solntse: depressiia i melankholiia*. M.: Kogito-tsentr.
6. Churilina, Liudmila. 2003. “Antropotsentrizm khudozhestvennogo teksta kak printsip organizatsii yego leksicheskoy struktury”. Phd diss., St. Petersburg.
7. Waxer, Peter. 1974. “Nonverbal Cues for Depression”. *Journal of Abnormal Psychology*, 83(3): 319–322. York University, Canada.

List of Sources

8. Salinger, J. 2008. *The Catcher in the Rye*. Paw Prints. Kindle edition
9. Anderson, L. H. 2009. *Wintergirls*. Penguin. Kindle edition
10. Vizzini, N. 2006. *It's Kind of a Funny Story*. Miramax Books for Kids. Kindle edition
11. Walters, A. M. 2014. *Find You in the Dark*. Simon and Schuster. Kindle edition

Карпина Елена. Коммуникативная компетенция депрессивной личности. В статье исследованы особенности коммуникативного поведения депрессивной личности согласно уровня её коммуникативной компетенции. Выяснено, что коммуникативная установка по отношению к партнеру по коммуникации зависит от характера депрессии, в которой находится говорящий. На этом основании мы разграничиваем депрессию как тип личности, депрессию как состояние или настроение (в зависимости от степени тяжести и характера протекания) и депрессию как следствие других деструктивных процессов при отсутствии депрессивной акцентуации. Отмечено, что коммуникативное поведение депрессивной личности тяготеет к пассивно-центрированному типу, который предполагает полное или частичное игнорирование партнера по коммуникации. Личность депрессивного говорящего полностью сосредоточена на внутреннем мире, будучи заключенной внутри ограниченного пространства – собственной телесной оболочки. Любой контакт со внешней средой лишь подчеркивает ее собственную несостоятельность, поэтому депрессивная личность не только не стремится к социализации, но и пытается избежать любых посягательств на ее автономию.

Проявление конфликтного поведения свойственно личностям в состоянии депрессии, вызванной психогенными факторами. Отличительной чертой такого типа коммуникативного поведения выступает наличие в нем *конфликтотенов*, провоцирующих столкновения. Поскольку прямая вербальная агрессия не характерна для поведения депрессивных личностей, то неконтролируемые вспышки гнева мгновенно сменяются актами самоунижения и извинения, выступая средствами последующей гармонизации общения. Косвенная вербальная агрессия представлена в фрагментах дискурса, которые содержат иронию и сарказм как неотъемлемые элементы коммуникативного жанра «колкость».

Депрессивные коммуниканты, которые находятся в легкой депрессии, тяготеют к кооперативному типу общения с установкой на партнера по коммуникации, демонстрируя высокий уровень коммуникативной компетенции. Они дружелюбны, внимательны к собеседнику, пытаются наладить контакт при любых обстоятельствах.

Ключевые слова: коммуникативная компетенция, депрессивная личность, коммуникативное поведение, языковая личность, коммуникативная установка, конфликтное поведение, манипуляция, кооперативный тип поведения.

Karpina Olena. Communicative Competence of Depressive Personality. The article features the communicative behaviour of the depressive personality according to the level of his/her communicative competence. It has been found out that the communicative attitude towards the communicative partner depends on the nature of the depression in which the speaker is. According to this, we differentiate between depression as a characterological type of personality, depression as a state or mood (depending on the severity and the course) and depression as a result of other destructive processes in the absence of depressive accentuation. The depressive speaker is completely concentrated on the inner world, being imprisoned within a limited space, – their own physical body. Any contact with the external environment emphasizes their own inadequacy, therefore, the depressive individual does not only fail to crave for socialization, but also tries to avoid any intrusion upon his/her autonomy.

It has been noted that the communicative behaviour of a depressive personality tends to a passive-centred type. The manifestation of an uncooperative behaviour is peculiar to individuals in the state of depression under the influence of severe psychogenic factors. Indirect verbal aggression is presented in fragments of discourse, which contain irony and sarcasm. Depressive communicants in the state of mild depression tend to cooperative communicative type having positive attitude towards the communication partner, demonstrating a high level of communicative competence.

Key words: communicative competence, depressive personality, communicative behaviour, linguistic personality, communicative setting, conflict behaviour, manipulation, cooperative type of behaviour.

ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИЙ ДИСКУРС: ВИЗНАЧЕННЯ, КОНСТИТУТИВНІ ОЗНАКИ ТА ПРИНЦИПИ АНАЛІЗУ

У статті розглядається характеристика психотерапевтичного дискурсу: його визначення, конститутивні ознаки та принципи аналізу. Визначено актуальність дослідження, зумовлену тим, що теорія дискурсу є однією з найбільш розвинених царин сучасної антропоцентричної лінгвістики, разом з тим психотерапевтичний дискурс ще недостатньо висвітлений у науковій літературі з мовознавства. Зазначено, що психотерапевтичний вплив є поширеним типом комунікативної активності, однак його тактико-стратегічний потенціал ще не був предметом спеціального лінгвістичного аналізу. Унаслідок проведеного дослідження здійснено аналіз наукових та словникових визначень термінів *психотерапія* та *психотерапевтичний дискурс*, схарактеризовано ключові конститутивні ознаки психотерапевтичного дискурсу. Окрім того, висвітлено основні принципи аналізу психотерапевтичного дискурсу.

У запропонованій статті актуальним є узагальнене розуміння психотерапії як способу надання допомоги здоровим людям в ситуаціях із психологічними труднощами. Оскільки пріоритетним у нашому дослідженні є комунікативний аспект, визначення психотерапії трактується як діяльність, спрямована на глибинне проникнення в особистість і здійснення прогресивних зрушень у її взаємодії зі світом через зміну само- і світосприймання та передбачає створення умов для повноцінного становлення особистості. Зазначено, що аналіз психотерапевтичного дискурсу базується на принципах суб'єктності, діалогічності, ідеологічності, інтенціональності та контекстуальності. Перелічені принципи аналізу не залежать від конкретної психотерапевтичної школи, оскільки виокремлення тактико-стратегічного потенціалу зумовлене специфікою психотерапевтичного спілкування, яке визначається розподілом комунікативних ролей і позицій учасників терапевтичного процесу.

З урахуванням результатів дослідження відзначено, що особливої уваги під час лінгвістичного опису аналізованого дискурсу потребують учасники психотерапевтичного сеансу – психотерапевт та клієнт, що слугує перспективою подальших студій.

Ключові слова: психотерапевтичний дискурс, аналіз, ознака, хронотоп, стратегія, тактика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Наукові пошуки сьогодення характеризуються формуванням нового розуміння психіки і світогляду, що поєднує останні досягнення науки з мудрістю найдавніших людських спільнот. Загальноприйнятою вважається думка про те, що свідомість не просто пасивно відображає об'єктивний матеріальний світ, а відіграє активну роль у створенні самої дійсності. Психічна реальність індивіда виражається й об'єктивується в його мовленні, тому дискурс є ключовим феноменом психотерапії. Іншими словами, форми об'єктивації психічної реальності – це своєрідна система дискурсивних практик, що характеризують суб'єкта в суспільстві.

Аналіз дослідження мцієї проблеми. У сучасній лінгвістиці наявний великий фактологічний і теоретичний матеріал з різних типів дискурсів – політичний, художній, медійний, правовий, медичний та ін. Із позицій теорії дискурсу і прагматики мови психотерапевтичний дискурс ще не був об'єктом спеціальних досліджень. У лінгвістичній науці цей вид спілкування як окремий тип дискурсу виділено В. І. Карасиком [4] та розглядається ним як різновид медичного дискурсу. Також варто зазначити, що більшість праць у галузі психотерапевтичного дискурсу належить дослідникам психології та психотерапії, що певним чином торкаються лінгвістичної й комунікативної проблематики [1; 2; 3; 5; 9].

Отже, **актуальність** дослідження зумовлена тим, що:

1) теорія дискурсу є однією з найбільш розвинених царин сучасної антропоцентричної лінгвістики, разом з тим психотерапевтичний дискурс ще недостатньо висвітлений у науковій літературі з мовознавства;

2) психотерапевтичний вплив є поширеним типом комунікативної активності, однак його тактико-стратегічний потенціал ще не був предметом спеціального лінгвістичного аналізу.

Мета статті – висвітлити й описати конститутивні ознаки психотерапевтичного дискурсу та основні принципи його аналізу.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

- 1) здійснити аналіз наукових та словникових визначень термінів *психотерапія* та *психотерапевтичний дискурс*;
- 2) охарактеризувати ключові конститутивні ознаки психотерапевтичного дискурсу;
- 3) визначити й висвітлити основні принципи аналізу психотерапевтичного дискурсу.

Об'єктом дослідження є психотерапевтичний дискурс, а **предметом** – його конститутивні ознаки.

Визначення та опис психотерапевтичного дискурсу викликає зацікавленість з погляду емпіричного застосування мови та філологічних знань. Проаналізуємо наукові та словникові визначення термінів *психотерапія* та *психотерапевтичний дискурс*.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Психотерапія посідає особливе місце серед різновидів професійної допомоги особистості. Непростим є питання про професійну належність психотерапії. У Радянському Союзі психотерапія входила до медичних спеціалізацій. На Заході психотерапія традиційно була напрямом практичної психології. Таке подвійне розуміння діяльності психотерапевта зберігається і дотепер. Діяльність психотерапевта розглядають відповідно до двох його професійних ролей:

1) фахівця-медика, який здійснює лікування пацієнта за допомогою як психологічного впливу, так і за допомогою специфічних медичних засобів (медикаменти, гіпноз тощо) [7, с. 10];

2) фахівця-психолога, покликаного допомагати особистості вижити у різноманітних життєвих і соціальних ситуаціях та орієнтованого на роботу з глибинними проблемами клієнта [6, с. 287]. У цьому випадку він користується лише психологічними засобами діяльності.

Більш узагальненим є таке визначення: *Психологія – це система психічного (психологічного) впливу (словом, мімікою, мовчанням, за допомогою технік, що змінюють психічні процеси й соматичний стан, дію групи чи спеціально організованого середовища) на психіку, а через неї – і на весь організм людини* [2, с. 19].

В англomовних словниках цей термін має таке лексичне значення:

1) *psychotherapy – n tech the treatment of depression, anger, and other strong feelings, as well as disorders of the mind using psychology rather than drugs, operations etc* [11, p. 1078];

Психотерапія – це лікування депресії, гніву й інших сильних почуттів та розладів психіки із застосуванням психології замість медикаментів чи операційних втручань (тут і далі – авторський переклад).

2) *psychotherapy is the use of psychological methods in treating people who are mentally ill, rather than using physical methods such as drugs or surgery. For milder depressions, certain forms of psychotherapy do work well* [10, p. 1153].

Психотерапія – це застосування психологічних методів лікування людей з психічними розладами на противагу фізичним, таким, як ліки чи хірургічне втручання. У легких формах певні види психотерапії є доволі дієвими.

Варто відзначити, що й наукові, й словникові дефініції зосереджені на протиставленні психотерапевтичних методів (вплив словом, *use of psychological methods*) традиційним медичним способом впливу. Яскравим свідченням цього є синонімічна номінація, яка використовується в англomовному дискурсі, – *talking cure* (лікування розмовою або словом).

У нашому дослідженні ми виходимо з широкого розуміння психотерапії як ефективного способу надання допомоги здоровим людям (клієнтам) у життєвих ситуаціях із певними психологічними труднощами.

Відомо, що психотерапія бере свій початок ще від психоаналізу. Поле психотерапії неоднорідне: наразі функціонує безліч різних напрямків і течій з різноманітними поглядами на джерело особистих проблем клієнта і методологією їхнього розв'язання. Окремі напрямки психотерапії Н. Ф. Калина називає дискурсивними практиками, розуміючи під цим специфічну форму використання мови для продукування мовних засобів, за допомогою чого здійснюється зміна концепту (моделі) навколишньої дійсності, трансформація системи особистісних смислів суб'єкта [3].

Конститутивними ознаками психотерапевтичного дискурсу є такі:

- 1) зміст – діалог психотерапевта і клієнта, який розповідає про свої проблеми;
- 2) учасники – психотерапевт і клієнт (пацієнт); у психотерапевта може бути ко-терапевт (помічник);

3) хронотоп – особливий простір (кабінет психотерапевта або зал, де проходить психологічний тренінг) – приміщення, де клієнт може (в умовах повної безпеки, під дбайливим наглядом терапевта, з його участю і допомогою, слідує його інструкціям) випробувати новий досвід переживання, нові способи відчувати, думати, діяти.

Визначні психотерапевти по-різному визначають мету психотерапевтичної діяльності, як, наприклад:

- «забезпечення смислових трансформацій особистісного Я» (А. Ф. Бондаренко);
- «вплив, орієнтований на розв'язання глибинних особистісних проблем людини, що лежать в основі більшості труднощів і конфліктів» (Є. Ю. Альошина);
- «переосмислення культурної та / або первинної травми» (Є. Михайлова);
- «вдосконалення зовнішнього і внутрішнього досвіду особистісного зростання» (Л. А. Петровська) [цит. за: 3, с. 99].

Очевидним є факт, що «предмет психотерапії охоплює не тільки особистість клієнта або травматичні мікроситуації, але й соціальну ситуацію загалом» (А. Г. Ковальов) [цит. за: 3, с. 99].

Спільною рисою всіх наведених вище цитат є припущення або констатація наявного травмуючого досвіду в житті особистості. Причиною тотального, масового характеру культурної травматизації в сучасній реальності може бути пережита в минулому столітті вкрай висока концентрація історичних випробувань [8, с. 34].

Н. Ф. Калина обґрунтувала лінгвістичну парадигму психотерапевтичної діяльності, що визначає основну мету такого типу спілкування, як цілеспрямовану зміну системи значень і особистісних смислів, що містяться в індивідуальному досвіді клієнта [3, с. 99]. На думку вченої, упродовж сеансу психотерапевт вибудовує єдиний семіотичний, ментальний простір. Тому, на наш погляд, психотерапевтичний дискурс можна охарактеризувати як організований символічний простір, що має своєрідне ставлення до категорії часу: простір психотерапевтичного дискурсу здатний поглинути адресата повністю, й учасники не думають про свої повсякденні заняття, оскільки їхня увага зайнята чимось важливішим, істотним, екзистенційним.

Варто відзначити, що простір психотерапевтичного дискурсу – практично повністю відокремлений простір: усе, що відбувається поза терапевтичним сеансом, йде ніби «паралельним шляхом». В одній точці зустрічі клієнта з фахівцем збігаються всі три часи (минуле, теперішнє й майбутнє), тому психотерапевтичний простір характеризується насиченістю, ущільненістю, наповнений артефактами, образами, почуттями, думками.

На думку дослідників [2; 3; 5], аналіз психотерапевтичного дискурсу повинен враховувати цілу низку принципів: принцип суб'єктності, діалогічності, ідеологічності, інтенціональності та контекстуальності.

Принцип суб'єктності відновлює в правах автора висловлювання. В цьому випадку мовець-суб'єкт передає інформацію співрозмовника (психотерапевта), а також долає свій опір: беручи участь в дискурсі, здійснює особистісні вчинки, вибудовуючи процес налагодження комунікації з іншими. Тут можна констатувати ілюкутивну (що впливає) функцію актів мови психотерапевта і клієнта.

Услід за М. М. Бахтіним принципом уважаємо факт урахування присутності іншого. Категорія суб'єктів (учасників) психотерапії, на перший погляд, проста: це сам психотерапевт і його клієнт. Однак уявна простота такої структури відображає наївний погляд на характер психотерапевтичної взаємодії [3, с. 19].

Дослідники також згадують про ненавмисну поліфонію мови учасників психотерапевтичної взаємодії, коли висловленого й почутого в ньому значно більше порівняно з тим, що клієнт хотів сказати. Клієнти неповною мірою володіють мовою, але свідомо піддаються її впливу [3, с. 417]. Надлишок сенсу в такому випадку трактується психотерапевтом як «сліди несвідомого».

Принцип ідеологічності ґрунтується на виділенні особливого пласта в структурі дискурсу – пласта ідей. Тканина дискурсу клієнта спілітається не тільки з мовних засобів (слів, словосполучень, пропозицій, образів), але і з вторинних значень дискурсу – прихованих ідей, які розташовуються в просторі конотативної семантики висловлювання. Цікаве зауваження І. Т. Касавіна про те, що «ідеологічно особливо відрізняє клієнтів з підвищеним рівнем лінгвістичної і культурної компетентності, які в своїй промові надмірно демонструють її (компетенцію) для затушовування і навіть компенсації нагальної проблеми» [5, с. 417].

Принцип інтенціональності необхідний, щоб урахувати свідомі й несвідомі інтенції клієнта «як поліморфного суб'єкта висловлювань» [5, с. 418]. Дослідники вказують, що навіть невеликі за обсягом частини дискурсу свідчать про бажання одночасно висловити і приховати несвідомі речі, пов'язані з особистістю клієнта та його біографією [5, с. 418].

Н. Ф. Калина вказані психологічні характеристики дискурсу доповнює принципом контекстуальності, так як будь-який дискурс, актуальний наразі, співвідноситься з контекстом, тобто з тим, що вже сказано, почуто й пережито. З іншого боку, актуальний дискурс клієнта звернений до його майбутніх надій, прагненням, прагнень особистісних змін [3, с. 311].

Характеристика основних принципів аналізу психотерапевтичного дискурсу засвідчує, що це суто ритуалізований процес, так як психотерапевт працює з індивідуальною проблемою клієнта та відповідає на його особистий запит.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, підсумовуючи викладене вище, ми дійшли до висновку, що:

1. У запропонованій статті актуальним є узагальнене розуміння психотерапії як способу надання допомоги здоровим людям у ситуаціях із психологічними труднощами. Оскільки пріоритетним у нашому дослідженні є комунікативний аспект, за доцільне вважаємо спиратися на визначення психотерапії як діяльності, що спрямована на глибинне проникнення в особистість і здійснення прогресивних зрушень у її взаємодії зі світом через зміну само- і світосприймання та передбачає створення умов для повноцінного становлення особистості.

2. Із проведеного аналізу наукових та словникових визначень термінів *психотерапія* та *психотерапевтичний дискурс* витікає, що психотерапевтична допомога протиставлена медичним способам впливу. У лексикографічних джерелах увагу акцентовано на почуттях людини (depression, anger).

3. Конститутивними ознаками психотерапевтичного дискурсу є його зміст, учасники та хронотоп. Виходячи з трактування психотерапевтичного дискурсу як сукупності мовних актів, орієнтованих на зміну і особистісний ріст людини, визначаємо своєрідний хронотоп психотерапевтичного типу спілкування – символічний простір, в якому сходяться три часові категорії: детерміноване **минуле** клієнта, яке **зараз** безпосередньо визначає його **майбутнє**.

4. Аналіз психотерапевтичного дискурсу базується на принципах суб'єктності, діалогічності, ідеологічності, інтенціональності та контекстуальності. Зазначені принципи аналізу не залежать від конкретної психотерапевтичної школи, оскільки виокремлення тактико-стратегічного потенціалу зумовлене специфікою психотерапевтичного спілкування, яке визначається розподілом комунікативних ролей і позицій учасників терапевтичного процесу.

З урахуванням результатів дослідження варто відзначити: особливій уваги під час лінгвістичного опису аналізованого дискурсу потребують учасники психотерапевтичного сеансу – психотерапевт та клієнт, що слугує перспективою подальшого дослідження.

Джерела та література

1. Булюбаш І. Д. Я тебя слышу. Феномены языка и речи в практике гештальт-терапевта / И. Д. Булюбаш. – Самара : Издат. Дом «БАХРАХ-М», 2014. – 272 с.
2. Бушев А. Б. Психотерапевтическая риторика : монография / А. Б. Бушев, А. К. Зиньковский, М. Г. Агкацева. – Тверь : ООО «Издательство «Триада», 2013. – 256 с.
3. Калина Н. Ф. Лингвистическая психотерапия / Н. Ф. Калина. – Киев, 1999. – 426 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 309 с.
5. Касавин И. Т. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка / И. Т. Касавин. – М. : «Канон+», 2008. – 544 с.
6. Основи практичної психології / В. Панок, Н. Чепелева, Т. Титаренко. – К. : Либідь, 2001. – 534 с.
7. Психотерапия детей и подростков / под ред. Х. Ремшмидта ; пер. с нем. – М. : Мир, 2000. – 656 с.
8. Сумина Н. В. Семантические и прагматические характеристики психотерапевтического дискурса : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.19 / Н. В. Сумина. – Нальчик, 2016. – 170 с.
9. Цапкин В. Н. Единство и многообразие психотерапевтического опыта / В. Н. Цапкин. – М. : МГППУ, 2004. – 199 с.
10. Collins COBUILD. Advanced Learner's English Dictionary. – Harper Collins Publishers, 2004. – 1712 p.
11. Longman Dictionary of English Language and Culture. – Harlow : Longman, 2004. – 1568 p.

References

1. Buliubash, Irina. 2014. *Ya tebia slyshu. Fenomeny yazyka i rechi v praktike geshtalt-terapevta*. Samara: Izdatelskiy Dom «BAKHRAKH-M».
2. Bushev, Aleksandr. 2013. *Psikhoterapevticheskaia ritorika*. Tver: OOO «Izdatelstvo «Triada».
3. Kalina, Nadezhda. 1999. *Lingvisticheskaia psikhoterapiya*. Kiyev.
4. Karasik, Vladimir. 2004. *Yazykovoy krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. Moskva: Gnozis.
5. Kasavin, Ilya. 2008. *Tekst. Diskurs. Kontekst. Vvedeniye v sotsialnuu epistemologiyu yazyka*. Moskva: Kanon +.
6. Panok, Vitalii, Tetiana Titarenko and Natalia Chepeleva. 2001. *Osnovy prakticheskoy psikhologii*. Kyiv: Lybid.
7. Remshmidt, Helmut. 2000. *Psikhoterapiya detey i podrostkov*. Moskva: Mir.
8. Sumina, Natalia. 2016. "Semanticheskie i pragmaticheskie kharakteristiki psikhoterapevticheskogo diskursa". PhD diss., Nalchik.
9. Tsapkin, Viacheslav. 2004. *Yedinstvo i mnoqoobraziye psikhoterapevticheskogo opyta*. Moskva: MGPPU.
10. Collins, COBUILD. 2004. *Advanced Learner's English Dictionary*. Harper Collins Publishers.
11. *Longman Dictionary of English Language and Culture*. Harlow: Longman, 2004.

Качмар Ольга. Психотерапевтический дискурс: определение, конститутивные признаки и принципы анализа. В статье рассматривается характеристика психотерапевтического дискурса: его определение, конститутивные признаки и принципы анализа. Определена актуальность исследования, обусловленная тем, что теория дискурса является одной из наиболее развитых сфер современной антропоцентрической лингвистики, вместе с тем психотерапевтический дискурс еще недостаточно освещен в научной литературе по языкознанию. Обращено внимание на то, что психотерапевтическое воздействие является распространенным типом коммуникативной активности, однако его тактико-стратегический потенциал еще не был предметом специального лингвистического анализа.

Как результат исследования – осуществлено обобщенное понимание психотерапии как способа оказания помощи здоровым людям в ситуациях с психологическими трудностями. Поскольку приоритетным в нашем исследовании является коммуникативный аспект, целесообразным считается определение психотерапии как деятельности, направленной на глубокое проникновение в личность и осуществление прогрессивных сдвигов в ее взаимодействии с миром через изменение само- и мировосприятия, а также предусматривает создание условий для полноценного становления личности. Из проведенного анализа научных и словарных определений терминов *психотерапия* и *психотерапевтический дискурс* следует, что психотерапевтическая помощь противопоставлена медицинским способам воздействия. В лексикографических же источниках внимание акцентировано на чувствах человека.

В результате проведенного исследования конститутивными признаками психотерапевтического дискурса названы его содержание, участники и хронотоп. Исходя из трактовки психотерапевтического дискурса как совокупности речевых актов, ориентированных на изменение и личностный рост человека, определено своеобразный хронотоп психотерапевтического типа общения. Анализ психотерапевтического дискурса базируется на принципах субъектности, диалогичности, идеологичности, интенциональности и контекстуальности. Подчеркнуто, что указанные принципы анализа не зависят от конкретной психотерапевтической школы, поскольку выделение тактико-стратегического потенциала обусловлено спецификой психотерапевтического общения, которое определяется распределением коммуникативных ролей и позиций участников терапевтического процесса. В выводах подведены итоги анализа научных и словарных определений терминов *психотерапия* и *психотерапевтический дискурс*, охарактеризованы ключевые конститутивные признаки психотерапевтического дискурса. Кроме того, освещены основные принципы анализа психотерапевтического дискурса.

С учетом результатов исследования отмечено, что особое внимание в лингвистическом описании рассматриваемого дискурса требуют участники психотерапевтического сеанса – психотерапевт и клиент, – что служит перспективой дальнейшего исследования.

Ключевые слова: психотерапевтический дискурс, анализ, признак, хронотоп, стратегия, тактика.

Kachmar Olha. Psychotherapy Discourse: Definitions, Constitutive Features and Principles of Analysis. The article deals with the characteristics of psychotherapy discourse: its definition, constitutive features and principles of analysis. The **relevance** of the research is determined due to the fact that the theory of discourse is one of the most developed realms of modern anthropocentric linguistics, however, psychotherapy discourse is not sufficiently covered in the scientific literature on linguistics. Attention is drawn to the fact that psychotherapeutic influence is a common type of communicative activity, but its tactical and static potential has not yet been the subject of a special linguistic analysis.

As a result of the research, a generalized understanding of psychotherapy as a way of helping healthy people in situations with psychological difficulties is indicated in it. Since the priority in our study is a communicative aspect, it is advisable to rely on the definition of psychotherapy as an activity aimed at the implementation of progressive changes in its interaction with the world through changes in world perception; it also provides the necessary conditions for the development of the individual. Scientific and vocabulary definitions of terms *psychotherapy* and *psychotherapy discourse* proceed that psychotherapeutic care is opposed to medical methods of influence. In lexicographic sources, attention is focused on human feelings (depression, anger).

As a result of the study, the constitutive features of psychotherapeutic discourse are represented by its content, participants and chronotop. Proceeding from the interpretation of psychotherapy discourse as a collection of linguistic acts, aimed at change and personal growth of a person, a kind of chronotope for psychotherapeutic type of communication is defined. The analysis of psychotherapeutic discourse is based on the principles of subjectivity, dialogueness, ideology, intentionality and contextuality. It is emphasized that these principles of analysis do not depend on a particular psychotherapeutic school, since the elicitation of tactical and strategic potential is defined by the specificity of psychotherapeutic communication, which is determined by the distribution of

communicative roles and attitudes of participants in the therapeutic process. The conclusions summarize the analysis of scientific and vocabulary definitions of the terms *psychotherapy* and *psychotherapy discourse*, characterize the key constitutive features of psychotherapy discourse. In addition, the main principles of the analysis of psychotherapy discourse are highlighted in the article.

Taking into account the results of the research, it was noted that special attention during the linguistic description of the analyzed discourse has to be paid to the participants of the psychotherapeutic session – the therapist and the client, and that serves as the prospect of further research.

Keywords: psychotherapeutic discourse, analysis, sign, chronotope, strategy, tactics.

УДК 811.111'373'42

Юлія Кишеня

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ УКРАЇНА В АНГЛОМОВНИХ ПРОМОВАХ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПЕТРА ПОРОШЕНКА

Стаття присвячена дослідженню концепту Україна в промовах Президента України. Матеріалом слугували тексти англомовних промов Петра Порошенка 2014, 2017 років. Актуальність теми зумовлена зростанням наукового інтересу в лінгвістиці до концепту взагалі та концепту УКРАЇНА окремо, що пояснюється стрімкою інтеграцією України у світові процеси та зацікавленістю світової спільноти у внутрішній ситуації в нашій країні. В роботі стисло охарактеризовано основні функції й особливості політичного дискурсу, до якого належать президентські промови; запропоновано визначення концепту з погляду лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного підходів; виявлено ключові слова-репрезентанти даного концепту в досліджуваних одиницях дискурсу, визначено ім'я концепту – UKRAINE; зроблено ідеографічну параметризацію лінгвокультурного концепту УКРАЇНА; заповнено слоти предметного фрейму концепту УКРАЇНА, виходячи з лінгвокогнітивних позицій, коли фрейми використовуються для побудови концептуальних структур.

Ключові слова: політичний дискурс, концепт, слова-номінатори концепту, ідеографічна параметризація, фрейм, фреймовий аналіз.

Постановка наукової проблеми та її значення. XXI століття – це ера стрімкого економічного, науково-технічного та культурного розвитку, який був би неможливий без побудови принципово нової комунікативної взаємодії як між окремими індивідуумами, так і цілими державами. Спілкування без меж і кордонів поширюється на побутовому рівні, серед наукової спільноти та навіть у дипломатичних відносинах. Явище глобалізації сприяє розвитку в сучасній лінгвістиці таких напрямків, як когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, дискурсологія, соціолінгвістика. Активно вивчаються гешталти, фрейми, скрипти, концепти та концептосфери – умовні моделі, структури, що відображають способи пізнання світу представниками різних мовних свідомостей, допомагають зрозуміти гносеологічні процеси. Серед перерахованих структур концепт привертає найбільший наукових інтерес не тільки в лінгвістиці, а й на стиках дисциплін. Різним концептам присвячено безліч наукових розвідок. У світлі всього вищезазначеного вважаємо актуальним проаналізувати концепт УКРАЇНА у промовах першої особи нашої держави – Президента України Петра Порошенка.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сьогодні багато українських лінгвістів займаються дослідженням і аналізом концептів (А. П. Мартинюк, С. А. Жаботинська, О. І. Морозова, А. М. Приходько та ін.). Але серед великої кількості робіт, присвячених вивченню концептів, нами знайдено лише дві, що висвітлюють концепт УКРАЇНА. У першій роботі розглядається концепт УКРАЇНА в сучасному англомовному газетному дискурсі [4]. В другому – розглядається цей концепт у творчості Тараса Шевченка [5]. Декілька робіт сфокусовано на концепті БАТЬКІВЩИНА (що ототожнюється в свідомості українців з концептом Україна), виконаних на матеріалі українського фольклору, української та слов'янської поезії. Однак відсутні дослідження концепту УКРАЇНА в промовах найвпливовіших осіб, які представляють державу на міжнародній арені та формують суспільно-політичну думку про Україну.

Мета роботи – дослідити й проаналізувати способи вербалізації концепту УКРАЇНА на матеріалі промов Президента України Петра Порошенка. Для реалізації цієї мети було виконано такі завдання: охарактеризовано політичний дискурс, до якого належать промови Президента; виділено з промов найменші одиниці дискурсу для аналізу концепту УКРАЇНА; виявлено засоби вербалізації вказаного концепту в промовах Президента, зроблено ідеографічний та фреймовий аналіз концепту.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У всі часи міжнародне спілкування було зумовлено дипломатичними, економічними, соціально-культурними зв'язками народів, оскільки жодна країна не розвивається ізольовано від світової спільноти. Президент Петро Порошенко – один з небагатьох політиків, що володіє англійською на дуже високому рівні. Це дозволяє йому створювати промови, заяви, спілкуватися англійською під час закордонних візитів. Наша ціль – простежити, як Петро Порошенко з допомогою висококваліфікованих спеціалістів (відомо, що тексти промов готуються цілою командою фахівців з прес-служби Президента та державного Інституту стратегічних досліджень) представляє нашу державу перед представниками інших країн, зокрема, як формується концепт УКРАЇНА в промовах президента.

Матеріалом дослідження стали промови, що зберігаються в архіві офіційного сайту Президента за 2014 та 2017 роки. 2014 рік – рік початку АТО на сході країни, початку президентського правління Петра Порошенка. Промови за 2017 рік презентують сучасний стан, сучасну ситуацію, що впливають на сприйняття концепту УКРАЇНА. Кожну промову членуємо на окремі висловлювання-тези, що найчастіше структурно дорівнюють реченню або декільком реченням.

Публічні промови Президента належать до політичного дискурсу. У своєму дослідженні вважаємо доцільним виокремити слідом за Д. Грейбером [8] такі функції політичного дискурсу: 1. поширення інформації – важлива риса політичного дискурсу стосовно адресата (*In February, when the world saw that no one could take away Ukraine's freedom – an external aggressor decided to take away a part of Ukraine's territory.*); 2. визначення порядку денного, суть цієї функції полягає в контролі за поширенням інформації (*I rely on support of your delegations for Ukraine's initiatives to ensure observance of human rights*); 3. проєкція в майбутнє та минуле, що виявляється у прогнозуванні політики на майбутнє з урахуванням позитивного чи негативного досвіду минулого (*"Values come first" – this is the truth the West would remind Ukraine of over the last years. Now it is Ukraine's turn to remind the West of this truth!*).

Концепти фіксують конденсоване колективне знання (включаючи й несвідоме) у вигляді структури, що позначається вербально. Концепт – одиниця ментального лексикону, що отримує ім'я за словом-номінатором, саме тому мовному знаку, який передає загальний зміст даного концепту найбільш сконцентровано й адекватно. При аналізі концепту треба виявити ключові слова-репрезентанти даного концепту в досліджуваних одиницях дискурсу. Зазвичай концепт співвідноситься більше ніж з однією лексичною одиницею, кількість його мовних репрезентантів пропорційна осмисленості концепту, усвідомленню наскільки глибоко поняття або явище, виражене певним концептом, пережите у досвіді народу, наскільки широко віддзеркалюється в колективній та індивідуальній свідомості. Аналізуючи концепт УКРАЇНА, ми виявили розбіжність між широтою осмислення концепту у свідомості усього народу та кількістю слів-номінаторів, що трапляються в промовах Президента. Слова, що вербалізують концепт, такі: ім'я концепту – **UKRAINE**, ім'я концепту в присвійному відмінку **Ukraine's... / ...of Ukraine**, прикметник, утворений від імені концепту, **Ukrainian**, субстантивованій прикметник **Ukrainians**, словосполучення **Ukrainian people, Ukrainian State**, особовий займенник **we** (його граматичні форми **us, our**) та іменники **nation, country, home**. Така обмежена кількість слів-номінаторів зумовлена матеріалом дослідження, а саме його належністю до політичного дискурсу та рисами цього типу дискурсу, які вже зазначено вище; зумовлена такими прагматичними чинниками, як офіційність ситуації, що виключає вживання поетичних образів, іноземна цільова аудиторія, яка не ознайомлена з українською культурою, мета промов – презентувати Україну як державу. Всі слова-номінатори акцентують на тому, що УКРАЇНА – це держава, це нація, це територія, це домівка українського народу. Розглянемо на прикладах засоби вербалізації концепту УКРАЇНА.

Ukraine wants peace and restoration of sovereignty over its territory.

Russia wants control over **Ukraine** and undermines every effort to restore our sovereign control within **Ukraine's borders**.

Russia continues the occupation of sovereign **territories of Ukraine**.

Sooner or later, peace will return to **Ukrainian** homes.

The last half-year has been a time of ultimate challenge for millions of **Ukrainians**.

the voice of the **Ukrainian people** from different parts of Ukraine

We have no right to fail against this challenge.

We will prove our dignity.

People are deliberately chased and captured only for the fact that they are citizens of their **own country** – of the **Ukrainian State**.

There is hardly more evident example of a **nation** than Ukraine, which has to fight a two-front war at the same time.

Ukraine has always been a hospitable **home** for all who came in peace.

Наше дослідження інтегрує здобутки лінгвокультурологічного та когнітивно-дискурсивного підходів.

З погляду лінгвокультурології концепт є «основною чарункою культури в ментальному світі людини» [6, с. 43]; одиницею “колективного знання/ свідомості (такою, що відсилає до вищих духовних цінностей), вербалізованою у мові і позначеною етнокультурною специфікою” [1, с. 51]; умовною ментальною одиницею, спрямованою на комплексне вивчення мови, свідомості і культури. Однією з базових процедур аналізу лінгвокультурного концепту є його ідеографічна параметризація [7, с. 261]. Ідеографічна параметризація досліджуваних концептів може бути здійснена за допомогою такої когнітивної структури, як фрейм, що є одним із способів ‘упакування’ концептуальної інформації. Фрейм визначають як когнітивну структуру, що ґрунтується на імовірнісному знанні про типові ситуації й пов’язаних з цим знанням очікувань з приводу властивостей і відношень реальних чи гіпотетичних об’єктів. Слоти, з яких складається фрейм, становлять собою порожні вузли, що заповнюються перемінними (конкретними фактами з тієї чи іншої практичної ситуації). Кожний слот містить певний тип інформації, релевантний для об’єкта/ феномена, що є денотатом/ референтом імені концепту та інших засобів його вербалізації.

Результати ідеографічного аналізу концепту УКРАЇНА дозволяють дійти висновку, що фрейми досліджуваного концепту залучають такі слоти:

1. – просторові / територіальні характеристики.

1.1. наявність кордонів: *That, within the internationally recognized **borders of Ukraine**, the military actions and the blatant occupation of parts of our sovereign territory are over. / Russia wants control over Ukraine and undermines every effort to restore our sovereign control within **Ukraine's borders**.*

1.2. територіальна цілісність: *Ukraine wants peace and restoration of sovereignty over its territory. / I (the President) am ready to discuss anything – accept one thing – **Ukraine's dismemberment**.*

1.3. окуповані території: *Ending the **occupation** and annulling the **annexation** is not only an integral precondition to a full normalization of relations between Ukraine and Russia.*

1.4. історичний, політичний розподіл території: *The voice of the Ukrainian people from **different parts of Ukraine** – eastern and western, northern and southern, free and occupied. / Last week the Ukrainian parliament adopted a law on establishing conditions for peaceful settlement of the situation in the **certain areas** of the Donetsk and Luhansk regions.*

1.5. ландшафт: *in the **steppes** of Ukraine.*

2. – часові характеристики

2.1. Україна в минулому столітті: *These Ukrainian army, these young boys (underequipped, and often unappreciated by the world) are the only thing that now stands between the reality of peaceful coexistence and **the nightmare of a full relapse into the previous century** and a new cold war.*

2.2. Україна до 2014: *To reach this goal – we will have to root out the sins that drained Ukraine's potential for such a long time and made the **two decades of independence a time of lost opportunities**. / Ukraine **was not prepared** to face the enemy.*

2.3. Україна після 2014: *“Live free!” – must be the message Ukraine and America send to the world, while standing together in this time of enormous challenge.* / *The aggression against Ukraine has become one of the worst setbacks for the cause of democracy in the world in years.*

3. – характеристики волевиявлення / державної позиції

3.1. Україна за свободу: *“Live free or die!” are the words of Ukrainian soldiers standing on the line of freedom in this war.*

3.2. Україна за суверенітет: *Ukraine has the right to defend her territory – and it will do so, with all the courage of her heart and dedication of her soul!*

3.2. Україна потребує допомоги: *Help us in that struggle, and tomorrow’s Europe will be united, stable and morally strong.*

3.3. Україна за реформи: *Ukraine’s choice was the same as America’s: freedom, democracy, and the rule of law.* / *Given the current situation in and around Ukraine, the implementation of comprehensive reforms is not a matter of Ukraine succeeding, but of Ukraine surviving.*

4. – рольові характеристики

4.1. Україна – жертва російської агресії: *Now they (Russian troops) have invaded Ukraine.* / *In February, when the world saw that no one could take away Ukraine’s freedom – an external aggressor decided to take away a part of Ukraine’s territory.*

4.2. Україна – держава-миротворець: *Ukraine has been a strong partner of this Organization in peacekeeping activities for many years.*

4.3. Україна – друг інших країн: *Ukraine has always had a special bond with the United States.* / *African countries can fully count on Ukraine as its reliable friend.*

4.4. Україна – партнер: *Today, Ukraine is taking shape as America’s natural and consequential partner in the region.*

4.5. Україна – гостинна господарка: *Ukraine has always been a hospitable home for all who came in peace.*

У межах когнітивно-дискурсивного підходу концепт постає як «оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (lingua mentalis), усієї картини світу, відображеної в людській психіці» [3, с. 90].

Із лінгвокогнітивних позицій значення кожного конкретного слова являє собою фрагмент інформації, елементи якої певним чином впорядковані, «аранжовані» у складі єдиного цілого. При цьому спосіб «аранжування» задається концептуальною структурою. Гіпотетично існують такі концептуальні структури, які є універсальними паттернами організації інформації, що вербалізується. Будучи свого роду «лекалами» для думки, вони містять обмежений набір понятійних елементів і зв’язків між ними. Для побудови концептуальних структур С. А. Жаботинська пропонує використовувати п’ять базисних фреймів, що мають свої модифікації. Це предметний фрейм, таксономічний фрейм, посесивний фрейм, акціональний фрейм і компаративний фрейм [2].

У рамках цього дослідження заповнюємо слоти предметного фрейму. У предметному фреймі одна і та ж сутність (ЩОСЬ або ХТОСЬ) характеризується своїми кількісними, якісними, буттєвими, локативними і темпоральними параметрами. Вони представлені в наборі пропозицій, де між предметом і його властивостями встановлюється зв’язок є / існує:

ЩОСЬ (УКРАЇНА) є СТИЛЬКИ (одна); e.g. *I (the President), as the Head of State, want peace for Ukraine and Europe.*

ЩОСЬ (УКРАЇНА) є TAKE (вільна, миролюбива, неподільна); e.g. *So, Russia tries to exchange peace in Ukraine for Ukraine’s freedom.* / *Only in 2017 Ukraine has initiated long-lasting ceasefires for three times – Easter, Harvest and Back to School ceasefires.* / *I am ready to discuss anything – accept one thing – Ukraine’s dismemberment.* / *“Live free!” – must be the answer, with which Ukraine comes out of this war.* / *Ukraine’s involvement in UN peacekeeping did not halt even at the height of the armed attack on my country by the Russian Federation.*

ЩОСЬ (УКРАЇНА) існує TAK (існує з порушеною цілісністю, з частково окупованою територією, страждаючи від агресії з боку Росії); e.g. *Ukraine – eastern and western, northern and southern, free and occupied.* / *Peace and security is what Ukrainians in the Donbas are striving for.* / *In reality, what we got from Russia was annexation and a war that has brought Ukraine to the brink of its survival.*

ЩОСЬ (УКРАЇНА) є / існує ТАМ (Європа, світ); e.g. *The aggression, which turned into brutal attack not only against Ukraine, but also against the human rights in the very heart of Europe. / I, as the Head of State, want peace for Ukraine and Europe. / By supporting Ukraine, you support a new future for Europe and the entire free world.*

ЩОСЬ (УКРАЇНА) є / існує ТОДІ (зараз, тоді, завжди); e.g. *For decades, Ukraine has served as a resolute contributor to global security. / Twenty years after Ukraine was invaded by one of those who vowed to respect and (if necessary) to protect Ukraine's borders. / I will focus on one thing that is at the core of Ukraine's existence today: freedom. / Ukraine has ever had in the history of the nation.*

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Промови Президента належать до політичного дискурсу та ілюструють основні функції цього дискурсу; серед слів-номінаторів, що вербалізують даний концепт у промовах, визначено такі: **UKRAINE** (ім'я концепту), *Ukraine's... / ...of Ukraine, Ukrainian, Ukrainians, Ukrainian people, Ukrainian State, we, nation, country, home*. У результаті ідеографічного аналізу концепту УКРАЇНА встановлено, що фрейми досліджуваного концепту залучають такі слоти: просторові / територіальні, часові, рольові характеристики, характеристики волевиявлення / державної позиції. Заповнено слоти предметного фрейму концепту Україна: УКРАЇНА є одна, УКРАЇНА є вільна, миролюбива, неподільна; УКРАЇНА існує з порушеною цілісністю, з частково окупованою територією, страждаючи від агресії з боку Росії; УКРАЇНА існує в Європі, світі, існує зараз, тоді, завжди. В перспективі вважаємо актуальним завершити фреймовий аналіз, заповнивши слоти таксономічного, предметного, посесивного, акціонального та компаративного фреймів.

Джерела та література

1. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт / С. Г. Воркачев. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 236 с.
2. Жаботинская С. А. Лексическое значение: принципы построения концептуальной сети / С. А. Жаботинская // Pstyga, A. (red.) Slovo z perspektywy jezykoznawcy s tłumacza. – Gdansk : Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2005. – S. 53–62
3. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М. : Моск. гос. ун-т, 1996. – 245 с.
4. Мудраченко Т. Б. Актуалізація концепту УКРАЇНА в сучасному англомовному газетному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Мудраченко Тетяна Борисівна. – Х. : Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2013. – 200 с.
5. Остапчук В. Концепт України у творчості Т. Шевченка / В. Остапчук // Київські полоністичні студії. – 2015. – Т. 26. – С. 154–158.
6. Степанов Ю. С. Константы: словарь русской культуры. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.
8. Graber, D. A. Political languages. In D. Nimmo and K. Sanders (eds), Handbook of Political Communication / D. A. Graber. – Beverly Hills : Sage, 1981. – P. 195–224.

References

1. Vorkachev, S.G. 2004. Schastie kak lingvokulturnyi kontsept. Moscow: ITDGGK "Gnozis".
2. Zhabotinskaia, S. A. 2005. "Leksicheskoe znachenie: printsypy postroeniya kontseptualnoi seti". Zlovo z perspektywy jezykoznawcy i tłumacza, 2: 53–62. Gdansk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego.
3. Kubriakova, Y. S., and Demiankov, V. Z., and Pankrats, Y. G., and Luzina L. G. 1996. *Kratkiy slovar kognitivnykh terminov*. Moscow: Mosk. gos. un-t.
4. Mudrachenko, Tetiana. 2013. "Aktualizatsiia kontseptu UKRAINA v suchasnomu anhlovnomu hazetnomu diskursi". PhD diss., Khark. nats. un-t im. V. N. Karazina.
5. Ostapchuk, V. 2015. "Konsept Ukrainy u tvorchosti T. Shevchenka". Kiivski polonistichni studii, 154–158.
6. Stepanov, Y. S. 2001. Konstanty: slovar russkoi ku'tury. Moskva: Akademicheskiv provekt.
7. Teliia, V. N. 1996. Russkaia frazeologiya. Semanticheskii, pragmaticheskii i lingvokulturologicheskii aspekty. Moscow: Yazyki russkoj kultury.
8. Graber, D. A. 1981. "Political languages". *Handbook of Political Communication*, edited by D. Nimmo and K. Sanders, 195–224. Beverly Hills: Sage.

Кишеня Юлия. Вербализация концепта УКРАИНА в англоязычных выступлениях Президента Украины Петра Порошенко. Статья посвящена исследованию концепта УКРАИНА в речах Президента Украины. Материалом послужили тексты англоязычных выступлений Петра Порошенко за 2014, 2017 годы. Актуальность темы обусловлена постоянным ростом научного интереса в лингвистике к концепту вообще и концепту Украина в частности, что объясняется стремительной интеграцией Украины в мировые процессы и заинтересованностью мирового сообщества во внутренней ситуации в нашей стране. В работе кратко охарактеризованы основные функции и особенности политического дискурса, к которому относятся выступления Президента; предложены определения концепта с точки зрения лингвокогнитивного и

лінгвокультурологічного підходів; определено имя концепта – UKRAINE, виявлені ключеві слова-номінатори даного концепта в досліджуваних одиницях дискурсу: Ukraine's... / ...of Ukraine, Ukrainian, Ukrainians, Ukrainian people, Ukrainian State, we, nation, country, home; зробана ідеографічна параметризація лінгвокультурного концепта Україна, встановлено, що фрейми досліджуваного концепта задействують слоти, які показують просторові та територіальні, часові, ролеві характеристики, характеристики волевиствлення та державної позиції. Заповнені слоти предметного фрейма концепта УКРАЇНА, виходячи з принципів когнітивної лінгвістики, коли фрейми використовуються для побудови концептуальних структур: УКРАЇНА одна, УКРАЇНА вільна, миролюбива, невіддільна; УКРАЇНА існує з порушеним суверенітетом, з частково окупованою територією, відчуваючи агресію з боку Росії; УКРАЇНА існує в Європі, світі, існує зараз, тоді, завжди. В перспективі вважаємо актуальним завершити фреймовий аналіз, заповнивши слоти таксономічного, предметного, посесивного, акціонального та компаративного фреймів.

Ключевые слова: політичний дискурс, концепт, слова-номінатори концепта, ідеографічна параметризація, фрейм, фреймовий аналіз.

Kyshenia Yuliia. Verbalisation of the Concept UKRAINE in the English Speeches of the Ukrainian President Petro Poroshenko. The article is devoted to the study of the concept UKRAINE in the speeches of the President of Ukraine. The material studied were the texts of the English speeches of the Ukrainian President Petro Poroshenko. The topicality of the investigation is due to the constant growth of the scientific interest in linguistics towards the concept in general and the concept of Ukraine in particular. The paper outlines in brief the main functions and features of the political discourse, as the speeches of the President are a part of the political discourse. The definitions of the concept are proposed in terms of linguocognitive and linguocultural approaches; the name of the concept (UKRAINE) is defined, the key words-nominators of this concept in the discourse units under investigation are identified: Ukraine's... / ...of Ukraine, Ukrainian, Ukrainians, Ukrainian people, Ukrainian State, we, nation, country, home; the ideographic parametrization of the linguocultural concept UKRAINE is made, it is defined that the frames of the concept under study involve slots that show spatial and territorial, temporal, role characteristics, characteristics of will expression and state position. The slots of the subject frame of the concept UKRAINE are filled, based on the principles of cognitive linguistics when frames are used to construct conceptual structures: UKRAINE is unique, UKRAINE is free, peaceful, integral; UKRAINE exists with broken sovereignty, with a partially occupied territory, sufferinf from Russian aggression; UKRAINE exists in Europe, the world, exists now, then, always. In the long term, we consider it important to complete the frame analysis, filling the slots of taxonomic, presentive, possessive, actional and comparative frames.

Key words: political discourse, concept, word-nominators of the concept, ideographic parametrization, frame, frame analysis.

УДК 801.54+33

Ольга Клименко

ГЕНДЕРНО НЕЙТРАЛЬНІ ОДИНИЦІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті зроблено спробу дослідити причини виникнення й особливості функціонування в мовленні певних верст населення англосовної спільноти США гендерно нейтральних займенників, що не вказують на стать і є етично нейтральними, які мали за мету створення заміни гендерно-маркованим займенникам *he* та *she*. Встановлено, що з посиленням феміністичного руху та початком боротьби за права осіб, які належать до сексуальних меншин, з'являються нові гендерно-нейтральні займенники, котрі використовують не лише феміністи, а й представники ЛГБТ спільноти як звернення до людей нетрадиційної орієнтації для підкреслення гендерної варіативності або уникнення вказівки на гендер людини. Традиційний займенник *they* у значенні однини вживається переважно для того, щоб назвати особу, стать якої не є відомою мовцеві. Нові гендерно нейтральні займенники використовуються для уникнення дискримінації жінок, називання осіб, які мають невизначений гендер і є засобом дотримання політкоректності в сучасній англійській мові.

Ключові слова: Гендер, гендерно нейтральні займенники, гендерна маркованість, гендерна варіативність, гендерна політкоректність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Останнім часом вивчення гендеру як суспільного явища викликає неабиякий інтерес серед науковців. Гендер існує у свідомості, формується у мові та реалізується через мовлення і є суспільно зумовленим розумовим конструктом, що детермінує сприйняття мовної особистості. Зміни в розумінні поняття «гендер»

як соціального феномену, впливають на сучасну мову, а отже дають базу для наукового вивчення та лінгвістичного аналізу.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Гендерна лінгвістика репрезентована культурологічними (О. Л. Бессонова, О. В. Дудолодова) та соціолінгвістичними розвідками (Г. І. Емірсуїнова). Серед напрямів гендерних досліджень – аналіз гендерної комунікативної поведінки різних вікових (А. П. Мартинюк) та професійних груп (О. І. Горошко). Звернення до аналізу гендерно нейтральних одиниць англійської мови зумовлене антропоцентричними тенденціями сучасної лінгвістики, **актуальністю** співвідношення мови та мислення, проблеми його національної та гендерної специфіки.

Об'єктом дослідження наукової розвідки слугували гендерно нейтральні займенники англійської мови США. **Предметом** аналізу стали особливості формування та функціонування гендерно нейтральних займенників в англійській мові під впливом змін, що відбуваються в сучасному англослов'янському суспільстві наприкінці ХХ – початку ХХІ століть.

Мета і завдання статті. Метою статті є визначення специфіки вживання гендерно нейтральних займенників у сучасних американських серіалах («*Shameless*», «*Billions*») представниками різних гендерних спільнот.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань:

1. Виявити специфіку використання традиційних гендерно нейтральних займенників у сучасних американських телесеріалах.
2. Встановити причини та наслідки виникнення нових нетрадиційних гендерно нейтральних займенників у сучасній англійській мові.
3. Схарактеризувати гендерно нейтральні одиниці за сферами використання представниками різних верств населення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як відомо, англійська мова багата на чоловічі форми. Боротьба з гендерною асиметрією, тобто непропорційною репрезентацією соціальних і культурних ролей обох статей, ведеться на тлі феміністичного та ЛГБТ рухів. Представники цих рухів вважають, що вживання гендерно маркованої лексики нав'язує носіям певну картину світу, в якій чоловікам відведено більш значущу роль, жінкам – підпорядковану [14, с. 217], а права сексуальних меншин взагалі не поважають. Постає питання гендерної політкоректності, що вимагає вживання гендерно нейтральних одиниць мови.

Гендерно нейтральні слова є частиною підходу до побудови політики, законодавства, соціальних інституцій тощо, в якому уникають розподілу ролей індивідів за їх статтю чи гендерною належністю з метою запобігання дискримінації, яка походить від розуміння, що деякі соціальні ролі є більш прийнятними для окремої статі, ніж інші. Починаючи з середини ХІХ століття все більше людей відчуває необхідність створення рівних умов та прав для всіх громадян, незалежно від їхньої статевої належності.

Заради того, щоб вирішити проблему дискримінації прав жінок та сексуальних меншин, комітет Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (UNESCO) пропонує альтернативні способи звертання до людей або їх опису. Наприклад, слово «*mothering*» рекомендовано замінити на «*parenting*», «*nurturing*», «*child-rearing*», «*childcare*», «*affection*», «*mollycoddling*», «*fussing*»; а «*housewife*» на «*homemaker*», «*consumer*», «*customer*» або «*shopper*». Такі лексичні одиниці, що не вказують на гендер або стать особи, про яку йдеться, є гендерно нейтральними, на відміну від гендерно маркованої лексики, що акцентує на цьому увагу.

Гендерно нейтральними є слова *spokesperson*, *mail carrier*, *astronaut* на відміну від *spokesman*, *postman*, *spaceman*. Слово *man* в ситуаціях, коли стать об'єкта не уточнена, замінюється на *person*, а в науковому дискурсі замість слова *man* необхідно використовувати словосполучення *human being* або просто *human*. Слова, що містять корінь «*man*», також мають більш політкоректні аналоги. Так, наприклад, слово «*manpower*» може бути замінено на «*staff*», «*labour*», «*work force*», «*employees*», «*personnel*», «*workers*», «*human resources*», «*human power*», «*human energy*»; а «*man-made*» – на «*artificial*», «*synthetic*», «*manufactured*», «*of human construction*», «*of human origin*», «*human-induced*», «*technogenic*», «*machine-made*» [11, с. 5].

У зв'язку з жіночим рухом у США почалася кампанія «викорінення» статево

дискримінаційної мови», в результаті якої було змінено назви 52 професій і спеціальностей [5, с. 150]. Як приклад «гендерно нейтральних» назв професій можна навести такі: *airline stewardess* – *flight attendant*, *busboy* – *waiter's assistant*, *fireman* – *firefighter*, *laundress* – *launderer*, *seamstress* – *sewist*, *waiter*, *waitress* – *waitron*. Для створення «інклюзивної мови» з власними словотворчими елементами (наприклад, «напівафікс» – *person*), можуть використовуватися запозичені афікси, зокрема, іспанський суфікс *-ista* для утворення слова *barista*, що позначає працівника ресторану, кафе, бару (незалежно від статі), який готує і подає відвідувачам каву [19, с. 6]. У той же час елемент – *person* перетворився з елемента «інклюзивного» на «елемент дискримінаційний», оскільки став уживатися винятково для позначення жінок, тому простежується тенденція його заміни на *woman*: *chairman* – *chairperson* – *chairwoman*.

Традиційно гендерні форми присутні в мовних конструкціях, які людина використовує не замислюючись. Наприклад, в сучасній англійській мові вживання конструкції «*If a man wants to live a long life, he must take care of his health*» не рекомендується через гендерно марковані слова «*man*», «*he*», «*his*». Коли стать людини невідома, то зазвичай займенник чоловічого роду *he* замінюється займенником **they** у значенні однини: «*Everyone must take care of their health*».

Періодичне видання *The Semi-Weekly Eagle* наголошувало на тому, що вживання конструкції «*he or she*» є «неелегантним та невмілим», «singular **they**» є «прямою агресією стосовно до граматики» та заохочує читачів до створення нового займенника [25, с. 3].

Рідард Грант Вайт у журналі *The Galaxy* звертається до проблеми необхідності створення нового займенника, що був би гендерно нейтральним:

«*If a person wishes to sleep, they mustn't eat cheese for supper*. Це не є коректним; однак майже кожен використає займенник *they*. Мало хто скаже: "*If a person wishes to sleep, he or she mustn't eat cheese for supper*". Це занадто проблематично. Ми повинні мати слово, що замінить *he or she*, *his or hers*, *him or her* і так далі. На кшталт французького **en**, що служить для різноманітних цілей, я пропоную нам взяти це саме слово, надати йому англійської вимови (або взяти будь-яке інше слово) та використовувати його для усіх подібних випадків, що призведе до спрощення мови» [28, с. 44].

Джон Дозьєр у статті «*A New Pronoun*» пропонує вживати запозичений з латинської мови новий «займенник спільного роду» **se**, що позначає «його/її» [12, с. 4]. Анонімна стаття в *The Atlantic Monthly* розглядає проблеми «нової статі» або «її відсутності» (тобто трансгендерності) і пропонує до використання «займенник **um**, котрий доречно вживати в ситуаціях, коли потрібно сказати *he* або *she*, але це не є можливим» [23, с. 397]. Чарльз Ширман у статті журналу *The Literary World* пропонує гендерно нейтральний займенник, який складається «з частин *his* and *her*» – **hiser, himer (hyser, hymer)** [21, с. 294.].

Займенник **hersh, herm** був запропонований як «нове слово, що входить до спільного або, навпаки, до обох гендерів» і складається з компонентів **hersh** замість «*his or her*», та **herm** замість «*him or her*» [10, с. 1]; Гендерно нейтральний займенник **his-her, him-her** був представлений у статті «*A new pronoun suggested*» у газеті *Baltimore Sun* як «гермафродитний займенник, який презентує обидві статі» [7, р. 6]. Радикальні феміністки називають нестачу гендерно нейтральних займенників «словесною дискримінацією», від якою страждають жінки-письменники, вчителі і яка робить жінок «нижчим» класом (...). Як аналог пропонується нейтральний займенник **en, ens, enself** [16, с. 4].

Конституції деяких американських штатів переходять на «гендерно нейтральну» мову, замінюючи, зокрема, «чоловічі займенники» на нейтральні. Тривають спроби заміни «статевих» займенників на «інклюзивні». Феміністки пропонують заміну гендерно маркованих займенників *he* та *she* на гендерно нейтральні **ze** та **heesh**, замість *his* або *her* уживати **zim** або **hiser** (*his* + *her*), **herm** (*her* + *him*). Прецедентом для введення подібних «інклюзивних» термінів вони вважають скорочення *ms*, замість *miss*, *mrs*, що не дискримінує заміжніх і незаміжніх жінок [5, с. 151].

Отже, в ході феміністичного руху та боротьби жінок проти дискримінації виникла ціла низка гендерно нейтральних займенників **he'er, him'er, his'er, his'er's; su; him'or'her; hes** (pron. [his]), **hir** (pron. [hir]), **hem; his'n, her'n; se, sim, sis; heesh; che, chis, chim; she** (contains *he*), **heris, herim; ve, vis, ver**, які мали за мету створення заміни гендерно маркованим займенникам «*he*» та «*she*». Подібні мовні зміни визначаються параметром політичної коректності, що спричинює

створення нових, нетрадиційних займенників, що не вказують на стать і не ображають нікого.

З початком боротьби за права людей нетрадиційної орієнтації у 90-х роках XX століття використання гендерно нейтральних займенників стає ще більш популярним. Гендерно нейтральні займенники починають називати небінарними (nonbinary) та використовують не лише феміністки, а й трансгендери, агендери, пансексуали та інші представники ЛГБТ спільнот:

1. Як звернення до людей нетрадиційної орієнтації; трансгендерів, наприклад: *"I'm okay with that. Because some people are **they**", Get over it"* [8, 3:28].

2. Для констатації гендерної варіативності, наприклад: *"Recently I've come across **they**" and I like **they**", so you can refer to me as either as she or they"* [29, 0:20].

3. Для підкреслення неналежності до жодної зі статей, наприклад: *"I've found out about gender non-specific pronouns **ze** and **hir** and I thought that was funny? That's make people trip up, cause really, technically, I'm not a **she**". I'm not a **he** either"* [29, 1:00].

4. Для вказівки на специфіку гендеру людини або неналежності до жодного, наприклад: *"So some people go by **he**", some people go be **she**", some people actually use the pronoun **they**"* [29, 1:35].

5. Коли йдеться про людей LGBTQ+ спільноти, наприклад: *"You can avoid mistakes by just saying **them/theirs/they**"* [29, 1:43].

6. Для підкреслення належності до LGBTQ+ спільноти, наприклад: (...) *the use of **they**" as a singular noun in place of **he**" or **she**" for people who are transgender or who identify variously as agender, androgyne, pangender, gender-fluid, gender-queer* [30].

7. Для уникнення вказівки на гендер людини, наприклад: *"Similarly, there are some people who identify as male. There are some people who identify as female. And there are some people who don't want to identify and want to still be able to be spoken about in a sentence. And **they** and **them** is perfect for that. It sounds plural to people immediately, but I think as this country begins to get used to the sound of **they** and **them** - which I have, you know, it took me a while - it took me probably a year to have they or them roll off the tongue. But it's just the way to speak about somebody where you don't want to gender them"* [22].

8. Для констатації факту, що людина-трансгендер, наприклад: (...) *the dad we've always known on «Arrested Development» is revealing **themselves**. You know, that familiarity with audiences as a man and, oh, we love **them** anyway. We still love **them** as a woman. We love **them** more as a woman* [22].

9. Для підкреслення неналежності до жодної статі, наприклад: *"I identify as non-binary, which means I'm neither male, nor female and in a correspondence I use **They/Them** pronouns"* [20].

Гендерно нейтральні займенники трапляються в сучасних серіалах, велику увагу в яких усе частіше звертають на проблеми молоді, що не вписується у звичні соціальні групи та субкультури, і, як правило, 1) використовуються героями, що позиціонують себе як частину спільноти сексуальних меншин, наприклад: *"Gender-fluid heteroromantic demisexual (...). My pronoun is **zie**"...*; *"Genderqueer (...). **Ve, vem, vir**"...*; *"Agender intersex AFAB (assigned female at birth). My pronoun is **they**"* [20]; 2) для підкреслення належності до LGBTQ+ спільноти, наприклад: *"When we talk about demisexual, we say: Ask **them** if **they** would like a coffee"* [20]; 3) мовець позиціонує себе як nonbinary, тобто не відносить ні до жінок, ні до чоловіків: *"Hello, I'm Taylor. My pronouns are **they**, **theirs** and **them**"* [8].

В американському телесеріалі *"The Bridge"* з'явився новий гендерно нейтральний займенник **hen**, що вживається за відсутності відомостей про стать предмета розмови або за необхідності зменшити акцент на стать: *What's wrong with «he» and «she»? – «**Hen**» is practical when the sex of the person is unknown. Politically correct, at least* [24].

У зв'язку із загостренням проблем людей, що належать до сексуальних меншин, багато закладів, установ та навіть соціальних мереж проводять необхідні заходи для полегшення життя та спілкування таких людей. Так, соціальна мережа Facebook надає можливість обрати свій займенник, наприклад, **they** і використовувати його при відсутності інформації про стать людини: *"I signed up in Facebook before they started asking for gender. I've never actually told them that I'm a guy. So my friends see **Tom Scott updated their** profile picture"* [8, 2:43].

Викладачі, студенти й професори Весліанського університету використовують займенник **Ze/Zir/Zirs** з метою виразити повагу до прав усіх студентів незалежно від їх статі, наприклад: *"Some Wesleyan professors are comfortable with the term; others are not. In my experience, when we*

introduce ourselves for various groups like sports teams or classes, naming your pronoun is as common as naming your class year. I hear and use 'ze' and its possessive companion 'hir' multiple times a day." Learning the dynamics of "ze" is also a part of First-Year Orientation» [9].

Приклади вживання таких займенників можна побачити і в статтях з шкільного сайту університету:

- «*I have recently noticed the high frequency at which we casually ask the question "Is ze smart?"*»;
- «*Instead, this answer seems to require some sort of explanation: "Ze is good at art," "Ze writes really well," or "Ze is an amazing dancer."*»;
- *What makes someone who excels in calculus require only a simple "yes" while someone who is an extraordinary artist necessitates an explanatory "Ze's a good painter?"* [26].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У процесі аналізу було виявлено, що нові гендерно нейтральні займенники сучасної англійської мови використовуються особами, які не зараховують себе до традиційних гендерних категорій і належать до ЛГБТ – спільноти; вони були створені для зрівнювання прав жінок та чоловіків у ході феміністичного руху, використовуються з метою уникнення називання гендеру об'єкта розмови і є виявом політкоректності в англійській мові.

За нашими спостереженнями, гендерно нейтральні займенники стали необхідними суспільству з початком боротьби за права осіб, що належать до сексуальних меншин, та використовуються не лише феміністками, а й представниками ЛГБТ – спільнот як звернення до людей нетрадиційної орієнтації (трансгендерів) для підкреслення гендерної варіативності, та неналежності до жодної зі статей, коли йдеться про людей LGBTG+ спільноти, належності до LGBTG+ спільноти, для уникнення вказування на гендер людини, для підкреслення факту того, що людина – трансгендер.

У ході дослідження було виявлено, що гендерно нейтральні займенники можна розподілити за сферами вживання на ті, що функціонують при відсутності відомостей про стать предмета розмови, та ті, що вживаються для навмисного зменшення акцентування уваги на стать чи гендер особи, мова про яку йдеться.

Традиційний займенник **they** у значенні однини вживається переважно для того, щоб назвати особу, стать якої невідома для мовця. Нові гендерно нейтральні займенники такі, як **zie, en, his-her** та інші, використовуються для уникнення дискримінації жінок, називання осіб, які мають невизначений гендер, є трансгендерами або іншими членами ЛГБТ – спільноти і є засобом дотримання політкоректності в сучасній англійській мові США.

Джерела та література

1. Бессонова О. Л. Оценочные стереотипы в контексте гендерных исследований / О. Л. Бессонова // Нова філологія. – 2001. – № 1 (10). – С. 41–57
2. Горошко Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма / Е. И. Горошко. – Харьков: Издат. Дом «ИНЖЭК», 2003. – 245 с.
3. Дудолодова О. В. Динамика языковой репрезентации гендера в английском публицистическом дискурсе (вторая половина XX–начало XXI века): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О. В. Дудолодова. – Харьков, 2003. – 20 с.
4. Емірсуїнова Г. І. Лексикон сучасного фемінізму (на матеріалі англійської мови): автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Г. І. Емірсуїнова. – К., 2003. – 19 с.
5. Зацний Ю. А. Сучасний англomовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний. – Львів: ПАІС, 2007. – 226 с.
6. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі / А. П. Мартинюк. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.
7. A new pronoun suggested // Baltimore Sun. – Dec. 13, 1886. – P. 6 [Electronic resource] – Mode of access: http://www.english.illinois.edu/people/faculty/debaron/essays/his_her_1886_Baltimore_Sun.pdf
8. Billions, сезон 2, серія 9, 1:03
9. Britt Caputo B. Gender Neutrality Hits Wesleyan. – Nov. 2, 2005
10. Butler, J. Gender trouble: feminism and the subversion of identity / J. Butler. – New York: Routledge, 1990.
11. Desprez-Bouanchaud A. Guidelines on Gender-Neutral Language, Unit for the Promotion of the Status of Women and Gender Equality / A. Desprez-Bouanchaud // UNESCO, 1999. – P. 5.

12. Dozier J. W. A New Pronoun / J. W. Dozier. – Atlanta Constitution, Sept. 20, 1884. – P. 7 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.english.illinois.edu/-people/-faculty/debaron/essays/dozier_1885_se.pdf
13. Ehrlich S. Language and Gender / S. Ehrlich // *The Handbook of Applied Linguistics*. – Blackwell Publishing Ltd, 2004. – P. 866.
14. Frank F. Language and the Sexes / F. Frank, F. Anshen. – State University of New York, 1991. – 217 p.
15. Gender Neutral Pronouns: They're Here, Get Used To Them [Electronic resource]. – Mode of access : <https://youtu.be/46ehrFk-gLk> 2:43, 3:28.
16. Leeds J. W. The unsupplied common gender pronoun / J. W. Leeds // *The Philadelphia Ledger*. – Telegraph, 30 Mar., 1888. – P. 4.
17. Maltz, D. A cultural approach to male-female miscommunication / D. Maltz, R. Borker // *Language and social identity*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – P. 196–216.
18. Milne A. A. What's the Good Word? A New Way to Better English / A. A. Milne. – N. Y. : Simon and Schuster, 1942. – P. 88–90.
19. Safire W. On Language / W. Safire // *Houston Chronicle*. – 2003. – June 29. – P. 6.
20. Shameless, 2011–2017 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://youtu.be/ssTztRQmhyY>
21. Sherman C. P. The Literary World / C. P. Sherman. – Sept. 6, 1884. – P. 294.
22. Soloway J. Funny, Dirty, Sad: The “Holy Trinity” For “Transparent” / J. Soloway // National Public Radio. – October 30, 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.npr.org/templates/transcript/transcript.php>
23. Stoller R. J. Sex and gender: On the Development of Masculinity and Femininity / R. J. Stoller. – New York : Science House, 1968. – 426 p.
24. The Bridge, series 3, episode 1. – Nov. 2015 28:17
25. The Eagle // *Semi-Weekly*. – Brattleboro, VT. – Jan. 1, 1852. – P. 3 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.english.illinois.edu/-people/-faculty/debaron/essays/1852_fish_us_up_one.pdf
26. The Wesleyan Argus [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.thecrimson.com/article/2005/11/2/gender-neutrality-hits-wesleyan-with-the>
27. West, C. Doing gender. Gender and discourse / C. West, D. Zimmerman. – London : Sage, 1987. – P. 1–20.
28. White R. G. The Galaxy / R. G. White. – Aug., 1868. – P. 241 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://ebooks.library.cornell.edu/cgi/t/text/pagevieweridx?c=gala;cc=gala;rgn=full%20text;idno=gala0006-2;didno=gala0006-2;view=image;seq=0247;node=gala0006-2%3A11>
29. Why Pronouns Matter For Trans People [Electronic resource]. – Mode of access : https://youtu.be/N_yBGQqg7kM 0:20; 1:00; 1:35; 1:43
30. Why “They” Was Voted the Word of the Year // Comma Queen [Electronic resource]. – Mode of access : <https://youtu.be/CJrIcrHrFM4> 0:23

References

1. Bessonova, Olga. 2001. “Ochenochnye stereotypy v kontekste gendernyh issledovaniy”. *Nova Philologia*, 1(10): 41–57.
2. Goroshko, Elena. 2003. *Yazykovoye soznaniye. Gendernaya paradigma*. Kharkov: Izdatelskiy Dom.
3. Dudolayeva, Olga. 2003. “Dynamika yazykovoi reprezentatsii gendera v publitsisticheskoy diskurse (vtoraia polovina XX – nachalo XXI veka)”. Phd diss., Kharkov.
4. Emirsuinova, Gilzara. 2003. “Leksykon suchasnoho feminizmu (na materialy anhliskoi movy)”. Phd diss., Kyiv.
5. Zatsnyi, Yuriy. 2007. *Suchasnyi anhlomovnyi svit i zbahachennia slovnykovogo skladu*. Lviv: PAIS.
6. Martyniuk, Alla. 2004. *Konstruiuvannia genderu v anhlomovnomu diskursi*. Kharkiv: Konstanta.
7. A new pronoun suggested. 1886. Dec. 13. *Baltimore Sun*. http://www.english.illinois.edu/-people/-faculty/debaron/essays/his_her_1886_Baltimore_Sun.pdf
8. Billions, season 2, series 9, 1:03
9. Britt Caputo B. 2005. Nov. 2. Gender Neutrality Hits Wesleyan.
10. Butler, J. 1990. *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
11. Desprez-Bouanchaud A. 1999. *Guidelines on Gender-Neutral Language. Unit for the Promotion of the Status of Women and Gender Equality*. UNESCO.
12. Dozier J. W. 1884. Sept. 20. *A New Pronoun*. *Atlanta Constitution*. http://www.english.illinois.edu/-people/-faculty/debaron/essays/dozier_1885_se.pdf
13. Ehrlich S. 2004. “Language and Gender”. *The Handbook of Applied Linguistics*. Blackwell Publishing Ltd.
14. Frank F., Anshen F. 1991. *Language and the Sexes*. State University of New York.
15. *Gender Neutral Pronouns: They're Here, Get Used To Them* : <https://youtu.be/46ehrFk-gLk> 2:43, 3:28
16. Leeds J. W. 1888. 30 Mar. “The unsupplied common gender pronoun”. *The Philadelphia Ledger Telegraph*.
17. Maltz, D. & Borker, R. 1982. “A cultural approach to male-female miscommunication”. *Language and social identity*, 196–216. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Milne A. A. 1942. *What's the Good Word? A New Way to Better English*, 88 – 90. N.Y.: Simon and Schuster.
19. Safire W. 2003. June 29. “On Language”. *Houston Chronicle*.
20. Shameless, 2011–2017 : <https://youtu.be/ssTztRQmhyY>
21. Sherman C. P. 1884. Sept. 6. *The Literary World*.

22. Soloway J. 2014. October 30. "Funny, Dirty, Sad: The "Holy Trinity" For "Transparent". *National Public Radio*. <http://www.npr.org/templates/transcript/transcript.php>
23. Stoller R. J. 1968. *Sex and gender: On the Development of Masculinity and Femininity*. New York: Science House
24. "The Bridge", Nov. 2015. series 3, episode 1. 28:17
25. "The Eagle". 1852. Jan. 1. *Semi-Weekly*. Brattleboro: VT. : http://www.english.illinois.edu/people/faculty/debaron/essays/1852_fish_us_up_one.pdf
26. "The Wesleyan Argus": <http://www.thecrimson.com/article/2005/11/2/gender-neutrality-hits-wesleyan>
27. West, C. Zimmerman, D. 1987. *Doing gender. Gender and discourse*. London: Sage : 1–20
28. White R. G. 1868. Aug. "The Galaxy". : <http://ebooks.library.cornell.edu/cgi/t/text/pagevieweridx?c=gala;cc=gala;rgn=full%20text;idno=gala0006-2;didno=gala0006-2;view=image;seq=0247;node=gala>
29. "Why Pronouns Matter For Trans People" : https://youtu.be/N_yBGQqg7kM 0:20; 1:00; 1:35; 1:43
30. "Why "They" Was Voted the Word of the Year ". *Comma Queen* : <https://youtu.be/CJrIcrHrfM4> 0:23

Клименко Ольга. Гендерно нейтральные единицы английского языка. В статье рассматриваются причины возникновения и особенности употребления в речи различных слоев англоязычного населения США гендерно нейтральных местоимений, которые созданы с целью замены гендерно-маркированных местоимений *he* и *she*. В результате феминистического движения и борьбы за права представителей сексуальных меньшинств, появляются новые гендерно нейтральные местоимения, которые используются не только феминистками, а и представителями ЛГБТ сообществ как обращение к людям нетрадиционной ориентации, для подчеркивания гендерной вариативности или чтобы избежать указания на гендер человека. Традиционное местоимение *they* в значении единственного числа употребляется преимущественно для того, чтобы назвать человека, пол которого неизвестен говорящему. Новые гендерно нейтральные местоимения используются для исключения дискриминации женщин, называния людей, гендер которых неопределен, являются средством выражения политкорректности в современном английском языке.

В статье рассматриваются особенности формирования и функционирования гендерно нейтральных местоимений в английском языке под влиянием социально-исторических факторов. Гендерно нейтральные местоимения охарактеризованы и проанализированы по сферам применения в американском варианте английского языка. Рассматривается специфика употребления гендерно маркированных и гендерно нейтральных местоимений. Основное внимание уделяется изменениям в употреблении традиционных гендерно нейтральных местоимений и особенностям образования новых гендерно нейтральных местоимений согласно сферам их применения. По сферам употребления гендерно нейтральные местоимения распределены на две группы: 1) без указания на гендер объекта высказывания; 2) для исключения возможности дискриминации. Рассматриваются случаи употребления местоимения 3 лица множественного числа в значении единственного, чтобы уравнивать в правах и социальном статусе мужчин и женщин.

Ключевые слова: гендер, гендерно маркированный, гендерно нейтральное местоимение, гендерная вариативность, гендерная политкорректность.

Klymenko Olha. Gender Neutral English Language Units. Language is one of the most important ways to identify one's gender, as gender is shown by the choice of linguistic constructions. Any change in the perception of gender reflects on the language. Therefore it is clear from here that feminism and the expansion of the perception of gender have led to specific changes in language and this gives the basis for linguistic research. As a cultural phenomenon gender evokes a huge interest among scientists. Nevertheless there is a scientific gap in studying the influence of gender on the English language. Therefore the relevance of this research is based on the necessity of analyzing the connection between language and gender, in particular the specificity of usage gender-neutral language units. The research reveals the peculiarities of formation and functioning of the gender neutral pronouns in the English language under the influence of social and historical factors. The gender neutral pronouns are characterized and analyzed according to the purposes and spheres of their application in American English. The specificity of using gender marked and gender neutral language units is clarified. The research is focused on the changes of functioning the traditional gender neutral pronouns with time, and principles of characterizing new non-traditional gender neutral pronouns according to their usage. The gender neutral pronouns are divided by the spheres of functioning into two groups: 1) that are used when there is no information about the gender identity of the subject of the speech and 2) that are used to avoid discrimination. Gender neutral units of language are used to avoid gender asymmetry - not propotional presentation of both genders. The representatives from feministic or LGBTQ+ communities claim that the usage of gender marked words impose stereotypical perception of the world which is wrong. The study reveals that the first introduction of the gender neutral pronouns was made in the form of the third person pronoun *they* used in singularity in cases when the information about person's gender is not available or not to emphasize the state of being female and equalizing the social status of men and women. The traditional pronoun *they* in majority of cases is used to address to a person with unknown gender. New gender neutral pronouns like *zie*, *en*, *his-her* provide speakers with the possibility to avoid women discrimination, calling a member of LGBTQ+ community as an act of political correctness.

Key words: gender marked, gender neutral pronouns, gender variety, gender political correctness.

THE VALUE OF READING AND TRANSLATING/ INTERPRETING: FROM THEORY TO PRACTICE

The article intends to give an overview of current and emerging approaches used in the productive activities of reading and interpreting/ translation. It deals with investigation of reading as comparatively easy, reliable and fast process for gaining competences helping students as future graduates to become capable of competing on the job market. Reading and translating/ interpreting have a high potential to fit students' wants and needs and further push learning efficiencies. Reading as a classic technique is appreciated as an important part of students' development to increase the efficiency on the one hand and to decrease the number of mistakes in comprehension and translation on the other hand. Based on the kind of text samples, establishment of the general effect of reading and translating/ interpreting is therefore evident. The variety of changes that we can observe in class depends on texts, their structure, style and initial purposes. More specifically the article focuses on the ways of its practical realization. Thus, students become familiar with the methodology of reading and translating/ interpreting and develop these procedures in accordance with national and international standards and practices. At the institutional level, explicit descriptions of the effective ways and the desired learning outcomes have been based theoretically and studied experimentally at the linguistic faculty of the National Technical University of Ukraine «Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute».

Key words: reading and translation competences, texts arranged thematically, competence in the native language and in learning foreign languages, microcompetences, effective reading and translating processes, a system of material preparations, a set of techniques.

Formulation of a research problem and its significance. These days' people have to read for both personal and professional reasons. In the morning, an average Ukrainian has to resist the so-called free press that is distributed next to underground stations he/she uses to get to his/her home or office. But it would be a kind of simplification to think that it is possible to build up someone's knowledge of the present world only on the basis of the preconceived stereotypes. Students try to read books that help them to learn more about themselves, other cultures. Textbooks are used to gain/improve their knowledge. Lecturers' interest in developing students' reading skills led to keeping alive students' love of literature in general and scientific and technical literature especially within the course of English at university.

Analysis of the research into this problem. Reading has been applied in teaching languages for centuries now. Being a classic technique it is well established as a productive and structuring methodology which allows for efficient work in the classroom and outside it. In order not to oversimplify, we value both reading and translation and have many problems teaching them. Through further research and development in this field, reading and translation take part in the recent progress of learning process helping students (future graduates) to become capable of competing on the job market.

The goal and the specific tasks of the article. We should stress that this article is not general or complete study of reading comprehension in connection with translation. The main emphasis is on techniques that can guarantee a continuing productive process of reading and translation. The purpose of this study is to find a way to estimate the integral influence of sets of techniques on reading and translation gain. Such information has to assist the proper choice of texts, their levels and grades to maximise the reading comprehension and thereby to increase the quality of translation. This article is intended for lectures and also for students who wish to improve their language knowledge and, at the same time, practise the foreign language that they have been studying.

The research has to prove that assignation of subject homogeneity can get started with the university placement test, then students have to be offered to go through a test on reading comprehension and the last but not the least is the test on translation. As far as the faculty of linguistics trains specialists in the field of translation it is to be stressed that there is interdependence between reading and translation skills/competences.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. Any text can be used as a means for teaching. Detection of reading related problems that the students have can be regarded as a starting point to practice with texts similar in the item/text bank.

Taking into account our experience we offer to arrange a computerized item/text bank of reading and listening comprehension that are used to prepare valid and reliable exams to measure the ability of university students to read and translate scientific and technical texts in English and from English as a foreign language. Extensive reading exposes the students to different registers of the foreign language and varied contexts. There should be the bridge well-built between competency in the native language and in learning foreign languages and also between general intelligence and general experience reflected with the help of applying language practice and experience.

Any text as a component of the system can be updated. A mix of texts with real issues under discussion brings the learning context alive. For instance, the success of the texts thematically arranged and devoted to companies with profound understanding of the customers and industry, the ones that adhere to green standards and principles of Corporate Social Responsibility has been measured by the number of students brought in reading them and considering them to be helpful for people in society to improve their quality and standards of life. As a result the course ("Practice of translation" in our case) has become more intensive, really more interesting and informative. From the viewpoint of the positive effect on learning process, reading is in the center of interest of the researchers and lecturers of the theoretical and practical courses as it trains students to be ready for real life and it is important for their personal development. Reading boosts the students' chances in their exams. While reading and translating the texts students have had prior practice during graded reader and translator work using such ways as:

- developing knowledge;
- examining alternatives;
- being highly selective in gathering information;
- being critical to each other ideas;
- seeking expert opinion;
- doing clear analysis of the issue;
- having contingency plan.

With the wide range of support texts as materials, the lecturers are ready to meet with the diverse students' wants and needs in a variety of real life situations that will help them with their own career decisions. It is essential that the students become more independent taking their reading and translating performance seriously and appreciating their academic achievements.

The way of gaining and developing knowledge is closely connected with the students' future as specialists: there is a psychological factor of thinking and deciding in a group but not to be responsible for making a decision. Students can agree with something false in case they are not knowledgeable enough they trust in others' expertise instead of being in doubt. This conclusion gave us the idea that too many decisions are being made nowadays without full understanding some of the major and acute issues under discussion. We would underline the necessity to educate the students in major spheres – scientific, technical, logical, and, of course, financial/banking and cultural with the help of wide range of thematically arranged texts.

It is right that lecturers should be encouraged to be trying to create conditions within the classroom that make students happy spots to be in and another uphill task is to create a culture of enterprise. In this case subject-specific texts can be used as they can motivate students towards English as a tool for effective learning.

As reading entails strategic decision making, we must conceive of reading to translate, what Neubert and Shreve call reading for translation, as a distinct set of microcompetences: distinguishing relevant information (including meaningful from random patterns), reliable from less reliable information, textual norms from anomalies [4].

Any time students are confronted with a text they are involved in the act of reading and interpretation. They have to be aware that there are various ways of reading and no two people will read a text the exact same way [3]. Naturally, they cannot escape from their cultural and social background, which in turn influences their approaches to the reading of texts. In an age of scholarly jargon, the act of reading needs to be rethought in some fundamental ways. The methodologies derived from the art and craft of translation could serve as one possible mode to revitalize the reading of literary, scientific and technical works.

According to the experimental research for effective reading and translating processes there are dependences on the students' skills which are given below in the form of scheme that is expected to be adequate for rather high results in the test-target areas, which mean that students have to:

- read and find translation solutions;
- read on purpose;
- get interested personally;
- offer at least three findings to translate;
- overcome translator resistance to using «pure» language;
- avoid the usage of many borrowings;
- pay special attention to terms and expressions prior to translating;
- remember that language nuances are of great importance for a professional translator;
- take into account differences in the organizational structure of documents in one or another country;
- work over the text itself, as well as over the problems the author offers to tackle.

The final stage of work over reading is in the form of a test. So reading and translation are the test-target areas and texts can be regarded as samples as readability of a text is dependent on a range of parameters such as text size, type size, line spacing ways of text accentuation, illustration. The key problem here is that working with copies of the texts the lecturer and students are economical, as a result the aesthetics is neglected. But the right balance can be found: students are offered to come out with their illustrations, graphs to raise readability and aesthetical values of texts.

The tests of reading comprehension are of particular interest because of various competences. The issue of criteria is important and challenging for both theory and practice. The main criterion established in the course of research for selecting texts samples for such a subject as "Practice of translation" is the right theme or topic and the right number of translation transformations that the students can apply to promote creative use of languages with further manipulation of informative input of the text in case we offer the students real challenge and engagement plus enjoyment. The students' results are more profitable for them as far as they show interest in the subject and recognition of the relevance of the text theme that corresponds with the field of study. On average Vocabulary and Reading Tests include 25 points for items of general vocabulary, 25 points for terms, 25 points for two-word verbs, etc., 25 points for translation findings/ 25 reading comprehension items [2, p. 17]. Texts have to be subject-specific (we mean faculty of linguistics), challenging and engaging, up-to-date or even up-to-minute (the Internet and social media are of great help), linguistically and communicatively relevant, provoking students' interaction.

The students involved in the project have learned how much power they have as translators. For the lecturers it is a real pleasure to observe that the students project energy working on texts independently and under control, coming out with their text-findings with translation peculiarities to try for their group mates/colleagues [1, p. 559]. The «must have» for the students is a sense of success in reading and translating in order to become motivated, skilled specialists with well built confidence.

A number of techniques have to be developed and proposed for eliciting texts as controlled samples for tests while having with the students such a subject as «Practice of translation».

We have to assume that there is a lot of work to do to build a system of material preparations for the exams and technological advances have to be used: the computer programme has to be designed. The main idea is to link power of knowledge and control.

Effective oral communication is based on the ability to apply the language knowledge adequately while being involved in interactions in any social context. While interacting the students have to demonstrate diversity in verbal communication that includes such elements of speech as pitch, stress / standard word stress, tempo and intonation.

In this connection reading aloud in class is the starting point for effective oral communication. It is a kind of warming-up, any student can do, all the rest have not only reading but also listening comprehension. The situation can be used for good students to show themselves and for weaker students to be helped. The real challenge as we speak about students of linguistics first of all is to pick up information while reading, moreover, to have complete understanding of the text / paragraph concentrating on the rhythm and melody and complete readiness to produce artistic translation of the text/paragraph. Reading enriches the vocabulary which is important for effective communication. The point of difficulty detection is essential such as words with preposition, false friends/word-traps, etc. The

lecturer's role is to train the students to be good at editing and the foundation for it is the students' awareness of certain types of errors. We offer a way of detecting similarities in figuring out the meaning. Another way is to build up translation system that gives the students possibility to provide them with surprising understanding of differences and similarities in the pictures of the world based on differences and similarities in the field concepts beginning with concepts of time between English and Ukrainian.

We have come to the realization that one of the principal values of using native language in the classroom in our case is that the students become involved as far as they gain considerable practice in translating from their native language into English and vice versa. Translations are considered as a new mechanism to development of innovative learning/working environment. Such an environment is important to overcome students' fears of spontaneous translation during their following courses in the theory and practice of translation and interpreting. Students are helped to achieve a shared vision of their translation abilities and are usually motivated enough demonstrating their experience in the target area of their future profession, and have established creative environment on the basis of critical relationship [1, p. 561].

Thus, we changed some of our attitudes to using native language in the English classroom of future translators and interpreters. We introduce translation exercises as a part of the classroom routine and a systematic activity and students start make it a habit. We have noticed that students gradually become comfortable about translation exercises, and they do not seem pressured doing it. Well-designed translation exercises help students learn, revise, review, improve, test and assess their knowledge not only in general English but in the sphere of translation as well.

There is a great need as well as considerable potential for overcoming students' fears for a lecturer in the art of interpreting. Not many people naturally enjoy taking the floor in front of a large group of people in the role of interpreter. The urgent task of any lecturer is to identify the sources of anxiety and inhibition in the classroom and help students overcome these fears of public speaking due to the creation of working /learning "translation environment".

This can be done in steps. We usually start by asking our students to prepare the written translation of the text (let it be the text from their manual or any additional text). Since all kinds of learning are social [4, p. 39] it is important to develop social competence so after checking the students' translation we propose to role play the process of interpreting: ask their group peer to do so called «back translation» from their native language into English and vice versa (pair-work), then to a small group (group-work), and finally to a larger group of sympathetic peers (interpreting in front of the class). This role play involves having the text in English/source language and its written translation before the students' eyes. One cannot deny or ignore the significance of such brainstorming event in the classroom that encourages students to actively take part and share knowledge with mates. It also implies active usage/revision of new vocabulary.

The proposed procedure includes two stages. The first stage (deals with translation):

- Written translation of the English text into native language (In the form of home assignment);
- Checking the students' translation (In the classroom);
- "Back translation" from the native language into English (using the blackboard or the screen).

The second stage (deals with interpreting):

- Pair work of interpreting from native language into English and vice versa;
- Group work of interpreting from native language into English and vice versa;
- Interpreting (by individual students) in front of the class.

We try to put our students in a positive frame of mind by reminding that their audience has chosen willingly to take part in this kind of interpreting exercise to study English in the classroom. This preparatory work usually helps students get ready for successful translation/interpreting during their special courses in translation as well as during translation practice and in their future professional life. This challenging activity helps give more autonomy to students as they become more active in their learning process and assume responsibility for their learning.

The outline for translation exercises proposed here is widely and successfully used in the process of teaching English at the linguistic faculty of the National Technical University of Ukraine «Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» for several years already. We suppose that getting our students used to such a framework and gradually making them familiar with it we give them a great chance for the future successes in their career development after graduating from the university.

It should be stressed that in the overall context of work over translation we leave the set of techniques. The students have to be taught to structure and organize their knowledge. Any text can be regarded as a technique to render/exchange/swap concepts and ideas. Different types of text organisation, content; vocabulary and language use; level of language produce much different effect. The genre conventions have to be recognized by every student/translator as far as through them knowledge is created. The genre conventions generate quite rapid and accurate expectations, access the up-to-date information, moreover, they give the possibility to communicate efficiently on the base of findings. We conclude that genre realization has to be present in the academic sphere of functioning.

The students have to be aware of the links between language and content. The lecturers can help them through content-based instructions to the thematically organized materials that can be offered as a model for integrating language and content. Since the completeness of the original content in translation practice and work are considered to be the requirement for the translation and the ability necessary for inter lingual communication.

Conclusions and prospects for further research. On the basis of the research it is possible to state that reading still is the dominant technique in the learning process featuring stable and flexible possibilities for gaining and polishing language and translation competences. Reading and translation have a high potential to fit students' wants and needs and further push learning efficiencies. Reading as a classic technique is appreciated as an important part of students' development to increase the efficiency on the one hand decrease the number of mistakes in comprehension and translation on the other hand. Based on the kind of text samples, establishment of the general effect of reading and translation is therefore evident. The variety of changes that we can observe in class depends on texts, their structure, style and initial purposes. The changes of values are rather significant. The preparation of text samples methodology will be developed and described in the next articles as readability of a text is dependent on promoting English studies as texts give students the real world practice and communication that are the things that students want all over the world.

Bibliography

1. Kovalska N. The success factors of students' presentations / N. Kovalska, N. Prisyazhnyuk // Наукові записки. – Вип. 128 – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2014. – С. 559–563.
2. Kovalska N. The role of vocabulary learning in reading comprehension / N. Kovalska, N. Prisyazhnyuk // Матеріали Міжнарод. научн. практ. конф. «Новина та за напереднали наука» (15-17 мая, 2012). – Софія : «Бял ГРАД-БГ», 2012. – Т. 15. – С. 16–18.
3. Schulte R. Translation and reading / Rainer Schulte [Electronic resource]. – Mode of access : http://translation.utdallas.edu/essays/reading_essay1.html.
4. Washbourne K. Active, strategic reading for translation trainees: Foundations for transactional methods / Kelly Washbourne // Translation and interpreting. – 2012. – № 4. – С. 38–55.

References

1. Kovalska N., and Prisyazhnyuk N. 2014. "The success factors of students' presentations". *Naukovi zapysky*, 128: 559–563. *Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka*.
2. Kovalska N., and Prisyazhnyuk N. 2012. "The role of vocabulary learning in reading comprehension". *Novyna ta za naprednaly nauka*, 15: 16–18. *Sophia: «Bial HRAD-BH»*.
3. Schulte R. *Translation and reading*. http://translation.utdallas.edu/essays/reading_essay1.html.
4. Washbourne K. 2012. "Active, strategic reading for translation trainees: Foundations for transactional methods". *Translation and interpreting*, 4: 38–55.

Ковальская Наталия. Значение чтения, устного и письменного перевода: от теории к практике. Статья посвящена изучению современных подходов к чтению, устному и письменному переводу в методике преподавания иностранных языков. Чтение рассматривается как относительно легкий, надежный и быстрый процесс формирования у студентов языковой компетенции для дальнейшей конкурентоспособности на рынке труда. Потенциал чтения и перевода полностью удовлетворяет потребности и желания студентов и способствует повышению эффективности профессиональной подготовки. Это классическая методика, которая направлена на недопущение ошибок в понимании текстов на различных языках. Позитивные изменения зависят от типа, структуры и стиля текста. Статья уделяет особое внимание методам практического осуществления применения чтения и перевода в аудитории. Таким образом, студенты знакомятся с методологией чтения и перевода, и, кроме того, совместными усилиями добиваются усовершенствования указанных процедур в соответствии с международными стандартами и стандартами образования в Украине. Мы пришли к выводу, что в нашем случае основополагающее значение имеет использование родного языка в аудитории: это необходимо для подготовки переводчиков. Перевод рассматривается как новый механизм, который позволяет создание инновационной среды для изучения языка. Такая среда имеет важное значение для

преодолення опасений студентов перед выполнением перевода во время практических занятий по «Теории и практике перевода». Формирование у студентов общего видения понимания важности способности переводить на основе поощрения и мотивации для выявления опыта в этой области, которая тесно связана с будущей профессией и создание творческой среды, основанной на критическом отношении к продукту перевода. Студенты должны быть осведомлены о связи между языком и содержанием. Преподаватели должны предлагать модель сочетания языка и содержания с подробными инструкциями на основе тематически организованных материалов, так как полнота воспроизведения содержания в работе переводчика выступает в качестве основной способности для обеспечения эффективной коммуникации. Эффективность создания условий для развития возможностей применения чтения, устного и письменного перевода теоретически обоснована и экспериментально доказана на факультете лингвистики Национального технического университета Украины «КПИ имени Игоря Сикорского».

Ключевые слова: компетенция в чтении и переводе, тематически организованные тексты, языковая компетенция родного и иностранного языков, эффективное чтение и перевод, система учебных материалов для использования в аудитории и на экзаменах, набор методов и методик.

Ковальська Наталія. Важливість читання, усного і письмового перекладу: від теорії до практики. Статтю присвячено дослідженню сучасних підходів до читання та усного і письмового перекладу в методиці викладання іноземних мов. Читання розглядається як відносно легкий, надійний та швидкий процес набуття студентами мовної компетентності для подальшої конкурентоспроможності на сучасному ринку праці. Потенціал читання та перекладу повністю відповідає потребам і побажанням студентів і сприяє підвищенню ефективності навчання. Це класична методика, яка направлена на уникнення помилок в розумінні різнопланових іншомовних текстів. Позитивні зміни залежать від типу, структури та стилю текстів. Стаття приділяє особливу увагу методам практичного застосування читання і перекладу в аудиторії. Таким чином студенти ознайомлюються з методологією читання і перекладу, і, крім того, спільними зусиллями досягають удосконалення зазначених процедур у відповідності з міжнародними стандартами і стандартами освіти в Україні. Ми прийшли до висновку, що у нашому випадку, основоположне значення має використання рідної мови в аудиторії: це необхідно для підготовки перекладачів. Переклад розглядається як новий механізм, який дозволяє створення інноваційного середовища для вивчення мови. Таке середовище має важливе значення для подолання страхів студентів виконувати переклад під час практичних занять з «Теорії та практики перекладу». Формування у студентів спільного бачення розуміння важливості здатності перекладати на основі заохочення і мотивації для виявлення досвіду у цій царині, яка тісно пов'язана з майбутньою професією і створенням творчого середовища, що базується на критичному ставленні до продукту перекладу. Студенти мають усвідомлювати зв'язок між мовою і змістом. Викладачі мають пропонувати модель поєднання мови і змісту з детальними інструкціями на основі тематично організованих матеріалів, оскільки повнота відтворення змісту в роботі перекладача виступає як основна здатність для забезпечення ефективної комунікації. Ефективність створення середовища для розвитку можливостей читання та усного і письмового перекладу теоретично обґрунтовано та експериментально доведено на факультеті лінгвістики Національного технічного університету України «КПІ».

Ключові слова: компетенція читання та перекладу, тематично організовані тексти, мовна компетенція рідної та іноземної мов, ефективне читання і переклад, система навчальних матеріалів для використання в аудиторії і на екзаменах, набір методів і методик.

УДК 811.161.2'37'06

Світлана Козак

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ МОДАЛЬНОСТІ В АНГЛОМОВНИХ ПРЕС-РЕЛІЗАХ

У статті проаналізовано реалізацію категорії модальності в англomовних прес-релізах, розглянуто співвідношення модусу і модальності, проаналізовано наукові погляди на суб'єктивну модальність в інтерпретації сучасних мовознавців, встановлено й вивчено найуживаніші типи значень суб'єктивної модальності висловлювання, розкрито деякі засоби і способи впливу на різних рівнях мови. З'ясовано, що модальний план мовних виразів у прес-релізах найбільш яскраво представляє людський фактор і дає право говорити про авторський підтекст абсолютно всіх мовних одиниць, оскільки в них неминуче присутній оцінний (позитивна чи негативна оцінка), а отже, індивідуально-людський фактор.

Було визначено, що модальність як категорія модусу охоплює різноаспектні та різнохарактерні способи кваліфікації події, що реалізуються різнорівневими засобами вираження, охарактеризовано основні засоби вираження суб'єктивно-модальних значень в англomовних прес-релізах, до яких входять: вступні слова/словосполучення та пропозиції із значенням достовірності / ймовірності, впевненості / невпевненості, узагальненої (невизначеної) точки

зору чи введенням певної точки зору. На рівні синтаксису суб'єктивна модальність представлена певними структурами, метою яких є передача не стільки основного змісту повідомлення, скільки суб'єктивно-оцінного, емоційно забарвленого ставлення мовця до предмета думки. Вказано, що найпродуктивнішим засобом емоційного синтаксису у прес-релізах є інвертований порядок слів, описано найтипівіші випадки вживання інверсії у прес-релізах, а саме: часткова інверсія та інверсія зі стійкими структурами.

У роботі доведено, що суб'єктивна модальність висловлення є вираженням позитивного чи негативного ставлення мовця до об'єктів позамовної дійсності, тому вона пов'язана з лінгвістичною категорією оцінки. Описані основні засоби передачі оцінного ставлення адресанта до стану речей, серед них прикметники різної оцінної семантики, адвербіальні конструкції та іменники позитивної і негативної конотації.

Ключові слова: модус, суб'єктивність, суб'єктивна модальність, об'єктивна модальність, інверсія, оцінка.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема визначення змісту модальності як фундаментальної мовної категорії належить до кола складних й остаточно не розв'язаних, що пояснюється багатоплановістю цього лінгвістичного явища, здатністю реалізовуватись у багатofункціональних виявах, відображаючи складний суб'єктивний світ мовної особистості. Ще у середині XIX ст. О. О. Потебня, досліджуючи природу мови, її зв'язок із мисленням, констатував значну кількість людських почуттів, здатних виражатися за допомогою мовних засобів. Йдеться про відношення мовця до дійсності, або модальні відношення. У будь-якій мові існує категорія модальності для вираження відношень людини до дійсності.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вперше поняття модальності отримало визначення у працях Шарля Баллі. На думку вченого, «не можна надавати висловленню статусу речення, якщо в ньому немає хоч якогось вираження модальності». «Модальність – це душа речення. Немає висловлень без модальності» [3, с. 44]. Так, у будь-якому висловленні відбивається інтелектуальна, емоційна, волюва природа мовця як особи, що унікально осмислює навколишнього світу, неповторного суб'єкта сприйняття й відтворення інформації про дійсність, в якій перебуває. Саме суб'єктивного мовного компонента стосується модальна частина висловлення, його модальна рамка, названа «модусом». У вираженні модусу при цьому важливу роль відведено модальним дієсловам. Основний же зміст кожного висловлення пропозитивний, звернений до дійсності, прийнятий у зазначеній модальній концепції як «диктум».

Думку про важливість виділення суб'єктивного компонента речення як засобу реалізації комунікативної функції мовлення підтримав Е. Бенвеніст. Згідно з його висновками, кожна мовна особистість «привласнює мову собі, співвідносячи із собою, моментом своєї мовленнєвої дії, своїм ставленням до дійсності та її оцінками» [5, с. 275].

У зв'язку з усвідомленням значущості суб'єктивного фактору в мові категорія модальності стала предметом і інших численних досліджень. Так, одні вчені вважають її власне логічною категорією (С. М. Амеліна, Е. Я. Мороховська), інші – логіко-семантичною (Г. В. Колшанський) або логіко-граматичною (В. З. Панфілов, О. Л. Доценко).

Мета і завдання статті. Метою публікації є вивчення системи засобів створення ефектів суб'єктивності в англомовних прес-релізах. В статті проаналізуємо найуживаніші типи суб'єктивної модальності висловлення в англомовних прес-релізах.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Чимало різних поглядів висловлено лінгвістами у відповідь на питання, що стосуються поняття модальності. У цілому, однак, лінгвісти схильні вважати, що мовна категорія модальності відбиває два типи логіко-граматичних зв'язків: відношення змісту речення до об'єктивної дійсності та ставлення мовця до змісту речення (висловлення). Для першого виду зв'язку цілком справедливо підходить термін «об'єктивна модальність», в той час, коли другий розглядається як форма мовлення – «суб'єктивна модальність» [7, с. 17–18]. Отже, поняття мовної модальності включає в себе аспект об'єктивної модальності – відношення повідомлюваного до певного плану дійсності та аспект суб'єктивної модальності – оцінне ставлення мовця до змісту висловлення.

Ф. А. Агаєва підкреслює, що «суб'єктивна та об'єктивна модальності – дві сторони єдиного цілого» [1, с. 28]. Це означає, що ми не можемо відсторонювати зміст висловлення від мовця, тобто розглядати об'єктивну модальність як самостійну категорію, так само як і опосередковувати ставлення мовця до висловлення від дійсності, виокремлювати суб'єктивну модальність.

Особливістю прес-релізу є те, що мовці розмежовані в часі й відстані. Зважаючи на це, процес комунікації може бути цікавим за умови, якщо він відображає суб'єктивне ставлення

мовців до подій, фактів, явищ. Ситуація спілкування залежно від типу прес-релізу може характеризуватися різними чинниками: офіційністю/неофіційністю спілкування, наявністю/відсутністю знань адресанта про дійсність, ставленням адресанта до відображених фрагментів дійсності тощо.

Під час написання прес-релізу, автор повинен прагнути до об'єктивності викладення інформації, хоча в будь-якому випадку в ньому відображені його думки, наміри, сподівання, очікування. Обов'язковим суб'єктивним значенням є передаване мовцем співвідношення змісту висловлення і дійсності – реальності/ірреальності. Метою висловлення є прагнення адресанта повідомити адресату своє ставлення, свій погляд на існуючий стан справ, знайти одностайність або змінити його погляд на ситуацію, що склалася чи може скластися в майбутньому [8]. На граматичному рівні суб'єктивна модальність уточнює і корегує об'єктивно-модальне значення речення, пов'язане з опозицією реальності/ірреальності, інакше кажучи, виступає як один з аспектів відношення висловлення, як предикативний аспект. У сукупності з об'єктивно-модальним значенням суб'єктивна модальність утворює модальну парадигму речення [4].

Модальний план мовних виразів у прес-релізах найбільш виразно представляє людський фактор і дає право говорити про авторський підтекст абсолютно всіх мовних одиниць, оскільки в них неминуче присутній оцінний, а отже, індивідуально-людський фактор.

Почнемо наш опис з вступних слів, словосполучень і пропозицій, якими автор виражає те чи інше ставлення до того, що він висловлює. Саме вони є ідентифікаторами експліцитного вираження комунікативних стратегій:

1. Зі значенням достовірності / ймовірності, впевненості / невпевненості в повідомленні: *to be sure, it is difficult to say, there is every reason to believe, in fact, in reality, it is (not) true, whatever the truth, perhaps, indeed, presumably, it seems, is (un) likely to* та ін.

– **Indeed**, *Microsoft Dynamics CRM Online continues to be at the forefront of cloud computing and is attracting some of the largest businesses in the world, including General Mills, Konica Minolta and Yamaha* (9).

2. Узагальнена (невизначена) точка зору: *many say that, it has been alleged, is (are) said that, there are rumours (murmurs) that, there are reports that* і т.п.

– **There are reports** *from local human rights groups that SRF soldiers looted the towns and killed an unknown number of civilians* (10).

Автор вводить таку інформацію, посилаючись на громадську думку, домінуючі в суспільстві або певних суспільних колах ідеї, часто просто чутки. Оскільки така інформація не верифікується, до неї потрібно ставитися з великою обережністю.

3. Введення певної точки зору.

Ми вважаємо за потрібне виділити цей підрозділ у зв'язку з тим, що існують вступні слова, котрі показують, з якої позиції слід розглядати висловлювання автора.

– **Ironically**, *the group discovered its first international client almost by accident, right under its nose: two Vanderbilt sophomores who, inspired by a video on the plight of impoverished children in Uganda, decided to start their own fair trade business with craft artisans in that country. Their business, Enjuba (which means “rising sun”) imports handmade clothing and other goods from Uganda and returns all profits back into the initiative* (11).

4. Зі значенням різноманітних зв'язків, відносин і залежностей, а також за місцем у структурі тексту: *further, furthermore, in addition, for a start, eventually, for one thing, first, second, third* та ін.

– **In addition**, *49 percent plan to actually spend their back-to-school budget on school supplies this year while just 10 percent plan to put their cash toward back-to-school partying instead* (12).

На рівні синтаксису суб'єктивна модальність представлена певними структурами, які лінгвісти визначають як емоційні конструкції, здатні виражати емоційне значення, що закріпилося в узусі як їх характерні особливості. Під емоційним синтаксисом слід розуміти особливі структурні утворення, метою яких є передача не стільки основного змісту повідомлення, скільки суб'єктивно-оцінного, емоційно забарвленого ставлення мовця до предмета думки. Прикладом такої синтаксичної структури виступає інверсія. Інверсія – порушення прямого

порядку слів, «в результаті якого певний елемент виявляється виділеним і отримує спеціальні конотації емоційності та експресивності» [2, с. 162].

Найтипівішими випадками вживання інверсії в англійських прес-релізах є такі:

1. Часткова інверсія, що використовується при висловленні запитання:

What do SaltWorks' sea salts have in common with Oreos? They've been granted the enviable Certified Kosher designation by the highly respected global entity Orthodox Union (13).

2. Інверсія зі стійкими структурами. У деяких випадках зворотний порядок є нормою. Так, зворотний порядок слів вживається в головній частині складнопідрядних речень, що починаються прислівниками *hardly*, *scarcely*, *no sooner*, а також у пропозиціях, де на початку стоять слова *never*, *nothing*, *not only*, *nowhere* та ін.

Nowhere is that frustration more prevalent than among over-the-road truck drivers, who can work up to 14 hours per day, drive more than 100,000 miles per year and face limited food choices combined with little opportunity for exercise (14).

Оскільки суб'єктивна модальність висловлення є вираженням позитивного чи негативного ставлення мовця до об'єктів позамовної дійсності, вона пов'язана з лінгвістичною категорією оцінки. Оцінна модальність містить упорядкований комплекс ознак, що утворюють структуру, і визначається як модальна рамка, яка має обов'язкові елементи: експліцитний або імпліцитний суб'єкт (особа, соціум, з погляду якого дається оцінка), об'єкт (оцінюваний референт), підставу (критерій, що відповідає уявленню суб'єкта про об'єкт) і характер оцінки (абсолютна, естетична, порівняльна) [6]. Оцінне ставлення адресанта до стану речей, до предмета мовлення, передається наприклад:

– прикметниками. Ці лексичні одиниці характеризуються найбільшою концентрацією і різноманітністю оцінної семантики і є найефективнішим маніпулятивним засобом, наприклад: *“innovative”, “efficient”, “the strongest”, “capable”, “unlimited”, “free”, “high-tech”, “realistic”, “luxurious”, “leading”, etc;*

– *The fastest, most powerful production Ford Mustang has made its first European appearance, at the Goodwood Festival of Speed, south England* (15).

– прислівниками. Великого значення в прес-релізах набувають адвербіальні конструкції *Adverb + Adjective (potentially dangerous) i Verb + Adverb (to discuss calmly)*. Структурний тип «ознака + прикметник» часто використовується для посилення або уточнення значення прикметника, наприклад: *surprisingly conformist, overwhelmingly powerful, wholly decorative, patently unjust*. Вживання прислівника з дієсловом також досить поширене, що дозволяє точніше висловити думку або оцінку, наприклад:

– *Nearly a year ago, Starbucks Coffee Company (NASDAQ: SBUX) rolled out the nation's largest mobile payment program with the goal of offering a truly innovative mobile experience for customers worldwide* (16).

– *Starbucks will vigorously oppose any action on Kraft's part that would prevent Starbucks from rightfully assuming full control of our brand and business, and look forward to presenting our case through the pending arbitration process* (17).

– іменниками. Маніпулятивна функція оцінних іменників полягає в тому, що вони створюють позитивні образи, змушують сприймати інформацію як цінність, наприклад: *“security”, “perfection”, “efficiency”, “power”, “pleasure”, “dream”, “wealth”, “gift”, “guarantee”, “magic”, “breakthrough”, etc;*

– *Starbucks (NASDAQ: SBUX) today detailed strategies for its next phase of growth at the company's biennial Investor Conference. Building on its continued strength in attracting global consumers to its stores* (18).

Як зазначалось попередньо, оцінка може створювати позитивний, нейтральний та негативний образ оцінюваного. Останній трапляється в прес-релізах дуже рідко, адже це відкрите нівелювання канонічними правилами написання даного тексту. Саме тому найчастіше негативна тональність створюється за допомогою словосполучень із негативними конотаціями.

Through arbitration, Starbucks intends to demonstrate Kraft's consistent, poor performance and material breaches over a period of several years. The nature of Kraft's obligations are outlined in the

contract; the contract's language demonstrates clearly that Kraft's repeated failures to meet its obligations constituted material breaches and, in that regard, caused clear damage to Starbucks business (19).

Загальна негативна оцінка, яка характеризує наведений уривок, багато в чому визначається тим, що прикметник *poor* та іменники *breach, failure, damage* містять негативний оцінний компонент.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз засобів реалізації суб'єктивної модальності в англійських прес-релізах підтверджує думку про те, що модальність вужче поняття, ніж модус, і не є ідентичною йому. Їх відношення ґрунтуються на однаковому принципі – орієнтації на мовця. Якщо у сфері модусу вона означає будь-яке відношення – до предмета мовлення, змісту висловлення, співрозмовника, форми мовлення, порядку, ходу думки, а поза сферою модусу модальність виражає ставлення мовця до змісту повідомлюваного з погляду його реальності / ірреальності.

Суб'єктивна модальність висловлення у прес-релізах відображає здатність мовця критично осмислювати своє мовлення щодо віднесеності до дійсності, своїх знань, оцінок, суб'єктивного ставлення до мовленнєвої ситуації й найяскравіше виражається вставними словами та конструкціями, інверсією та оцінною модальністю.

Перспективи подальших досліджень у цій галузі вбачаємо у вивченні та порівнянні реалізації категорії модальності в різних типах англійських прес-релізів.

Джерела та література

1. Агаева Ф. А. Модальность как лингвистическая категория (на материале английского и туркменского языков) / Ф. А. Агаева. – Ашхабад : Ылым, 1990. – 305 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : учебн. для вузов / И. В. Арнольд. – 8-е изд. – М. : 2006. – 219 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
4. Беляева Е. И. Функционально-семантические поля модальности в английском и русском языках / Е. И. Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 178 с.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 448 с.
6. Ивин А. А. Основания логики оценок / А. А. Ивин. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1970. – С. 21–34.
7. Козловский В. В. Предложения с конъюнктивом (структура, семантика, прагматика) : монография / В. В. Козловский. – Черновцы : Рута, 1997. – 281 с.
8. Орехова Е. Н. Субъективная модальность высказывания: форма, семантика, функции : дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. Н. Орехова [Электронный ресурс] – Москва, 2011. – С. 9. – Режим доступа : <http://dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-filologiya/a54.php>
9. Microsoft [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.microsoft.com/en-us/news/press/2011/aug11/08-29CRMForLessPR.aspx>
10. Human Rights and Democracy report. 2012 [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.gov.uk/government/news/human-rights-and-democracy-report-2012-country>
11. Stock image from the FCO Human Rights Report 2012. Credit Basmia [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.owen.vanderbilt.edu/vanderbilt/newsroom/press-releases/detail.cfm?customel_datapageid_42488=62321
12. US News and World report. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.microsoft.com/en-us/news/press/2011/aug11/0804SchoolPR.aspx>
13. Комунікативно-прагматичні функції інверсії в англійських прес-релізах. 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ereleases.com/pr/kosher-foodies-no-longer-relegated-to-plain-old-kosher-salt-10985>
14. Paskett public relations [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.ereleases.com/pr/trucking-magazine-helps-drivers-battle-obesity-9350>
15. Dresden International. [Electronic resource]. – Mode of access : <http://corporate.ford.com/news-center/press-releases-detail/pr-ford26rsquo-fastestever-mustang-36747>
16. Starbucks Newsroom [Electronic resource]. – Mode of access : http://news.starbucks.com/article_display.cfm?article_id=598
17. Starbucks Newsroom [Electronic resource]. – Mode of access : http://news.starbucks.com/article_display.cfm?article_id=478
18. Starbucks Newsroom [Electronic resource]. – Mode of access : http://news.starbucks.com/article_display.cfm?article_id=476
19. Starbucks Newsroom [Electronic resource]. – Mode of access : http://news.starbucks.com/article_display.cfm?article_id=481

References

1. Agayeva, F. A. 1990. *Modalnost kak lingvisticheskaya kategoriya (na materiale angliyskogo i turkmenskogo yazykov)*. Ashkhabad: Ylym.
2. Arnold, I. V. 2006. *Stilistika. Sovremennyy angliyskiy yazyk*. Moskva.
3. Balli, Sh. 1955. *Obshchaya lingvistika i voprosy frantsuzskogo yazyka*. Moskva: Izd-vo inostrannoi literatury.

4. Belyaeva, E. I. 1985. *Funktsionalno-semanticheskiye polya modalnosti v angliyskom i russkom yazykakh*. Voronezh: Izd-vo Voronezh. un-ta.
5. Benvenist, E. 1974. *Obshchaya lingvistika*. Moskva: Progress.
6. Ivin, A. A. 1970. *Osnovaniya logiki otsenok*, 21–34. Moskva: Izd. Mosk. un-ta.
7. Kozlovskiy, V. V. 1997. *Predlozheniya s koniunktivom (struktura. semantika. pragmatika)*. Chernovtsy: Ruta.
8. Orekhova, E. N. 2011. "Subektivnaya modalnost' vyskazyvaniya: forma. semantika. Funktsii". PhD diss., Moskva. <http://dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-filologiya/a54.php>
9. Microsoft. <http://www.microsoft.com/en-us/news/press/2011/aug11/08-29CRMForLessPR.aspx>
10. Human Rights and Democracy report. 2012. <https://www.gov.uk/government/news/human-rights-and-democracy-report-2012-country>
11. Stock image from the FCO Human Rights Report. 2012. http://www.owen.vanderbilt.edu/vanderbilt/newsroom/press-releases/detail.cfm?customel_datapageid_42488=62321
12. US News and World report. <http://www.microsoft.com/en-us/news/press/2011/aug11/0804SchoolPR.aspx>
13. Комунікативно-прагматичні функції інверсії в англійських прес-релізах. 2013. <http://www.ereleases.com/pr/kosher-foodies-no-longer-relegated-to-plain-old-kosher-salt-10985>
14. Paskett public relations. <http://www.ereleases.com/pr/trucking-magazine-helps-drivers-battle-obesity-9350>
15. Dresden International. <http://corporate.ford.com/news-center/press-releases-detail/pr-ford26rsquos-fastest-ever-mustang-36747>
16. Starbucks Newsroom. http://news.starbucks.com/article_display.cfm?article_id=598
17. Starbucks Newsroom. http://news.starbucks.com/article_display.cfm?article_id=478
18. Starbucks Newsroom. http://news.starbucks.com/article_display.cfm?article_id=476
19. Starbucks Newsroom. http://news.starbucks.com/article_display.cfm?article_id=481

Козак Світлана. Реализация категории модальности в англоязычных пресс-релизах. В статье проанализировано реализацию категории модальности в англоязычных пресс-релизах, рассмотрено соотношение модуса и модальности, проанализировано научные взгляды на субъективную модальность в интерпретации современных языковедов, установлено и изучено наиболее частые типы значений субъективной модальности высказывания, раскрыты некоторые средства и способы воздействия на различных уровнях языка. Выяснено, что модальный план языковых выражений в пресс-релизах наиболее четко представляет человеческий фактор и дает право говорить об авторском подтексте абсолютно всех языковых единиц, поскольку в них неизбежно присутствует оценочный (положительная или отрицательная оценка), а следовательно, индивидуально-человеческий фактор.

Было определено, что модальность как категория модуса охватывает разноаспектные и разнохарактерные способы квалификации события, что реализуются разноуровневыми средствами выражения, охарактеризовано основные средства выражения субъективно-модальных значений в англоязычных пресс-релизах, в которые входят: вводные слова / словосочетания и предложения со значением достоверности / вероятности, уверенности / неуверенности, обобщенной (неопределенной) точки зрения или введением определенной точки зрения. На уровне синтаксиса субъективная модальность представлена определенными структурами, целью которых является передача не столько основного содержания сообщения, сколько субъективно-оценочного, эмоционально окрашенного отношения говорящего к предмету мысли. Указано, что самым продуктивным средством эмоционального синтаксиса в пресс-релизах является инвертированный порядок слов, описаны типичные случаи употребления инверсии в пресс-релизах, а именно: частичная инверсия и инверсия с устойчивыми структурами.

В работе указано, что субъективная модальность высказывания является выражением положительного или отрицательного отношения говорящего к объектам внеязыковой действительности, поэтому она связана с лингвистической категорией оценки. Описаны основные средства передачи оценочного отношения адресанта к положению вещей, среди них прилагательные различной оценочной семантики, адвербиальные конструкции и существительные положительной и отрицательной коннотации.

Ключевые слова: модус, субъективность, субъективная модальность, объективная модальность, инверсия, оценка.

Kozak Svitlana. Implementation of the Category of Modality in English Press Releases. The article analyzes the implementation of the category of modality in English press releases. The relation of modus and modality was considered, the scientific views on subjective modality in the interpretation of modern linguists were analyzed, the most common types of values of the subjective modality of the utterance were established and analyzed, some means and methods of its implementation at different levels of language were revealed.

It was found out that the modal plan of verbal expressions in press releases is a vivid representation of the human factor and gives the right to speak about the author's subtext of absolutely all linguistic units, since there is an appraisal (positive or negative evaluation), and therefore, an individual-human factor.

It was determined that modality as a category of modus encompasses a multidimensional and diverse way of qualifying an event that is implemented by multi-level means of expression. The main means of expressing subjective modality in English press releases include: introductory words / phrases and sentences with the meaning of reliability / probability, certainty / uncertainty, generalized (uncertain) point of view or introduction of a certain point of view. At the level of syntax, subjective modality is represented by certain structures the purpose of which is to convey the main content of the message as the subjective, estimated, emotionally colored attitude of the speaker to the object. Inverted word order was determined as the most productive means of emotional syntax in press releases. The most common cases of inversion in press releases, namely, partial inversion and inversion with stable structures were characterized.

It was found out that the subjective modality of press releases is an expression of a positive or negative attitude of the speaker towards the objects of extra-linguistic reality, therefore it is related to the linguistic category of evaluation. The main means of transferring the evaluator's attitude to the state of things were characterized. They include adjectives of different evaluative semantics, adverbial structures and nouns of positive and negative connotation.

Key words: modus, subjectivity, subjective modality, objective modality, inversion, evaluation.

УДК 811.112.2'322+821.112.2'06-3.08

Софія Козак

РОЛЬ ФРЕЙМОВИХ СТРУКТУР НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ У ВІДТВОРЕННІ ХАРАКТЕРІВ ТА ПОЧУТТІВ ЛІТЕРАТУРНИХ ГЕРОЇВ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ)

У статті відображено результати дослідження, проведеного на матеріалі літературно-художнього дискурсу, представленого романом німецького письменника ХХ століття Ліона Фейхтвангера «Ієфай та його дочка». Вибір фактологічного матеріалу зумовлений загальною тематичною спрямованістю зазначеного твору. Зображення великої кількості героїв та детальний опис зовнішності кожного з них створює підґрунтя для розгорнутого, глибокого та різнобічного дослідження структур на позначення зовнішності й характеру людини. Аналіз здійснено з позицій актуальної в сучасному мовознавстві когнітивно-дискурсної парадигми, що дає можливість простежити особливості вербальної реалізації фреймів у літературно-художньому дискурсі. Основне завдання статті полягає у висвітленні ролі фреймових структур, які описують зовнішність літературних персонажів, у розкритті їхніх характерів та почуттів. Аналіз виконано на прикладі головного героя роману Л. Фейхтвангера «Ієфай та його дочка» – Ієфая. Описано структуру фрейму «Зовнішність», визначено його основні термінали. Здійснено докладний розгляд термінальних елементів, що складають периферію фрейму «Зовнішність» у романі Л. Фейхтвангера «Ієфай та його дочка», та на основі проаналізованих термінальних елементів визначено роль вище зазначених фреймових структур у відтворенні образів персонажів, змалюванні не лише їхніх зовнішніх ознак, а й у представленні їхніх характерів та описі почуттів.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент, зовнішність, характер, почуття.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасні лінгвістичні студії відзначаються значним розширенням діапазону досліджень у сфері дискурсознавства, що, зокрема, пов'язане з активізацією когнітивних розвідок, унаслідок чого мовознавча наука зазнала значних змін і трансформацій, які насамперед стосуються методики та методології аналізу мовного матеріалу. Важливого значення набуває дослідження дискурсу, яке здійснюється не лише з позицій традиційного лінгвістичного аналізу, але й фреймового, спрямованого на розгляд фреймових структур, які зумовлюють послідовність і якість викладу текстового матеріалу, а також беруть участь в актуалізації авторської прагматики.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Основні положення теорії фреймів представлені передусім роботами таких вчених, як Дж. Лакофф [2], М. Мінський [4], Д. Метцінг [9], Г. Путнам [10], В. Раскін [11], Ч. Філлмор [5], Е. Чарняк [6], Р. Шенк [12] та ін., які висунули гіпотезу про те, що людські знання і пам'ять мають іманентний структурний характер. Однак роботи цих дослідників – це здебільшого приклад унаочнення процесів, що відбуваються в штучному інтелекті, а питання мовної реалізації фреймів залишається на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки недостатньо вивченим. У художньому дискурсі, зокрема, малодослідженою залишається проблематика ролі фреймів на позначення зовнішності в розкритті характерів та почуттів літературних героїв.

Метою статті є визначення ролі фреймових структур, які описують зовнішність літературних персонажів, у розкритті їхніх характерів та почуттів на прикладі головного героя роману німецького письменника Ліона Фейхтвангера «Ієфай та його дочка». Реалізація цієї мети зумовила необхідність розв'язання таких завдань:

- описати структуру фрейму «Зовнішність», визначивши його основні термінали;
- здійснити аналіз термінальних елементів, що складають периферію фрейму «Зовнішність», у романі Л. Фейхтвангера «Ієфай та його дочка»;

- на основі проаналізованих термінальних елементів визначити роль фреймових структур на позначення зовнішності в розкритті характерів та почуттів персонажів літературно-художнього дискурсу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У дослідженні мовної реалізації фреймів послуговуємося термінами «фрейм», «фреймова структура», «термінал», «термінальний елемент». Фрейм складається з терміналів і є когнітивним утворенням, однак знаходить своє мовленнєве втілення в (художньому) дискурсі у фреймових структурах, а термінали як складові частини фрейму актуалізуються в термінальних елементах.

Фрейм «Зовнішність» розглядаємо як когнітивну структуру, в основі якої лежать категоріальні знання про зовнішній вигляд людини, зафіксовані в лексикографічних джерелах. На основі словникових дефініцій визначаємо термінали фрейму «Зовнішність» („das Aussehen“ / „das Äußere“): ‘Обличчя’ (‘das Gesicht’), ‘Статура’ (‘die Gestalt’), ‘Одяг’ (‘die Kleidung’) [7, с. 214–215].

Для аналізу фреймових структур на позначення зовнішності з метою визначення їхньої ролі у розкритті характерів літературних героїв звернімося до одного з визначних творів світової літератури – роману Л. Фейхтвангера «Ієфай та його дочка». Леон Фейхтвангер (нім. Lion Feuchtwanger) (*7 липня 1884, Мюнхен – †21 грудня 1958, Лос-Анджелес) [3] – відомий німецький письменник XX століття. Його книги написані головним чином у жанрі історичного роману, до яких належить, зокрема, знаменитий твір автора «Ієфай та його дочка».

В основу роману лягла історія Ієфая з книги Суддів Старого Заповіту. Події цієї розповіді стосуються періоду між 1300 та 1100 рр. до н. е., у час боротьби ізраїльських племен за Зайордання. Ієфай – позашлюбного сина судді роду Гілеад – названі брати та їхня мати проганяють з дому. Разом із дружиною, дочкою і невеликою кількістю прибічників він іде в пустелю. У тяжких умовах кочового життя Ієфай створює військо та завойовує міста. У кульмінаційний момент боротьби, коли події розгортаються не на його користь, Ієфай звертається за допомогою до Бога, обіцяючи принести Йому в жертву першу людину, яка з’явиться перед ним після здобутої перемоги в бою. На його біду, першою полководець зустрічає свою єдину доньку – Яалу. Переносячи жахливі душевні муки, він змушений виконати страшну обіцянку [1, с. 315].

Актуалізація фреймів на позначення зовнішності та характеру людини у романі «Ієфай та його дочка» відбувається, передусім, завдяки фреймовим структурам, які описують риси героїв, їхню статуру, вбрання, поведінку тощо. Яскравим підтвердженням цього є зображення головного персонажа твору – Ієфая. В образі цього героя присутні такі риси, як гордість, безпощадність до ворогів та незламність. Його неможливо уявити розбитим і підкореним. Він будує плани і робить все для того, щоб здійснити свої задуми. Проте настає кульмінаційний період і в житті Ієфая. Щоб досягти всього бажаного і омріяного, він має виграти війну проти еморитів. Всі наміри головного героя обертаються проти нього, і він опиняється за крок від краху та ганьби на все життя. В останній надії Ієфай звертається за допомогою до Бога. Заслуговує на увагу опис зовнішності та почуттів воїна в цей момент: *Jefta stand und bewegte die Lippen. Er sprach wohl nur in seinem Herzen, und wenn dann ein Wort aus seinem Munde kam, schwemmen Sturm und strömender Regen es ihm fort. Die andern sahen, wie er in das Wetter und Gewölk hineinsprach, sie sahen sein gesammeltes Gesicht... Sie sahen, wie er die Fäuste hinaufstieß in die Luft, sie sahen ihn dann die Hände öffnen, als brächte er eine Gabe dar* (L. Feuchtwanger, S. 283–284).

Ієфай – сильний, могутній, безстрашний, нікому не підвладний, звертається до Господа. Він вірить у силу своєї молитви. Його міміка свідчить про щирість почуттів (*Jefta stand und bewegte die Lippen. ... Er sprach wohl nur in seinem Herzen*), його обличчя в цей час зосереджене (*sie sahen sein gesammeltes Gesicht*), а сам герой звертається до хмар та негоди (*wie er in das Wetter und Gewölk hineinsprach*). Ієфай простягнув руки вгору, стиснувши кулаки (*die Fäuste hinaufstieß*), а потім розкрив долоні, немов для жертвопринесення (*... sahen ihn dann die Hände öffnen, als brächte er eine Gabe dar*). Саме тоді настає кульмінаційний момент – молитва Ієфая почута, і він отримує впевненість у перемозі.

У цю мить зовнішній вигляд головного героя демонструє перехід із зосередженого й напруженого стану у стан радості та впевненості у своєму успіху: *Da zog eine große Freudigkeit in ihn ein. Er rief, und jetzt drang seine rauhe Stimme durch den prasselnden Regen und das knackende, splitternde Holz der Bäume* (L. Feuchtwanger, S. 284). Як бачимо, термінальні елементи фрейму

«Зовнішність» можуть описувати не лише вигляд героїв, а й їхні переживання та поведінку в певний момент.

Іефай здобуває перемогу, і його знову переповнюють почуття нестримності та впевненості у своїй неперевершеності. Він безжально карає ворогів і тих, хто намагається диктувати йому свої правила. Він безпощадний у гніві: *Er lief voll hilflosen Zornes auf und ab. Er sagte zwischen den Zähnen... Er lief hin und her im Zelt, als wäre es ein Käfig* (8, S. 295).

Однак недовго триває радісний період у житті непереможного Іефая. Настає момент, і доля, яку посилає йому сам Господь, повністю змінює цього чоловіка. Це пов'язане з обітницею, яку Іефай у своїй молитві перед перемогою складає Богу, – віддати в жертву того, хто перший вийде йому назустріч, коли він повертатиметься додому. І ось саме тоді, коли, здавалося б, усі негаразди позаду, коли розбіглися усі вороги і здобуто довгождану перемогу, коли лунають звуки музики й пісень, які співають в його честь, саме в той момент Іефай чує голос його єдиної доньки, яка першою вибігає йому назустріч. *Ein schwarzer, ungeheurer Wirbel packte ihn. Jefas breites Gesicht aber verdunkelte sich auf erschreckende Art, grinste, verzerrte sich. Die rauhe Stimme noch rauher als sonst, stieß er hervor...* (8, S. 305).

Наведена фреймова структура описує раптову зміну в зовнішньому вигляді головного героя, пов'язане з різкою зміною його відчуттів. В одному чоловікові, здавалось, поєдналися дві різних людини: одна – молода, весела, здорова, горда, яка нікому не дасть образити своїх рідних, а інша – розгнівана, скорботна, грізна, позбавлена співчуття, з виразом глибокого болю та розпачу в очах. Його обличчя спохмурніло (*breites Gesicht aber verdunkelte sich*), а голос став ще більш приглушеним (*die rauhe Stimme noch rauher als sonst*).

Таким чином, в одну мить змінилося все життя непереможного воїна, змінились думки, почуття, погляди, мрії. Всі страхи й переживання, які мав до цього, здалися сміховинними. Все, до чого прагнув, втратило сенс, адже чоловік був приречений принести в жертву найдорожче – свою єдину доньку – і не міг цьому запобігти.

Відчуття головного героя передано через опис його поведінки, що дозволяє читачеві відчути його душевний біль і страждання: *So hockte er auf der Höhe, überkommen von Erkenntnis und Reue, und starrte hinaus über sein graues, dämmerndes Land* (8, S. 308). Наведена фреймова структура відтворює внутрішній стан Іефая, його каяття та усвідомлення неминучості долі (*überkommen von Erkenntnis und Reue*), зображає сповнений відчаю і трагізму погляд цього могутнього воїна на омріяну країну, яка тепер здавалася сірою та похмурою (*starrte hinaus über sein graues, dämmerndes Land*).

Нічого не залишається і від упевненості та поміркованості Іефая: *Jeftha, zerstreut und nachdenklich, beschaute den Freund, der besorgt, doch voll Vertrauen vor ihm stand* (8, S. 310). Його погляд неухвально і занурений у думки (*zerstreut und nachdenklich*). Такі риси не властиві попередньому Іефаєві. Змінюються і його почуття та ставлення до дружини, заради якої він колись обрав життя в пустелі: *Jeftha schaute sie an, voll Mitleid, voll Kummer, doch wie eine Fremde* (8, S. 319). Термінальні елементи, що описують почуття, є експліцитними маркерами передачі внутрішнього стану головного героя, який позначається на його характері та поведінці з рідною людиною: з одного боку – співчутливий і турботливий погляд (*voll Mitleid, voll Kummer*), а з іншого – цілковите відчуження (*schaute sie an wie eine Fremde*).

Зміни, що відбулися в зовнішньому вигляді та душі Іефая, помічають також інші персонажі твору. Священик не впізнає його: *War das der Jeftha, von dem solche Helle und Heiterkeit ausgegangen war, dass der Anblick selbst die ernsten, würdigen Männer Gileads fröhlich machte? Dieser tief aufgewühlte Mensch, gefärbt mit Kummer und Grimm, war das der Sieger vom Nachal-Gad?* (8, S. 322). У наведеному фрагменті описано відчуття, які заволоділи головним героєм та відбилися на його зовнішності, що яскраво передано завдяки термінальним елементам «ущент виснажений чоловік» (*dieser tief aufgewühlte Mensch*), «вимучений горем та гнівом» (*gefärbt mit Kummer und Grimm*).

Фреймові структури, які описують переживання Іефая, наштовхують на думку, що жодна сила не в змозі розвіяти сум й вивести чоловіка з пригніченого стану. Проте після спілкування з донькою Іефай змінився, і ці зміни знайшли свій відбиток у його зовнішності: *Jeftha sah sein Kind... Jeftha hörte es bestürzt und mit Scham. Der stolze Jeftha, da nur das Kind ihm sagte, er gleiche dem*

Jahwe, schämte sich bitter, doch durchrann ihn gleichzeitig eine große Wärme (8, S. 358). Погляд чоловіка ніжний, він слухає дівчинку і відчуває сором за своє життя, за свої нікчемні цілі та прагнення. Для своєї дитини Ієфай завжди був і залишається взірцем. Це вона переконує його виконати обіцянку Богу, і її ніжність, мудрість та простота врешті позбавляють його останніх вагань.

Далі автор описує кульмінаційний момент, коли чоловік, дотримуючись слова, даного Богу, приносить власну дочку в жертву. Зображення зовнішності Ієфая в цей момент яскраво передає його почуття: ...*versteinen Gesichtes, langsam, tastenden Schritten, als gehe er in Dunkeln* (8, S. 360). Читачеві неважко уявити, що почував головний герой у цю мить, позаяк увесь спектр його емоцій передано через зовнішню характеристику: його обличчя закам'яніло (*versteinen Gesichtes*), його кроки повільні (*tastenden Schritten*), його очі нічого не бачать (*als gehe er in Dunkeln*). Стає зрозумілим, що раптова сліпота Ієфая – це результат сильного відчаю і сліз. Він переносить свій біль у собі, ховається від людей у диких хащах, щоб пережити горе і стати ще сильнішим: *Unvermutet dann, eines sehr früher Morgens, tauchte er auf, verwildert, verschmutzt. Ging ins Lager vor Mizpeh, in sein Zelt. Reinigte sich, wie es Brauch war nach der Trauer um einen Toten* (8, S. 360).

Подальші фреймові структури демонструють ті зовнішні зміни, що відбулися з Ієфасом через обраний ним відлюдний спосіб життя. Усі тримаються осторонь його, адже він відштовхує від себе кожного, хто бодай словом торкнеться його душі: *Ein leises Grauen wich nicht, sie konnten ihm nicht mehr näherkommen. Sogar die Kinder spürten es und ließen ab von Spiel und Geschrei, wenn sie ihn sahen. Er selber fühlte sich manchmal wie ein Toter, der aus der Höhle herausgedrungen war. Er war wie aus Luft und Nebel, so als ob das Blut des Lebens aus ihm geflossen sei* (8, S. 363). Ще одна фреймова структура описує цілковиту байдужість та спустошеність, що охопили головного героя, після того як він втратив єдину доньку й дружину, котра залишила його не в змозі пробачити загибель дитини: *Er blieb stumpf. Wüste war in ihm* (8, S. 362).

Наприкінці свого життя Ієфай залишається зовсім самотнім. Незважаючи на те, що здійснилася його мрія стати суддею Гілеаду та об'єднати весь Ізраїль, це не зробило його щасливим. На сьомому році правління, на сороковому році життя воєначальник і дев'ятий із суддів ізраїльських Ієфай Галаадитянин завершує свій земний шлях.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. На основі проведеного аналізу було зроблено висновок, що фреймові структури на позначення зовнішності відіграють значну роль у розкритті характерів та почуттів літературних героїв. На прикладі головного героя роману – Ієфая – було доведено, що завдяки термінальним елементам, які наповнюють зазначені фреймові структури, авторові вдається повною мірою відтворити образи своїх персонажів, змалювавши не лише їхні зовнішні ознаки, а й головні риси їхніх характерів та описавши почуття. Перспективою розвідок у цьому напрямку може стати дослідження фреймових структур, які зображають внутрішній стан людини на прикладі літературних героїв у художньому дискурсі.

Джерела та література

1. Козак С. В. Фреймові структури на позначення зовнішності людини в літературно-художньому дискурсі / С. В. Козак // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – 2014. – Вип. 19. – С. 313–317.
2. Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов / Дж. Лакофф // Новое в зарубежной лингвистике. – 1988. – Вып. XXIII. – С. 12–51.
3. Ліон Фейхтвангер [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Ліон_Фейхтвангер
4. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 151 с.
5. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1988. – Вып. XXIII. – С. 52–62.
6. Чарняк Ю. Умозаключения и знания / Ю. Чарняк // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XII. – М., 1983. – С. 304–308.
7. Duden. Deutsches Universalwörterbuch. – 4., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. – Mannheim ; Leipzig ; Wien ; Zürich : Dudenverlag, 2001. – 1892 S.
8. Feuchtwanger L. Jefta und seine Tochter / L. Feuchtwanger. – St. Petersburg: Korona print, KARO, 2004. – 416 S.
9. Metzinger D. Frame Representations and Lexical Semantics / D. Metzinger // Words, Worlds, and Contexts. – Berlin, 1981. – P. 320–342.

10. Putnam H. The Meaning of Meaning / H. Putnam // Gunderson K. Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science. – 1975. – Vol. VII. – P. 131–193.
11. Raskin V. Round Table Discussion on Frame / V. Raskin // Quaderni di Semantica VI. – 1985. – № 2. – P. 211–212.
12. Schank R. C. Integrating Semantics and Pragmatics / R. C. Schank, L. Birnbaum, J. Mey // Quaderni di Semantica. – 1985. – VI. – P. 313–325.

References

1. Kozak, S. 2014. “Freimovi struktury na poznachennia zovnishnosti liudyny v literaturno-hudozhnomu dyskursi”. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Seria: Filologiya (movoznavstvo)*, 19: 313–317.
2. Lakoff, G. 1988. “Myshlieniie v zerkalie klassifikatorov”. *Novoie v zarubiezhnoi lingvistike*, XXIII: 12–51.
3. “Lion Feuchtwanger”. 2018. https://uk.wikipedia.org/wiki/Ліон_Фейхтвангер
4. Minsky, M. 1979. *Freimy dlia predstavleniia znaniia*. Moskva: Energiia.
5. Fillmore, Ch. J. 1988. “Freimy i siemantika ponimaniia”. *Novoie v zarubiezhnoi lingvistike*, XXIII: 52–62.
6. Charniak, E. 1983. “Umozakliucheniia i znaniia”. *Novoie v zarubiezhnoi lingvistike*, XII: 304–308.
7. Duden. 2001. *Doiches univerzalviorterbukh*. Mannheim; Leipzig; Wien; Zürich: Dudenverlag.
8. Foikhtvanger, L. 2004. *Dzhefta und zaine Tokhter*. St. Petersburg: Korona print, KARO.
9. Metzger, D. 1981. “Frame Representations and Lexical Semantics.” *Words, Worlds, and Contexts*, 320–342. Berlin.
10. Putnam, H. 1975. “The Meaning of Meaning”. *Language, Mind and Knowledge. Minnesota Studies in the Philosophy of Science*, edited by K. Gunderson, VII: 131–193.
11. Raskin, Victor. 1985. “Round Table Discussion on Frame”. *Quaderni di Semantica*, VI (2): 211–212.
12. Schank, R., and Abelson, R. 1977. *Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Козак Софія. Роль фреймових структур на означення зовнішності в зображенні характерів і почуттів літературних героїв (на матеріалі німецькомовного художественного дискурсу). В статті зображені результати дослідження, проведеного на матеріалі літературно-художественного дискурсу, представленого романом німецького письменника ХХ століття Ліона Фейхтвангера «Ієффай і його дочка». Вибір фактологічного матеріалу обумовлений загальною тематичною спрямованістю даного твору. Зображення великої кількості героїв і детальне описання зовнішності кожного з них передбачає основу для розгорнутого, глибокого і багатогранного дослідження структур позначення зовнішності і характеру людини. Аналіз проведено, виходячи з позицій актуальної в сучасній лінгвістичній когнітивно-дискурсивній парадигмі, що дає можливість прослідкувати особливості вербальної реалізації фреймів в літературно-художественному дискурсі. Головна задача статті полягає в визначенні ролі фреймових структур, описуваних зовнішність літературних персонажів, в розкритті їх характерів і почуттів. Аналіз проведено на прикладі головного героя роману Ліона Фейхтвангера «Ієффай і його дочка». Очерчена структура фрейма «Зовнішність», визначені його головні термінали. Здійснено детальне розгляд термінальних елементів, що входять до складу периферії фрейма «Зовнішність» в романі Л. Фейхтвангера «Ієффай і його дочка», і на основі проаналізованих термінальних елементів визначено роль вищезгаданих фреймових структур в зображенні їх характерів і описанні почуттів.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент, зовнішність, характер, почуття.

Kozak Sofiia. The Role of the Frame Structures Denoting Appearance in the Representation of the Characters and Feelings of the Literary Heroes (on the Material of the German-Language Discourse). The article demonstrates the results of the research which has been carried out on the material of the German-language discourse represented by the novel of the German writer of the XX-th century Lion Feuchtwanger “Jephtha and his Daughter”. The choice of the research material is specified by the general thematic orientation of this literary work. A portrayal of the great number of figures and the detailed appearance description of every of the personages prepares the ground for a careful, profound and multilateral study of the structures which denote human appearance and character. The analysis has been made from a position of the cognitive and discourse paradigm which is quite relevant in the modern linguistics and gives the possibility to retrace the peculiarities of the verbal realization of the frames in the German-language discourse. The main task of the article consists in the highlighting of the role of the frame structures which denote appearance of the literary personages, in the revealing of their dispositions, feelings and attitude to one another. The analysis has been carried out by way of example of the main character of Lion Feuchtwanger’s novel “Jephtha and his Daughter” – Jephtha – the ninth Judaic Judge. The structure of the frame “Appearance” has been described and its main terminals have been determined. A detailed study of the terminal elements, which make up the periphery of the frame “Appearance” in the novel “Jephtha and his Daughter”, has been performed, and on the basis of the analyzed terminal elements the role of the above mentioned frame structures in the representation of the images of the personages, that is in the depicting of their outer features and of their characters and feelings, has been determined.

Key words: frame, frame structure, terminal, terminal element, appearance, character, feeling.

МЕТОДИЧНА ТИПОЛОГІЯ ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ЖАНРІВ У НАВЧАННІ АНГЛОМОВНОГО ПРОФЕСІЙНО ЗОРІЄНТОВАНОГО ПИСЬМА

Стаття присвячена проблемі навчання професійно зорієнтованої англомовної письмової комунікації майбутніх фахівців видавничої галузі. Окреслено причини, які зумовлюють потребу в дослідженні методичної типології журналістських жанрів. Звернуто увагу на компоненти системи навчання іноземної мови професійного спрямування, а також на формування іншомовної професійної комунікативної компетентності, за допомогою якої журналіст реалізує професійні функції. Системність у реалізації компетентісного підходу в навчанні іноземних мов професійного спрямування зумовлена міжпредметною інтеграцією професійних та іншомовних комунікативних умінь. На основі сучасних міжнародних вимог випускник ЗВО має володіти навичками і вміннями створювати тексти різного ступеня складності, які відповідають певному стилю та жанру писемного спілкування.

Проведений аналіз наукової літератури показує, що текст будується за закономірностями, які визначаються його функціональним стилем та жанровим різновидом. Організація мовного матеріалу в текстах залежить від загальної спрямованості текстів, аудиторії, на яку скерована дія та прагненням автора покращити зміст. Розглядаються поняття жанру та жанрової компетентності, їх місце в навчанні писемного мовлення. Для майбутніх фахівців із редагування та видавничої справи жанрова компетентність є неодмінною складовою професійної компетентності. Сконцентровано увагу на доцільності використання жанрового підходу при переході від еліптичного до деталізованого, розвинутого письма на початковій стадії навчання. Визначаються основні вміння писати зрозумілі, деталізовані тексти, пов'язані з професійною сферою, ефективність розвитку умінь забезпечується жанровим підходом до навчання майбутніх фахівців професійно зорієнтованого англомовного письма. Для обґрунтування методичної типології зроблено короткий аналіз тих журналістських жанрів, написання яких доцільно навчати студентів початкового етапу бакалаврату.

Варто підкреслити, що використання анонсів, інформаційних та рекламних заміток на заняттях з іноземної мови підвищує ефективність формування як професійної, так і іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, які навчаються аналізувати отриману інформацію та використовувати її в іншомовній професійно спрямованій писемній комунікації.

Ключові слова: іншомовна комунікативна компетентність, методична типологія, деталізоване письмо, жанровий підхід, жанрова компетентність, інформаційні жанри.

Постановка наукової проблеми та її значення. Навчання професійно зорієнтованої писемної комунікації значною мірою залежить від визначення змісту навчання, його предметного та процесуального компонентів. Ефективність розвитку умінь іншомовної компетентності у писемній мовленнєвій діяльності зумовлюється конкретизацією змісту навчання шляхом аналізу професійних компетентностей майбутніх фахівців, виокремленням умінь, необхідних і достатніх для досягнення рівня B2, розроблена методичної типології мовленнєвого матеріалу.

Аналіз досліджень проблеми. До мовленнєвого матеріалу в навчанні професійно зорієнтованого письма відносять тексти різних типів і жанрів. За останні роки окреслилась тенденція до дослідження парадигми матеріалів, які знаходяться на межі між рекламними та інформаційними текстами. Загальною рисою таких текстів є розподіл їх функціонального навантаження між рекламною та інформаційною функціями. Тексти масової комунікації це не просто засіб відтворення подій, а спосіб активного впливу на свідомість споживачів інформації.

Дослідження текстів у комунікативно-прагматичному аспекті зумовлює виникнення нових підходів до проблеми класифікації текстів, до аналізу їх структури та вивчення функціонально-стильових, функціонально-прагматичних та інших параметрів. Визначення тексту та його характеристики зустрічаємо в роботах Н. С. Валгіної, І. Р. Гальперіна, Ф. С. Бацевича, О. С. Кубрякової, В. А. Кухаренко, Л. І. Мацько, Г. Г. Почепцова, Т. В. Радзівської, О. О. Селіванової, та ін. Проведений аналіз наукової літератури показує, що текст структурується за закономірностями, які визначаються його функціональним стилем та жанровим різновидом. Вибір та організація мовного матеріалу в текстах залежить від загальної спрямованості текстів, аудиторії, на яку скерована дія тексту, та прагнення автора покращити зміст тексту.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ефективності жанрового підходу у формуванні в майбутніх фахівців видавничої справи іншомовної компетентності в письмі шляхом конкретизації змісту навчання та створення методичної типології жанрів для розвитку умінь деталізованого письма.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зміст навчання професійно зорієнтованої писемної комунікації є зумовленим професійними компетентностями майбутнього фахівця, функціями, які він виконуватиме у професійній діяльності та вміннями, необхідними й достатніми для виконання цих функцій. Для визначення професійного компонента змісту навчання іншомовної професійно зорієнтованої писемної мовленнєвої діяльності було проаналізовано освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ) фахівця з видавничої справи та редагування та фахівця-рекламіста, які стосуються галузі 061 – «Журналістика». Результати аналізу подано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз ОКХ бакалаврату 061 – «Журналістика»

Спеціальність 061 «Журналістика»	Функції	Професійні компетентності	Уміння
Спеціалізація «Видавнича справа та редагування»	– інформації та телекомунікації; – видавнича діяльність; – видання книг, періодичних видань та інша видавнича діяльність; – видання довідників і каталогів; – видання газет; – видання журналів і періодичних видань; – надання інформаційних послуг; – діяльність інформаційних агентств; – діяльність організацій.	– Здатність розробляти оригінал-макет газети/журналу, створювати сайт в Інтернеті, визначати і структурувати в них рубрики та добірки. – Зчитувати/вчитувати і звіряти видавничі оригінали. – Організовувати підготовку, презентацію і поширення інформації про друкований і електронний видавничий продукт із застосуванням рекламних і піар-технологій. – Володіти основними прийомами створення інформаційного продукту. – Редагувати власний інформаційний продукт.	– Оцінювання якості інформаційного продукту, його комунікативної ефективності. – Визначеності комунікативної мети інформаційного продукту. – Збирання інформації на конференціях. – Володіння мовою ЗМІ. – Дотримання головної теми. – Володіння логікою викладу та дотримання стилю викладу. – Володіння композицією відповідних жанрів. – Уміння створювати інформаційний продукт. – Поліпшення змісту.
Спеціалізація «Реклама і зв'язки з громадськістю»	– інформації та телекомунікації; – виготовлення інформаційної та рекламної продукції; – діяльність інформаційних та рекламних агентств; – діяльність громадських організацій.	– Відображати та аналізувати актуальні суспільно-політичні, економічні та культурні події, процеси та явища сучасності. – Створювати рекламний та інформаційний продукт. – Розширювати лексико-граматичний мінімум у виробничих умовах, опрацьовуючи професійно-орієнтовані іншомовні (друковані та електронні) джерела за допомогою відповідних методів.	– Оцінити якість рекламного продукту, його комунікативну ефективність. – Визначити комунікативну мету рекламного продукту. – Уміння створювати рекламний продукт. – Дотримання головної теми. – Володіння логікою викладу та дотримання стилю викладу. – Володіння композицією відповідних жанрів. – Поліпшення змісту текстового матеріалу та

		– Здійснювати читання професійно орієнтованої та іншомовної літератури, використання її в соціальній та професійній сферах. – Використовувати інформаційні технології для обробки іншомовних професійно орієнтованих джерел. – Здійснювати письмові контакти в ситуаціях професійного спілкування.	- дизайну. – Вивчення основ маркетингових комунікацій. – Вивчення головних засад рекламного бізнесу.

Зазначається, що професійна компетентність журналіста передбачає знання гуманітарних, соціально-економічних, фундаментальних, професійно зорієнтованих дисциплін. Для майбутнього фахівця важлива сформованість комунікативної компетентності, за допомогою якої журналіст реалізує професійні функції. Особливу увагу слід приділити розвитку професійних вмінь, індивідуально-психологічних особливостей індивіда через особистісний та професійний досвід.

Системність у реалізації компетентісного підходу в навчанні іноземних мов професійного спрямування зумовлена перш за все міжпредметною інтеграцією професійних та іншомовних комунікативних умінь. Аналіз ОКХ засвідчив, що до таких інтегрованих умінь належать уміння створювати й редагувати інформаційний та рекламний продукт.

На основі сучасних міжнародних вимог випускник ВНЗ (за рекомендаціями Комітету Ради Європи з питань освіти (1998)) має володіти навичками і вміннями створювати тексти різного ступеня складності, які відповідають певному стилю та жанру писемного спілкування. Рамкова програма (2005) конкретизує вимоги до володіння писемним мовленням для рівня **B2** [5]. Основним умінням визначається уміння писати зрозумілі, деталізовані тексти різного спрямування, які пов'язані з особистою та професійною сферами. Згідно з рівневим підходом до організації навчання студенти 2-го курсу знаходяться на межі від рівня B1 до B2, від засвоєння загальної та загальнонаукової лексики до навчання професійно орієнтованого лексичного матеріалу. Відтак саме на цьому етапі слід шукати ефективні шляхи переходу від еліптичного до деталізованого, розвинутого письма.

Ефективність такого переходу забезпечується жанровим підходом до навчання писемного мовлення. Для майбутніх фахівців з редагування та видавничої справи жанрова компетентність є неодмінною складовою професійної компетентності. Студентам читаються курси з дисциплін: «Основи журналістики», «Інтернет-журналістика», «Електронні видання», «Теорія реклами», «Основи редагування», «Теорія та методика рекламної та PR-творчості», в рамках яких вони вивчають різні публіцистичні інформаційні та аналітичні жанри та набувають знань щодо структури та мовностилістичних особливостей цих жанрів українською мовою, тому цілком логічно видається думка про формування жанрової англомовної компетентності у читанні і на її основі розвиток умінь написання тексту певного жанру.

Ю. В. Баклаженко підкреслює, що найбільший вплив на успішність навчання має поєднання пізнавального інтересу до предмета та професійної мотивації [1]. Зовнішні мотиви охоплюють широкі соціальні мотиви, вузькі соціальні мотиви та позиційні мотиви, а внутрішні мотиви включають пізнавальні, навчальні та мотиви самоосвіти, але вже на другому курсі провідну роль посідають професійні мотиви [1]. Проблеми формування професійної компетентності журналістів засобами іншомовних періодичних видань були досліджені в роботах І. М. Чемерис. Компетентність визначено як складне особистісне новоутворення, що означає практичну готовність та здатність здійснювати діяльність у певній фаховій галузі, а професійна компетентність передбачає оволодіння знаннями, уявленнями, навичками, мотивами, цінностями, досвідом здійснення діяльності [8]. Отже, професійна компетентність журналіста складається із мотиваційної та операційної сфер та передбачає знання гуманітарних, економічних,

фундаментальних, професійно зорієнтованих дисциплін; сформованість комунікативної компетентності, за допомогою якої журналіст реалізує професійні функції; набуття фахівцем професійних вмінь, індивідуально-психологічних особливостей індивіда через особистісний та професійний досвід [8].

Формування жанрової компетентності виявляється у вмінні дотримуватися комунікативних норм об'єктивного відображення змісту ситуації, використанні мовленнєвих зразків, словосполучень, сталих зворотів, термінів, а також знання відповідності між структурою інформації та типом висловлювання. Л. Є. Шевніна визначає, що до складу жанрової компетентності відносять три основні компоненти: 1) лінгвістична компетенція; 2) предметна компетенція; 3) прагматична / стратегічна компетенція [9].

Ефект жанрового очікування є важливим фактором формування читацьких інтересів і задоволення читацьких потреб, адже «журналіст мусить навчитися бачити дійсність очима жанру, оскільки зрозуміти цю саму дійсність можна лише у зв'язку з певними способами її вираження» [3]. Жанровий підхід розглядає мовлення в соціальному контексті й уможливорює визначення необхідних жанрів, послідовності роботи з ними й оволодіння способами утворення текстів різних типів. Але універсального визначення жанру не існує. Так, І. Л. Михайлин визначає жанри як комунікативні канали для певного роду інформації, і будь-який журналістський задум здобуває втілення у формі певного жанру [3]. Слід також зазначити, що жанри є функціонально-стилістичними єдностями, складовими підстилю функціонального стилю, які характеризуються певним способом відображення дійсності з притаманними їм релевантними характеристиками, єдністю структурної і композиційної організації [6].

Г. І. Назаренко вважає що жанр – це тип, рід твору, який відзначається особливими, тільки йому властивими рисами й ознаками щодо композиції, структури, образних засобів і творчих прийомів, мови і стилю викладу і лежить в основі розв'язання будь-якої творчої задачі [4]. Аналіз різних трактувань дозволив виокремити структурну, композиційну, мовностилістичну єдність як основну ознаку жанру. Оволодіння жанровими законами пов'язане передусім з баченням структури тексту. Якщо майбутній журналіст буде добре розуміти й виразно бачити структурні елементи, з яких складається жанр, то він зможе на цій підставі успішно розв'язати завдання створення тексту. Кожен, хто навчається журналістики, вивчає систему жанрів, без якої неможливо досягти рівня професіоналізму.

Як зазначалось раніше, основним умінням для рівня В2 визначається уміння писати зрозумілі, деталізовані тексти різного спрямування, пов'язані з особистою та професійною сферами, і ефективність розвитку цього уміння забезпечується жанровим підходом до навчання майбутніх фахівців професійно зорієнтованого англомовного письма. Проте досягнення ефективності можливе лише за умови науково обґрунтованої методичної типології жанрів, яка передбачає послідовний перехід від еліптичного до деталізованого, розвинутого письма. Для обґрунтування методичної типології надамо короткий аналіз тих журналістських жанрів, написання яких, на нашу думку, доцільно навчати студентів початкового етапу бакалаврату.

Розуміючи методичну типологію жанрів як послідовність від простого до складнішого, розпочнемо аналіз з анонсу як жанру, якому притаманна еліптичність викладу і який є повідомленням про майбутні заходи і події. Основна мета анонсу дати коротку, але об'єктивну інформацію про головні сторони запланованої події, про найбільш важливі передумови й етапи. До структури анонсу входять: **логотип; заголовок / тема події; час, число, місце проведення події; учасники події; інформаційний блок** про важливі та цікаві деталі майбутньої події; **адреса, телефон, електронна пошта.**

Наступною ланкою у виділеній нами послідовності жанрів у навчанні є замітка, основою якої є новина, яку журналіст описує, відповідаючи на запитання що?, де?, коли?, хто брав у цьому участь?, як це трапилось? О. Д. Кузнецова вважає, що замітка має виконувати такі соціальні функції:

- інформувати про факти, події, ситуацію, умови, аудиторію ЗМІ;
- регулювати суспільне, сприяти пошуку та прийняттю рішень читачами;
- сприяти самоосвіті аудиторії ЗМІ та виховувати читача;
- рекламувати товари, послуги, ноу-хау;

– сприяти поширенню культури в усіх сферах суспільного життя [2].

Для різновидів заміток характерні такі жанрові ознаки, як: актуальність, новизна інформації, суспільна значимість, точність, емоційна стриманість, дохідливість викладу, оперативність. Також слід виділити основні новини про факти, події, заходи, діяльність, планування, пригоди, явища, що стають предметом відтворення в замітці. Необхідно також зазначити, що замітка не повинна містити думки автора, тобто вона називає основні ознаки події, що сталася, щоб читач отримав загальне уявлення про неї. Логіко-структурна будова замітки, як правило, включає такі частини:

Заголовок.

Підзаголовок, залежить від манери подачі інформації у виданні.

Лід, перший абзац журналістського тексту, який несе в собі потужний інформаційний заряд. Виділяють дві функції ліду: інформаційну й мотивуючу.

Основна частина (у якій повідомляються подробиці і уточнюються названі в ліді факти).

Додаткова інформація. Вставки або довідкові кілька речень, що дозволяють доповнити матеріал цікавими відомостями.

Рекламна замітка більш докладно розповідає про рекомендовані товари або послуги. Ключова лексика реклами несе більше прагматичне навантаження, так як вона психологічно та емоційно налаштовує на прийняття пропозиції. Інформативна функція посилюється за рахунок детального опису характеристик події та товару. Правомірно зазначити, що в рекламних текстах варто досягти балансування інформативної функції та функції впливу. Виходячи зі стадій рекламної діяльності, а також мети і характеристик рекламного впливу, в структуру включаються такі елементи, як слоган, вступна частина, інформаційний блок, довідкові відомості, ехо-фраза.

Інформаційний блок, який ще називають основним текстом, виконує функції спрямовані на поглиблення інтересу споживача до рекламного продукту, забезпечує комунікацію з потенційним споживачем за посередництвом детальної та достовірної інформації про товари або послуги, їх характеристики, особливості. Шляхом аргументації вигод, які отримає споживач внаслідок придбання рекламованого продукту, цей блок покликаний сформулювати бажання відвідати захід та купити товар.

Аналіз структури, композиції та мовностилістичних особливостей жанрів дозволив, визначити методичну типологію журналістських жанрів у навчанні англomовного професійно зорієнтованого письма від найбільш еліптичного жанру (анонс) до більш деталізованих і розвинених (інформаційна замітка та рекламна замітка).

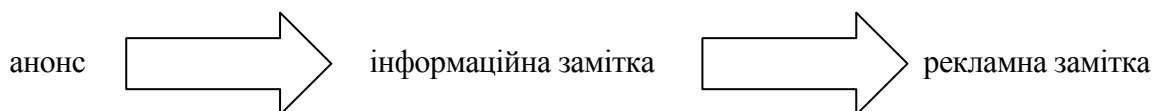

Рис. 1. Методична типологія журналістських жанрів у навчанні англomовного професійно зорієнтованого письма

У підсумку зазначимо, що, спираючись на освітньо-кваліфікаційні характеристики (ОКХ фахівця з видавничої справи та редагування та фахівця-рекламіста), на рекомендації програми з АМПС щодо вимог до писемного мовлення рівня В2 й на аналіз структури, композиції та мовностилістичних особливостей жанрів, ми обрали для навчання англomовного професійно зорієнтованого письма жанри анонсу, інформаційної замітки та рекламної замітки, в послідовності від еліптичних до більш розвинених в аспекті комунікативних завдань, структури та мовностилістичних характеристик жанрів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Варто підкреслити, що використання анонсу, інформаційної та рекламної заміток на заняттях з іноземної мови підвищує ефективність формування як професійної, так і іншомовної комунікативної компетентності майбутніх фахівців, які навчаються аналізувати отриману інформацію та використовувати її в іншомовній професійно спрямованій писемній комунікації. Важливим є питання відбору навчального матеріалу для навчання іншомовного професійного писемного мовлення і створення сприятливих умов для засвоєння матеріалу, мотивації і стимулювання інтелектуального розвитку та креативності студентів. Перспективи дослідження вбачаємо в укладанні методичної типології

журналістських жанрів у навчанні англomовного професійно зорієнтованого письма жанрів для повного циклу бакалаврату.

Джерела та література

1. Баклаженко Ю. В. Методика індивідуалізації навчання англійського професійно орієнтованого писемного мовлення майбутніх аналітиків систем : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Юлії Вікторівна Баклаженко. – К., 2016. – 344 с.
2. Кузнецова О. Д. Диференціація заміток преси на види / Олена Дмитрівна Кузнецова // Зб. праць бібліотеки НАНУ ім. В. Стефаника. – 2015. – С. 127–139.
3. Михайлин І. Л. Основи журналістики: [підручник] / Ігор Леонідович Михайлин. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 496 с.
4. Назаренко Г. І. Журналістські жанри: інформаційні : курс лекцій / Галина Іванівна Назаренко. – К. : КиМУ, 2006. – 169 с.
5. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Бакаєва Г. Є., Борисенко О. А., Зуєнок І. І. та ін.]. – К. : Ленвіт, 2005 – 119 с.
6. Синеккоп О. С. Методика інтерактивного навчання англійського писемного мовлення майбутніх фахівців з інформаційної безпеки з використанням комп'ютерних технологій : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / Оксана Степанівна Синеккоп. – К., 2010. – 370 с.
7. Тертычный А. А. Жанры периодической печати / Александр Алексеевич. Тертычный. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 312 с.
8. Чемерис І. М. Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іншомовних періодичних видань : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Інна Михайлівна Чемерис. – К., 2008. – 248 с.
9. Шевніна Л. С. Формування жанрової компетенції в англійському діловому писемному мовленні майбутніх менеджерів туризму : дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання: германські мови» / Лариса Євгенівна Шевніна. – Одеса, 2012. – 251с.

References

1. Baklazhenko, Yuliyi. 2016. “Metodyka indyvidualizatsii navchannia anhliiskoho profesiino orientovanoho pysemnogo movlennia maibutnikh analitykiv system”. PhD diss., Kyiv National Linguistic University.
2. Kuznecsova, Olena. 2015. “Dyferentsiatsiia zamytok presy na vydy”. Zb. prats biblioteky NANU im. V. Stefanyka, 127–139.
3. Mykhailyn, Ihor. 2011. *Osnovy zhurnalistyky*. Kyiv. Centr navchalnoyi literatury.
4. Nazarenko, Galyna. 2006. *Zhurnalistski zhanry: informatsiini*. Kyiv: KyMU.
5. Bakaieva, G. Ye., and Borysenko, O. A., and Zuyenok, et al. 2005. *Programa z anhliiskoi movy dlia profesiinoho spilkuvannha*. Kyiv: Lenvit.
6. Synekop, Oksana. 2010. “Metodyka interaktyvnogo navchannia angliiskoho pysemnogo movlennia maibutnikh fakhivtsiv z informatsiinoi bezpeky z vykorystanniam kompiuternykh tekhnolohii”. PhD diss., Kyiv National Linguistic University.
7. Tertychnyi, Aleksandr. 2000. *Zhanry periodicheskoy pechati*. Moskva: Aspekt Press.
8. Chemerys, Inna. 2008. “Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh zhurnalistiv zasobamy inshomovnykh periodychnykh vydan”. PhD diss., Kyiv. Instytut vyshhoi osvity APN Ukrainy.
9. Shevnina, Larysa. 2012. “Formuvannia zhanrovoi kompetentsii v anhliiskomu dilovomu pysemnomu movlenni maibutnikh menedzheriv turyzmu”. PhD diss., Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho. Odesa.

Коломиец Светлана, Антоненко Инна. Методическая типология журналистских жанров в обучении англоязычного профессионально ориентированного письма. Статья посвящена проблеме обучения профессионально ориентированной англоязычной письменной коммуникации будущих специалистов по редактированию и издательскому делу жанровая компетентность является непременной составляющей профессиональной компетентности. Сконцентрировано внимание на целесообразности использования жанрового подхода при переходе от эллиптического до детализированного, развивающего письма на начальной стадии обучения. Определяются основные умения писать понятные, детализированные тексты, связанные с профессиональной сферой, эффективность

Проведенный анализ научной литературы показывает, что текст строится по закономерностям, которые определяются его функциональным стилем и жанровой разновидностью. Рассматриваются определения жанра и жанровой компетентности, их место в обучении письменной речи. Для будущих специалистов по редактированию и издательскому делу жанровая компетентность является непременной составляющей профессиональной компетентности. Сконцентрировано внимание на целесообразности использования жанрового подхода при переходе от эллиптического до детализированного, развивающего письма на начальной стадии обучения. Определяются основные умения писать понятные, детализированные тексты, связанные с профессиональной сферой, эффективность

розвитку умінь забезпечується жанровим підходом к обученню будучих спеціалістів професійно орієнтованого англоязычного письма. Для обосновання методической типології пропонується короткий аналіз тех журналістських жанрів, написанню яких цілеспрямовано навчають студентів початкового етапу бакалаврату.

Слід підкреслити, що використання анонсів, інформаційних і рекламних заміток на заняттях по іноземному мові підвищує ефективність формування як професійної так і іноземної комунікативної компетентності будучих спеціалістів, які навчаються аналізувати отриману інформацію і використовувати її в іноземній професійно спрямованій письмовій комунікації.

Ключові слова: іноземна комунікативна компетентність, методическая типологія, деталізоване письмо, жанровий підхід, жанрова компетентність, інформаційні жанри.

Kolomiets Svitlana, Antonenko Inna. Methodical Typology of Journalistic Genres in Teaching English Professionally Oriented Writing. The article is devoted to the problem of teaching English professionally oriented written communication of future specialists of the publishing industry. The reasons which determine the necessity/ need for research of the methodological typology of journalistic genres are outlined. The attention is paid to the components of professionally-oriented learning a foreign language as well as the formation of a foreign language professional communicative competence through which the journalist implements professional functions. The principle of systemicity is important for implementation of the competent approach in teaching professionally oriented foreign language which is primarily predetermined by the interdisciplinary integration of professional and foreign communication skills. On the basis of modern international requirements, a university graduate must have the skills and abilities to create texts of different levels of difficulty that correspond to a certain style and genre of the written communication.

The analysis of scientific literature shows that a text is based on the rules that are determined by its functional style and genre variety. The concepts of genre and genre competence, their place in the teaching of written speech are considered. For future editors and publishers, genre competence is an integral part of professional competence. The expediency of using the genre approach in the transition from an elliptical to a detailed, developed writing at the initial stage of the training is substantiated. The basic skills of writing comprehensible, detailed texts that are related to the professional sphere are determined. The effectiveness of the development of skills is provided by the genre approach to teaching the professionally oriented English writing of prospective professionals. In order to substantiate the methodological typology of journalistic genres for the development of the skills of a detailed writing, a brief analysis of genres is presented, the writing of which are advisable to teach students at the initial stage of the bachelor degree.

It should be emphasized that the use of announcements, informational and advertising notices in foreign language classes increases the effectiveness of forming both professional and foreign language communicative competence of future professionals who learn to analyze the information and use it in foreign language professionally oriented written communication.

Key words: foreign communicative competence, methodological typology, detailed writing, genre approach, genre competence, information genres.

УДК 81'255

Світлана Коломієць, Світлана Кулезньова

АКТУАЛІЗАЦІЯ ОЦІННОЇ ФУНКЦІЇ В НАУКОВІЙ СТАТТІ ЯК МОВЛЕННЄВОМУ ЖАНРУ

У статті проаналізовані різні підходи до трактування поняття мовленнєвого жанру. Автори розглядають можливість дослідження тексту наукової статті у світлі сучасних лінгвістичних досліджень, серед яких на особливу увагу заслуговує комунікативно-прагматичний аспект, що скеровує інтереси авторів на поняття мовленнєвого жанру. Тому абсолютно логічним є запропоноване робоче визначення наукової статті як складного синтезу повідомлень наукового змісту, які об'єднані комунікативною метою довести гіпотезу, концепцію, теорію, забезпечуючи здійснення наукової інтерактивної діяльності між учасниками комунікації. Розгляд наукової статті як окремих видів інформативного та оцінного мовленнєвого жанру зумовлює аналіз авторами різних підходів до визначення оцінки, а також проблему актуалізації оцінної функції в науковій статті. Оцінна функція в текстах наукових статей може виражатися як певний вид модальності із застосуванням комунікативної стратегії хеджування, що вивчає стратегію невпевненості або хеджинг на матеріалі сучасних художніх текстів різних стилів. Невпевненість (хеджинг) у сучасному науковому дискурсі являє собою багатфункціональну комунікативну стратегію, що вербалізується через мовні сигнали (хеджи).

Ключові слова: мовленнєвий жанр, наукова стаття, оцінка, наукова комунікація, комунікативні стратегії, комунікативна стратегія хеджування.

Постановка наукової проблеми та її значення. Одними з найважливіших понять прагмалінгвістики є «мовленнєвий жанр» і «мовленнєвий акт». Незважаючи на численні дослідження мовленнєвого жанру як лінгвістичної категорії (Ф. С. Бацевич, Т. В. Шмельова, Т. В. Радзівська, М. Н. Кожина, О. Я. Шмельова) не існує єдиного погляду на виділення найбільш суттєвих характеристик цього поняття і, відтак, універсальної дефініції. М. М. Бахтин визначає мовленнєвий жанр як комунікативну категорію репрезентації мовного коду, як одиницю мисленнєво-мовленнєвої діяльності, що забезпечує здійснення інтерактивної діяльності між комунікантами [1, с. 8].

У сучасних лінгвістичних студіях дослідження набувають комунікативно-прагматичної спрямованості, постає питання вивчення одиниць комунікації в межах дискурсу, на роль однієї з яких поряд із мовленнєвим актом претендує мовленнєвий жанр, увага до нього в сучасній комунікативній лінгвістиці є наслідком дослідження питань організації мовного коду в спілкуванні [3, с.5].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз досліджень мовленнєвого жанру, який є одним з найважливіших понять прагмалінгвістики (А. Вежбицька, С. Гайда та В. А. Салімовський, М. Ю. Федосюк та Є. А. Іванічкова, Ф. С. Бацевич, О. В. Дерпак, І. В. Корольов, Т. В. Яхонтова), засвідчує різні підходи до трактування цього поняття. Мовленнєвий жанр розглядається як послідовність простих речень, які виражають мотиви та інтенції; як стилістичне явище; як текстове явище; як тип висловлювання; як категорія дискурсу; як об'ємна модель, у межах якої мовець komponує комунікативні одиниці і як складову тактико-стратегічних дій, які мовець реалізує в ході певного дискурсу як цілісного утворення комунікативної діяльності; як відносний синонім комунікативної ситуації; як комунікативна подія, оскільки він спрямований на досягнення певних комунікативних завдань і слугує засобом їх виконання, також він є текстовим втіленням дискурсу.

Перспективною для цілей нашої розвідки здається класифікація мовленнєвих жанрів Т. В. Шмельової, згідно з якою типи мовленнєвих жанрів визначаються на основі комунікативної мети як домінантного параметра [10, с. 88–99].

Актуалізація оцінної функції в науковій статті як мовленнєвому жанрі за допомогою комунікативної стратегії хеджування не була предметом цілісного дослідження, проте проблематика оцінної функції в текстах наукового стилю та питання хеджів плідно досліджують у вітчизняних та зарубіжних наукових працях [3, 7, 8, 13, 15, 16, 17, 20, 23, 24].

Мета і завдання статті. Метою цієї розвідки є аналіз комунікативних стратегій та мовленнєвих засобів актуалізації категорії оцінки в науковій статті.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На нашу думку, мовленнєвий жанр можна розглядати як комунікативне явище, що формується під впливом особистостей учасників спілкування та інших позамовних чинників і являє собою комплекс тематично, композиційно та стилістично усталених повідомлень, об'єднаних метою спілкування і задумом мовця. Жанр має мовленнєве вираження у процесі комунікації та формалізує соціальну взаємодію. Таке розуміння мовленнєвого жанру дозволяє більш детально розглянути комунікативні та мовленнєві стратегії, які реалізуються в текстах наукових статей, зокрема статей науково-гуманітарного спрямування.

Базуючись на наведених дефініціях, дамо робоче визначення наукової статті як мовленнєвого жанру. *Наукова стаття як мовленнєвий жанр є складним синтезом повідомлень наукового змісту, об'єднаних комунікативною метою аргументовано довести гіпотезу, концепцію, теорію, забезпечуючи здійснення наукової інтерактивної діяльності між комунікантами.*

К. Енгlander висловлює думку, що кожна наукова стаття вважається продуктом вкладених у неї наукових знань, та кількість таких продуктів іде на рахунок статусу дослідника, авторитету наукового закладу та добробуту нації. Інакше кажучи, у сучасному глобалізованому науковому просторі наукові статті мають цінність поза власне науковим змістом. Процес створення наукової статті є комплексним: лінгвістичним та соціальним; стаття переконує рецензента в актуальності, новизні дослідження та вказує на можливі в майбутньому напрямки розвитку. На перший план висувається сам процес дослідження, а не роль науковця в ньому. Серед специфічних лінгвістичних засобів представлення матеріалу дослідження науковець виділяє комунікативні стратегії і

наголошує, що цілком доцільно зосередити увагу на мовних питаннях викладу матеріалу, адже у статті потрібно оптимально передати результати дослідження та їх важливість [11].

Т. В. Шмельова визнала комунікативну мету найважливішим параметром, за яким протиставляються різні типи мовленнєвих жанрів. За цим параметром мовленнєві жанри поділяють на:

- інформативні (надання інформації чи запит на її отримання, згода чи незгода, підтвердження чи заперечення), їхньою комунікативною метою є різні операції з інформацією;
- імперативні, метою яких є забезпечення виконання чи невиконання будь-чого; ця мета досягається за допомогою рекомендацій, наказів, порад, інструкцій, розпоряджень, прохань, обіцянок, заборон;
- етикетні, до яких належать вибачення, подяка, висловлення співчуття, привітання; їхня мета – виконання дії, передбаченої етикетом;
- оцінні (похвала, докір, схвалення, несхвалення), мета яких – вплинути на учасників спілкування шляхом порівняння їх якостей або вчинків зі встановленими нормами в суспільстві [10].

На нашу думку, наукову статтю можна розглядати як інформативний та оцінний мовленнєвий жанр. Тому вважаємо за доцільне розглянути різні підходи до визначення оцінки. На нашу думку, у науковій статті є риси різних типів мовленнєвих жанрів. Що стосується інформативного мовленнєвого жанру, комунікативною метою якого є різноманітні операції з інформацією, то, без сумніву, в науковій статті надається інформація про нові підходи, концепції, ідеї та можливі тенденції розвитку. Крім того, в науковій статті підтверджуються або заперечуються певні думки щодо досліджуваної проблематики.

Якщо розглядати певні риси імперативного мовленнєвого жанру, то в науковій статті технічного спрямування наявні інструкції, рекомендації та інколи поради щодо впровадження результатів дослідження. В деяких видах наукових статей присутні елементи етикетного мовленнєвого жанру, функцією яких є висловлювання подяки за співпрацю, допомогу та інше.

Без сумніву, наукову статтю можна віднести і до оцінного мовленнєвого жанру, адже стратегії схвалення або несхвалення певних думок є обов'язковим компонентом структури наукової статті. Тому вважаємо за доцільне розглянути різні підходи до визначення оцінки як універсальної категорії з певною домінантою комунікативно-прагматичного потенціалу.

М. М. Михальченко поділяє оцінку на позитивну та негативну. Позитивна оцінка становить мовну реалізацію позитивного ставлення (схвалення) до певних ситуацій, явищ, подій, вчинків, осіб, предметів тощо. Під негативною оцінкою ми, слідом за науковцем, розуміємо вираження негативного ставлення (несхвалення) до об'єктів дійсності [8, с. 132].

Оцінку можна розглядати як один із видів модальності, які накладаються на дескриптивний зміст мовного виразу. Висловлювання, що містить оцінку або інші модальності, включає в себе дескриптивний компонент та недескриптивний, тобто модальний, компонент, причому перший описує один або кілька можливих станів, а другий висловлює щось з цього приводу. Оцінювальна модальність визначається висловлюванням в цілому, а не окремими його елементами і є компонентом висловлювання [4, с. 24].

У мовознавстві категорію оцінки найчастіше розглядають як аксіологічний компонент лексичного значення. Лексеми як основні засоби репрезентації змісту конкретних та абстрактних сутностей зовнішнього світу не лише номінують власне оцінні ознаки, а й інформують про об'єкти, які людина оцінює під різним кутом зору.

Справедливо зауважити, що оцінну функцію виконують одиниці мови номінативного й комунікативного планів – від слова до тексту, а оцінні значення автор експлікує засобами різних мовних рівнів. Аксіологічне значення репрезентують засоби всіх ярусів мови, згруповуючись і утворюючи складні конструкції. Отже, оцінка є суб'єктивним вираженням значущості предметів і явищ навколишнього світу життя та діяльності людини, тобто становить розумовий акт, в результаті якого встановлюється ставлення суб'єкта до оцінюваного об'єкта з метою визначення його значення для життя та значення суб'єкта.

Розглянемо актуалізацію оцінної функції в науковій статті.

Під актуалізацією розуміють сукупність процесів, що впливають на одиниці мови під час використання їх у мовленні. У процесі актуалізації словникова одиниця мови перетворюється на

одиницю мовлення з актуалізованим значенням під впливом мікроконтексту (найближчого оточення мовної одиниці), при цьому вона зазнає змін на семному рівні. Виокремлюють такі види змін на семному рівні [2, с. 85–86]:

- актуалізація семи – вона стає релевантною в контексті (актуалізуються семи, пов'язані з суб'єктивними факторами);
- актуалізація частини семи (розщеплення семи) стосується, у першу чергу, тропів – одиниць, що вживаються в переносному значенні;
- посилення семи;
- послаблення семи;
- модифікація семи (контекстуальне переосмислення);
- конкретизація семи в контексті;
- підтримання семи контекстним оточенням слів, які є носіями конкретної семи;
- наведення семи – внесення контекстом семи, яка відсутня у мовному значенні слова [2, с. 85–86].

Актуалізація функції оцінки відбувається на словотвірному, лексичному та синтаксичному рівнях.

Таку концепцію підтримує й доповнює І. В. Онищенко [9], пов'язуючи оцінку з компонентом семантичної структури слова, який указує мовця і взаємодіє з іншими компонентами в семантичній структурі мовного знака. Ядро семантичного поля оцінки, на думку І. В. Онищенко, становлять оцінно марковані лексеми, оцінні фразеологізми, навколо ядерний простір заповнюють «слова, які у своїй семантиці містять раціональну оцінку, що визначається на основі об'єктивно притаманних денотату властивостей, виступаючи належністю конвенціонально закріпленої семантики слова» [9, с. 8], а периферію утворюють одиниці лексичного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного рівнів.

Теоретичні результати прихильників теорії мовленнєвих актів стали підґрунтям для розвідки С. В. Гавенка [5], у якій з'ясовано сутність категорії оцінки й такий ключовий для наукового дискурсу момент, як аргументативний ефект оцінки. Коли адресат отримує аксіологічно марковану інформацію про особу/явище/подію, він неодмінно демонструє власне ставлення до теми, погоджуючись із думкою мовця чи ні. Якщо реципієнт приймає висунуту тезу, то оцінює її як таку, що має для нього цінність.

Аргументатор, тобто мовець, так само може використовувати оцінні значення, щоб підвести читача до позитивної оцінки позиції, яку він доводить, тобто є змога м'яко експлікувати оцінні ідеї, надавши їм форму лінгвістичної аргументації, застосовуючи комунікативну стратегію хеджування.

З урахуванням спрямованості нашого дослідження на розгляд сучасної наукової комунікації розглянемо, тлумачать термін «комунікативна стратегія», яку можна розглядати як засіб реалізації та розв'язання комунікативних завдань.

О. С. Іссерс, якій належить одне з детальних досліджень комунікативних стратегій, в його основу покладає тезу, що мовленнєва комунікація – це стратегічний процес, базисом котрого є вибір оптимальних мовних ресурсів. Вона зазначає, що стратегія мовленнєвої поведінки охоплює всю сферу побудови процесу комунікації, коли метою є досягнення довготривалих результатів. У загальному розумінні мовленнєва стратегія включає в себе планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та особистостей комунікантів, а також реалізацію цього плану; таким чином, мовленнєва стратегія – це комплекс мовленнєвих дій, скерованих на досягнення комунікативної мети. Дослідниця зауважує, що конструювання зв'язного тексту як стратегічний вибір одиниць різних рівнів та засобів їх організації для розв'язання комунікативної задачі мовця будується на розумінні та прогнозі майбутньої комунікації, причому слід враховувати, що планування мовленнєвої поведінки – це частина інтерактивного процесу, в якому текст повідомлення активно інтерпретується адресатом [6].

Ми вважаємо, що створення наукового тексту по суті є мовленнєвою реалізацією (вербалізацією) комунікативних завдань мовця за допомогою низки комунікативних стратегій, притаманних певному функціональному стилю. Серед комунікативних стратегій, зреалізованих в

текстах наукових статей, зазначимо стратегії аргументації, переконання, презентації, при цьому, як зазначалося раніше, в науковій статті як мовленнєвому жанрі наявний аргументативний ефект оцінки.

Не викликає сумніву той факт, що представлення на розсуд світової наукової спільноти будь-якого наукового твору вимагає від автора розуміння основних комунікативних складових, від яких залежить його ефективність. У рамках англомовного письмового наукового функціонального стилю (який, в першу чергу повинен значною мірою бути безособовим та неупереджено представляти результати досліджень) слід також розв'язувати комунікативні завдання як здійснити вплив на цільового читача та довести правомірність свого погляду. Згідно з цими припущеннями реалізація відповідних стильових норм і вирішення певних комунікативних завдань реалізуються в письмовому науковому функціональному стилі за рахунок використання комунікативної стратегії *хеджування* [12].

Як зазначає Л. М. Курченко, термін хеджування перейшов до сфери прагматики і дискурсології, де «... під хеджуванням почали розуміти лінгвістичні елементи (модальні дієслова, лексико-семантичні одиниці, граматичні конструкції тощо), які повністю або частково знімають з комуніканта відповідальність за власне висловлювання...» [7, с. 405].

Розглянемо реалізацію стратегії хеджування в актуалізації оцінної функції в науковій статті.

На граматичному рівні необхідно підкреслити часте вживання пасивного стану, еквівалентів модальних дієслів, які зменшують категоричність, а на лексико-граматичному – конструкції, які зменшують категоричність. Наведемо приклад, в якому стратегія хеджування застосовується для пом'якшення актуалізації оцінної функції:

There are few essential factors, which have got to be born in mind, and which to some extent make the mark on the rather slow way in which this approach is gaining the approval of scientific community [12].

Зазначимо, що лексичні, граматичні та стилістично марковані одиниці, які актуалізують оцінну функцію, підпорядковані комунікативно-прагматичній інтенції автора статті, у реалізації якої чільне місце належить стратегії хеджування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналіз підходів до вивчення мовленнєвих жанрів дозволив дати робоче визначення наукової статті як мовленнєвого жанру, проаналізувати особливості актуалізації оцінної функції в науковій статті із застосуванням комунікативної стратегії хеджування. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у більш детальному аналізі актуалізації оцінної функції у статтях технічного та гуманітарного спрямування.

Джерела та література

1. Бахтин М. М. Проблемы речевых жанров / М. М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – 445 с.
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики / Флорій Сергійович Бацевич. – К.: Академія, 2011. – 304 с.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с.
4. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – Москва: Наука, 1985. – 232 с.
5. Гавенко С. Анализ аргументативного эффекта оценочной семантики в естественном языке (на материале американских текстов) / С. Гавенко [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/Archive/2001/volume1/18.htm>
6. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
7. Курченко Л. М. Комунікативна стратегія хеджування в дискурсі політичного інтерв'ю / Л. М. Курченко // STUDIA LINGUISTICA: зб. наук. пр. – Київ: Видавн.-поліграф. центр «Київ. ун-т», 2011. – Вип. 5. – С. 403–409.
8. Михальченко М. М. Способи реалізації позитивної та негативної оцінки в тексті: кількісне та функціональне співвідношення / М. М. Михальченко // Лінгвістика. – 2009. – № 1(16). – С. 132–141.
9. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Онищенко. – Дніпропетровськ: Дніпропетр. нац. ун-т, 2004. – 20 с.
10. Шмелёва Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелёва // Жанры речи. – Саратов: Колледж, 1997. – №1. – С. 90–94
11. Englander K. Writing and Publishing Science Research Papers in English / Englander Karen. – Springer Netherlands, 2014. – 90 p.

12. Hyland K. Writing without conviction? Hedging in scientific research articles / K. Hyland // *Applied linguistics*. – 1996. – № 17. – P. 433–454.

References

1. Bakhtin, M. M. 1986. "Problemy rechevykh zhanrov". *Estetika slovesnogo tvorchestva*. – Moskva: Iskusstvo.
2. Batsevykh, F. S. 2011. *Vstup do linhvistychnoi prahmatyky*. Kyiv: Akademiia.
3. Batsevykh, F.S. 2005. *Linhvistychna henolohiia: problemy i perspektyvy*. Lviv: PAIS.
4. Volf, E. M. 1985. "Funktsionalnaia semantika otsenki". Moskva: Nauka.
5. Gavenko, S. "Analiz argumentativnogo efekta otsenочноy semantiki v estestvennom yazyke (na materiale amerikanskikh tekstov)". <http://www.dialog-21.ru/Archive/2001/volume1/18.htm>
6. Issers, O. S. 2008. "Kommunikativnye strategii i taktiki russkoi rechi". Moskva: Izdatelstvo LKI.
7. Kurchenko, L. M. 2011. "Komunikativna stratehiia khedzhuvannia v dyskursi politychnoho interv'iu". *STUDIA LINGUISTICA*, 5: 403–409. Kyiv: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet».
8. Mykhalchenko, M. M. 2009. "Sposoby realizatsii pozytyvnoi ta nehatyvnoi otsinky v teksti: kilkisne ta funktsionalne spivvidnoshennia". *Linhvistyka*, 1(16): 132–141.
9. Onyshchenko, I. V. 2004. "Katehoriia otsinky ta zasoby yii vyrazhennia v publitsystychnykh ta informatsiynykh tekstakh". PhD diss., Dnipropetrovsk: Dnipropetr. nats. un-t.
10. Shmeliova, T. V. 1997. "Model rechevogo zhanra". *Zhanry rechi*. 1: 90–94. Saratov: Kolledzh.
11. Englander, K. 2014. *Writing and Publishing Science Research Papers in English*. Springer Netherlands.
12. Hyland, K. 1996. "Writing without conviction? Hedging in scientific research articles". *Applied linguistics*, 17: 433–454.

Коломиец Светлана, Кулезнёва Светлана. Актуализация оценочной функции в научной статье как речевом жанре. В статье проанализированы разные подходы трактовки понятия речевого жанра: как последовательности предложений, как стилистического понятия, как категории дискурса, как синонима коммуникативной ситуации. Авторы рассматривают возможность исследования текста научной статьи в свете современных лингвистических исследований, среди которых особенного внимания заслуживает коммуникативно-прагматический аспект, который позволяет авторам рассматривать понятия речевого жанра. Эта тенденция приводит авторов к более глубокому рассмотрению понятия «речевой жанр». Поэтому абсолютно обоснованным является предложенное рабочее определение научной статьи как сложного синтеза сообщений научного смысла, которые объединены коммуникативной задачей доказать гипотезу, концепцию, теорию, обеспечивая таким образом научную интерактивную деятельность (коммуникацию) участников. Рассмотрение научной статьи как определенного вида информативного и оценочного речевого жанра, предопределяет проведенный авторами анализ разных подходов к трактовке понятия оценки, в аспекте проблемы актуализации оценочной функции в научной статье.

Исходя из такого подхода, авторы подчеркивают, что оценочная функция в текстах научных статей может выражаться как определенный вид модальности с использованием различных коммуникативных стратегий, в том числе стратегии аргументированной оценки. Особое внимание авторы уделяют стратегии хеджирования, другими словами, стратегии неуверенности/сомнения на материале современных текстов разных стилей. Неопределенность (хеджинг) в современном научном дискурсе представляет полифункциональную коммуникативную стратегию, которая вербализуется посредством языковых сигналов (хеджей). С точки зрения авторов, стратегия хеджирования в актуализации функции оценки в научной статье способствует снятию категоричности, что повышает эффективность научной коммуникации.

Перспективы исследований авторы усматривают в более детальном анализе актуализации оценочной функции в научной статье гуманитарного и технического направления.

Ключевые слова: речевой жанр, научная статья, оценка, научная коммуникация, коммуникативные стратегии, коммуникативная стратегия хеджирования.

Kolomiets Svitlana, Kuliezniova Svitlana. Realization of the Evaluating Function of the Scientific Paper as a Speech Genre. The article presents the overview of different approaches to the notion of the speech genre: as a sequence of sentences; as a stylistic notion; as a discourse category; as a synonym of communicative situation, etc. The authors investigate the possibility to study any text of a scientific article under the frame of the modern tendencies in the linguistic sphere, where one of the most interesting is the communicative-pragmatic aspect. Taking into consideration the fact, that the notion of speech genre is one of the main notions of pragma-linguistics the authors, based on different approaches in understanding this phenomenon, suggest the following working definition of a scientific paper as a speech genre. It is defined as the unity of scientific statements that are combined under the communicative aim of the author to prove hypothesis, conception, or theory, thus providing the scientific activity. Considering a scientific article as a separate kind of informative evaluative speech genre presupposes the analysis of different approaches to the notion of the evaluation and the problem of the actualization of the evaluating function in a scientific article.

Evaluation can be considered as a unique category that is explicitly and implicitly realized in different levels of language means. Evaluating function in the texts of scientific articles can be explicit with the help of different means of certain modality via the use of communicative strategy of hedging. Hedging in a modern scientific discourse presents a poly-functional communicative strategy that is verbalized by means of language signals (hedgies). The authors consider the hedging function as the means of lowering straightforwardness in evaluating scientific facts and opinions, thus promoting more effective scientific

communication. The authors suggest considering scientific texts production as a verbalization of an author's communicative task with the help of a set of certain communicative strategies.

According to the authors the perspectives of future studies can be focused on the analysis of evaluating function in the texts of technical and humanitarian scientific articles.

Key words: speech genre, scientific article, evaluation, scientific communication, communicative strategies, hedging.

УДК 81.115

Людмила Комар

АСИМІЛЯЦІЯ АКЦЕНТНИХ СТРУКТУР ЗАПОЗИЧЕНЬ В АСПЕКТІ БРИТАНСЬКОЇ ТА АМЕРИКАНСЬКОЇ ВИМОВНИХ НОРМ

У статті розглянуто особливості асиміляції акцентних структур лексичних запозичень в аспекті британської та американської кодифікованих вимовних норм. У процесі аналізу описана генетична характеристика досліджуваних іншомовних слів, встановлено акцентні типи, які беруть участь у формуванні акцентних структур лексичних запозичень, виявлено особливості акцентних структур запозичених лексем у досліджуваних варіантах, встановлені акцентні типи, структури та різновиди, які беруть участь в акцентному варіюванні іншомовних слів в основних варіантах англійської мови в зіставному плані.

За довжиною слова двоскладові запозичення є найчисельнішими в досліджуваному корпусі лексичних одиниць. За лексико-граматичною належністю – це переважно іменники, які виконують функцію номінації.

Результати дослідження свідчать, що співіснування в межах норми акцентних варіантів слів, які утворені засобами варіювання місця та ступеня наголосу є особливою рисою нормування акцентних структур запозичень. Систему акцентних структур, що варіюють, встановлено шляхом визначення ядра, основної та периферійної систем акцентних типів і структур. Переважну кількість запозичень, які беруть участь в акцентному варіюванні, складають франкомовні слова. У британській вимовній нормі спостерігається більш повна адаптація франкомовних слів до акцентних закономірностей англійської мови порівняно з американським вимовним варіантом, але в пізніх французьких запозиченнях зберігається тенденція наближення наголосу до вимови мови-джерела. Значна частина досліджуваних іншомовних слів має часткову асиміляцію акцентних структур. Вимова таких запозичень наближена до акцентних закономірностей мови-джерела. Прагнення мовців зберегти оригінальну вимову запозичених лексем свідчить про підвищений інтерес до інших лінгвокультур, володіння іноземними мовами та розширення міжмовних контактів.

Перспективою подальших розвідок фонологічного нормування іншомовних лексичних запозичень є встановлення специфіки процесу асиміляції акцентних структур в аспекті інших вимовних варіантів англійської мови в порівняльно-зіставному плані з британською та американською вимовними нормами.

Ключові слова: асиміляція, акцентні типи та структури, вільне акцентне варіювання, британська вимовна норма, американська вимовна норма, лексичні запозичення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Англійській мові притаманна невичерпна здатність приймати запозичення з інших мов. Нова лексика, яка поповнює словниковий склад цієї мови, визначається змінами ставлення суспільства до себе й деяких аспектів свого життя. Підвищений інтерес до культури інших народів є джерелом виникнення нових понять у суспільстві, а відтак і нових слів у мові [6, с. 32].

Аналіз досліджень наукової проблеми. Проблема освоєння іншомовних слів у мові висвітлюється в роботах багатьох мовознавців [1; 6; 7; 10]. Однак, багато питань асиміляції запозичень на різних рівнях мовної системи залишаються нерозв'язаними. Проблема, розглянута в межах цього дослідження, була проаналізована в загальному плані в попередніх публікаціях, але не стала предметом окремого розгляду [2; 3].

Мета цієї статті – встановлення основних особливостей процесу нормування акцентних структур запозичень в британській та американській вимовних нормах. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) дати генетичну характеристику іншомовних слів у британському та американському варіантах англійської мови; 2) установити акцентні типи, які беруть участь у формуванні акцентних структур іншомовних запозичень; 3) зіставити та описати

особливості акцентних структур запозичених лексем; 4) установити акцентні типи, структури та різновиди, які беруть участь в акцентному запозиченні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Наголос є особливим структурним елементом слова й фонетичної будови мови. Тип наголосу в артикуляторному сенсі – це засіб вимови слів, який організує звуковий склад мови в складні звукові одиниці [8, с. 49].

Специфічною особливістю вимовної норми будь-якої літературної мови є її співвіднесеність із поняттям кодифікації, тобто закріплення в орфоепічних словниках та інших виданнях об'єктивно існуючої мовної норми у вигляді правил або мовних форм, які вважаються зразковими або соціально престижними [4, с. 166].

Експериментальний матеріал дослідження був відібраний шляхом суцільного обстеження орфоепічних словників [11; 12] та етимологічного словника [10]. Загальна кількість слів складає 1047 запозичень з 41 мови світу, які поповнили словниковий склад англійської мови в ХХ столітті. Найуживанішими запозиченнями є франкомовні слова, які складають 38,11 % від загальної кількості опрацьованих лексем.

Досліджувані запозичення мають такі характеристики: за довжиною слова в двоскладові слова становлять 41,74 %, трискладові – 31,52 %. За лексико-граматичною належністю – це переважно іменники, які виконують функцію номінації (позначення нових предметів, явищ, понять).

Акцентно-ритмічна організація іншомовного слова в нашому дослідженні кваліфікується через визначення акцентних типів та структур. Різниця в ступені наголосу, послідовне розподілення головного і другорядного наголосів, різна кількість наголосів у слові утворюють акцентні (АТ) типи слів, а розподіл наголосів за складами утворює акцентні структури (АС) слів [8, с. 49–50].

Фонетична будова англійської мови складається з 11 акцентних типів, які охоплюють більше сотні акцентних структур з різною кількістю складів і послідовністю розподілу наголосу за складами слова [14, с. 9], наприклад, АТ «другорядний + головний наголос» у слові /₁–¹–/ охоплює такі АС: /₁–¹– /, /₁–¹– /, /₁–¹– – / і т. д. [8, с. 63]. У формуванні АС досліджуваного корпусу, іншомовних слів беруть участь лише два АТ, які, за даними Г. П. Торсуєва входять до групи найбільш поширених [8, с. 67], а саме: «один головний наголос» у слові /¹–/ та «другорядний + головний наголос» у слові /₁–¹–/. Домінувальним є АТ «один головний наголос» /¹–/ який складає 63,2 % в британському та 64 % в американському варіантах вимови.

Національно неомогенна англійська мова має як спільні, так і відмінні вимовні риси в кожному з її варіантів. Визначимо особливості нормування акцентних структур запозичень в британській та американській орфоепічних нормах:

1. У французьких запозиченнях наголос падає на останній склад в американському варіанті вимови (АВ), в той час як у британському варіанті (БВ) – на перший склад, наприклад: *lame* [¹la:meɪ] (БВ); [la:ˈmeɪ] (АВ); *Pernod* ['preɪn əʊ] (БВ); [per 'nou] (АВ); *caffeine* ['kæf i:n] (БВ); [kæ 'fi:n] (АВ). Ця тенденція свідчить про повнішу адаптацію акцентної структури франкомовного слова до акцентних закономірностей англійської фонологічної системи в британському варіанті вимови.

2. Пізні французькі запозичення мають тенденцію збереження наголосу на останньому складі в БВ, що характерне для акцентних закономірностей мови-джерела, наприклад: *apres-ski* [æp rei 'ski:], *parfait* [ˌpa: 'feɪ]. У цілому для підсистеми французьких запозичень у сучасній англійській мові властива часткова, а не повна асиміляція акцентних структур, а володіння французькою як іноземною багатьма британцями уповільнює процес нормування цих запозичень.

3. В АВ складні слова з одним наголосом у слові більш поширені, ніж в БВ, наприклад: *kolkhoz* (пос.) [kɒl 'kɒz] (БВ); [ka:l 'ka:z] (АВ); *gros point* (фп.) [ˌgrəʊ 'pɔɪnt] (БВ); [ˌgrou pɔɪnt] (АВ); *samizdat* (пос.) [ˌsæm iz 'dæt] (БВ); [ˌsa:m i:z da:t] (АВ).

Відмінною особливістю нормування АС в південноанглійській (RP/BBC English) та загальноамериканській (GenAm) вимовах є співіснування в межах норми акцентних варіантів слів, які утворені засобами “вільного” варіювання місця та ступеня словесного наголосу –

видозміни фонетичної структури слів, яка не має смислорозрізняювальної функції, коли в результаті зміни місця наголосу утворюється не нове слово, а модифікація фонетичної структури одного і того ж слова (його вимовні варіанти) [4, с. 167], наприклад: *curettage* (фр.) [kju^ə 'ret idʒ, kjuəɾ i 'tɑ:ʒ] (БВ); [kjuɾ ə 'tɑ:ʒ] (АВ); *culotte* (фр.) [kju 'lɔt] (БВ); ['ku: lɑ:t, ku 'lɑ:t] (АВ). Варіювання акцентних структур великої кількості слів є характерною рисою сучасної англійської мови [9, с. 70]. Варіювання виявляється: 1) у кількості наголосів (різниця в кількості наголосів відповідно змінює акцентний тип слова); 2) у місці наголосу – наголос розташовується на першому або другому від початку слова складі; 3) у ступені наголосу певного складу (головний чи другорядний наголос); в акцентній структурі деяких слів реалізуються всі три можливості: *inexplicable* /-'---/, /--'---/ [9, с. 70].

Загальна кількість запозичень, які мають формальні модифікації акцентної структури в БВ, складає 130 лексичних одиниць. Найбільш розповсюджені дво- і трискладові іншомовні слова: відповідно 43,85 % та 41,54 %. Більшість слів, які беруть участь у варіюванні, – це французькі запозичення (78 лексичних одиниць, 60 %), а також іншомовні слова із 22 мов світу (італійської, німецької, російської, японської та інших). АТ «один наголос» у слові складає 76,15 % усіх випадків варіювання акцентної структури в БВ.

Розглянемо, які АС складають ядро, основну підсистему та периферію варіювання в межах АТ «один наголос» у слові /-'/ [5, с. 165]. До ядра акцентного варіювання відносимо 75 % АТ /АС/ різновидів, які беруть участь у цьому процесі. Основна підсистема охоплює 90% АТ /АС/ різновидів акцентного варіювання. До периферійної підсистеми входять 10% АС, які рідко беруть участь у досліджуваному процесі (див. табл. 1).

Таблиця 1

Система акцентних структур, які варіюють у межах акцентного типу «один наголос» у слові /-'/ (БВ)

	Акцентна структура, приклад	Абсолютна частота участі у варіюванні	Відносна частота, %	Всього, %
Ядро	-', <i>maquis</i> (фр.)	35	35,36	73,74
	'- -, <i>bureaux</i> (фр.)	19	19,19	
	'- - -, <i>patchouli</i> (таміл.)	19	19,19	
Основна підсистема	-' - -, <i>piroshki</i> (рос.)	17	17,17	90,91
Периферійна підсистема	-' - - -, <i>Witwatersrand</i> (афр.)	4	4,04	100
	-' - - -, <i>politburo</i> (рос.)	3	3,03	
	-' - - - -, <i>realpolitik</i> (нім.)	1	1,01	
	'- - - - -, <i>caricaturist</i> (ім.)	1	1,01	
Усього		99	100	100

В акцентному типі «другорядний + головний наголоси» варіює 23,85 % іншомовних слів. Виділимо ядро, основну та периферійну підсистеми акцентних структур, які варіюють у межах акцентного типу «другорядний + головний наголоси» у слові (див. табл. 2).

Таблиця 2

Система акцентних структур, які варіюють у межах акцентного типу «другорядний + головний наголоси» /¹—/ (БВ)

	Акцентна структура, приклад	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Всього, %
Ядро	¹ — ¹ —, <i>epaulet</i> (фр.)	17	54,84	74,2
	¹ — ¹ —, <i>langouste</i> (фр.)	3	9,68	
	— ¹ — ¹ —, <i>aggiornamento</i> (ім.)	3	9,68	
Основна підсистема	¹ — ¹ —, <i>rutabaga</i> (швед.)	2	6,46	87,12
	— ¹ — ¹ —, <i>catamaran</i> (таміл.)	2	6,46	
Периферійна підсистема	¹ — ¹ —, <i>Yom Kippur</i> (іврит)	1	3,22	100
	— ¹ — ¹ —, <i>repetiteur</i> (фр.)	1	3,22	
	¹ — ¹ —, <i>son et lumiere</i> (фр.)	1	3,22	
	— ¹ — ¹ —, <i>taramasalata</i> (грецьк.)	1	3,22	
Всього		31	100	100

Загальна кількість досліджуваних запозичень, для яких властиві формальні модифікації акцентної структури в АВ, складає 73 слова. Із них 45,2 % випадків варіювання становлять двоскладові слова та 46,58 % випадків – трискладові. Іншомовні слова, які беруть участь у варіюванні акцентної структури є запозиченнями із 15 мов світу (німецької, італійської, російської, японської, китайської, хінді, іспанської та інших). Франкомовні слова складають 44 лексичні одиниці (60,3 %). Акцентний тип «один наголос» у слові дає 72,6 % від усієї кількості випадків акцентного варіювання. Другий акцентний тип «другорядний + головний наголоси» у слові складає 27,4 %.

Розглянемо, які акцентні структури беруть участь у варіюванні в межах акцентного типу «один наголос» у слові (див. табл. 3) і в межах акцентного типу «другорядний + головний наголоси» у слові (див. табл. 4).

Таблиця 3

Система акцентних структур, які варіюють у межах акцентного типу «один наголос» у слові /¹—/ (АВ)

	Акцентна структура, приклад	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Всього, %
Ядро	¹ —, <i>kulak</i> (рос.)	19	35,85	79,24
	¹ —, <i>brouhaha</i> (фр.)	13	24,52	
	¹ —, <i>rondeau</i> (фр.)	10	18,87	
Основна підсистема	¹ —, <i>jacana</i> (португ.)	9	16,98	96,22
Периферійна підсистема	¹ —, <i>satyagraha</i> (хінді)	1	1,89	100
	— ¹ —, <i>taramasalata</i> (грецьк.)	1	1,89	
Всього		53	100	100

Таблиця 4

**Система акцентних структур, які варіюють у межах акцентного типу
«другорядний + головний наголоси» /₁-'-/ (AB)**

	Акцентна структура, приклад	Абсолютна частота	Відносна частота, %	Всього, %
Ядро	₁ -'-, crème brûlée (<i>фр.</i>)	12	60	75
	₁ -'-, mah-jong (<i>кит.</i>)	3	15	
Основна підсистема	₁ -'--', Risorgimento (<i>ит.</i>)	2	10	85
Периферійна підсистема	₁ -'--', beriberi (<i>сингал.</i>)	1	5	100
	₁ -'--', nouvelle cuisine (<i>фр.</i>)	1	5	
	₁ -'--', Yom Kippur (<i>ієривит</i>)	1	5	
Всього		20	100	100

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, встановлення особливостей, характерних для нормування акцентних структур пізніх запозичень в британській та американській вимовних нормах, дає підставу зробити такі висновки:

1. Переважна частина іншомовних слів ілюструє часткову асиміляцію акцентних структур, яка охоплює 72,68 % в британській та 74,02 % в американській орфоепічних нормах. Вимова таких запозичень наближена до акцентних закономірностей мови-джерела, наприклад: *gestalt* (нім.) [gə 'stælt] (БВ); [gə 'sta:lt] (AB) – Ger [gə 'stalt]. Прагнення мовців зберегти оригінальну вимову запозичених лексем свідчить про підвищений інтерес до інших лінгвокультур, володіння іноземними мовами та розширення міжмовних контактів.

2. Із 11 акцентних типів, які входять до фонетичної будови англійської мови, лише два акцентних типи беруть участь у формуванні акцентних структур запозичень: 1) «один наголос» у слові; 2) другорядний + головний наголоси. Домінувальним є тип «один наголос» у слові – (63,2 % БВ) і (64 % AB).

3. Нормування акцентних структур запозичень у британській та американській вимовах визначається такими особливостями: 1) британська вимова має повнішу адаптацію франкомовних слів до акцентних закономірностей англійської мови порівняно з американською вимовою, наприклад: *lame* ['la:m eɪ] (БВ); [la: 'meɪ] (AB); 2) британській вимові властиве збереження прототипічного наголосу у пізніших французьких запозиченнях, наприклад: *parfait* [pra: 'feɪ]; 3) складні слова з одним наголосом у слові більш поширені в американській вимові, в той час як у британській вимові вони належать до акцентного типу «другорядний + головний наголоси».

4. Співіснування у межах норми акцентних варіантів слів, утворених засобами варіювання місця та ступеня наголосу, є особливою рисою нормування акцентних структур запозичень. У британській вимові слова з акцентними варіантами складають 12,42 % від загальної кількості досліджуваного корпусу слів. Із них 52,31 % є запозичення, у яких акцентна структура наближена до слова-етимона в основному варіанті та 47,69 % – в альтернативному. В американській вимові іншомовні слова з акцентними варіантами складають 6,97 %. Запозичення з частковою асиміляцією становлять 78,08 % в основному варіанті та 21,92 % – в альтернативному.

Переважну кількість запозичень, які беруть участь у варіюванні, репрезентують франкомовні слова. Перспективою подальших розвідок нормування іншомовних запозичень є встановлення специфіки процесу асиміляції акцентних структур в аспекті інших вимовних варіантів англійської мови в зіставному плані з британською та американською вимовними нормами.

Джерела та література

1. Колесникова М. С. Фонетическая ассимиляция иноязычных слов в современном немецком литературном языке (на материале лексикографического анализа): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / М. С. Колесникова. – Пятигорск, 1986. – 16 с.

2. Комар Л. В. Французькі запозичення в аспекті американської вимовної норми / Л. В. Комар // Наукові записки КДПУ. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка. – 2013. – Вип. 119. – С. 155–159.
3. Комар Л. В. Особливості фонемних та акцентних структур пізніх французьких запозичень в аспекті британської вимовної норми / Л. В. Комар // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – Луцьк : СЛУ ім. Лесі Українки. – 2013. – № 20 (269). – С. 44–48.
4. Парашук В. Ю. Зміни в кодифікованих вимовних нормах сучасної англійської мови / В. Ю. Парашук // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2000. – Вип. 26. – С. 65–175.
5. Перебийніс В. С. Кількісні та якісні характеристики фонем сучасної української мови / В. С. Перебийніс. – К. : Наукова думка, 1970. – 272 с.
6. Ряховская Е. М. Английский язык и английская социокультура во второй половине XX века / Е. М. Ряховская // Вестник МГУ. Серия 19 : Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2001. – № 1. – С. 30–55.
7. Жлуктенко Ю. О. Мовні контакти / Ю. О. Жлуктенко. – К. : Вид-во КДУ, 1966. – 133 с.
8. Торсуев Г. П. Вопросы акцентологии современного английского языка / Г. П. Торсуев. – М.-Л. : Изд-во Акад. наук СССР, 1960. – 92 с.
9. Торсуев Г. П. Константность и вариантность в фонетической системе (на материале английского языка) / Г. П. Торсуев. – М. : Наука, 1977. – 125 с.
10. Bliss A. J. A Dictionary of Foreign Words and Phrases in Current English / A. J. Bliss. – London : Routledge and Kegan Paul, 1977. – 389 p.
11. Cambridge English Pronouncing Dictionary / Originally compiled by D. Jones. – 17th ed. / Edited by P. Roach, J. Hartman and J. Setter. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 599 p.
12. Longman Pronunciation Dictionary / Compiled by J. C. Wells. – 2d impression. – Harlow : Longman, 2000. – 870 p.

References

1. Kolesnikova, Marina, 1986. “*Foneticheskaya assilyatsiya inoyazyichnykh slov v sovremennom nemetskom literaturnom yazyke (na materiale leksikograficheskogo analiza)*”. PhD diss., Pyatigorsk.
2. Komar, Liudmyla. 2013. “Frantsuzki zapozychennia v aspekti amerykanskoï vymovnoï normy”. *Naukovi Zapysky KDPY*, (119): 155–159.
3. Komar, Liudmyla. 2013. “Osoblyvosti fonemnykh ta aktsentnykh struktur piznykh frantsuzkykh zapozychen v aspekti brytanskoi vymovnoï normy”. *Naukovyi Visnyk Shkhidnoevropeiskoho Natsionalnoho Universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 20(269): 44–48.
4. Parashchuk, Valentyna. 2000. “Zminy v kodyfikovanykh vymovnykh normakh suchasnoi anhliiskoi movy”. *Naukovi Zapysky Kirovohradskoho Derzh. ped. un-tu imeni Volodymyra Vynnychenka*, (26): 65–175.
5. Perebyinis, Valentyna. 1970. *Kilkisni ta yakisni kharakterystyky fonem suchasnoi ukrainskoi movy*. K.: Naukova dumka.
6. Ryahovskaya, Elena. 2001. “Angliyskiy yazyk i angliyskaya sotsiokultura vo vtoroi polovine XX veka”. *Vestnik MGU*, (1): 30–55.
7. Zhluktenko, Yuriy. 1966. *Movni kontakty*. K. : Vyd-vo KDU.
8. Torsuev, Georgiy. 1960. *Voprosy aktsentologii sovremennogo angliyskogo yazyka*. M.-L. : Izd-vo Akad. nauk SSSR.
9. Torsuev, Georgiy. 1977. *Konstantnost i variantnost v foneticheskoy sisteme. Na materiale angliyskogo yazyka*. M. : Nauka.
10. Bliss, Alan. 1977. *A Dictionary of Foreign Words and Phrases in Current English*. London: Routledge and Kegan Paul.
11. Jones, Daniel. 2006. *Cambridge English Pronouncing Dictionary*. Cambridge: Cambridge University Press.
12. Wells, John. 2000. *Longman Pronunciation Dictionary*. Harlow: Longman.

Комар Людмила. Ассимиляция акцентных структур заимствований в аспекте британской и американской произносительных норм. В статье рассматриваются особенности ассимиляции акцентных структур лексических заимствований в аспекте британской и американской кодифицированных произносительных норм. В процессе анализа описана генетическая характеристика исследуемых иноязычных слов, установлены акцентные типы, которые участвуют в формировании акцентных структур лексических заимствований, выявлены особенности акцентных структур заимствованных лексем в исследуемых вариантах, установлены акцентные типы, структуры и разновидности, которые участвуют в акцентном варьировании иноязычных слов в основных вариантах английского языка в сопоставительном плане.

По долготе слова в слогах двусложные заимствования являются самыми многочисленными в исследуемом корпусе лексических единиц. По лексико-грамматической принадлежности – это преимущественно существительные, выполняющие функцию номинации.

Результаты исследования свидетельствуют о том, что сосуществование в пределах нормы акцентных вариантов слов, которые образованы посредством варьирования места и степени ударения, является отличительной чертой нормирования акцентных структур заимствований. Систему акцентных структур, которые варьируют, установлено

путем определения ядра, основной и периферической систем акцентных типов и структур. Подавляющее количество заимствований, которые участвуют в акцентном варьировании, составляют франкоязычные слова. В британской произносительной норме наблюдается более полная адаптация франкоязычных слов к акцентным закономерностям английского языка в сравнении с американским произносительным вариантом, но в поздних французских заимствованиях сохраняется тенденция приближения ударения к произношению языка-источника. Значительная часть исследуемых иностранных слов имеет частичную ассимиляцию акцентных структур. Произношение таких заимствований приближено к акцентным закономерностям языка-источника. Стремление носителей языка сохранить оригинальное произношение заимствованных лексем свидетельствует о повышенном интересе к другим лингвокультурам, владении иностранными языками и расширении межъязыковых контактов.

Перспективой дальнейших исследований фонологического нормирования иноязычных лексических заимствований является установление специфики процесса ассимиляции акцентных структур в аспекте других произносительных вариантов английского языка в сопоставительном плане с британской и американской произносительными нормами.

Ключевые слова: ассимиляция, акцентные типы и структуры, свободное акцентное варьирование, британская произносительная норма, американская произносительная норма, лексические заимствования.

Komar Liudmyla. Assimilation of Accentual Structures of Borrowings in the Aspect of British and American Pronouncing Norms. The paper views the assimilation of accentual structures of lexical borrowings in the aspect of British and American codified pronunciation norms. In the process of analysis, the genetic characteristics of the foreign words under study is described, accentual types that are involved in the formation of the accentual structures of lexical borrowings are identified, the peculiarities of the accentual structures of borrowed lexemes in the investigated variants are revealed, the accentual types, structures and varieties that are involved in the accentual variation of foreign words in the main variants of English in a comparative aspect are determined.

According to the syllabic structure of the word, two-syllable borrowings are the most numerous ones in the investigated body of lexical units. Nouns perform the function of nomination and respectively prevail according to the lexical-grammatical characteristics.

The results of the study indicate that coexistence within the norm of the accentual variants of words, which are formed by means of variation of place and degree of stress, is a special feature of the normalization of accentual structures of borrowings. The system of accentual structures with variants is established by determining the core, the main and peripheral systems of accentual types and structures. The vast majority of borrowings that take part in the accentual variation are French words. In British pronunciation norm French words are more adapted to the accentual laws of the English language compared to American pronunciation variant, but late French borrowings show the tendency of approaching the stress to the pronunciation of the source language. A significant part of the foreign words under study has a partial assimilation of accentual structures. The pronunciation of such borrowings is close to the accentual laws of the source language. The desire of native speakers to retain the original pronunciation of borrowed lexemes indicates an increased interest in other linguistic cultures, a good command of foreign languages and the expansion of interlanguage contacts.

The prospect for further research of the phonological assimilation of foreign lexical borrowings is the establishment of the specificity of the process of assimilation of accentual structures in the aspect of other pronouncing variants of the English language in contrastive way with British and American pronunciation norms.

Key words: assimilation, accentual types and structures, free accentual variation, British pronouncing norm, American pronouncing norm, lexical borrowings.

УДК 81'32'33'42:[821.161.2-3"20"]

Ігор Кульчицький, Олена Левченко. Наталія Лотоцька

ДОСЛІДЖЕННЯ ЧАСТОТНОСТІ БІГРАМ НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ РОМАНА ІВАНИЧУКА, ВАСИЛЯ ШКЛЯРА ТА ЛІНИ КОСТЕНКО

Статтю присвячено перспективам дослідження ідіолекту письменника в сучасних мовознавчих студіях. Розглянуто термін *ідіолект* та подано його трактування вітчизняними й зарубіжними лінгвістами. Зауважено, що для багатоаспектного вивчення авторського мовлення варто здійснити кількісний опис творчого доробку письменника. Подано визначення *корпусу текстів* (КТ) та його значення для проведення лінгвістичних досліджень. Зазначено, що окремий текст є системою, об'єднаною комунікативною цілісністю, логічними, граматичними та стилістичними зв'язками. Особливу увагу приділено значенню статистичного дослідження, що застосовується для виявлення особливостей функціональних стилів мови та особливостей стилю окремих авторів, для автоматичного опрацювання тексту та визначення його авторської і часової атрибуції. Визначено, що важливими характеристиками мови є повторюваність букв (монограм), пар букв (біграм), n-грам. Для

проведення дослідження частотності біграм у тексті було взято твори Р. Іваничука, В. Шкляра та Л. Костенко та підраховано ентропію біграм для відповідних масивів текстів. У результаті проведеного дослідження проаналізовано частотність біграм символів, а результати подані у вигляді таблиць та діаграм. Згодом ці дані можна буде використати для порівняння текстів інших авторів.

Ключові слова: ідіолект, корпус текстів, статистичні методи, статистичний параметр, частотний аналіз, ентропія, біграма.

Постановка наукової проблеми та її значення. Мова диктує свої закони кожному, хто нею користується, і ступінь підсвідомого чи свідомого засвоєння цих законів мовцем позначається на якості добору й розташування мовного матеріалу в мовленні [9, с. 188].

З розвитком комп'ютерних технологій з'явилися нові сучасні принципи та методи вивчення й опрацювання тексту, зокрема мови письменників, серед яких – статистичний та корпусний, що привертають особливу увагу мовознавців.

Для багатоаспектного дослідження ідіолектів лінгвісти вдаються до кількісного опису доробку письменників, що дає точну інформацію про особливості функціонування лексики в їхній творчості [2, с. 86].

Аналіз дослідження проблеми. Серед вчених, що досліджували різні аспекти індивідуального мовлення, варто згадати британського фонетиста Д. Аберкромбі, американського структураліста Ч. Хоккета, британського лінгвіста М. Халлідея, французького лінгвіста А. Мартіне і філософів М. Даммета й Д. Девідсона.

Першими мовознавцями, які підходили до описання мови і мовних елементів як системних зв'язків, були Ф. де Соссюр та І. Бодуен де Куртене. Англійський учений Дж. Юла, німецький науковець Е. Форстеманн, російські математики В. Буняковський, А. Марков та ін. почали першими використовувати математичні, зокрема й статистичні, методи для лінгвістичного опису.

Іншої думки був А. Росс [16], який вважав, що теорія імовірностей і математична статистика можуть бути інструментом для перевіряння й підтвердження тих лінгвістичних висновків, що допускають числове трактування. Варто також згадати праці з математичної лінгвістики Р. Піотровського [11], В. Фукса [18], Дж. Ципфа [23], дослідження про відношення між рангом і частотністю слова, здійснені американцями К. Шенноном та У. Уївером [22], дослідження теорії інформації для лінгвістичного опису Г. Хердана [19].

В Україні застосуванням квантитативних та корпусних методів у лінгвістиці активно займаються В. Широков, В. Перебийніс, Н. Дарчук, Є. Карпіловська, А. Загнітко, В. Левицький та ін.

Мета цієї статті – визначити роль статистичного аналізу текстів у мовознавстві. **Завдання** статті – дослідити частотність біграм символів у текстах Р. Іваничука, В. Шкляра та Л. Костенко, що дозволить виявити особливості сполучення символів в індивідуальному мовленні письменників.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вивчення ідіолекту автора стало одним із провідних напрямків сучасного мовознавства. Деякі характеристики автентичності мови можна виявити лише із застосуванням корпусу текстів, як-от: багатство словника, індекси різноманітності та винятковості тощо.

Загалом термін *ідіолект* трактують лише як сукупність індивідуальних способів функціонування мови. Зарубіжні вчені, серед яких Ж. Дюбуа, Л. Геспен, Т. Левандовські, трактують ідіолект як сукупність особливостей функціонування конкретної мови окремим індивідом у певний момент часу, а також як лінгвістичні константи, що слугують основою для вираження думок мовця, концентруючи свою увагу на протиставленні загальнонародних особливостей мови, властивих окремим мовним спільнотам (діалект, говір, соціолект), безпосередньо ідіолекту [17, с. 338–339].

Варто зауважити, що в західній лінгвістиці досі не існує чітко розробленого поняття *ідіолект*, а терміна *ідіостиль* немає в поняттєвому апараті. У найпростішому тлумаченні *ідіолект* часто виступає синонімом *стилю*. На думку М. Арріве, ідіолект – це сукупність особливостей використання мови індивідом, тоді як Ч. Хоккет зазначає, що це сукупність звичок, які характеризують мовлення індивіда, що належить до певної лінгвістичної групи [20].

Вивчення мовних явищ із використанням корпусу текстів (далі – КТ) дає змогу не тільки підтвердити чи спростувати окремі аспекти теорії, а й уможлиблює дослідження мови письменника, його стилю, а також – виявлення закономірностей функціонування мовних одиниць на різних рівнях.

За І. Кульчицьким, КТ – це призначена для різноманітних мовознавчих досліджень лінгвістично описана сукупність мовних чи мовленнєвих фактів, поданих в електронній формі та споряджених відповідним спеціалізованим програмним забезпеченням [7, с. 29].

Останнім часом прикладні науки та взаємодія різних наукових дисциплін відіграють важливу роль для отримання спільних результатів у різних сферах науки та життєдіяльності людини і суспільства. Значну увагу приділяють використанню статистичних методів для потреб лінгвістики.

Методи статистичної лінгвістики використовують для виявлення особливостей функціональних стилів мови та особливостей стилю окремих авторів, для створення методики навчання іноземної мови й оптимізації навчання, для розв'язання завдань зі стенографії тощо. Особливо важливі статистичні методи для розвитку автоматичного опрацювання тексту – автоматичного зняття полісемії, реферування та індексування, а також для визначення авторської та часової атрибуції твору.

Статистичні методи в сучасному мовознавстві стали важливим та надійним інструментом аналізу мовних даних. Окрім забезпечення вірогідності результатів, статистичні методи дають змогу розкрити властивості одиниць мови та будови тексту, виявити, які без цих досліджень було б неможливо. Ефективність статистичних методів зумовлена такими чинниками:

- результати дослідження базовані на точних числових даних, які завжди можна перевірити, замість приблизних якісних на кшталт «часто», «незначно» та ін.;
- точно визначають істотність чи випадковість коливань зіставляваних показників;
- дають змогу визначити таку кількість матеріалу для досліджень, яка є необхідною та достатньою для вірогідних висновків;
- вимагають формалізації під час визначення одиниць підрахунків, що мінімізує чинник суб'єктивності, за необхідності дає змогу перевірити результати та за умови дотримання правил підрахунків забезпечити високу вірогідність результатів;
- допомагають мовознавцям позбутися хибних уявлень та тверджень [12, с. 29].

В. Перебийніс вважає, що всі складні системи підпорядковуються статистичним законам, наголошуючи на необхідності використовувати статистичні методи в мовознавстві, адже мова є складною системою, а відтак підпорядковується статистичним законам [13].

До системних властивостей мови належать ті, що характеризують конкретну її одиницю як компонента мовної системи. Зокрема, це – будова одиниці, її належність до граматичного класу, синтаксична та лексична сполучуваність, місце в мовній системі та підсистемах, накладені мовною системою обмеження (наприклад, відсутність деяких словозмінних форм іменників, відсутність ступенів порівняння прикметників і прислівників, неповна дієслівна парадигма), семантичні особливості тощо [10, с. 28].

Представники теорії тексту вважають, що кожний окремий текст є системою, об'єднаною комунікативною цілісністю, логічними, граматичними та стилістичними зв'язками [1]. Особливості вживання конкретної одиниці в певному тексті визначають її функційні властивості: частота, позиція, сполучуваність, яка залежить від характеру тексту, від функціонального чи авторського стилю і змінюється від тексту до тексту [10].

Найпростішим різновидом статистичного підходу до вивчення мови, зокрема мови письменників або окремих творів, є підрахунок уживаності слів, оскільки багатство словника в певний спосіб характеризує їхню мову. Для кожного письменника, як і будь-якого мовця, характерна своя специфічна частотність мовних елементів, іншими словами, кожному авторові притаманні свої улюблені, а тому й частотні слова, словосполучення, фрази, синтаксичні конструкції тощо.

У монографії «Статистичні параметри стилів» [13] зазначено, що для текстів статистичними параметрами стилів можна вважати частоти голосних, приголосних, пропуски між словами, а також м'яких і сонорних груп приголосних. Кожна мова має власні статистичні

параметри, і знання частоти появ літер та їхніх сполучень (біграм, триграм, чотириграм) певної мови дає змогу автоматично її ідентифікувати.

Важливими характеристиками мови є повторюваність букв (монограм), пар букв (біграм), n-грам, сполучуваність букв одна з одною, чергування голосних і приголосних тощо. Послідовність n сусідніх літер тексту називається n-грамою. Із тексту довжиною N можна утворити різних n-грам. Наприклад, слово *стаття* (текст довжиною 6) розбивається на 5 біграм: *стаття* = *ст та ат тт тя* [24].

Частотний аналіз передбачає, що частота появи заданої літери алфавіту в досить довгих текстах та сама для різних текстів однієї мови. Частотні характеристики коливаються залежно від тематики твору й автора. Отож, вони можуть бути також використані для підтвердження або спростування авторства.

Матеріалом дослідження для вивчення частотності біграм символів у текстах слугували художні твори Р. Іваничука [4; 5; 6], В. Шкляра [14; 15; 16], Л. Костенко [8]. Перед дослідженням усі тексти за допомогою програм мовою Python перевірено на коректність кодів-символів та здійснено необхідне коректування.

Варто зазначити, що ці постаті знакові для української літератури др. пол. XX–поч. XXI ст. Р. Іваничук та В. Шкляр відомі своїми історичними романами та повістями, тоді як Л. Костенко – культова українська поетеса-шістдесятниця. Наше завдання полягає в аналізі й порівнянні частоти біграм-символів у романах, повістях та віршах окремих.

Для дослідження обрані тексти розділено на три масиви: твори Р. Іваничука, В. Шкляра та Л. Костенко. У текстах залишено лише букви української абетки, пробіл, апостроф та дефіс (розширений алфавіт української мови). Для кожного масиву тексту обраховано кількість біграм розширеної абетки, їхню частоту та ентропію. Загальну характеристику масивів текстів подано в таб. 1.

Таблиця 1

Загальна характеристика масивів творів

Автор	Кількість рядків	Кількість символів
Роман Іваничук	14484	1564272
Василь Шкляр	8985	970380
Ліна Костенко	2198	237384

У процесі дослідження частоти біграм-символів виконано такі дії:

Дія 1. Для масивів текстів романів, повістей та поезії пораховано кількість кожного члена множини символів, їхню частоту та ентропію.

Дія 2. У масивах вищезгаданих текстів вибрано послідовно десять сегментів, інтервал між якими становив 0,02 довжини тексту. Для кожного з них повторено дію 1.

Дія 3. У відповідних масивах текстів вибрано десять випадкових сегментів, розмір яких порівнюваний із послідовними сегментами. Для кожного сегмента повторено дію 1.

Ентропію обраховано за формулою:

$$H = - \sum_{i=1}^{36} p_i \log_2 p_i,$$

де p_i – частота переходу букв одна в одну в біграмах.

Під час опрацювання отримано результати, що подано в таблицях 2, 3, 4.

Таблиця 2

Загальна характеристика масивів творів Р. Іваничука

	Кількість		Ентропія
	рядків	біграм	
Весь текст	14484	1578755	114,60
Послідовний сегмент (середнє)	1159	126331	110,97
Випадковий сегмент (середнє)	1448	155229	112,45

Таблиця 3

Загальна характеристика масивів творів В. Шкляра

	Кількість		Ентропія
	рядків	біграм	
Весь текст	8985	979364	113,79
Послідовний сегмент (середнє)	719	78371	109,45
Випадковий сегмент (середнє)	898	96265	110,97

Таблиця 4

Загальна характеристика масивів творів Л. Костенко

	Кількість		Ентропія
	рядків	біграм	
Весь текст	2198	239581	114,84
Послідовний сегмент (середнє)	176	19184	108,46
Випадковий сегмент (середнє)	219	23474	109,43

Як бачимо, значення величини ентропії дещо відрізняються в текстах Р. Іваничука, В. Шкляра, Л. Костенко. Характер коливань значень ентропії біграми представлено на діаграмах (рис. 1-2).

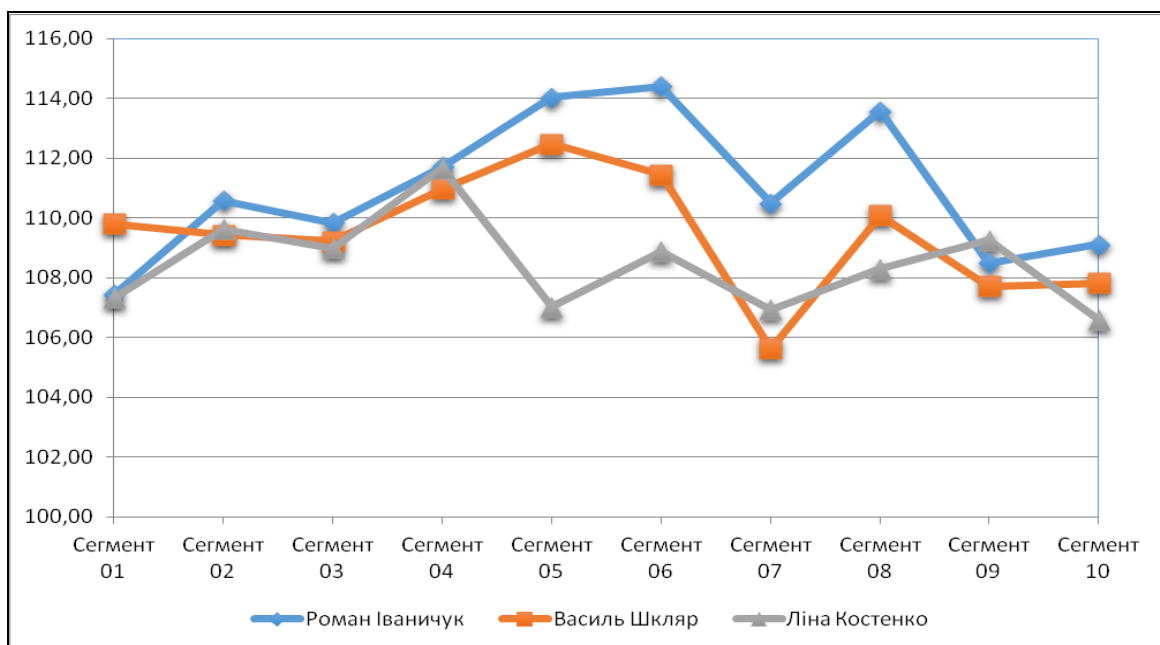

Рис. 1. Ентропія біграм послідовна

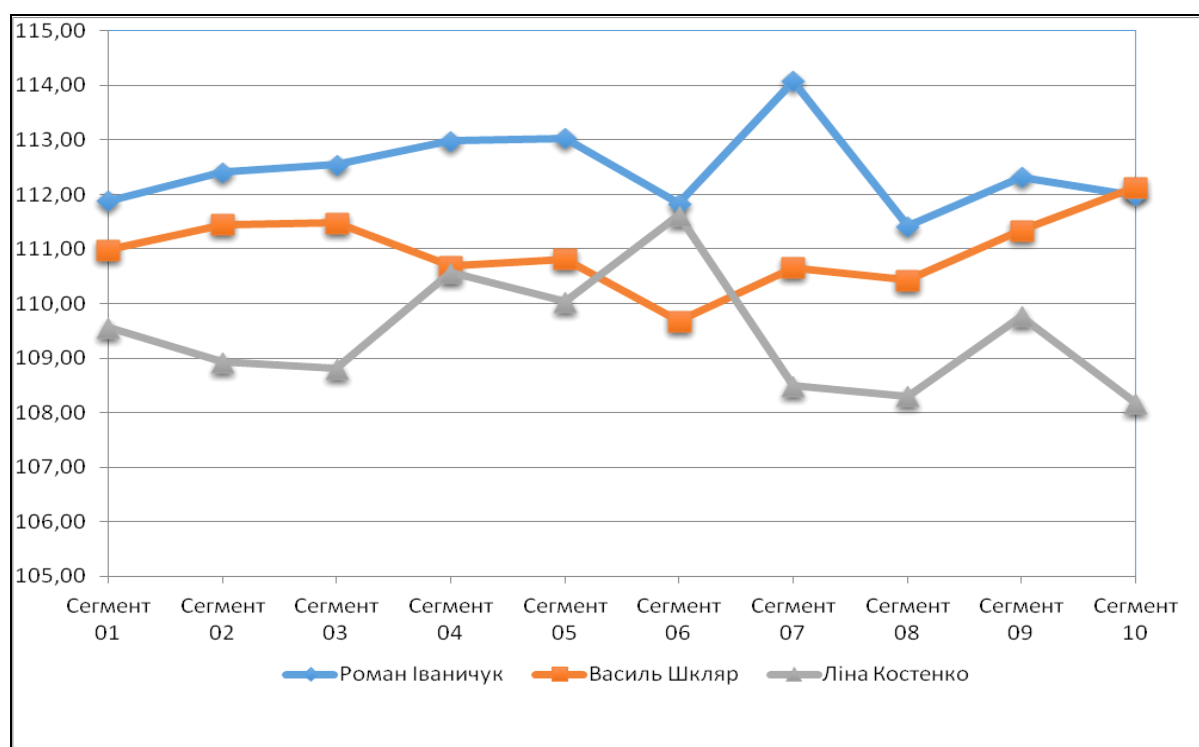

Рис. 2. Ентропія біграм випадкова

Як бачимо, на діаграмах 1 та 2 розкид значень середньої ентропії біграм у послідовних сегментах більший, ніж у випадкових. Крім цього, значення ентропії біграм відрізняються відносно авторства, хоча й простежуються сегменти дотику й перетину.

Під час опрацювання масивів текстів виявлено 10 найчастотніших біграм у текстах письменників, результати дослідження подано в таб. 5.

Таблиця 5

10 найчастотніших біграм у текстах

Роман Іваничук		Василь Шкляр		Ліна Костенко	
Біграма	Кількість	Біграма	Кількість	Біграма	Кількість
НА	17854	НА	11328	НА	2385
СТ	13477	НЕ	8965	НЕ	2017
РО	13452	ТА	7402	ЛИ	1942
ВІ	12606	ТИ	7316	РО	1839
ЛИ	12328	ВІ	7182	ВІ	1750
НЕ	12226	ЛА	6993	СТ	1689
ТИ	12069	ПО	6934	НІ	1664
ГО	11975	РО	6885	ТА	1600
ПО	11880	АЛ	6884	ТЬ	1553
ОВ	11800	ГО	6819	ТИ	1518

У цій таблиці представлено інформацію про сполучуваність символів, тяжіння символів один до одного. Результати дослідження подано в порядку спадання частоти відповідних біграм. Варто зауважити, що найчастотніша й спільна для всіх письменників є біграма «НА» і згодом можна буде простежити, у яких частинах мови ця біграма трапляється найчастіше.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У результаті дослідження частотності біграм-символів встановлено, що вибір із текстів сегментів для дослідження у

випадковий спосіб дає стабільніші значення показника, ніж вибір послідовних сегментів. Крім того, визначено найчастотнішу й спільну біграму для трьох письменників. Звернімо увагу, що вибрана методика підрахунків не дає змоги зі статистичною достовірністю визначити авторську атрибуцію великих масивів текстів. Зокрема, необхідними є подальші дослідження для визначення показника, що уможливить розрізнення стилів. Зауважимо, що отримані результати опрацювання текстів можна буде використати для порівняння текстів інших авторів, а також вони сприяють підтвердженню раніше виявлених та визначенню нових статистичних параметрів і закономірностей будови текстів, їхніх структурних особливостей.

Джерела та література

1. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособ. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
2. Бук С. Сучасні методи дослідження мови письменника у слов'язнознавстві / С. Бук // Проблеми слов'язнознавства. – 2012. – Вип. 61. – С. 86–95.
3. Демська-Кульчицька О. М. Базові поняття корпусної лінгвістики / О. М. Демська-Кульчицька // Українська мова. – 2003. – №1. – С. 42–47.
4. Іваничук Роман. Євангеліє від Томи: триптих повістей / Роман Іваничук. – Харків : Фоліо, 2011. – 316 с.
5. Іваничук Роман. Манускрипт з вулиці Руської: іст. роман / Роман Іваничук. – Львів : Піраміда, 2011. – 201 с.
6. Іваничук Роман. Хресна проща: романний триптих / Роман Іваничук. – Львів : Піраміда, 2011. – 281 с.
7. Кульчицький І. М. Технологічні аспекти укладання корпусів текстів / І. М. Кульчицький // Дані текстових корпусів у лінгвістичних дослідженнях : монографія / В. А. Широков, І. В. Шевченко, А. П. Загнітко та ін. ; за ред. О. П. Левченко. – Львів : Вид-во «Львівської політехніки», 2015. – С. 29–45.
8. Костенко Л. В. Вибране / Л. В. Костенко. – К. : Дніпро, 1989. – 559 с.
9. Павличко О. О. Щодо статистичних параметрів авторського стилю (на матеріалі творів Е. М. Ремарка) / Оксана Олексіївна Павличко // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – Вип. 29. – С. 186–191.
10. Перебийніс В. І. Що дає статистика лінгвістам? // Вісник Київського лінгвістичного університету. Серія філологія. Т. VI. – 2003. – № 2. – С. 27–32.
11. Пиотровский Р. Г. Математическая лингвистика : учеб. пособие / Р. Г. Пиотровский. – М. : Высш. шк., 1977. – 383 с.
12. Ставицька Л. Про термін ідіолект / Л. О. Ставицька // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 3–15.
13. Статистичні параметри стилів / за ред. В. С. Перебийніс. – Київ : Наукова думка, 1967. – 260 с.
14. Шкляр В. Елементал / В. Шкляр. –Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – 222 с.
15. Шкляр В. Кров кажана / В. Шкляр. –Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – 272 с.
16. Шкляр В. Тінь сови / В. Шкляр. –Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. – 304 с.
17. Diccionario de Lingüística / Dubois, J., Giacomo, M., Guespin, L., Marcellesi, C., Marcellesi, J-P., Mével, J-P. – Madrid : Alianza, 1994. – 636 p.
18. Fucks W Mathematische Analyse von Sprachelementen, Sprachstil und Sprachen / W. Fucks. – Koln und Oplade, 1955. – 110 p.
19. Herdan G. Language as Choice and Chance / G. Herdan. – Noordhoff : Groningen, 1956. – 356 p.
20. Neveu F. Dictionnaire des sciences du langage / F. Neveu. – Paris : A. Colin, 2004. – [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.franckneveu.fr/mediapool/76/768102/data/IDIOLECTE.pdf>
21. Ross A. Philological Probability Problems / A. Ross // «Statist. Soc.». – Vol. XII. – 1950. – P. 19–59.
22. Shannon C. Weaver W. The Mathematical Theory of Communication / C. Shannon, W. Weaver. – Univ of Illinois Press, 1949. – 117 p.
23. Zipf G. K. Human Behavior and the Principle of Least Effort / G. K. Zipf. – Addison-Wesley, 1949. – 573 p.
24. Практическая криптология [Електронний ресурс] / С. А. Сушко. – Режим доступу : <http://bit.nmu.org.ua/ua/student/metod/cryptology/%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1%202.pdf>

References

1. Arnold, I. V. 1991. *Osnovy nauchnykh issledovaniy v lingvistike*. Moscow: Vyssh. shk.
2. Buk, S. 2012. "Suchasni metody doslidzhennia movy pysmennyka u slovianoznavstvi". *Problemy slovianoznavstva*, 61: 86–95.
3. Demska-Kulchitska, O. M. 2003. "Bazovi poniattya korpusnoi linhvistyky". *Ukrainska mova*, 1: 42–47.
4. Ivanychuk, Roman. 2011. *Yevanhelie vid Tomy: tryptykh poviste*. Kharkiv: Folio.
5. Ivanichuk, Roman. 2011. *Manuskrypt z vulytsi Ruskoj*. Lviv: Piramida.
6. Ivanichuk, Roman. 2011. *Khresna proshcha*. Lviv: Piramida.
7. Kulchytskyi, I. M. 2015. *Tekhnolohichni aspekty ukladannia korpusiv tekstiv*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoy politekhniky.
8. Kostenko, L.V. 1989. *Vibrane*. K.: Dnipro.
9. Pavlychko, O. O. 2010 "Shchodo statystychnykh parametriv avtorskoho styliu (na materialy tvoriv E. M. Remarka)". *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 29:186–191.

10. Perebyinis, V. I. 2003. "Shcho daie statystyka linhvistam?". *Visnik Kyyskoho linhvistychnoho universytetu*, 4: 227–32.
11. Piotrovskiy, R. G. 1977. *Matematicheskaia lingvistika*. Moskva: Vyssh. shk.
12. Stavyska, L. 2009. "Pro termin idiolekt". *Ukrainska mova*, 4: 3–15.
13. *Statystichni parametry styliv* edited by V. S. Perebyinis. 1967. Kyiv: Naukova dumka.
14. Shkliar, V. 2013. *Elemental*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia».
15. Shkliar, V. 2013. *Krov kazhana*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia».
16. Shklyar, V. 2014. *Tin sovy*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub simeinoho dozvillia».
17. *Diccionario de Lingüística*, edited by Dubois, J., et al. 1994. Madrid: Alianza.
18. Fucks, W. 1995. *Mathematische Analyse von Sprachelementen, Sprachstil und Sprachen*. Köln und Oplade.
19. Herdan, G. 1956. *Language as Choice and Chance*. Noordhoff: Groningen.
20. Neveu, F. 2004. *Dictionnaire des sciences du langage*. Paris: A. Colin.
21. Ross, A. 1950. "Philological Probability Problems". *Statist. Soc.* XII: 19–59.
22. Shannon, C. Weaver W. 1949. *The Mathematical Theory of Communication*. Univ of Illinois Press.
23. Zipf, G. K. 1949. *Human Behavior and the Principle of Least Effort*. Addison-Wesley.
24. *Practicheskaia kriptologija*. <http://bit.nmu.org.ua/ua/student/metod/cryptology/%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D0%B8%D1202.pdf>

Кульчицкий Игорь, Левченко Елена, Лотоцкая Наталья. Исследование частотности биграмм на материале текстов Романа Иванчука, Василия Шкляра и Лины Костенко. В статье речь идет о перспективах исследований идиолекта писателя в современных языковедческих студиях. Замечено, что для многоаспектного изучения авторской речи следует осуществить количественное описание творчества писателя. Дано определение *корпуса текстов* (КТ) и его значение для проведения лингвистических исследований. Отмечено, что отдельный текст является системой, объединенной коммуникативной целостностью, логическими, грамматическими и стилистическими связями. Особое внимание уделено значению статистического исследования, что применяется для выявления особенностей функциональных стилей языка и особенностей стиля отдельных авторов, для автоматической обработки текста и определения его авторской и временной атрибуции. Определено, что важными характеристиками языка является повторяемость букв (монограмм), пар букв (биграмм), n-грамм. Для проведения исследования частотности биграмм было взято тексты Р. Иванчука, В. Шкляра и Л. Костенко и подсчитано энтропию биграмм для соответствующих массивов текстов. В текстах было оставлено только буквы украинского алфавита, пробел, апостроф и дефис (расширенный алфавит украинского языка). Для каждого массива текста было подсчитано количество биграмм расширенной азбуки, их частоту и энтропию. В процессе обработки текстов было установлено, что выбор в текстах сегментов для исследования случайным образом дает стабильные значения показателя, чем выбор последовательных сегментов. Кроме того, определено самую распространенную и общую бигramму для трех писателей. Замечено, что выбранная методика подсчетов не позволяет со статистической достоверностью определить авторскую атрибуцию больших массивов текстов. В ходе проведенного исследования проанализированы частотность биграмм символов, а результаты представлены в виде таблиц и диаграмм. Впоследствии эти данные можно будет использовать для сравнения текстов других авторов.

Ключевые слова: идиолект, корпус текстов, статистические методы, статистический параметр, частотный анализ, энтропия, биграмма.

Kulchytskyi Igor, Levchenko Olena, Lototska Nataliia. Analysis of the Bigrams Frequency in Roman Ivanychuk's, Vasyl Shklar's and Lina Kostenko's Texts. The study of writer's idiolect has become one of the leading areas of modern linguistics. The article presents the importance of computer technologies opportunities in research and description of language. The research deals with modern techniques and their value for studying writer's language in linguistics. The methods of corpus linguistics concern such lingual phenomena in corpus texts that are difficult to explore without computer technologies. The term idiolect and his interpretation by Ukrainian and foreign linguists are presented. For multidimensional study of writer's speech, it is worth doing a quantitative analysis of writer's text. The definition of corpus text and its importance in linguistic research are given. The text is referred to as the highest level in the language system, along with linguistic units such as phoneme, morpheme, word, phrase, sentence, united by communicative integrity, logical, grammatical and stylistic connections. Statistical research is used to identify the features of the functional language styles and individual author's style, for the automatic processing of the text and determination of its author's and time attribution. The important characteristics in the language is the letter frequency (monograms), pairs of letters (bigrams), n-grams. The material of the research is Roman Ivanychuk's, Vasyl Shklar's and Lina Kostenko's texts. Studying the bigrams frequency the entropy of the bigrams for the corresponding arrays of texts was analysed. In the texts we left the letters of the Ukrainian alphabet, the gap, the apostrophe and the hyphen (extended alphabet of the Ukrainian language). For each array of text, the number of extended alphabets, its frequency and entropy was calculated. In the process of texts analysis we investigated the selection of segment texts for random research yields a more stable value of the index than the choice of successive segments. In addition, the most frequent and common bigram for three writers has been observed. In consequence of the research, the bigrams frequency is analyzed, and the results are presented in the form of lists and diagrams. Subsequently, these data can be used to compare the texts of other authors.

Key words: idiolect, corpus text, statistical methods, statistical parameter, frequency analysis, entropy, bigrams.

УДК 811.112.2-11'42+070

Наталія Лисецька

ТОПОС-АНАЛІЗ КОНЦЕПТУ «FLÜCHTLINGE» В СУЧАСНОМУ НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджено концепт «Flüchtlinge» («біженці») та його мовне вираження в мас-медіа Німеччини. Проведено частковий статистичний аналіз німецької преси за 2015–2017 рр., зокрема газет «Westfalen-Blatt», «Frankfurter Allgemeine», «Die Welt», журналу «Der Spiegel» та ін. На основі топос-аналізу німецькомовних мас-медіа визначено мовні аргументативні зразки (топоси), характерні для дискурсу біженців та показано міграцію як суспільну проблему. Виявлено імпліцитні смисли текстового корпусу й домінантні способи мислення членів західноєвропейського суспільного простору з огляду на проблему біженців. Топоси, як мисленнєві структури, розкривають на основі текстових фрагментів ключові смисли концепту «Flüchtlinge». У певному географічному та часовому просторі домінують ті або інші аргументативні зразки, які відображають сприйняття проблеми біженців як негативного чи позитивного явища. Цей процес мислення є динамічним і підлягає змінам залежно від розвитку подій та плину часу.

Ключові слова: аргументативні зразки, концепт «Flüchtlinge», мисленнєві структури, топос, топос-аналіз, імпліцитні смисли.

Починаючи із літа 2015 р., німецька періодика була переповнена інформацією про ситуацію із біженцями. За даними ООН, через Середземне море прибуло до Європи у жовтні 2015 року 218400 осіб – більше, ніж за цілий попередній рік. Проведений статистичний аналіз газети «Westfalen Blatt» за період із 26.10. по 26.12.2015 р. показує, що лише за останній тиждень жовтня (26.10.15–30.10.15) видання містило 63 різних за об'ємом публікації цієї тематики, із них 31 коротке повідомлення, 32 статті, три коментарі, одне інтерв'ю тощо. Це свідчить про те, що мас-медіа посилено спрямовують увагу на проблеми, пов'язані із великим переселенням народів та міграцією до Європи, викликаючи дебати та дискусії в суспільстві. За останні роки вивчалися медійні фрейми на основі новин та повідомлень преси стосовно існування певних стереотипів щодо іноземців (S. Schiffer), характеристики етнічних меншин (H. Bonfadelli), репрезентації «чужинців» як соціального явища в новинах швейцарського телебачення» (M. Luginbühl 2007) та молоді із міграційним минулим (T. Hermann, Ch. Hanetseder, H. Moser), досліджені типові аргументативні зразки міграційного текстового корпусу на основі дискурсивного аналізу (S. Jäger/Jü.Link, M. Wengeler) та характеристики лінгвокультурного типу «Aussteiger» (О. Бондарчук). Проте міграція у країни Європи у 2015–2017 рр. та її висвітлення в мас-медіа Німеччини ще не була предметом філологічного опису. З огляду на це звернення до мовного вираження концепту «Flüchtlinge» («біженці») є цілком актуальним.

Основна мета – на основі топос-аналізу німецькомовних мас-медіа відшукати мовні аргументативні зразки, що віддзеркалюють суспільну свідомість, цінності та погляди членів західноєвропейського суспільного простору з огляду на проблему біженців та показують громадськості міграцію як суспільну проблему. Результати дослідження ґрунтуються на аналізі німецької преси за 2015–2017 роки. Додатково використовувалась інформація із телевізійних новин та online-джерел німецької преси. Для реалізації поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) пояснити значення терміна «топос» й описати методику топос-аналізу в межах лінгвістичного пошуку; 2) опрацювати періодику Німеччини за 2015–2017 роки й простежити статистику появи публікацій на тему «Flüchtlinge»; 3) проаналізувати функціонування концепту «Flüchtlinge» в сучасному мас-медійному німецькомовному просторі; 4) на основі топос-аналізу німецькомовних масмедіа визначити мовні аргументативні зразки (топоси); 5) виявити імпліцитні смисли текстового корпусу й показати домінантні способи мислення членів західноєвропейського суспільного простору з огляду на проблему біженців.

Для дослідження концепту «Flüchtlinge» спиратимемося на Волгоградську наукову школу В. І. Карасика і його тривимірну структуру концепту (поняттєвий, образний та ціннісний складники): «Концепт – це багатомірне смислове утворення, яке має образний (фреймовий),

описовий (поняттєво-дефініційний) та ціннісний виміри» [2, с. 75–80; 3] та на теорію фрейму як концептуальну структуру знання за такими вченими, як К. П. Конердінг, А. Цім, Б. Льоннекер та ін., які досліджували і розвинули теорію фреймів Ч. Філмора та М. Мінського в Німеччині. Термін *фрейм* є полісемним, його утотожують зі схемою (Шварц), інструментом аналізу, концептуальними структурами знання (Цім) і та ін. А. Цім визначає фрейми, з одного боку, як концептуальні структури знання (konzeptuelle Wissensstrukturen), що мотивують використання мовних виразів та уможливають розуміння їх значень. З іншого боку, вони є інструментами аналізу для емпіричного вивчення концептуальних структур знання [5, с. 2]. У нашому дослідженні вважатимемо фрейми концептуальними структурами знання, які евокують мовні одиниці з пам'яті носіїв мови для осмислення й розпізнання об'єкта сприйняття [5]. Топос-аналіз імплікується, як правило, до фреймового аналізу, проте в рамках нашого пошуку ми зосереджуємо увагу лише на першому. Під топос-аналізом розуміємо аналіз імпліцитних смислів, які охоплюють причинно-наслідкові зв'язки в дискурсі і розкриваються у формі «якщо-тоді-формулювання» [4]. Топоси – це аргументативні зразки, так звані «Denkfiguren», виведені на основі текстового матеріалу шляхом логічних кроків і показують, яку роль (позитивну/негативну) відіграє процес міграції для Німеччини і всієї євроспільноти, з одного боку, й з іншого – для тих, хто шукає тут захисту від безправ'я, війни, переслідувань тощо.

Аналіз періодики Німеччини дозволив виявити типові зразки аргументації, характерні для дискурсу біженців та показують громадськості міграцію як суспільну проблему. Дискурс, який тематизує концепт «Flüchtlinge», нагадує «сітку», що утворюється на основі різноманітних «сплетінь», поєднаних між собою змістом за допомогою контр- та проаргументів. У традиційній логіці і класичній риториці топос визначається як аргумент, загальнозначуще твердження або тема, які виводяться на основі синтаксичних конструкцій «якщо...» та «тому що...» [1; 4]. У ході аналізу німецькомовних мас-медіа були визначені імпліцитні смисли текстового корпусу й показано домінантні способи мислення членів західноєвропейського суспільного простору з огляду на проблему Flüchtlinge. Виявлені мовні аргументативні зразки (топоси) показують, що приніс з собою прихід особи/групи Flüchtlinge в Європу та Німеччину, зокрема:

Der Europa-Alptraum-Topos (топос кошмару Європи). **Якщо сьогодні говорити про Європу, то вона перебуває у жахливому становищі: терор, війна, біженці:** Європа стоїть перед величезною загрозою і випробуванням. В. Шойбле порівнює потік біженців із лавиною: „Ob wir schon in dem Stadium sind, wo die Lawine im Tal unten angekommen ist, oder ob wir in dem Stadium im oberen Drittel des Hanges sind, weiß ich nicht.... Wenn wir im oberen Drittel des Hanges sind, ist das Bild von der Lawine eine ziemliche Herausforderung“ (BZ, 13.11.2015). Терор, війни, біженці (Terror, Krieg, Flucht) спричинили «тріщини» усередині Євросоюзу (Europarisse), виникла загроза його екзистенції („existenzieller Krise“).

Der Druck-Topos (топос напруги і тиску). **Якщо проблему не розв'язувати, тоді особу/групу не спинити:** „Der Strom reißt nicht ab“ (FA, 24.10.15); „An der Zusammensetzung der Teilnehmer kann man erkennen, welcher Ausnahmezustand „an der Route“ herrscht. ...die Mitglieder der Europäischen Union sind im Angesicht einer humanitären Krise, deren existentielle Dimension das Wort „Herausforderung“ nur unzureichend beschreibt. Denn Staaten und Gesellschaften sind unter einen ungeheuren Druck gekommen, der Politik droht Autoritätsverlust, weil sie die Kontrolle verloren zu haben scheint oder sogar schon verloren hat“ (FA, 24.10.15). Наплив біженців настільки великий, що його неможливо зупинити. Контроль над цим явищем втрачається з кожним днем, або його вже втрачено.

Der Chaos-Topos (топос хаосу). **Якщо особа/група так швидко й неконтрольовано поширюється, тоді виникає хаос.** Нове переселення народів не стримати: „Unablässig pumpt der Syrien-Krieg die Menschen in die Türkei, von wo sie dann weiterziehen“ (FA, 24.10.15); „... tote Flüchtlinge im Mittelmeer, Chaos auf der Balkanroute, Haickhack zwischen den osteuropäischen Ländern, ... es gibt hierzulande Brände, wo Flüchtlinge unterkommen sollten.... Es ist eine wahre Schande! ... Die neue Völkerwanderung lässt sich nicht aufhalten“ (WB, 17.09.15). Суспільство не знає, як реагувати – одні обережні, інші – агресивно насторожені. Національні дискусії спрямовані у двох протилежних напрямках: „Grenze auf!“ und „Grenze zu!“ ... (WB, 03.11.15).

Der Entscheidungs-Topos (топос рішення). Якщо особа/група буде й надалі поширюватися, тоді потрібно відмовитися від політики «неконтрольованого перетину кордону» й зміцнити Європу: Єврокомісія прагне відійти від неконтрольованої політики („Politik des Durchwinkens beenden“ (Die Welt, 24.10.15); „Eine Politik des Durchwinkens von Flüchtlingen in ein Nachbarland ist nicht akzeptabel“) (ZDF, 25.10.16). „Österreich ist kein Wartezimmer für Deutschland. Österreich hat immer klar gemacht. Dass wir gegen die Politik des Durchwinkens sind“ (BZ, 02.03.16). Міністр внутрішніх справ Австрії Й. М. Ляйтнер закликає Європу «відмежуватися» (stärkere Abschottung Europas) й створити в Європі «надійну фортецю» („...wir müssen so rasch wie möglich an einer Festung Europa bauen“) (BZ, 30.10.15). Перифрази Politik des Durchwinkens та Festung Europa влучно передають всю гостроту ситуації.

Der Durchfall-Topos (топос провалу). Якщо проблема вирішується хаотично й без належного контролю, то така політика приречена на провал: „Die Politik des Durchleitens (Verteilen) in der EU ist gescheitert“ (ZDF, 25.10.15); „Der Umgang mit den abertausenden Flüchtlingen führt Europa an den Abgrund...“ (WB, 21.09.2015); „...Viele Bürger empfinden den fortwährenden Flüchtlingsstrom wie das Scheitern,... Die epische Völkerwanderung bringt vieles ins Wanken. Man muss alles dafür tun, dass sie nichts zum Einsturz bringt – die EU zum Beispiel“ (FA, 24.10.2017).

Der Topos „Deutsches Problem“ (топос «німецької проблеми»). Якщо прибуває особа/група, тоді це є німецька проблема, бо політика німецького канцлера «запрошування» не функціонує в межах всієї ЄС: „Merkel steht ganz alleine. Es ist deutsches Problem. Politik des Einladens funktioniert nicht – so Orban mit Merkel in Brüssel“ (ZDF, 25.10.15). Ангела Меркель дозволила під час найбільшого напливу біженців без необхідного контролю на кордоні Угорщини переправляти їх у Німеччину. Тепер всі прагнуть потрапити до цієї країни, через те проблема із Flüchtlinge є, на думку Віктора Орбана, не є тільки німецькою проблемою. Подібну думку висловлює Ж. Юнкер: „Eine Politik des Durchwinkens von Flüchtlingen in ein Nachbarland ist nicht akzeptabel“ (ZDF, 25.10.15.).

Der Wertegemeinschaft-Europa-Topos (топос ціннісного об'єднання Європи). Якщо Європа хоче і надалі бути спільнотою, яка сповідує певні цінності, тоді вона має це довести на прикладі з розв'язанням проблеми з особою/групою: Екс-президент Німеччини Й. Гаук підкреслює цінності Євроспільноти: „Europa muss den Beweis antreten, dass es die Wertegemeinschaft ist, als die es sich nur zu gern darstellt... Zudem gehe es um „ein Europa der friedlichen Zusammenarbeit der Religionen und „Kulturen. ... Wir stehen für ein Europa ein, das sich gerade im Angesicht von Krisen und Herausforderungen seiner großen Stärken versichern kann und im Sinne seiner großen Errungenschaften handeln muss“ (WB, 22.09.15). Але не всі країни Євросоюзу поведуться відповідно до цих цінностей: „...man kann sich nicht nur die Rosinen im Kuchen sich herauspicken, wenn sie Mitglied der EU sind, der viele Länder aus auch gerade in Mittel- und Osteuropa beigetreten sind, weil es eine Wertegemeinschaft... mit Demokratie, Menschenrechten und Rechtsstaatlichkeit ist. Da muss man ihnen sagen: Wenn ihr das wollt und wenn ihr in den Binnenmarkt wollt und die Personenfreizügigkeit, dann müsst ihr euch auch jetzt an diesem Punkt solidarisch zeigen und Flüchtlinge aufnehmen ... Europa der zwei Geschwindigkeiten... die Länder, die in der Integration weitermachen wollen und andere hinten zurückbleiben... Europa ist und bleibt eine Wertegemeinschaft auch wenn über Flüchtlingsfrage gestritten wird...“ (Deutschlandfunk, 30.01.16). Не може існувати Європа «двох швидкостей», тобто Євросоюзу, де одні країни приймають біженців, а інші гальмують цей процес, думаючи лише про власні інтереси.

Der Europa-Appell-Topos (топос заклику до Європи). Якщо Європа хоче подолати проблему з особою/групою, тоді вона (Європа) має взяти на себе спільну відповідальність. Президент Німеччини Йоахім Гаук закликає всю Європу до спільної відповідальності у зв'язку з великим напливом біженців: „... die gemeinsame Bewältigung der aktuellen Herausforderung durch die vielen Flüchtlinge ist „eine gemeinsame Verantwortung. ... Zudem gehe es um „ein Europa der friedlichen Zusammenarbeit der Religionen und „Kulturen“. ... Wir stehen für ein Europa ein, das sich gerade im Angesicht von Krisen und Herausforderungen seiner großen Stärken versichern kann und im Sinne seiner großen Errungenschaften handeln muss“ (WB, 22.09.15). Ангела Меркель переконана,

що Європа подолає цю кризу: „Europa hat dazu die Kraft...Wir müssen uns mehr auch um die Bekämpfung der Fluchtursachen bemühen“ (WB, 24.09.2015).

Der Jahrhundertaufgabe-Topos (топос завдання століття). Якщо говорити про вирішення питання з кризою, що спричинила особа/група, тоді це найбільше завдання століття. Райнгард Маркс, голова конференції німецьких єпископів, назвав розв'язання проблеми біженців найбільшим завданням століття (*Jahrhundertaufgabe; eine riesige politische Aufgabe, vielleicht die größte in diesem Jahrhundert*) (WB, 22.09.2015); („...das Flüchtlingsthema stellt den Zusammenhalt der EU-Mitglieder auf die härteste Probe in der Geschichte der Union“) (FA, 24.10.15).

Der Topos eines neuen Wirtschaftswunders (топос нового економічного розквіту). Якщо особа/група інтегрується, то це буде економічною вигодою для німецького ринку праці. Політики намагаються показати позитив і донести його через мас-медіа широкого кола читачів, формуючи таким чином топос «економічної вигоди» для Німеччини. Це майбутня робоча та інтелектуальна сила, за допомогою якої можна буде зберегти високий рівень життя: „Flüchtlinge können Deutschland stärken...“ (WB, 24.09.15); „Einige hoffen auf ein neues Wirtschaftswunder“ (Die Welt, 19.09.15); „... aus den Migranten ... können motivierte, intelligente, gebildete und einsatzbereite Arbeitskräfte werden, welche die alternden deutschen Arbeitnehmer ersetzen...“ (Die Welt, 20.09.15). „Mehr als die Hälfte der Flüchtlinge, die aktuell zu uns kommen, sind jünger als 25 Jahre. Und das ist die Altersgruppe, die ganz normal bei uns ausgebildet werden kann“, so der Bundespräsident der BDA Ingo Kramer (WB, 04.11.15). Проте, за оцінкою Мюнхенського інституту економічних досліджень, значна частина новоприбулих є некваліфікованими працівниками, що призведе до ще більшого безробіття й додаткового інвестування на освіту. „... sind die meisten Flüchtlinge nicht gut genug für den deutschen Arbeitsmarkt qualifiziert. Hoher Anteil von Analphabeten ... Zudem seien in vielen Fällen die Abschlüsse nicht gleichwertig“ (www.welt.de).

Der Topos „Wir schaffen das“ (топос – «Ми з цим справимося»). Якщо потрібно буде справитися з проблемою, яка виникла з поширенням особи/групи, тоді Німеччина все зробить для того, щоб її розв'язати: „Wir schaffen das. Ich sage wieder und wieder: Wir können das schaffen, und wir schaffen das“, sagte Merkel nun erneut“ (WB, 17.09.15). Відомим став слоган Ангели Меркель щодо політики біженців: „Wir schaffen das“ (Ми з цим справимося). Вона неодноразово повторювала, що Німеччина в змозі подолати цю проблему.

Der Vorwürfe-Topos (топос докорів). Якщо канцлер Німеччини Ангела Меркель хотіла мати контроль над особою/групою, то це їй не вдалося й все вийшло з-під контролю: „Sie habe in der Flüchtlingskrise Kontrolle, Ordnung und Vernunft fahren lassen. Die Dinge sind aus dem Ruder geraten“ ... Sie hatte die Grenzen geöffnet. De Maizière hat sie wieder geschlossen, um das Staatsschiff wieder auf Kurs zu bringen“ (WB, 17.09.15). Канцлерові Німеччини докоряють, що вона відкрила кордони для біженців і немудро діяла у вирішенні цієї проблеми: „Und jetzt rufen sie (Politiker) nach einer Ordnung, die niemand mehr herstellen kann. Oder vielleicht doch? Aber wollen wir die Kosten tragen, solche Bilder ertragen: Soldaten an unseren Grenzen? Tote in unseren Zäunen? Unsere Bürgerwehren, die Jagd aufs Illegale machen?“ (WB, 21.09.15). Канцлер Ангела Меркель була гарантом безпеки, довіри. Німці любили її за це. Вона просить знову повірити їй: „Wenn wir jetzt anfangen müssen, uns zu entschuldigen dafür, dass wir in Notsituationen ein freundliches Gesicht zeigen, dann ist das nicht mein Land“, – so Merkel (WB, 17.09.15). Проте це не так просто: „... das politische Klima ist aufgeheizt, ... die Radikalisierung nimmt zu, aber auch in der Mitte schwindet das Vertrauen in die politisch Verantwortlichen“ (FA, 24.10.15).

Der Mutti-Multikulti-Topos (топос мами мульти-культі). Якщо канцлер Німеччини так сильно опікується проблемами особи/групи, тоді вона мама мульти-культі: „Mutti Multikulti“ – так називають Ангелу Меркель, про що свідчать заголовки у пресі: „Mutti kommt zu Multi-Kulti“ (ntv.de), „Mutti und Multikulti“, „Mutti begegnet Multikulti“ (Frankfurter Rundschau, 26.08.15)); „Flüchtlingskrise: Warten auf ein Wunder – und „Mama Merkel“ (BZ, 08.03.2016). Багатьом німцям не подобається, що їх канцлер дуже опікується біженцями. Меркель повинна перейматися долею свого, німецького народу. Під гаслом „Mutti Multikulti“ проводилися щопонеділка демонстрації групи «Пегіда» у Дрездені у 2015–2016 рр.

Der moralische-Imperialismus-Topos (топос морального імперіалізму). Якщо уряд Німеччини не радиться з іншими європейськими країнами щодо вирішення проблеми з

особою/групою, тоді, на думку Віктора Орбана, він (уряд Німеччини) має засади морального імперіалізму: „*Der ungarische Regierungschef Viktor Orban hat der Bundesregierung einen „moralischen Imperialismus“ in der Flüchtlingskrise vorgeworfen*“ (WB, 24.09.15). Угорський уряд не поділяє позиції Німеччини щодо біженців. Прем'єр-міністр Баварії Х. Зеєгофер продемонстрував єдність з В. Орбаном, бо хаос виник через німецьке рішення: „*Der ungarische Regierungschef habe für seine Politik Unterstützung und nicht Kritik verdient. Ungarn sei unverzichtbar für eine Lösung der Krise. Das Land setze konsequent europäisches Recht um, um die chaotischen Zustände beim Zustrom zu beenden. Das Chaos sei durch eine deutsche Entscheidung entstanden*“ (WB, 24.09.15).

Der Proteste-Topos (топос протестів). Якщо не вирішуватиметься проблема з особою/групою, тоді зростатимуть праворадикальні настрої, що становить небезпеку як для особи/групи, так і для населення Німеччини: „*Die Krise... spielt den Rechtspopulisten und Rechtsextremen überall in Europa in die Karten*“ (FA, 24.10.15); „*Rechtsradikale pöbeln vor sächsischem Flüchtlingsheim. .. Rechte Krawallmacher belagerten am Freitagabend die Zufahrt, skandierten ausländerfeindliche Parolen und warfen eine Flasche gegen einen Bus mit Asylbewerbern ... Zwei 18 und 34 Jahre alte Männer zeigten den Hitlergruß*“ (Der Kurier, 19.09.15); „... *Die Brandanschläge auf Flüchtlingsunterkünfte reißen nicht ab; ... rechte Pöbler demonstrieren vor der Notunterkunft... betrunkenen Rechte und Gaffer hatten die Zufahrt belagert, ausländerfeindliche Parolen skandiert ...*“ (WB, 21.09.15). У німецькому суспільстві зростає незадоволення і з ним небезпека збільшення прихильників радикальних настроїв. Протести відбуваються не лише з боку правих екстремістів, але і проти таких радикальних настроїв: „*Bunte Funken gegen braune Halunken*“, skandierten die Demonstranten in Köln am 25.10.15 gegen die Hooligans und Rechtsradikale“ (WB, 26.10.15). У таборах біженців теж неспокійно, вони поведуться найчастіше агресивно: „*Flüchtlinge campen im Freien: Erneute Tumulte in der Notunterkunft. ... Die Stadt Herford will die Nationalitäten trennen. Unterdessen campieren syrische Flüchtlinge aus Protest vor der Kaserne. Bei den Arabern spielt oft die Ehre die entscheidende Rolle...*“ (WB, 29.09.15). „*Bei den Zusammenstößen in der Flüchtlingsunterkunft Kassel-Calden sind ein knappes Dutzend Flüchtlinge und drei Polizisten verletzt worden. 300 Albanen und 70 Pakistaner waren an der stundenlangen Auseinandersetzung beteiligt. Die Beteiligten schlugen unter anderem mit Stöcken aufeinander ein und sprühten Reizgas*“ (WB, 29.09.15).

Der Flüchtlingsfeindlichkeits-Topos (топос негативного ставлення до біженців). Якщо потік особи/групи не припиниться, то німецький народ буде соціально незахищеним (збільшиться безробіття, зникне німецька ідентичність тощо), а отже ті, хто підтримує цю групу, є зрадниками власного народу: Німецький письменник турецького походження Акіф Пірінчі на демонстрації проти *Flüchtlinge* (*Pegida-Demo*), яка відбувалася щопонеділка у Дрездені, звинувачує політиків й вважає їх «ворогами власного народу» (*Kinderfickerpartei*). Біженців, які прибувають до Німеччини, він називає загарбниками (*Invasoren*), мусульман – «гвалтівниками» (*Vergewaltiger*), які «одурманюють невірних мусульманським соком» („*Ungläubige mit ihrem Moslemsaft vollpumpen*“ (20.10.15, online web.de/.../pegida-demo-dresden-akif-pirincci-sorgt-uebler-kz-rede-skandal...)). Значна кількість європейців вбачає загрозу від потоку мусульманської групи/особи.

Der Flüchtlingsfreundlichkeits-Topos (топос доброзичливого ставлення до біженців). Якщо перед німецьким суспільством постало питання підтримки осіб/груп, тоді вони докладають усіх зусиль і простягають руку допомоги: „... unerwartete Herzlichkeit, mit der die Landsleute plötzlich den Ausländern begegnen“ (WB, 17.09.15); „...die Deutschen entzweien sich zwischen Humanität und der Sorge vor Überforderung...“ (WB, 21.09.2015). Світ захоплюється культурою доброзичливості (*Willkommenskultur*) німців: „*Wundersames geschieht in Deutschland: Die Deutschen machen Land, Herzen und Arme auf, und dies während der größten Massenwanderung seit Ende des Krieges, als allein in der ersten Welle zwölf Millionen Flüchtlinge und Vertriebene aus dem Osten anrückten*“ (Die Zeit, 10.09.15).

Der Belastungs-Topos (топос навантаження). Якщо безперестанно надавати допомогу особі/групі, тоді навантаження на суспільство виходить за межі можливого: Прем'єр-міністр Marianne Thomann-Stahl захоплюється ентузіазмом німців: „*Die Hilfsbereitschaft der Menschen vor Ort, der Einsatz der Kommunen und Behörden ist riesengroß. Ehrenamtliche nehmen ihren Urlaub, um zu helfen. Doch die Belastbarkeit ist offenbar bald ausgeschöpft.*“ „... die Betreuungsverbände stoßen an

die Grenze der Belastbarkeit“ (WB, 29.09.15). „Das kleine EU-Land ist heillos überfordert“ (FA, 24.10.15). Суспільство перевантажене цією проблемою й не можна допустити, як наголошує В. Шойбле, руйнування Європи: „Wir brauchen eine europäische Asylpolitik ... Diese Politik müsse die Frage beantworten, wie man den Zugang so gestalten könne, dass wir Flüchtlinge zwar weiterhin großzügig aufnehmen können. Aber wir dürfen uns nicht in einen Zustand bringen, in dem Europa sich selbst zerstört“ (BZ, 06.10.2015). Дехто вважає, що Ангела Меркель «обмовилася» у своєму слогані „Wir schaffen das“ (Ми з цим справимося), правильно було б: „Das schafft uns“ (Це нас знищить).

Der Befürchtungen-Angst-und-Gefahren Topos (топос побоювань, страху і небезпеки). Якщо не знайти вирішення проблеми з особою/групою, то майбутнє європейської цивілізації стоїть під питанням. Батьки побоюються, що вчителі перевантажені й не матимуть можливості приділяти належну увагу «своїм учням» (*Flüchtlingskinder überfordern deutsche Schulen; die "Stammschüler" werden vernachlässigt* (Die Welt, 19.09.15)). Люди налякані великою кількістю іноземців (*Das Volk hat Angst vor der hohen Flüchtlingszahl, die täglich ins Land strömt*). Цей некерований процес не може продовжуватися (*Es kann nicht so weitergehen wie bisher, das ist kein geordneter Prozess*) (Die Welt, 23.10.15). Європа «боїться арабських чоловіків» (*Europas hat Angst vor den arabischen Männern* (Die Welt, 24.10.15)). Екс-президент Чехії Václav Klaus вважає, що політики, які запрошують біженців, роблять ведмежу послугу (*sind ein Bären dienst für Europa*) й не думають про майбутнє європейської цивілізації (*denken nicht an die Zukunft der europäischen Zivilisation* (Die Welt, 20.09.15)). Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан застерігає, що європейці в майбутньому будуть становити меншість на власній території (*Ganz plötzlich sind wir eine Minderheit auf unserem eigenen Kontinent*) (Die Welt, 20.09.15), оскільки більшість біженців є мусульманами (*„Die meisten der Flüchtlinge seien Muslime, im Gegensatz zu Europa, wo der christliche Glaube vorherrsche. Europa müsse beim Schutz seiner Grenze Härte demonstrieren“* (SZ, 30.09.15)). Якщо ти християнин і не належиш до особи/групи, що без контролю прибуває, тоді тобі може загрозовувати небезпека від ісламістів: „Islamisten bedrohen Christen in Flüchtlingsheimen“ (Die Welt, 29.09.2015).

Der Integrations-Topos (топос інтеграції). Якщо особа/група, що прибуває, шукає захисту в Німеччині, то вона повинна інтегруватися в західноєвропейське суспільство й навпаки – ті, хто приймає біженців, має бути толерантними до звичаїв й традицій прибулих. Цей топос передбачає співіснування різних релігій та взаємодію різних культур: „Die große Zahl von Flüchtlingen ist überwältigend, aber sie werden ankommen. Deshalb geht es um Integration, Integration, Integration“ (WB, 24.09.15). Інтеграція особи/групи у німецьке чи/та європейське товариство є великим викликом суспільству: „Integration kann nur im Konflikt gelingen Die Aufgabe, vor der wir stehen, ist ein wahrer Marathon“ (WB, 21.09.2015). Німеччина не є етнічно гомогенною державою. Кожен п'ятий німець має іноземні корені, а міграція принесе ще більше національного розмаїття. Інтегруватися потрібно всім – і вимушеним біженцям, і німцям: „Wir stehen vor einem fundamentalen Wandel. Unsere Gesellschaft wird weiter vielfältiger werden, das wird auch anstrengend, mitunter schmerzhaft sein.... Eine Einwanderungsgesellschaft zu sein heiße, dass sich nicht nur die Menschen, die zu uns kommen, integrieren müssen. ... Alle müssen sich darauf einlassen und die Veränderungen annehmen“ (www.achgut.com, 19.04.2017), вимагає заступник голови СДП Німеччини Aydan Özoguz.

Як показують результати дослідження, топоси, як мисленнєві структури розкривають на основі текстових фрагментів ключові смисли концепту „Flüchtlinge“. У певному географічному та часовому просторі домінують ті або інші аргументаційні зразки, які відображають сприйняття проблеми біженців як негативного чи позитивного явища. Із аналізу випливає, що переважна більшість виявлених топосів є негативно забарвлені (топоси хаосу, навантаження, страху і небезпеки та ін.). Разом із тим у дискурсі біженців виокремлюються аргументи із позитивною оцінкою досліджуваного явища (топоси економічної вигоди, доброзичливого ставлення, потреби у кваліфікованих працівниках та ін.). Проте процес мислення є динамічним і підлягає змінам залежно від розвитку подій та плину часу. У перспективі цікавим видається дослідження концепту «Flüchtlinge» у поєднанні топос-аналізу із фреймовим моделюванням.

Джерела та література

1. Бондарчук О. Ю. Особливості топос-аналізу / О. Ю. Бондарчук // Актуальні питання іноземної філології : наук. журн. – № 2. – Луцьк, 2015. – С. 27–30.

2. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : сб. науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 75–80.
3. Лисецька Н. Г. Концепт «Еуропа» у німецькій лінгвокультурі / Н. Г. Лисецька // Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. – Серія «Філологічні науки». – Книга 1. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – С. 175–180.
4. Wengeler M. Topos und Diskurs – Möglichkeiten und Grenzen der topologischen Analyse gesellschaftlicher Debatten / Martin Wengeler // Ingo H. Warnke (Hg.): Diskurslinguistik nach Foucault: Theorie und Gegenstände. – Berlin/New York : de Gruyter, 2007. – 165 S.
5. Ziem A. Frame-Semantik und Diskursanalyse – Skizze einer kognitionswissenschaftlich inspirierten Methode zur Analyse gesellschaftlichen Wissens / Alexander Ziem // Ingo H. Warnke (Hg.): Methoden der Diskurslinguistik : sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene. – Berlin : de Gruyter, 2008. – S. 89–116.
6. Zeitungen und Zeitschriften (2015-2017): «Westfalen-Blatt» (WB), «Frankfurter Allgemeine» (FA), «Berliner Zeitung» (BZ), «Die Welt», «Der Kurier», «Der Spiegel» u.a.m.
7. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. 2018 [Elektronische Ressource]. – Zugriffsmodus : www.dwds.de

References

1. Bondarchuk, O. Yu. 2015. “Osoblyvosti topos-analizu”. *Aktualni pytannia inozemnoi filolohii*, 27: 28–30.
2. Karasyk, V. Y., and Slyshkin, H. H. 2001. “Lynhvokulturnyi kontsept kak edynitsa issledovaniia”. *Metodolohicheskie problemy kognitivnoi linhvistiki*, 75: 75–80.
3. Lysetska, N. H. 2016. “Kontsept «Europa» u nimetskii linhvokulturi”. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia*, 175: 176–180.
4. Wengeler, M. 2007. “Topos und Diskurs – Möglichkeiten und Grenzen der topologischen Analyse gesellschaftlicher Debatten”. In *Diskurslinguistik nach Foucault: Theorie und Gegenstände*, edited by Ingo H. Warnke, 165. Berlin; New York: de Gruyter.
5. Ziem, A. 2008. “Frame-Semantik und Diskursanalyse – Skizze einer kognitionswissenschaftlich inspirierten Methode zur Analyse gesellschaftlichen Wissens”. In *Methoden der Diskurslinguistik: sprachwissenschaftliche Zugänge zur transtextuellen Ebene*, edited by Ingo H. Warnke, 89–116. Berlin: de Gruyter.
6. Zeitungen und Zeitschriften (2015-2017): «Westfalen-Blatt» (WB), «Frankfurter Allgemeine» (FA), «Berliner Zeitung» (BZ), «Die Welt», «Der Kurier», «Der Spiegel» u.a.m.
7. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. 2018. www.dwds.de

Лисецкая Наталия. Топос-анализ концепта «Flüchtlinge» в современном немецкоязычном дискурсе. В статье исследуется концепт «Flüchtlinge» («беженцы») и его языковое выражение в средствах массовой информации Германии. Проведен частично статистический анализ немецкой прессы за 2015-2017 г., в частности газет «Westfalen-Blatt», «Frankfurter Allgemeine», «Die Welt», журнала «Der Spiegel» и др.. На основании проведенного топос-анализа немецкоязычных масс-медиа определены языковые аргументативные образцы (топосы), которые характерны для дискурса беженцев и показывают миграцию как общественную проблему. Выявлены имплицитные смыслы текстового корпуса, а также показаны доминантные способы мышления членов западноевропейского общественного пространства в связи с возникшей проблемой беженцев. Топосы, как мыслительные структуры, раскрывают на основании текстовых фрагментов ключевые смыслы концепта «Flüchtlinge». В определенном географическом пространстве доминируют те или иные аргументативные образцы (высказывания), которые отображают восприятие проблемы беженцев как негативного или положительного явления. Из анализа вытекает, что значительно большая часть выявленных топосов имеют отрицательный оттенок значения (топосы хаоса, нагрузки, страха и опасности и др.). Вместе с тем в дискурсе беженцев обнаружены аргументы с положительной оценкой исследуемого явления (топосы экономической выгоды, доброжелательного отношения, потребности в квалифицированной рабочей силе и т.д.). Однако процесс мышления динамичен и подлежит изменениям в зависимости от развития событий и временного фактора. В перспективе кажется нам интересным исследование концепта «Flüchtlinge» с применением топос-анализа и фрейм-анализа моделирования.

Ключевые слова: аргументативные образцы (высказывания), концепт «Flüchtlinge», мыслительные структуры, топос, топос-анализ, имплицитные смыслы.

Lysetska Nataliia. Topos Analysis of the Concept «Flüchtlinge» in Modern German-Speaking Discourse. In the paper the concept «Flüchtlinge» (“refugees”) is studied as well as its linguistic expression in the mass media of Germany. A partial statistical analysis of the German press for 2015-2017 was conducted, in particular the newspapers “Westfalen-Blatt”, “Frankfurter Allgemeine”, “Die Welt”, the magazine “Der Spiegel” etc. Based on the topos analysis of the German language mass media, the lingual argumentative samples (topoi) were defined that are characteristic for the discourse of the refugees and show migration as a social problem to the public. The implicit meanings of the text body were discovered and the dominant ways of thinking of the members of Western European public space in regard of the problem of refugees were shown. Topoi as thinking patterns, on the basis of the text fragments reveal the key meanings of the concept «Flüchtlinge». In certain geographic and temporal space there dominate one or another argumentative samples that reflect the perception of the refugee problem as a negative or positive phenomenon. This thinking process is dynamic and is subject to change depending on the development of events and the course of time.

Keywords: argumentative samples, concept «Flüchtlinge», the thinking patterns, topos, topos analysis, discourse, implicit meanings.

УДК УДК 811.111'373-11+821.111'06-3.09Мойєс

Леся Малімон, Діана Лепка

ЕВФЕМІЗМИ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ «СМЕРТЬ» У ТВОРІ ДЖОДЖО МОЙЄС «ДО ЗУСТРІЧІ З ТОБОЮ»

У статті проаналізовано особливості функціонування евфемізмів у сучасній англійській мові. Досліджено причини виникнення та історичний розвиток явища евфемії. Вивчено основні способи утворення евфемізмів та проаналізовано їх роль в лексико-семантичній системі сучасної англійської мови. Визначено місце евфемізмів у сфері лінгвокультурологічних досліджень.

Наведено конкретні приклади вживання евфемістичних конструкцій, що використовуються для вербалізації лінгвокультурного концепту «смерть» у творі сучасної британської письменниці Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою». На базі роману проаналізовано роль евфемізмів як контекстуальних синонімів прямих номінацій у художньому тексті. Проаналізовано ситуації, у яких Джорджо Мойєс використовує евфемістичні конструкції для вербалізації концепту «смерть». Виведено перелік лексем, які письменниця вводить у досліджувані евфемістичні конструкції. Проаналізовано тему смерті, особливості досліджуваного лінгвокультурного концепту та висвітлення проблеми добровільного відходу з життя в романі Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою».

Визначено перспективи здійснення подальшого концептуального аналізу творів зарубіжних письменників з метою глибшого вивчення ролі евфемізмів у процесі вербалізації інших лінгвокультурних концептів.

Ключові слова: лінгвокультурологія, евфемізми, евфемістичні конструкції, лексико-семантична система мови, концепт «смерть», лексема.

Постановка наукової проблеми та її значення. В 90-х роках ХХ століття на основі ідеї про тісний зв'язок мови і культури, що розвиваються завдяки взаємовпливу, у лінгвістиці виокремився новий напрям синтезуючого типу – лінгвокультурологія. Термін «лінгвокультурологія» вперше ввели в науку представники фразеологічної школи, на чолі якої була В. М. Телія. Визнання доцільності наукової ідентифікації нового лінгвістичного напрямку дало поштовх дослідженням феноменів культури і мови, ментальності як одиниць мовної картини світу.

Завдяки розвитку лінгвокультурології було досліджено велику кількість культурно маркованих мовних одиниць, серед яких фразеологізми і паремії стали найбільш вивченими [11]. Явище евфемії, є порівняно мало дослідженим, оскільки багато питань і досі залишаються контроверсійними: дефініція самого терміна «евфемізм», критерії точної класифікації цих мовних одиниць, особливості вербалізації лінгвокультурних концептів за допомогою евфемізмів.

Аналіз будь-якого лінгвокультурного концепту дозволяє осмислити його значимість у когнітивному просторі та роль у культурному розвитку суспільства. У романі сучасної британської письменниці Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою» особливе місце займає концепт «смерть», що його автор вербалізує, використовуючи евфемізми, глибинне розуміння яких забезпечує краще осмислення основної ідеї твору.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Дослідження лінгвокультурного концепту базувалося на положеннях когнітивної семантики та лінгвокультурології, серед яких принцип єдності та взаємовпливу мови, мислення, свідомості та культури (Н. Д. Арутюнова [2], А. Вежицька [3], Г. В. Єлізарова [5], В. М. Телія [11], Р. Якобсон [12] та ін.), ідея існування понятійного, образного та ціннісного складників в основі культурного концепту (С. Г. Воркачев [4], В. І. Карасик [6]).

Попередньо явище евфемії отримало наукове обґрунтування у працях Л. В. Артюшкіної [1], А. М. Кацева [7] та Р. Голдера [13]. Концепт «смерть» у мовознавстві досліджували зарубіжні лінгвісти Й. Л. Вайсгербером та У. Л. Чейфом.

Метою статті є дослідження мовних засобів евфемізації лінгвокультурного концепту «смерть» (на матеріалі твору Джорджо Мойєс «До зустрічі з тобою»). Основними **завданнями** роботи є:

- аналіз причин виникнення та особливостей історичного розвитку явища евфемії;

- вивчення основних способів утворення евфемізмів;
- виявлення та аналіз евфемізмів на позначення смерті у творі Джоджо Мойєс «До зустрічі з тобою»;
- аналіз концепту «смерть» у контексті світової культури;
- вивчення особливостей авторських евфемістичних висловлювань у творі Джоджо Мойєс «До зустрічі з тобою»;
- визначення ролі евфемізмів у літературі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Культура кожного народу глибоко відображена в його мові. Це твердження є беззаперечним, тому що різноманітні приклади такого зв'язку можна простежити на всіх рівнях мовної структури. Найбільш помітний вплив культури на мову в лексиці, адже слова, що перебувають у безпосередній залежності від позамовної дійсності, швидко реагують на будь-які зміни в суспільстві. Таким чином з'являються нові слова, вилучаються деякі сталі вирази з активного вжитку або зникають взагалі. Динамічний розвиток мови безперервний, тому для більш точної класифікації одиниць словникового складу мови лексику поділяють на активну і пасивну [2].

У 90-х рр. XX століття під впливом різноманітних екстралінгвістичних факторів (політичних і соціальних перетворень та розвитку ЗМІ) виникла необхідність у щоденній заміні лексики обмеженого вжитку словами, які б пом'якшували форму вираження висловлюваної думки. Так зросла потреба у використанні евфемізмів [7].

Евфемізми (гр. Euphemismos; eu – «добре» та rhemi – «говорити») – це стилістично й емоційно нейтральні слова чи описові вирази, які використовуються для заміни непристойних, недоцільних, з неприємним емоційним забарвленням слів [10, с. 453]. Вживання евфемізмів є невід'ємною частиною спілкування, адже такі словесні заміники дозволяють мовцеві уникнути небажаних конфліктів з реципієнтом і забезпечать взаєморозуміння між членами комунікативного акту.

Явище евфемії бере свої витоки ще з часів виникнення ускладнених релігійних форм та відмови від тотемізму. Віра починала певним чином обмежувати людей у висловлюванні, наприклад, не було дозволено вимовляти божественне ім'я. Ці умови змушували замінювати небезпечний компонент у прокльонах та закляттях або частково перефразовувати їх. У такий спосіб люди і далі виражали свої справжні емоції, але не порушували релігійних заборон. Евфемія також була частково дотичною й до емотивності, тому що вживання стилістично нейтральних субститутів знижувало рівень інтенсивності вираження емоцій [1].

У ході історичного розвитку деякі евфемізми втрачали свою актуальність, переходили в розряд прямих найменувань і потребували нової заміни [8, с. 189 – 199]. Саме тому А. М. Кацев виділяє такі категорії евфемізмів:

- стерті евфемізми (субститути, які практично втратили свою нейтралізуючу функцію, але їх продовжують використовувати як данину традиціям, наприклад, імена міфологічних істот і божеств);
- дійсні евфемізми (слова або вирази, що зберігають свою актуальність на сучасному історичному етапі);
- дійсні евфемізми зі стилістичним забарвленням (фрази, пов'язані з іронією та гумором) [7, с. 190].

Евфемістичний вокабуляр постійно збагачується новими лексемами. Це відбувається завдяки семантичним, словотвірним, фонетичним процесам та іншомовним запозиченням.

Внаслідок семантичних процесів нові субститути створюються завдяки переосмисленню значень уже існуючих у мові понять. Так евфемічне значення слова починають використовувати як лексико-семантичний варіант неевфемічного, тобто поряд із прямим значенням одиниці функціонує й переносне, часто стилістично марковане [9, с. 43]. До головних семантичних процесів, що спричиняють утворення евфемізмів, відносять фразеологізацію, генералізацію, метафоризацію, іронію, метонімізацію та гіпербалізацію.

Словотворення є також важливим джерелом поповнення евфемістичного вокабуляру. Результатом таких мовних процесів є виникнення вторинних (похідних) слів, які зберігають структурно-семантичні зв'язки і часто відіграють роль евфемізмів. Такі субститути утворюються внаслідок словоскладання, аббревіації, морфемної заміни, ономації та зрощення [2].

Досить часто виникненню евфемізмів сприяють фонетичні процеси, оскільки в результаті фонемної заміни, графічного пропуску чи редуплікації графічна та звукова форма слова може модифікуватися або змінитися повністю [15, с. 133].

Словниковий склад мови постійно збагачується завдяки запозиченню іншомовних лексем. Саме тому для субституції слів-«табу» часто використовують «нерідні» слова, які поступово входять у лексико-семантичну систему певної мови [5]. Наприклад, в англійській мові значна частина прямих номінацій англо-саксонського походження, а запозичення з грецької, латинської, французької та інших мов виконують функцію евфемізмів. Такі слова успішно нейтралізують суть неприємних явищ, тому що семантичну наповненість запозичень зрозуміти складніше порівняно з їх лексичними відповідниками у рідній мові.

Іноді письменники, прагнучи уникнути лексем з негативною чи небажаною семантикою, використовують заміники, пов'язані зі словами-«табу» лише формально. Цей зв'язок можна виявити тільки в певному контексті, що глибше розкриває суть конкретного явища. Саме тому евфемізми класифікують як контекстуальні синоніми, що виконують свою нейтралізуючу функцію, відволікаючи увагу від неприємного, недоцільного поняття [7].

Використання евфемізмів робить наше мовлення багатогранним та сприяє кращому висвітленню теми, що є суперечливою. Неправильне змалювання тематичних особливостей може спричинити певні конфлікти на соціально-історичному, лінгвокультурному тлі. Саме тому евфемізми стали зручним способом вербалізації суперечливих, подекуди неприємних, недоцільних понять у літературі.

Яскравим прикладом такого твору є роман сучасної британської письменниці та журналістки Джоджо Мойєс «До зустрічі з тобою». У своєму творі авторка піднімає питання евтаназії, об'єктивною причиною розгляду якого є проблема життя і смерті, точніше гідного життя і гідної смерті, яка завжди викликала дискусії серед науковців і пересічних громадян у різних країнах світу. Щоб уникнути можливих конфліктів, письменниця використовує евфемізми, що дозволяють нейтрально описати суперечливу проблему.

«До зустрічі з тобою» – це незвичайна розповідь про кохання між чоловіком і жінкою. Проте у творах, де, окрім стосунків між героями, висвітлюється й інша, діаметрально протилежна тема, почуття відходять на задній план. Неочікувана зустріч коханої людини, взаємність у стосунках та можливість забезпечити гідне матеріальне становище не стали запорукою сімейного щастя. Фізична обмеженість, безвихідь та нездійсненна мрія про життя «за попереднім сценарієм» стали тими перешкодами, які не дозволили головному героєві насолоджуватися кожною миттю. Його прекрасне життя в один момент перетворилося на існування.

Успішний, молодий заможний чоловік Вільям Трейнер несподівано став прикутим до інвалідного візка через те, що його збив мотоцикл. Він може робити ледь помітні рухи однією рукою. Усі інші кінцівки чоловіка паралізовані. Вільям приречений провести все своє подальше життя в інвалідному візку і лікарі не давали жодної надії на одужання. Одного разу мати Віла вирішила взяти на роботу нову доглядальницю для сина. І хоча Вільям спочатку не дуже приязно ставиться до дівчини, Луїза Кларк поступово здобуває його симпатію. Проте юнак уже вирішив свою долю – він планує здійснити асистоване самогубство у Швейцарії. Попри всі намагання Луїзи змусити Вільяма знову відчути «смак» життя, евтаназія залишається єдиним розв'язання проблеми для Віла. Він прагне померти, щоб знову стати вільним.

Питання життя та смерті є одним із основних у діалогах між героями. Вільям і сам часто думає на цю тему. Концепт «смерть» стає основою багатьох евфемізованих конструкцій, які Джоджо Мойєс майстерно використовує для змалювання небажаної, неприємної, але провідної теми роману. За допомогою евфемізмів письменниця прагне виконати нейтральний аналіз проблеми, щоб читач самостійно вирішив, хто з головних героїв мав рацію та чи правильне рішення прийняв Віл. Так у лінгвокультурній свідомості представників сучасної британської культури концепт «смерть» отримує одночасно позитивну й негативну оцінки.

Джоджо Мойєс постійно нагадує читачам про бажання Віла померти. Проте письменниця не завжди використовує дієслово *to die*, щоб пояснити наміри юнака. Іноді вона робить це опосередковано, згадуючи про смерть як про *voluntary/clear/settled/stated/informed wish, intention*.

Вільям прагнув закінчити своє життя в Швейцарії, тому назва цієї держави неодноразово використовується в евфемістичних конструкціях: *trip to Switzerland* [14, р. 310]; *to go to Switzerland* [14, р. 301]). Асистоване самогубство мало відбутися в клініці Dignitas, тому авторка, натякаючи на евтаназію, часто робить посилання на цю швейцарську організацію: *to shove off to Dignitas* [14, р. 301]; *to go to Dignitas* [14, р. 239]; *to take himself off to Dignitas* [14, р. 249].

У деяких репліках одразу стає зрозумілим той факт, що героям і самим складно обговорювати таку болючу тему. Використання евфемізмів у цьому контексті дозволяє завуальовано висловити своє різко негативне ставлення до вибору Вільяма: *if this is what I think it is* [14, р. 300]; *to get involved in God knows what* [14, р. 300]; *to go through with it* [14, р. 301].

Віл і сам розуміє, що тема смерті є надзвичайно неприємною для його батьків та Луїзи і що вони протягом шести місяців намагатимуться якимось вплинути на наміри дорогої їм людини. Проте хлопець не намагається здобути їхнього схвалення, він прагне лише розуміння. Рішення померти було єдиним «кроком» за останні декілька років, яке Вільям міг прийняти і здійснити самотужки, без допомоги інших. Саме тому в розмовах про своє майбутнє Віл ніби готує рідних до усвідомлення того, що його життя незабаром закінчиться. Репліки хлопця теж часто містять евфемізми: *to lose a great breath* [14, р. 309]; *to end it in a manner I see it* [14, р. 99]; *give me the end I'm hoping for* [14, р. 280]; *to accept my choice* [14, р. 307].

Проте концепт «смерть» у романі вербалізується не тільки за допомогою евфемізмів, пов'язаних з темою евтаназії лише контекстуально. Джордж Мойєс часто використовує евфемістичні конструкції, що містять лексеми прямої номінації *to kill*, *to die* та *to end*, які семантично близькі до теми смерті: *to help a man kill himself* [14, р. 300]; *to kill himself* [14, р. 94]; *to help a man to die* [14, р. 301]; *to let him kill himself* [14, р. 294]; *to help kill my son* [14, р. 96]; *to help someone end his life* [14, р. 301]; *to end his life prematurely* [14, р. 310].

Проте асистоване самогубство Вільяма тяжко сприйняти не лише героям твору, а й самим читачам, адже звикнути до думки, що хлопець в один момент пішов із життя за власним бажанням, є досить складно. Роман «До зустрічі з тобою» отримав багато несхвальних відгуків через те, що авторка дозволила головному героєві припинити свою боротьбу за життя, а не змусила його і далі протистояти труднощам з надією хоч на найменше покращення стану здоров'я. Такий шквал критики можна пояснити тим, що концепт «смерті» неоднаково сприймається в різних культурах. Саме тому в літературі висвітлення цієї теми за допомогою евфемізмів є єдиним правильним рішенням.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, явище евфемії є вагомим і досить різноаспектним, адже використання лексики такого типу підносить суспільство на вищий культурно-мовний рівень. Вживання евфемізмів у літературі – надзвичайно важливий засіб вербалізації контрверсійних тем, які можуть викликати конфлікти на соціально-історичному, лінгвокультурному тлі. Ці субститути дозволяють письменникові дати нейтральну оцінку суперечливій проблемі. Читач, таким чином, має змогу самостійно вирішити, з якою ідеєю, висловленою у творі, він погоджується, а яку відкидає. У романі Джордж Мойєс «До зустрічі з тобою» евфемізми відіграють надзвичайно велику роль, адже, послуговуючись цими мовними одиницями, авторка вербалізує лінгвокультурний концепт «смерть», що неоднаково сприймається в різних країнах світу.

Здійснення концептуального аналізу творів інших зарубіжних письменників дасть можливість глибше вивчити використання евфемізмів у літературі та особливості вербалізації суперечливих понять за допомогою цих лінгвістичних субститутів. Таке дослідження дозволить краще пізнати мову і її зв'язок з мисленням та культурою, простежити особливості лексичної системи мов світу.

Джерела та література

1. Артюшкина Л. В. Семантический аспект эвфемистической лексики в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук / Л. В. Артюшкина. – М., 2001. – 135 с.
2. Арутюнова Н. Д. Мова і світ людини / Н. Д. Арутюнова. – 2-е вид., испр. – М. : Мови російської культури, 1999. – I – XV, 896 с.
3. Вежбицкая А. Мова. Культура. Пізнання / А. Вежбицкая. – М., 1997. – 416 с.

4. Воркачев С. Г. Лінгвокультурології, мовна особистість, концепт: становлення антропоцентричної парадигми в мовознавстві / С. Г. Воркачев // Філологічні науки. – 2001. – № 1. – С. 64–72.
5. Єлізарова Г. В. Культурологічна лінгвістика: досвід дослідження поняття у методичних цілях / Г. В. Єлізарова. – СПб: Вид-во Бельведер, 2000. – С. 39–70.
6. Карасик В. І. Лінгвокультурний концепт як одиниця дослідження / В. І. Карасик, Г. Г. Слишкін / Методологічні проблеми когнітивної лінгвістики: наукове видання / за ред. І. А. Стерніна. – Воронежський державний університет, 2001. – С. 75–79.
7. Кацев А. М. Эвфемизмы в современном английском языке: опыт социолингвистического описания / А. М. Кацев: дис. ... канд. филол. наук. – Л., 1977. – 190 с.
8. Ларин Б. А. История русского языка и общее языкознание. – М., 1977. – С. 189–199.
9. Левицкий В. В. Экспериментальные методы в семасиологии / В. В. Левицкий, И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во Вор. ун-та, 1989. – 192 с.
10. Словник української мови: в 11 томах. – Том 2. – 1971. – 453 с.
11. Телія В. М. Російська фразеологія. Семантичні, прагматичні та лінгвокультурологічні аспекти / В. М. Телія. – М.: Школа «Мови російської культури», 1996. – 288 с.
12. Якобсон Р. Лінгвістика і поетика / Структуралізм: «за» і «проти». – М., 1975. – С. 193–230.
13. Holder R. W. How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms / R. W. Holder. – Oxford-New-York: Oxford University Press, 2002. – 525 p.
14. Moyes J. Me before you / Moyes Jojo., 2012. – 321 с.
15. Warren B. What euphemisms tell us about the interpretation of words // Studia Linguistica, 1992. – Vol. 46/2. – P. 128–172.

References

1. Artiushkina, Liudmila. 2001. "Semanticheskij aspekt evfemisticheskoi leksiki v sovremennom anglijskom yazyke". PhD diss., Moskva.
2. Arutiunova, Nina. 1999. *Yazyk i mir cheloveka*. Moscow: Yazyki russkoi kultury.
3. Vezhbytska, Anna. 1997. *Mova. Kultura. Piznannia*. Moscow.
4. Vorkachev, Sergei. 2001. "Linhvokulturolohii, movna osobystist, kontsept: stanovlennia antropotsentrychnoi paradyhmy v movoznavstvi". *Filolohichni nauky*, 1: 64–72.
5. Yelizarova, Halyna. 2000. *Kulturolohichna linhvistyka: Dosvid doslidzhennia poniattia u metodychnykh tsiliakh*. SPb: Vydavnytstvo Belveder.
6. Karasyk, Voladymyr, and Slyshkin, Henadiy. 2001. "Linhvokulturnyi kontsept yak odyynytsia doslidzhennia". *Metodolohichni problemy kohnityvnoi linhvistyky*. Voronezhkiy derzhavnyi universytet.
7. Katsev, Anri. 1977. "Evfemizmy v sovremennom anhlisком yazyke: Opyt sotsiolingvisticheskogo opisaniya". PhD diss., Leningrad.
8. Larin, Boris. 1977. *Istoriia russkogo yazyka i obshchee yazykoznanie*. Moscow.
9. Levitskiy, Viktor. 1989. *Eksperymentalnye metody v semasiologii*. Voronezh: Yzd-vo Vor. un-ta.
10. *Sloynyk ukrainskoi movy*: v 11 tomakh. 1971. Tom 2.
11. Teliya, Veronika. 1996. *Russkaya frazeologiya. Semanticheskij, pragmaticheskij i lingvokulturologicheskij aspekty*. Moscow: Shkola «Yazyki russkoy kultury».
12. Jakobson, Roman. 1975. *Lingvistika i poetika: Strukturalizm: «za» i «protiv»*. Moscow.
13. Holder, R. Ward. 2002. *How Not To Say What You Mean: A Dictionary of Euphemisms*. Oxford-New-York: Oxford University Press.
14. Moyes, Jojo. 2012. *Me before you*. Pamela Dorman Books.
15. Warren, Beatrice Cecilia. 1992. *What euphemisms tell us about the interpretation of words*. Studia Linguistica.

Малимон Леся, Лепка Діана. Евфемизмы как способ вербализации лингвокультурного концепта «смерть» в произведении Джоджо Мойес «До встречи с тобой». В статье проанализированы особенности функционирования эвфемизмов в современном английском языке. Исследованы причины возникновения и историческое развитие явления эвфемии. Изучены основные способы образования эвфемизмов и проанализирована их роль в лексико-семантической системе современного английского языка. Определено место эвфемизмов в сфере лингвокультурологических исследований.

Приведены конкретные примеры употребления эвфемистической конструкций, используемых для вербализации лингвокультурного концепта «смерть» в произведении современной британской писательницы Джоджо Мойес «До встречи с тобой». На базе романа проанализирована роль эвфемизмов как контекстуальных синонимов прямых номинаций в художественном тексте, изучены особенности авторских эвфемистических высказываний в произведении Джоджо Мойес «До встречи с тобой». Проанализированы ситуации, в которых Джоджо Мойес использует эвфемистические конструкции для вербализации концепта «смерть». Выведено перечень лексем, которые писательница вводит в исследуемые эвфемистические конструкции. Проанализировано тему смерти, особенности изучаемого лингвокультурного концепта и освещение проблемы добровольного ухода из жизни в романе Джоджо Мойес «До встречи с тобой». Использование эвфемизмов делает нашу речь многогранной и способствует лучшему освещению темы. Неправильное изображения тематических особенностей может повлечь определенные конфликты на социально-историческом, лингвокультурном фоне. Именно поэтому эвфемизмы являются удобным способом вербализации противоречивых, порой неприятных понятий, таких, как «смерть» и «эвтаназия» в литературе.

Определены перспективы осуществления дальнейшего концептуального анализа произведений зарубежных писателей с целью более глубокого изучения роли эвфемизмов в процессе вербализации других лингвокультурных концептов.

Ключевые слова: лингвокультурология, эвфемизмы, эвфемистические конструкции, лексико-семантическая система языка, концепт «смерть», лексема.

Malimon Lesya, Lepka Diana. Euphemisms as the Means of Verbalizing the Linguocultural Concept «Death» in the Novel «Me Before you» by Jojo Moyes. The article deals with the peculiarities of the functioning of euphemisms in modern English. The causes of the emergence and historical development of the phenomenon of euphemism have been investigated. The basic ways of formation of euphemisms have been studied and their role in the lexico-semantic system of modern English has been analyzed. The value of euphemisms in the domain of linguocultural studies has been determined.

Specific examples of the use of euphemistic constructions used to verbalize the linguocultural concept of «death» in the novel «Me before you» written by a contemporary British writer Jojo Moyes are given. On the research material, the role of euphemisms as contextual synonyms of direct nominations in the fiction has been analyzed, and the features of author's euphemistic constructions in the novel «Me before you» have been studied. The cases in which Jojo Moyes uses euphemistic constructions to verbalize the concept «death» have been investigated. The list of lexemes, which the writer uses in the euphemistic constructions under investigation, is represented. The theme of death in the novel «Me before you» by Jojo Moyes, the features of the linguocultural concept under study and the background of the problem of deliberately ending a person's life by assisted suicide are analyzed. The use of euphemisms allows our speech to be multifaceted, and contributes to a better coverage of a controversial topic. Incorrect representation of the thematic features may lead to certain conflicts in the socio-historical, linguocultural background. That is why euphemism is a convenient way of verbalizing contradictory, somewhat unpleasant concepts, such as «death» and «euthanasia» in literature.

The prospects of further conceptual analysis of works of fiction with to study the role of euphemisms in the process of verbalizing different linguistic and cultural concepts are determined.

Key words: linguoculture, euphemism, euphemistic constructions, lexico-semantic language system, concept «death», lexeme.

УДК 821.111(71)-31Етвуд.09

Леся Малімон, Юлія Сірук

ПОЕТИКА АНТИУТОПІЇ В РОМАНІ «ОПОВІДЬ СЛУЖНИЦІ» МАРГАРЕТ ЕТВУД

У статті розглянуто образну картину твору канадської письменниці Маргарет Етвуд, втіленої в жанрі антиутопії «Оповідь служниці». Закцентована увага на особливостях художньо-естетичної реальності, дискурсах автора та персонажів, поліфонії, масштабності зображення. Досліджено зумовленість жанром антиутопії ідейної настанови, композиції та стилю твору, проаналізована органічність художньої дійсності роману та її залежність від рівня естетичних смаків, світобачення письменниці. З'ясовані відмінні ознаки антиутопії, представлені письменницею: відсутність виразного протагоніста, який протистоїть системі, чіткої розв'язки, яка б викликала функцію катарсису в читача, акцентуація авторкою на пасивній ролі оповідача-персонажа і загалом усіх мешканців країни. Розкривається проблема суспільної ролі жінки, де вона виконує лише визначені їй функції. Письменницею викрито моральне й фізичне насилля, яке спотворює людину, веде до знищення її кращих рис характеру, до нав'язування державою стереотипів поведінки, мислення, діяльності. Страждання, викликані чітко регламентованими умовами життя, повторюваністю ритуалів, засуджені письменницею й апелюють до читачького обурення таким станом речей. З'ясовані причини популярності твору: жанр антиутопії, синтез масового та елітарного, інтертекстуальність, символіка ритуалів і кольорів.

Ключові слова: антиутопія, дискурс, символізм, інтертекстуальність, стиль, художня майстерність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Утопія як жанр з'явився у 1516 році. Натхненний розповідями Америкго Веспуччі, Христофором Колумбом про нові землі і їх устрій, Т. Мор написав свою «Утопію», щоб зацікавити широкий загал важливістю подорожей, відкрити свідомість людей до нових пригод і вражень, усієї краси інших світів. Започаткований ним жанр пізніше розвинувся у творах англійських, італійських, французьких, канадських і американських письменників. У книзі йшлося про химерний острів зі справедливим устроєм. Згодом більшості творів у жанрі утопії були притаманні екзотичні описи природи, прогресивні уявлення про розвиток людства. Зазвичай дія відбувається у вигаданому місці, до якого головний герой твору

здійснює подорож. Жителі невідомої країни пропонують екскурсію прибульцеві, пояснюючи політичний, економічний, релігійний, соціальний устрій держави. Зазвичай, головний герой захоплюється новим світом і порівнює його зі своєю батьківщиною, таким чином вказуючи на недоліки правління у своїй країні. Як зазначено в літературознавчій енциклопедії, зв'язок з реальністю є наскрізною рисою утопії. Утворюючи паралель між ідеальним світом і звичним, буденним, автор змушує читача замислитися над проблемами та над можливістю їхнього розв'язання. Джерелом утопії є наративна основа міфу, казки, легенди, у ній використані прийоми снів, видінь [7, с. 517–518].

Як альтернатива утопії у 1651 р. з'явився новий жанр – антиутопія. Зображення в художній літературі жахливого майбутнього, небезпечних наслідків, пов'язаних із безвідповідальним, іноді злочинним експериментуванням над людством задля його “поліпшення”, застосуванням ілюзорних, зовні принагідних ідеалів, було характерне для переломних моментів, змін, що відбувались у суспільстві [6, с. 75].

Першим твором, що відповідав жанровій специфіці антиутопії, вважають опублікований 1651 р. «Левіафан» Т. Гоббса. Трактат про розбудову потворного суспільства, в якому було спрофановано біблійні принципи, віддзеркалював проблеми кривавого завершення Англійської революції, страти короля Карла I, диктатури О. Кромвеля. Для консервативної Англії така стрімка зміна подій викликала напругу не лише серед знаті, а й серед звичайних громадян. Ніхто не знав напевне, як зміниться життя із приходом нової влади та чи існуватиме держава загалом. У періоди суспільної напруги та занепаду жанр утопії більше не міг зацікавити читача. Ілюзорне життя, в якому існують непорушні правила, мудрий, справедливий управитель, щасливі та задоволені громадяни, не належно сприймалося. Жанр утопії більше не вселяв надії на зміни [4].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Наприкінці ХХ ст., коли відбувся синтез жанру антиутопії із науковою фантастикою зі збереженням футурологічних передбачень, з'явилися романи-передбачення («У нас це неможливо» С. Льюїса, «Чудовий новий світ» О. Хакслі, «451° за Фаренгейтом» Р. Бредбері). Після утвердження тоталітарних фашистських та комуністичних режимів, що зумовили деградацію людства, за умов вірогідних природних катаклізмів, ці твори набули особливої популярності: «Ферма звірів», «1984» Дж. Орвела, «Мальвіль» Р. Мерля та ін. [7, с. 517–518]. Написання творів такого типу було своєрідним катарсисом для письменника, а також швидкою можливістю стати відомим. Американські критики Р. Шольс та Е. Рабкін стверджують, що *in our time the utopian impulse has been largely replaced by dystopian projections of disastrous current trends* [3, с. 5]. Зображення паралельного світу через призму катастроф наводило жах на читача. Такий твір краще сприймався, запам'ятовувався, про нього починали говорити. У книзі «Scraps Of The Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia» Т. Мойлан вказує на викривальну функцію таких творів. У першу чергу критична антиутопія пропонує інший погляд на проблеми сьогодення, більш виразний та тривожний. Така можлива реальність не лише засмучує читача, а й вказує на потребу потенційних змін [4, с. 98–199]. Головними рисами антиутопії є: вигадана держава, всемогутній лідер, тотальний контроль, виникнення нових традицій, мови, люди, позбавлені імен та прізвищ, що призвичаїлись до режиму і вже не здатні його зруйнувати.

Мета і завдання статті – дослідити образну картину канадської письменниці Маргарет Етвуд, втілену в жанрі антиутопії «Оповідь служниці», проаналізувати поетикальні особливості жанру антиутопії, а саме: специфіку художньо-естетичної реальності, дискурси автора та персонажів, поліфонії, масштабності зображення.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. «Оповідь служниці» канадської письменниці Маргарет Етвуд – це роман-антиутопія. 1985 року твір було продано мільйонними тиражами копій по всьому світу, згодом за мотивами роману зняли фільм, серіал, створили оперу. У романі завуальовано різні історичні події, які авторка майстерно подає у вигляді режиму та звичаїв Гілеади, країни, що утворилась у майбутньому на території Сполучених Штатів Америки. Виправданням для державного перевороту та численних страт офіцери обирають релігію. В основу нового віровчення закладено християнство. Всі інші релігії – поза законом. Переінакшення, навіть спотворення Святого Письма та релігійних ритуалів використовується для залякування звичайних громадян. В інтерв'ю для журналу «Time» М. Етвуд

пояснює вибір релігії як способу впливу у своєму творі так: «Recently, someone said, «Religion doesn't radicalize people, people radicalize religion.» So you can use any religion as an excuse for being repressive, and you can use any religion as an excuse for resisting repression; it works both ways, as it does in the book» [1, с. 1–2].

Читач знайомиться зі світом цієї страшної деспотичної країни зі слів служниці Оффред, адже саме від її імені ведеться розповідь. Вона, як і багато інших служниць, виконує ганебну роль у класовому суспільстві: «But the frown isn't personal: it's the red dress she disapproves of, and what it stands for. She thinks I may be catching, like a disease or any form of bad luck» [2, с. 15]. Проживаючи у двох паралельних світах, уявному, повному спогадів про минуле, та жахливому реальному, жінка меланхолійно розповідає про себе. Колись вона була заміжня, мала дитину та змінилось керівництво держави, замість демократії прийшла диктатура. Роль жінки в суспільстві знецінилась. Їй заборонялось володіти власними коштами, займати державні посади, читати та виконувати будь-яку іншу роботу, крім визначеної. Через забруднення довкілля хімічними відходами, радіацією більшість жінок втратила фертильну здатність. Тому роль жінки в суспільстві розділилась згідно з цим фактором. Ті, хто ще міг завагітніти, ставали служницями. Фактично вони перетворювалися на узаконених рабів: їх позбавляли імен, майна, а основне – права вибору. Будь-який непослух жорстоко карався. Оффред розповідає, що потрапила в дім командора та його дружини Серени для виконання важливої місії – народити командорові здорову дитину. Серена відчуває до неї відразу, прибиральниці – заздрість, сама ж Оффред – самотність та розчарування. Героїня згадує колишнє життя і помічає, що люди швидко при звичаються до тоталітаризму, бояться смерті й не протестують: «Ordinary, said Aunt Lydia, is what you are used to. This may not seem ordinary to you now, but after a time it will. It will become ordinary» [2, с. 34].

На думку дослідниці Ірми Ратіані, основною ознакою антиутопії є протистояння між головним героєм і народом. Таким чином автор наділяє позитивними рисами протагоніста та виділяє його з-поміж натовпу: «The principal conceptual characteristic of anti-utopia is identification of the opposition: ordered society/individual with the opposition: mass/personality, in which society is a relevant concept of mass subordinated to a hypertrophied governmental mechanism, while man is a non-conformist personality opposed to it» [5, с. 186]. У творі «Оповідь служниці» авторка не використовує цього прийому. Протистояння Оффред лише внутрішнє. Вона не може змиритися із зовнішніми умовами, але й не намагається боротися з ними. Коли виникає підривна організація і служниця Гленова пропонує Оффред долучитись до них, жінку цікавить лише структура опозиції. Її захоплює той факт, що хтось здатен повстати. Вона ж обирає інший шлях, підкорюється і вичікує: стає подругою для командора, не відмовляється від пропозиції його дружини завагітніти від іншого, адже розуміє, що за невиконання завдання впродовж трьох років її можуть стратити або заслати на важкі роботи. М. Етвуд аж ніяк не наділяє свою героїню позитивними рисами, як інші творці антиутопій (Гай Монтеґ Рея Бредбері, Катніс Евердін Сюзанні Коллінз). Її персонаж більш приземлений, а відтак зрозумілий для кожного читача. Оффред позбавлена ореолу святості, вона звичайна жінка, що піклується про свою доньку, яку їй заборонено бачити і намагається вижити заради неї. Вона пристосовується до умов, переконана в тому, що їй варто перечекати ці страшні роки заради майбутнього. Часто думки про майбутнє щастя називає безнадійними. Вірить, що чоловік Люк живий і вони скоро будуть разом: «The things I believe can't all be true, though one of them must be. But I believe in all of them, all three versions of Luke, at one and the same time. This contradictory way of believing seems to me, right now, the only way I can believe anything. Whatever the truth is, I will be ready for it» [2, с. 83]. Читачеві легше зрозуміти такого персонажа.

Правдоподібність історії – незаперечно важливий чинник у створенні антиутопії. Змусити повірити у вигадану реальність – головне завдання для М. Етвуд. Командора письменниця зображує не як виключно негативного персонажа. Як і будь-яка людина, він має свої позитивні та негативні риси характеру: вразливість та інфантильність водночас, намагається повернути колишнє життя, невеликі радощі: «We thought we could do better. Better never means better for everyone, he says. It always means worse, for some» [2, с. 158]. Твір М. Етвуд унікальний. Ніхто не знає напевне, як би вчинив у такій ситуації, у міражі справедливості й фанатичної брехливої побожності. Ніхто не впевнений у власній могутності і правильності рішень. В інтерв'ю для журналу «Time»

письменниця зізнається, що всі події і проблеми Гілеади вже траплялися коли-небудь в історії. Коли роман вперше було опубліковано, на неї посипалися звинувачення, що майбутнє не може бути таким похмурим, але письменниця застерігає, що подібне може повторюватись.

Для ще більшого увиразнення розбіжностей між персонажами М. Етвуд виокремлює яскраві кольори на чорних військових формах, які вказують на функцію людини в суспільстві. У чорний одягалися офіцери: *«It's black, of course, the colour of prestige or a hearse, and long and sleek»* [2, с. 21]. Чорний – символ влади, зла, гріха. Усе вбрання походить від західної релігійної іконографії. Дружини командорів одягають блакитний колір як символ чистоти Диви Марії. На перший погляд, ці жінки обрані, привілейовані й незалежні від фанатичної влади. Їм дозволяється володіти слугами, займатися рукоділлям, дивитись телевізор та спілкуватись одна з одною. Інша ж сторона їхнього життя не така приваблива: не мають права голосу в суспільстві, як і всі інші жінки, їм не можна брати участь у політиці, виступати з промовами на телебаченні, займати будь-які посади. Вони не мають права розлучитися зі своїм чоловіком чи виходити заміж за людину, яку вони насправді кохають. Їхні шлюби укладаються за домовленістю. Також вони повинні змиритися зі своєю безплідністю і жити під одним дахом з чоловіковою коханкою, яка ще здатна народити дитину. Служниці одягали червоний як символ крові пологів, а також Марії Магдалини: *«Everything except the wings around my face is red: the colour of blood, which defines us»* [2, с. 13]. Яскраво-червоний унеможлиблював втечу. Влада нав'язувала жінкам думку про те, що їхнє головне призначення – допомога сім'ям, які не здатні мати власних дітей. Білий одягали доньки представників правлячого класу як символ чистоти і юності. Тітки, виховательки служниць, одягали коричневий, тобто темно-червоний. Це означало, що тітки повинні приглушувати почуття служниць, робити їх відданими релігії та режиму. Єдине, чим володіли тітки, – влада над служницями. Жили без права на створення сім'ї, були бездітними і щоденно піклувалися про моральний дух служниць, а отже, були релігійними фанатиками і повністю відданими своїй справі. Вони призвичаїлись до режиму і стали його частиною. Марфи, старі служниці правлячого класу, одягали зелений як символ чистоти та здоров'я, поряdkували в домі. Еконодружини були законними дружинами нижчого класу. Різнобарвність їхнього одягу вказувала на те, що вони виконували різні функції: піклувалися про дім, народжували дітей. Сірий колір призначався для нежінок і нечоловіків, котрі не змогли інтегруватися в нове суспільство, були визнані як непотрібні й відіслані на тяжкі роботи в колонії. Така ж доля чекала і служниць, які не змогли народити дитини впродовж трьох років. Різнобарвна кольорова гама присутня в саду дружини командора. Сад – це життя, у якому в постійній боротьбі проростають червоні та блакитні квіти, що означають напружені стосунки між дружинами і служницями. Оффред бажає лише одного: аби в цьому саду з'явився новий колір – жовтий, що означає революцію, зміну стану речей, опір, непідвладність системі: *«Not a dandelion in sight here, the lawns are picked clean. I long for one, just one, rubbishy and insolently random and hard to get rid of and perennially yellow as the sun. Cheerful and plebian, shining for all alike»* [2, с. 159]. Таємний клас – повії. Це символ подвійних стандартів, надміру влади. Високопосадовці, яким набридає рутинна щоденної порядності, влаштовують собі розваги у будинках розпусти. Така розбіжність політики держави з діями правлячого стану неминуче призводить до початку кінця Гілеади: *«I thought this sort of thing was strictly forbidden,» I say. «Well, officially,» he says. «But everyone's human, after all»* [2, с. 177]. Відмінність між ідеологією і таємними діями влади для головної героїні – потворна й неприпустима.

Реальність антиутопії М. Етвуд дещо відмінна від інших письменників. Попри змістову насиченість ритуалами, молитвами, новими назвами професій, предметів, звичаїв, письменниця уникає імені лідера Гілеади, а також лідера руху опору. Ці дві протилежності існують в інших вимірах. Ми можемо розділити їх на абстрактні добро і зло. Існують лише виконавці законів, збірні назви: Ангели, Очі, Охоронці правди. М. Етвуд намагається провести паралелі між проблемами Гілеади й історією тоталітарних держав та їхніми лідерами. Увага читача не повинна бути прикута до якогось конкретного негативного образу. Окрім того, читач не здатен простежити ні проблем, що відбуваються в країні, ні реакції на них самого лідера. Деталі історії аналізують лише науковці з майбутнього. Вони узагальнюють та підбивають підсумки. Професорам нецікава доля конкретної людини, вони лише безжалісно констатують ситуацію: *«She could have told us much about the*

workings of the Gileadean empire, had she had the instincts of a reporter or a spy. What would we not give, now, for even twenty pages or so of printout from Waterford's private computer! However, we must be grateful for any crumbs the Goddess of History has designed to vouchsafe us» [2, с. 224]. Нащадки Гілеади намагаються виправдати вчинки своїх попередників, а також зрозуміти, які помилки політиків призвели до занепаду держави. Таку манеру антиутопії критикує німецько-британський філософ Р. Дарендорф, зазначаючи, що спільнота застигає в непорушності, їм невідомий перехідний етап, розвиток, революція. Статика таких творів унеможлиблює різноманіття поведінки людини, а отже, вона призвичаюється до подій, втрачає свою сутність.

Забруднення навколишнього середовища, позбавлення людини прав, місце та роль жінки в суспільстві, свобода голосу та вибору, релігійні протистояння, недовіра до влади, недосконалість законів, проблеми охорони здоров'я, недоліки міжнародної політики, нещастя – проблеми, які висвітлює М. Етвуд в «Оповіді служниці». Роман за структурою та проблемами подібний до всіх творів класичної антиутопії. Він наводить жах та розпач. Твір незавершений, у ньому немає ні щасливого, ні сумного кінця. Незрозумілою залишається доля головної героїні, невідомо як змінилось її життя, чи змогла вона вижити в умовах цілковитого контролю. Читач сповнений співчуття та бажання допомогти Оффред змінити сучасність, щоб в майбутньому вона мала сім'ю, працювала на улюбленій роботі, мала змогу обирати президента, читати книги, жити не для чийсь забаганки, а для себе, при потребі сказати власне ім'я і мати своє, таке просте і звичне для кожного щастя.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Художня майстерність М. Етвуд полягає у створенні нового типу антиутопії. Письменниця чітко не окреслює протагоніста системи, не зображує його як реального ватажка підривної організації, не подає конкретних дій підпілля. Оскільки оповідь ведеться від імені Оффред, яка не виявила бажання приєднатися до руху опору, то, очевидно, саме через це читач позбавлений цієї важливої інформації. Вражає пасивність головної героїні, яка не здатна протистояти режимові, чого не простежувалося в аналогічних творах жанру антиутопії. У цьому персонажеві можна вбачати тих людей, які пристосовуються до несприятливих суспільних умов, і таких більшість. Авторка не подає жодних відомостей про лідера Гілеади, чим збіднює уявлення читача про всю державну систему. Зазвичай у жанрах антиутопії присутній чіткий фінал, натомість М. Етвуд не подає розв'язки. Така відкритість твору на подієвому рівні актуалізує читацький горизонт, спонукає до роздумів. Хоча письменниця загалом виписала пасивність мешканців країни, їхню неспроможність до об'єднання заради оновлення суспільства, твір можна сприймати як застереження не втрачати свободи вибору, життя загалом.

Джерела та література

1. On the Urgency of the Handmaid's Tale. 2017 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://time.com/collection-post/4925657/margaret-atwood-and-elisabeth-moss/>
2. Atwood M. The Handmaid's Tale / M. Atwood // The Handmaid's Tale. Emblem (McClelland & Stewart), 2002. – P. 226
3. Booker, M. Keith. The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism / M. Keith Booker. – Westport, Conn.: Greenwood Press, 1994. – 197 p.
4. Moylan T. Scraps of The Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia / T. Moylan // Scraps Of The Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia. – Routledge, 2000. – P. 408.
5. Ratiani I. Totalitarianism and Literary Discourse: 20th Century Experience / I. Ratiani // Totalitarianism and Literary Discourse: 20th Century Experience. – Cambridge Scholars Publishing, 2011. – P. 515.
6. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 1 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВІД «Академія», 2007. – 624 с.
7. Літературознавча енциклопедія : у двох томах. Т. 2 / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВІД «Академія», 2007. – 624 с.

References

1. On the Urgency of the Handmaid's Tale. 2017 [Electronic resource]. – Mode of access : <http://time.com/collection-post/4925657/margaret-atwood-and-elisabeth-moss/>
2. Atwood, Margaret. 2002. *The Handmaid's Tale*. Emblem (McClelland & Stewart).

3. Booker, M. Keith. 1994. *The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism*. Westport, Conn.: Greenwood Press.
4. Moylan, Tom. 2000. *Scraps of The Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia*. Scraps Of The Untainted Sky: Science Fiction, Utopia, Dystopia. Routledge.
5. Ratiani, Irma. 2011. *Totalitarianism and Literary Discourse: 20th Century Experience*. Cambridge Scholars Publishing.
6. *Literaturoznavcha entsyklopediia*. 2007. Vol. 1., edited by Yu. I. Kovaliv. – K.: VTs “Akademiia”.
7. *Literaturoznavcha entsyklopediia*. 2007. Vol. 2, edited by Yu. I. Kovaliv. K.: VTs “Akademiia”.

Малимон Леся, Сирук Юлия. Поэтика антиутопии в романе «Рассказ служанки» Маргарет Этвуд. В статье рассматривается образная картина произведения современной канадской писательницы Маргарет Этвуд, воплощенная в жанре антиутопии «Рассказ служанки». Акцентируется внимание на особенностях художественно-эстетической реальности произведения, особенностях авторского стиля, масштабности изображения. Исследуется обусловленность жанром антиутопии идейной установки, композиции и стиля произведения, анализируется органичность художественной действительности романа и его зависимость от уровня эстетических вкусов, мировоззрения писательницы. Выясняются отличительные признаки антиутопии, представленные писательницей: отсутствие протагониста, который противостоит системе, четкой развязки, которая вызывает функцию катарсиса у читателя, акцентуация внимание на пассивной роли рассказчика-персонажа и вообще всех жителей страны. Роман воспринимается как новаторский, этому способствует открытость на событийном уровне, побуждает к диалогу между писателем и читателем, к размышлениям относительно негативного влияния на сознание, поведение человека тоталитарного устройства государства. Анализируется специфика такого общества, в котором несмотря на внешнее благополучие жителей страны, становятся заметными негативные тенденции в ее развитии. Раскрывается проблема общественной роли женщины, где она выполняет только навязанные ей функции. Такая ограниченность в праве выбора не способствует развитию личности, не разнообразит ее поведение, ведет к потере воли к жизни. Писательница разоблачает моральное и физическое насилие, которое уродует человека, ведет к уничтожению его лучших черт характера, к навязыванию государством стереотипов поведения, мышления, деятельности. Страдания, вызванные четко регламентированными условиями жизни, повторяемостью ритуалов, осуждаются писательницей и апеллируют к читательскому возмущению таким положением вещей. Выясняются причины популярности произведения: жанр антиутопии, синтез массового и элитарного, интертекстуальность, символика ритуалов и цвета, которые позволяют лучше представить сословную иерархию в обществе с тотальным контролем над поведением человека. Именно эти признаки определяют популярность произведения Маргарет Этвуд «Рассказ служанки».

Ключевые слова: антиутопия, дискурс, символизм, интертекстуальность, стиль, мастерство.

Malimon Lesya, Siruk Yuliia. The Poetics of Dystopia in the Novel «The Handmaid's Tale» by Margaret Atwood. The article deals with a figurative picture of the novel «The Handmaid's Tale» by a modern Canadian writer Margaret Atwood, embodied in the genre of dystopia. The peculiarities of the artistic and aesthetic reality of the work, the characteristics of the author's style, the magnitude of representation are focused on. The conceptual features determined by a dystopia genre, the composition and style of the novel, the inherently natural manner of the artistic rendering of the novel and its dependence on the level of aesthetic tastes and writer's philosophy of life have been analyzed. There are different characteristics of dystopia, presented by the writer: the absence of a clear protagonist who opposes the system, a clear denouement that would cause the reader's katharsis, pre-emphasis on the passive role of a narrator and, in general, of all the inhabitants of the country. The novel is perceived as innovative, this is facilitated by openness at the event level, which leads to a dialogue between the author and the reader, to the speculation about the negative influence of the totalitarian state system on the consciousness and the behavior of the person. The specifics of such a society have been analyzed, in which, despite the external well-being of the commonwealth, negative trends in its development are noticeable. The problem of the social role of a woman, where she performs only certain specific to her functions, has been revealed. Such a limitation in the right of choice does not contribute to the development of the person, does not diversify person's behavior, leads to the loss of the will to live. The writer reveals the moral and physical violence that distorts the person and leads to the destruction of the person's best features, to enforcing the community stereotypes of behavior, thinking, activity. The suffering caused by strictly regulated living conditions, by the tradition of rituals, is condemned by the writer and appeals to the reader's indignation in such a state of affairs. The reasons for the popularity of the novel have been identified: the genre of dystopia, the synthesis of mass and elitism, intertextuality, the symbolism of rituals and colours, which make it possible to imagine a state hierarchy in society with total control over human behavior. It is the constellation of such features that determines the popularity of the novel «The Handmaid's Tale» by Margaret Atwood.

Key words: dystopia, discourse, symbolism, intertextuality, style, mastery.

ТОЧКА ЗОРУ ЯК ЗАСІБ МОДЕЛЮВАННЯ НАРАТИВУ

У статті досліджена одна із важливих аналітичних категорій наратологічного дискурсу – точка зору. Підхід до розуміння точки зору пов'язаний із розумінням перспективи, що дистанціює сам погляд та подію. Теоретичне обґрунтування й дослідницька перспектива цієї категорії спирається на три основні аспекти: поняття події та її наратологічна проекція, диференціація сприйняття певної події та її передачі, а також диференціація точки зору за суттєвими для презентації нарації рівнями. Показано, що складний комплекс авторських інтенцій, що становить основу об'єктивних чинників пізнання твору, мотивує та спрямовує рецептивну позицію. Водночас автономне життя твору поза цим авторитетом активізує суб'єктивність читання та осмислення наративних ситуацій. Конфігурація події набуває особливого статусу, і точка зору стає засобом фіксації найбільш значущих серед запитань, сформульованих чи окреслених літературно-художнім твором. Точка зору подає широку пропозицію індиціональних знаків, що висловлюють позицію чи то наратора, чи то когось із персонажів, чи то конкретизують «місця недовисловлення» в тексті. Отож, процес автономізації смислу твору зумовлений передусім наявністю в його матерії впорядкованої системи втілення точки зору.

Ключові слова: наратор, викладава інстанція, рецептивний горизонт, наративна стратегія, точка зору, смисл твору.

Постановка наукової проблеми та її значення. Успішно та показово поминувши етап методологічного становлення, термінологічного дискутування й поетологічного самооприявлення, на початку ХХІ століття наратологія увійшла в період «посткласичного» розвитку, виявляючи щоразу конкретніші та переконливіші обриси наукових горизонтів [6, с. 41]. Простуючи звичною для науково-методологічного дискурсу траєкторією – від теоретичних засновків до поетикальних парадигм та назворот, від студій над художніми текстами до нових міркувань та узагальнень, – наратологія додає дослідникові впевненості при «обертанні лінзи поляроїда» задля вчитування та вживання в художній світ, задля наближення до його інтенцій, задля віднаходження себе в ньому.

Серед важливих аналітичних категорій наратологічного дискурсу чільне місце належить поняттю точки зору. На думку В. Шміда, це «утворений зовнішніми та внутрішніми факторами вузол умов, що впливають на сприйняття та передачу подій» [10, с. 121], отож, розуміння точки зору пов'язане з розумінням перспективи, що дистанціює саму точку зору та подію. Теоретичне обґрунтування й дослідницька перспектива цієї категорії спирається на три основні аспекти: поняття події та її наратологічна проекція, диференціація сприйняття певної події та її передачі, а також диференціація точки зору за суттєвими для презентації нарації рівнями.

Аналіз досліджень проблеми. Ф. Штанцель [12, с. 155–162] відзначає, що передумовою запровадження категорії точки зору є складність базового для наратологічного дискурсу поняття «оповідної ситуації», що втілюється в системі трирівневої опозиційності: особи (ідентичність існування наратора та персонажа), перспективи (внутрішньої чи зовнішньої: *Innenperspektive* – *Aussenperspektive*), модусу (наратор – рефлексор). На підставі структурування опозиції центру викладу запропонована ключова характеристика певної ситуації, а далі, за аналогією – точки зору: «першої особи» (акцентує перевагу наратора чи персонажа як центру викладу), «аукторіальну» (засвідчує переважання зовнішнього погляду на викладену ситуацію), «персональну» (з деталізацією передусім рефлексії, а згодом – викладу). На думку Ж. Женетта, з позицій теоретичного осмислення майже тотожними є «спосіб регулювання естетичної інформації» та «голос» викладу, завдяки поняттю точки зору досягається увиразнення типології фокалізації («нульова», «внутрішня», «зовнішня»). Дискутуючи, В. Шмід [10, с. 113–114] задається кількома питаннями: явище перспективації зводиться лише до обмеження знання, незрозуміло, чим є «знання», неможливість пов'язати саме явище перспективації із критерієм «знання», припущення можливості існування оповідного тексту без точки зору та змішування в межах самої класифікації, коли одні опозиційні пари розрізняються за об'єктом, а інші – за суб'єктом фокалізації. Ґрунтовна репрезентація теорії точки зору в наративному дискурсі запропонована у дослідженнях тексту Б. Успенського [9, с. 121]. Автор диференціює чотири основні рівні втілення

точки зору – «плани» оцінки (ідеології), фразеології, просторово-часової характеристики та психології; терміни «автор» і «наратор» синонімізовані, проведена чітка диференціація можливостей викладу з двох точок зору: власне авторської («зовнішньої» стосовно викладених подій) та когось із персонажів («внутрішньої»), кожна з яких має характерні ознаки на всіх рівнях. Термінологічна модифікація концепції Б. Успенського представлена чотирирівневою типологією Я. Лінтфельта [11, с. 39], однак за наративним дискурсом він закріплює тільки перцептивно-психологічний план точки зору. У класифікації Ш. Риммон-Кенан [12, с. 77–85] (на підтвердження позиції Ж. Женетта) запропоновано розрізняти три «грані фокалізації»: перцептивну (за параметрами часу та простору), психологічну (за оцінно-емоційним ставленням спостерігача до об'єкта спостереження), ідеологічну (з поля зору дослідниці вилучена важлива «грань» – «план фразеології» Б. Успенського). Таким чином, термінологічне становлення поняття «точки зору» закономірно визначається самою природою наративного тексту і потребує конкретизації в художньо-естетичному просторі.

Як зауважив Т. Адорно, «кожен художній твір – це мить, кожен вдалий твір – певна позиція, моментальна зупинка процесу, коли він відкривається наполегливому окові. Якщо художні твори – відповіді на свої власні запитання, в такому разі вони й самі справді стають запитаннями» [1, с. 16]. Вочевидь, точка зору може виконати роль саме такої ментальної зупинки, після якої здійснюється рецепція та інтерпретація тексту. З'ясування можливостей поетологічного моделювання художньо-естетичного простору завдяки конкретизації точки зору становить предмет нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Складний комплекс авторських інтенцій становить основу об'єктивних чинників пізнання твору, вони мотивують, спрямовують рецептивну позицію, моделюють інтерпретацію. Водночас автономне життя твору поза цим авторитетом активізує суб'єктивність читання та осмислення наративних ситуацій. Тому конфігурація події набуває особливого статусу: виникаючи в уяві автора як осердя ідейного, тематичного чи структурного задуму, вона послідовно відокремлюється від свого первинного змісту і набуває вторинного – того, що конкретизується рецептивними можливостями та інтерпретаційними зусиллями. Точка зору стає засобом фіксації найбільш значущого серед запитань, сформульованих чи окреслених літературно-художнім твором і фокусує запитання другого рівня, апелюючи до читача пропозицією індиціональних знаків, що вказують позицію чи то наратора, чи то когось із персонажів, чи то конкретизують «місця недовисловлення» в тексті. Процес автономізації твору зумовлюється передусім наявністю в його матерії впорядкованої системи втілення точки зору як наявних, так і можливих оповідних інстанцій.

Рецептивний горизонт завдяки послідовному розгортанню точки зору конкретизується в тематиці, проблематиці, системі образів твору. Як зазначає Л. Виготський, «естетична реакція [...] дуже нагадує гру на роялі: кожен елемент, що входить до складу твору, вдаряє нібито на відповідний чуттєвий клавіш нашого організму, у відповідь лунає чуттєвий тон або звук, і вся естетична реакція є ці повсталі у відповідь на удари по клавішах емоційні враження» [2, с. 262]. «Чуттєвий тон або звук» як суб'єктивна відповідь на апеляцію тексту цілком суголосні втіленню точки зору, з одного боку, та проєкції пізнаної й осмисленої точки зору, з другого. Дистанціювання цих понять, на нашу думку, забезпечує індивідуально-особистісну вартість художнього твору, адже рівень проникнення адресата в інтенцію тексту зумовлюється психологічними чинниками і контекстом читання, що не надається до однозначного та вичерпного аналізу.

У вітчизняному літературознавстві категорія точки зору представлена в дослідженні Ю. Кузнецова, присвяченому становленню та розвитку імпресіонізму в українській прозі, що безпосередньо пов'язане з точкою зору, зміна якої зумовила трансформацію типології оповідача, а далі – структури оповіді [3]. Найближче до вже зазначеного знаходимо обґрунтування подібного теоретичного поняття – «точка зору інтересів», що визначається як «розгляд наратованих ситуацій і подій крізь призму інтересів персонажа, до яких вони мають стосунок» [8, с. 139].

Важливим параметром втілення точки зору є наратологічний формат категорії «подія» – «деяка зміна вихідної ситуації (зовнішньої чи внутрішньої)» [10, с. 13] чи «зміна стану, проявлена

в дискурсі процесуальними твердженнями у модусі *робити* чи *траплятися*» [8, с. 103] (знову-таки зауважуємо деяке термінологічне обмеження, позаяк модус фактичності переважає і не залишає простору для емоційного чи психологічного форматування події; тому визначення В. Шміда видається оптимальним для подальшого дослідження). Перетворення дотекстової події, що перебуває в психологічній передісторії тексту, у подію як центр нарації відбувається через форматування цілісної наративної історії. Акцентування найбільш значущих елементів художнього дискурсу передусім залежить від оптимального розташування всіх рівнів втілення точки зору. Через них фактуальна щодо інтенційного задуму історія стає фікційною з притаманними їй атрибутами дійсності лише в межах художнього часопростору. Диференціація фактів сприйняття і передачі (у Ж. Женетта – «хто бачить?» і «хто говорить?») у процесі презентації нарації необхідна для розпізнавання «голосів» тексту, адже погляд наратора і персонажа (персонажів) досить часто не збігаються, інколи перебувають у виразному контрасті. Саме тому синхронізація площини сюжетного розвитку із основними рівнями втілення точки зору засвідчує певні закономірності форматування як авторської викладової стратегії, так і позиціонування певного типу наратора. Як зауважує В. Руднев, «коли читачеві зрозуміло, що історія вигадана, тобто сказане не є ані істиною, ані неправдою і відгороджене від повсякденного життя межами особливої – мовленнєвої – гри, то увага мимоволі загострюється на тому, заради чого історія і розповідається, на її суб'єкті, тобто на сюжеті» [7, с. 78].

Дослідження особливостей поетики певного масиву літературно-художніх текстів у проекції авторської наративної стратегії на основні рівні втілення точки зору дає можливість увиразнити як об'єктивовану онтологію тексту, так і його естетично-комунікативний дискурс. Типологія наратора за рівнем оприявнення в художньому творі та способом презентації певної історії зумовлює потребу дослідження параметрів втілення точки зору з огляду на особливості кожного із виокремлених типів. У практичних рекомендаціях

В. Шміда щодо аналізу точки зору маємо посилення на три ключові аспекти, які уможливають її цілісну характеристику: «1) *відбір*, 2) *оцінку* і 3) *позначення* наративних одиниць – акти, які відповідають планам точки зору 1) *перцептивної*, 2) *ідеологічної*, 3) *мовленнєвої*» (курсив автора) [10, с. 143]. Отож, зазначені аспекти дослідницького зацікавлення спричиняються до постановки трьох важливих питань: «Хто відповідає в даному фрагменті за *відбір* наративних одиниць? Хто є в даному фрагменті *оцінною* інстанцією? Чиє *мовлення* (лексика, синтаксис, експресивність) визначає стиль даного фрагмента?» [10, с. 143–144]. Системна відповідь на кожне із запитань покликається на специфіку та особливості текстового оформлення певного типу наратора, який постає через модифікацію погодження власної позиції в оповідній структурі твору із окресленням присутності одного чи кількох персонажів із притаманними їм рисами, що втілюються на різних рівнях точки зору і роблять їх упізнаваними та значущими у фікційному просторі. Кожна наративна стратегія проектує комунікативний дискурс, встановлює правила гри автора з читачем за посередництва художнього тексту. Саме тому призначення наративної стратегії автора полягає не лише в увиразненні унікального творчого обличчя письменника, але в такому структуруванні естетично вартісного матеріалу, рецептивно визначеного комплексом індиціальних знаків, яке, по-перше, забезпечить адекватність сприймання чужого досвіду і, по-друге, активізує читачку співтворчість на етапі його привласнення [4; 5].

Типологія наратора (в погодженні основних термінологічних підходів) дає можливість визначити найбільш загальні принципи репрезентації домінантних наративних ознак у проекції на диференційовану втілену точку зору. Так, для гетеродієгетичного наратора в екстрадієгетичній ситуації (В. Шмід: первинний недієгетичний наратор) характерним є перебування поза межами викладеної історії в статусі її учасника. Наратор присутній у розповіді про історію, за посередництва граматичної форми 1-ої особи заявляє про себе як про співрозмовника чи спостерігача. Його оприявнення відбувається на основних рівнях: на перцептивному рівні засвідчується об'єктивне відтворення наявного психологічного та емоційного контексту і доповнюється презентація особистими висновками чи натяками на них; ідеологічний рівень увиразнюється через синтез знання наратора про суть історії чи її події та інтенційно інтерпретоване переживання цієї події персонажем або кількома персонажами; водночас мовленнєвий рівень підтверджує одночасний виклад фрагментів наративної історії двома

компетентними джерелами: наратором та персонажами. Гетеродієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації (В. Шмід: вторинний недієгетичний наратор) засвідчує цілковиту відсутність наратора в презентованій ним історії та граматично виявляється через виклад від 3-ої особи. Для увиразнення цього типу наратора перцептивний та ідеологічний рівні конкретизуються через об'єктивоване зображення, переконлива мотивація якого полягає в особистій незаангажованості наратора в подієвих чи психологічних перипетіях фікційного світу. При цьому мовленнєвий рівень забезпечує безпосереднє сприймання через нейтральну лексико-синтаксичну структуру (атрибутивна ознака наратора) та опосередковано через точну фіксацію мовлення персонажів.

Дещо по-іншому кількарівнева диференціація точки зору репрезентує гомодієгетичні форми викладу. Так, гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації (В. Шмід: первинний дієгетичний наратор) розповідає історію, в якій сам виявляється двоюко: і як персонаж, і як викладова субстанція, що прагне до максимального відсторонення від безпосередньої подієвості задля створення враження цілковитої об'єктивності розповіді «про себе». Тому на перцептивному рівні переважає суб'єктивна складова викладу, первинний емоційно-психологічний стан зазнає раціональної корекції, однак дистанція між подією та її повторним переживанням посилює кульмінаційну напругу. Конкретизація ідеологічного рівня забезпечується акцентуванням на значному часовому інтервалі між реальним фактом певної події, який став основою нарації, та моментом його пригадування й осмисленого відтворення. Мовленнєвий рівень відзначається самостилізацією, засвідченою художньо-естетичною еволюцією викладу. Гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації (В. Шмід: вторинний дієгетичний наратор) впізнається за ототожненим виявом своєї приватної історії з максимальною самопрезентацією та індивідуалізованим втіленням певної емоційності. Саме тому перцептивний, ідеологічний та мовленнєвий рівні цілком репрезентують внутрішню тотожність джерела викладу (знання, розуміння, переживання) та суб'єкта викладу (миттєві емоції та неконтрольовані зміни поведінки).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, до ключових ознак формування авторського стилю, одним із виявів якого є наративна стратегія, належить спосіб втілення точки зору. Художні тексти різних історико-культурних епох пропонують широку панораму суспільної та індивідуально-особистісної проблематики, що в проекції на відповідні тематичні варіанти і яскраво персоніфіковані образи трансформуються в цілісний спектр основних планів реалізації наративного дискурсу з позиції відбору смислоснаючих елементів розповіді та їх особистісної (однак часто зумовленої контекстом) оцінки. Дослідження способів оприявлення точки зору дає можливість вивчити такі форми мовленнєвої організації тексту, як внутрішній монолог, невластива пряма мова, монологізований діалог, які в комплексі специфічно підібраних лексико-синтаксичних та інтонаційних засобів надають художньому творові рецептивної переконливості та можливості індивідуального моделювання інтерпретаційного поля.

Джерела та література

1. Адорно Т. Теория эстетики / Т. Адорно. – К. : Основы, 2002. – 518 с.
2. Выготский Л. Психология искусства / Л. Выготский. – М. : Искусство, 1986. – 573 с.
3. Кузнецов Ю. Импрессионизм в украинській прозі кінця XIX – початку XX ст. : проблеми естетики і поезики / Ю. Кузнецов. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 304 с.
4. Мацевко-Бекерська Л. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століття у дзеркалі наратології : монографія / Л. Мацевко-Бекерська. – Львів : Сплاین, 2008. – 408 с.
5. Мацевко-Бекерська Л. Наративні стратегії малої прози (на матеріалі української літератури кінця XIX – початку XX ст.) : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01 «Українська література»; 10.01.06 «Теорія літератури» / Л. Мацевко-Бекерська. – Київ, 2009.
6. Папуша І. Що таке наратологія? (огляд концепцій) / І. Папуша // Наративні виміри літератури : матеріали Міжнародної конференції з наратології, (Тернопіль, 23–24 жовтня 2003 р.) / [упор. І. Папуша] // *Studia methodologica*. Вип. 16. – Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2005. – С. 29–46.
7. Руднев В. Морфология реальности. Исследование по «философии текста». Серия «Пирамида» / В. Руднев. – М. : Русское феноменологическое общество, 1996. – 207 с.
8. Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
9. Успенский Б. Поэтика композиции. Структура художественного текста и типология композиционной формы / Б. Успенский. – М. : Искусство, 1970. – 225 с.
10. Шмид В. Нарратология / В. Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.

11. Lintvelt Japp. *Essai de typologie narrative. Le «point de vue». Theorie et analyse.* – Paris, 1981.
12. Rimmon (-Kenan) Shlomith. *Narrative Fiction. Conemporary Poetics.* – London, 1983.

References

1. Adorno, Teodor. 2002. *Teoriia estetyky*. Kyiv: Osnovy.
2. Vyhotskyi, Lev. 1986. *Psykhologhiia iskusstva*. Moskva : Iskustvo. 573 s.
3. Kuznetsov, Yurii. 1995. *Impresionizm v ukrainskii prozi kintsa XIX – pochatku XX stolittia: Problemy estetyky i poetyky*. Kyiv: Zodiak-EKO.
4. Matsevko-Bekerska, Lidiia. 2008. *Ukrainska mala proza kintsa XIX – pochatku XX stolittia u dserkali naratolohii*. Lviv: Splain.
5. Matsevko-Bekerska, Lidiia. 2009. “Naratyvni stratehii maloi prozy (na materialii ukrainskoi literatury kintsa XIX – pochatku XX stolittia)”. PhD diss., Kyiv.
6. Papusha, Ihor. 2005. “Shcho take naratolohiia? (ohliad kontseptsii)”. *Naratyvni vymiry literatury*, 16: 29–46. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychi viddil TNPU.
7. Rudnev, Vadim. 1996. *Morfolohiia realnosti. Issledovanie po “filosofii teksta”*. Moskva: Russkoe fenomenologicheskoe obshchestvo.
8. Tkachuk, Oleksandr. 2002. *Naratolohichniy slovnyk*. Ternopil: Aston.
9. Uspenskii, Boris. 1970. *Poetika kompozitsii. Struktura khudozhestvennoho teksta i tipologiia kompozitsionnoi formy*. Moskva: Iskustvo.
10. Shlomith, Rimmon (-Kenan). 1983. *Narrative Fiction. Conemporary Poetics*. London.
11. Japp, Lintvelt. 1981. *Essai de typologie narrative. Le «point de vue». Theorie et analyse*. Paris.
12. Shmid, Wolf. 2003. *Naratolohiia*. Moskva: Yazyki slavianskoi kultury.

Мацевко-Бекерская Лидия. Точка зрения как средство моделирования нарратива. В статье исследована одна из важных аналитических категорий нарратологического дискурса – точка зрения. Подход к пониманию точки зрения связан с пониманием перспективы, которая дистанцирует саму точку зрения и событие. Теоретическое обоснование и исследовательская перспектива этой категории исходят из основных аспектов: понятие события и его нарратологическая проекция, дифференциация восприятия некоего события и его передачи, а также дифференциация точки зрения по важным для презентации наррации уровням. Показано, что сложный комплекс авторских интенций, которые составляют основу объективных факторов познания произведения, мотивирует и направляет рецептивную позицию. В то же время автономная жизнь произведения вне этого авторитета активизирует субъективность чтения и осмысления нарративных ситуаций. Конфигурация события приобретает особый статус, и точка зрения становится средством фиксации наиболее значимых среди вопросов, сформулированных или обозначенных литературно-художественным произведением. Точка зрения предоставляет широкое предложение индициональных знаков, которые воплощают позицию либо нарратора, либо кого-то из персонажей, или конкретизируют «места недосказывания» в тексте. Основные уровни репрезентации точки зрения (перцептивный, идеологический, речевой) отличаются зависимо от типа нарратора, доминирующего в определенном произведении. Таким образом, процесс автономизации смысла произведения обусловлен прежде всего наличием в его материи упорядоченной системы воплощения точки зрения.

Ключевые слова: нарратор, инстанция изложения, рецептивный горизонт, нарративна стратегия, точка зрения, смысл произведения.

Matsevko-Bekerska Lidiia. Point of View as a Means of Modelling the Narrative. The article investigates one of the important analytical categories of the narrative discourse, which is the point of view. The approach towards understanding the point of view is connected with the understanding of the perspective that distances the very point of view and the event. Theoretical grounds and the research perspective of this category are based on three main aspects: the concept of the event and its narratological projection, the differentiation of the reception of a certain event and its transference, as well as the differentiation of the point of view according to the levels essential for presenting a narration. It is shown that the complicated complex of author's intentions, which serves as a basis for objective factors of literary work perception, motivates and directs the receptive position. At the same time, the independent life of a literary work beyond this authority activates reading subjectivity and comprehension of narrative situations. The configuration of the event takes on a special status, and the point of view becomes a means of fixation of the most significant questions formulated or outlined by a literary-fiction work. The point of view gives a wide range of indicational signs that reveal the position either of a narrator or of any of characters or specify “the places of not-telling-enough” in the text. Main levels of presenting the point of view (perceptive, ideological, verbal) are distinguished according to the type of narrator that dominates in a certain literary work. To sum up, the autonomy process of a meaning of a literary work is above all caused by the presence of a regulated system of the point of view implementation in its matter.

Key words: narrator, narrative instance, receptive horizon, narrative strategy, point of view, meaning of a literary work.

ПОКЛАДИМО КВИТИ НА МОГИЛУ ЕЛДЖЕРНОНА: ГЕШТАЛЬТ-МАРКЕРИ СИНТАКСИЧНОГО ПРОФАЙЛІНГУ ОСОБИСТОСТІ

Представлена робота спрямована на дослідження внутрішніх зв'язків, що існують між процесами людського мислення та їхньою об'єктивізацією у мовленні. Робота базується на концепції мовного іконізму як загальної властивості мови й тексту та виконана із залученням основних принципів класичного гештальт-аналізу. Об'єкт вивчення розглядається як багатовимірний гештальт, тобто цілісний ментальний конструкт, що віддзеркалюється в сумі своїх функціональних проекцій, хоча і представляє собою єдність значно більшу за їхню суму. Ретельний аналіз мовленнєвих зразків із персонажного діалогу, прямої та невластиво-прямої мови головного героя й оповідача роману Д. Кіза «Flowers for Algernon» уможливив встановити чіткі маркери його інтелектуального розвитку на рівні синтаксису, що маніфестують себе як зміни у положенні гештальт-центру загальної гештальт-фігури його мовлення, взятої у проекції певного типу. Наразі розгляду підлягала структурно-синтаксична проекція мовлення Чарлі. Встановлено, що маркером для профайлінгу спікера згідно з рівнем його інтелектуального розвитку в даній проекції є ускладнені речення, які кодують у мовній формі результати цілої низки глибинних операцій абстрактного мислення.

Ключові слова: гештальт-аналіз, синтаксична структура, ускладнене речення, персональний діалог, абстрактне мислення, інтелектуальний розвиток особистості.

*«Speak, so that I may see you»
Socrates*

Постановка наукової проблеми та її значення. Останнім часом дослідження з лінгвістики виходять на новий рівень, а сама наука про мову перестає бути суто теоретичною, і стає практичним осмисленням накопиченого людиною досвіду з організації і структуризації мовленнєвої комунікації. З іншого боку, антропоцентрична парадигма сучасної лінгвістики передбачає звернення до *homo lingualis*, що в дослівному перекладі означає «людина, яка говорить», в різних аспектах: як творця мовних творів, продукту певної національної спільноти, носія та фундатора одночасно індивідуально-особистісних, національних та загальнолюдських ідеалів та орієнтирів. Отже, віддзеркалення психо-когнітивного типу особистості в особливостях її мовлення, самоідентифікація мовця і його сприймання співрозмовниками крізь призму комунікативних висловлювань є актуальними питаннями досліджень з теорії мовленнєвої комунікації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Численні роботи, присвячені аналізу організації діалогічного спілкування (Д. І. Ізаренков, S. P. Corder, A. H. Баранов, Г. Є. Крейдлін, І. П. Тарасова, О. О. Леонтьєв), переконливо доводять соціальну природу мовленнєвої інтеракції. У свою чергу, вважаємо, що мовлення, притаманне людині, формується на підґрунті синтезу нейропсихічних характеристик особистості в поєднанні з соціально-культурними умовами її існування. Говорячи про індивідуальні особливості ментальної організації людини, ми перш за все маємо на увазі її когнітивні здібності, тобто відповідний рівень розумової діяльності, що уможливлює віддзеркалення отриманої інформації у свідомості з подальшим її опрацюванням і трансмісією у вигляді вербальних або невербальних повідомлень. Інакше кажучи, генерація мовлення конкретного індивіда прямо пов'язана з розвитком його інтелекту.

Мета і завдання статті. Сьогодні у час «боротьби інтелектів» та «інформаційного протистояння» проблеми особистісного профайлінгу і розпізнавання мовця за типом його інтелектуальної діяльності виходить на передові рубежі наукового інтересу. *Актуальність* теми дослідження вбачаємо у лінгвогносеологічній потребі розкриття когнітивно-комунікативної сутності процесу генерації вербальних повідомлень залежно від інтелектуального рівня мовця, а також мотивуємо відсутністю серйозних розробок у царині відтворення особистісного психотипу мовця на базі індивідуального мовленнєвого портрета. *Метою* проведеної розвідки є виявлення суттєвих розбіжностей в організації власних мовленнєвих повідомлень мовцями різних інтелектуальних рівнів. Усвідомлюючи складність і багатовимірність мовленнєвої особистості, що об'єктивується на різних мовних рівнях, у своєму дослідженні ми свідомо обмежуємося

тільки синтаксичним рівнем профайлінгу інтелектуального рівня мовця. Такий підхід узгоджується з мета-принципом лінгвального іконізму «як феноменологічної властивості мови і тексту» [4, с. 54], що диктує першочерговість аналізу синтаксичного континууму, який одночасно відображає ієрархічну систему форм і значень мови як семіотичного коду і має когнітивно-відображувальний характер.

Згідно із зазначеною метою, в роботі як *об'єкт* дослідження обрано квазіособистість оповідача Чарлі в романі Д. Кіза «Квіти для Елджернона» (*D. Keyes, "Flowers for Algernon"*) [14]. Зосередження саме на цьому творі визначається його унікальністю в плані репрезентації різних інтелектуальних рівнів передорученої оповіді, що робить даний роман ідеальною моделлю для нашого дослідження.

Предметом дослідження є синтаксичні засоби репрезентації інтелектуального розвитку і деградації головного героя, як це показано в художньому тексті твору. Серед *основних завдань*, розв'язаних протягом виконання роботи, розглянуто структурно-синтаксичні і комунікативні характеристики речень-складових передорученої оповіді, наданої оповідачем на різних етапах його інтелектуального становлення.

Матеріал дослідження представлено 1500 мовленнєвими зразками, дібраними методом суцільної вибірки з оригінального англomовного твору Д. Кіза «Квіти для Елджернона» (*D. Keyes, "Flowers for Algernon"*) (500 зразків з кожного етапу ідивідуально-особистісного розвитку оповідача). Зауважимо, що «Квіти для Елджернона» на сьогоднішній день видано в більше як тридцяти країнах світу, а в США роман входить у програму обов'язкового читання в середній школі. На батьківщині автора за сорок років він вийшов загальним тиражем понад 5 мільйонів екземплярів і був перевиданий п'ятдесят разів.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Вихідною *концепцією* роботи слугувало положення про можливість лінгвального варіювання мовленнєвої репрезентації зображеної (віртуальної) або реальної особистості згідно з інтелектуальними змінами в її ментальності. У процесі спілкування користувач мови вживає такі мовні стереотипи, органічні для його світогляду, соціального статусу, віку, гендеру і т. ін., і це уможливорює віднесення мовця до певної інтелектуально-культурної групи серед інших носіїв мови. Отже, речення як структурно-синтаксичну одиницю розглядаємо на вербальному рівні як продукт мисленнєвої діяльності конкретної людини, представника певного психокогнітивного типу [5; 6; 8].

Головним інструментом дослідження обрано *гештальт-аналіз*, який останнім часом утвердився в науці не тільки як філософське розуміння мовних феноменів, але й як об'єктивний метод виявлення суттєвих характеристик предмета розгляду й окреслення тенденцій його розвитку (Д. Хеффлер, Ф. Перлз та П. Гудмен, А. Рамат, Ірвін та Міріам Польстер, Дж. Скілтерс, С. Губерман). Згідно з теорією релятивізму всесвіт має три просторові й один часовий вимір [13]. Отже, все, що сприймає людина, всі предмети навколо, емоції, думки віддзеркалюються у свідомості у вигляді цілісних об'ємних образів. Поділяючи погляд А. В. Петровського та М. Г. Ярошевського, ми вважаємо, що саме мові належить провідне місце серед чинників, які в процесі міжособистісного спілкування відтворюють ментальний образ певного предмета чи явища у свідомості людини [9, с. 129]. Ще Е. Бенвеніст вказував на паралелізм структурної лінгвістики та «гештальт-психології» [1, с. 129]. Однак тільки Дж. Лакофф у своїй роботі «Лінгвістичні гештальти» (*«Linguistic gestalts»*) побачив можливості використання гештальт-аналізу в практиці лінгвістичних досліджень. Автор стверджує, що «...думки, сприйняття, емоції, процеси пізнання, моторна діяльність організовані за допомогою одних й тих самих структур, які називаються гештальтами... Гештальти є цілісними й водночас доступними аналізу» [11, с. 252]. Пізнавальна цінність гештальт-аналізу впливає з базових психологічних засад сприйняття людиною навколишнього світу. Як відомо, до них належить предметність, цілісність, константність і структурність [3, с. 75]. Звідси й фізична розпізнаваність гештальтів та їхній асоціативний зв'язок, що органічно сприймається свідомістю людини, яка традиційно оперує тривимірними образами. Зазначений підхід знаходимо ще в роботах німецького філософа К. фон Еренфельса, що гештальт-проекції об'єкта розглядав як так звані «кола» Еренфельса [10]. Отже, вивчення гештальт-проекцій предмета дослідження дає можливість уперше одержати

багатомірний сфокусований гештальт утворення, що вивчається. При цьому відповідно до законів філософії цілісний гештальт буде завжди багатшим за суму його проекцій [13, с. 487].

Формування «фігури гешталту» – це динамічний процес, що передбачає послідовне вивчення проекцій гешталту, в яких згідно з тривимірністю людського світосприйняття представлено що найменш три позиції розгляду, серед яких виокремлюється так звана домінанта, або прегнантність гешталту. Даний термін вживають на позначення ієрархічного перерозподілу властивості гешталту, що превалює в зазначеній проекції. Векторний зсув центру гешталту свідчить про суттєві зміни в його фігурі, і, як наслідок цього, про зміни у сприйнятті цього гешталту на ментальному рівні. Кожний гештальт є центрованим, і його центр визначається зсувом прегнантності в кожній окремій проекції.

Як відомо, невластиве-пряме мовлення – це тип мовлення, що максимально відповідає нормам усного, розмовного висловлювання, в якому присутнє широке використання знижених елементів, а також наявне порушення орфоепічних та граматичних нормативів, відсутність синтаксичної чіткості. [2, с. 65]. Роман Деніела Кіза «Квіти для Елджернона» написаний у формі передорученої оповіді, невластиве-прямого мовлення як історія від першої особи, від імені головного героя-оповідача Чарлі Гордона. Організація оповіді саме таким чином є найбільш вдалим вибором для зображення та фіксації внутрішнього світу героя, адже читачеві представлені щирі, справжні хвилювання, емоції і почуття головного героя-оповідача крізь призму його власного світосприйняття, а не через посередництво розуміння героя іншими персонажами або з позиції «всезнаючого» автора. Передоручена оповідь дозволяє читачеві пізнавати світ описаної квазіреальності разом з оповідачем, користуючись при цьому перцептивним інвентарем та когнітивним досвідом, що належить обраному автором оповідачеві. Звідси можна стверджувати, що передоручена оповідь – це не лише виклад подій та зображення мовлення в літературному творі від першої особи, але й своєрідний синтез двох основних потоків художнього тексту – авторського та персонажного – у «голосах» наратора-оповідача та інших персонажів твору.

Оповідач Чарлі Гордон спочатку представлений читачам як людина розумово відстала, а саме: хлопець 32 років з особливо низьким IQ: *«I want to be smart. My name is Charlie Gordon I work in Donners bakery where Mr Donner gives me 11 dollars a week and bread or cake if I want. I am 32 years old and next month is my birthday»* (D. Keyes).

Під час розгортання дії ментальний розвиток оповідача внаслідок операції, що підвищує рівень інтелекту, зазнає суттєвих змін, коефіцієнт його інтелекту зростає щодня: *«Miss Kinnian says I'm learning fast. She read some of my progress reports and she looked at me kind of funny. She says I'm a fine person and I'll show them all. I asked her why. She said never mind but I shouldn't feel bad if I find out that everybody isn't nice like I think. She said for a person who God gave so little to you did more than a lot of people with brains»* (D. Keyes).

Однак через деякий час стає зрозуміло, що вчені припустилися помилки й інтелект героя скоро повернеться до попереднього стану. Це стає для Чарлі справжнім потрясінням: *«It may sound like ingratitude, but that is one of the things that I resent here – the attitude that I am a guinea pig. Nemur's constant references to having made me what I am, or that someday there will be others like me who will become real human beings»* (D. Keyes).

Окреслені вище різні інтелектуальні стани героя віддзеркалюються, як зрозуміло з наведених прикладів, на рівні його мовлення. Так, у процесі дослідження відтворено гештальт-проекції мовлення Чарлі відповідно до основних етапів становлення його мовленнєвої особистості: 1) *інтелектуально нерозвинений* та недосвідчений Чарлі; 2) *Чарлі-інтелектуал*; 3) *досвідчений, але інтелектуально нерозвинений* Чарлі. Попри повернення до стану розумового розвитку, близького до свого початкового, Чарлі зберігає досвід, який він отримав за часів піку свого інтелектуального розвитку. Зазначимо, що автор твору Д. Кіз викладав англійську мову в школі для дітей з обмеженими інтелектуальними можливостями і радився щодо відтворення мовлення таких дітей із спеціалістами з лікарні Святого Томаса [12, с. 147].

Згідно з критерієм **структурно-синтаксичної складності** у роботі відтворено три гештальт-проекції мовлення головного героя твору, детерміновані рівнем його інтелектуального розвитку. Гештальт-фігури мовлення головного героя у його структурній проекції побудовано за таким алгоритмом.

Позначивши поле проекції у вигляді кола (100%) з центром у точці М, відкладемо на осях, проведених з точки М, відповідну частотність вживання трьох базових синтаксичних типів речень. Тоді графічно частота використання *простих* речень (вісь Si Se), *складних* речень (вісь Co Se), *ускладнених* речень (вісь Co-d Se) може бути подана у вигляді відповідних відрізків (на рисунку позначено крапками).

Чорний колір використовуємо на позначення параметрів частотності вживання аналізованих мовних конструкцій на початковому, першому етапі становлення Чарлі як мовленнєвої особистості. Темно-сірий – на позначення таких у період піку його інтелектуального розвитку. Світло-сірий колір маркує останній, ретроградний період інтелектуальної стагнації Чарлі.

З'єднавши між собою показники частотності використання кожного з представлених типів речень окремо на кожному етапі особистісного розвитку Чарлі, ми отримуємо узагальнені гештальт-фігури його мовлення у структурно-синтаксичній проекції трьох основних етапів становлення його особистості (рис. 1).

Як наочно показано на рис.1, гештальт-центри в кожній із проекцій зміщено у бік превалювання певного типу речень у мовленні головного героя.

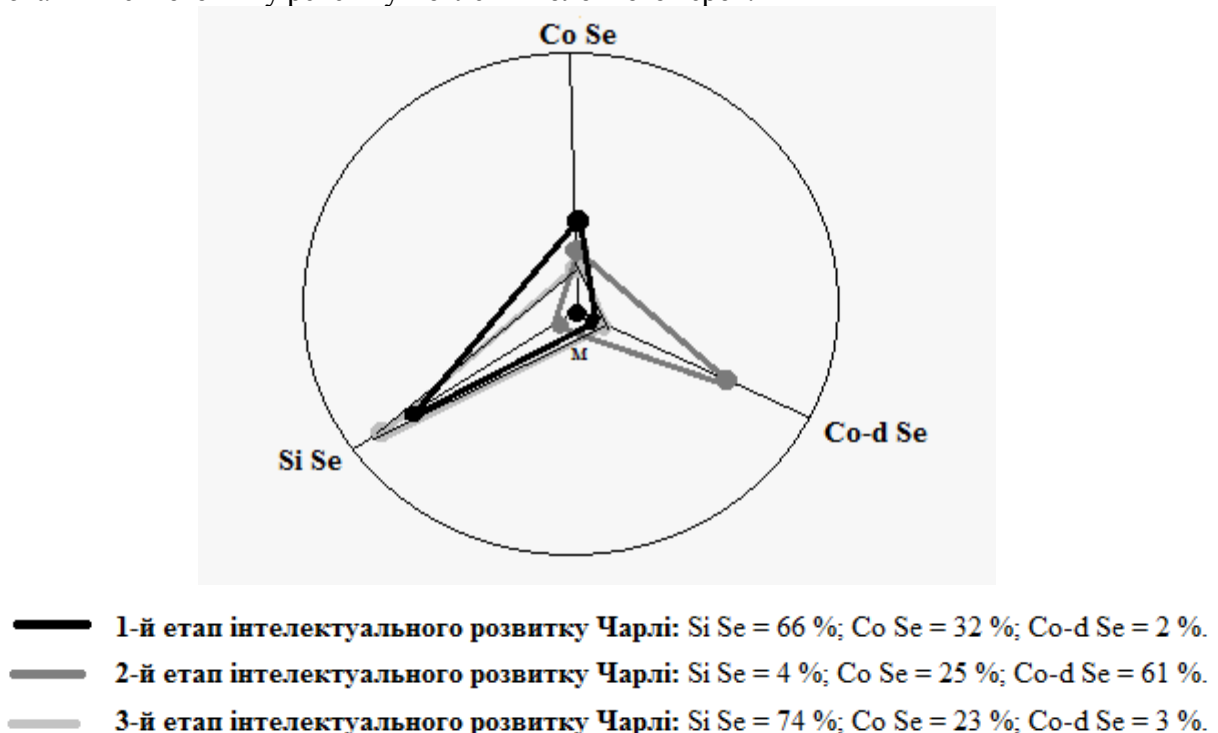

Рис. 1. Структурні гештальт-проекції мовлення Чарлі Гордона на трьох основних етапах його інтелектуального розвитку

Проаналізуємо отримані дані. Отже, на **першому** етапі інтелектуального розвитку особистості головного героя (IQ 68) в гештальт-фігурі його мовлення спостерігаємо зсув центру в бік **простих** речень. Наприклад: *Where I go. I m skared. He wished me luk. The penny I meen. This is sience. I know* (D. Keyes). Відзначимо, що в більшості випадків прості речення непоширені й нееліптичні, що свідчить (разом з наведеною орфографією) не тільки про брак освіти хлопця, але й про примітивність його мисленнєвих операцій. **Складних** речень значно менше, але й вони побудовані за принципами простого поєднання або підпорядкування без зайвих другорядних членів. Наприклад: *I dint know mice were so smart. They found my sister Norma who lives with my mother in Brooklin and she gave permissen for the operashun* (D. Keyes). Кількість **ускладнених** речень зовсім незначна (2%): *Burt took a wite mouse out of the cage and showd him to me. Then he went off in the other deration and startid to run again* (D. Keyes).

На **другому** етапі інтелектуального розвитку особистості головного героя спостерігаємо зовсім іншу картину – гештальт-центр в структурній проекції зсувається до **ускладнених** речень, які стають домінуючим типом на цьому етапі розвитку героя. Наприклад: *The only real things*

are the cages and the mice and the lab equipment here on the fourth floor of the main building. About my perception: everything is sharp and clear. Each sensation heightened and illuminated (D. Keyes). **Складних** речень 35 % від загальної кількості, і вони маніфестують креативність своєї побудови щодо вживання різних модифікаторів. Наприклад: *Algernon lies in his own dirt, unmoving, and the odors are stronger than ever before. He was eager to work, and when I set him down through the trap door in the wire mesh of the maze, he moved swiftly along the pathways to the reward box* (D. Keyes). Кількість **простих** речень на даному етапі зменшується майже в сімнадцять разів: *That's enough. I sense it. This is joy* (D. Keyes).

На **третьому** етапі ми бачимо повернення головного героя до його попереднього стану, що скоординує зсув гештальт-центру фігури в бік структурно **простих** речень на кшталт: *Coordination is too bad. I was on a down escalator now. But I don't know what. But writing is harder* (D. Keyes). **Складні** речення репрезентовано практично в такій самій кількості, як і на попередньому етапі (23 %). Наприклад: *Most of the books are too hard for me, but I don't care. Dr. Strauss came around the day after Alice left, so I guess he told him about me* (D. Keyes). Домінувальний на етапі інтелектуального піку тип **ускладнених** речень стає найменш уживаним: ланцюжки однорідних членів скорочуються, також невелика кількість вторинних структур предикації. Наприклад: *This morning the landlady, Mrs. Mooney, came up with a bowl of hot chicken soup and some chicken. I want you to read me mystery stories now and books about kings and queens from old times* (D. Keyes).

Навіть поверхове порівняння гештальт-проекцій мовлення Чарлі на трьох етапах його інтелектуального розвитку маніфестує відмінності в їхніх фігурах. Гештальт-фігури на першому та третьому етапах подібні, проте неідентичні, що свідчить про вплив накопиченого «ментального досвіду» на загальний рівень інтелекту квазіособистості, що підлягає аналізу. Щодо другого етапу інтелектуального становлення героя, векторний зсув гештальт-центру до ускладнених речень змінює всю гештальт-проекцію, і, як наслідок, весь гештальт мовлення Чарлі взагалі. Чарлі Гордон інтелектуально зростає, його мовлення віддзеркалює ускладнені процеси когніції, які об'єктивуються у мовленні на рівні структурно ускладнених речень, тобто прихованої вторинної структури предикації. Це свідчить про появу в нього здатності поєднувати та піддавати інформаційному обробленню два процеси з навколишньої реальності водночас із додатковим виокремленням їхньої релятивної значимості. Зміни гештальт-центру фігури в мовленні людини виступають тут своєрідним маркером змін інтелектуального стану мовця.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підбиваючи підсумок проведеного дослідження, можна зробити висновок, що інтелект суб'єкта віддзеркалюється не тільки на рівні адекватності сприймання ним / нею інформації і його / її здатності до адаптації в навколишньому середовищі, але й у формі репрезентації й генеруванні мовленнєвих повідомлень. Зроблене в процесі аналізу спостереження дає підґрунтя вважати, що, на відміну від поверхових, глибинні структури мисленнєвої діяльності людини співвідносяться з глибинними структурами організації її мовлення.

Постійне збільшення кількості інформації в сучасному світі і потреба в швидкій її передачі створюють передумови для «синтаксичного згортання», коли при відносно невеликій зміні в лінійній довжині висловлення смислове його навантаження істотно збільшується. Скорочення плану лінгвістичного вираження повідомлення стає можливим завдяки випусценню ситуативно заповнених елементів та / або таких, чия відсутність у реченні не заважає передачі його інформаційної повноти. Саме цими міркуваннями пояснюється поширення ускладнених речень, які, по суті, репрезентують певну структурно-семантичну фузію між головними компонентами складного речення. Так, позбавлене додаткового, повноцінно оформленого підметово-присудкового ядра на рівні первинної структури предикації ускладнене речення цілком реалізує інформативний потенціал складного (як мінімум з двох клауз), кодуючи його в меншому числі мовних символів за принципом максимально близького стягування предикативних елементів із базовою, опорною інформацією (з витісненням або переставленням елементів, що займали позиції між ними) (детальніше про ускладнене речення як особливий структурно-синтаксичний тип речень див. [7]). Зауважимо, що в даному випадку йдеться не просто про одночасну фіксацію у свідомості з подальшим віддзеркаленням у мовленні двох (або більше) елементарних процесів навколишньої дійсності (як це відбувається у випадку із складними реченнями), а про значно

складніші ментальні операції. Так, попри істотну економію мовленнєвих зусиль завдяки скороченню мовного плану повідомлення використання ускладнених конструкцій вимагає від мовця додаткових когнітивних зусиль для – свідомої або підсвідомої – ідентифікації змістово важливих елементів, які підлягатимуть синтаксичній згортці.

Отже, побудова ускладнених речень передбачає подвійне переломлення інформації в людській свідомості. Так, окрім фіксації декількох елементарних процесів водночас, встановлення ієрархічних взаємовідносин між ними і репрезентації результатів проведених мисленнєвих операцій за допомогою мовних символів (як це відбувається у разі генерації складних речень), побудова ускладнених конструкцій вимагає проведення додаткового аналізу елементарного процесу, класифікованого як другорядний або фоновий, з метою виокремлення його ключових компонентів, які семантично і структурно відповідали б усталеним вимогам до синтаксичного згортання в даній мові. Продуктування ускладнених речень можливе лише з переходом на новий рівень абстрагування, де переломленню та рефлексії в дзеркалі людської свідомості піддається тепер не сама навколишня дійсність, а вже відображений її фрагмент, отриманий під час її пізнання, який фактично підлягає повторному аналізу. Зрозуміло, що операції абстрактного мислення представляють собою когнітивну діяльність вищого порядку, і міра їхньої доступності та залучення визначається, перш за все, рівнем інтелектуального розвитку особистості, що підтверджує випадок з Чарлі Гордоном і гештальт-аналіз структурно-синтаксичних проекцій його мовлення на різних етапах інтелектуальної зрілості даної квазіособистості.

Зроблений висновок дає ключ до профайлінгу мовця в аспекті його / її інтелектуального рівня. Використання гештальт-аналізу, в свою чергу, уможливорює встановлення специфічних маркерів лінгво-психологічного профайлінгу особистості за обраними параметрами. Так, гештальт-аналіз мовлення індивіду в його структурній проекції дозволяє з достатнім ступенем вірогідності визначити когнітивний рівень і психотип мовця.

Джерела та література

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Гарская Л. В. Текст как объект интерпретации / Л. В. Гарская. – Воронеж : ВГПУ, 1996. – 265 с.
3. Загальна психологія / Скрипченко О., Долинська Л., Огороднійчук З. та ін. – К. : АПН, 2002. – 464 с.
4. Коваль О. В. Азбуквальность и иконизм. Лингвосемиотика между живописной ощутимостью и языковой дискурсией / О. В. Коваль // Творчество вне традиционных классификаций гуманитарных наук : материалы Международной научной конференции. – М. : ИЯ РАН, 2008. – С. 46–68.
5. Морозова І. Б. Частотність різних типів конструкцій у мовленні персонажів як індикатор їх соціальної і статевовікової приналежності / І. Б. Морозова // Записки із загальної лінгвістики : зб. наук. праць. – Одеса : Астропринт, 2001. – Вип. № 3. – С. 96–101.
6. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.
7. Морозова І. Б. Грамматическая сущность термина «осложненное предложение» в современном английском языке // Вісник Харківського державного університету. – 2011. – С. 166–173.
8. Морозова І. Б. Речевое поведение персонажной личности сквозь призму её социальной принадлежности (на материале современного английского романа) // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія». – Вип. 26. – 2012. – С. 224–229.
9. Петровский А. В. Основы теоретической психологии / А. В. Петровский, М. Г. рошевский. – М. : ИНФРА-М., 1998. – 528 с.
10. Von Ehrenfels Chr. Über Gestaltqualitäten / Chr. von Ehrenfels // Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie. – N 14 (1890). – S. 249–292.
11. Lakoff G. Linguistic gestalts / G. Lakoff // Papers from the 13th Regional Meeting Chicago Linguistic Society. – Chicago. – 1977. – P. 236–287.
12. Leeds K. L. New Literary Genres and their Creators / K. L. Leeds. – Oxford : Ldn University Press, 2010. – 235 p.
13. Философский энциклопедический словарь / [ред.-сост.: Губский Е.Ф. и др.]. – М. : Инфра, 2003. – 576 с.
14. D. Keyes Flowers for Algernon / D. Keyes – NY: Random Books, 1996. – 371 p.

References

1. Benvenist, E. 1974. *Obshchaia lingvistyka*. M.: Prohress.
2. Harskaya, L. V. 1996. *Tekst kak obyekt interpretatsii*. Voronezh: VHPU.
3. Skrypchenko O., et al. 2002. *Zahalna psykholohiia*. K.: APN.
4. Koval, O. V. 2008. "Azbukvalnost" i ikonizm. *Lingvosemiotika mezhdz zhivopisnoi oshchutimosti u yazykovoi diskursiyei*. *Tvorchestvo vne traditsionnykh klassifikatsyi humanitarnykh nauk*, 46–68.
5. Morozova, I. B. "Chastotnist" riznykh tyviv konstruktsey u movlenni personazhiv yak indykator yikh sotsialnoi i statevovikovo prynalezhnosti". *Zapysky iz zahalnoi linhvistyky*, 3: 96–101.
6. Morozova, I. B. 2009. *Paradyhmatychnyi analiz struktury i semantyky elementarnykh komunikatyvnykh odynts u svitli heshtalt-teorii v suchasni anhliskii movi*. Odesa : Drukarskyi dim.
7. Morozova, I. B. 2011 "Grammaticheskaya sushchnost" termina «oslozhnennoye predlozheniye» v sovremennom angliyskom yazyke". *Visnyk Kharkivskoho derzhavnoho universytetu*, 166–173.
8. Morozova, I. B. 2012. "Rechevoye povedeniye personazhnoi lichnosti skvoz prizmu eyo sotsialnoi prinadlezhnosti (na materiale sovremennogo angliyskogo romana)". *Naukovi zapysky. Seriya:Filolohichna*, 26: 224–229.
9. Petrovskiy, A. V., and Yaroshevskiy, M. N. 1998. *Osnovy teoreticheskoi psikhologii*. M.: INFRA-M.
10. von Ehrenfels, Chr. 1890. "Über Gestaltqualitäten". *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*, 14: 249–292.
11. Lakoff, G. 1977. "Linguistic gestalts". *Papers from the 13th Regional Meeting Chicago Linguistic Society*, 236–287.
12. Leeds, K. L. 2010. *New Literary Genres and Their Creators*. – Oxford : Ldn University Press, 2010.
13. *Filosofskiy entsiklopedicheskiz slovar*. 2003. M.: Infra.
14. Keyes, D. 1996. *Flowers for Algernon*. NY: Random Books.

Морозова Ирина. Давайте положим цветы на могилу Элджернона: гештальт-маркеры синтаксического профайлинга личности. Представленная работа посвящена проблеме существования глубинных связей между процессами, протекающими в человеческом сознании, и их объективацией на уровне речи. Работа основывается на концепции о языковом иконизме как свойстве языка и текста вообще и осуществляется с привлечением основных принципов классического гештальт-анализа. Последний был впервые привлечен в лингвистику Дж. Лакоффом, утверждавшим, что гештальт-анализ является эффективным инструментом для лингвистического исследования. При этом многомерный гештальт любого явления понимается нами как манифестирующийся в своих проекциях, которые, вместе с тем, в своей сумме не будут тождественны данному гешталту как ментальному образованию, более полному и всеобъемлющему.

Полученные результаты основаны на тщательном исследовании речевых образцов, взятых из виртуального персонажного диалога, как он представлен во внешнем и внутреннем монологе главного героя и рассказчика в романе Д. Киза «Flowers for Algernon». В процессе работы обобщенный гештальт речи главного героя романа рассматривался на трех уровнях его интеллектуального развития. В данной работе анализу подлежала поверхностная структура высказывания говорящего и установлено изменение гештальт-центра речи Чарли Гордона исключительно в структурно-синтаксических ее проекциях. В соответствии с критерием синтаксического осложнения изучались три основных структурных типа предложений, т.е. простые, сложные и осложненные предложения.

Установлено, что изменения гештальт-центра в проекциях гештальт-фигуры речи личности отражают изменения в речи персонажа в целом. Проведенное исследование позволяет утверждать, что на уровне синтаксиса умственное развитие говорящего манифестируется частотой использования им в речи осложненных предложений. Осложняющие элементы здесь представлены вторичными структурами предикации и, соответственно, представляют собой единицы более высокого уровня абстракции, чем первичное подлежащно-сказуемое ядро. Тенденция к осложненным предложениям свидетельствует об улучшении способностей говорящего оперировать абстрактными понятиями и идеями и об оттачивании им навыков абстрактного мышления. Высокое интеллектуальное развитие позволяет говорящему воспринимать и обрабатывать одновременно несколько элементарных процессов, происходящих в окружающей действительности, а также передавать их в речевом сообщении, используя первичные или вторичные структуры предикации для акцентирования важности данных процессов относительно друг друга. Таким образом, в процессе исследования сделан вывод об осложненных предложениях как синтаксических маркерах профилирования говорящего относительно уровня его интеллектуального развития.

Ключевые слова: гештальт-анализ, синтаксическая структура, осложненное предложение, персонажный диалог, интеллектуальное развитие личности.

Morozova Iryna. Let's put some flowers on Algernon's grave: Syntactic Gestalt-Markers for Speakers' Profiling. The research deals with the problem of inner links existing between the processes taking place in human mentality and their objectivisation on the level of speech. The conception platform for the investigation undertaken consists in the lingual iconism as a phenomenon property of language and text in general and basic principles of classic Gestalt analysis. The latter was introduced into linguistics by G. Lakoff, who claimed it to be an effective instrument for linguistic investigation. We believe the multi-dimensional Gestalt of any phenomenon to reflect in a sum of its functional projections, although representing a unity bigger than their sum.

The obtained results ground on a thorough investigation of speech samples taken from the virtual characters' dialogue as represented in the outer and inner monologue of the main character and narrator of D. Keyes' novel "Flowers for Algernon". In the process of work the general speech Gestalt of the main character of the novel was considered at three stages of his

intellectual development. The present paper looks at the surface structure of the speaker's utterances and analyses the Gestalt-centre shifts only in the structural projections of Charlie Gordon's speech. In accordance with the criterion of syntactic complication, there were studied three basic structural sentence types, i.e. simple, compound & complex and complicated sentences.

We shall argue that the Gestalt-centre shift in the projections of the speech figure reflect changes in the general speech organisation of the character under study. The research undertaken demonstrates that on the level of syntax, the speaker's mental development is manifested in the use frequency of complicated sentences in his / her speech. Complicated elements here are represented by the secondary predication structure(s) and, thus, represent the units of a higher level of abstraction than the primary subject-predicate nuclei. The tendency for employing complicated sentences more frequently testifies to the speaker's growing ability to process abstract notions and ideas and to the rise of his / her abstract thinking skills. High intellectual development allows the speaker to perceive and process several elementary processes, taking place in the surrounding world, at the same time and to render them in his / her message, using primary or secondary predication structures with an aim to foreground the information of more importance. Hence, in the process of analysis, a conclusion has been made about complicated sentences serving as a syntactic marker for profiling the speaker according to the level of their intellectual development.

Key words: Gestalt-analysis, syntactic structure, complicated sentence, characters' dialogue, abstract thinking, speaker's intellectual development.

УДК 811.111'276.6:656.7

Olena Moskalenko

DISCOURSE ANALYSIS OF AVIATION RADIOTELEPHONY: COMMUNICATIVE FUNCTIONS

The article deals with the problem of defining communicative functions of Aviation radiotelephony. Problems with Radio communication have been a significant cause or a contributory factor in many aircraft accidents and serious incidents. The communicative function of an utterance corresponds to the speaker's intention in producing a given message. The author gives the analysis of the language forms and functions. The classification of language functions has been presented, according to which there has been outlined seven different functions of language: instrumental, regulatory, representational, interactional, personal, heuristic, imaginative. The functions of Aviation radiotelephony discourse have been grouped into four categories corresponding to their role in carrying out ATC and piloting tasks. These categories are: triggering actions; sharing information; managing the pilot-controller relationship; managing the dialogue.

Keywords: communication, communicative function, aviation radiotelephony, functional approach, pilot-controller dialogue.

Formulation of a research problem and its significance. The modern flight aviation system operates as a communication process which is constructed, organized, regulated, and realized through human actions. Aviation safety is and will remain the central concern of our era, for all people living all over the world. Unpublished and intra-sector data demonstrate that communication problems have indeed cost lives or provoked major incidents. Comprehensive studies of the role of communication in aviation incidents are limited, but they demonstrate how incident data provide insights to accident causes. Incidents are violations of instructions or legal parameters that may or in fact affect the safety of flight operations. US Federal Aviation Administration (FAA) anonymous Aviation Safety Reporting System (ASRS) reveals over 60% communication problems, in reported cases.

The communicative function of an utterance corresponds to the speaker's intention in producing a given message. For example, his/her intention may be to *request information*, to *thank*, to *deny approval* and so on.

Analysis of the research into this problem. The theoretical underpinning for describing language functions derives from the work of philosophers of language on concepts such as speech acts and illocutionary force, and linguists such as J. L. Austin, M. A. K. Halliday, J. R. Searle. More recently these theoretical categories have been of practical use in discourse analysis by such researchers as M. Coulthard,

E. Roulet, J. Sinclair. Phraseology of radio communication was the object of linguistic research – O. Akimova, D. Gibbon, I. Lushchikhina, T. Malkovska, J. Mell, K. Sassen, M. Solnyshkina, etc.

Historically, insufficient English language proficiency on the part of the flight crew or the controller has contributed to a number of accidents and serious incidents.

The following events include «Language Clarity» as a contributory factor [8]:

On October, 14, 2004, a Bombardier CRJ-200 being operated by Pinnacle Airlines on a non-revenue positioning flight crashed into a residential area in the vicinity of Jefferson City Memorial Airport, Missouri after the flight crew attempted to fly the aircraft beyond its performance limits and a high altitude stall, to which their response was inappropriate, then followed.

On March, 27, 1977, a KLM Boeing 747-200 began its low visibility take-off at Tenerife without requesting or receiving take-off clearance and a collision with a Boeing 747-100 backtracking the same runway subsequently occurred. Both aircraft were destroyed by the impact and consequential fire and 583 people died. The Investigation attributed the crash primarily to the actions and inactions of the KLM Captain, who was the Operator's Chief Flying Instructor. Safety Recommendations made emphasized the importance of standard phraseology in all normal radio communications and avoidance of the phrase «take-off» in ATC Departure Clearances.

On May, 25, 2000 a UK-operated Shorts SD330 waiting for take-off at Paris CDG in normal visibility at night on a taxiway angled in the take-off direction due to its primary function as an exit for opposite direction landings was given a conditional line up clearance by a controller who had erroneously assumed without checking that it was at the runway threshold. After an aircraft which had just landed had passed, the SD330 began to line up unaware that an MD83 had just been cleared in French to take off from the full length and a collision occurred.

On September, 21, 2012, two aircraft came into conflict in Class A airspace whilst under radar control at night and loss of separation was resolved by TCAS RA responses by both aircraft. Investigation found that one of the aircraft had passed a procedurally-documented clearance limit without ATC clearance or intervention and that situational awareness of its crew had been diminished by communications with the conflicting aircraft being conducted in Spanish rather than English. A Safety Recommendation on resolving the «persistent problem» of such language issues was made, noting that a similar recommendation had been made 11 years earlier.

On January, 9, 1998, a Boeing 767-300 operated by United Airlines experienced an electrical systems malfunction subsequently attributed to arcing in a faulty electrical loom. The crew elected to divert to London Heathrow where emergency evacuation was carried out on a taxiway upon landing).

The goal and the specific tasks of the article is to conduct a discourse analysis and to define communicative functions of Aviation radiotelephony discourse.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. Pragmatic conventions of language are sometimes difficult to learn because of the disparity between language forms and functions. While forms are the outward manifestation of language, functions are the realization of those forms. «How much does that cost?» is usually a form functioning as a question, and «He bought a car» functions as a statement. But linguistic forms are not always unambiguous in their function. «I can't find my umbrella», uttered by a frustrated adult who is late for work on a rainy day may be a frantic request for all in the household to join in a search. A child who says «I want some ice cream» is rarely stating a simple fact or observation but requesting ice cream in her own intimate register. A sign on the street that says «one way» functions to guide traffic in only one direction.

Communication may be regarded as a combination of acts, a series of elements with purpose and intent. Communication is not merely an event, something that happens; it is functional, purposive, and designed to bring about some effect-some change, however subtle or unobservable on the environment of hearers and speakers. Communication is a series of communicative acts or speech acts, to use John Austin's term [1], which are used systematically to accomplish particular purposes. Austin stressed the importance of consequences, the perlocutionary force, of linguistic communication. Researchers have since been led to examine communication in terms of the effect that utterances achieve. That effect has implications for both the production and comprehension of an utterance; both modes of performance serve to bring the communicative act to its ultimate purpose.

The functional approach to describing language is one that has its roots in traditions of British linguist J.R. Firth [2] who viewed language as interactive and interpersonal, «a way of behaving and making others behave». Since then the term function has been variously interpreted. Michael Halliday [3], who provided one of the best expositions of language functions, used the term to mean the purposive nature of communication, and outlined seven different functions of language:

1. The *instrumental* function serves to manipulate the environment to cause certain events to happen.
2. The *regulatory* function of language is the control of events. While such control is sometimes difficult to distinguish from the instrumental function, regulatory functions of language are not so much the «unleashing» of certain power as the maintenance of control.
3. The *representational* function is the use of language to make statements, convey facts and knowledge, explain, or report—that is, to «represent» reality as one sees it.
4. The *interactional* function of language serves to ensure social maintenance. «Phatic communion», Malinowski's term referring to the communicative contact between and among human beings that simply allows them to establish social contact and to keep channels of communication open, is part of the interactional function of language. Successful interactional communication requires knowledge of slang, jargon, jokes, folklore, cultural mores, politeness and formality expectations, and other keys to social exchange.
5. The *personal* function allows a speaker to express feelings, emotions, personality, «gut-level» recreations. A person's individuality is usually characterized by his or her use of the personal function of communication. In the personal nature of language, cognition, affect and culture all interact in ways that have not yet been explored.
6. The *heuristic* function involves language used to acquire knowledge, to learn about the environment. Heuristic function is often conveyed in the form of questions that will lead to answers.
7. The *imaginative* function serves to create imaginary systems or ideas. Telling fairy tales, joking, or writing a novel are all uses of the imaginative function.

These seven different functions of language are neither discrete nor mutually exclusive. A single sentence or conversation might incorporate many different functions simultaneously.

Yet it is the understanding of how to use linguistic forms to achieve these functions of language that comprises the crux of second language learning. A learner might acquire correct word order, syntax, and lexical items but not understand how to achieve a desired and intended function through careful selection of words, structure, intonation, nonverbal signals, and astute perception of the context of a particular stretch of discourse. Halliday's seven functions of language tend to mask the almost infinite variety and complexity of functions that we accomplish through language. Van Ek and Alexander's [7] taxonomy lists almost 70 different functions to be taught in English curricula. Some of these functions are listed below:

- Greeting, parting, inviting, accepting.
- Complimenting, congratulating, flattering, seducing, charming, bragging.
- Interrupting.
- Requesting.
- Evading, lying, shifting blame, changing the subject.
- Criticizing, reprimanding, ridiculing, insulting, threatening, warning.
- Complaining.
- Accusing, denying.
- Agreeing, disagreeing, arguing.
- Persuading, insisting, suggesting, reminding, asserting, advising.
- Reporting, evaluating, commenting.
- Commanding, ordering, demanding.
- Questioning, probing.
- Sympathizing.
- Apologizing, making excuses.

All of these fall into one or more of Halliday's seven functions, and all of them are common everyday acts whose performance requires knowledge of language.

Since intentions are inherently linked to the activities that are being undertaken by the speakers, it is evident that those tasks which are peculiar to the jobs of pilot and controller will give rise to a limited range of communicative functions occurring with a high degree of frequency.

J. Melll and C. Godmet [4] suggest the dominant functions in pilot-controller dialogue. The functions have been grouped into four categories corresponding to their role in carrying out ATC and piloting tasks. These categories are:

1. Triggering actions.
2. Sharing information.
3. Managing the pilot-controller relationship.
4. Managing the dialogue.

The «triggering actions» category is the core function of pilot-controller communications. Supporting the core is the «sharing information» category in the sense that appropriate actions can only be triggered when the pilot and controller are in possession of sufficient shared information about the current situation. The two last categories play a subordinate mediating role with regard to the first two. An examination of the functions listed under these headings will give an idea

The individual functions in each broad category are labelled in the checklist without making reference to specific ATC/piloting topics such as *clearances to take off*, *flight plan changes* or *radar identification*. All of these functions and their associated language forms can be usefully learned and practised by referring to general topics in the context of everyday communication.

The first category 'triggering actions' is realized through orders, requests and offers to act, advice, permissions and undertakings. For example, the orders may take the following forms:

- 1) affirmative sentences: *Skyfly 053, cleared ILS approach, runway 09.*
- 2) imperative sentences: *Critter 592, turn left heading three-three-zero.*

The example of advice: *Traffic avoided thunderstorm to the north.*

The requests can be from the pilot (*Request any known conflicting traffic*) and from the air traffic controller (*Report passing flight level 150*). The peculiar feature of these requests is the usage of different words *request* for a pilot and *report* for an air traffic controller.

The second category 'sharing information' contains the following communicative functions: information concerning present facts, information concerning the future, information concerning immediate/recent past events, information concerning the past, necessity, feasibility/capacity. All these can be addressed both to the pilot and the air traffic controller. For example,

1. Air Traffic Controller (ATC): *Skyfly 102, roger, your expected approach time 35 due traffic.*
2. ATC: *Are you able to lose 10 minutes on route?*

Aircraft (ACFT): Negative, only 7 minutes.

The important part of the radiotelephony communication is managing the pilot-controller relationship that comprises such communicative functions according to the research of J. Melll and C. Godmet [4]: greet/take leave; thank; respond to greeting/leave-taking; respond to thanks; complain; express dissatisfaction; reprimand; apologise; express satisfaction; express concern/apprehension; reassure; encourage.

The last category of communicative functions «managing the dialogue» comprises the following: self-correct; paraphrase; - close an exchange; - request response; check understanding; check certainty; correct a misunderstanding; read back; acknowledge; declare non-understanding; request repetition; request confirmation; request clarification; give confirmation; give disconfirmation; give clarification; relay an order; relay a request to act; relay a request for permission.

Contextual factors may result in certain functions being more or less «marked» for different attitudes such as *politeness*, *insistence* and so on. These markers, which may be lexical («please») or grammatical («Could you possibly give me...?»), need to be learned and practiced as well as the language structures for the basic functions. Many communicative functions are paired with one another. That is to say that a given function (e. g. *request permission*) is commonly adjacent to another given function (e. g. *give permission*) in the context of an exchange.

Conclusions and prospects for further research. The air traffic phraseology is highly context-dependent and is therefore difficult to decipher for anyone non interested in the field of aviation. It also uses a specific exchange structure, which is crucial for maintaining smooth communication in a busy

airspace. In the interest of safety, indirectness and expressions of politeness are used only on rare occasions, although there is some general familiarity between the pilots and controllers.

The primary purpose of defining the communicative functions is to enable language course planners and teachers to formulate linguistically appropriate objectives for training and testing. While no claim is made for the checklist to be exhaustive, its coverage has been cross-checked against the published results of a number of linguistic or human factors studies of pilot-controller communications. Further research can be conducted relative to the particular levels of discourse analysis, namely: phonetic and phonological, lexical, grammatical, pragmatic.

Bibliography

1. Austin J. L. How to do things with words / J. L. Austin. – Oxford University Press, 1962. – 174 p.
2. Firth J. R. Papers in Linguistics 1934-1951 / J. R. Firth. – London : Oxford University Press, 1957. – 234 p.
3. Halliday M. A. K. Language structure and language function / M. A. K. Halliday // *New Horizons in Linguistics*, ed. J Lyons. – Penguin, 1970. – P.140–165.
4. Mell J. Aeronautical Radiotelephony Communicative Functions / J. Mell, C. Godmet // *Direction de la Navigation Aerienn. DNA8 (F)*. – 40 p.
5. Searle J. R. A classification of illocutionary acts / J. R. Searle // *Language in Society*. – Vol. 5. – 1976. – P. 1–23.
6. Sinclair J. Towards an Analysis of Discourse / J. Sinclair, M. Coulthard. – Oxford University Press, 1975. – 168 p.
7. Van J. A. Threshold Level English (Council of Europe Modern Languages Project) / J. A. Van, L. G. Alexander. – 1980. – 253 p.
8. SKYbrary. Radio Telephony Communications. 2018. <http://www.skybrary.aero>.

References

1. Austin, J. L. 1962. *How to do things with words*. London: Oxford University Press.
2. Firth, J. R. 1957. *Papers in Linguistics 1934-1951*. London: Oxford University Press.
3. Halliday, M. A. K. 1970. "Language structure and language function". *New Horizons in Linguistics*, edited by J. Lyons Penguin, 140–165.
4. Mell, J., and Godmet, C. "Aeronautical Radiotelephony Communicative Functions". *Direction de la Navigation Aerienn. DNA8 (F)*.
5. Searle, J. R. 1976. "A classification of illocutionary acts". *Language in Society*, 5(1): 1–23.
6. Sinclair, J., and Coulthard, M. 1975. *Towards an Analysis of Discourse*. London: Oxford University Press.
7. Van, J. A., and Alexander, L. G. 1980. *Threshold Level English (Council of Europe Modern Languages Project)*.
8. SKYbrary. Radio Telephony Communications. 2018. <http://www.skybrary.aero>.

Москаленко Олена. Аналіз дискурсу авіаційної радіотелефонії: комунікативні функції. У статті розглядається проблема визначення комунікативних функцій дискурсу авіаційного радіотелефонного зв'язку. Автор обґрунтовує важливість вивчення людського чинника при розв'язанні завдань, пов'язаних із підвищенням рівня безпеки польотів і ефективністю використання авіаційної техніки в цивільній авіації в контексті ведення радіотелефонного зв'язку між пілотом і диспетчером. Стандартна фразеологія у поєднанні з авіаційною англійською мовою є робочим мовним кодом. Незважаючи на удосконалення літаків і зв'язку, все ще існує потреба в міжособистісному спілкуванні під час щоденних рейсів. Безпека польотів є ключовим поняттям в авіації. У статті проаналізовані вимоги ICAO стосовно рівнів володіння англійською мовою на міжнародних повітряних трасах. У статті автор підкреслює важливість ролі четвертого рівня ICAO з англійської мови в процесі ведення радіообміну між авіаційними фахівцями. Визначені особливості стандартної фразеології радіообміну пілотів і диспетчерів при здійсненні професійної діяльності. В ході теоретичного аналізу статистичних даних аварійних і особливих ситуацій, які сталися в результаті порушення стандартної фразеології радіообміну, автор приходить до висновку про те, що результат від практичного застосування знань з професійного авіаційного дискурсу пов'язаний із безпекою польотів на міжнародних повітряних трасах. Уточнення або прохання роз'яснити вказівку є інтерактивним інструментом розв'язання проблем у повітрі, що дозволяє учасникам радіообміну розуміти один одного. Комунікативна функція висловлювання відповідає наміру повідомлення під час радіообміну. Автор виконує аналіз мовних форм і комунікативних функцій дискурсу авіаційного радіотелефонного зв'язку. Представлено класифікацію функцій, відповідно до якої виділяється сім функцій мови: інструментальна, регульовальна, функція взаємодії, представницька, особиста, евристична, уявна. Функції дискурсу авіаційної радіотелефонії були згруповані в чотири категорії відповідно до їх ролі в здійсненні управління повітряним рухом і пілотування. Ці категорії є такими: запуск дії, обмін інформацією; управління стосунками між пілотом і диспетчером; управління діалогом.

Ключові слова: спілкування, комунікативна функція, дискурс авіаційної радіотелефонії, функціональний підхід, діалог між пілотом і диспетчером.

Москаленко Елена. Анализ дискурса авиационной радиотелефонии: коммуникативные функции. В статье рассматривается проблема определения коммуникативных функций дискурса авиационной радиотелефонной связи. Автор обосновывает важность глубокого изучения человеческого фактора при решении задач повышения уровня безопасности полетов и эффективности использования авиационной техники в гражданской авиации в

контексте ведення радіотелефонної зв'язи між пілотом і диспетчером. Стандартна фразеологія в поєднанні з авіаційним англійським мовою представляє собою робочий мовний код. Незважаючи на удосконалення літаків і зв'язі, все ще існує потреба в міжособистісному спілкуванні в часі щоденних рейсів. Безпека польотів є ключовим поняттям в авіації. В статті проаналізовані вимоги ІКАО стосовно рівня володіння англійським мовою на міжнародних повітряних трасах. В статті автор підкреслює важливість ролі четвертого рівня ІКАО по англійському мові в процесі виконання професійної діяльності авіаційних спеціалістів. Визначені особливості стандартної фразеології радіозв'язу пілотів і диспетчерів при виконанні професійної діяльності. В процесі теоретичного аналізу статистичних даних аварійних і особливих ситуацій, які відбулися в результаті порушення радіозв'язу, автор приходять до висновку про те, що результат від практичного застосування знань по професійному авіаційному дискурсу пов'язаний з безпекою польотів на міжнародних повітряних трасах. Питання по приводу уточнення або прохання роз'яснити є інтерактивним інструментом негайного вирішення проблем, дозволяючого учасникам швидко відновити розуміння. Комунікативна функція висловлювання відповідає наміренню говорячого в часі продукування даного повідомлення. Автор робить аналіз мовних форм і комунікативних функцій дискурсу авіаційної радіотелефонної зв'язі. Представлено класифікація функцій мови, згідно якої виділяється сім різних функцій: інструментальна, регулююча, взаємодія, представницька, особиста, евристична; уявляема. Функції дискурсу авіаційної радіотелефонії були групувані в чотири категорії, що відповідають їх ролям в здійсненні УВД і пілотування. Ці категорії: запуск дії; обмін інформацією; управління відносинами між пілотом і диспетчером; управління діалогом.

Ключові слова: спілкування, комунікативна функція, дискурс авіаційної радіотелефонії, функціональний підхід, діалог між пілотом і диспетчером.

УДК 378.881

Тетяна Ніфака

ПАРАДИГМИ НАВЧАННЯ В МЕТОДИЦІ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

В статті проаналізовано та систематизовано парадигму навчання за критерієм 'відносини викладача та студентів'. Уточнюється поняття 'парадигма', встановлюється її структура. Розглядаються можливості використання парадигм навчання в методиці викладання іноземних мов. Визначаються моделі оволодіння іноземною мовою (контрактивна, ідентичності, міжмовна) за ознаками: наукова база, система навчальних дій, діяльність викладача та діяльність студентів; обґрунтовується доцільність їх реалізації на конкретних етапах навчання студентів для досягнення чітко поставлених цілей. Встановлюється взаємодія парадигм навчання з моделями оволодіння іноземною мовою для вдосконалення процесу викладання та навчання. Наголошується на тому, що успішна організація та проведення навчального процесу неможливі без урахування стилів викладання та навчання, інтеграція яких, без сумніву, впливає на успішність формування та вдосконалення комунікативної компетентності студентів, на розвиток їх когнітивних здібностей, творчості та самовдосконалення.

Ключові слова: парадигма навчання, модель навчання, комунікативна компетентність, стиль навчання, стиль викладання, інтеграція.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасній освіті існує значна кількість моделей навчання, кожна з яких відповідає певній педагогічній парадигмі. Вчені намагаються систематизувати ці моделі та створити їх парадигмальну типологію. Розгляд уже існуючих парадигм дає можливість вдосконалити навчальний процес шляхом копіювання найбільш потрібних для навчання компонентів та розробити нові.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз наукових джерел дає можливість стверджувати наявність парадигмального підходу в педагогіці. Дане питання викликає зацікавленість у зарубіжних та вітчизняних науковців, що реалізується в описі відповідних парадигм: авторитарно-імперативної та гуманної (Ш. А. Амонашвілі), особистісно-орієнтованої, когнітивної (Е. М. Ямбург), науково-технократичної та гуманітарної (І. А. Колесникова), технократичної, езотеричної, гуманістичної, природничо-наукової (О. Г. Прикот) тощо.

Термін 'парадигма' (з грецької *paradigma* – зразок, приклад) визначає певну наукову теорію, що реалізується в системі понять та окреслює найбільш суттєві ознаки дійсності. Томас Кун дає

таку дефініцію слова 'парадигма'. Це визнані більшістю людей досягнення, що протягом певного часу дають науковій спільноті модель визначення проблем та їх розв'язання [6]. На думку науковця, це те, що об'єднує членів наукової спільноти; або це наукова спільнота людей, що визнає певну парадигму. Отже, парадигма визначає коло проблем та методи їх розв'язання в певній галузі науки та науковій школі. Структуру парадигми, за Т. Куном, складають: 1) цілі, настанови, цінності; 2) проблеми та методи їх розв'язання; 3) набори передумов; 4) дисциплінарна матриця. Ще одна дефініція 'парадигми' це спеціальна модель окреслення проблем та їх розв'язання впродовж певного часового періоду. Саме в цьому значенні термін 'парадигма' вживається в педагогіці для визначення концептуальних моделей навчання.

Мета та завдання статті. Мета роботи полягає у створенні умов для успішного формування іншомовних мовленнєвих компетентностей студентів. Завдання статті реалізуються через аналіз, добір та систематизацію існуючих парадигм навчання (критерій діяльність викладача та студентів, відносини між ними), можливостей їх інтегрованого застосування з моделями оволодіння іноземними мовами і врахуванням раціональної взаємодії стилів викладання та навчання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Відбір та аналіз парадигм навчання продиктований завданнями даного дослідження і підтримується гіпотезою, що саме творча, партнерська співпраця викладача та студентів гарантує успіх навчання. Отже, розглянемо відібрані парадигми докладніше.

Авторитарно-імперативна парадигма. На думку А. Ш. Амонашвілі, вона концентрується на необхідності постійного контролю, перевірки, обмеження активності та творчості студента [1]. Завдання такого навчання полягає в підпорядкуванні реального життя студента/учня навчанню. Відносини між викладачем та студентами мають авторитарно-імперативний характер, а саме: вимога, строгість з одного боку та слухняність, підкорення – з іншого. Головним для такого викладача виступає мета навчання, а не той, хто навчається. Для її досягнення ігноруються індивідуальні особливості студентів.

Гуманна парадигма базується на взаєморозумінні, взаємодії співробітництві викладача/вчителя та студентів/учнів [1]. Метою даної моделі є рівноправна участь студентів/учнів, які виступають співучасниками, творцями своєї освіти, виявляють індивідуальність та розвивають свою особистість. Вона реалізується у свободі вибору та бажанні вдосконалення.

Парадигма когнітивної освіти ґрунтується на інтелектуальному (когнітивному) розвитку студента. Ця модель, згідно з Е. Л. Ямбургом передбачає використання навчальних програм, що забезпечують розподіл студентів за рівнями здібностей, та їх поглиблене вивчення за допомогою викладача, що дозволяє розвивати творчість, а також сприяти тим студентам/учням, які потребують інклюзивної освіти [8].

Парадигма особистісної освіти фокусує увагу на емоційному та вольовому розвитку студента [8]. Ця парадигма розглядає його як особистість, що має самостійно або разом з викладачем визначити найрезультативніший шлях до освіти. Роль викладача вимагає уважного спостереження за розвитком студентів/учнів, врахування їх індивідуальних інтересів, проблем, визначення цілей, методів, прийомів та засобів навчання.

Науково-технократична парадигма освіти бере за основу існування активної істини, що спирається на історично доведених, науково обґрунтованих і практично апробованих знаннях [5]. Але ці знання обмежені рамками наукового-технічного прогресу і тому з часом втрачають актуальність. Головною професійною діяльністю викладача виступають точні знання та чіткі правила їх передачі. Викладач оцінює результати навчання в системі бінарних опозицій «знає – не знає» та орієнтується на норми, стандарти, з якими порівнює рівень фахової підготовки студентів. Він є носієм знань і взаємодіє зі студентами через повідомлення. Слід зазначити, що досягнення результату часто веде до нехтування психологічними, фізіологічними, а також моральними параметрами.

Гуманітарна/гуманістична парадигма освіти визначає педагогічною цінністю конкретну людину, її внутрішній простір, індивідуальне сприйняття та пізнання [5; 7]. Такий процес навчання діалогічний та імпровізований. Оцінювання його результатів здійснюється через

взаємозбагачення. Суб'єктно-суб'єктний характер навчання передбачає залучення студентів/учнів до пошуку істини.

Парадигма авторитету переслідує вимогу сліпого підкорення [3]. Авторитет визначається як вплив, що здійснює особа/особи і який ґрунтується на знаннях та життєвому досвіді і виражається в здатності носіїв авторитету керувати думками та діями інших людей. Викладач визначає поведінку та дії учнів. Справжній авторитет виявляється через інформованість та компетентність, референтність та взаємність. Учні сприймають викладача як знаючу людину, що здатна допомогти під час розв'язання завдань та проблем (інформованість та компетентність). Думка такого викладача є значущою для студентів (референтність). Він довіряє своїм студентам та поважає їх (взаємність). Структура авторитету викладача, за І. І. Адріаді, включає такі складові: професійна (ерудиція, майстерність, технологічна різноманітність), особистісна (ціннісна характерологічна, культурологічна), соціальна (соціальна значущість, соціальний престиж професії, соціальні стереотипи), рольова (посада, права та обов'язки) [2]. Ця парадигма стверджує, що людина має бути успішною, а для цього вона повинна засвоїти певні норми поведінки та засоби діяльності, створені попередніми поколіннями і реалізуються в сучасному суспільстві. Викладач знає, яким має бути той, хто навчається та в якому напрямку він має розвиватися. Це положення визначає авторитет викладача як ведучого учасника навчального процесу. Авторитет викладача має прийматися студентами на особистісному рівні. Це має бути влада авторитету, а не навпаки.

Парадигма маніпуляції дозволяє зберегти керівну роль викладача, але зробити її непомітною для студентів [2]. Сутність маніпуляції дозволяє викладачеві реалізувати свою мету шляхом підвищення мотивації при небажанні студентів робити це. Маніпуляція враховує особливості студента, його потреби, здібності, інтереси, характер, життєвий досвід тощо. У студента створюється ілюзія власної свободи щодо прийняття рішення. Успішність маніпуляції залежить від психологічних механізмів, що дозволяють забезпечити реальні результати, а саме: змусити студента думати та поводитися так, як цього вимагає викладач. Ці механізми мають бути непомітними для студента. Розрізняють такі способи маніпуляції свідомістю: програмування та підштовхування.

Парадигма підтримки створює умови для самореалізації студента до здійснення своїх цілей, допомоги у розв'язанні власних проблем [2]. Головне завдання, яке реалізує викладач, – встановлення продуктивної комунікації з студентами, що ґрунтується на взаємоповазі, довірі та зацікавленості. Наступне завдання полягає в пізнанні студента, його здібностей, мотивів, проблем, що його турбують. Це дає можливість студентові реалізувати свої інтереси та сприяти усвідомленню своїх проблем, розумінню їх причин та визначати шляхи усунення цих проблем. Викладач та студенти – рівноправні суб'єкти навчального процесу.

Реальний навчальний процес поліпарадигмальний. І доцільна компіляція потрібних компонентів зазначених вище парадигм залежно від етапів навчання, мети та завдань, з урахуванням специфіки навчального предмета із забезпеченням результативності навчання. Спробуємо довести це на прикладі вивчення іноземних мов.

Методика викладання іноземних мов визначає такі узагальнені моделі навчання: контрастивна, ідентичності та міжмовна [4]. Перша модель ґрунтується на взаємодії рідної та іноземної мов; друга спирається на вроджені здібності людини до вивчення мови та досвіду в ній; третя модель пов'язана з психолінгвістичними механізмами, котрі забезпечують процес оволодіння мовою. Науковці визначають чотири критерії, що є спільний для вказаних моделей, а саме: наукова база, системи навчальних дій, діяльність викладача та діяльність студента.

Контрастивна модель. Її наукову базу складають контрастивна лінгвістика, що передбачає аналіз двох лінгвістичних систем рідної та іноземної мов, метою якого є виявлення спільного та відмінного, що в свою чергу визначає процеси перенесення та інтерференції; та біхейвіористська теорія навчання, яка розглядає мовленнєву діяльність «як input-output» поведінку. Система навчальних дій представлена пред'явленням та тренуванням мовного матеріалу, що відбувається у мовленнєвих зразках. Їх багаторазове повторення з варіюванням веде до повної автоматизації; з тією метою використовуються спеціально підібрані комплекси вправ. Характерною ознакою процесу навчання виступає одномовність. Методична типологія мовних явищ дозволяє

прогнозувати труднощі, запобігати їм та усувати їх. Активна роль викладача реалізується через таку діяльність: він подає зразок, виправляє помилки, запобігає запам'ятовуванню неправильних варіантів; використовує імітаційні вправи. Причиною помилок виступають інтерференції та недостатнє заучування студента. Діяльність студента полягає у відтворенні змісту навчання. Рівень підготовки студента визначається вміннями використовувати мову (домінанта мовної правильності).

Вказана організація навчального процесу ґрунтується на парадигмі авторитету, маніпуляції, науково-технократичній парадигмі. Хоча на початкових етапах таке оволодіння мовою є цілком можливим за умови, що авторитет викладача приймається студентами, а маніпуляція є абсолютно непомітною і дозволяє реалізувати цілі навчання. Але ігнорування комунікативною складовою змісту навчання негативно впливає на формування комунікативної компетентності, що становить мету навчання і, на нашу думку, може бути лише тимчасовим.

Модель ідентичності. Структурна лінгвістика, теорія Н. Хомського, що постулює універсальність когнітивних закономірностей оволодіння мовою (універсальної граматики), наявність у психіці латентних (постійних, загальних) структур (механізмів) оволодіння мовою; когнітивна психологія, психолінгвістика, що розглядають процес оволодіння мовою як активний, творчий, когнітивний становлять її наукову базу. Навчальні дії під час оволодіння мовою спираються на вроджені універсальні механізми. Таким чином, навчання іноземних мов відбувається так само, як і оволодіння рідною мовою, послідовність вивчення мовних явищ та правил іноземної мови збігається з природним оволодінням рідною мовою. Комплекси вправ відображають природний процес; навчання починається з нескладного мовного матеріалу у звичайних ситуаціях спілкування. Основна мета – висловлювати думки у простій формі. Рідна мова з процесу навчання не виключається. Вона не впливає на помилки, оскільки вони є наслідком внутрішніх особливостей мови, яку вивчають. Основна діяльність викладача полягає у зменшенні кількості помилок шляхом спрощення лінгвістичного матеріалу: викладач пропонує студенту спрощений варіант конструкції замість складної. Діяльність студентів передбачає вивчення іноземної мови на рівні рідної. Таке завдання є складним для реалізації, і це породжує невпевненість у тих, хто вивчає іноземну мову.

Отже, модель ідентичності є відображенням когнітивної парадигми, парадигм авторитету, маніпуляції, підтримки. Позитивним при такому навчанні є знання викладачем закономірностей оволодіння мовою, їх врахування та врахування когнітивних процесів студентів під час навчання; справжній авторитет викладача; підтримувальна непомітна маніпуляція та організація комунікативної діяльності. Проте часткове спрощення змісту навчання є допустимим лише при врахуванні етапу та мети навчання.

Міжмовна гіпотеза. Наукова база її визначається когнітивною лінгвістикою, когнітивною психологією, що розглядають процес оволодіння мовою як когнітивний, під час якого студент утворює свою власну самостійну систему, що має ознаки рідної мови та іноземної, що вивчається, так званий 'змішаний код'. Система навчальних дій спрямована на керування процесом навчання, осмислення студентом власних стратегій оволодіння мовою та стратегій спілкування іноземною мовою. Зміст навчання та його організація стимулюють до вільного, креативного прояву мовленнєвої активності. Оскільки помилки свідчать про творчість під час спілкування, то ставлення до них толерантне. Діяльність викладача полягає у створенні ситуацій, у використанні особистісно орієнтованої технології навчання, а також технології виправлення помилок. Діяльність студента визначається розумінням, що основним критерієм володіння мовою виступає не мовна коректність, а вміння спілкуватися.

Вказана модель для своєї реалізації залучає когнітивну, гуманітарну, особистісну та гуманну парадигми, а також парадигму підтримки. Отже, викладач та студенти є партнерами, активними суб'єктами навчального процесу, організація якого вимагає врахування індивідуальних особливостей тих, хто навчається, їх цілей та стилів навчання. Такий процес навчання визначається як активний, творчий, когнітивний, спрямований на особистість студентів, формування та розвиток їх комунікативних компетентностей. Ця модель навчання визначається як найдоцільніша, і її успішна реалізація залежить від стилів викладання та навчання.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити різноманітні типології стилів навчання. Проте стилі викладання, що ґрунтуються на особистих якостях викладача, впливають на вибір прийомів, методів та засобів навчання, а отже, встановлюють особливості організації та проведення процесу навчання. У результаті вплив стилю викладання на ефективність навчання студентів може бути різним: 1) сприяти формуванню та розвитку комунікативної компетентності та 2) гальмувати її розвиток. Таким чином, взаємозалежність стилів викладання та навчання є необхідною умовою вдосконалення навчального процесу.

Стиль викладання розуміємо як особистісну модель, що включає потреби, сподівання/вірування та поведінку і яку викладач реалізує під час проведення заняття. Ф. Греша пропонує такі моделі стилів викладання (СВ): 1) 'експерт' (Expert), що передає інформацію; 2) 'формальний авторитет' (Formal Authority) встановлює стандарти та визначає шляхи їх реалізації; 3) 'особиста модель' (Personal Model), навчає за допомогою ілюстративного матеріалу та чітких прикладів; 4) 'фасилітатор' (Facilitator) спрямовує та підтримує, використовуючи запитання, дослідження ідей, пропонує альтернативні рішення; 5) 'делегатор' (Delegator) розвиває студентські здібності самостійної й індивідуальної роботи. Але, як справедливо вказує автор, жодна з вказаних вище моделей не функціонує сама. Ретельно проведене дослідження дозволило йому окреслити чотири кластери/групи (clusters) найтипівіших викладацьких стилів: 1) перша група включає 'експерта' та 'формального авторитета'; 2) друга група складається з 'особистої моделі', 'експерта' та 'формального авторитета'; 3) третя група створена з 'фасилітатора', 'особистої моделі' та 'експерта'; 4) четверта група представлена 'делегатором', 'фасилітатором' та 'експертом' [9].

Щодо студентських стилів навчання (СН) то їх класифікація зумовлена умовами/needs, в яких студенти навчаються. Згідно з цим критерієм визначають такі стилі навчання: 1) 'змагальний' (Competitive), що змагається з іншими студентами; 2) 'колаборист' (Collaborative) ділиться із студентами своїми ідеями та талантами; 3) 'той, що ухиляється' (Avoidant) не виявляє зацікавленості; 4) 'учасник' (Participant) охоче бере участь у діяльності на заняттях; 5) 'залежний' (Dependent) потребує моделі/зразка для виконання завдань та підтримки; 6) 'незалежний' (Independent) надає перевагу навчанню наодинці. Навчальний стиль студента також не обмежується одним. Він складається з декількох найтипівіших. Серед них слід звернути увагу на такі: 1) група, що включає 'залежний', 'учасник' та 'змагальний' стилі; 2) група, складовими якої є 'колаборист', 'учасник' та 'незалежний' [9].

Беззаперечним є положення про те, що стилі викладання, навчання та методика проведення занять взаємозалежні. Успішна реалізація завдань навчання досягається такою інтеграцією стилів:

1) СВ: експерт/формальний авторитет – СН: залежний/учасник /змагальний; роль викладача – авторитарна, відносини між викладачем та студентами – суб'єктно-об'єктні; прийоми: lectures, mini-lectures, teacher-centered questionings/discussions;

2) СВ: особиста модель/експерт/ формальний авторитет – СН: учасник / залежний/ змагальний; роль викладача – модель для наслідування, організатор навчального процесу, тренер; відносини між викладачем та студентами – суб'єктно-об'єктні; прийоми: role modeling by illustration, discussing alternative approaches, coaching and guiding students;

3) СВ: фасилітатор/особиста модель/ експерт – СН: колаборист/учасник /незалежний; роль викладача – консультант, експерт; відносини між викладачем та студентами – суб'єктно-суб'єктні; прийоми: case study, critical thinking discussion, projects, problem based learning, role plays, roundtable discussion;

4) СВ: делегатор/фасилітатор/експерт – СН: незалежний/колаборист / учасник; роль викладача – консультант, експерт; відносини між викладачем та студентами – суб'єктно-суб'єктні; прийоми: class symposium, debates, jigsaw groups, panel discussion, small group activities.

Вказані групи не є постійними. Завдання викладача – знати свій стиль викладання, визначити стилі навчання своїх студентів, цілі, які вони планують досягти, і якщо виникає потреба, адаптувати свій стиль до вимог студентів, застосовуючи методичні прийоми, типові для іншої групи.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проведений комплексний аналіз парадигм навчання, моделей оволодіння іноземною мовою, стилів викладання та навчання дозволяє стверджувати, що свідоме, інтегроване їх застосування в навчальному процесі дозволяє

викладачеві забезпечити партнерську співпрацю зі студентами, яка сприяє свідомій реалізації мети навчання та творчому розвитку особистості студента. Подальше дослідження передбачає розроблення комплексу завдань з метою розв'язання конкретно поставлених цілей навчання.

Джерела та література

1. Амонашвили Ш. А. Размышление о гуманной педагогике / Ш. А. Амонашвили. – М. : Издат. дом Шалвы Амонашвили, 1995. – 496 с.
2. Адриаді І. П. Основи педагогічного мистецтва / І. П. Адриаді. – М. : НИЦ ИНФА-М, 2016. – 200 с.
3. Газман О. С. Некласическе воспитание: От авторитарной педагогике к педагогике свободы / О. С. Газман. – М. : МИРОС, 2002. – 296 с.
4. Гальскова Н. Д. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: учеб. пособие для студ. / Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез. – М. : Издат. центр «Академия», 2015. – 368 с.
5. Колесникова И. А. Педагогическая реальность в зеркале междисциплинарной рефлексии / И. А. Колесникова. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. гос. ун-та, 1999. – 242 с.
6. Кун Томас. Структура научных революций / Томас Кун. – К. : Port-Royal, 2001. – 228 с.
7. Прикот О. Г. Лекции по философии педагогике / О. Г. Прикот. – СПб. : TVPincorporated, 1998. – 163 с.
8. Ямбург Е. А. Школа для всех. Адаптивная школа (Теоретические основы и практика реализации) / Е. А. Ямбург. – М. : Новая школа, 1996. – 352 с.
9. Grasha, Anthony F. Teaching with Style / F. Anthony Grasha. – Alliance Publishers: University of Cincinnati, 2002. – 385 p.

References

1. Amonashvili, Sh. A. 1995. *Razmyshleniia o gumannoi pedagogike*. M.: Izdat. dom Shalvy Amonashvili.
2. Adriadi, I. P. 2016. *Osnovy pedagogicheskogo masterstva*. – M.: NICH INFA-M.
3. Gazman, O. S. 2002. *Neklasicheskoe vospitanie: ot avmorytarnoi pedagogike k pedagogike svobody*. M.: MIPOS.
4. Galskova, N. D., and Gez N. I. 2015. *Teoria obuchenia inostranym iazykam: lingvodidaktika i metodika*. M.: Izdat. chentr 'Akademia'.
5. Kolesnikova, I. A. 1999. *Pedagogicheskaiia realnost v zerkale mezhdistchiplinarnoi refleksii*. SNb.: Izd-vo S.-Peterb. gos. un-ta.
6. Kun, Tomas. 2001. *Struktura naykovykh revoliutsii*. K.: Port-Royal.
7. Prikot, O. G. 1998. *Lektchii po filisofii pedagogike*. SPb.: TVPincorporated.
8. Yamburg, E. A. 1996. *Shkola dlia vseh. Adaptivnaia shkola (Teoreticheskie osnovy i praktika realizatchii)*. M.: Novaai shkola.
9. Grasha, Anthony F. 2002. *Teaching with Style*. Alliance Publishers: University of Cincinnati.

Нифака Татьяна. Парадигмы обучения в методике преподавания иностранных языков. В статье анализируются и систематизируются парадигмы обучения на основе критерия: 'отношения преподавателя и студентов'. Уточняется понятие 'парадигма' обучения, устанавливается ее структура. Рассматриваются возможности использования парадигм в методике преподавания иностранных языков. Определяются модели овладения иностранным языком (контрастивная, идентичности, межъязыковая) по признакам: научная база, система учебных действий, деятельность преподавателя и деятельность студентов; обосновывается целесообразность их реализации на конкретных этапах обучения студентов для достижения четко поставленных целей. Устанавливается взаимодействие парадигм обучения с моделями овладения иностранным языком для совершенствования процесса преподавания и обучения. Отмечается, что успешная организация и проведение учебного процесса невозможны без учета стилей преподавания и обучения, интеграция которых, без сомнения, влияет на успешность формирования и совершенствования коммуникативной компетентности студентов, на развитие их когнитивных способностей, творчества и самосовершенствования.

Ключевые слова: парадигма обучения, модель обучения, коммуникативная компетентность, стиль обучения, стиль преподавания, интеграция.

Nifaka Tetiana. Learning Paradigms in Teaching Foreign Languages. The article analyzes and systematizes the paradigms of learning based on the criterion: 'teacher-student relationship'. The concept of 'paradigm' is clarified, its structure is specified. The possibilities of the use of the learning paradigms in the teaching methods of foreign languages are considered. The models of mastering a foreign language (contractive, identity, interlingual) are determined on the basis of such items: the scientific basis, the system of educational actions, the activity of a teacher and the activities of students; the efficacy of their implementation at appropriate stages of student training for achieving clearly set goals is justified. The correlation of learning paradigms with the models of mastering a foreign language is proved for promoting the teaching and learning process. The successful organization and conducting of the educational process are emphasized to be impossible without taking into account teaching and learning styles, the integration of which undoubtedly influences the success of forming and enhancing the communicative competence of students, development of their cognitive abilities, creativity and self-improvement.

Key words: learning paradigm, model of learning, communicative competence, learning style, teaching style, integration.

ЕКСПЛІКАЦЯ КАТЕГОРІЇ НЕГАТИВНОЇ ОЦІНКИ ДІЄСЛОВМИ-РЕПРЕЗЕНТАНТАМИ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Оцінку як лінгвістичне явище ми визначаємо, враховуючи закріплене в семантичній структурі слова оцінне значення, що передає ставлення мовного колективу до співвіднесеного зі словом поняття або предмета за схемою добре/погане, схвалення/несхвалення. Від оцінного значення в системі мови, яке є обов'язковим для всіх членів мовного колективу, треба відрізнати соціальну оцінку як категорію прагматичну, тобто оцінку подій, суджень і теорій з позицій певних соціальних інтересів. У вивченні оцінної номінації на рівні тексту вирішальне значення мають категорія експліцитного, імпліцитного змісту і смислу тексту. План експліцитного змісту тексту співвідноситься з мовними засобами його вираження. Оцінність як мовне явище характеризується польовою структурою, в складі якої присутні центр і периферія. Одиниці з більше вираженим оцінним значенням перебувають ближче до центру множини, одиниці з менше вираженим оцінним значенням – на периферії. Стаття присвячена аналізу особливостей реалізації категорії негативної оцінки в художньому дискурсі за допомогою дієслів-репрезентантів із семою негативної оцінки та дієслів-замінників. Ядром лексико-семантичного поля дієслів-репрезентантів негативної оцінки є дієслово *to hate*.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, ядро, периферія, категорія, негативна оцінка, дієслова-репрезентанти, дієслова-замінники.

Постановка проблеми та обґрунтування її значення. В основі всіх семантичних полів перебувають ті чи інші семантичні категорії, які є мовною інтерпретацією і реалізацією понятійних категорій. Суть та реалізація категорії оцінки за допомогою дієслівних засобів ще недостатньо вивчена. Актуальність дослідження дієслівних засобів категорії позитивної оцінки зумовлена їх значним семантичним потенціалом у структурі англомовних художніх творів, їх когнітивними, дискурсними та ергономічними можливостями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У лінгвістиці категорія оцінки визначається здебільшого як позитивна або негативна кваліфікація предмета думки [5], або ж як позитивне або негативне судження про те, що називається даною лінгвістичною одиницею [3, с. 10], як «судження мовця, його ставлення – схвалення-несхвалення, бажане-небажане, захоплення – як одне з основних частин стилістичної конотації» [16, с. 38]. Водночас «оцінка» кваліфікується у лінгвістиці як закріплене в семантичній структурі слова оцінне значення, що реалізує відношення мовної кількості до співвіднесеного зі словом поняттям або предметом на кшталт «добре-погане», «схвалення-несхвалення» [2, с. 117]. Існує і ширше розуміння змісту категорії оцінки: оцінка як висловлювання про цінність в об'єкті, тобто корисність, засіб задовольнити потреби [11, с. 3] «оцінка» як аксіологічне значення [1, с. 6]. У способах вираження оцінних значень мови, на думку О. М. Вольф, виявляється індивідуальність, і вона пояснює це насамперед тим, що оцінка належить до інтенціонального аспекту мови, де переломлення картини світу в свідомості мовця ускладнюється рядом чинників. При оцінці завжди тією чи іншою мірою присутні об'єкт і суб'єкт [8, с. 13].

В. А. Кузнєцова представила класифікацію негативних оцінних засобів у плані змісту, вона поділяє їх на слова-оцінки, інтелектуально-логічні оцінні одиниці та емоційно забарвлені одиниці [12, с. 12]. О. Ф. Петрищева кваліфікує слова-оцінки як прикметники і прислівники, котрі ніяких реальних позитивних або негативних ознак не називають і служать лише для оцінки явищ, визначених словами, що поєднуються з цими прикметниками та прислівниками [13, с. 164]. Л. Г. Барлас, визначаючи цей ряд оцінної лексики як слова, що виражають поняття про почуття, тобто називають саму емоцію, відносить до них дієслова (любити/ненавидіти) [4, с. 147].

Як видно з аналізу теоретичних поглядів стосовно лінгвістичного аспекту оцінки, автори відносять до першого розряду оцінної лексики емоційно-оцінні прикметники, прислівники, іменники, дієслова.

У роботі ми маємо на меті визначити прагматичний потенціал дієслівних засобів реалізації категорії оцінки; дослідити утворення лексико-семантичного поля категорії позитивної оцінки, яке експлікується дієслівними засобами; визначити центр і периферію цього поля, а також встановити як саме допоміжні дієслова виконують функцію оцінювання.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. Лінгвістична реальність семантичних категорій і їх онтологічна природа охарактеризована як відображення тих чи інших відношень об'єктивної дійсності (часових, просторових, якісних, кількісних та ін.) у свідомості людей у вигляді певних семантичних категорій. У мовному знанні (і свідомості) мовця існує потенційна здатність виразити той чи інший варіант даної категорії певними мовними засобами. Мовець у кожному мовленнєвому акті здійснює вибір тих засобів, які найбільше відповідають загально смислового (емоційно-експресивного) напрямку висловлювання [7, с. 136].

Оцінність як мовне явище характеризується польовою структурою, в складі якої присутні центр і периферія. Одиниці з більше вираженим оцінним значенням перебувають ближче до центру множини, одиниці з менше вираженим оцінним значенням – на периферії. Критерієм периферійності/ядерності оцінки є місце оцінного компонента в словникових тлумаченнях. На периферійність часто вказують словосполучення типу «іноді має значення», «у деяких випадках» та ін.

У даній статті ми розглядаємо семантичне поле дієслів-репрезентантів негативної оцінки, тобто дієслів, які самі вказують на оцінку. Групу дієслів-репрезентантів категорії оцінки ми поділяємо на: а) дієслова з наявною диференційною семою оцінки; б) дієслова, які виражають оцінку контекстуально; в) дієслова-замінники, тобто ті, що можуть самі експлікувати оцінку або виступати з узуально закріпленою за ними оцінною семою.

Дієслова з наявною диференційною семою оцінки. Ядром лексико-семантичного поля негативної оцінки ми виділили дієслово **to hate** (ненавидіти, нелюбити). До цього ЛСП, якому притаманна негативна оцінка, ми відносимо, також ряд дієслів, що за своїм семантичним значенням створюють периферію цього поля, а саме: **to dislike, to disgust, to blame, to annoy, to irritate**. Дієслово **to hate** – найуживаніше. Стосовно людини воно означає стійке почуття ненависті, ворожнечі, відкритої або прихованої злоби, бажання спричинити зло ненависній людині і знищити її. Щодо речей, явищ – глибоку внутрішню відразу і бажання уникнути контакту з відповідним об'єктом або позбавитись від пов'язаних з ним болісних асоціацій [15, с. 202]. Наприклад: 1. «How easy it was to make someone **hate** you for life, with one sentence» (3, 139). 2. «I've got a crazy double feeling, he confided over the milk-share, 'I can't wait or the thing to open, and at the same time I **hate** to see it open» (3, р. 64). У першому прикладі ми бачимо негативне ставлення одного суб'єкта до іншого, а у другому – ставлення суб'єкта до явища.

Дієслово **to dislike** за своїм семантичним навантаженням є найбільш наближеним до ядра даного ЛСП, тобто до дієслова **to hate**, оскільки може його замінити. Висловлюючи своє негативне ставлення до певного об'єкта, мовець може сказати «I **hate** this man» і «I **dislike** this man». В обох випадках суб'єкт висловлює свою антипатію, але в першому випадку оцінка цього почуття виражена інтенсивніше, ніж у другому. Для порівняння розглянемо приклади з художніх творів: 1. «I suddenly knew why I've **hated** Mummy, ever since I was twelve» (24, р.139). 2. «When the boardroom door had closed behind Birdsong, Mrs. Quin spoke first and firmly? 'I don't like any of it, I **dislike** the man and all my instincts are against trusting him» (23, р. 158). Героїня роману Ірвіна Шоу Ен, роздумуючи над легковажною поведінкою своєї матері, над її лицемірством, усвідомлює, що вже давно не любить її, і дієслово **to hate** виражає почуття глибокої ненависті та зневаги (1). Місіс Квін, персонаж Артура Хейлі, за допомогою дієслова **to dislike** показує своє ставлення до представника компанії GSP & L і одночасно дає йому негативну оцінку (2).

Дієслова, які виражають контекстуальну оцінку. Серед дієслів-оцінок, окрім тих, що належать до ЛСП **to hate**, можна виділити ще ряд дієслів, які в рамках певного контексту виражають негативну оцінку.

Посилаючись на результати наших досліджень, до цієї категорії дієслів, що експлікують себе лише в контексті, ми відносимо дієслова **to doubt, to hesitate, to fail, to kill, to trouble, to worry, to envy, to wish**. Наприклад: 1. «Craig shook hands with the man and introduced the others. Anne stood up, Gail remained seated. Craig **wished** Anne were wearing another dress» (24, р.185) 2. «Nim found

himself **regretting** what has just passed between himself and Harry London. He wondered if their friendship would ever be quite the same again. He rather **doubted** it» (23, p.459). 3. «My advice to the cops is to shoot the bastard on sight – **to kill**» (22, p. 453).

Досить часто функцію дієслів-оцінок виконують, окрім дієслів-репрезентантів, також і ті дієслова, які ми відносимо до розряду дієслів-індикаторів (дієслова, які вказують на оцінку), зокрема дієслова ЛСП **to know/to say**, а саме: **to believe, to think, to find, to see, to declare, to characterize, to point out, to consider**. 1. «The statement is hard **to believe**» (22, p. 70). 2. «He must be getting desperate. Nim said. Erik Humphery nodded. I **was thinking** that too» (23, p. 475).

За нашими дослідженнями, ці дієслова, як і дієслова-індикатори, не містять диференційної оцінної семи, тобто вони не забезпечують оцінної інваріантності смислової структури слова, але відображають різні оцінні асоціації в конкретних ситуаціях вживання слова в художньому творі і, відповідно, набувають контекстуальної оцінної семи в тексті, створюючи конотативні, оцінно-змістові відтінки свого інваріантного значення.

Дієслова-замінники.

Окреме місце серед дієслів-оцінок займають дієслова **to do** і **to be**. Деякі дослідники відносять **to do** до субститута і розглядають його як дієслівний аналог іменного займенника **one**, а допоміжні і модальні дієслова – до репрезентантів [6; 9; 10].

Але оскільки до **to do** дихотомія «репрезентант-замінник» представлена у вигляді опозиції «допоміжне дієслово – недопоміжне дієслово», то нерідко цей субститут кваліфікується не як замінник, а як репрезентант. Дослідники, що відносять **to do** до замінника, вилучають з розгляду вживання **to do** у заперечних формах. За нашими спостереженнями, саме в цих формах дієслово **to do** реалізує оцінне значення.

Існує також думка, що дієслово-замінник **to do** завжди лексично відрізняється від дієслова, яке замінюють, і йому властиве константне лексичне значення, яке абстрактно виражає ідею дії. При цьому стверджується, що власне тим лексичним значенням і визначається діапазон субституції за допомогою дієслова **to do** [6, с. 42].

У лінгвістичній літературі, присвяченій дієслівній репрезентації, основна увага, звичайно, приділяється вживанню одинарного дієслова-репрезентанта в особовій формі. Ф.С. Гришкун називає таку форму монокомпонентною репрезентуючою формою [10, с. 7]. У більшості випадків репрезентуюча форма не супроводжується ніяким поширювачем. У цих умовах репрезентуюча форма імплікує семантику не лише корелюючого дієслова, але й усіх елементів його синтаксичного поширювача. У цьому випадку репрезентант функціонує через розширення, наприклад: «Pritchett observed, 'I am sure there are some here who will believe you.' His tone declared I **don't**» (23, p. 214).

Отже, можемо стверджувати, що дієслово **to do** реалізує оцінку як у функції допоміжного дієслова, так і у функції основного дієслова.

Центральна роль дієслова **to be** (бути) в дієслівній системі була зауважена і описана дослідниками. Це дієслово є одиницею, яка за своєю природою виступає зв'язкою, і, відповідно, суттєвий зміст дієслова, специфіка його істинної ознаки трактується як спрямованість на суб'єкт, об'єкт і детермінант обставин [14].

Дієслово **to be** ми відносимо як до дієслів-замінників оцінних слів-репрезентантів, так і до дієслів-зв'язок. «Is it really that bad? There seemed no point in lying.? 'Yes, I'm afraid it **is**» (23, p. 436). У цьому прикладі дієслово **is** виступає як дієслово-репрезентант, що експлікує оцінку.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямку. Аналізуючи ЛСП, ми виходимо з припущення, що в комплексі семантичних компонентів оцінки поряд із суб'єктом, об'єктом та інтенсивністю, важливу роль відіграє спрямованість оцінки. Спрямованість оцінки як окремий випадок кваліфікації об'єктів та диференціації властивостей об'єктів, що порівнюються, є одним із чинників, які визначають саме існування і внутрішню організацію ЛСП.

Отже, дієслова-репрезентанти містять диференційно-оцінну сему, і здатні повністю описувати відмінності одиниць семантичного поля «оцінка» (експліцитних або імпліцитних). Це означає, що вони є дієсловами, диференційні семи котрих забезпечують денотативне значення структури слова.

У подальшому дослідженні вважаємо за доцільне зосередити увагу на вивченні шляхів реалізації категорії оцінки в дискурсі художнього тексту (аргументаційному, спонукальному, емотивному) різнокатегоріальної оцінки в різножанровому дискурсі (політичному, науковому та інших).

Джерела та література

1. Авганова Н. А. Синтаксические конструкции оценочной семантики : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки»/ Н. А. Авганова. – М., 1975. – 18 с.
2. Азнаурова Э. С. Очерки по стилистике слова / Э. С. Азнаурова. – Ташкент : ФАН Узб.ССР, 1973. – 401 с.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования) / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1969. – 279 с.
4. Барлас Л. Г. Об отношении стилистической окраски и эмоциональных оттенков слова к его лексическому значению / Л. Г. Барлас // Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка. – Ростов-на-Дону, 1968. – С. 146–153.
5. Брандес М. П. Стилистический анализ / М. П. Брандес. – М. : Высш.шк., 1971. – 1277 с.
6. Буссел Ф. Ф. Глаголы-заместители в современном английском языке / Ф. Ф. Буссел // Иноземна філологія. – Львів, 1965. – № 3. – С. 42–47.
7. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М. : Высш.шк., 1990. – 175 с.
8. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 226 с.
9. Воронина Л. А. Глагол-заместитель *to do* в современном английском языке : дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Л. А. Воронина. – Харьков, 1953. – 192 с.
10. Гришкун Ф. С. Репрезентация глагола в современном английском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Ф. С. Гришкун. – Л., 1978. – 18 с.
11. Зубов А. В. О языковых средствах выражения категории оценки в современном английском языке (на материале англо-американской прессы) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / А. В. Зубов. – М., 1975. – 174 с.
12. Кузнецова В. А. Категория отрицательной оценки и ее отражение в системе глаголов современного английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / В. А. Кузнецова. – Л., 1982. – 153 с.
13. Петрищева Е. Ф. Изменения в составе интеллектуальной оценочной лексики в русском языке советского времени / Е. Ф. Петрищева // Развитие лексики в современном русском языке. – М. : Наука, 1965. – С. 51–74.
14. Стенбергер И. В. Лексическая семантика английского глагола / И. В. Стенбергер // учебн. Пособ. к спецкурсу. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1984. – 120 с.
15. Англо-русский синонимический словарь/ [сост. А. И. Розенман, Ю. Д. Апресян]. – М. : Рус. язык, 1988. – 542 с.
16. Словарь лингвистических терминов / [сост. О.С. Ахманова]. – М. : Сов. энциклопедия, 1966. – 606 с.
17. Oxford Paperback Thesaurus. – Oxford : Gr. B., 1973. – 909 p.
18. The Oxford English Reference Dictionary. – Oxford, 1996. – 1761 p.
19. The New American Roget's College Thesaurus. – New York, 1978. – 572 p.
20. The New Shorter Oxford English Dictionary / The New Authority on the English Language. – Oxford, 1993. – vol. II. – 3801 p.
21. Webster's Desk Dictionary of the English Language. – New York : Portland House, 1990.
22. Collier Christopher. James Lincoln Collier. Decision in Philadelphia. – New York : Random House, 1986. – 271 p.
23. Hailey Arthur. Overload. – New York, 1986. – 500 p.
24. Shaw Irving. Evening in Byzantium. Great Britain, 1976. – 284 p.

References

1. Avganova, N. A. 1975. "Sintaksicheskie konstruktii otsenочноi semantiki". PhD diss., Moskva.
2. Aznaurova, E. S. 1973. *Ocherki po stilistike slova*. Tashkent : FAN Uz.SSR.
3. Arnold, I. V. 1969. *Stilistika sovremennogo angliiskogo yazyka (stilistika dekodirovaniia)*. M.: Prosveshchenie.
4. Barlas, L. G. 1968. "Ob otnoshenii stilisticheskoy okraski i emotsionalnykh ottentkov slova k yego leksicheskomu znacheniiyu". *Voprosy leksiki i frazeologii sovremennogo russkogo yazyka*. 146–153. Rostov-na-Donu.
5. Brandes, M. P. 1971. *Stilisticheskii analiz*. M.: Vyssh. shk.
6. Bussel, F. F. 1965. "Glagoly zamestiteli v sovremennom angliiskom yazyke". *Inozemna filologia*, 3: 42–47.
7. Vasiliev, L. M. 1990. *Sovremennaya lingvisticheskaya semantika*. M.: Vyssh. shk.
8. Volf, E. M. 1985. *Funktsionalnaya semantika otsenki*. M. : Nauka.
9. Voronina, L. A. 1953. "Glagol-zamestitel to do v sovremennom angliiskom yazyke". PhD diss., Kharkov.
10. Gryshkun, F. S. 1978. "Reprezentatsiya glagola v sovremennom angliiskom yazyke". PhD diss., Lviv.
11. Zubov, A.V. 1975. "O yazykovykh sredstvakh vyrazheniya kategorii otsenki v sovremennom angliiskom yazyke (na materiale anglo-amerikanskoo pressy)". PhD diss., Moskva.
12. Kuznetsova, V. A. 1982. "Kategoriya otritsatelnoi otsenki i yee otrazhenie v sisteme glagolov sovremennogo angliiskogo yazyka". PhD diss., Lviv.
13. Petrishcheva, E. F. 1965. "Izmeneniia v sostave intelektualnoi otsennoi leksiki v russkom yazyke sovetskogo vremeni". *Razvitie leksiki sovremennogo russkogo yazyka*, 51–74. M.: Nauka.
14. Stenberger, I. V. 1984. "Leksicheskaya semantika angliiskogo glagola". *Uchebn. P-posobie k spetskursu*. M.: Izd-vo Mosk. gos. un-ta.

15. Anglo-russkiy sinonimicheskii slovar. 1988. edited by A. I. Rozenman, Yu. D. Apresyan. M.: Rus.yazyk.
16. Slovar lingvisticheskikh terminov. 1966. M.: Sov. entsyklopediia.
17. Oxford Paperbook Thesaurus. 1973. Oxford: Gr. B.
18. The Oxford English Reference Dictionary. 1996. Oxford.
19. The New American Roget's College Thesaurus. 1978. New York.
20. The New Shorter Oxford English Dictionary. 1993. Oxford.
21. Webster's Desk Dictionary of the English Language. 1990. New York: Portland House,
22. Collier Christopher. James Lincoln Collier. 1986. New York: Random House.
23. Hailey Arthur. Overload. 1986. New York.
24. Shaw Irving. Evening in Byzantium. 1976. Great Britain.

Островская Александра, Поплавская Людмила. Экспликация категории отрицательной оценки глаголами-репрезентантами в художественном дискурсе. Статья посвящена анализу особенностей реализации категории оценки в художественном дискурсе при помощи глаголов-репрезентантов с семой отрицательной оценки. Оценка как лингвистическое явление рассматривается как определенный оценочный феномен в структуре оценочного значения, который передает отношение языкового коллектива к соотносительному со словом понятием или предметом по схеме хорошо/плохо, одобрение/неодобрение. От оценочного значения в системе языка, которое является обязательным для всех членов языкового коллектива, следует отличать социальную оценку как категорию прагматическую, то есть оценку событий, суждений и теорий из позиций определенных социальных интересов.

В изучении оценочной номинации на уровне текста решающее значение имеет категория эксплицитного и имплицитного содержания, а также смысла текста. План эксплицитного содержания текста соотносится с языковыми средствами его выражения.

Существенным определением оценки является наличие субъекта, который взаимодействует с объектом. Оценочное высказывание, даже если субъект оценки в нем непосредственно не выражается, определяет ценностное отношение между субъектом и объектом. Любое оценочное суждение предполагает наличие субъекта суждения, то есть того, от кого исходит оценка, а также объекта, предмета или явления, на которые оценка направлена. Субъективный и объективный компоненты концепта "оценка" создают диалектическое единство с очень сложными соотношениями в пределах каждого языкового ряда.

Оценочность как языковое явление характеризуется полевой структурой в составе которой присутствует центр (ядро) и периферия. Единицы с более выраженным оценочным значением находятся ближе к центру, единицы с менее выраженным оценочным значением – на периферии. В статье анализируются особенности реализации категории отрицательной оценки при помощи глаголов-репрезентантов. Эти глаголы подразделяем на три группы: (а) глаголы, которым присуща сема отрицательной оценки. Глагол **to hate** является ядром лексико-семантического поля отрицательной оценки; (б) глаголы, выражающие оценку контекстуально; (в) глаголы-заместители **to do, to be**.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, ядро, периферия, отрицательная оценка, глаголы-репрезентанты, глаголы-заместители.

Ostrovska Oleksandra, Poplavska Liudmyla. Explication the Category of the Negative Evaluation by Means of the Verbs of Representation in Discourse This article is devoted to the analysis of the peculiarities of the realization of the category of evaluation in discourse by means of the verbs of representation with the seme of the negative evaluation. The category of evaluation as the linguo-stylistic conception is defined as appraisal meaning within semantic structure of the word which realizes the attitude of the language collective to the words correlation with the word conception or object (good/approve). The category of evaluation is closely connected with the denotative and connotative meanings. The word in the plan of content can be distinguished as positive and negative and in plan of expression as implicit or explicit. In the context the word can attain an evaluative component of bad quality and this component can be realized implicitly or explicitly depending on the author's outlook.

The category of evaluation is characterized as the structure of the lexico-semantic field. The article is devoted to the peculiarities of the realization of the category of evaluation in the discourse by means of the verbs of representation with the seme of the negative evaluation. These verbs are divided into three groups: (a) the verbs which possess a distinctive seme "evaluation". The verb **"to hate"** which is the particularly productive is regarded as a nucleus of the lexico-semantic field of the category of evaluation with the negative meaning. The verbs **to dislike, to disgust, to blame, to annoy to irritate** are included to the periphery of this field. (b) the verbs which express an evaluation contextually. Among the verbs of evaluation besides those that belong to the lexico-semantic field to hate it is possible to distinguish some verbs which within the certain context can express the negative evaluation. These verbs are: **to doubt, to hesitate, to fail, to kill, to trouble, to envy**. (c) the verbs of substitution **to do, to be** The verb **to do** is often qualified not only as the auxiliary verb, but also as the representative. According to our research the verb **to do** in the negative form can realize it evaluation meaning, that is transfer from the positive to negative field and v.v. The verb **to be** is considered as a verb of representation and also as a link verb. The verbs of substitution can be considered as the auxiliary and representative. In both of these functions they explicate the category of evaluation.

Key words: lexico-semantic field, nucleus, periphery, category, negative evaluation, verbs of representation, verbs of substitution.

УДК811.112.2'27:314.5

Людмила Пасик, Лариса Рись

КОНВЕРГЕНТНА СТРАТЕГІЯ ВИБОРУ ПАРТНЕРА ТА ТАКТИКИ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ОГОЛОШЕНЬ РУБРИКИ «ЗНАЙОМСТВА» ТА АНКЕТНИХ ДАНИХ ІЗ САЙТІВ ЗНАЙОМСТВ)

У статті проаналізовано наукові розвідки українських та зарубіжних науковців, присвячені дослідженню ключових понять, з'ясовано, визначено та розмежовано поняття «стратегія» та «тактика». Висвітлено значення комунікативної стратегії самопрезентації у виборі партнера. Акцентовано на тому, що самопрезентація особистості реалізується залежно від стратегічної мети вибору партнера набором різних тактик. Оскільки цілі пошуку та вибору партнера відрізняються, то відмінні й стратегії, реалізовані у відповідних тактиках. На основі аналізу емпіричного матеріалу окреслено причини домінування «конвергентної стратегії» вибору партнера як однієї із комунікативних стратегій, яка передбачає, що адресант змальовує свій образ та портрет бажаного партнера за принципом подібності або «Gleich und gleich gesellt sich gern». Виявлено, що для реалізації цієї стратегії адресанти використовують у текстах друкованих оголошень та в анкетних даних на сайтах віртуальних знайомств одинадцять різних тактик. Проаналізовано мовні засоби вираження цих тактик, які використовуються адресантами чоловічої та жіночої статі. Простежено, що вибір цих засобів дещо відрізняється залежно від статі адресанта, окреслено перспективи майбутніх досліджень у цьому руслі.

Ключові слова: стратегія, комунікативна стратегія, самопрезентація, вибір партнера, конвергентна стратегія, тактика.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття «стратегія» і «тактика» в сучасних лінгвістичних дослідженнях потрактовано неоднозначно, по-різному пояснюється їх ієрархічний зв'язок. Якщо одні науковці вважають «стратегію» ширшим поняттям, як «тактика», то інші їх ототожнюють. Діяльність людини пов'язана з постійним вибором альтернатив та прийняттям рішень. На нашу думку, PARTNERWAHL/ВИБІР ПАРТНЕРА – одне з найважливіших рішень у житті, і кожен застосовує свої стратегії і тактики для отримання найкращого результату. Ця обставина зумовила вибір теми статті.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Термін «стратегія» походить від грецького слова *strategia*. Спочатку під стратегією розуміли мистецтво ведення війни та шикування війська. В Енциклопедичному словникові Брокгауза та Єфрона подано таке визначення: «Стратегія – наука про війну, зокрема наука полководця, яка вивчає війну з двох основних точок зору: 1) як явище в житті людських суспільств і 2) з спеціально військової точки зору, тобто використання сили для отримання перемоги над ворогом» [8, с. 730]. Проте з часом сфера вживання цього терміна розширювалась, і в наш час він є предметом студій багатьох наук.

В. Чугреев розуміє стратегію як комплекс інтелектуальних зусиль та рішень, які дозволяють оптимізувати перехід із теперішнього в бажане майбутнє [7]. Учений вважає, що дороговказом будь-якої стратегії є мета, без якої стратегія втрачає свій смисл.

Стратегія тісно поєднана з тактикою, інколи їх навіть ототожнюють. Діяльність людини пов'язана з постійним вибором альтернатив та прийняттям рішень. Оскільки «прийняття рішення – це надзвичайно важливий когнітивний процес, який базується на знаннях людини та її уявленнях про світ» [2, с. 54], то будь-який індивід свідомо чи підсвідомо використовує певну стратегію і тактику для досягнення поставленої мети. Поведінкові стратегії вивчаються психологами, а комунікативні – лінгвістами. Доцільним у нашому дослідженні є розгляд поняття комунікативної стратегії і тактики, зумовлене загальним принципом стратегічності будь-якої діяльності [4, с. 206]. Вивченню комунікативних стратегій і тактик присвячена низка праць вітчизняних та зарубіжних науковців [2; 3; 4; 5; 6; 7]. На думку О. О. Селіванової, комунікативна стратегія – це складник евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та впливу [4, с. 206]. Т. ван Дейк вважає, що стратегія передбачає загальну організацію

послідовності дій та охоплює цілі взаємодії. Стратегія пов'язана з вибором, який дає змогу досягти таких цілей [9, с. 375–404].

Мета наукової розвідки полягає в з'ясуванні понять «стратегія» і «тактика» та в характеристиці конвергентної стратегії самопрезентації й тактик її реалізації в оголошеннях про знайомство та в анкетах на сайтах знайомств. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі завдання:

- 1) розглянути сутність конвергентної стратегії самопрезентації;
- 2) виявити тактики реалізації цієї стратегії та проаналізувати мовні засоби їх вираження.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ми розуміємо під **комунікативною стратегією** сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети.

Учені розробили різні класифікації комунікативних стратегій. О. С. Іссерс, наприклад, пропонує виділяти з погляду функціонального підходу основні (семантичні, когнітивні) та допоміжні (прагматичні, діалогові, риторичні) стратегії [2, с. 106–108]. Створення іміджу належить до типу прагматичних стратегій. Це пояснюється тим, що завдання самопрезентації тісно пов'язані з інтенцією мовця та з комунікативною ситуацією в цілому [2, с. 193].

Оскільки ми досліджуємо концепт PARTNERWANL / ВИБІР ПАРТНЕРА на матеріалі оголошень з рубрики «Знайомства» та анкетних даних із сайтів знайомств, то самопрезентація особистості є важливою як в реальному вимірі, так і у віртуальному. Як відомо, існує два типи самопрезентації особистості – природна (неконтрольована, обумовлена як психофізіологічними характеристиками особистості, так і її соціальним становищем) і штучна (усвідомлене змалювання самого себе у вигідному для індивіда ракурсі). Оскільки у віртуальному середовищі людина стає безтілесною і постає перед іншими передусім як сукупність створених нею текстів, тому що її невербальні прояви редукуються, то значення вербальної самопрезентації суттєво збільшується [3, с. 98–99].

Інколи бар'єр реальності втрачається настільки, що завдяки віртуальній самопрезентації відбувається заміна «реального Я» «ідеальним Я» [5, с. 192]. Через те пошук партнера в Інтернеті пов'язаний з певними ризиками, оскільки зникають негативні характеристики, і в результаті можливий «вибір kota в мішку» [1].

Уважаємо, що стратегія і тактика – це взаємопов'язані поняття. Головним завданням стратегії є використання наявних ресурсів для досягнення основної мети. Тактика – це інструмент реалізації стратегії, вони і підпорядковуються основній цілі стратегії. Серед різних видів стратегій релевантними в ситуації вибору партнера є комунікативні стратегії, оскільки вибір партнера у віртуальному дискурсі залежить від вдалої самопрезентації суб'єкта вибору, від його інтенцій, потреб, мотивів, інтересів тощо. Оскільки в проаналізованих нами анкетах та оголошеннях домінує позитивна самопрезентація суб'єкта вибору, а у вимогах до потенційного партнера висуваються характерні ознаки за принципом «*Gleich und gleich gesellt sich gern*», то основною є **конвергентна стратегія** [5; 6], яка передбачає, що адресант змальовує свій образ та портрет бажаного партнера за принципом подібності. Цій стратегії підпорядковано такі тактики:

1. Тактика надання об'єктивної інформації про себе чи/та бажаного партнера. Це фактична інформація логічного характеру, яка виражається лексикою з неоцінною семантикою, наприклад: ім'я, вік за паспортом, антропометричні дані, сімейний стан, наявність/відсутність дітей, освіта, професія, національність, місце проживання, інтереси, хобі, наявність/відсутність шкідливих звичок. Суб'єкт вибору очікує, що об'єкт вибору зацікавиться інформацією згідно з своїми власними нахилами, смаками, інтересами тощо. Застосування цієї тактики обмежує кількість потенційних претендентів на партнерство, оскільки адресат має свої вимоги щодо віку, зовнішності, місця проживання, професії майбутнього партнера.

Власне ім'я подається лише у 3% від загальної кількості оголошень:

Blondes Herzblatt! Petra, 69J., hübsche Flugbegleiterin...(13). Це обґрунтовується також тим, що в анкетах люди досить часто використовують «ніки», які, здебільшого, мають смислове навантаження і виконують певну функцію.

З'ясовано, що свій вік зазначають 88 % жінок та 87 % чоловіків. Стосовно ж віку партнера, то ситуація дещо інша: він окреслюється у 77 % жіночих оголошень, та у 79 % чоловічих оголошень, наприклад:

Pensionärin, Mitte 60, ...sucht Partner für den Rest des Lebens (13); **Franken**, attr. Akad., 70/174, su. adäq. Sie – 65. Zuschriften unter ☒ZS7091604 (13). Вік часто подають з антропометричними даними одним блоком: 44/178/90; 37/183; 180cm,70kg,41j. Параметри ваги трапляються значно рідше, ніж зріст. Цю групу доповнює також згадка про наявність шкідливих звичок (*Raucher/in*) чи відсутність їх (*Anti-Alkoholiker*).

Деякі автори заявляють про свій сімейний стан відразу – у заголовку оголошення, акцентуючи на цьому увагу: **Witwe Anfang 60**, blond, schlank... (13). Такі дані можуть траплятися і всередині оголошення: ledig, ein geschiedener junger Mann, getrenntlebend, alleinerziehend та ін. Окремі адресанти інформують про своїх дітей та їх вік: **Wer mag die Frau mit Kinder** Suche den Mann und Ernährer für mich und meine drei Kids... (11).

Заголовок може містити також і назву професії, національність, місце проживання, хобі: *Münchenerin sucht; Afrikanerin, 37; Architekt; Hobby-Schriftstellerin; Fußball + Oper; Theater Oper Jazz* (13).

2. Тактика підвищення ступеня об'єктивної інформації – адресант пише про себе від третьої особи, складається враження, що не він описує себе, а хтось інший. Така тактика превалює в досліджуваних нами текстах, до неї вдається 61% авторів:

Attraktiver Arzt

190/über 50, schl., dunkelhaarig, gutsit., wünscht sich eine Partnerin mit Herz, Verstand, Leidenschaft, schl., über 40, Raum München, bitte mit Bild Zuschr. Unter ZS7066988 (13) – привабливий темноволосий лікар, 50+, шукає собі струнку партнерку, 40+, добросердну, розумну, пристрасну, очікує листа з фотографією – тим самим імпліцитно виражаючи своє ставлення до зовнішності – вона для нього відіграє певну роль.

А ось таке оголошення є дуже лаконічними, основні важливі для автора вимоги вказано, а решта – простір для фантазій потенційних претендентів:

Er, 38J., symp. Typ, NR/NT, 1,75gr., su. Frau 30-46J. Für eine feste Beziehung, ☒ 0177/1909604 od. 0821/4498127 (13) – він, 38 р., симпатичний, не п'є і не курить, зріст – 175 см, шукає жінку, 30-46 р., для серйозних стосунків.

3. Тактика надання суб'єктивної інформації про себе, де виявляється креативність, інтелект, тезаурус автора оголошення. Для реалізації цієї тактики автори вдаються до використання епітетів (*attraktiv, charmant, elegant, leidenschaftlich*), літот (*Kein Couchpotato, Nicht das, was Du denkst...*; *unkompliziert, unkonventionell, Privatier im „Unruhestand“*), антитез (*ruhiger Brummbär*), евфемізмів (*Rubensengel, Mr. Big, molliger Knuddelbär, 70 Jahre jung*), фразеологізмів, паремій, порівнянь (*mein Wesen ist ausgeglichen, als Fels in der Brandung; leben und leben lassen; mit mir kann man Pferde stehlen; Liebe macht blind; Der Mensch denkt – Gott lenkt, Schmetterlinge im Bauch spüren*).

Як жінки, так і чоловіки, залучають для створення собі кращого іміджу крилаті вислови, наприклад:

Vergangenheit ist Geschichte, Zukunft ein Geheimnis aber jeder Augenblick ist ein Geschenk (11); *Ruhig wie ein tiefer See mit ungetrübtem Wasser ist der Weise mit seiner heiteren Klarheit* (Buddha)(13).

Адресанти також композиційно так будують текст, що відомості про себе подають перед вимогами до бажаного партнера:

Jungebliebene, warmherzige und naturverbundene Frau, 61 J., 168 cm, NR, schlank und attraktiv, in München wohnend, sucht liebevollen Lebenspartner(13).

4. Риторична тактика атракції – адресант зацікавлений у тому, щоб привернути увагу читача саме до його оголошення, і вдається до нестандартних прийомів та засобів, серед яких найчастіше трапляються метафори (*zur gemeinsamen Fahrt in der Achterbahn des Lebens, Wenn Du als Mann «reich an Herz, Seele, Verstand, Humor bist»; ich bin ein Stern am Firmament, Dickes Bankkonto; freie Seele, im Herbst des Lebens angekommen*), метонімії (*Mein Herz ist wieder frei; Herz sucht Ankerplatz; ich möchte den, der meine Seele berührt, kennenlernen*), образні епітети (*bildhübsch, bildschön, schwarzgefedert, zuckersüß, mit süßer zierlicher Figur*), порівняння (*Wenn Sie sich selbst als hübsch empfinden, «ein Herz wie ein Bergwerk» haben...*), інколи – зевгма (*Ich suche einen Mann, der*

mir Herz und Füße warmen kann(12), *Kannst du die Frau im Herzen und auf Händen tragen*(11)), риторичні запитання (*Der Frühling kommt und wo bist Du?*; *Wo ist Sie?*; *Gibt es Dich?*; *Lust aufs Landleben?*; *Naturverliebt?*; *Eine Anzeige? Warum?*; *Jetzt oder...?*; *Spätsommerliebe auf Dauer?*), розмовний стиль (*Lausbub*, *Naturbursche*, *Oldie*, *Grufti*, *Biker*, *Sozia*), іншомовна лексика (*Carpe diem*, *your diamond*, *Love forever*).

Реалізації цієї тактики слугують також створені адресантами «ніки»: *SEEKTRUELOVE59*(10), *AphrodisiaK* (10), *HappyStern* (11) та ін.

5. Тактика скорочення дистанції між адресантом та адресатом – превалює фамільярний тон, що виявляється у формі звертання на «ти». До неї вдаються 16 % адресантів (*Wenn Du dich angesprochen fühlst, schreibe mir*; *Du kannst: Semmeln holen, Äpfel ernten, mailen. Bist noch jung, stattlich, gepflegt, tolerant, mobil, ±75; Vielleicht bist Du der, von dem ich träume?*:

Erwischt! Du suchst auch – wie ich, 57J., sehr jung geblieben, attraktiv, mit 2 Kids + Hund, humorvoll, positiv, usw. **Sind wir fündig geworden**???...(12).

Жінка звертається на «ти» до можливого партнера, використовуючи при цьому і вигук (*Erwischt!* – *Спіймала!*), і інтеррогатив (*Sind wir fündig geworden*??? – *Ми знайшли одне одного*???) – авторка далі вдається до переходу від «ти» на «ми», тим самим ще більше скорочуючи дистанцію і спонукаючи до дії.

6. Тактика офіційності звертання до адресата, яка реалізується через застосування ввічливої форми звертання (7 % авторів):

Porsche-Singeline sucht Porsche Single für gemeinsame Ausfahrten! Gutes Aussehen, intelligente Frau mit Herz und Humor sucht Pendant der in Jeans und Smoking eine gute Figur macht, gerne Tanzt, Reist und Kunst/Kulturinteressiert ist. Interesse für Architektur und Frankreich wäre schön. Wenn Sie sich angesprochen fühlen und zw. 60 bis 70 Jahre alt sind freue ich mich auf Ihre Zuschr.bmB ☒ZS1918928(keine PV) (12).

7. Тактика позитивної самопрезентації. Основним інструментом у цьому випадку є гіпербола та позитивна оцінна лексика (*sehr vermögend; in der selben schwierigen (8stelligen) Lage; sehr attraktiver Prinz, multitaskingfähige Frau, der beste Mann der Welt*). Сюди належить також і суб'єктивна оцінка свого матеріального становища:

Deutscher Prinz, sehr vermögend, Dr. phil., fröhlich und bescheiden, sucht Freundin, in der selben schwierigen (8stelligen) Lage, der der Mann an ihrer Seite fehlt. (Nichts muß - vieles kann). Zuschr. unter ☒ZS1919366 an SZ

(13)

Чоловік вважає себе дуже заможним (*sehr vermögend*) німецьким принцом, тобто це засвідчує той факт, що людина високої думки про себе. Незважаючи на свої статки, він хоче знайти далеко таки не бідну подругу (*sucht Freundin, in der selben schwierigen (8stelligen) Lage*), отже, у своєму виборі він керується принципом «*Gleich und gleich gesellt sich gern*». Адресанти, особливо чоловіки, використовують лексеми *vermögend, bestenssitiert, finanziell unabhängig*, усі вони містять оцінну семантику, через те ми вважаємо їх суб'єктивними.

8. Тактика негативної самопрезентації із зазначенням окремих позитивних рис у протиставленні (цікавим є той факт, що автор робить ставку на такі ж негативні характеристики потенційного партнера). Адресанти використовують для досягнення певної мети гіперболи та дисфемізми: *armer Hund mit vielen guten Eigenschaften; beeindruckend mutiger und impotenter Mann; Mann mit Mutterkomplex; grosse klappe...chaotisch...aber sehr liebenswert; herzliche Nervensäge, keine Perle im Haushalt*.

9. Тактика загадковості. Адресанти формулюють свої бажання та цілі імпліцитно. Так вони прагнуть створити певну загадку, щоб знову ж таки зацікавити, заінтригувати і привабити більше партнерів: *Möglichst kein Schönling, gerne älter, mit 3 H, aber am besten nur 2 B ... ohne gravierende Altlasten* (12).

10. Тактика обіцянки – адресант обіцяє певні блага майбутньому партнерові. Така тактика застосовується не дуже часто (3 %) і притаманна здебільшого представникам сильної половини людства:

Ein attraktiver, gepflegter und belesener Gentleman ...Ich suche die Eine, welche ich auf Händen tragen und anbeten darf... Da ich berufsbedingt wenig Freizeit habe, hast Du uneingeschränkt alle Freiheiten und Möglichkeiten Deinen eigenen Interessen nachzugehen....(12).

11. Тактика спонування до дії, тобто до відповіді на оголошення, що спрямоване на встановлення контакту:

Wenn Du dich etwas angesprochen fühlst, lass uns die Chance ergreifen und melde dich!! So, nun kann ich nur noch hoffen und auf deine Nachricht warten! (11).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, для реалізації названих тактик автори використовують такі засоби: різні форми звертання, лексику з неоцінною та оцінною семантикою, підрядні означальні речення, наказовий спосіб, вигуки, різні стилістичні засоби: метафори, метонімії, гіперболи, образні епітети, порівняння, зевгму, риторичні запитання та питальні речення, розмовний стиль, іншомовну лексику. Автори вдаються також до використання «ніків». У перспективі плануємо провести порівняльний аналіз на матеріалі української та німецької мов.

Джерела та література

1. Застровська С. О. Об'єктивація концепту PARTNERWAHL у віртуальному дискурсі / С. О. Застровська, Л. А. Пасик // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир, 2011. – Вип. 56. – С. 86–90.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Изд. 5-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
3. Лутовинова О. В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса / О. В. Лутовинова. – Волгоград: Изд-во ВГПУ «Перемена», 2009. – 476 с.
4. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації / О. О. Селіванова. – Черкаси: Вид-во Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
5. Черкасова И. С. Реализация коммуникативной стратегии самопрезентации личности в русских и немецких объявлениях о знакомстве: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / И. С. Черкасова. – Волгоград, 2006. – 23 с.
6. Черкасова И. С. Самопрезентация личности в Интернете и печатных СМИ (на материале объявлений о знакомстве) / И. С. Черкасова, Н. А. Красавский // Интернет-коммуникация как новая речевая формация: кол. моногр. / науч. ред. Т. Н. Колокольцева, О. В. Лутовинова. – М.: Флинта: Наука, 2012. – С. 189–202.
7. Чугреев В. Введение в принципы стратегии / В. Чугреев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://strateg.org/text/view/84>
8. Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона: [в 86 томах с иллюстрациями и дополнительными материалами] [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vehi.net/brokgauz/>
9. Dijk van Teun A. Cognitive and conversational strategies in the expression of ethnic prejudice / Teun Andrianus van Dijk // Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse. – Vol. 3. – Issue 4. – Amsterdam: Mouton Publishers, 1983. – P. 375–404.
10. FlirtCafe – das Single Portal für Flirten, Dating und Kontaktanzeigen für Singles [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.flirtcafe.de>
11. Neu.de [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.neu.de/>
12. Quoka.de [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.quoka.de/bekanntschaften/partnerschaften-kontakte/kleinanzeigen.html>
13. Süddeutsche Zeitung [Electronic resource]. – Mode of access: <http://anzeigen-suchen.sueddeutsche.de/gelanz/servlet/AnzeigenWMServlet?marktId=152&pub=sde&loadFile=formSde>

References

1. Zastrovskaya, Sophia, and Pasyk, Liudmyla. 2011. "Objektivatsiya kontseptu PARTNERWAHL u virtualnomu dyskursi". *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu*, 56: 86–90.
2. Issers, Oksana. 2008. *Kommunikativnyie strategii i taktiki russkoy rechi*. Moskva: LKI.
3. Lutovinova, Olga. 2009. *Lingvokulturologicheskie kharakteristiki virtualnoho diskursa*. Volgograd: VGPU «Peremena».
4. Selivanova, Olena. 2011. *Osnovy teorii movnoi komunikatsii*. Cherkasy: Vyd-vo Chabanenko Yu. A.
5. Cherkasova, Inga. 2006. *Realizatsiia kommunikativnoi strategii samoprezentatsii lichnosti v russkikh i nemetskikh obiavleniakh o znakomstve*. Volgograd.
6. Cherkasova, Inga. 2012. *Samoprezentatsiia lichnosti v Interneti i pechatnykh SMI*, 189–202. Moskva: Flinta; Nauka.
7. Chugreev, Valerii. *Vvedenie v printsipy strategii*. <http://strateg.org/text/view/84>
8. Entsiklopedycheskii Slovar, edited by F. A. Brokhauza, Y. A. Efrona. <http://www.vehi.net/brokgauz/>
9. Dijk, van Teun A. 1983. *Cognitive and Conversational Strategies in the Expression of Ethnic*, 3-4: 375–404. Amsterdam: Mouton Publishers.
10. Flirt Cafe. <http://www.flirtcafe.de>
11. Neu.de. <http://www.neu.de/>
12. Quoka.de. <http://www.quoka.de/bekanntschaften/partnerschaften-kontakte/kleinanzeigen.html>
13. Süddeutsche Zeitung. <http://anzeigen-suchen.sueddeutsche.de/gelanz/servlet/AnzeigenWMServlet?marktId=152&pub=sde&loadFile=formSde>

Пасик Людмила, Рысь Лариса. Конвергентная стратегия выбора партнера и тактики её реализации (на материале объявлений рубрики «Знакомства» и анкетных данных с сайтов знакомств). В статье проанализированы научные исследования ведущих украинских и зарубежных ученых, посвященные исследованию ключевых понятий, выяснены, определены и разграничены понятия «стратегия» и «тактика». Освещено значение коммуникативной стратегии» самопрезентации в выборе партнера. Акцентируется на том, что самопрезентация личности реализуется в зависимости от стратегических целей выбора партнера набором различных тактик. Поскольку цели поиска и выбора партнера отличаются, то и стратегии, реализуемые в соответствующих тактиках, другие. На основе анализа эмпирического материала обозначены причины доминирования «конвергентной стратегии» выбора партнера как одной из коммуникативных стратегий, которая предусматривает, что адресант описывает свой образ и портрет желаемого партнера по принципу сходства или «Gleich und gleich gesellt sich gern».

Выявлено, что для реализации этой стратегии адресанты используют в текстах печатных объявлений и в личных данных на сайтах виртуальных знакомств одиннадцать различных тактик: тактика предоставления объективной информации о себе и/или о желаемом партнере, тактика повышения степени объективной информации, тактика предоставления субъективной информации о себе, риторическая тактика аттракции, тактика сокращения дистанции между адресантом и адресатом, тактика официальности обращения к адресату, тактика положительной самопрезентации, тактика негативной самопрезентации с указанием отдельных положительных черт в противопоставлении, тактика загадочности, тактика обещания, тактика побуждения к действию. Проанализированы языковые средства выражения этих тактик, используемых адресантами мужского и женского пола. Прослежено, что выбор этих средств несколько отличается в зависимости от пола адресанта и намечены перспективы будущих исследований в этом русле.

Ключевые слова: стратегия, коммуникативная стратегия, самопрезентация, выбор партнера, конвергентная стратегия, тактика.

Pasyk Liudmyla, Rys Larysa. Convergent Strategy of Partner Choice and its Implementation Tactics (on the Material of Advertisements from «Partner Search» Section and Personal Data from Dating Sites). The article analyses the developments of leading Ukrainian and foreign scholars devoted to the study of key concepts, as well as clarifies, defines and delineates the concept of «strategy» and «tactics». The significance of the «communicative strategy» of self-presentation in choosing a partner is highlighted. Under the «communicative strategy» we mean a set of speech actions aimed at achieving a communicative goal. We believe that strategy and tactics are interconnected concepts. The main task of the strategy is to use available resources to achieve the main goal. Tactics is an instrument for implementing the strategy and is subject to the main goal of strategy. The emphasis is placed on the fact that a person's self-presentation is realised with a set of different tactics depending on the strategic goal of selecting a partner. The objectives of the search and choice of partner being different, the strategies implemented with respect to tactics are different. The analysis of the empirical material indicates the reasons for the «convergent strategy» of choosing a partner as one of the communicative strategies, which presupposes that the addresser depicts his or her image and portrait of the desired partner on the similarity basis.

For the implementation of this strategy addressers use 11 different tactics in the texts of print ads and in the personal data on virtual dating sites: the tactics of providing objective information about themselves and / or the desired partner, the tactics of raising the level of information objectiveness, the tactics of subjective information about themselves, the rhetorical tactics of attraction, the tactics of distance reducing between the addresser and the addressee, the tactics of official addressing the addressee, the tactics of positive self-presentation, the tactics of negative self-presentation indicating some positive features in opposition, the tactics of mystery, the tactics of promise, the tactics of inducement to action. The language means of expression of these tactics used by male and female addressers are analysed. The choice of these means has been traced as slightly different depending on the gender of the addresser.

Key words: strategy, communicative strategy, self-presentation, partner choice, convergent strategy, tactics.

УДК 811.111'42

Анна Пікалова

ПРОБЛЕМА АДРЕСАЦІ В КОНТЕКСТІ АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Стаття присвячена виявленню особливостей адресації в англомовному дитячому поетичному дискурсі. У роботі з'ясовано, що в організації простору англомовного дитячого поетичного дискурсу адресант і адресат займають однаково важливі позиції. Адресація в англомовному дитячому поетичному дискурсі припускає активну роль як адресанта, так і адресата. Зорієнтованість на адресата виявляється визначальним фактором комунікативної цілеспрямованості автора, добору мовностилістичних засобів, що вербалізуються в текстовому просторі англомовного дитячого поетичного дискурсу. Визначено, що адресація в англомовному дитячому поетичному дискурсі виявляється категорією взаємодії поета і дитини. У роботі виявлено, що в англомовному дитячому поетичному дискурсі мовленнєва поведінка адресанта пристосовується до параметрів мовної особистості адресата, тезаурусу, психоемоційних особливостей, мотивів, інтересів і очікувань останнього. Схарактеризовані мовностилістичні засоби,

за допомогою яких репрезентується прагнення адресанта наблизитися до адресата, залучити до загального комунікативного простору. З'ясовано, що фактор адресації відіграє вагомий роль в англомовному дитячому поетичному дискурсі, оскільки вірші призначені дітям, написані спеціально для маленьких пізнавачів світу.

Ключові слова: адресант, адресат, адресація, поетичний дискурс, англомовний дитячий поетичний дискурс, поет, дитина, діти, мовностилістичні засоби.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поміж основних характеристик дискурсу виокремлюють адресність [7, с. 519–531]. Адресант і адресат є складовими елементами дискурсу. Цілісність дискурсивної організації проявляється за активної ролі того, хто продукує мовлення (адресант), і того, хто його сприймає (адресат), за умови зорієнтованості інтенцій автора на адресата при доборі мовленнєвих засобів.

Актуальність дослідження зумовлена зростим інтересом науковців до вивчення особливостей адресант-адресатних відношень у різних видах дискурсу. Втілення змісту, репрезентація мовностилістичних особливостей зумовлені фактором адресації. Проблема адресації наразі постає актуальною у контексті поетичного дискурсу, оскільки її дослідження дозволяє верифікувати основні положення формування і функціонування комунікативних настанов, що розкривають сутність дискурсивного простору поезії. Специфіка адресант-адресатних відношень у дискурсі, зокрема в дитячому поетичному дискурсі (ДПД), не отримала відповідного висвітлення в сучасній лінгвістиці. Актуальним для дослідження постає питання адресації англомовного дитячого поетичного дискурсу (АДПД).

Аналіз досліджень цієї проблеми. Вивченням питань адресації займаються такі дослідники, як Н. М. Азарова, Н. Д. Аругюнова, М. І. Венгрінюк, В. З. Дем'янков, В. І. Карасик, Т. А. Космеда, Ю. М. Лотман, В. М. Назарець та інші. Водночас проблема специфіки адресації в дитячому поетичному дискурсі має фрагментарний характер. Це питання розглядається в працях таких вчених, як В. С. Зубарева, Т. О. Павлова, Е. Cameron, J. Culley, R. Hasan.

На думку Н.Д. Аругюнової, адресація дискурсу є не менш значущою, ніж авторство і цілі мовлення того, хто продукує мовлення [3, с. 5–13]. У поетичному дискурсі відношення автор (адресант) – читач (адресат) завжди опосередковане текстом поетичного твору [5, с. 6].

У художньому тексті розрізняють два основних типи адресата: зовнішній (читач) та внутрішній (персонаж, до якого спрямоване мовлення іншого персонажа) [1, с. 68]. Щодо типологізації адресата поетичного тексту, то виокремлюють такі семантичні опозиції типів ліричного адресата: зовнішньо текстовий / внутрішньотекстовий; недиференційований / диференційований; одноосібний / узагальнений; реальний / умовний [8, с. 169–170]. Адресата поетичного тексту пропонують розділяти на такі групи: масовий адресат, поціновувач складних поетичних образів, пов'язаний з відправником загальних категорій, близький до відправника [10, с. 157–158].

Не викликає сумніву положення про наявність у автора і одержувача загальних фонових знань і комунікативних навичок, що є обов'язковою умовою результативної й успішної комунікації. У процесі текстотворення автор свідомо або мимовільно враховує пресупозиції потенційного читача, відповідно до яких створює власний твір.

В.С. Зубарева зазначає, що дитячі вірші в аспекті адресації набагато сильніші, ніж дорослі. Дитячі вірші виокремлюються на основі прагматичної ознаки «для дітей», тоді як дорослі вірші класифікуються відповідно до художніх критеріїв [6, с. 256].

Мета і завдання статті. Мета дослідження полягає у виявленні й описі особливостей репрезентації адресації в АДПД. Мета роботи передбачає розв'язання таких завдань: розкрити потенціал адресата в АДПД; виявити специфічні риси мовлення адресанта у АДПД; з'ясувати особливості адресант-адресатних відношень у цьому дискурсі; схарактеризувати мовностилістичні засоби адресації, що репрезентують адресант-адресатні відношення в АДПД.

Матеріалом для дослідження слугували поезії таких авторів, як Роальд Даль (Roald Dahl), Джулія Дональдсон (Julia Donaldson), Ірен Лівінгстон (Irene Livingston), Річард МакВільям (Richard McWilliam), Кенн Несбітт (Kenn Nesbitt), Христина Россетті (Christina Rossetti), Шелдон Сілверстін (Sheldon Silverstein), Роберт Льюїс Стівенсон (Robert Louis Stevenson), Енн Тейлор (Ann Taylor), чий творчий доробок присвячений дітям.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

Текстовий простір дитячих віршів насичений інформацією про предмети, події та явища навколишнього світу. Іntenції автора – ознайомлювати, навчати, розвивати, виховувати читача, активно залучати дитину до соціалізації й інкультурації. Вірші, творені спеціально для дітей, актуалізують комунікацію між дорослим поетом і маленьким читачем відповідно до правил, прийнятих у конкретній культурі у певний період часу [6, с. 256].

Дотримуємося думки, що ДПД – це сукупність віршів, призначених для дітей. ДПД інтерпретується як сукупність процесу і результату мисленнєво-мовленнєвої діяльності (у дихотомії: поет / відправник – дитина / одержувач). Лінгвістична структура ДПД стосується мовленнєвих засобів, що актуалізується відправником тексту поетичного твору, лінгвокогнітивна – ментальних процесів, що впливають на породження і декодування поетичного тексту, тоді як лінгвопрагматична – маніфестації свідомого й мимовільного вибору відправником мовленнєвих засобів, що вербалізуються в текстовому просторі віршів, призначених для дітей.

Цілісність дискурсу забезпечена рівноправними ролями того, хто продукує мовлення, і того, хто його сприймає [4, с. 215–216]. Таким чином, адресація ДПД припускає активну роль як адресанта, так і адресата. Зазначене простежується в тому, що зорієнтованість на адресата виявляється визначальним фактором комунікативної цілеспрямованості автора, добору мовностилістичних засобів, що вербалізуються в текстовому просторі АДПД. При цьому простежується співавторство мовця і слухача (взаємодія поета і дитини), що реалізується у формі відповідної реакції адресата, тобто процес залучення до комунікації. У семантико-прагматичній організації простору АДПД автор як ініціатор комунікації і реципієнт – той, хто реагує на комунікативну ініціативу, займають однаково важливі позиції. Комунікація відбувається за обов'язкової орієнтації на дитину, врахування особливостей її психоемоційного й фізіологічного розвитку. Відчуття та розуміння адресантом очікувань адресата надає поетові можливості спілкуватися так, як очікує і як бажає дитина. У межах текстового простору АДПД цей процес репрезентується у вигляді наявних, доступних і зрозумілих когнітивно-мовленнєвих стереотипів. При цьому нове вводиться через концептуальну систему, що вербалізується мовленнєвими конструкціями, якими володіє дитина.

Адресант кодує свій задум, тоді як адресат декодує вербальну палітру письмового тексту. Когнітивність ДПД проявляється в наближенні до адресата. У АДПД мовленнєва поведінка адресанта пристосовується до параметрів мовної особистості адресата, тезаурусу, психоемоційних особливостей, мотивів, інтересів і очікувань останнього. Від дитини центрується авторське мовлення в АДПД, моделюючись із розрахунком на сприйняття і розуміння дитиною. Зорієнтованість на адресата-дитину – основний принцип АДПД. Фактор адресата в цьому випадку посідає головне місце, і тексти дитячих поезій максимально наближені до свого кола читачів. Пристосування мовної особистості адресанта до мовної особистості адресата проявляється як взаємодія через створення загального простору ідентифікацій [9, с.142].

Адресат-дитина впливає на створення поетичного тексту, таким чином адресація в АДПД виявляється категорією взаємодії поета і дитини. Цільова настанова дитячого поета формувати у свідомості адресата модель світу, в якій зростає, навчається, розвивається і виховується дитина. Прагнення адресанта наблизитися до адресата репрезентується в текстовому просторі АДПД за допомогою певних мовних засобів, що створюють уявлення залучення до ситуації як адресанта, так і адресата. При цьому адресант моделює реальність, що співвідноситься із знаннями адресата про світ.

У вірші І. Лівінгстон «The Seasons» кожна стофа починається питальною конструкцією з дієсловом на позначення ментальних процесів *remember*: «**do you remember**» [15, с. 33], вірш Роальда Даля «Cinderella» починається зі слів: «*I guess you **think** you **know** this story*» [11, с. 26], у вірші Роберта Льюїса Стівенсона «Know You The River Near To Grez» репрезентоване дієслово *know* «**KNOW** you the river near to Grez...?» [16, с. 99]. Дієслова на позначення ментальних процесів постають своєрідними маркерами, що залучають адресата до ситуації, пропонуваної адресантом у поетичному тексті. Тим самим актуалізуються певні прагматичні параметри, що тримають увагу адресата, залучаючи його до комунікативного простору адресанта з опорою на наявні в неї знання про реальну дійсність.

Залучення до загального комунікативного простору здійснюється адресантом за допомогою

вербалізації в поетичному мовленні прямої і непрямої мови, блоків «питання–відповідь». Ці маркери імітують діалог адресанта з адресатом, активізують зворотний зв'язок, моделюють очікувану реакцію. Мовлення головного персонажа – дитини – іноді вербалізується в поетичному тексті за допомогою прямої /непрямої мови, що кодує позицію адресанта, наприклад: «*I just frowned and clenched my knees, / and said, "I've no idea, / but could I use the bathroom, please?"*» (Kenn Nesbitt «I Raised My Hand in Class») [14]. У вірші Роальда Даля «Mike Teavee...» низка питань, звернена до дітей, викликає певне емоційне напруження адресата в очікуванні відповіді, яку врешті-решт пропонує адресант. Емоційне насичення вербалізується повторами окличних (*Have you forgotten? Don't you know?*) і питальних конструкцій (*'All right!' you'll cry. 'All right!' you'll say*). Поет намагається створити найкращі умови для прийняття відповіді дитиною, трансформуючи читачке *tu/vi* (you) в *mi* (we): «*We'll say it very loud and slow*». Особові займенники виступають мовними репрезентантами інклюзивності. Прийом повтору актуалізований і в пропонованій автором відповіді, що має певний психологічний вплив. Автор ніби підштовхує читача до бажаної відповіді, навіюючи уявлення про її самостійність. При цьому автор дещо змінює форму репрезентації повторів, уникаючи відчуття нав'язування: «*THEY ... USED ... TO ... READ! They'd READ and READ, / AND READ and READ..*». (Roald Dahl «Dear Friends, We Surely All Agree») [11].

У АДПД вербалізація блоків «питання–відповідь» частотне явище, що зумовлене особливостями адресата. Адресант–поет, ураховуючи знання та уявлення адресата-дитини про світ, намагається збагачувати їх, прагне допомогти дитині пізнавати нове, тяжіє до формування в дитини необхідних уявлень про світ, у якому вона зростає, воліє навчати, розвивати і виховувати дитину, наприклад: «*Who fed me from her gentle breast, / And hushed me in her arms to rest, / And on my cheek sweet kisses prest? / My Mother.*» (Ann Taylor «My Mother») [17]; «*One, two, / What can you do? / We can . . . / Shake your hand, / Dig in the sand, / Drive a car, / Play the guitar, ...*» (Julia Donaldson «Handy Work») [12].

Вербалізація чужого мовлення у формі прямої або невластиво прямої мови в тексті дитячих поезій має прагматичні риси, що характеризують прагнення адресанта наблизитися до адресата, з проекцією на мовленнєві характеристики останнього. Так, наприклад: «*... my teacher said, / "I think you'll find it's easier / to do the work instead"*» (Kenn Nesbitt «All My Great Excuses»); «*My mom says, "Time for bed" / My dad yells, "Get your butt to sleep!"*» (Kenn Nesbitt «I Never Want to Go to Bed») [14]. У більшості випадків чуже мовлення репрезентує мовлення людей, які завжди поруч з дитиною (батьки та інші члени родини, вихователі та вчителі), тобто коло людей, з якими вона спілкується.

В АДПД репрезентуються ціннісні орієнтири, що актуальні дітям певної вікової категорії за допомогою прийому персоніфікації та елементів антропоморфізму. Це дозволяє моделювати реальність, у якій перебуває адресат, нібито занурюючи дитину в пропоновану ситуацію. Прийом персоніфікації в АДПД дозволяє кодувати авторську позицію у проекції на саму дитину та її почуття, знання про навколишній світ, наявний життєвий досвід. Таким чином, адресат-дитина ототожнює себе з персонажами твору, долучаючись до обставин, репрезентованих у поетичному тексті. Прийом персоніфікації сприяє створенню пресупозицій, що об'єднують адресанта і адресата, які актуалізують загальний мовний, соціальний і культурний простори, наприклад: «*Music makes me dance, / Music makes me sing ...*» (Richard McWilliam «Music»); «*I'm a member / Of the human race!*» (Richard McWilliam «Human») [13].

Назви віршів можуть містити як інформацію про тему поетичного тексту («*Rainbow*» (Christina Rossetti) [17], «*Channels*» (Shel Silverstein) [18]), так і настанови автора на регулювання поведінки адресата («*Twist Me a Crown of Wind-Flowers*» (Christina Rossetti) [17], «*You can argue with a tennis ball*» (Kenn Nesbitt) [14]), актуалізуючи при цьому прагматичні відносини. Назви віршів кореспондують позицію адресанта, що корелює з очікуваннями адресата, його свідомістю, світосприйняттям і світовідчуттям. Зазначене вище в котрий раз доводить, що фактор адресації посідає вагоме місце в АДПД.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. У АДПД зреалізовується накладання параметрів мовної особистості адресанта на мовну особистість адресата. Це явище зумовлене урахуванням з боку поета психоемоційних властивостей і особливостей мовної свідомості дитини. Комунікація в АДПД зорієнтована на адресата, на його уявлення про дійсність, на світ почуттів,

сукупність наявних ціннісних орієнтирів, загалом на фоні знання. У АДПД вербалізуються мовностилістичні засоби, репрезентовані різноманітні прийоми, що дозволяють занурювати дитину в обставини, наближені до реального життя. При цьому адресант прагне до зближення з адресатом через загальні когнітивно-мовленнєві процеси. Дитячі поети мають володіти гострою пам'яттю дитинства, добре сформованими компетенціями, що дозволяє їм майстерно пристосовувати свій тезаурус, свої знання до картини світу адресата. Мовна картина автора вміщується в межі дитячої мовної картини, поповнює і розширює її, оскільки, спираючись на фоні знання адресата і через вплив на його емоціосферу, поет знайомить із новими предметами і явищами навколишнього світу, пояснює їх сутність, тим самим пристосовуючи дитину до світу, де вона зростає, розвивається і виховується. У такий спосіб моделюються умови для соціалізації й інкультурації дитини, до формування її особистості, зокрема мовної. Фактор адресації відіграє важливу роль у АДПД, оскільки поезії призначені дітям, які виступають замовниками усього конгломерату віршів, що написані спеціально для маленьких дослідників світу.

Перспективним вважаємо ґрунтовне дослідження особливостей адресата й адресанта як основних категорій АДПД, специфіку адресант-адресатних відношень у цьому дискурсі.

Джерела та література

1. Алефиренко Н. Ф. Коммуникативная ситуация как когнитивно-прагматический фактор порождения поэтического дискурса / Н. Ф. Алефиренко, И. И. Чумак-Жунь // Высшая школа искусств и региональных исследований института Академии наук Чешской Республики. Информационный бюллетень. – Прага, 2008. – С. 68–72.
2. Английский язык для девочек и мальчиков / [под. общ. ред. В.М. Спиваковского]. – К. : Гранд, 1996. – 176 с.
3. Арутюнова Н. Д. Из наблюдений за адресацией дискурса / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Адресация дискурса / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – Москва : Изд-во «Индрик», 2012. – С. 5–13.
4. Владимирова Т. Е. Призванные в общение: русский дискурс в межкультурной коммуникации / Т. Е. Владимирова. – Москва, 2007. – 304 с.
5. Горло Е. А. Универсальная антропоцентрическая модель поэтического дискурса : автореф. дис. ... д-ра филол. наук. : 10.02.19 «Теория языка»; 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Е. А. Горло. – Ростов-на-Дону, 2007. – 39 с.
6. Зубарева В.С. Адресация детского поэтического дискурса / В. С. Зубарева // Логический анализ языка. Адресация дискурса / [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – Москва : Изд-во «Индрик», 2012. – С. 256–264.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Назарець В. Різновиди внутрішньотекстових адресатів в адресованій ліриці Івана Франка / В. Назарець // Українське літературознавство. – 2014. – Випуск 78. – С. 169–178.
9. Синельникова Л. Н. Специфика адресант-адресатных отношений в масс-медийном дискурсе / Л. Н. Синельникова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология. Социальная коммуникация». – 2008. – Том 21 (60). – С. 140–153.
10. Филимонова А. В. Проблема адресата в поэтическом дискурсе / А. В. Филимонова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Каразіна. – Харків, 2010. – № 897. – С. 154–158.
11. Dahl Roald Poems [online] / Roald Dahl // Classic Poetry Series: The World's Poetry Archive. – 2004. – 31 p. – Available at : <http://www.poemhunter.com>
12. Donaldson Julia. Poems [online] / Julia Donaldson. 2018. – Available at : <http://www.juliadonaldson.co.uk>
13. McWilliam Richard The Little Book Of Very Short Poems For Children [online] / Richard McWilliam. – Available at : <http://www.richardmacwilliam.com/short-childrens-poems/>
14. Nesbitt Kenn. Funny Poems [online] / Kenn Nesbitt. – Available at : <http://www.poetry4kids.com>
15. Poems for Big Kids : Rhyming poetry for children ages 8 – 13 / [compiled and edited by Neil Harding McAlister, Zara McAlister and Angela Burns]. – Ontario, Canada, 2016. – 146 p.
16. Stevenson R. L. A Child's Garden of Verses / R. L. Stevenson. – London : Puffin Books, 2008. – 128 p.
17. Children's Poetry [online]: collection of classical poems for children to read online. – Available at : <http://www.storyit.com/Classics/JustPoems/classicpoems.htm>
18. Silverstein Sheldon Alan Poems [online] / Sheldon Alan Silverstein // Classic Poetry Series: The World's Poetry Archive. – 2004. – 31 p. – Available at : <http://www.poemhunter.com>

References

1. Alefirenko, Nikolay, and Chumak-Zhun, Irina. 2008. "Kommunikativnaia situatsiia kak kognitivno-pragmaticheskii faktor porozhdeniia poeticheskogo diskursa". *Vysshaia shkola iskusstv i regionalnykh issledovanii Instituta Akademii Nauk Cheshskoi Respubliki*, 68–72.
2. Spivakovskii, Vladimir. 1996. *Angliiskiy yazyk dlia devochek i malchikov*. Kiev: Grand.
3. Arutyunova, Nataliia. 2012. "Iz nabliudenii za adresatsyei diskursa". In *Logicheskii analiz yazyka. Adresatsiia diskursa*, edited by Nataliia Arutyunova, 5–13. Moskva: Izdatelstvo «Indrik».

4. Vladimirova, Tatiana. 2007. *Prizvannie v obschenie: russkiy diskurs v mezhkulturnoi kommunikatsii*. Moskva: Komkniga.
5. Gorlo, Evgeniia. 2007. "Universalnaia antropotsentricheskaia model poeticheskogo diskursa". PhD diss., Rostov-na-Donu.
6. Zubareva, Valentina. 2012. "Adresatsiia detskogo poeticheskogo diskursa". In *Logicheskii analiz yazyka. Adresatsiia diskursa*, edited by Natalya Arutiunova, 256–264. Moskva: Izdatelstvo «Indrik».
7. Kubriakova, Elena. 2004. *Yazyk i znanie. Na puti polucheniia znanii o yazyke: chasti rechi s kognitivnoi tochki zreniia. Rol yazyka v poznanii mira*. Moskva: Yazyki slavianskoi kultury.
8. Nazarets, Vitalii. 2014. "Riznovydy vnutrishiotekstovyykh adresativ v adresovanii liritsi Ivana Franka". *Ukrainske Literaturoznavstvo*, 78: 169–178.
9. Sinelnikova, Larisa. 2008. "Spetsifika adresant-adresatnykh otnoshenii v mass-mediinom diskurse". *Uchenye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo. Seriia "Filologiya. Sotsialnaia Kommunikatsiia"*, 21 (60): 140–153.
10. Filimonova, Anna. 2010. "Problema adresata v poeticheskom diskurse". *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina*, 897: 154–158.
11. Dahl, Roald. 2004. "Poems". *Classic Poetry Series: The World's Poetry Archive*. Accessed February 20, 2018. <http://www.poemhunter.com>
12. Donaldson, Julia. 2018. "Poems". Accessed January 14, 2018. <http://www.juliadonaldson.co.uk>
13. McWilliam, Richard. 2004. "The Little Book of Very Short Poems for Children". Accessed March 10, 2018. <http://www.richardmacwilliam.com/short-childrens-poems/>
14. Nesbitt, Kenn. 2018. "Funny Poems". Accessed March 1, 2018. <http://www.poetry4kids.com>
15. Neil, Harding, McAlister, Zara McAlister, and Angela Burns, comp. and edit. 2008. *Poems for Big Kids: Rhyming Poetry for Children ages 8–13*. Ontario, Canada.
16. Stevenson, Robert. 2008. *A Child's Garden of Verses*. London: Puffin Books.
17. Children's Poetry: *Collection of Classical Poems for Children to Read Online*. 2008. Accessed January 20, 2018. <http://www.storyit.com/Classics/JustPoems/classicpoems.htm>
18. Silverstein, Sheldon Alan. 2004. "Poems". *Classic Poetry Series: The World's Poetry Archive*. Accessed February 20, 2018. <http://www.poemhunter.com>

Пикалова Анна. Проблема адресации в контексте англоязычного детского поэтического дискурса.

Статья посвящена исследованию особенностей адресации в англоязычном детском поэтическом дискурсе. Фактор адресации в детском поэтическом дискурсе обусловлен его предназначением для детей. В работе установлено, что в организации пространства англоязычного детского поэтического дискурса адресант как инициатор коммуникации и адресат, который реагирует на коммуникативную инициативу, занимают одинаково важные позиции. Становится понятным, что ориентация на адресата – основной принцип англоязычного детского поэтического дискурса. Адресация в англоязычном детском поэтическом дискурсе предполагает активную роль как адресанта, так и адресата. Указанное прослеживается в том, что ориентация на адресата оказывается определяющим фактором коммуникативной целенаправленности автора, отбора лингвостилистических средств. При этом наблюдается соавторство говорящего и слушающего (взаимодействие поэта и ребенка), которое реализуется в форме ответной реакции адресата. Определено, что адресация в англоязычном детском поэтическом дискурсе оказывается категорией взаимодействия поэта и ребенка. В работе выявлено, что в англоязычном детском поэтическом дискурсе речевое поведение адресанта приспосабливается к параметрам языковой личности адресата, тезауруса, психоэмоциональных особенностей, мотивов, интересов и ожиданий последнего. В англоязычном детском поэтическом дискурсе авторская речь обуславливается особенностями ребенка, моделируется с учетом свойств восприятия и понимания ребенка. Охарактеризованы лингвостилистические средства с помощью которых демонстрируется стремление адресанта приблизиться к адресату, привлечь к общему коммуникативному пространству. На основе анализа выявлены наиболее распространённые средства – прямая и косвенная речь, блоки «вопрос–ответ» – маркеры, имитирующие диалог адресанта с адресатом, активизирующие обратную связь, моделирующие ожидаемую реакцию. Описаны также прием персонификации и элементы антропоморфизма, позволяющие моделировать реальность, в которой находится адресат. Установлено, что фактор адресации играет важную роль в англоязычном детском поэтическом дискурсе, поскольку стихи предназначены детям, написаны специально для маленьких исследователей мира.

Ключевые слова: адресант, адресат, адресация, поэтический дискурс, англоязычный детский поэтический дискурс, поэт, ребенок, дети, лингвостилистические средства.

Pikalova Anna. The Problem of Addressing in the Context of the English-language Children's Poetic Discourse.

The article is devoted to revealing of addressing's peculiarities in the English-language children's poetic discourse. In children's poetic discourse the factor of addressing is determined by its purpose for children. In this paper it is established that the addresser, as the initiator of communication, and the addressee who responds to the communicative initiative, occupy the equal and important positions in the organizing of the space of the English-language children's poetic discourse. The orientation towards the addressee is revealed as the basic principle of the English-language children's poetic discourse. In the English-language children's poetic discourse addressing is considered an active role both the addresser and the addressee. This can be observed in the fact that the orientation toward the addressee is determined as the main factor of the author's communicative purposes, the selection of linguistic means. In this case, the co-authoring of the speaker and the listener (interaction of the poet

and the child) is realized in the form of the addressee's corresponding reaction. In the English-language children's poetic discourse addressing is determined as the category of interaction of the poet and the child. In the paper, it is revealed that the addresser's speech behaviour adapts to the parameters of the addressee's linguistic personality, his/her thesaurus, psycho-emotional features, motives, interests and expectations. In the English-language children's poetic discourse the child's features condition author's speech, which is constructed with considering of the peculiarities of the child's perception and understanding. In the article, linguistic means are characterised. They represent the addresser's desire to get closer to the addressee, to involve in the common communicative space. Based on the analysis, the most widespread means are revealed. Among them, there are direct and indirect speech, blocks «question-answer». They are identified as markers, which imitate the dialogue of the addresser with the addressee, activate the feedback, and stimulate the corresponding reaction. The ways of personification and the elements of anthropomorphism are described in this paper. They help to design the reality of the addressee's existence. It is determined that the factor of addressing has the important role in the English-language children's poetic discourse, because the poems are devoted to children, they are created specifically for little researchers of the world.

Key words: addresser, addressee, addressing, poetic discourse, English-language children's poetic discourse, poet, child, children, linguistic means.

УДК 811.111'4'373.23-053.6/.67 (045)

Анастасія Пожар

НОМІНАТИВНІ ОДИНИЦІ ПОЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ПІДЛІТКОВИЙ ВІК» І «МОЛОДІСТЬ» В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті висвітлено становлення корпусу основних номінативних одиниць, що належать до понять «підлітковий вік» і «молодість», які використовуються для позначення понять «*teens*» і «*youth*» в англomовному художньому дискурсі. Особливу увагу приділено визначенню понять «підлітковий вік» і «молодість», їхнім структурам та складу. Проаналізовано основні ядерні та периферійні одиниці, що називають осіб підліткового та молодого віку. Проведено словотворчий аналіз лексем, що позначають поняття «підлітковий вік» і «молодість». Звернуто увагу на те, що, попри широке вивчення поняття «вік», комплексному прагматичному вивченню номінативні одиниці позначення понять «підлітковий вік» і «молодість» за лексико-семантичним принципом в англomовному художньому дискурсі ще не підлягали. Окреслено основні дослідження з проблеми позначення понять «підлітковий вік» і «молодість» в англomовному художньому дискурсі. Запропонована детальна характеристика робіт авторів, які досліджували поняття «вік людини». Визначена актуальність обраної теми, яка зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій у межах когнітивно-дискурсивної парадигми на об'єктивне встановлення корпусу номінативних одиниць позначення понять «підлітковий вік» і «молодість» в англійській мові. Схарактеризовано матеріал дослідження, який був дібраний з лексикографічних джерел, а також дібрані шляхом суцільної вибірки з художніх творів дискурсивних фрагментів, які позначають вікові періоди персонажа. Визначено, що поняття «підлітковий вік» має субстантивний характер. Його центром є лексема «*teenager*», яка називає особу підліткового віку обох статей, а поняття «молодість» має адективний характер, його центром є прикметник «*young*», яке номінує особу молодого віку.

Ключові слова: поняття «вік людини», поняття «підлітковий вік», поняття «молодість», лексичні засоби позначення віку персонажа, ядерні та периферійні одиниці, англomовний художній дискурс.

Постановка наукової проблеми та її значення. Робота присвячується опису основних номінативних одиниць на позначення понять «підлітковий вік» і «молодість» за лексико-семантичним принципом в англomовному художньому дискурсі. Поняття «вік» досліджується нами в нерозривному зв'язку з людиною, оскільки саме людина, в першу чергу, асоціюється з поняттям «вік». Вік має безпосередній стосунок до людини і є однією з найбільш важливих її характеристик. Отже, поняття «вік» є обов'язковим компонентом будь-якої людської культури взагалі і англomовної культури зокрема. Попри увагу дослідників до поняття «вік», комплексному прагматичному вивченню номінативні одиниці на позначення понять «підлітковий вік» і «молодість» за лексико-семантичним принципом в англomовному художньому дискурсі ще не підлягали.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сучасна лінгвістика останніх десятиліть уже виявила значний інтерес до вивчення семантики, структури лексико-семантичної групи «вік людини» на

матеріалі різних мов. Так, одним із перших дослідників, що звернулися до вивчення лексичних одиниць на позначення поняття «підлітковий вік», був Р. І. Хашимов [6]. В. І. Матвєєв вибудував складне лексико-семантичне поле «вік людини» на матеріалі російської, української та англійської мов [4]. Л. Т. Костіна дослідила групи прикметників на означення вікових характеристик в сучасній англійській мові [3]. Розвиток і конкретизація численних питань, пов'язаних з лінгвістичним вивченням номінацій із значенням «вік людини» знаходить своє характерне вираження в з'ясуванні походження окремих назв та характеристики певних лексико-семантичних полів [1; 3; 4; 6]. Лінгвістичній інтерпретації й аналізу підлягає як уся категорія «вік людини» (О. В. Бахмет, Н. В. Крючкова, М. Г. Лебедько), так і окремі її аспекти (О. А. Погораєва, К. В. Рахліліна, О. Є. Філімонова та ін.).

Мета і завдання статті. Актуальність обраної теми зумовлена загальною тенденцією сучасних лінгвістичних студій у межах когнітивно-дискурсивної парадигми на об'єктивне встановлення корпусу номінативних одиниць позначення понять «підлітковий вік» і «молодість» в англійській мові. **Мета статті** – висвітлити основні одиниці на позначення понять «підлітковий вік» і «молодість» за лексико-семантичним принципом і встановити корпус номінативних одиниць, які використовуються для позначення понять «*teens*» і «*youth*» в англійському художньому дискурсі. **Матеріалом** дослідження є дібрані з лексикографічних джерел номінативні одиниці, що позначають поняття «підлітковий вік» / «*teens*» і «молодість» / «*youth*» та дібрані шляхом суцільної вибірки з художніх творів дискурсивні фрагменти, які позначають ці вікові періоди персонажа.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «підлітковий вік» розглядається як сукупність англійських понять *adolescence* і *teenage age* (*teens*) і визначається як період, що займає інтервал життя людини від 13 до 19 років і є періодом розвитку дитини в молоду людину [1, с. 88]. Одиницею, що представляє основу поняття, є *teenage age* (*teens*). Частина одиниць представлена простими словами (*youth*), похідними (*adolescence*, *teenage*) і складними (*half-grown*). Іншу частину утворюють словосполучення (*school days*, *not dry behind the ears*).

Таким чином, одиницями, які актуалізують поняття «підлітковий вік» / «*teens*», є: (1) абстрактні іменники, які називають сам віковий етап; (2) іменники, що позначають особу на певному віковому етапі (*adolescence*, *immaturity*, *teenager*, *youth*, *juvenile*, *teen*; (3) прикметники (*adolescent*, *juvenile*, *teenage*, *half-grown*).

Словосполучення, що представляють поняття *teenage age*, в змістовому і формальному плані слід розділити на дві групи. До першої належать ті словосполучення, які номінують поняття «підлітковий вік». Це одиниці структурно і семантично подільні (*teenage age*, *awkward age*, *school days*, *one's teens*, *age of puberty*). Головним компонентом виділених словосполучень є іменник, тому всі словосполучення цього типу можна віднести до субстантивних. Друга група містить одне фразеологічне словосполучення, яке дає характеристику індивідам описуваного вікового етапу (*not dry behind the ears*).

До осіб підліткового віку належать особи у віці між статевим дозріванням і дорослістю з 12 до 21–25 років і мають назву *adolescent* [4, с. 85]. Синонімічним до *adolescent* виступає *juvenile*, що має основні значення «юнак, молодий чоловік»: *Yes, yes, yes! Cried the juveniles, both ladies and gentlemen ...* (Ch.Bronte). На відміну від *adolescent*, *juvenile* зазвичай позначає молодих осіб (юнаків). Про факт неповної синонімічності *juvenile* і *adolescent* свідчать, як зазначає В. І. Жельвіс, і їх протиставлення: *Nine adolescents, six juveniles and four adults were taken into court yesterday* [2, с. 27].

Найменування *teenager* означає особу у віці від 13 до 19 років включно без диференціації за статтю. Однак подібне закріплення поняття, іменованого *teenager*, засноване також на ряді важливих екстралінгвістичних факторів, а не викликане тільки чисто мовними причинами. Як зазначає В. З. Панфілов, «мова не може здійснювати вирішальний вплив ні на характер людського мислення, ні на результати пізнавальної діяльності» [5, с. 35].

Іменники *adolescent*, *juvenile*, *teenager* мають значення «підліток, юнак або дівчина». При цьому найменування *teenager* частіше використовується для позначення підлітка, що пояснюється його дещо меншим віковим діапазоном, ніж у *adolescent* і *juvenile*; рідко вживаний іменник

juvenile зазвичай виступає синонімом словосполучення *young man* і практично не вживається для позначення дівчат.

Словотворчому аналізу піддалися одиниці, розподілені за двома частинами мови: іменники та прикметники. Абстрактні іменники на означення досліджуваного поняття за своєю природою є тільки похідними (*adolescence, juvenescence, immaturity, puberty, pubescence, inferiority*). Іменники, що позначають особу на даному віковому етапі, є як первинними (*youth, teen, lad, juvenile*), так і похідними утвореннями (*teenager, adolescent*). Основою для появи похідних іменників служать як самі іменники, так і прикметники. Залежно від афікса, за допомогою якого утворюється той чи інший іменник поняття «підлітковий вік», можна виділити кілька груп іменників:

Афіксація іменників поняття «підлітковий вік»: *-ence: adolescence, juvenescence, -ity: juvenility, juniority, immaturity*. Афіксація іменників, що позначають особу «підлітковий вік»: *-er: teenager; -ent: adolescent*.

Список одиниць поняття «підлітковий вік», представлених прикметниками, включає: (1) прості прикметники (*juvenile*); (2) похідні прикметники (*-ent: adolescent; -less: beardless; -ine: infantine*); (3) прикметники дієприкметникового походження і складні прикметники, що складаються з двох основ (*half-grown*).

В лексико-тематичній групі «підлітковий вік» представлені три лексико-семантичні групи (ЛСГ). В першу ЛСГ входять іменники і номінативні словосполучення з гіперсемою – «позначення підліткового віку». До ядерних одиниць входять абстрактні номінанти на означення підліткового віку: *teenage age, adolescence*. Список периферійних одиниць включає називання підліткового віку, які деталізують значення базових лексем. До них належать слова, що містять додаткові семи в структурі свого значення (*teens, juvenility, juniority*) і субстантивні словосполучення (*teenage age, awkward age, school days*).

Друга ЛСГ складається з іменників і словосполучень із гіперсемою «позначення особи підліткового віку». Ядерні одиниці: *teenager, adolescent, youth*. Периферійні одиниці включають слова на позначення особи чоловічої статі (*bantling, stripling*) та позначення осіб обох статей (*juvenile, teen*).

Третя ЛСГ представлена прикметниками з гіперсемою «вказівка на ознаку особи підліткового віку». Ядерними одиницями групи є такі: *teenage, adolescent*. Периферійні одиниці деталізують ядерні одиниці, актуалізуючи гіпосему «характеристика особи підліткового віку» (*juvenile, juvenescent, half-grown*). До цієї групи також входить фразеологічне сполучення з ад'єктивних центром *not dry behind the ears*.

Поняття «**молодість**» / «*youth*» позначає період між «дитинством» і «дорослістю», зміст поняття також може охоплювати відрізок часу до віку середніх років. Найбільш точним визначенням поняття *youth* є – етап життя людини, який охоплює період після підліткового віку і триває до середнього віку [1, с. 92; 4, с. 100]. Молодість займає період життя людини від двадцяти до сорока років. Звичайно, зазначені вікові рамки досить умовні з огляду на те, що поняття «вік» не є чітко-структурованою ментальною сутністю, а являє собою континуум, в якому сусідні зони перетинаються і накладаються одна на одну. Одиницями, що актуалізують поняття *молодість* / *youth*, виявилися (1) абстрактні іменники і словосполучення з цими іменниками, (2) іменники, що позначають особу в цьому віковому інтервалі: (а) *breshness, youthfulness*; (б) *young person, young man, fellow, younker, young woman, flapper*, (3) прикметники *young, flowering*.

Словосполучення, що репрезентують аналізоване поняття, є як вільними так і фразеологічними. Вільні словосполучення в змістовому плані слід розбити на три групи. До першої ми відносимо ті словосполучення, які номінують поняття «молодість». Це одиниці структурно і семантично подільні (*springtime of life, heyday of youth, happy days, tender age / years*). Друга група містить словосполучення також структурно і семантично подільні, які позначають людей аналізованого вікового періоду (*young blood, rising generation*). Перераховані словосполучення мають субстантивну природу. Дієслівне словосполучення *to be / come of age* експлікує значення «стати повнолітнім». Ідіоматичні одиниці, які називають аналізоване поняття, виражені одиницями *May of life, flower of life*. Фразеологічна одиниця *to sow one's wild oats* вказує на характер проведення часу в молодості (*live foolishly when young*).

Словотворчому аналізу підлягали іменні лексеми – іменники і прикметники. Іменники досліджуваного поняття за своєю природою є як похідними, так і первинними утвореннями (*fellow, skirt, doll, chick, youth*). Всі похідні одиниці утворені за допомогою афіксації. Основою для деривації похідних іменників служать як самі іменники, так і прикметники та дієслова. Залежно від афікса, за допомогою якого утворений той чи інший іменник, в групі іменників можна виділити кілька груп: *-ness: freshness, youthfulness; -er: younker, flapper; -y: missy*. Прикметники поняття «молодість» представлені простими прикметниками *young i nubile*, а також прикметником дієприкметникового походження *flowering*.

У лексико-тематичній групі «молодість» виділяється три лексико-семантичні групи (ЛСГ). Перша ЛСГ складається з іменників і субстантивних словосполучень з гіперсемою «позначення молодості». До ядерних одиниць належать абстрактні: *youth, youthfulness*. Список периферійних одиниць включає позначення молодості, які деталізують семантику базових лексем. До них входять, головним чином, субстантивні словосполучення, а також ті, що містять додаткові семи в структурі свого значення (*freshness; springtime of life, happy days*). Ідіоматичні одиниці *May of life, flower of life* теж складають периферію розглянутої ЛСГ.

Друга ЛСГ – іменники та словосполучення з гіперсемою «позначення особи молодого віку». Ядерні одиниці є такі: *young man, young woman, young person, the youth*. Периферійні одиниці деталізують одиниці першої групи, актуалізуючи якусь гіпосему підгрупи. Гіпосема 1: «позначення особи чоловічої статі» (*younker, whippersnapper*). Гіпосема 2: «позначення, особи жіночої статі» (*skirt, doll, chick, flapper*).

Третя ЛСГ представлена прикметниками з гіперсемою «вказівка на ознаку особи молодого віку». Ядерною одиницею групи є одиниця нейтрального стилю: *young*. Периферійні одиниці деталізують ядерні одиниці, актуалізуючи гіпосему «характеристики особи молодого віку» (*flowering, nubile*), які включають фізіологічну характеристику і характеристику зовнішності.

Існують так звані концептуальні зони перетину понять, пов'язаних з віком людини. Згідно з даними тезаурусів і синонімічних словників англійської мови поняття «дитинство» / «*childhood*» і «підлітковий вік» / «*teens*» є включеними до поняття «молодість» / «*youth*», тобто поняття «молодість» – це загальне поняття, яке включає поняття дитинства і підліткового віку. Як наслідок цього, одиниці, що репрезентують поняття, часто збігаються. Це означає, що вони можуть входити до лексико-семантичної групи різних тематичних груп.

Крім цього, поняття «вік» не є чітко структурованою ментальною сутністю, а являє собою континуум, в якому сусідні зони перетинаються і накладаються одна на одну. Можливими зонами перетину стають, по-перше, «дитинство» і «підлітковий вік», по-друге, «підлітковий вік» і «юність» і, по-третє, «дитинство», «підлітковий вік» і «юність». Одиниці поняття одночасно входять в ту чи іншу концептуальну зону перетину (або в різні тематичні групи лексико-семантичного поля «вік»).

Концептуальна зона перетину поняття «підлітковий вік» і «молодість» представлена іменниками, які номінують це поняття (*greenness, spring, springtide, springtime*) і позначають особу жіночої, чоловічої або обох статей (*wench, hopeful, minx, bud*), а також прикметником *youthful*.

Віднесення лексеми *junior* до тієї чи іншої концептосфери ускладнене тим, що вказана одиниця має певну культурну специфіку в британській і американській мовних картинах світу. Якщо в британському варіанті англійської мови одиниця позначає дитину 7-11 років, яка ходить до початкової школи (*a child who goes to a junior school*), то в американському варіанті ця лексема швидше представляє поняття підліткового віку, так як номінує особу на останньому році навчання в середній школі, а це вік 16-17 років.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. З усього сказаного можна зробити висновок, що поняття «підлітковий вік» має субстантивний характер і базується на значенні «особа підліткового віку». Центром поняття «підлітковий вік» є лексема *teenager*, яка вказує на особу підліткового віку обох статей. Поняття «молодість» представлене, головним чином, іменниками, прикметниками, субстантивними словосполученнями, а також має ад'єктивний характер. Центром поняття «молодість» є прикметник *young*, який вказує на особу молодого віку. Нез'ясованість питань, пов'язаних із формами і шляхами набуття вербальними і невербальними засобами позначення понять «підлітковий вік» і «молодість» життя персонажа необхідної

прагматичної значущості в англomовному художньому дискурсі, є перспективним напрямом для подальших студій і здійснення їх комплексного лінгвoseміотичного та прагмалінгвістичного дослідження з позицій дискурсивно-прагматичного підходу.

Джерела та література

1. Авдеева О. А. Средства выражения концепта «возраст» в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / О. А. Авдеева. – Санкт-Петербург, 2007. – 220 с.
2. Жельвис В. И. Взаимоотношение слов и понятий *adolescent (adolescence)* и *teenager (teenager)* в свете гипотезы лингвистической относительности. – В кн.: Вопросы социолингвистической языковой нормы. – Ярославль, 1981. – С. 20–27.
3. Костина Л. Т. Исследование группы прилагательных возраста в современном английском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Л. Т. Костина. – Москва, 1978. – 250 с.
4. Матвеев В. И. Структура семантического поля возраста человека (на материале русского, украинского и английского языков) : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 / В. И. Матвеев. – Киев, 1984. – 276 с.
5. Панфилов В. З. Философские проблемы языкознания. – М. : Наука, 1977. – 287 с.
6. Хашимов Р. И. К вопросу о формировании русской возрастной лексики (историческое формирование и современное функционирование возрастных наименований несовершеннолетних детей) : дис. ... канд. филол. наук / Р. И. Хашимов. – М., 1973. – 200 с.
7. Brontë Ch. *Jane Eyre*. – М. : Foreign Publ. House, 1953. – 575 p.

References

1. Avdeeva, Olga. 2007. "Sredstva vyrazheniia kontsepta «vozrast» v angliiskom yazyke". PhD diss., The Herzen State Pedagogical University of Russia.
2. Zhelvis, Vladimir. 1981. "Vzaimootnoshenie slov i poniatii *adolescent (adolescence)* i *teenager (teenager)* v svete gipotezy lingvisticheskoi otноситel'nosti". *Questions of sociolinguistic linguistic norm*, 20–27. Yaroslavl.
3. Kostina, Liudmila. 1978. "Issledovanie gruppy prilagatel'nykh vozrasta v sovremennom angliiskom yazyke". PhD diss., Moscow state pedagogical university.
4. Matveyev, Vladimir. 1984. "Struktura semanticheskogo polia vozrasta cheloveka (na materiale russkogo, ukrainskogo i angliiskogo yazykov)". PhD diss., Institute of linguistics named after. O. O. Potebnia.
5. Panfilov, Vladimir. 1977. *Filosofskie problemy yazykoznanii*. Moscow: Science.
6. Khashimov, Rahim. 1978. "K voprosu o formirovanii russkoi vozrastnoi leksiki (istoricheskoe formirovanie i sovremennoe funktsionirovanie vozrastnykh naimenovaniy nesovershennoletnikh detey)". PhD diss., Moscow state university named after M. V. Lomonosov.
7. Brontë, Charlotte. 1953. *Jane Eyre*. Harmondsworth, England: Penguin Books.

Пожар Анастасия. Номинативные единицы обозначения понятий «подростковый возраст» и «молодость» в англоязычном художественном дискурсе. В статье освещено становление корпуса основных номинативных единиц, принадлежащих к понятиям «подростковый возраст» и «молодость», которые используются для обозначения понятий «*teens*» и «*youth*» в англоязычном художественном дискурсе. Особое внимание уделено определению понятий «подростковый возраст» и «молодость», их структурам и составу. Проанализированы основные ядерные и периферийные единицы, обозначающие лиц подросткового и молодого возраста. Проведён словообразовательный анализ лексем, обозначающих понятия «подростковый возраст» и «молодость». Обращено внимание на то, что несмотря на широкое изучение понятия «возраст», комплексному прагматическому изучению номинативные единицы обозначения понятий «подростковый возраст» и «молодость» по лексико-семантическому принципу в англоязычном художественном дискурсе ещё не подлежали. Определены основные исследования по проблеме обозначения понятий «подростковый возраст» и «молодость» в англоязычном художественном дискурсе. Дана подробная характеристика работ авторов, которые исследовали понятие «возраст человека». Определена актуальность выбранной темы, которая обусловлена общей тенденцией современных лингвистических исследований в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы на объективное установление корпуса номинативных единиц обозначения понятий «подростковый возраст» и «молодость» в английском языке. Охарактеризован материал исследования, который был отобран из лексикографических источников, а также отобранные путём сплошной выборки из произведений дискурсивные фрагменты, которые обозначают возрастные периоды персонажа. Определено, что понятие «подростковый возраст» имеет субстантивный характер. Его центром является лексема «*teenager*», которая обозначает «лицо подросткового возраста» обоих полов, а понятие «молодость» имеет адъективный характер, его центром является прилагательное «*young*», которое обозначает «лицо молодого возраста».

Ключевые слова: понятие «возраст человека», понятие «подростковый возраст», понятие «молодость», лексические средства обозначения возраста персонажа, ядерные и периферийные единицы, англоязычный художественный дискурс.

Pozhar Anastasiia. The Nominative Labels for Indicating the Notions of “Teens” and “Youth” in English Fictional Discourse. The article deals with the formation of the body of the main nominative labels belonging to the notions of “teens” and “youth”, which are used for indicating the notions of “teens” and “youth” in English fictional discourse. Particular

attention has been devoted to the definition of the notions of “teens” and “youth”, their structures and composition. The basic nuclear and peripheral units, which designate teenagers and young people, have been analyzed. A word-building analysis of the lexemes denoting the notions of “teens” and “youth” has been carried out. Attention has been devoted to the fact that, despite the broad study of the “person’s age” notion, the complex pragmatic study of nominative labels for indicating the notions of “teens” and “youth”, according to the lexical-semantic principle in English fictional discourse has not been done yet. The main researches on the problem of designating the notions of “teens” and “youth”, in English fictional discourse are described, and a detailed description of the authors’ works who examined the “person’s age” notion has been given. The relevance of the chosen theme determined by the general tendency of modern linguistic studies within the cognitive-discursive paradigm to objectively establish the body of nominative labels for indicating the notions of “teens” and “youth” in English. The research material, which was selected from the lexicographic sources, was also characterized, and discursive fragments, which refer to the age of the character, were selected from English books. It has been determined that the notion of “teens” is of a substantive nature, its center is the lexeme “*teenager*”, which denotes a person in one’s teens of both sexes, and the notion of “youth” has an adjective character, its center is the adjective “*young*”, which denotes a person of young age.

Key words: the “person’s age” notion, the notion of “teens”, the notion of “youth”, lexical means of identifying a person’s age, nuclear and peripheral units, English fictional discourse.

УДК 811.111’367:17.022.1:821.111(73)

Елена Пожарицкая

ДИСКУРС-ОРГАНИЗАЦИЯ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ КОМИКСОВ

Автор понимает комиксы как специальный вид дискурса, построенный как единство различных знаковых систем, объединенных общей функцией. Это вид мультимодальной коммуникации, который существует как особая квазилитературная форма, транслирующая читателю готовые изображения и, таким образом, способствующая экономии ментальных усилий как нарратора, так и читателя при передаче и потреблении информации. Автор детально рассматривает построение комиксов как уникальной формы литературной коммуникации, в которой воздействие на читателя достигается с помощью многоуровневого иерархического коммуникативного конструкта. В работе также определены функциональные роли базовых элементов синтезированной семиотической системы комиксов.

В процессе работы были сделаны следующие выводы. Особенность комиксов как особого вида дискурса лежит в занимаемой ими пограничной позиции на пересечении устного, литературного и газетного дискурсов и сопряженности с графическим рисунком. Последний функционирует не просто в качестве иллюстративного материала, но служит полноценным носителем информации и обладает высокой силой эмоционального воздействия на читательскую аудиторию. Автор приводит отличительные особенности комиксов, как, например, их актуальность, социальную проблематику и специфическое языковое представление сообщения, часто зависимое от пространства, занимаемого комиксом. Невербальные элементы комиксов представлены графическими элементами, функция которых – служить фоном для происходящего сюжетного действия и пояснять речевые ситуации, где это необходимо, таким образом компенсируя то небольшое количество нарратива, которое представлено в подписях панелей. Комиксы также демонстрируют параграфику, например, капитализацию, применение различных шрифтов и их размеров. Застывшая динамика рисунков комиксов в комплексе со словесным сообщением вызывают у передаваемой информации аттрактивно-экспрессивный эффект.

В результате проведенного анализа сделан вывод о комиксах как специфическом виде литературы, который занимает промежуточную позицию среди таких коммуникативных форм, как роман, фильм и видеоигры. Последние, в отличие от комиксов, сразу задающих читателю перспективу и общий вектор повествования, предоставляют игроку иллюзорную возможность свободного выбора.

Ключевые слова: комикс, нарратив, персонажный диалог, вербальные и невербальные элементы комиксов, параграфика комиксов, картинка, дискурс.

*You either die a hero, or you live long enough
to see yourself become the villain.*

Batman

Постановка научной проблемы и её значение. В настоящем исследовании рассматривается проблема интермедальности в информативном пространстве англоязычных комиксов как особого вида мультимодального дискурса. В англоязычной лингвистике и культурологии комиксы рассматриваются параллельно с мультфильмами, причем сам термин

«комикс» коррелируется с двумя эквивалентами: *cartoons* и *comics* – *забавные картинки* (перевод мой – Е.П.), в отличие от «мультфильма», который в точном переводе означает «живые забавные картинки» (*animated cartoons*). Литературно-графический жанр комикса как синтезированного способа передачи сообщения и многоуровневой дискурс-модели всегда находился и находится в фокусе внимания исследователей организации межличностной коммуникации.

Такой повышенный интерес объясняется, по-видимому, тем, что, как указывает В. В. Козлов, «Форма комикса представляет собой комплекс знаков разных систем, объединенных общей функцией, которая заключается в актуализации художественной интенции авторов» [3, с. 82]. Представляя собой межкультурное явление массовой коммуникации, комиксы завоевали заслуженную славу в разных странах: Америке, Франции, Бельгии – *bande dessinée* (рисованная лента), Японии – манга и др.

Анализ исследований этой проблемы. Отдельные аспекты изучения целостного полихудожественного пространства в системе языка и культуры освещены в работах ряда исследователей. Так, среди них отметим авторов энциклопедических и справочных изданий М. К. Букера (автора энциклопедического собрания «*Encyclopedia of Comic Books and Graphic Novels*» [21]), Г. Риппла (с его справочником по различным типам медий «*Handbook of Intermediality: Literature – Image – Sound – Music*» [14]), Д. Стайна и Ж.-Н. Тона (с работой по графическому нарративу «*From Comic Strips to Graphic Novels: Contributions to the Theory and History of graphic narrative*» [17]), Д. А. Ротшильда (написавшего библиографический справочник по графическим романам «*Graphic Novels a Bibliographic Guide*» [15]) и др. Более узкие по своей тематике, но не по глубине проведенного анализа заявленных проблем, работы, посвященные супергероям, как, например, образу Бэтмена в комиксах (например, Л. Дэниэлс, «*Batman: The Complete History*» [10]) или различиям между комикс- и кинообразами супергероев (Л. Бурк, «*Superhero Movies*» [8]). Комиксы в историческом ключе их развития и трансформации рассмотрены в работах М. Вэнса («*Forbidden Adventures: The History of the American Comics Group*» [18]), Д. Гарднера («*Projections: Comics and the History of Twenty-First-Century Storytelling*» [12]), Б. Райта («*Comic Book Nation: The Transformation of Youth Culture in America*» [19]) и др. Заметим, что, как видно уже из самих приведенных названий исследований, большинство из них написаны за рубежом, что мы объясняем природной нехарактерностью самого концепта комиксов для славянского менталитета, в то время как Америку, наоборот, называют «нацией комиксов».

Вместе с тем, несмотря на определенный вклад, сделанный исследователями в решение этой проблемы, комиксы как форма квазилитературной, мультимодальной коммуникации требуют дополнительного комплексного изучения их становления как особой семиотической системы.

Цель и задачи статьи. Актуальность работы мотивирована насущной в современный век информации необходимостью раскрыть пути создания синергичных сообщений как инструментов ментального влияния на сознание читателей, а также вытекает из стабильной популярности комиксов среди населения ввиду социальной ориентации комиксов и их ориентированности на массовое сознание.

Сказанное здесь обуславливает *цель* исследования – комплексное лингвистическое описание комиксов как синтезированного способа трансляции информации и воздействия на читателя средствами многоуровневого коммуникативного конструкта. Отсюда основные *задачи* исследования – конкретизировать понятие «комикса» в лингвистике, проследить истоки возникновения «комикса» как литературного жанра, рассмотреть особенности графического нарратива, раскрыть пути информационно-эмоционального воздействия комикса на читателя, провести анализ становления семиотической системы комикса. *Объектом работы* послужили американские комиксы 1980–2000 гг., а *предметом* – лингвальные и паралингвальные особенности комикса как синтеза вербального и визуального модусов сообщения.

Материал исследования представлен 20 оригинальными англоязычными комиксами о супергероях – Бэтмене (*Batman*), Спайдермене (*Spiderman*), Капитане Америка (*Captain America*), Железном человеке (*Ironman*) и Супермене (*Superman*); графическим романом «Хоббит» («*The Hobbit*») в адаптации Чака Диксона и Шона Деминга (*Chuck Dixon and Sean Deming*) с иллюстрациями Дэвида Венцеля (*David Wenzel*) по произведению Дж. Р. Толкиена и оригинальной, авторской версией данного романа (Дж. Р. Толкиен, «*The Hobbit*»).

В процессе исследования применялись описательный, системный, контекстно-интерпретационный, сравнительный *методы*, а также качественно-количественный с целью определения функциональной роли различных знаковых систем в процессе передачи сообщения.

Изложение основного материала и обоснование полученных результатов исследования. Несмотря на широкую популярность комиксов как литературы массового чтения и увлечения, в лингвистике до сих пор не существует четкого определения самого понятия «комикс». Так, известный исследователь Уилл Айснер [11] понимает «комиксы» как серию рисунков с текстом, образующих связное повествование, благодаря существующей между ними секвенции. Скотт МакКлауд конкретизировал определение комикса и изложил теоретические основы его системы [9]. А.Г. Сонин определяет комикс как «особый текст, который представляет собой последовательность кадров, содержащих, кроме рисунка, вербальное произведение, передающее преимущественно диалог персонажей и заключенное в особую рамку. Рисунок и заключенный в него вербальный текст образуют органическое смысловое единство» [6, с. 67]. Т. Гроенстин рассматривает жанр комикса как одну из самых современных форм направленного сообщения [13]. Автор определяет комиксы «как особый язык», как «систему, состоящую из комбинации кодов...» или «иконическую солидарность» [там же, с. 121]. Соглашаясь с Т. Гроенстином относительно системности информационной подачи в комиксе, мы в то же время не можем согласиться с его интерпретацией последнего как «особого языка». Такое определение можно воспринимать только фигурально. Так, в комиксах речь идет скорее о креолизованном тексте, т. е. соответствии с традиционным его пониманием в работах М. А. Бойко [1], Т. С. Магеры [4], Н. М. Чудаковой [7] и др., где под «креолизованными» имеются в виду семиотически осложненные тексты, в формировании которых задействованы коды разных семиотических систем. В свою очередь мы понимаем под **комиксами** поликодовое сообщение, представляющее собой последовательность вербальных и невербальных знаков (картинок), связанных общим содержанием или сюжетной линией.

Рассматривать комикс только в параметрах *текста* видится нам исключительно узко. В своей работе мы разделяем мнение В. И. Карасика о том, что «с позиций лингвистики речи дискурс – это процесс живого вербализуемого общения, характеризующийся множеством отклонений от канонической письменной речи. ... Речь идет о степени спонтанности, завершенности, тематической связности, понятности разговора для других людей» [2, с. 45].

Таким образом, полагаем, что комиксы представляют собой вид специального дискурса, рожденного на пересечении устного, литературного и газетного дискурсов с включением графического рисунка, функционирующего не в качестве иллюстративного материала, а в роли полноценного носителя информации.

Упоминание о газетном дискурсе требует обращения к истории создания комиксов. Так, первые комиксы начали публиковаться именно в газетах для развлечения читателей карикатурными рисунками. Отцом газетного комикса считают английского карикатуриста Томаса Роулэндсона (*Thomas Rowlandson*), чьи истории в рисунках о докторе Синтаксисе (*Dr Syntax*) публиковались с 1812 по 1821 гг. («*Tour of Dr. Syntax in Search of the Picturesque*», 1812; «*The Second Tour of Dr. Syntax in Search of Consolation*», 1820; «*The Third Tour of Dr. Syntax in Search of a Wife*», 1821) [17].

Далее эстафету популярности перехватывают комиксы «*Hogan's Alley*» Ричарда Ф. Аутколта (*Richard F. Outcault*) о Желтом Малыше (*The Yellow Kid*), маленьком китайце, прибывшем в Европу. Отметим, что впоследствии эта серия комиксов, изданная отдельной книгой, анализировалась как *графический роман* [15, с.92].

Само понятие «комикс» впервые появилось в 1897 г., когда уже упомянутый художник Ричард Ф. Аутколт впервые использовал термин «комикс» в газете «*New York American*». Короткие истории про Матта и Джеффа («*Mutt and Jeff*» Бада Фишера (*Bud Fisher*)), Факса Гранда (*Fax Grand*), Бастера Брауна («*Buster Brown*» Р. Аутколта) и Барни Гугли («*Barney Google and Snuffy Smith*» Билли ДеБека (*Billy DeBeck*)) дали толчок к изданию в 1922 году журнала «*Comic Monthly*», который регулярно выделяет колонку специально для комиксов. С 1933 по 1940 гг. комиксы начали печататься в разных газетах постоянно и издаваться отдельными книжками.

Несмотря на свое название, комиксы – далеко не всегда юмористическое чтение. С момента зарождения комиксов как жанра они всегда соотносились со злободневными политическими или социальными проблемами общества.

Уже в 1938 г. появляются комиксы о первом супергерое – Супермэне (*Superman*), а к середине шестидесятых – началу семидесятых годов двадцатого века на «арену» комиксов выходят уже почти все основные супергерои: Халк (*Hulk*), Доктор Стрэндж (*Doctor Strange*), Бэтмэн (*Batman*), Спайдермэн / Человек-паук (*Spiderman*) и другие. Выступая в качестве главных героев в различных комиксах, они иногда объединяются (причем в разное время в разном составе) в «Лигу справедливости» («*The Justice League*»), где дружно защищают человечество от вселенской катастрофы.

Отметим, что с 1941 по 1971 гг. под редакцией Альберта Льюиса Кантера (*Albert Lewis Kanter*) в США также публикуется серия книг «Классика в иллюстрациях» («*Classics Illustrated*»), насчитывающая в конечном итоге 169 выпусков и включившая в себя романы «Три мушкетера» («*Three Musketeers*») А. Дюма, «Моби Дик» («*Moby Dick*») Г. Мелвилля, «Большие надежды» («*Great Expectations*») Ч. Диккенса, «Алиса в Зазеркалье» («*Through the Looking Glass*») Льюиса Кэрролла, поэму Эдгара По «Ворон» («*The Raven and Other Poems*») и др. «Классические» произведения здесь подаются в традиционной для комиксов форме. Заметим, что это не адаптированные книги для детей. Сейчас, хотя сама серия больше не выпускается, уже изданные ее книги пользуются широким спросом в интернете, доступные во всех режимах и форматах для электронных «читалок». Вместе с тем, с нашей точки зрения, данные произведения к комиксам в строгом смысле слова отнести все же не представляется возможным по следующим соображениям.

По определению «Словаря литературных терминов», «графический роман – самостоятельное художественное произведение, в котором главная смысловая и повествовательная нагрузка ложится на рисунок, а не на текст» [20]. Следовательно, основное отличие графического романа от комикса мы видим, во-первых, в своевременности и «созвучности» последнего современным чаяниям людей (так называемой *тематике* повествования), а во-вторых, в особой *лингвальной объективации* сообщения в информационном пространстве комикса. Так, в комиксах были отражены события, произошедшие в Персидском заливе в 1990 году, которые в то время очень волновали и затрагивали интересы американцев, а авторский комикс Арта Шпигельмана (*Art Spiegelman*) «Маус» («*The Complete Maus*» [16]) является автобиографической исповедью, своеобразным интервью отца автора, польского еврея, об ужасах его жизни в период фашизма и холокоста. Все персонажи в нем изображены в виде животных, где евреи – это мыши, немцы – кошки, поляки – свиньи, американцы – собаки, а французы – лягушки. Комикс был удостоен Пулитцеровской премии в 1992 г. и стал первым романом данного жанра, получившим эту высокую награду.

В графическом романе (в особенности при попытках передать классическое произведение вербально-графическими средствами) нами замечена тенденция сохранения оригинальных фраз героев «полной» версии произведения. При этом сам текст в рамке усложняется, его шрифт измельчается в силу пространственной ограниченности «кадра» (см., например, рис. 1).

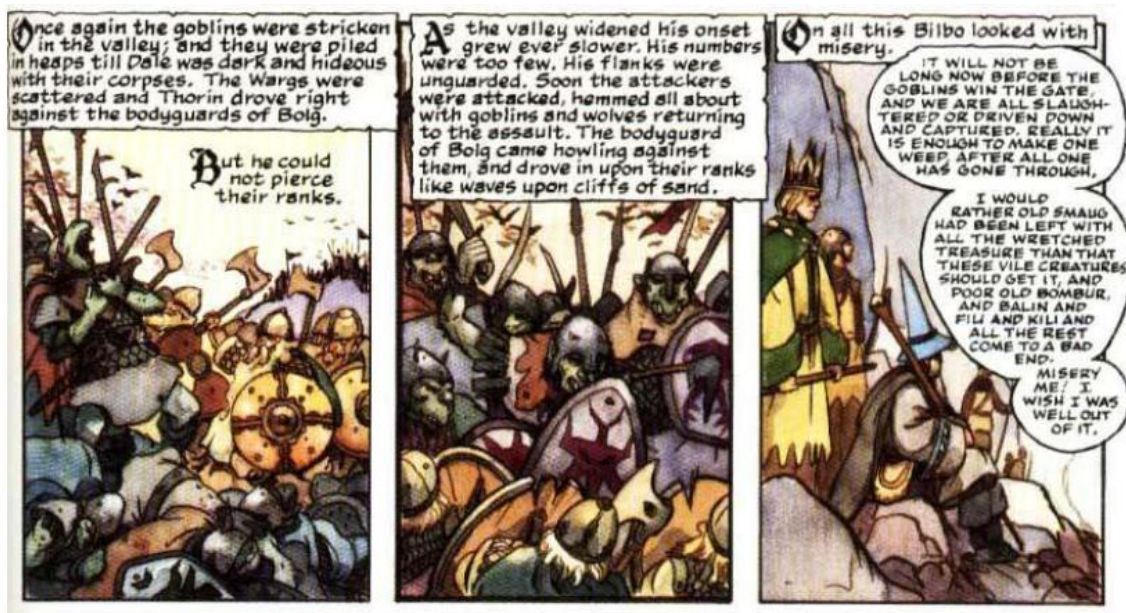

Рис. 1. «Комикс»-версия романа Дж. Р. Толкиена «Хоббит»

Сравнение комикса по роману Дж. Р. Толкиена «Хоббит» («*The Hobbit*», адаптированный в «комикс»-формат Д. Венцелем, Ч. Диксоном и Ш. Демингом), и его «классической» версии без картинок убеждает, что почти 50% как авторского нарратива, так и персонажного диалога оригинала, попали на страницы комикса без изменений вовсе, будучи просто распределены в соответствии со своей функциональной направленностью и коммуникативной сущностью – в подписи панелей или в «баллуны». Дополнительно они были сопровождаемы графическими элементами-картинками, призванными облегчить прочтение и понимание довольно тяжелого по своей языковой организации текста. В качестве примера приведем на рис. 2 тот же эпизод, что и в «комикс»-версии романа на рис. 1, только на сей раз в традиционном, исключительно вербальном коде. Фразы, перекочевавшие со страниц «классической» версии «Хоббита» Дж. Р. Толкиена в окружении картинок и «баллунов» комикса подчеркнуты.

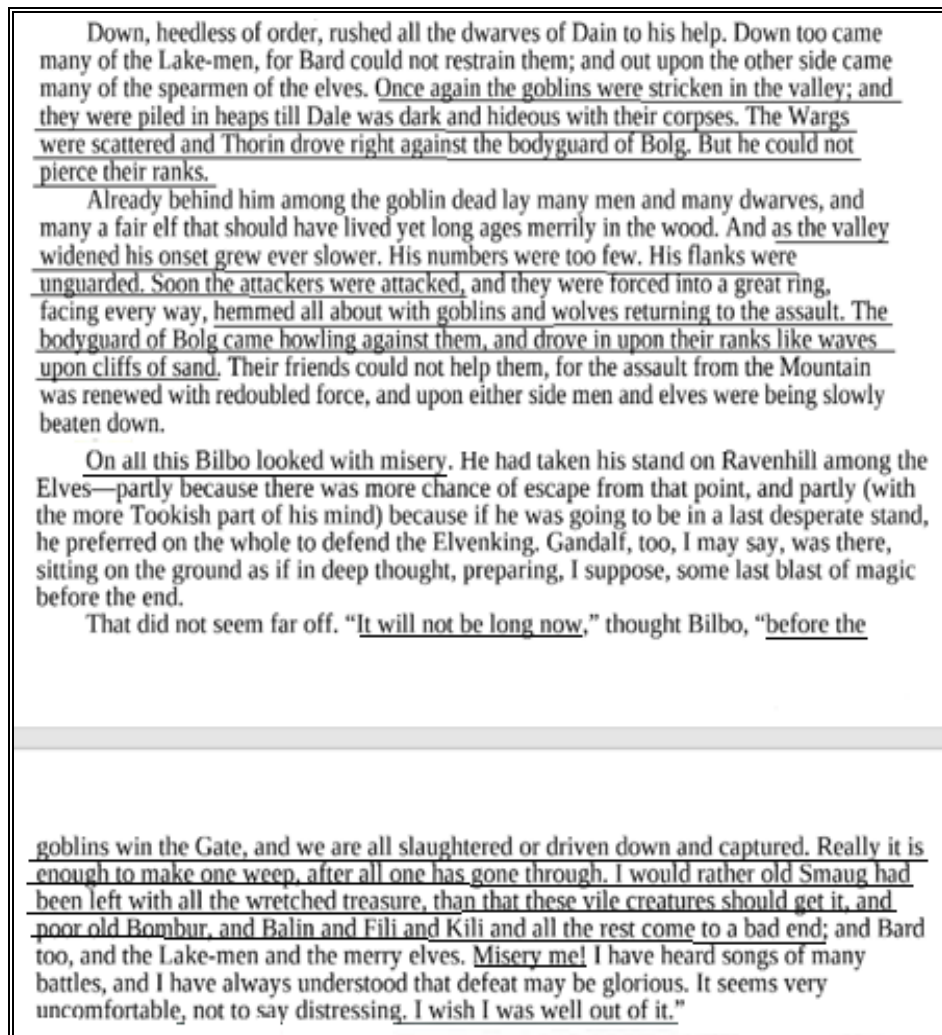

Рис. 2. «Классическая» версия романа Дж. Р. Толкиена «Хоббит»

Синтаксическая же структура, в частности, англоязычных комиксов, в отличие от «графических романов», по нашим наблюдениям, достаточно проста, а сами высказывания персонажей, помещенные в «баллуны» – «*speech balloons*» – облачка с текстом, указывающие на прямую речь персонажа или отражающие его мысли, – вполне сопоставимы с персонажным диалогом по своему стилю и лингвальной организации, будучи также максимально приближенными к разговорному языку. Линейная длина предложений в «баллунах» комиксов, по нашим подсчетам, не превышает, как правило, 6–7 словоформ. (Сравним, что, по данным И. Б. Морозовой, средняя длина устного высказывания в англоязычном художественном диалоге равна 8–9 словоформам [5]). Очевидно, что пространственные рамки и отсутствие необходимости особенно индивидуализировать речь персонажей комиксов при наличии постоянной визуальной опоры на графический компонент его образа – рисунок – часто нивелирует синтаксические, а часто

и лексические отличия в организации их речи, вследствие чего их речевые портреты становятся довольно размыты, а художественный образ распознается по «иконке» в кадре или «коронной фразе» («catchphrase»). Например, Бэтмэн (Batman) временами повторяет знаменитую «*I'm vengeance, I'm night, I'm Batman*» полностью или ограничиваясь ее частями (см. рис. 3). Человек-паук Спайдермэн (Spiderman) ощущает «паучьим чувством» опасность: «*My spidey sense is tingling*» (или «*My spidey senses are tingling*») (см. рис. 4). Войнственная и разрушительная натура Халка (Hulk) подчеркивается его «фирменным» криком: «*HULK SMASH!*» (см. рис. 5).

Рис. 3. Бэтмэн и его «коронная фраза», использованная в диалоге персонажей

Рис. 4. Спайдермэн реализует свою «коронную фразу» во внутренней речи

Рис. 5. Халк с грозным криком начинает бой

Таким образом, можно заключить, что «комикс» – это крайняя точка в развитии печатной литературы, эволюционное развитие которой в плане подачи информации выглядит, с нашей точки зрения, следующим образом: *произведение с иллюстрациями – книга-картинка – графический роман – комикс.*

Согласно Е. В. Козлову, комикс отличают такие категории, как целостность (цельность), связность (когерентность), членимость и изолированность (замкнутость) текста [3, с. 20]. **Вербальные** компоненты комикса – это речь персонажей, представленная в «баллунах» (рис. 6, элементы С) и авторский нарратив, который больше похож на ремарку в пьесе и помещается над или под «кадром»-картинкой комикса, которую также называют его «панелью» («panel») (рис. 6, элементы А). Отдельно отметим задействование вербального уровня для передачи звукоподражания (рис. 6, элементы В). Заметим, что тип повествования не всегда является «обезличенным» от имени «всезнающего автора» (*omniscient author*). В некоторых случаях, хотя и значительно реже, чем голосом автора-повествователя, повествование ведется от лица нарратора, принимающего участие в описываемых событиях с помощью чего в комиксе реализуется режим перепорученного повествования, как происходит и в комиксе «Джокер» («*Joker*»), написанного Брайаном Аззарелло (*Brian Azzarello*) и проиллюстрированном Ли Бермехо (*Lee Bermejo*), где нарратором выступает Джонни Фрост (*Jonny Frost*) – один из подручных Джокера. (См. рис. 6, элементы А и использование в них личного местоимения «I» («я»). Несмотря на то, что фактически описывается посещение Джокером и Джонни тайного притона, помимо самого факта их визита, подписи сверху панели показывают и личное восприятие Джонни этого места – «*the stopping place*» («*последняя остановка*» – *здесь и далее перевод мой – Е. П.*), «*the end of the road*» («*конец дороги*»), то есть приводит ту информацию, которая, как правило, подается в «баллунах» с мыслями персонажей). Подчеркнем, что подобный тип повествования не является в комиксах основным (что косвенно доказывается даже сюжетом упомянутого комикса, где действие происходит в альтернативной реальности), однако доказывает важность и многофункциональность вербального плана реализации сообщения в комиксах.

Рис. 6. Вербальные элементы комикса, где:
А – авторский нарратив в подписи сверху «панели», В – звукоподражание,
С – персонажный диалог в «баллунах»

Невербальные компоненты представлены графикой, представляющей «покадровое» сопровождение текста, создание декораций и выстраивание речевых ситуаций.

К **параграфике** отнесем широкое использование графона, прописных и строчных букв, особых шрифтов для выделения нужной автору информации. Снова обращаясь к рис. 6 в качестве иллюстрации данного тезиса, укажем на использование полужирного шрифта, акцентирующего слово «*stopping*» в первой панели (А), курсив в подписях с нарративом (А) и прямой шрифт в диалоге в «баллунах» (С), отсутствие различий в заглавных и строчных буквах и совершенно новое начертание букв при передаче звукоподражания «*knock knock*» и «*sshhuuck*» (В).

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Импликативность реплик и графики, присутствующая в комиксе, наличие «своей аудитории», демократичность и злободневность в самом широком смысле – вот те коммуникативные особенности комиксов, за которые их так любят. Застывшая динамика графических изображений, соединяясь с вербальным сообщением, образуют аттрактивно-экспрессивный инструмент для передачи смысловой информации.

Таким образом, можно сделать вывод о комиксе как особом виде литературы, представляющем собой переходную ступень от романа к фильму и компьютерной игре. В последней, однако, в отличие от изначально заданной в комиксе авторской интенциональной перспективы развития сюжета герою-игроку предоставляется иллюзорная возможность совершать свободный выбор.

Источники и литература

1. Бойко М. А. Функциональный анализ средств создания образа страны (на материале немецких политических креолизованных текстов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / М. А. Бойко. – Воронеж, 2006. – 22 с.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 476 с.
3. Козлов Е. В. Комикс как явление лингвокультуры: знак – текст – миф / Е. В. Козлов. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2002. – 183 с.
4. Магера Т. С. Текст политического плаката: лингвориторическое моделирование (на материале региональных предвыборных плакатов) : дис. ... канд. филол. наук / Т. С. Магера. – Барнаул, 2006. – 217 с.
5. Морозова І. Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії в сучасній англійській мові : монографія / І. Б. Морозова. – Одеса : Друкарський дім, 2009. – 384 с.
6. Сонин А. Г. Комикс: психолингвистический анализ/ А. Г. Сонин. – Барнаул : Изд-во Алтайского гос. ун-та, 1999. – 111 с.
7. Чудакова Н. М. Концептуальная область «Неживая природа» как источник метафорической экспансии в дискурсе российских средств массовой информации (2000 – 2004 гг.) : дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01 «Русский язык» / Н. М. Чудакова. – Екатеринбург, 2005. – 199 с.
8. Burke L. Superhero Movies / L. Burke. – Herts : Pocket Essentials, 2008 – 160 p.
9. McCloud S. Understanding Comics: The Invisible Art / S. McCloud. – NY : William Morrow Paperbacks, 1994. – 224 p.
10. Daniels L. Batman: The Complete History / L. Daniels. – California : Chronicle Books, 2004. – 208 p.
11. Eisner W. A. Contract with God / W. Eisner. – NY : DC Comics, 2000. – 196 p.
12. Gardner J. Projections: Comics and the History of Twenty-First-Century Storytelling / J. Gardner. – California : Stanford University Press, 2012. – 240 p.
13. Groensteen T. The System of Comics / T. Groensteen. – Mississippi : University Press of Mississippi, 2009. – 204 p.
14. Ripple G. Handbook of Intermediality: Literature – Image – Sound – Music / G. Ripple. – Berlin : De Gruyter Mouton, 2015. – 691 p.
15. Rothschild D. A. Graphic Novels a Bibliographic Guide / D. A. Rothschild. – California : Libraries Unlimited, 1995. – 246 p.
16. Spiegelman A. The Complete Maus / A. Spiegelman. – NY : Pantheon, 1996. – 295 p.
17. Stein D. From Comic Strips to Graphic Novels: Contributions to the Theory and History of graphic narrative / D. Stein, J.-N. Thon. – Berlin : De Gruyter Mouton, 2013. – 415 p.
18. Vance M. Forbidden Adventures: The History of the American Comics Group / M. Vance. – Connecticut : Praeger, 1996. – 176 p.
19. Wright W. Comic Book Nation: The Transformation of Youth Culture in America / W. Wright. – Maryland : John Hopkins University Press, 2001. – 360 p.
20. Словарь современного читателя. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://eksmo.ru>.
21. Booker M. K. Encyclopedia of Comic Books and Graphic Novels / M. K. Booker. – Connecticut : Greenwood Publishing Group, 2010. – 763 p.

References

1. Boyko, Maryna. 2006. "Funkcionalnyi analiz sredstv sozdaniia obraza strany (na materiale nemetskiikh politicheskikh kreolizovannykh tekstov)". PhD diss., Voronezh.
2. Karasik, Vladimir. 2002. *Yazykovoii krug: lichnost, koncepty, diskurs*. Volgograd: Peremena.
3. Kozlov, Evgenii. 2002. *Komiks kak yavlenie lingvokultury: znak – tekst – mif*. Volgograd: Izd-vo VolGU.
4. Magera, Tatiana. 2006. "Tekst politicheskogo plakata: lingvitoricheskoe modelirovanie (na materiale regionalnykh predvybornykh plakatov)". PhD diss., Barnaul.
5. Morozova, Iryna. 2009. *Paradygmachnyi analiz struktury i semantiki elementarnykh komunikativnykh odinit u svitli heshtalt-teorii v suchasni anhliskii movi*. Odesa: Drukarskiy dim.
6. Sonin, Aleksandr. 1999. *Komiks: psiholingvisticheski analiz*. Barnaul: Izd-vo Altayskogo gosuniversiteta.
7. Chudakova, Nailia. 2005. "Konceptualnaia oblast «Nezhyvaia priroda» kak istochnik metaforicheskoi ekspansii v diskurse rossiiskikh sredstv massovok informatsii (2000 – 2004 gg.)". PhD diss., Ekaterinburg.
8. Burke, Liam. 2008. *Superhero Movies*. Herts : Pocket Essentials.
9. McCloud, Scott. 1994. *Understanding Comics: The Invisible Art*. NY: William Morrow Paperbacks.
10. Daniels, L. 2004. *Batman: The Complete History*. California: Chronicle Books.
11. Eisner, William. 2000. *A Contract with God*. NY: DC Comics.
12. Gardner, Jared. 2012. *Projections: Comics and the History of Twenty-First-Century Storytelling*. California: Stanford University Press.
13. Groensteen, Thierry. 2009. *The System of Comics*. Mississippi: University Press of Mississippi.
14. Ripple, G. 2015. *Handbook of Intermediality: Literature – Image – Sound – Music*. Berlin: De Gruyter Mouton.
15. Rothschild, D. Aviva. 1995. *Graphic Novels a Bibliographic Guide*. California: Libraries Unlimited.
16. Spiegelman, Art. 1996. *The Complete Maus*. NY: Pantheon.
17. Stein, Daniel & Thon, Jan-Noel. 2013. *From Comic Strips to Graphic Novels: Contributions to the Theory and History of graphic narrative*. Berlin: De Gruyter Mouton.
18. Vance, Michael. 1996. *Forbidden Adventures: The History of the American Comics Group*. Connecticut: Praeger.
19. Wright, Bradford W. 2001. *Comic Book Nation: The Transformation of Youth Culture in America*. Maryland: John Hopkins University Press.
20. *Slovar sovremennogo chitatelia*. <https://eksmo.ru>.
21. Booker, M. Keith. 2010. *Encyclopedia of Comic Books and Graphic Novels*. Connecticut: Greenwood Publishing Group.

Пожарицька Олена. Дискурс-організація англomовного коміксу. Автор розуміє комікси як спеціальний вид дискурсу, побудований як єдність різних знакових систем, об'єднаних спільною функцією. Це вид мультимодальної комунікації, котрий існує як особлива квазі літературна форма, що транслює читачеві готові зображення і, таким чином, сприяє економії ментальних зусиль як нарратора, так і читача під час передачі і споживання інформації. Автор робить детальний огляд побудови коміксів як унікальної форми літературної комунікації, де вплив на читача досягається за допомогою багаторівневого ієрархічного комунікативного конструкту. У дослідженні також окреслено функціональні ролі базових елементів синтезованої семіотичної системи коміксів.

У процесі роботи було зроблено такі висновки. Особливість коміксів як особливого виду дискурсу полягає в їхній пограничній позиції на перетині усного, літературного і газетного дискурсів і нерозривній пов'язаності з графічним малюнком. Останній функціонує не лише як ілюстративний матеріал, але служить повноцінним носієм інформації і має високий емоційний вплив на читачку аудиторію. Автор наводить характерні особливості коміксів, як-от: їхня актуальність, соціальна проблематика і специфічна мовна репрезентація повідомлення, часто мотивована простором, що охоплює комікс. Невербальні елементи коміксів представлені графічними елементами, функцією яких є служити тлом для сюжетної лінії та дії і пояснювати мовленнєві ситуації, де це необхідно, а отже, компенсувати ту невелику кількість нарративу, котру представлено в підписах панелей. Комікси також демонструють елементи параграфіки, наприклад, капіталізацію, застосування різних шрифтів і їх розмірів. Застигла динаміка малюнків коміксів у комплексі із словесним повідомленням надають передаваній інформації атрактивно-експресивний ефект.

У результаті проведеної розвідки зроблено висновок про комікси як специфічний вид літератури, що займає проміжну позицію серед таких комунікативних форм як роман, фільм і відеогри. Останні, на відміну від коміксів, де читачеві відразу задана перспективу та загальний вектор оповіді, надають гравцеві ілюзорну можливість вільного вибору.

Ключові слова: комікс, нарратив, персонажний діалог, вербальні та невербальні елементи коміксів, параграфіка коміксів, картинка, дискурс.

Pozharytska Olena. Discourse-Organisation of the English Comics. The author understands comics as a special type of discourse built up as a unity of different sign systems brought together by their common function. It is multimodal communication which exists as a peculiar quasi-literary form transferring ready-made images to the reader and, thus, sparing both the narrator's and the reader's mental efforts as to transmitting and digesting the information. The author gives a detailed survey of the comics formation as a unique form of literary communication where the impact on the reader is achieved by means of a multi-level hierarchical communicative construct. The investigation also highlights functional roles of separate elements of the synthesised semiotic system of comics.

In the process of work, the following observation has been made. The comics as a type of discourse represent a borderland between oral, fictional and newspaper discourses brought together by means of graphic drawings. The latter don't function as illustrative material only, serving here as an information carrier of full value and strong emotional force. The author outlines distinctive features of comics, such as their up-to-date urgency, social problematics and specific lingual representation which often depends on the space limits of the comics frame. The nonverbal comics elements are represented by graphics functioning as a backdrop for the action and clarifying the details of speech situations, this way making up for the sparse bits of narrative given in panel captions. Comics also manifest paragraphics, like capitalisation, different types of print, or size of letters. The still dynamics of comics drawings combined with a verbal message in them give the information conveyed a peculiar attractive and expressive effect.

To sum it up, a conclusion is made about comics as a specific type of literature occupying an intermediate position within such communicative forms as "novel", "film" and "video game". The latter, in contrast to the perspective laid out in the comics from the very beginning, grants a gamer an illusionary opportunity of making a free choice.

Key words: comics, narrative, characters' dialogue, verbal and nonverbal comics elements, comics paragraphics, image, discourse.

УДК 821(4)-6.09

Liliia Potapenko

Z HISTORII EUROPEJSKIEJ EPISTOLOGRAFII

W artykule przedstawiono powstanie i rozwój europejskiej epistolografii zarówno na terenach Europy Zachodniej, jak i Slavia Orthodoxa. Pojęcie epistolografii zdefiniowano na podstawie słowników języka polskiego. Określono rolę listu w rozwoju kultury europejskiej. Ujawniono nierozrwalną więź epistolografii z rytyką. Stwierdzono początkowe zróżnicowanie i stopniowe zbliżenie wzorów zachodnioeuropejskich a wschodnioeuropejskich listów. Szczególna uwaga jest przywiązana do przyjacielsko-intymnej grupy listów, najbardziej podatnej na opracowania artystyczne. Oddziaływanie na kompozycję i treść tych listów estetycznych ideałów gatunku poszczególnych epok literackich śledono na przykładzie korespondencji wybitnych pisarzy i działaczy kultury. Przyznano listowi niezniszczalny potencjał gatunkowy: mimo obecnego zanikania listu jako formy artystycznej stale utrwała się on jako gatunek literatury użytkowej w najnowszych formach komunikacji. Uznano, że historia rozwoju epistolografii europejskiej jest znamienym i wyrazistym przykładem wielkich zmian, które zdarzają się w życiu gatunków.

Słowa kluczowe: epistolografia, korespondencja, literatura użytkowa, gatunek listu, rama tekstowa, tekst główny (listu), retoryka.

Sformułowanie problemu naukowego i jego znaczenie. Historia epistolografii ogarnia zjawiska bardzo zróżnicowane – od listu stereotypowego do form post-epistolograficznych, w których z trudem można rozpoznać nawiązanie do konwencji listu. Ale jest ta historia znamienym i wyrazistym przykładem wielkich zmian, które zdarzają się w życiu gatunków. Oprócz wielości typów historycznych list reprezentuje mnóstwo podgatunków ze względu na rodzaj celów, którym służy. W ślad za Skwarczyńską rozróżniamy grupę *listów urzędowych*, do których zaliczamy sam *list urzędowy*, *list w interesach*, *list z prośbą*, *list informacyjny* i *list polecający*, grupę listów *pouczających*, grupę *konwencjonalno-towarzyską* (listy *gratulacyjne*, *kondolencyjne*, *kurtuazyjne*), a także grupę *przyjacielsko-intymną*. Właśnie ta ostatnia jest właściwym przedmiotem naszych rozważań. Skwarczyńska akcentuje odrębność tej grupy jako najbardziej podatnej na opracowania artystyczne, dlatego że cel jej tkwi w stosunku, który łączy autora z adresatem, a punktem wyjścia jest pierwiastek emocjonalny [12].

Analiza badania tego problemu. Oprócz badaczy, którzy w swoich pionierskich pracach założyli fundamenty teorii gatunku w ogóle (Michał Bachtin i Stefania Skwarczyńska), kwestię specyfiki listu jako specjalnego gatunku mowy pełnego paradoksów [13] rozwiązywało później wielu uczonych, w tym znanych polskich badaczy. Wśród nich: Zdzisław J. Adamczyk, Stanisław Adamczewski, Alina Aleksandrowicz, Jerzy Bartmiński, Kazimierz Cysewski, Teresa Dobrzyńska, Anna Duszak, Antoni Furdal, Stanisław Gajda, Michał Głowiński, Grzegorz Grochowski, Anna Kałkowska, Anna Wierzbicka, Aleksander Wilkoń, Bożena Witosz, Maria Wojtak, Roman Zimand, Stefania Skwarczyńska i in. Każdy

z tych uczonych stwierdzał swoistość listu jako gatunku mowy i badał go, stosując narzędzia różnych dyscyplin lingwistycznych.

Cel i zadania artykułu. Ponieważ najlepsze artystycznie świadectwa epistolograficznych wzorów epoki ustaliły się w prywatnej korespondencji pisarzy, zamierzam dotknąć kwestii oddziaływania na kompozycję i treść owych listów estetycznych ideałów poszczególnych epok literackich.

Przedstawienie podstawowego materiału i uzasadnienie wyników badania. Przedstawienie historii epistolografii wymaga sprecyzowania treści oznaczonej przez termin *epistolografia*. Już Słownik wileński (1861) odnotowuje to pojęcie i opierając się na greckim pochodzeniu słowa <epistole = list + grafa = pisać> tłumaczy go jako *sztukę pisania listów* [15]. Według Słownika Doroszewskiego epistolografia – to «dział literatury obejmujący utwory pisane w formie listów; sztuka pisanie listów, nauka ich pisanie» [14, s. 743]. «Inny słownik języka polskiego» pod redakcją Mirosława Bańki tłumaczy epistolografię jako «listy pisane w jakiejś epoce lub przez jakąś osobę, zwykle pisarza» i też «sztuka pisanie listów» [8, s. 384]. Ze «Słownika terminów literackich» pod redakcją Janusza Sławińskiego dowiadujemy się, że epistolografia – to «dział piśmiennictwa obejmujący twórczość listowną także sztuka pisanie listów mająca charakter normatywnej teorii lub zbioru zwyczajowo przyjętych przepisów dotyczących komponowania i stylizowania różnego typu listów» [16, s.136].

Nie ma potrzeby przywołać dalszych definicji epistolografii, zawartych w słownikach i encyklopediach, bo zarówno wyżej przytoczone, jak i używane w literaturze przedmiotu pozwalają na konkluzję, że termin ma kilka znaczeń: 1) zbiory korespondencji różnych epok; 2) dział piśmiennictwa obejmujący utwory literackie wzorowane na listach; 3) teoria zawierająca reguły pisanie listów; 4) praktyczna sztuka pisanie listów.

Starożytność. Historia epistolografii zaczyna się od czasów antycznych. Jej powstanie w łonie ówczesnej retoryki wiązało się ze szczegółowo opracowanym retorycznym systemem budowy wypowiedzi. Sztuka pięknego przemawiania zrodziła sztukę pięknego pisanie, i ta kolejność wynika z pierwszeństwa bezpośredniej komunikacji werbalnej wobec pośredniej. Jak o stosunku epistolografii i retoryki powiedział Gabrielle Scheidegger, «nauka pisanie listów jest retoryką mowy pisanej» [11, s. 10]. Genetyczny związek starożytnej epistolografii i retoryki potwierdza też fakt, że zasady pisanie ówczesnych listów były omawiane w podręcznikach retoryki i prezentowały systemowe analogie budowania ustnej i pisemnej wypowiedzi oparte na zasadzie dialogowości.

Jednak starożytność nie jest prawdziwym początkiem dziejów listu, ponieważ list we współczesnym jego rozumieniu nie jest pierwotną formą ludzkiej komunikacji na odległość. Prehistoria epistolografii zaczyna się od faktów przekazania aktualnej informacji za pośrednictwem innych niż graficzne nośników materialnych, bądź przez sygnały dźwiękowe, bądź przez pismo obrazkowe czy węzłowe. Rozważając możliwość nazywania tych wzorów prehistorycznego piśmiennictwa listem Skwarczyńską dochodzi do wniosku, że mimo braku kompozycyjnego układu taki komunikat świetnie wyrażał istotę listu – zapewniał celowe porozumienie się nie pełniąc innej funkcji poza przekazaniem treści, a *in potentia* zawierał potężne możliwości estetyczne [13, s. 239]. Już w czasach antycznych list otrzymał tę funkcję i tę formę, która jest bliska naszemu rozumieniu tradycyjnego listu.

Wracając do starożytności, która wykształciła początki teorii listu, należy zauważyć, że już przez antycznych epistolografów były podjęte skuteczne próby typologii listów i została zadeklarowana wymieniona wyżej dialogowość listu, pozwalająca nazywać go „połową dialogu”. Cyceeron w *Epistule ad familiares* rozróżnił listy publiczne i listy prywatne, a wśród prywatnych wyodrębnił listy o charakterze informacyjnym, listy poufale i żartobliwe oraz listy poważne i o sprawach ważnych.

Następnym znaczącym dokonaniem antycznej *ars epistolandi* stało się ustalenie formalnej struktury listu. I dalej, przez wieki, list był typizowany na podstawie swoich czynników kompozycyjnych, z których każdy wprowadzał charakterystyczne dla niego treści. Nierozdzielność kompozycji i funkcji listu zaakcentowała Stefania Skwarczyńska: «Ponieważ w literaturze stosowanej, do której list należy, celowość, dążność do osiągnięcia zamierzonej skuteczności jest kierunkową listu, więc też i kompozycja formalna musi być jej funkcją musi iść po linii jej dążeń...» [13, s. 265].

Ewa Malinowska wymienia następujące składniki starożytnego listu: wstępne pozdrowienie, przedstawienie się autora, omówienie sprawy połączone z pochlebstwem oraz próbą wzruszenia adresata. «Na początku i na końcu tekstu, – zauważa badaczka, – pojawiały się konwencjonalne formuły, na które składały się preskrypt, czyli tytuł listu, zawierający imię piszącego oraz imię adresata

z jego tytułami urzędowymi; formuła dotycząca zdrowia; pozdrowienie (napoczątku i na końcu listu); zakończenie listu» [9, s. 190].

Nacechowanie formuł konwencjonalnych było bardzo ważne – najwyraźniej znajdowały w nich wyraz społeczne układy pewnej epoki. Stefania Skwarczyńska też przywiązuje wielką uwagę do formuł konwencjonalnych, a także podaje szczegółową historyczną analizę składników początku i końca listu starożytnego. Uczona pisze: «Początek listu – salutatio – skostniał szybko w stereotypową frazę, zawierającą nazwisko piszącego, (a więc dzisiejsze ostatnie słowo listu dawniej było pierwszym, podpis dzisiejszy był dawniej „nadpisem”), zwrot imienny w formie celownika do adresata (zastąpiony przez dzisiejszy zwrot w formie inwokacyjnej) i podpis w jedno zdanie rozwinięte... Przejściem do właściwej treści – interesu od formuły pozdrowienia i życzenia oraz oznajmienia o stanie zdrowia było zdanie nawiązujące do poprzedniej korespondencji... Zakończenie znów miało i ustalone miejsce, i ustaloną formę w kompozycji listu. Miejsce końca listu; forma możliwie prosta i niepodległa indywidualnym odchyleniom. W listach greckich było nim: *εἰρήχει*, lub *εἰρῶσω*, w liście rzymskim: *vale* [13, s. 241–242].

Styl listu starożytnego i jego charakter według zaleceń retoryki miał uwzględniać przedmiot wypowiedzi oraz adresata, cechować się jasnością i zwięzłością mowy, naśladowanej język mówiony, jednak o starannym doborze środków językowych. Wymogi stawiane przez retorykę podnosiły list do rangi utworu literackiego, wobec tego nie da się ściśle odgraniczyć starożytnej korespondencji prywatnej od epistolarnej stylizacji. Świadczą o tym listy Sokratesa i Arystotelesa, Cyserona, Seneki i Pliniusza Młodszego.

Średniowiecze zachodnioeuropejskie. Niektóre elementy kultury starożytnej zachowały się w Europie Zachodniej w formie niezmiennych jeszcze przez kilka wieków po upadku Imperium Rzymskiego. To między innymi dotyczy listu, który odziedziczył z antyku razem z wielością swych odmian przyniósł sztywność wyznaczników formalnych.

Przez jednego z XI-wiecznych teoretyków epistolografii Alberica z Monte Cassino w jego dziele *Liber dictaminum et salutationum* zostały ustalone zasadnicze części średniowiecznego listu, które wyraźnie odwołują się do struktury retorycznej. Są nimi: wstępne pozdrowienie (*salutatio*), fragment służący poszukiwaniu życzliwości adresata (*captatio benevolentiae*), przedstawienie sprawy (*narratio*), przedstawienie prośby (*petitió*) oraz zakończenie (*conclusio*).

O żywotności starożytnej tradycji retorycznej, która zaważyła na dalszej kulturze humanizmu pisze Ewa Malinowska: «Propozycja ta obowiązywała z pewnymi modyfikacjami, zależnie od tematu listu lub adresata, aż do początku XIX wieku. Zwyczajem późniejszym stało się dodawanie formuły wstępnej i końcowej oraz ceduły, czyli dopiski, „post scriptum» [9, s. 190].

Przemiana listu starożytnego w list średniowieczny miała przebieg „łagodny”, trwała przez wieki i zachodziła w zmieniających się społecznych uwarunkowaniach epoki: na miejsce starożytnych demokracji przychodzi feudalizm z jego rozbudowanym systemem hierarchicznym i szerszym zapotrzebowaniem na skuteczne obcowanie „różnych z różnymi”. Duch czasu, który przyczynił się do ukształtowania średniowiecznej typologii listów, był tworzony jednak nie tylko przez nowe warunki społeczno-gospodarcze, lecz także przez idee, powstałe w ówczesnym społeczeństwie. Doktryna chrześcijańska, która wówczas święciła tryumfy, poddała gruntownej rewizji całokształt antycznej kultury, w tym spuściznę epistolograficzną. Ujęcie listu jako mowy utrwalonej na piśmie i budowanej według uniwersalnych zasad retoryki stopniowo ustępuje koncepcji listu jako środka osiągnięcia konkretnego celu komunikacji. W średniowiecznej *ars epistulandi* kształtuje się odmienna typologia listów o określonych szczególnych celach. Według Skwarczyńskiej, było to rozwinięciem i dopełnieniem zasady starożytnej [13, s. 243–244].

Silny akcent położony na celowość listu średniowiecznego, odbiegający od wzorów starożytnych, i umiejscowienie listu w ramach chrześcijańskiej estetyki powodowały zmiany w kompozycji listu, a nawet w treści jego poszczególnych części. Jak czytamy u Skwarczyńskiej: «...ustaliło się ostatecznie w liście średniowiecznym rozbitcie treści klasycznego pozdrowienia – salutatio... na trzy odrębne jednostki kompozycyjne: tytuł-apostrofę, pochwałę adresata w pozdrowieniu, nawiązującą z nim stosunek uczuciowo-sympatyczny, podpis i ostateczny adres. Etykieta średniowieczna ustaliła już nie tylko formę kompozycyjną każdej z tych części, ale i jej treść» [13, s. 247].

Zaznaczone zmiany świadczą o ścieraniu się i rewalizacji w epistolografii koncepcji światopoglądowych dwu epok historycznych: list antyczny wzorowany na przemowie, zaczynającej się

od nazwiska autora, co jest tak znamienne dla kultu własnego *ja*, został przeciwstawiony listowi średniowiecznemu, reprezentującemu chrześcijańską apoteozę pokory i przerzucającemu autora z pierwszego słowa tekstu pod tekst, stawiając na pierwszym miejscu adresata. Spowodowało to przerost apostrofy, salutatio, captatio benevolentiae, tj. cząstek listu, które były poświęcone osobie adresata [13, s. 255–256].

W intencji wyrazu różnych typów związku piszącego z adresatem została zróżnicowana także już wspomniana końcowa formuła listu, w starożytności mająca uniwersalny kształt – *εὖνυχει* lub *εἰρωσω* w listach greckich i *vale* – w łacińskich.

Począwszy od XI wieku powstają odrębne rozprawy i podręczniki pisania listów, które pozwalają współczesnym badaczom dostrzec, jak z czasem epistolografia zaczyna dystansować się od reguł retoryki. Tak zwane *listowniki* zawierały zbiory potrzebnych zdań, motywów, zwrotów, wskazówki dla epistologa, wzory listów prawdziwych lub fikcyjnych. Zauważane w nich stopniowe odchodzenie od zasad retorycznych nie oznaczało jednak, że średniowieczna epistolografia pozwoliła na większą niż starożytna swobodę w przejawach autorskiej indywidualności – wręcz przeciwnie. Tworzony na racjonalnej zasadzie *celowości* list średniowieczny zdradza zdrową ideę wzbogacenia swych form i z czasem zostaje ostatecznie zamknięty w sztywnych ramach drobiazgowych przypisów. Jak pisze Stefania Skwarczyńska: «...ekspansja artystyczna ujęła w swe ręce potrzebę życiową [...] list urodzony pod znakiem swobody wyrazu zaprowadziła na manowce zróżniczkowanego schematyzmu...» [13, s. 246].

Z dziejów średniowiecznej epistolografii rosyjskiej. Ponieważ zagadnienie naszej pracy nie przewiduje detalicznej porównawczej analizy listów w kulturze wschodnio- i zachodniosłowiańskiej w aspekcie diachronicznym (mimo że podobna analiza wydaje się bardzo płodnym polem badań „życia gatunków”) – ograniczymy się krótką dygresją historyczną do listu rosyjskiego.

Można powiedzieć, że losy listu rosyjskiego z grubsza mało odchodzą od schematu zachodnioeuropejskiego z tą osobliwością, że funkcję łaciny pełnił tu język staro-cerkiewno-słowiański. Obok licznych listów o treści teologiczno-publicystycznej, bizantyjskich według formy i staro-cerkiewno-słowiańskich według języka, wczesna epistolografia wschodniosłowiańska dysponuje wzorami listów prywatnych luźnie traktujących ramy gatunkowej konwencji swego czasu.

Główną cechą średniowiecznej bizantyjskiej tradycji epistolograficznej było zachowanie wierności wobec wzorów antycznych. Szczególnie to jest widoczne w listach ojców cerkwi: w zachowanej polemicznej korespondencji metropolity Fotija z pretendentem na Katedrę Kijowską Grigorijem Camblakiem (początek XV w.), w korespondencji wielkiego księcia Wasyla II Ślepego (Василий II Темный) z mnichami ze świętej góry Athos, w listach metropolity Iony do króla Kazimierza (połowa XV w.) i in.

Wzory epistolografii bizantyjskiej udostępniały w dawnej Rusi tzw. *письмовнику* (*listowniki*), które Anna Warda poddała rzetelnej analizie jako istotny element rosyjskiej kultury epistolograficznej. Badaczka wnioskuje, że najwcześniejsze wzorce listowników staroruskich – to greckie zbiory listów, szeroko rozpowszechnione w średniowiecznym piśmiennictwie bizantyńskim [17, s. 45].

Rosyjskie listowniki pojawiły się w końcu XV wieku i zawierały oprócz wskazówek teoretycznych przykładowe wzory listów. Znajomość bytującej w kręgu bizantyjskiej cywilizacji tradycji epistolograficznej prezentują także *gramoty na korze brzozowej*, najdawniejsze z zachowanych pomników epistolografii w języku rosyjskim. Fenomen tego zjawiska warty jest szczególnej uwagi.

Gramoty na korze brzozowej (*берестяные грамоты*) – to dokumenty piśmiennictwa XI–XV wieku odnalezione najpierw w Nowogrodzie Wielkim w 1951 roku. Obecnie zbiór gramot wynosi 962 jednostki, z których ostatnia została odnaleziona 26 maja 2008 roku.

Większość z gramot – to listy prywatne pisane przez mieszkańców miast ruskich – przedstawicieli różnych warstw społeczeństwa. Pisano w gramotach o różnorodnych sprawach codziennych – gospodarczych, rodzinnych, pieniężnych, handlowych. Płeć i wiek piszących wskazują na fakt powszechnej piśmienności wśród ludności ruskiej XI–XV w. Przeważnie gramoty są pisane w języku rosyjskim, nieliczne – po staro-cerkiewno-słowiańsku. Ponieważ pierwsza gramatyka języka rosyjskiego została wydana dopiero na początku XVII wieku, gramoty utrwaliły fonetyczną postać, słownictwo i system gramatyczny średniowiecznych gwar ruskich. Z reguły tekst najdawniejszych listów jest bardzo krótki (najczęściej – od 20 do 50 wyrazów). Wykład treści i struktura listu przypominają (o dziwo!) wzory naszych dzisiejszych e-maili – celowy przekaz informacji z zachowaniem minimalnej ramy tekstowej, aby

nawiązać z odbiorcą niezbędny kontakt emocjonalny. Obligatoryjnym atrybutem ramy pozostaje tylko oznaczenie nadawcy i odbiorcy listu, wcięte w tekst samego listu i jego zaczynające. Inne komponenty zewnętrznej struktury są fakultatywne. Gramoty na korze brzożowej jako niezwykle cenny dokument epoki rosyjskiego średniowiecza są aktywnie badane przez rosyjskich i zagranicznych filologów (Ćerepnin Lev V., Janin Valentin L., Zalizn'ak Andr'ej A., Worth, D.S.Schaeken J., Faccani R. i in.

List w czasach nowożytnych. Charakteryzując czasy nowożytne na tle ówczesnej roli listu, Ewa Malinowska pisze, że przyniosły one rozkwit „listu humanistycznego” nawiązującego do najlepszych wzorów antycznych. Epistolografowie humanistyczni, jak zresztą antyczni, postulowali zbliżenie języka listu do języka potocznego, zalecali jasność i zwięzłość stylu [9, s. 190-191]. Łączność europejskiej tradycji epistolograficznej podtrzymywał też fakt, że do XVIII wieku w Europie (za wyjątkiem Europy znajdującej się w kręgu cywilizacji bizantyńskiej) listy pisano po łacinie.

Później, w wieku XVIII, list czerpie inspiracje naturalności mowy w przejściu na języki narodowe, co współistniało z modą w wyższych sferach społeczeństwa europejskiego pisanie listów po francusku. Jednak i ta okoliczność odpowiadała ogólnej tendencji przybliżenia listu do żywej rozmowy, ponieważ w wyższych sferach francuszczyzna funkcjonowała na prawach języka ojczystego.

W swoich sądach o naturze listu i jego stosunku do literatury redaktorzy tomu *List, nowela, opowiadanie. Analizy i interpretacje* Tadeusz Budrewicz i Halina Bursztyńska odmawiają listowi cech literackości. Może wyczuwając zbyt dużą rygorystyczność swego zdania, dodają uwagę, że «w niektórych epokach (jak w romantyzmie) wypowiedź listowna wchłania cechy dominującego prądu literackiego» [5, s. 5].

Wydaje się, że sprawiedliwe byłoby jednak twierdzenie, że nie tylko w romantyzmie, ale niemal w każdej epoce literackiej list występował jako niezbędny czynnik jej ogólnego wizerunku, wchłaniając cechy dominującego prądu literackiego, a czasami nawet uczestnicząc w kształtowaniu owych prądów (jak list apostołski, list poetycki, list z podróży). Trendy literackie zmieniały się jeden po drugim pozostawiając w postaci listów, tak samo jak w utworach fabularnych, prawdziwe świadectwa humanistycznych wartości minionych epok. Dlatego nie bez powodu historia epistolografii wyróżnia list starożytny, średniowieczny, barokowy, oświeceniowy, preromantyczny (Skwarczyńską też wyodrębnia list epoki *Sturm und Drang*), romantyczny, list współczesny, którego postać kształtowała się w kulturze europejskiej od epoki pozytywizmu. Sądzę, że konieczne trzeba do tej klasyfikacji dodać list najnowszy, który uprawiamy od lat 80. ubiegłego stulecia, tj. od czasu wchodzenia w nasze życie poczty elektronicznej i pisanie sms-ów.

Dopiero na początku XX wieku epistolografia traci wyraźne nawiązanie do prądów literackich, a list staje się przede wszystkim gatunkiem użytkowym, nastawionym na jednoznaczny odbiór zawartych w nim treści. Dlatego, obcy literackim eksperymentom XX wieku, sytuuje się on w ramach dobrze wykształconej i sprawdzonej formy pozytywistycznej aż do momentu, kiedy wchodzi w grę list elektroniczny i krótka wiadomość tekstowa (sms).

Z dziejów nowożytnej epistolografii rosyjskiej. Od wieku XVI obok listów o treści teologiczno-publicystycznej pisanych w języku staro-cerkiewno-słowiańskim z uwzględnieniem tradycji bizantyńskiej w annałach epistolografii rosyjskiej zachowały się także listy, których forma i ukształtowanie treści wykraczają poza granice ówczesnych przepisów gatunkowych, ujawniając kreatywne nastawienie nadawców. Tematyka owych listów jest bardzo zróżnicowana – od treści szeroko publicystycznych, o czym świadczy, na przykład, zachowana korespondencja Iwana IV Groźnego z księciem Andriejem Kurbskim – do treści intymnych (na przykład, korespondencja członków carskiej rodziny: listy Piotra I Wielkiego, jego syna i osób bliskich, a szczególnie kobiet). Nowożytne wzory epistolograficzne zostały zawarte w ówczesnych listownikach, których w Rosji sporządzono niemało i które cieszyły się niezwykłym powodzeniem nawet do początku XX wieku. Kwestię epistolografii i listowników rosyjskich w różne lata badali Smietanin V. A., Bulanin D. M., Diomin A. C., Scheidegger G., Dmitrieva E. E., Warda A. i in..

Po tym, jak Piotr przerąbał „okno do Europy” i zaczął wprowadzać w Rosji osiągnięcia cywilizacji zachodniej, epistolografia rosyjska zaczyna przedstawiać się na tradycje epistolograficznej kultury Europy Zachodniej. Jak świadczy Jelena V. Barsukova, od połowy XVIII w. skutkowało to całkowitym przejściem rosyjskiej epistolografii na wzory francuskie w celu uprzywilejowania europejskiego stylu zachowania językowego, ponieważ Francja wówczas zajmowała czołową pozycję w kulturze

europejskiej [1]. Od tej pory europejska etykieta zawładnęła epistolografia rosyjską i decydowała o jej kształtach aż do połowy wieku XIX. Mimo że sztuka pisania listów w językach narodowych rozkwitła w Europie w wieku XVIII, w Rosji silna pozycja francuskiego w korespondencji prywatnej zachowała się dłużej. Tym większą wagę mają rosyjskojęzyczne wzorce ówczesnej epistolografii. Wśród najbardziej cennych są listy postępowych ludzi epoki – filozofów i pisarzy (Karamzina, Trediakowskiego, Sumarokowa, Łomonosowa, Żukowskiego, Hercena, Puszkina, Gogola, Dostojewskiego, Tołstoja i wielu in.), w których w sposób najbardziej doskonały ujawnia się dopuszczalna miara odchodzenia od schematów gatunku. Niektóre ze zbiorów korespondencji nowożytnej doczekały się gruntownego zbadania w pracach współczesnych epistolografów, chociaż dotychczas naukowe opracowania listu rosyjskiego zostały podjęte głównie przez historyków i literaturoznawców.

Uważam za stosowne na zakończenie krótkiego zarysu dziejów epistolografii rosyjskiej wrócić do tezy, że w czasy nowożytne losy listu rosyjskiego z grubsza mało odchodzą od schematu zachodnioeuropejskiego. Przyczyna tego leży w zacieśnieniu w okresie nowożytnym kontaktów międzykulturowych w całej Europie, które powodowały procesy interferencji i kształtowania się ogólnoeuropejskich form komunikacji, w tym listu.

Odrodzenie i barok. Mimo że list epoki Odrodzenia w typologii Skwarczyńskiej nie posiada wyodrębnionej pozycji, rzeczywiście nie mając oryginalnej formy i treści, jest on niemniej niezbędnym etapem w przygotowaniu epistolografii do jej wzniesienia się na kolejny szczyt doskonałości gatunku, który osiągnął list barokowy. Zasługi renesansowej epistolografii natomiast wysoko ocenił Wilhelm Bruchnalski, przedstawiciel lwowskiej szkoły literaturoznawczej przełomu XIX-XX wieku. Wyrażając myśl, że epistolografia w czasy Odrodzenia łączyła wszystkie stopnie twórczości ludzkiej w całość przez klasyczną *ars scribendarum epistularum*, Bruchnalski dalej pisze: «List był jedyną drogą i jedynym za odrodzenia środkiem, który w sposób najbardziej surogatywny, przy braku szerokich systemów i teorii pisarskich, dawał poznać istotę nie tylko wszystkich w ogóle gałęzi piśmiennictwa ścisłego i pięknego, ale nadto uczył także wszystkie tematy, wszystkie materie ujmować w artystyczne formy i wyrażać je artystycznym językiem» [4, s. 120].

Najbardziej znanym zabytkiem epistolografii renesansu są listy Erazma z Rotterdamu, które poświadczają ówczesny powrót do starożytnych zasad kompozycji listu i nawiązywanie do żywej mowy, a także zawierają odrzucenie schematów obecnych w liście średniowiecznym.

Renesans, który pogodził nowożytne postulaty społeczne z klasyczną tradycją epistolograficzną, przygotował, jak była mowa wyżej, bujny rozkwit listu w *okresie baroku*. Według Skwarczyńskiej była to epoka listu francuskiego typu XVII-wiecznego. List tej epoki wchłonął całą estetykę baroku z jej dążeniem do „wysokiego stylu”, majestatycznością i pompatością form wyrazu, afektacją, połączeniem realiów i iluzji, głęboką religijnością, mistycyzmem, podejmowaniem kwestii przemijania i zmienności wszystkiego, co istnieje. Obserwując podgatunki listu owej epoki Ewa Malinowska pisze: «Wiek XVII w całej Europie przyniósł rozwój listu konwencjonalno-towarzyskiego-pisano listy kurtuazyjne z. pozdrowieniem konwencjonalnym, życzenia z. okazji imienin, gratulacje, kondolencje itd» [9, s. 191].

Jaskrawym przykładem epistolograficznej estetyki baroku jest ponad 1500 listów markizy de Sevigné, wysłanych do córki. Jak sądzi Alina Aleksandrowicz, pani de Sevigné dokonała kopernikańskiego przewrotu w sztuce epistolarnej. Opublikowana po jej śmierci korespondencja była przyporządkowana zasadzie „należy pisać tak jak się mówi” i akcentowała dialogiczną istotę listu, to, że jest on rozmową na odległość. «Sukces tej korespondencji, – pisze badaczka, – był zwycięstwem typu listu żywego, konwersacyjnego. Korespondencja wolna od reguł starożytnej oratio, rehabilitująca narracyjne formy konwersacji i drobne realia dnia codziennego jako podstawę opisu, ustalała nowe normyepistolograficzne, akceptowane w środowiskach nastawionych opozycyjnie wobec poetyki klasycy stycznej» [3, s. 43–44].

Jak sądzi Ewa Malinowska, wspólny styl listów w wiekach XVII–XVIII realizował ideał stylistyczny epoki baroku, który zalecał szczególnie erudycyjność wypowiedzi, korzystanie z cytatów, zwłaszcza łacińskich, używanie ozdobnych figur i tropów [9, s. 191].

Oświecenie. List oświeceniowy w typologii Skwarczyńskiej jest oznaczony jako list typu francuskiego wieku XVIII. Jest to okres w historii epistolografii europejskiej, który zapoczątkował modę na list osobisty, intymny, wykształcony w wieku XVII. Przyczynił się do tego sentymentalizm w

literaturze, pokazując w swych utworach możliwość przekazania w korespondencji uczuć podmiotu, odejścia od ściśle praktycznych funkcji listu, wyrzekając się norm i reguł. List oświeceniowy w nurcie sentymentalizmu zasygnalizował teorię listu-wyznania, którą później rozwinął romantyzm. Ten trend w europejskiej epistolografii można nazwać listem preromantycznym. Posiada on doskonale wzory: powieść epistolarną *Nowa Heloiza* Jana Jakuba Rousseau, *Listy perskie* Monteskiusza, korespondencję króla Jana III Sobieskiego z Marysieńką i in.

Jako kolejny typ listu Skwarczyńską odnotowuje list epoki *Sturm und Drang* (burzy i naporu), który wyraził cechy awangardowego nurtu niemieckiej literatury lat 70-80-tych XVIII wieku: poryw, egzaltację, ujmowanie życia jako niejakiego wiru zdarzeń. Skwarczyńską odnotowuje niechęć preromantyków do teorii i tradycji, ich gotowość złamania wszelkiej kompozycji listu, nawet wyrzekanie się wstępnej apostrofy, co okazało się nie do przyjęcia [13, s. 261]. Wydaje się, że list okresu *Sturm und Drang* w aspekcie epistolograficznym stoi obok listu sentymentalnego. Scalone wspólną ideą swobody wyrażania uczuć i zniesienia szablonów, te listy, należące do „ostrego” i „łagodnego” nurtu preromantyzmu, jednakowo przyczyniły się do powstania listu romantycznego. W literaturze światowej wzór listu *Sturm und Drang* utrwalił się w listach Wertera, bohatera powieści epistolarnej Johanna Wolfganga Goethego *Cierpienia młodego Wertera*. Odbija ten wzór wspólne właściwości stylowe całej korespondencji preromantycznej, według Aliny Aleksandrowicz, uzależnionej bądź od typu listu-rozmowy, bądź też listu zbliżającego się do założeń konfesji [3, s. 58].

Romantyzm. W kulturze europejskiej romantyzm – to okres przełomu XVIII i XIX wieku, kiedy epistolografia przeżyła najbujniejszy rozkwit. Można zaryzykować tezę, że ta właśnie epoka ostatecznie ukształtowała wizerunek listu prywatnego. Wówczas ustępują aproksymatywne teorie listu, ujmujące go według analogii z gatunkami literackimi, a kompozycja listu, jak zauważa Stefania Skwarczyńska, stopniowo ulega rozpadowi: «Romantyzm głoszący wyzwolenie wszystkich rodzajów literackich spod norm obiektywnych - *pisze uczona*, - zrywa, oczywiście, z żywiołem normatywnym, z regułami i w liście [...] postulat „listu bez reguł” stał się najtwardszą regułą» [13, s. 48].

Ale w rzeczywistości romantyczna manifestacja absolutnej dowolności formalnej łączyła się z nieregularnym sięganiem do tradycji epistolograficznej w zakresie części składowych listu i ich wypełnienia treścią. Jako najwyraźniejszy przykład odbicia teorii romantycznej Skwarczyńską przytacza korespondencję Musseta z George Sand, w której absurdalność jest normą estetyki listowej [13, s. 49].

Jak się okazało, na romantycznej modzie epistolograficznej zyskali tylko literaci. Jolanta Pawlik-Swietlikowska przedstawia ich nastawienie wobec konwencji gatunkowej na przykładzie listów Mickiewicza: «Piszący świadomie łamie z jednej strony postulat pisanie „bez reguł”, z drugiej zasadą domykania retorycznego listu, by – tworząc oryginalny splot konwencji – objawić swój indywidualny stosunek do adresata» [10, s. 48].

Dla przeciętnego piszącego romantyczna teoria epistolograficzna jako strata na drodze sporządzenia artystycznie wartościowej epistoły. Skwarczyńską ocenia tę teorię jako fatalną i pisze, że ona: „...zatrzasnęła drzwi przed dalszym rozwojem listu [...]. Przekreślając „umiejętność listowania” jako „naukę” [...] zapomniała, że list jako twór o celach praktycznych musi istnieć, że zatem twórców, którymi rządzi konieczność, trzeba estetycznie urabiać, bo inaczej, jak to się stało i dzieje w naszych oczach, powstaje olbrzymi dział produkcji doprawdy zniekształcony...” [13, s. 132].

Mimo że epoka romantyzmu nie utrwaliła pozycji epistolografii jako nauki, zasługą jej jest ugruntowanie teorii listu-wyznania zapowiadanej przez sentymentalizm, a także utrwalenie zasady, że korespondencja ma odzwierciedlać duszę nadawcy. Sprzyjało to upowszechnieniu się w listach stylu luźnej rozmowy. Najpiękniejsze wzory listu romantycznego odnajdujemy w korespondencji Juliusza Słowackiego z matką, Zygmunta Krasińskiego z ojcem i Delfina Potocką, najgłębsze wyznania – w *Listach rosyjskiego podróżnika* Nikołaja Karamzina i *Wybranych fragmentach z korespondencji z przyjaciółmi* Nikołaja Gogola, utworach powstałych na podstawie prawdziwej korespondencji ich autorów.

Pozytywizm. W drugiej połowie XIX w. dojrzewał pozytywizm – nowy kierunek myśli w filozofii i literaturze europejskiej. Jest on kojarzony ze światopoglądem naukowym i w zakresie literatury przeciwstawia się romantyzmowi odrzucając jego skupienie się wyłącznie na treściach uczuciowych, mistycznych i irracjonalnych. Jednak w zakresie teorii listu idee epoki pozytywizmu nie wykształciły nowych ideałów estetycznych. Iwona Wiśniewska charakteryzując listy XIX-wieczne pisze: „List

prywatny 2. poł. XIX wieku nie był formą tak skodyfikowaną jak listy epok wcześniejszych. Stał się swobodnym rodzajem wypowiedzi, która od zwykłej informacji przechodzić mogła do intymności, zaś intymność przeradzać się w publicystykę, ta znów w epicką opowieść i tak w nieskończoność. Trudno nadać listowi dziewiętnastowiecznemu cechy gatunkowe, wydzielić jakieś rodzaje, typy, podtypy epistolografii tego okresu” [20, s. 347].

Jest oczywiste, że dana charakterystyka, mimo że dotyczy listów XIX-wiecznych, wyodrębnia cechy, które mogą też określać korespondencję współczesną. Swobodny wybór tematów, różnorodność stylów, różny stosunek do tradycji epistolograficznej w okresie postromantycznym prezentują listy wybitnych pisarzy europejskich, w tym polskich i rosyjskich: Henryka Sienkiewicza, Stefana Żeromskiego, Stanisława Ignacego Witkiewicza, Witolda Gombrowicza, Czesława Miłosza, Fiodora Dostojewskiego, Lwa Tołstoja, Antoniego Czechowa, Iwana A. Bunina, Mariny Cwietajewej, Borisa Pasternaka, Josifa Brodskiego i wielu innych.

Zauważalny w epistolografii czasów poromantycznych jest fakt, że od drugiej połowy XIX wieku cała prywatna korespondencja w kulturze europejskiej jest już prowadzona w językach narodowych.

Przedstawiona sytuacja świadczy, że list prywatny jako gatunek mowy przeszedł swój ostatni etap przekształceń jakościowych przed „mutacją” końca XX wieku jeszcze w epoce romantyzmu, a później tylko korzystał z całego dorobku epistolografii. Walory artystyczne były zaś wyraźnie uzależnione od twórcy. Taki stan rzeczy Skwarczyńską nazwała *zastojem w zakresie formy*. Biorąc pod uwagę, że forma w liście nierozłącznie powiązana jest funkcją, rzeczywiście możemy mówić o zastoju gatunku, który trwał do lat 80. XX wieku, czyli do momentu wejścia w życie poczty elektronicznej i telefonii komórkowej.

Najnowsze formy epistolograficzne. Nowa rzeczywistość tworzy nowe formy komunikacji ludzkiej, jak to zapowiadała swego czasu Stefania Skwarczyńska. Maria Woźniakiewicz-Dziadosz w rozważaniach o zanikaniu literackich odmian listu mówi o malejącej roli korespondencji i współczesnym zaniku epistolografii coraz częściej zastępowanej innymi technikami komunikacyjnymi [21, s. 26]. Ewa Malinowska zaś wierdzi, że dzięki telefonom komórkowym i internetowi epistolografia znów stała się modna, ale jej jakość jest zupełnie inna. Inna, ponieważ: «Człowiek współczesny wybiera jednak taką formą wypowiedzi, która informacje przekaże możliwie najszybciej przy najmniejszym wysiłku nadawcy» [9, s. 192].

Sadzę, że każda z badaczek ma tu swoją rację. Ale jest oczywiste, że obecnie zamiast pisać listy uczestniczymy we wszechogarniającej komunikacji telefonicznej i wysyłamy e-maile i sms-y. Nawet ludzie wykształceni w codziennej komunikacji na odległość wybierają drogę elektroniczną z racji przyśpieszenia i celowości kontaktu z odbiorcą. Powoduje to poddanie się sugestii gatunku listu elektronicznego, który w istocie swojej jest hybrydą mowy i pisma. Jak zauważa Marta Dąbrowska, list elektroniczny, przynajmniej w ogólnym swoim zarysie, zachowuje pewne wymogi formalne, ale w przeciwieństwie do listu tradycyjnego brak w nim wielu lub wszystkich elementów ramy tekstowej, kurczenie treści, akceptację popełnionych przy szybkim pisaniu różnego rodzaju błędów i zastąpienie werbalnego wyrazu emocji przez symbole graficzne lub obrazki. Brane razem, te cechy tworzą swojego rodzaju artystycznie „niepełnosprawny” wzór najnowszego listu prywatnego [6].

Drugą formą przekształcenia się formy listu w warunkach upowszechnienia się komunikacji elektronicznej jest *sms* – krótka wiadomość tekstowa, której istota też posiada naturę hybrydalną będąc pochodną jednocześnie listu i rozmowy telefonicznej. Może jest sms tym samym dla e-mailu, czym w dawne czasy był bilet dla normalnego listu? Czyli sms jest następnym w stosunku do e-mailu i kolejnym w stosunku do listu tradycyjnego stopniem redukcji tekstu, co następuje z przyczyny ograniczenia liczby zawartych w nim znaków. Wymuszona minimalizacja tekstu w krótkich wiadomościach tekstowych zachodzi drogą znacznego obcinania ramy tekstowej lub całkowitej jej redukcji, rezygnacji z wykładników tradycyjnej grzeczności, stosowania skrótów, emotikonów i piktogramów, rezygnacji z interpunkcji. Marta Dąbrowska dostrzega w sms-ach wykształcenie się swoistej niekonwencjonalnej grzeczności w intencji podtrzymania dobrych stosunków między nadawcą a odbiorcą. Polega ona, według Dąbrowskiej, na starannym doborze środków gwarantujących przejrzystość, zrozumiałość i bezpośredniość wysyłanych komunikatów [6].

Rzeczywiste wykształcenie się nowych form komunikacji nie jest jednak ograniczony do komórki i poczty elektronicznej. Komputer ofiaruje też inne sposoby nawiązania werbalnych kontaktów.

Popularne są liczne komputerowe programy konwersacyjne jak *Skype* i in., których użytkownicy w sposób pisemny nawiązują natychmiastowy dialog lub nawet polilog. Oprócz tego internauci prowadzą *blogi* – dzienniczki online, które wbrew intencji prawdziwego dziennika są otwarte na publiczne sądy i komentarze zawartych w nich treści. Zasadą prowadzenia *blogów* jest gatunkowa konwencja listu, którego adresatem jest każdy wirtualny odbiorca. Internauci także uczestniczą w *forach* i *czatach*, uprawiają wiele innych praktyk internetowych, których status może zostać obiektem oddzielnej analizy genologicznej.

Zasygnalizowane wyżej gatunki będące zawiłym splotem cech gatunkowych listu, dziennika, prywatnej rozmowy ustnej i mowy publicznej w naturze swojej niewątpliwie w mniejszym lub większym stopniu odwołują się do pierwotnej formy pośredniej komunikacji, jaką jest list. Wyjaśniając stosunek utworów najnowszej epistolografii do jej tradycji warto przywołać tekst pokazujący, jak w pierwszej połowie XX wieku perspektywę listu wyobrażała sobie Stefania Skwarczyńska: «Wbrew sceptycznym opiniom twierdzimy, że możliwości listu także w zakresie jego linii kompozycyjnych nie są wyczerpane, że list żyje i może zdobywać nowe formy. Telefony, telegrafy, radia mogą niszczyć jego częstotliwość, tempo życia może podważać modę listu, ale nie może mieć wpływu na jego możliwości estetyczne, bo te są zależne tylko bezpośrednio od człowieka-twórcy» [12, s. 267].

Wydaje się, badaczka nie doceniła niebezpieczeństwa, które tkwi w rozwoju technicznych środków przekazu. Ale wyjątkowo ważna jest tu myśl o decydującej roli człowieka-twórcy dla utrwalenia estetyki gatunku. To jest widoczne nawet na przykładzie krótkiej wiadomości tekstowej, która według założenia gatunku otwiera wyjątkowo wąskie ramy dla artyzmu. I tylko kreatywność nadawcy może decydować o informacyjnej pojemności i emocjonalnej wyrazistości komunikatu.

Wnioski i perspektywy dla dalszych badań. Konkludując wywody dotyczące stanu rzeczy w zakresie losów listu i jego współczesnych przekształceń stwierdzamy, że w dążeniu do szybkiego, uproszczonego przekazu list w najnowszych swoich przejawach przestaje być formą artystyczną, ale pozostaje w granicach literatury użytkowej, ze względu nie tylko na zaistniałe wcześniej wzorce tradycyjne, ale też – swój niezniszczalny potencjał gatunkowy. Zapewne nie tego spodziewała się Stefania Skwarczyńska przepowiadając listowi *nowe formy* i sugerując niepodatność na wpływy jego *możliwości estetycznych*. Nowe formy komunikacji są o wiele głębszym regresem wobec tradycyjnych konwencji gatunkowych, niż praktyki romantyków. Jednak, z drugiej strony, skrajny pesymizm w tej sprawie jest pozbawiony podstaw, ponieważ najnowsze formy listu istnieją obok form tradycyjnych, podobnie jak zaistniały niegdyś na tle procesu literackiego awangardowe kierunki – modernizm, neoromantyzm i in. – nie zmieniając dominacji tradycji w historii literatury. Fakt istnienia czegoś takiego jak rozmowa telefoniczna, krótka wiadomość tekstowa, e-mail lub forum wcale nie likwiduje możliwości sporządzenia epistoły w dobrym znaczeniu tego słowa „staroświeckiej” (może nawet wysyłanej drogą elektroniczną) – z uwzględnieniem wykładników klasycznej kompozycji i pozytywistycznym nastawieniem wobec treści. Dlatego Skwarczyńska niewątpliwie ma rację mówiąc, że to twórca decyduje o pięknie swego listu.

Pozostało wyjaśnić, czy jedynie fakt nienaruszalności listu tradycyjnego może nas godzić z zaistnieniem najnowszych gatunków epistolograficznych. Czy same w sobie one rzeczywiście są jednoznacznie ujemnym zjawiskiem we współczesnej kulturze języka i komunikacji w ogóle? Czy może istnieją argumenty, które pozwolą zaakceptować tak dalece idące transformacje „normalnego” listu? Wydaje się, że odpowiedź jest raczej pozytywna.

Po pierwsze, ma rację Ewa Malinowska, mówiąc o nowej modzie na epistolografię, ponieważ wystukują teksty na klawiaturze i cisną przyciski telefonów w intencji utrzymania kontaktu na piśmie nawet ci, którzy prawie nigdy nie brali się do pisania tradycyjnego listu. Epistolografia demokratyzuje się.

Po drugie, zakładana intencja wirtualnych komunikatów narzuca wymóg ich lapidarności. Dany wymóg z kolei spowodował eksplozję kreatywności nadawców w wynalezieniu sposobów tworzenia efektywnych komunikatów. *Lapidarność jest siostrą talentu*, – te skrzydlate słowa Antoniego Czechowa i tu się sprawdziły.

Źródła i literatura

1. Барсукова Е. В. Языковая личность как категория исторической культурологии (на материале «Архива князя Воронцова»): автореф. дис. ... канд. культурологии. – Москва, 2007 / Е. В. Барсукова [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ffl.msu.ru/nauka/nauka disser/nauka disser avtoreferati>.
2. Тодд У. М. Дружеское письмо как литературный жанр в пушкинскую эпоху; перев. с англ. Куберского И. Ю. / У. М. Тодд. – Москва, 1994.

3. Aleksandrowicz A. Z problemyw epistolografii predromantycznej / A. Aleksandrowicz. – Lublin : Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, 1984. – Vol. II(3). – S. 39–64.
4. Bruchnalski Wilhelm. Między średniowieczem a romantyzmem, wybór i oprac Jerzy Starnawski / Wilhelm Bruchnalski. – Warszawa : PWN, 1975.
5. Budrewicz Tadeusz. List, nowela, opowiadanie. Analizy i interpretacje / Tadeusz Budrewicz. – Kraków : Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2001.
6. Dąbrowska M. Język e-maila jako hybryda mowy i pisma / M. Dąbrowska // Język trzeciego tysiąclecia. Seria Język a komunikacja. Vol. 1. – Kraków, 2000.
7. Grzenia J. Komunikacja językowa w Internecie / J. Grzenia. – Warszawa : Wydawnictwo naukowe PWN, 2006.
8. Inny słownik języka polskiego, M. Bańko (red.), t. 1–2. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2000.
9. Malinowska Ewa. Napisz do mnie przez telefon – od epistoły do SMS-a / Ewa Malinowska // Gatunki mowy i ich ewolucja. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2004. – T. 2.
10. Pawlik-Świetlikowska J. Korespondencja jako tekst sylwiczny na przykładzie listów Adama Mickiewicza / J. Pawlik-Świetlikowska // O liście polskim w XIX wieku. – Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2000.
11. Skwarczyńska Stefania. Pomiędzy historią a teorią literatury / Stefania Skwarczyńska. – Warszawa, 1975.
12. Skwarczyńska Stefania. Teoria listu / Stefania Skwarczyńska. – Białystok, 2006.
13. Słownik języka polskiego. W. Doroszewski (red.), T. 1–11. – Warszawa, 1996–1997.
14. Słownik języka polskiego obejmujący oprócz zbioru właściwie polskich, znaczną liczbę wyrazów z języków obcych [...], oprac. A. Zdanowicz, M. Bonusz-Szysko i in., cz.1-2. – Wilno, 1861.
15. Słownik terminów literackich. Janusz Sławiński (red.). – Wrocław, 2002.
16. Warda Anna. Ze studiów nad świadomością teoretycznoliteracką w osiemnastowiecznej Rosji (na materiale przedmów, wstępów, dedykacji) / Anna Warda. – Łódź : Wydawnictwo UŁ, 2003.
17. Wierzbicka Anna. Metatekst w tekście / Anna Wierzbicka // O spójności tekstu. – Wrocław, 1971. – S. 105–121.
18. Wierzbicka Anna. Genry mowy / Anna Wierzbicka // Tekst i zdanie. – Wrocław, 1983. – S. 125–137.
19. Wierzbicka Anna. Język – umysł – kultura / Anna Wierzbicka // Wybór prac. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999.
20. Wiśniewska Iwona. Formuła przyjaźni. Korespondencja między Elżą Orzeszkową a Leopoldem Méyétem / Iwona Wiśniewska // Sztuka pisanie. O liście polskim w XIX wieku, pod redakcją Jolanty Sztachelskiej i Elżbiety Dąbrowicz. – Białystok : Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2000.
21. Woźniakiewicz-Dziadosz Maria. Stefani Skwarczyńskiej teoria listu / Maria Woźniakiewicz-Dziadosz // Literatura i komunikacja. Od listu do powieści autobiograficznej. – Lublin : Wyd-wo UMCS, 1998. – S. 23–32.

References

1. Barsukova, Elena V. 2007. “Yazykovaia lichnost kak kategoriia istoricheskoi kulturologii (na materiale „Arhiva kniazia Vorontsova”)”. PhD diss., Moskva.
2. Todd, U. M. 1994. *Drużeskie pismo kak literaturnyi zhanr v pushkinskuiu epohu*. Moskva.
3. Aleksandrowich, A. 1984. “Z problemyw epistolografii predromantycznej”, II(3): 39–64. Lublin: Universitatis Mariae Curie-Skłodowska.
4. Bruchnalski, Wilhelm. 1975. *Między średniowieczem a romantyzmem*. Warszawa: PWN.
5. Budrewicz, Tadeusz. 2001. *List, nowela, opowiadanie. Analizy i interpretacje*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
6. Dąbrowska, M. 2000. “Język e-maila jako hybryda mowy i pisma”. In *Język trzeciego tysiąclecia, Seria: Język a komunikacja*. Kraków.
7. Grzenia, J. 2006. *Komunikacja językowa w Internecie*. Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN.
8. *Inny słownik języka polskiego*. 2000. T. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
9. Malinowska, Ewa. 2004. “Napisz do mnie przez telefon – od epistoły do SMS-a”. In *Gatunki mowy i ich ewolucja*. T. 2. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
10. Pawlik-Świetlikowska, J. 2000. “Korespondencja jako tekst sylwiczny na przykładzie listów Adama Mickiewicza”. In *O liście polskim w XIX wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
11. Skwarczyńska, Stefania. 1975. *Pomiędzy historią a teorią literatury*. Warszawa.
12. Skwarczyńska, Stefania. 2006. *Teoria listu*. Białystok.
13. *Słownik języka polskiego*. 1996–1997. W. Doroszewski (red.). T. 1–11. Warszawa.
14. *Słownik języka polskiego obejmujący oprócz zbioru właściwie polskich, znaczną liczbę wyrazów z języków obcych [...]*. 1861. Wilno.
15. *Słownik terminów literackich*. 2002. Wrocław.
16. Warda, Anna. 2003. *Ze studiów nad świadomością teoretycznoliteracką w osiemnastowiecznej Rosji (na materiale przedmów, wstępów, dedykacji)*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
17. Wierzbicka, Anna. 1971. “Metatekst w tekście”. In *O spójności tekstu*, 105–121. Wrocław.
18. Wierzbicka, Anna. 1983. “Genry mowy”. In *Tekst i zdanie*, 125–137. Wrocław.
19. Wierzbicka, Anna. 1999. “Język – umysł – kultura”. In *Wybór prac*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
20. Wiśniewska, Iwona. 2000. “Formuła przyjaźni. Korespondencja między Elżą Orzeszkową a Leopoldem Méyétem”.

In *Sztuka pisania. O liście polskim w XIX wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

21. Woźniakiewicz-Dziadosz, Maria. 1998. "Stefanii Skwarczyńskiej teoria listu". In *Literatura i komunikacja*. Od listu do powieści autobiograficznej, 23–32. Lublin: Wyd-wo UMCS.

Потапенко Лілія. З історії епістолографії. Стаття присвячена створенню та розвитку європейської епістолографії як у Західній Європі, так і на теренах т. зв. *Slavia Orthodoxa*. Поняття епістолографії сформульовано на підставі тлумачних словників польської мови. Виявлено нерозривний зв'язок між епістолографією та риторикою. Наголошено виняткова роль листів у розвитку європейської культури. Жанрова природа листа розглядається з врахуванням її еволюції на тлі змін літературних епох. Зазначено початкові відмінності та поступове зближення західноєвропейських та східноєвропейських листів. Особлива увага приділяється дружньо-інтимній групі листів, яка передбачає найбільше художнє опрацювання. Вплив на композицію та зміст цих листів естетичних ідеалів окремих літературних епох спостерігається на прикладі кореспонденції видатних письменників та діячів культури. У статті детально досліджено багатовікову еволюцію елементів текстової рамки листа та його основного тексту і описано притаманні різним літературним епохам жанрові канони листа. Зроблено спробу проаналізувати причини відмінностей епістолярних канонів західноєвропейського та східноєвропейського листа, які проявлялися у конкретні літературні епохи. Сформульовано думку, що приватний лист як жанр мови пройшов свій останній етап якісних змін перед «мутацією» кінця XX століття ще в епоху романтизму, а пізніше тільки використовував весь доробок епістолографії. У статті зазначено, що листу належить нетлінний жанровий потенціал: незважаючи на сучасне затухання листа як художньої форми він постійно зміцнює свої позиції як жанр прикладної літератури в новітніх формах комунікації. Висунуто припущення, що сучасні засоби комунікації заохочують долучатися до прикладної літературної творчості величезні кола інтернаутів, які причиняються до формування нових жанрових канонів «розмови на відстані», якою в своїй істоті є лист. Визнано, що історія розвитку європейської епістолографії є знаменним та яскравим прикладом великих змін, які відбуваються у житті жанрів.

Ключові слова: епістолографія, кореспонденція, прикладна література, жанр листа, текстова рамка, основний текст (листа), риторика.

Потапенко Лилия. Из истории эпистолографии. Статья посвящена возникновению и развитию европейской эпистолографии как в Западной Европе, так и на территории т. наз. *Slavia Orthodoxa*. Понятие эпистолографии сформулировано на основании толковых словарей польского языка. Установлена неразрывная связь между эпистолографией и риторикой. Отмечена исключительная роль писем в развитии европейской культуры. Жанровая природа письма рассматривается с учетом ее эволюции на фоне изменений литературных эпох. Отмечены первоначальные различия и постепенное сближение западноевропейских и восточноевропейских писем. Особое внимание уделяется дружески-интимной группе листов, которая предусматривает более тщательную художественную обработку. Влияние на композицию и содержание этих писем эстетических идеалов отдельных литературных эпох наблюдается на примере корреспонденции выдающихся писателей и деятелей культуры. В статье подробно исследована многовековая эволюция элементов текстовой рамки письма и его основного текста и описаны присущие разным литературным эпохам жанровые каноны письма. Предпринята попытка проанализировать причины различий эпистолярных канонів западноевропейского и восточноевропейского письма, которые проявлялись в конкретные литературные эпохи. Сформулировано мнение, что частное письмо как жанр речи прошло свой последний этап качественных изменений перед «мутацией» конца XX века еще в эпоху романтизма, а позже только использовало все наработки эпистолографии. В статье указано, что письмо обладает неисчерпаемым жанровым потенциалом: несмотря на современное его затухание как художественной формы оно постоянно укрепляет свои позиции как жанр прикладной литературы в новейших формах коммуникации. Признано, что история развития европейской эпистолографии является знаменательным и ярким примером больших изменений, которые происходят в жизни жанров. Выдвинуто предположение, что современные средства коммуникации вовлекают в прикладное литературное творчество огромные круги интернаутов, которые участвуют к формированию новых жанровых канонів «разговора на расстоянии», которым по сути есть письмо.

Ключевые слова: эпистолография, корреспонденция, прикладная литература, жанр письма, текстовая рамка, основной текст (письма), риторика.

Potapenko Liliia. On History Issues of Epistolography. This article focuses on the origin and development of European epistolography both in Western Europe and in the so called *Slavia Orthodoxa*. The study arises out of a need to conduct a scholarly-grounded analysis of the nature of letter correspondence within a framework of its evolution against the background of changes in literary epochs. In the submitted article epistolography is interpreted on the basis of etymological dictionaries of the Polish language, which allows deducing the interrelation between epistolography and rhetoric studies. Specifically, it has made possible to expose original differences and gradual converging evolvement of Western and Eastern European letter correspondence. The submitted paper incorporates a historic approach to the analysis of the epistolary genre, clarifies its nature, accounts for its applied character, and reconsiders presumptions implicit in many discussions that modern media of communication are conducive to creating new standards of distant communication, embodied in epistolography. In particular, it analyzes the reasons for differences between epistolary canons in Western and Eastern European letter writing which manifested themselves in definite literary epochs. It also elucidates that the structure and content of letters were affected by aesthetic ideas of a literary epoch, which could be traced in correspondence by famous authors and cultural envoys. The indications are therefore that history of

development of European epistolography is a vivid example of great changes taking place in literary genres. The evidence seems to be strong that personal correspondence as a language genre passed its final stage of qualitative changes before mutation of the late XXth century in the era of romanticism and later only employed all achievements of epistolography.

Key words: epistolary writing, correspondence, applied literature, letter genre, textual frame, bulk of the letter, rhetoric studies.

УДК 811.111'42:82.09.08

Анна Савчук

РИТОРИЧНІ ЗАСОБИ, ЗАСНОВАНІ НА АНАЛОГІЇ В НАУКОВО-КРИТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано риторичні стилістичні засоби, засновані на аналогії. Найпоширенішим стилістичним прийомом у науково-критичних роботах Девіда Лоджа є прийом аналогізації, що значно розширює знаковий потенціал мови. У ході дослідження визначено, що аналогізація часто використовується автором для обґрунтування тези. Наступним стилістичним засобом є метафора, що в процесі обміну новою інформацією слугує «провідником» спілкування, за допомогою якої автор образно висловлює свою думку та піддає її когнітивній і чуттєвій оцінці. Метафора використовується для виявлення і опису нових характеристик об'єктів, для створення образу, котрий сприяє тлумаченню і поясненню авторської ідеї і, що особливо важливо, опису досліджуваного науково-критичного дискурсу, домінуючою функцією якого є функція впливу – функціонально орієнтована на залучення уваги до авторських ідей і переконання читачів і слухачів в їх істинності. Порівняння також ефективно використовується в аргументації, що завдяки своїй властивості робити описуване явище більш зрозумілим, традиційно служить засобом тлумачення, пояснення, повчання.

Ключові слова: аналогія, аргументативна функція, метафора, науково-критичний дискурс, порівняння, риторичні засоби, функція переконання.

Постановка наукової проблеми та її значення. Дослідження наукового дискурсу з погляду його риторичного компонента становить інтерес у силу специфіки наукової комунікації, мова котрої має достатньо консервативний, формалізований та уніфікований характер відповідно до мети наукової комунікації. Презентація дослідження супроводжується залученням різного роду способів прикрашання використаних аргументів – від розміщення вербальних акцентів до використання образних засобів. Сила аргументів усе частіше забезпечується не стільки її раціональною складовою, скільки якістю риторичної оболонки, котра репрезентує його. Риторика, яку розуміють як спосіб організації комунікативних засобів, відіграє роль з'ясування аргумента, забезпечення його зрозумілості для адресата з метою досягнення взаєморозуміння.

Аналіз дослідження цієї проблеми. Протягом останніх десятиліть науковці все частіше звертають увагу на вивчення риторичних засобів не лише в художньому дискурсі, а й в дискурсах політики, освіти, бізнесу та науки. Дослідники цих галузей вивчали шляхи використання риторичних засобів та дійшли висновку, що вони можуть виконувати функції пояснення, переконування, оцінки чи підтримки певних ідеологій [Cameron, 2003; Koller, 2004; Musolff, 2004; Charteris-Black, 2005; Littlemore and Low, 2006; Semino, 2008]. Лінгвісти презентували свої рефлексії щодо ролі та статусу метафори й аналогії в мові науки [Rom Harre, J. L. Aronson, Eileen C. Way; Joke Meheus, Peter Machamer]. Вслід за ними у своїй монографії «Метафора та аналогія в науці» Ф. Галлін відповідає на питання багатоаспектності та функціонування метафори й аналогії в дискурсі природничих наук [21].

Мета і завдання статті. Проте не достатньо вивченою є репрезентація риторичних стилістичних засобів у науково-критичному дискурсі. Наше дослідження заповнює цю лакуну, відтак **мета статті** – вивчення ролі риторичних засобів, що базуються на аналогії в науково-критичних працях Девіда Лоджа.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Стилiстичнi прийоми, що впливають на почуття читачiв, вiдiграють в процесi переконання важливу роль. Науково-критичний дискурс Девiда Лоджа як письменника, художника слова закономірно характеризується великою кількістю лексичних і синтаксичних стилістичних засобів, що використовуються як прийоми аргументації. Оскільки стилістичні засоби вивчалися в рамках античної риторики як прийоми мови переконання, доцільно об'єднати їх, позначивши терміном «риторичні прийоми аргументації».

Чи не найпоширенішим стилістичним прийомом є аналогізація, що в лінгвістиці вважається однією з найважливіших когнітивних операцій, котра опосередкує процеси метафоризації, результатом яких є використання знака однієї предметної (концептуальної) сфери на позначення іншої. Аналогізація керується подібністю гештальтів, сценаріїв, понять, відчуттів, почуттів, культурних кодів, що значно розширює знаковий потенціал мови [12, с. 28].

У ході дослідження визначено, що аналогізація часто використовується автором для обґрунтування тези. Івін визначає аналогію як «умовивід про приналежність певної ознаки предмета на основі того, що схожий з ним інший предмет має цю ознаку» [8, с. 174]. Той факт, що аналогія здатна змусити нас віддати перевагу одній гіпотезі перед іншою, вказує на те, що вона має силу аргументації [11, с. 225]. Найпростішим прикладом аналогії може служити вислів: «Книга А – антиутопія, написана гарною мовою, що має цікавий сюжет і заслуговує похвали. Книга В також є антиутопією з гарною мовою і цікавим сюжетом. Значить, книга В також, мабуть, заслуговує на похвалу» [8, с. 175]. Схематично аналогію можна представити у вигляді формули: «А відноситься до В так як С до D». Сукупність членів А і В, на яких ґрунтується висновок, називається темою, а сукупність членів С і D, які служать для підкріплення аналогії, – форою. Тема і фора при побудові аналогії мають належати до різних предметних областей, при цьому тема, як правило, належить до духовної області, а фора – до матеріально-чуттєвої. Фора найчастіше відома краще, ніж тема, структуру або значення якої фора повинна прояснити [11, с. 226].

В есе «The Novel Now. Theories and Practices» Девід Лодж, демонструючи ідеологічну функцію критичної діяльності, вибудовує аналогію між творами художньої літератури та пірамідою: «*The critical activity also had an ideological function, seldom overtly acknowledged, namely, the maintenance of a canon. The storehouse of fiction has many floors, but it is shaped like ziggurat, or pyramid*» [17, с. 11] (Критична діяльність також мала ідеологічну функцію, зрідка відкрито визнану, а саме – дотримання канону. Скарбниця художньої літератури має багато поверхів, але формується як зигурат чи піраміда). Перше речення становить тезу, тоді як друге – обґрунтування за допомогою аналогії. Використовуючи множинну аргументацію, Девід Лодж розвиває свою думку в таких фрагментах: 1) «*There is a lot of space on the ground floor for contemporary work, but much of it is speedily dumped in the trash cans ..., without ever having been shelved upstairs in the storeys reserved for 'serious' writing*» [17, с. 11] (На першому поверсі є багато місця для сучасних робіт, але більша їх частину швидко скидають у смітники ..., так і не маючи змоги побувати нагорі – на поверхах, призначених для «серйозного» письма); 2) «*As authors are promoted higher and higher up the scale of value, and recede into the historical past, their number becomes fewer and fewer, the accommodation for them more limited. The top floor, reserved for the classics, is very small indeed*» [17, с. 11]. (Що вище автори піднімаються (поверхами) за рівнем цінності, і відступають в історичне минуле, то їхня кількість зменшується, а місця для них стають більш обмеженими. Верхній поверх, призначений для класиків, є насправді вкрай тісним). Слід зазначити, що використовуючи прийом аналогії автор витлумачує ієрархію творів художньої літератури у зрозумілий всім спосіб.

В есе «Beginning» Девід Лодж послуговується прийомом аналогії в такому фрагменті: «*The beginning of a novel is a threshold, separating the real world we inhabit from the world the novelist has imagined*» [18, с. 5]. (Початок роману – це поріг, який відділяє реальний світ, в якому ми живемо, від світу, який уявив письменник). У наведеному мікроконтексті проводиться аналогія між початком літературного твору та порогом. На думку критика, існує безліч прийомів, які застосовують автори, щоб розпочати власні твори. Використовуючи множинну аргументацію, Девід Лодж нанизує свої аргументи за допомогою аналогії, переконує читача в істинності власної думки: 1) «*Most readers will give an author the benefit of the doubt for at least a few pages, before*

deciding to back out over the threshold» [18, с. 5]. (Більшість читачів нададуть авторові шанс сумніву, принаймні на декілька сторінок, перш ніж прийняти рішення про відмову переступити поріг); 2) «*Madox Ford's famous opening sentence is a blatant ploy to secure the reader's attention, virtually dragging us over the threshold by the collar*» [18, с. 6] (Знамените перше речення Медокса Форда є обурливим прийомом, що забезпечує увагу читача, фактично перетягуючи нас через поріг за комір); 3) «*At the beginning of Adam Bede, by a neat rhetorical trick with the drop of ink..., George Eliot transforms the act of writing into a kind of speaking, a direct yet intimate address to the reader, inviting us "over the threshold" of the novel...*» [18, с. 10]. (На початку Адама Біда акуратним риторичним трюком за допомогою краплі чорнила ... Джордж Еліот перетворює акт письма у свого роду мовлення, пряме, але водночас інтимне звернення до читача, запрошуючи нас «через поріг» роману).

Аналогія може виражатися за допомогою розгорнутої, або розширеної метафори, яка «складається з декількох метафорично вжитих слів, що створюють єдиний образ, тобто з ряду взаємопов'язаних і таких, що доповнюють одна одну простих метафор, що підсилюють вмотивованість образу ...» [2, с. 124]. У розгорнутій метафорі виділяються центральний образ і додаткові компоненти, які співвідносяться з центральним образом і підсилюють його. М. Блек вважає, що в розгорнутій метафорі тільки деякі слова «вжиті метафорично, а інші – в своєму звичайному значенні», і виділяє в структурі метафори фокус – слово, вжите в переносному значенні, і рамку – слова в буквальному значенні, що оточують фокус [5, с. 165].

Наступним стилістичним засобом є метафора, що, на думку О. Селіванової є найпродуктивнішим креативним засобом збагачення мови, виявом мовної економії, семіотичної закономірності, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в певному сенсі. Дослідники вважали метафору тропом художнього мовлення й визначали її як заміщення поняття, перенесення за схожістю [12, с. 326].

Метафора кваліфікується як фігура мовлення, стилістичний засіб на підставі порівняння ще в працях Аристотеля. Для філософа вдалою була лише логічно ясна метафора, яка правильно співвідносить понятійні комплекси. Аристотель трактує її як «перенесення незвичного імені чи з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією» [1, с. 54]. Метафора є засобом вираження авторської позиції. Аристотель пише: «І якщо бажаєш представити що-небудь в прекрасному світлі, варто запозичити метафору від предмета, кращого в цьому власне роді речей; якщо ж хочеш виставити що-небудь в поганому світлі, то слід запозичувати її від гірших речей» [1, с. 54]. Метафора визначається як «засіб, що дозволяє проводити семантичні зрушення в значеннях мовних виразів, за допомогою чого здійснюються різні інтелектуальні процеси, пов'язані з виявленням і описом нових характеристик об'єктів, які цікавлять людину, а також нових зв'язків між ними» [13, с. 549]. Ю. М. Лотман акцентує, що в метафорі присутня «напруга між семантичною структурою мови мистецтва і природної мови» [9, с. 253], І. Р. Гальперін – «можливість одночасної реалізації двох лексичних значень одного слова» [15, с. 140].

В. А. Маслова зазначає, що «... метафорі відводиться роль розуміння і структурування дійсності. При сприйнятті та осмисленні світу людською свідомістю значна роль не індукції та дедукції, а аналогії. Людина усвідомлює невідоме через відоме, а абстрактне – через конкретне, тобто відбувається перенесення знань з однієї змістової області в іншу» [10, с. 4].

Х. Перельман називає метафору «згущеною аналогією», що виникає в результаті злиття елемента фори з елементом теми. Найкраще цю роль метафори, згідно з Перельманом, видно в контексті «уявлення про аналогію як елементі аргументації» [11, с. 249].

У висловлюваннях філософів, логіків і лінгвістів підкреслена переконуюча сила метафори [Аристотель, 2008; Перельман, 1987; Блек, 1990; Кассирер, 1990; Річард, 1990; Девідсон, 1990; Дюбуа, 2006; Арутюнова, 1990; Івін, 2002; Гальперін, 1981; Толочин, 1996; Складарська, 1993; Хазагеров, Ширина, 1999; Панкратова, 2009]. З погляду впливу на емоції і переконання аудиторії, метафора навіть краще виконує ці функції, так як вона посилює аналогію, вводячи її в мову в стислому вигляді [8, с. 175]; автор використовує в процесі функціонування метафори, похідні від запропонованої ним аналогії, привчаючи читача бачити речі такими, якими він їх хоче йому показати [11, с. 250]. Аргументація за допомогою метафори тим вагоміша, чим довше і докладніше описана фора перед появою теми. Сила впливу метафори на читача залежить від того,

наскільки далеко вони стоять один від одного і «протиставляють розряди об'єктів». Чим далі знаходяться один від одного тема і фора, тим яскравіший «метафоричний сюрприз» [3, с. 20]. Метафора є засобом створення образу. Створити образ – значить спроектувати якесь абстрактне явище на конкретний предмет [15, с. 140]. У цьому випадку метафора, як і порівняння, виконує функцію тлумачення, пояснення і, отже, переконання.

Метафора привертає увагу до висловлювання, в якому вона вживається. Ж. Дюбуа образно характеризує її як «естетичну досконалість» і як «наси́льство над лексичним матеріалом», як «маленькі семантичні скандали». Незвичайні риси метафори звертають увагу читача на саме повідомлення [7, с. 195].

Для обміну новою інформацією метафора слугує «провідником» спілкування. Автор образно висловлює свою думку, піддаючи її когнітивній та чуттєвій оцінці. У праці «*Lives in Writing*» Девід Лодж так використовує метафору: «*A truly original writer is a very rare bird, whose appearance is apt to disconcert other birds and bird-watchers*» [20, с. 34] (По-справжньому оригінальний письменник – дуже рідкісний птах, чия поява здатна збентежити інших птахів та спостерігачів за птахами). У своїй іншій роботі «*The Art of Fiction*» читаємо: «*As with Dickens, his settings often seem more animated than his characters, as if the life has been drained out of people to re-emerge in a demonic, destructive form in things: streets, machines, gadgets*» (Як і у Діккенса, його місця дії часто здаються більш жвавіми, ніж його персонажі, як якщо б життя було висмоктано з людей, щоб знову з'явитися в демонічній, руйнівній формі у речах: вулицях, машинах, гаджетах) [18, с. 58]. У наведених вище прикладах метафори використовуються для виявлення і опису нових характеристик об'єктів, для створення образу, який сприяє тлумаченню і поясненням авторської ідеї і, що особливо важливо, для опису досліджуваного науково-критичного дискурсу, домінувальною функцією якого є функція впливу – функціонально орієнтована на залучення уваги до авторських ідей і переконання читачів і слухачів в їх істинності.

У своєму вступному есе «*The Novelist's Medium and the Novelist's Art*» Девід Лодж розглядає мову прозової художньої літератури і включає метафору в міркування про завдання письменника: «*From this point of view it would appear that life, not language, is he novelist's medium: ... that his language is merely a transparent window through which the reader regards this life – the writer's responsibility being merely to keep the glass clean*» [19, с. 5]. Метафора, що проектує абстрактне явище, виконує функцію тлумачення, залучення уваги і, як наслідок, переконання.

Наведені вище приклади показують, що стилістичні прийоми метафори і порівняння також засновані на аналогії. Крім властивих аналогії функцій пояснення, тлумачення і переконання, метафора й порівняння «оживляють» виклад і загострюють читацьке сприйняття.

Про значення аналогії, яка реалізується в метафорі і порівнянні, і про причини її використання Цицерон пише в «Трьох трактатах про ораторське мистецтво» [14, с. 237]. Навіть маючи «велику безліч найточніших слів», люди набагато охочіше користуються словами невласними, якщо тільки перенесення значення вдале. «Ймовірно, це відбувається тому, що людському розуму властиво відрікатися від того, що під руками, і хапатися за інше, далеке, або тому, що при цьому думка слухача несеться далеко в сторону, не збиваючись, однак, зі шляху, а це надзвичайно приємно; або тому, що при цьому одне подібне слово разом змальовує весь предмет цілком; або тому, що будь-який переносний вираз, якщо тільки він утворений правильно, звертається безпосередньо до наших зовнішніх почуттів, особливо до зору, почуттю найбільш загостреному» [14, с. 237]. Даючи загальну характеристику метафорі і порівнянню, Цицерон зазначає, що ці засоби роблять мову приємною для читача. Більше того, метафора і порівняння фіксують увагу слухача і читача на тексті, сприяючи тим самим їх переконанням. Дуже важливо для процесу переконання і звернення до почуттів створення зорових образів, що здійснюється за допомогою метафори і порівняння [14, с. 238].

О. О. Селіванова подає таке визначення: «Порівняння – стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають мовленнєву операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їхнього уподібнення, установлення аналогій між ними» [12, с. 475]. Порівняння може бути визначене і як «акт мислення, за допомогою якого на основі фіксованої установки оцінюється, упорядковується і класифікується зміст пізнання» [13, с. 625], як «процес відображення в людській свідомості реальних відносин тотожності й відмінності, що існує

між предметами і явищами навколишнього світу [4, с. 11]. Стилiстичний прийом порiвняння «створює яскравий образ завдяки тому, що об'єкт, з яким проводиться порiвняння, добре вiдомий як приклад обговорюваної якостi» [6, с. 28]. Сприяючи iнтенсифiкацiї якої-небудь одної риси явища, воно обумовлює переосмислення як порiвнюваного явища, так i явища, з яким здiйснюється порiвняння, завдяки чому характеризуване явище постає в новому свiтлi.

Зазначені властивості порiвняння дозволяють ефективно використовувати його в аргументацiї. Нові явища та iдеї стають бiльш зрозумiлими i переконливими, якщо їх порiвняти з чим-небудь добре вiдомим. В енциклопедiї риторики вiдзначається, що завдяки своїм властивостi робити описуване явище бiльш ясним i зрозумiлим порiвняння традицiйно служить засобом тлумачення, пояснення, повчання [21].

Про роль порiвняння в пiзнаннi i описi навколишнього свiту пише К. Д. Ушинський: «Порiвняння є основою всякого розумiння i всякого мислення. Все в свiтi ми дiзнаємося не iнакше як через порiвняння, i якщо б нам представився якийсь новий предмет, якого ми не могли б нi до чого прирiвняти i нi вiд чого вiдрiзнити, то ми не могли б скласти про цей предмет жодної думки i не могли б сказати про нього жодного слова ... Якщо ви хочете, щоб який-небудь зовнiшній предмет був зрозумiлий, то вiдрiзняйте його вiд найбiльш схожих з ним предметiв i знаходите в ньому схожiсть з найвiддаленiшими вiд нього предметами; тодi тiльки ви з'ясуєте всi iстотнi ознаки предмета, а це i означає зрозумiти предмет ... Iншого шляху для розумiння предметiв зовнiшньої природи немає» [4, с. 5]. Порiвняння, таким чином, сприяє поясненню та тлумаченню фактiв навколишнього свiту.

У своєму есе «Beginning» Девiд Лодж вдається до стилiстичного прийому порiвняння в мiркуваннях про те, де починається роман: «*WHEN DOES A NOVEL BEGIN? The question is almost as difficult to answer as the question, when does the human embryo become a person?*» [18, с. 4]. Тезу утворює стилiстичний прийом риторичного запитання (**When does a novel begin?**). Перед наведенням аргументiв у формi множинної аргументацiї, вираженої синтаксичним паралелiзмом, автор, нiби готуючи читача, актуалiзує його увагу через порiвняння про свого роду складнiсть надання однозначної вiдповiдi. Порiвняннями автор i завершує есе: «*The missing fragment concludes the book ... thus returning us to the beginning again, like the recirculation of water in the environment, from river to sea to cloud to rain to river, and like the unending production of meaning in the reading of fiction*» [18, с. 8]. Порiвняння разом з повторами актуалiзують авторську iдею.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. Дослiдження встановило, що в науково-критичному дискурсi аналогiя виконує функцiю пояснення, тлумачення, переконання, а також експлiкує синкретизм науково-критичного дискурсу Девiда Лоджа, в якому поєднуються елементи художнього i наукового стилiв. У науковому дискурсi центральною є евристична функцiя метафори, котра дає можливiсть осмислити новий об'єкт дослiдження, опираючись на знання про iншi типи об'єктiв, i функцiя аргументативна, що дозволяє переконати в iстинностi сформульованих теорiй та гiпотез.

Джерела та лiтература

1. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель. – Санкт-Петербург : «Азбука», 2000. – 348 с.
2. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : учебн. для вузов / И. В. Арнольд. – М. : Флинта: Наука, 2006. – 384 с.
3. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
4. Бартон В. И. Сравнение как средство познания / В. И. Бартон. – Минск : Изд-во БГУ, 1978. – 127 с.
5. Блэк М. Метафора / М. Блэк // Теория метафоры; пер. с англ., общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153–172.
6. Гуревич В. В. Стилистика английского языка / В. В. Гуревич. – М. : Флинта: Наука, 2008. – 67 с.
7. Дюбуа Ж. Общая риторика / Ж. Дюбуа. – М. : «КомКнига», 2006 – 360 с.
8. Ивин А. А. Основы теории аргументации: Учебник / А. А. Ивин. – М. : ВЛАДОС, 1997. – 352 с.
9. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 384 с.
10. Маслова В. А. Теория концептуальной метафоры и её роль в современных лингвистических исследованиях [Електронний ресурс] / В. А. Маслова – Режим доступу : <http://lingvodnu.com.ua/arxiv-nomeriv/lingvistika-lingvokulturologiya-2012/>
11. Перельман Х. Новая риторика: трактат об аргументации. // Язык и моделирование социального взаимодействия / Х. Перельман., Л. Олбрехт-Тытека. – М. : Прогресс, 1987. – 264 с.

12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
13. Степин В. П. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / В. П. Степин. – М. : «Мысль», 2001. – 549 с.
14. Цицерон М. Т. Три трактата об ораторском искусстве / М. Т. Цицерон. – М. : «Наука», 1972. – 470 с.
15. Galperin I. Stylistics / I. R. Galperin. – Moscow, 1981. – 334 p.
16. Hallyn F. Metaphor and Analogy in the Sciences / F. Hallyn. – 2013. – 244 p.
17. Lodge D. After Bakhtin. Essays on Fiction and Criticism / D. Lodge. – London ; New York : Routledge, 1990. – 198 с.
18. Lodge D. The Art of Fiction / D. Lodge. – 1992. – 239 p.
19. Lodge D. Language of Fiction. Essays in Criticism and Verbal Analysis of the English Novel / D. Lodge. – 2002. – 323 p.
20. Lodge D. Lives in Writing / D. Lodge. – 2011. – 352 p.
21. Sloane T. Encyclopedia of Rhetoric (EOR) / Th. O. Sloane. – 2001. – 837 p.

References

1. Aristotel. 2000. "Poetika. Ritorika". Sankt-Peterburg: "Azbuka".
2. Arnold, I. V. 2006. "Stilistika. Sovremennyy angliyskii yazyk". M.: Flinta: Nauka.
3. Arutiunova, N. D. 1990. "Metafora i diskurs". M.: Progress.
4. Barton, V. I. 1978. "Sravneniye kak sredstvo poznaniia". Minsk: BGU.
5. Blek, M. 1990. "Metafora", 53–172. M.: Progress.
6. Gurevich, V. V. 2008. "Stilistika angliiskogo yazyka". M.: Flinta; Nauka.
7. Dyubua, Zh. 2006. "Obshchaya ritorika". M.: "KomKniga".
8. Ivin, A. A. 1997. "Osnovy teorii argumentatsii". M.: VLADOS.
9. Lotman, Yu. M. 1970. "Struktura khudozhestvennogo teksta". M.: "Iskusstvo".
10. Maslova, V. A. 2012. "Teoriia kontseptualnoi metafory i yeo rol v sovremennykh lingvisticheskikh issledovaniyakh". *Linhvistyka. Linhvokulturologiia*. Accessed March, 15: [https:// lingvodnu.com.ua/arxiv-nomeriv/lingvistika-lingvokulturologiya-2012](https://lingvodnu.com.ua/arxiv-nomeriv/lingvistika-lingvokulturologiya-2012)
11. Perelman, Kh., and Olbrekht-Tyteka L. 1987. "Novaya ritorika: traktat ob argumentatsii". M.: Progress.
12. Selivanova, O.O. 2006. "Suchasna lingvistika: terminologichna entsiklopediya". Poltava: Dovkillya.
13. Stepin, V. P. 2001. "Novaia filosofskaia entsiklopediia v 4t". M.: "Mysl".
14. Tsitseron, M. T. 1972. "Tri traktata ob oratorskom iskusstve". M.: "Nauka".
15. Galperin, I. R. 1981. *Stylistics*. Moscow.
16. Hallyn, F. 2013. *Metaphor and Analogy in the Sciences*. Springer Science & Business Media.
17. Lodge, D. 1990. *After Bakhtin. Essays on Fiction and Criticism*. London & New York: Routledge.
18. Lodge, D. 1992. *The Art of Fiction*. Penguin Books.
19. Lodge, D. 2002. *Language of Fiction. Essays in Criticism and Verbal Analysis of the English Novel*. Routledge.
20. Lodge, D. 2011. *Lives in Writing*. Vintage.
21. Sloane, Th. O. 2001. *Encyclopedia of Rhetoric (EOR)*. Oxford University Press.

Савчук Анна. Риторические средства, основанные на аналогии в научно-критическом дискурсе. В статье проанализированы риторические стилистические средства, основанные на аналогии. Стилистические приемы, влияющие на чувства читателей, играют в процессе убеждения важную роль. Научно-критический дискурс Дэвида Лоджа как художника слова закономерно характеризуется большим количеством лексических и синтаксических стилистических средств, используемых в качестве приемов аргументации. Самым распространенным стилистическим приемом в научно-критических работах Дэвида Лоджа является прием аналогизации, что значительно расширяет знаковый потенциал языка. В ходе исследования определено, что аналогизации часто используются автором для обоснования тезиса.

Следующим стилистическим средством является метафора, которая в процессе обмена новой информацией служит «проводником» общения с помощью которой автор образно выражает свое мнение и подвергает ее когнитивной и чувственной оценке. Метафора используется для выявления и описания новых характеристик объектов, для создания образа, который способствует толкованию и объяснению авторской идеи и, что особенно важно, описания изучаемого научно-критического дискурса, доминирующей функцией которого является функция воздействия – функционально ориентирована на привлечение внимания к авторским идеям и убеждения читателей и слушателей в их истинности. Сравнение также эффективно используется в аргументации благодаря своему свойству делать описываемое явление более понятным, традиционно служит средством толкования, объяснения, поучения.

Стилистические приемы метафоры и сравнения также основаны на аналогии. Кроме присущих аналогии функций объяснения, толкования и убеждения, метафора и сравнение «оживляют» изложение и обостряют читательское восприятие.

Ключевые слова: аналогия, аргументативная функция, метафора, научно-критический дискурс, сравнение, риторические средства, функция убеждения.

Savchuk Anna. Rhetorical Devices Based on Analogy in Scholarly-Critical Discourse. The article analyzes rhetorical stylistic means based on analogy in the scholarly-critical works written by David Lodge. Stylistic devices aimed at

influencing the feelings of the readers play an important role in the convincing process. The scholarly-critical discourse of David Lodge, as a writer, is naturally characterized by a large number of lexical and syntactic stylistic means used as methods of argumentation. The most common stylistic device is based on analogy, which greatly expands the sign potential of the language. During the study it was found out that analogy is often used by the author to substantiate the thesis.

The following stylistic means is a metaphor that, in the process of exchanging new information, serves as the "conductor" of communication, through which the author figuratively expresses his opinion and submits it cognitive in a sensual assessment. The metaphor serves to identify and describe new characteristics of objects, to create an image that promotes the interpretation and explanation of the author's idea, and, most importantly, to describe the investigated scholarly-critical discourse, the dominant function of which is the function of influence – functionally focused on attracting attention to author's ideas and persuasion of readers in their truthfulness. Reference has been made to the subject matter of simile which is also effectively used in the argumentation. Due to its ability to make the phenomenon described more clear and understandable, simile traditionally serves as a means of interpretation, explanation, and instruction.

Stylistic techniques of metaphor and simile are also based on analogy. In addition to the peculiarity of the analogy of the functions of explanation, interpretation and persuasion, metaphors and similes, vivify the presentation and sharpen reader's perception.

Key words: analogy, argumentative function, metaphor, scholarly-critical discourse, comparison, rhetorical devices, persuasive function.

УДК 821.111'06–3.09:81'22'42

Оксана Сподарик

ФУНКЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ІКОНІЧНОГО КОМПОНЕНТА ПОЛІКОДОВОГО ХУДОЖНЬОГО ПРОЗОВОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена дослідженню функціонування іконічного компонента в такому складноорганізованому утворенні, як полікодовий художній текст, та особливостям поєднання вербального та іконічного компонентів у його структурі. У роботі проаналізовано специфіку реалізації функцій іконічного компонента (інформативної, експресивної, атрактивної, естетичної, ілюстративної, символічної, технічної, сатиричної, стилістичної, асоціативної, адитивної). У науковій розвідці встановлено, що використання іконічного компонента в полікодовому тексті відображає індивідуальність стилю автора, сприяє наданню твору оригінальності та самобутності, дозволяє в певних рамках модифікувати семантику вербальної частини розповіді. Іконічний компонент сприяє посиленню експресивності тексту і залученню читача до рецепції та інтерпретації. Функційне навантаження іконічного компонента є значним: він передає інформацію, доповнює та розширює смисл тексту, привертає увагу адресата, впливає на його естетичні почуття та емоції, викликає у нього певні часові, національні та соціальні асоціації, виражає почуття адресанта, створює гумористичний ефект, замінює паралінгвістичні засоби усного спілкування, виражає абстрактні поняття та ідеї, акцентує цілісність комплексної структури полікодового художнього тексту.

Ключові слова: полікодовий художній текст, вербальний компонент, іконічний компонент, функція, семіотика, адресат, адресант.

Постановка наукової проблеми та її значення. Полікодовий художній текст (далі – ПХТ) – це складноорганізоване, багаторівневе та багатопланове утворення, сформоване в результаті симбіозу елементів, що належать до різних семіотичних систем – вербальної та невербальної. Г. В. Ейгер та В. Л. Юхт до полікодових текстів у широкому семіотичному смислі відносять випадки поєднання природного мовленнєвого коду з кодом будь-якої іншої семіотичної системи [3]. Іконічний компонент (далі – ІК) є облігаторним невербальним засобом, що входить до складу ПХТ. Він залучає адресата до процесу активного сприйняття шляхом як свідомого, так і несвідомого інтерпретування повідомлення.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Останнім часом з'явилося багато праць із семіотики [5; 6; 7], які виявили кардинальні властивості ІК, передовсім його фундаментальне місце в світосприйнятті людини і здатність істотно впливати на погляди, емоції та інші аспекти особистості. Будучи включеними в семантичну тканину ПХТ, зображення перетворюють його на більш потужний засіб кореляції між змістом тексту та глибинними структурами знання про світ в концептуальній системі особистості, ніж гомогенний вербальний текст [4].

Наразі немає єдиної позиції щодо ролі зображення в процесі сприйняття ПХТ та передачі інформації, яку він містить. Нам близька думка Т. А. Григорьянц, яка вважає, що події далеко не завжди вдається адекватно виразити словами. Окрім того, існує інформація, що не піддається вербалізації взагалі, наприклад, складний рух думки і душі людини, відтінки її емоційного стану та багато іншого [2].

Висока полісемічність іконічних знаків дає можливість оперувати набагато більшим об'ємом інформації і в експліцитній, і в імпліцитній формі, порівняно з вербальними знаками, та обумовлює їх кращу наочність, більшу образність і виразність і, як наслідок, здатність зображення як семантичного знака швидше і повніше доносити певну інформацію до свідомості реципієнта.

Метою дослідження є визначення ролі ІК у створенні прагматичного впливу ПХТ. **Завданнями** постають дослідження універсальних і специфічних функцій ІК.

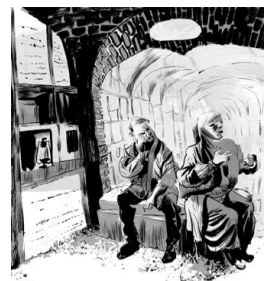
Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Загальна візуалізація художнього тексту почалася ще наприкінці ХХ ст. У зв'язку з цим стає очевидним, що, аналізуючи прагматику ПХТ, необхідно враховувати не тільки вербальний компонент (далі – ВК), але й усю сукупність мовних і немовних засобів, спрямованих на здійснення прагматичного впливу на адресата.

Вибір автором (авторами) ПХТ невербальних засобів відображає індивідуальність його стилю, сприяє наданню твору оригінальності та самобутності, дозволяє в певних рамках модифікувати семантику вербальної частини розповіді. Невербальні компоненти також беруть участь у формуванні імпліцитних значень текстових фрагментів, що сприяє безпосередній участі адресата у декодуванні та інтерпретації ПХТ. Фігура адресата тут є ключовою, оскільки весь процес інтерпретації залежить саме від нього.

Іконічні засоби все частіше стають домінантою поля ПХТ, саме тому превалуючим завданням дослідників сучасних полікодових текстів постає вивчення особливостей функціонування ІК як елемента ПХТ. Зображення може виконувати як універсальні функції, так і окремі, специфічні. До головних універсальних функцій ІК відносимо інформативну, експресивну, атрактивну та естетичну функції.

Інформативна функція є невід'ємною властивістю будь-якого знака, оскільки «...тільки те, що щось повідомляє, може отримати статус знака. Знак – інформуюча одиниця» [1, с. 12]. Призначення ІК полягає у тому, щоб повідомити певну інформацію, сприяти отриманню додаткової інформації, а також правильно витлумачити повідомлення. Наприклад, іконічний компонент ПХТ – ілюстрація Д. МакКіна – інформує адресата про місце перебування персонажів, їх вбрання, настрій, предмети побуту: «Mr. and Mrs. Owens were sitting in Josiah Worthington's tomb talking to Josiah Worthington. None of them was happy» [13].

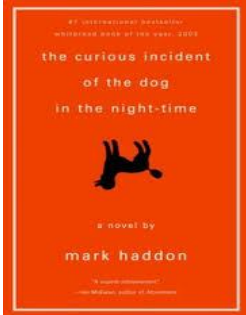
Експресивна (емотивна) функція ІК полягає в призначенні виражати почуття адресанта та впливати на емоції, апелювати до його почуттів. Ця властивість ІК є джерелом найсильніших вражень людини. Відомо, що графічна форма тексту відображає його структуру і налаштовує читача на емоційність та експресивність повідомлення. Аналіз емотивної функції ІК пов'язаний із категорією адресата, тому неможливо однозначно вирішити, який саме вплив має цей ІК на реципієнта. Для прикладу, зображення щурів може сприйматись одними адресатами позитивно (милі маленькі істоти), а в інших – викликати жах та огиду. Інтерпретація залежатиме від особистісних характеристик реципієнта: «She'd tried to draw a big rat made up of little rats» [22, с. 53].

Іконічний компонент ПХТ може впливати на емоції читача

технікою виконання, кольоровою гамою, просторовим розташуванням тощо. Наприклад, зображення людиноподібної істоти із спотвореною головою, страшним оскалом, яка вилазить із води з направленими на читача руками з довгими кігтями, однозначно викликати страх: «*The creature hung there for a moment, a few teeth and bits of green weed splashing into the water, then slid down slowly and sank with some massive bubbles*» [24].

Атрактивна функція ІК полягає в його завданні привертати увагу адресата та брати участь в організації візуального сприйняття ПХТ.

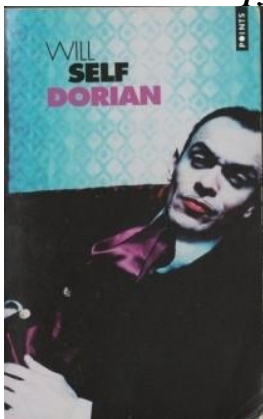

Іконічний компонент ПХТ є сильним зоровим збудником, він привертає увагу адресата, викликає в нього бажання вступити в комунікативний контакт із адресантом, ознайомитися зі змістом вербального тексту.

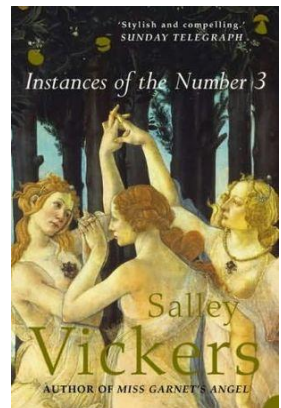
Наприклад, ІК – фотографія відомих акторів на обкладинці роману Д. Мітчела «Cloud Atlas» [20] має на меті викликати зацікавлення в адресата, якому ці актори вже відомі.

Зображення собаки догори ногами на обкладинці роману М. Хеддона «The Curious Incident of the Dog in the Night-Time» [14] покликане привернути увагу реципієнта, змусити його перевернути книжку, розгорнути та прочитати.

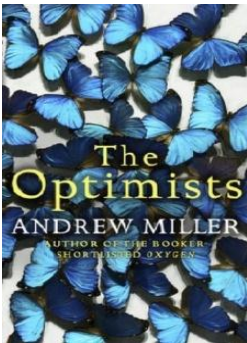
Естетична функція ІК полягає в тому, щоб у наочних образах, що чуттєво сприймаються, реалізувати задум автора, вплинути на естетичні почуття адресата, у здатності тексту приносити естетичне задоволення чи викликати відразу.

Естетична функція ІК реалізується через симетрію, пропорційність, гармонійну цілісність форми, врівноваженість кольорів. Для прикладу, ІК на обкладинці роману С. Вікерс «Instances of the Number 3» [26] є картиною італійського художника Сандро Ботічеллі «Весна (Прімавера)» 1480 р., що є шедевром світового живопису та споглядання якої може приносити особливе естетичне задоволення.

У наступному прикладі іконічний компонент на обкладинці роману У. Селфа «Dorian» [25] представлений зображенням чоловіка із яскраво нафарбованими губами, що суперечить чоловічій природі та може викликати тільки відразу.

Естетична функція ПХТ реалізується через смислову, стилістичну та композиційну співвіднесеність його гетерогенних складників. Наприклад, ВК та ІК естетично гармоніюють на обкладинці роману Е. Міллера «The Optimists» [19]. Зображення метеликів ніжного блакитного кольору, які є символом весни, любові, молодості, краси, безсмертя, приносить естетичну насолоду адресатові та влучно поєднується із ВК *The Optimists* (оптимісти,

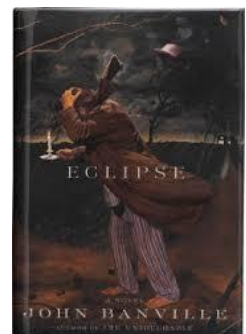
життєлюбів) у смисловому та композиційному планах.

До окремих функцій ІК відносимо ілюстративну, символічну, технічну, сатиричну, стилістичну, асоціативну та адитивну функції.

Завдання **ілюстративної функції** ІК – за допомогою наочних образів, що чуттєво сприймаються, відтворювати повністю або частково інформацію, виражену в тексті вербально. Для прикладу, ІК (зображення страшної руки) ілюструє, відтворює інформацію, яка міститься у ВК *five-footed, crimson-nailed, the colour of bone*: «*Five-footed, crimson-nailed, the colour of bone. It was the other mother's right hand*» [12, с. 169–170].

ІК, як правило, не тільки ілюструє вербальний ряд, а й доповнює, розширює його семантику, що сприяє кращій інтерпретації ПХТ адресатом.

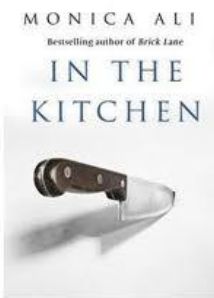

Для прикладу, ІК роману Д. Бенвіла «Eclipse» [9] значно розширює поняття *eclipse* (затемнення), створюючи ефект руху, вітру, додаючи численні деталі.

Символічна функція ІК зводиться до вираження за допомогою наочних образів абстрактних понять та ідей. Використання ІК у символічній функції дає змогу створювати глибокі образи.

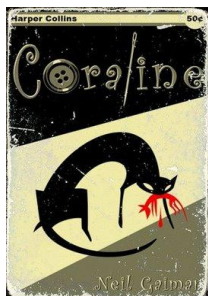
Деякі зображення-символи мають конвенційний характер, і їх інтерпретація є обмеженою, інші можуть характеризуватися множинністю інтерпретацій. Наприклад, ІК на обкладинці роману П. Лайвлі «Family Album» [18] є зображенням горняток, вставлених одне в одне та намальованих на титульній сторінці альбому для фотографій. Цей ІК виражає абстрактну ідею сім'ї і стає символом міцних родинних стосунків. Семантика ВК *Family Album* повністю збігається із семантикою зображення.

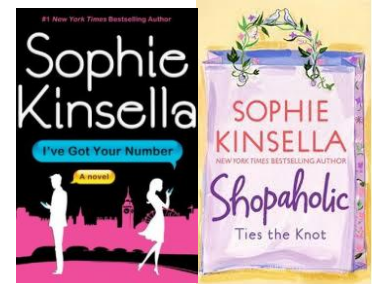
У наступному прикладі зображення-символ (ніж) на обкладинці роману М. Алі «In The Kitchen» [8] характеризується множинністю інтерпретацій. Ніж може бути символом помсти, смерті, жертвовності, духовної снаги, справедливої боротьби, зла, несправедливості, а також символом патріотизму, віри, любові до рідної землі. Кожен адресат інтерпретує цей ІК по-своєму. І тільки в поєднанні із ВК *In The Kitchen* інтерпретація звужується до поняття кухні, ресторану, хоча навіть у цьому випадку адресат не може бути певний, як інтерпретувати цей ПХТ – експліцитно чи імпліцитно.

Отже, ІК може бути символом, що спонукає реципієнта до рефлексії.

Технічна функція ІК полягає в організації візуального сприйняття вербального ряду. Іконічний компонент може визначати рамки вербального тексту, поєднувати компоненти тексту, впливати на симетрію, пропорцію вербального компонента.

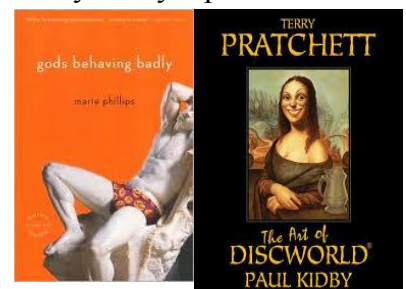

Наприклад, ІК на обкладинці роману С. Кінселли «Shopaholic Ties The Knot» [16] визначає межі ВК, який зображений у вигляді принту на торбинці. У наступному прикладі ВК на обкладинці роману С. Кінселли «I've Got Your Number» [15] поміщений у філактери («словесні бульбашки», що містять пряму мову). Ця техніка поєднання ВК та ІК імітує телефонну розмову.

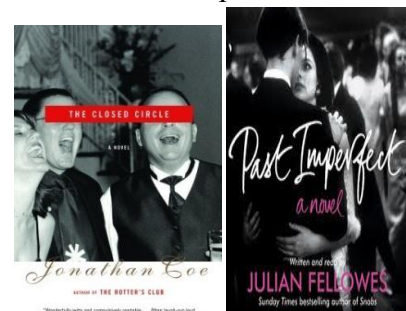

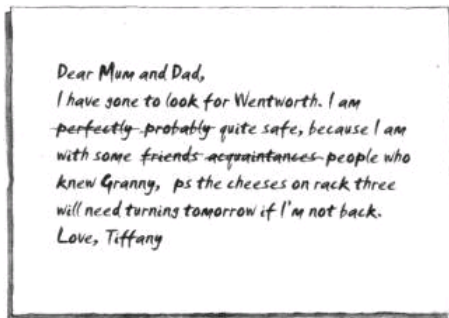
ІК (зображення гудзика та голки) на обкладинці роману Н. Геймана «Coraline» [12] заміщують та поєднують літери у слові-заголовку.

ІК може виконувати **сатиричну функцію** для створення певного гумористичного ефекту. Прикладом є зображення античної скульптури, вбраної в кольорову спідню білизну на обкладинці роману М. Філліпс «Gods Behaving Badly» [21] чи зображення картини «Мона Ліза» Леонардо да Вінчі із перебільшеними спотвореними деталями на обкладинці роману Т. Претчетта «The Art of Discworld» [23]. У цих випадках ІК викликає гумористичний ефект.

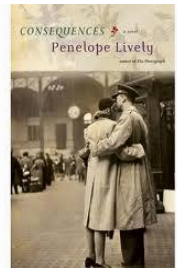

Стилістична функція. ІК може замінювати паралінгвістичні засоби усного спілкування (тон, інтонацію, гучність вимовлення, сміх, міміку, жести, позу, ходу тощо), що слугують для стилістичного оформлення висловлювання, та допомагати «уявному виконанню» виразу. Наприклад, ІК-фотографії на обкладинках романів Д. Коу [10] та Дж. Феллоуза [11] замінюють такі паралінгвістичні засоби усного спілкування, як сміх та закоханий погляд.

Суттю **асоціативної (характерологічної) функції** ІК є здатність паралінгвістичних засобів викликати в адресата певні часові, національні, соціальні асоціації. Наприклад, присутність дитячого почерку в тексті або наявність у ньому дитячого малюнка сприяє створенню відповідного колориту: *“Tiffany stopped writing and read the note”* [24].

ІК на обкладинці роману П. Лайвлі «Consequences» [17] викликає в адресата асоціації із Другою світовою війною (відповідний одяг, предмети навколишнього середовища).

Адитивна функція ІК полягає в доповненні чи розширенні смислу тексту. Для цього типу функції характерна тісна цілісність ІК та ВК. Для прикладу, ІК заповнює смислові прогалини. Адитивна функція дозволяє добудувати простір тексту [14]: *“And then I looked up at the ceiling and I saw that there was a long box which was a sign and it said:*

And then the bottom line scrolled up and disappeared and a different line scrolled up into its place and the sign said:

And then it changed again and it said”:

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Роль ІК в структурі ПХТ є значною: він передає інформацію, доповнює та розширює смисл тексту, привертає увагу адресата, впливає на його естетичні почуття та емоції, викликає в нього певні часові, національні та соціальні асоціації, виражає почуття адресанта, створює гумористичний ефект, замінює паралінгвістичні засоби усного спілкування, виражає абстрактні поняття та ідеї, акцентує цілісність комплексної структури ПХТ.

Отже, ПХТ завдяки широкій низці функцій ІК є більш дієвим інструментом щодо впливу на адресата, аніж гомогенний вербальний текст. **Перспективи** подальших наукових розвідок пов'язані з дослідженням функційної значимості вербального, іконічного та параграфемного компонентів семіотично гетерогенних різножанрових постмодерних текстів.

Джерела та література

1. Аветян Э. Г. Мера знаковости языка / Э. Г. Аветян // Проблемы мотивированности языкового знака. – Калининград : Калининград. гос. ун-т, 1976. – С. 11–19.
2. Григорьянц Т. А. Семиотика сценического текста / Т. А. Григорьянц // Вестник ТГУ. – 2007. – № 34. – С. 66–69.
3. Ейгер Г. В. К построению типологии текстов / Г. В. Ейгер, В. Л. Юхт // Лингвистика текста: Материалы научной конференции «Лингвистика текста». – М.: МГПИИЯ им. М. Тореца, 1974. – С. 103–110.
4. Пойманова О. В. Семантическое пространство видеовербального текста : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Пойманова Ольга Валентиновна. – М., 1997. – 237 с.
5. Kress G. Multimodality : A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication / Gunther Kress. – London : Routledge, 2010 – 213 p.
6. Liu Y. Intersemiotic Texture : Analyzing Cohesive Devices between Language and Images / Yu Liu, Kay O'Halloran // Social Semiotics, 2009. – (19). – P. 367–388.
7. O'Halloran K. L. Independence, Interaction and Metaphor in Multi-semiotic Texts / Kay L O'Halloran // Social Semiotics 9. – No 3. – 1999. – P. 317–354.
8. Ali M. In The Kitchen / Monica Ali. – London : Doubleday, 2009. – 432 p.
9. Banville J. Eclipse / John Banville. – New York : Vintage, 2000. – 224 p.
10. Coe J. The Closed Circle / Jonathan Coe. – New York : Vintage, 2006. – 384 p.
11. Fellowes J. Past Imperfect / Julian Fellowes. – Quezon : Phoenix, 2009. – 528 p.
12. Gaiman N. Coraline / Neil Gaiman. – London : Bloomsbury, 2002. – 163 p.
13. Gaiman N. The Graveyard Book / Neil Gaiman. –2008 [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.e-reading.link/bookreader.php/87148/Gaiman_-_The_Graveyard_Book.html.

14. Haddon M. The Curious Incident of the Dog in the Night-Time / Mark Haddon [Electronic resource]. – Mode of access : http://www.e-reading.link/bookreader.php/70960/Haddon_-_The_Curious_Incident_of_the_Dog_in_the_Night-Time.html.
15. Kinsella S. I've Got Your Number / Sophie Kinsella. – New York : The Dial Press, 2012. – 433 p.
16. Kinsella S. Shopaholic Ties The Knot / Sophie Kinsella. – New York : Dell Publishing Company, 2004. – 408 p.
17. Lively P. Consequences / Penelope Lively. – New York : Viking Adult, 2007. – 272 p.
18. Lively P. Family Album / Penelope Lively. – New York : Viking, 2009. – 240 p.
19. Miller A. The Optimists / Andrew Miller. – London : Sceptre, 2005. – 313 p.
20. Mitchell D. Cloud Atlas / David Mitchel [Electronic resource]. – Mode of access : <http://e-libra.ru/books/219619-the-thousand-autumns-of-jacob-de-zoet>. Html.
21. Phillips M. Gods Behaving Badly / Marie Phillips. – New York : Back Bay Books, 2008. – 292 p.
22. Pratchett T. The amazing Maurice and his educated rodents / Terry Pratchett. – London : Doubleday, 2001. – 256 p.
23. Pratchett T. The Art of Discworld / Terry Pratchett. – London : HarperCollins, 2006. – 128 p.
24. Pratchett T. The Wee Free Men / Terry Pratchett [Electronic resource]. – Mode of access : <http://fb2.booksgid.com/content/53/terry-pratchett-the-wee-free-men/1.html>
25. Self W. Dorian / Will Self. – New York : Grove Press, 2002. – 277 p.
26. Vickers S. Instances of the Number 3 / Salley Vickers. – New York : Picador, 2003. – 320 p.

References

1. Avetian, Edmond. 1976. *Mera znakovosti yazyka*, 11–19. Kaliningrad: Kaliningrad. gos. un-t.:
2. Grigoriant, Tatiana. 2007. "Semiotika stsenicheskogo teksta". *Vestnik TGU*, 34: 66–69.
3. Yeyger, Henrih, and Victor Yukht. 1974. "K postroyeniyu tipologii tekstov". *Lingvistika teksta*, 103–110. Moskva.
4. Poymanova, Olga. 1997. *Semanticheskoye prostranstvo videoverbalnogo teksta*. Moskva.
5. Kress, Gunther. 2010. "Multimodality". *A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London: Routledge.
6. Liu, Yu., and Kay O'Halloran. 2009. "Intersemiotic texture: analyzing cohesive devices between language and images". *Social Semiotics*, 19 (4): 367–388.
7. O'Halloran, Kay. 1999. "Interdependence, interaction and metaphor in multisemiotic texts". *Social Semiotics*, 9(3): 317–354.
8. Ali, Monica. 2009. *In The Kitchen*. London: Doubleday.
9. Banville, John. 2000. *Eclipse*. New York: Vintage.
10. Coe, Coe. 2006. *The Closed Circle*. New York: Vintage.
11. Fellowes, Jonathan. 2009. *Past Imperfect*. Quezon: Phoenix.
12. Gaiman, Neil. 2002. *Coraline*. London: Bloomsbury.
13. Gaiman, Neil. 2008. *The Graveyard Book*. http://www.e-reading.link/bookreader.php/87148/Gaiman_The_Graveyard_Book.html
14. Haddon, Mark. The Curious Incident of the Dog in the Night-Time. http://www.e-reading.link/bookreader.php/70960/Haddon_-_The_Curious_Incident_of_the_Dog_in_the_Night-Time.html.
15. Kinsella, Sophie. 2012. *I've Got Your Number*. New York: The Dial Press.
16. Kinsella, Sophie. 2004. *Shopaholic Ties The Knot*. New York: Dell Publishing Company.
17. Lively, Penelope. 2007. *Consequences*. New York: Viking Adult.
18. Lively, Penelope. 2009. *Family Album*. New York: Viking.
19. Miller, Andrew. 2005. *The Optimists*. London: Sceptre.
20. Mitchell, David . Cloud Atlas. <http://e-libra.ru/books/219619-the-thousand-autumns-of-jacob-de-zoet>. Html.
21. Phillips, Marie. 2008. *Gods Behaving Badly*. New York: Back Bay Books.
22. Pratchett, Terry. 2001. *The amazing Maurice and his educated rodents*. London: Doubleday.
23. Pratchett, Terry. 2006. *The Art of Discworld*. London: HarperCollins.
24. Pratchett, Terry. *The Wee Free Men*. <http://fb2.booksgid.com/content/53/terry-pratchett-the-wee-free-men/1.html>
25. Self, Will. 2002. *Dorian*. New York : Grove Press.
26. Vickers, Salley. 2003. *Instances of the Number 3*. New York: Picador.

Сподарик Оксана. Функциональный анализ иконического компонента поликодового художественного прозаического текста. Статья посвящена исследованию функционирования иконического компонента в таком сложноорганизованном образовании, как поликодовый художественный текст, и особенностям сочетания вербального и иконического компонентов в его структуре (на материале британской художественной литературы начала XXI века). Поликодовый художественный прозаический текст – это многоуровневое и многоплановое образование, сформированное в результате симбиоза элементов, относящихся к разным семиотическим системам – вербальной и визуальной. Вербальные и невербальные элементы формируют единое визуальное, смысловое и функциональное целое, направленное на прагматическое воздействие на адресата. Эффективное сочетание вербальных и невербальных средств обеспечивает интерпретацию поликодового текста адресатом. Статья выполнена с учетом современных текстообразующих тенденций, характеризующихся смещением к визуальному способу представления информации, взаимодействием вербальных и невербальных средств. В работе проанализирована специфика реализации функций иконического компонента (информативная, экспрессивная, аттрактивная, эстетическая,

иллюстративная, символическая, техническая, сатирическая, стилистическая, ассоциативная, аддитивная). Установлено, что использование иконического компонента в поликодовом тексте отражает индивидуальность стиля автора, способствует оригинальности и самобытности произведения, позволяет в определенных рамках модифицировать семантику вербальной части рассказа. Иконический компонент способствует усилению экспрессивности текста и привлечению читателя к рецепции и интерпретации. Функциональная нагрузка иконического компонента является значительной: он передает информацию, дополняет и расширяет смысл текста, привлекает внимание адресата, влияет на его эстетические чувства и эмоции, вызывает у него определенные временные, национальные и социальные ассоциации, выражает чувства адресанта, создает юмористический эффект, заменяет паралингвистические средства устного общения, выражает абстрактные понятия и идеи, акцентирует целостность комплексной структуры поликодового художественного текста.

Ключевые слова: поликодовый художественный текст, вербальный компонент, иконический компонент, функция, семиотика, адресат, адресант.

Spodaryk Oksana. Functional Analysis of the Iconic Component of a Multi-Coded Literary Text. The article is devoted to the study of the visual component functions of a multisemiotic literary text and the peculiarities of verbal and visual interaction in its structure. The texts of British literature of the beginning of the XXI century served the material for analysis. The article has been completed with the realization of general textual tendencies that are characterized by a shift toward a visual way of presenting information in modern fictional texts, the interaction of verbal and non-verbal means, accompanying writing, iconic and paragraphemic design of text in particular. The combination of verbal and non-verbal means of information expression forms a multisemiotic text. This type of text is characterized by greater efficiency in data transmission compared to a purely verbal text due to the use of various channels of information transmission and their flexible structure. While interacting, verbal and iconic means provide integrity, coherence of the text and form its communicative effect. The work analyzes the specifics of the visual component functions (informative, expressive, attractive, aesthetic, illustrative, symbolic, technical, satirical, stylistic, associative, and additive). In the scientific research, it has been established that the use of the visual component of a multisemiotic literary text reflects the individuality of the author's style, gives originality and identity to the text, allows in a certain framework to modify the semantics of the verbal part of the text. The visual component promotes the expressiveness of the text and inclines the reader to the reception and interpretation. The functional load of the visual component is significant: it transmits information, complements and extends the meaning of the text, attracts the attention of the addressee, affects his aesthetic feelings and emotions, causes certain temporal, national and social associations, expresses the addressee's feelings, creates a humorous effect, replaces the paralinguistic means of oral communication, expresses abstract concepts and ideas, emphasizes the integrity of the complex structure of a multisemiotic literary text.

Key words: multisemiotic literary text, verbal component, visual component, function, semiotics, addressee, addresser.

УДК 81'0

Наталія Стефанова

КОНЦЕПТОСФЕРА ЯК МЕНТАЛЬНЕ СТРУКТУРУВАННЯ ЕТНІЧНИХ КОНСТАНТ І КУЛЬТУРНО-ЦІНІСНИХ ДОМІНАНТ

У статті уточнюється співвідношення понять “картина світу” – “концептуальна картина світу” – “концептосфера” – “етнічна картина світу” й обґрунтовується синонімічна природа цих термінологічних дефініцій, пов’язана з тим, що всі вони становлять, по-перше, спільний результат пізнання носіями конкретної мови навколишнього світу, по-друге, є ментальними конструктами / моделями, утвореними на основі взаємодії етнічних констант (архетипів) і культурно-ціннісних домінант (стереотипів); наводяться переконливі наукові аргументи на користь того, що культурно-ціннісні домінанти відображають етнічні константи на певному етапі розвитку кожного соціуму. Розкриваються механізми ментального структурування концептосфери, що відображають пізнавальний процес концептуалізації світу, результатом якого є концепти як структури знань, котрі містять інформацію двох ярусів: етимологічного (пов’язану із первісним значенням імені концепту, що і є етнічною константою) і актуального (представлену багатозарядним поєднанням ціннісно-поняттєвого, ціннісно-оцінного і ціннісно-образного компонентів у структурі концепту). Робиться висновок про те, що в етимологічній зоні збережені етнічні константи як архетипи позасвідомого, а в сучасній зоні – культурно-ціннісні домінанти, які формуються і домінують на різних етапах етногенезу у формі стереотипів, що визначають моделі поведінки етносів у конкретний період. Постулюється факт про те, що наразі уже намітилася тенденція і склалися всі передумови для становлення нового напрямку – етносеміотрії аксіоконцептосфер носіїв англійської та української мов.

Визначаються перспективи подальшого дослідження цієї проблеми, які полягають у необхідності створення нової методології, яка дасть змогу визначити домінанти ціннісних смислів у конкретну історичну добу розвитку певного етносу, онтологічно відображених, передовсім, у культурних концептах і в менталітеті народів.

Ключові слова: аксіоконцептосфера, етносеміотрія, етнічні константи, культурно-ціннісні домінанти, етимологічна інформація, актуальна інформація, архетипи, стереотипи, ментальні структури.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасна когнітивна наука, за словами В. А. Маслової, зорієнтована на вивчення людини як системи переробки інформації, де поведінка людини розглядається крізь призму отримання, зберігання та відтворення інформації для раціонального її використання. А тому основним завданням когнітивної науки залишається дослідження людини як суб'єкта, що активно сприймає та продукує інформацію, послуговуючись у процесі своєї мисленнєвої діяльності різними схемами, моделями, програмами, планами, стратегіями тощо [13, с. 7].

Оскільки основним способом фіксації, збереження, переробки та передавання знань є мова, то головною категорією в когнітивній лінгвістиці є “категорія знань, їх види, структура та способи представлення й організації” [13, с. 8].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Найголовнішими структурованими моделями представлення знань, відображених і збережених у свідомості людини, залишаються з-поміж решти такі утворення, як “картина світу” і “концептосфера” (М. Алефіренко, М. Болдирєв, С. Денисова, В. Дем'янков, В. Колесов, О. Кубрякова, Д. Лихачов, М. Нікітін, М. Піменова, З. Попова, А. Приходько, Ю. Степанов, Й. Стернін, О. Тищенко, Р. Фрумкіна, G. Helbig, R. Jackendoff, Z. Kovecses, S. Palmer, E. Rosch, F. Ungerer та ін.).

Мета і завдання статті – уточнити визначення концептосфери як ментального поєднання етнічних констант і культурно-ціннісних домінант, відображених у таких структурах знання, як концепти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як відомо, у найширшому розумінні “картина світу” – це цілісний глобальний образ світу, що складається у свідомості людини у процесі її пізнавальної діяльності. Хоча наявні й такі думки, що “образ світу” і “картина світу” – це не тотожні поняття (але це питання є предметом окремої дискусії, тому тут поки що не будемо до неї долучатися).

Картина світу витлумачується у працях З. Д. Попової та Й. А. Стерніна як упорядкована сукупність знань про дійсність, що сформувалася в людській свідомості (індивідуальній / колективній) [15, с. 7]. На їхню думку, вона може бути когнітивною в чистому вигляді – результатом відображення дійсності на основі органів чуття і мислення, а також опосередкованою – результатом фіксації концептосфери різними знаковими системами, які матеріалізують відображену у свідомості когнітивну (безпосередню) картину світу [15, с. 7].

Традиційно розглядають два типи картин світу: “концептуальну” і “мовну”. Під *концептуальною картиною світу* З. Д. Попова й Й. А. Стернін розуміють картину, яку вони отожднюють із когнітивною / ментальною і називають її **концептосферою**, що формується в результаті безпосереднього пізнання (сприйняття, осмислення) світу людиною і містить як концептуальні знання про навколишню дійсність, так і сукупність стереотипних уявлень (ментальних стереотипів) народів, що зумовлюють розуміння тих чи інших явищ буття і визначають їхню поведінку в певних стереотипних ситуаціях (див. про це докладніше: [24]) [14, с. 4–5].

У своїх попередніх працях концептосферу було нами визначено як “структурну організацію всіх компонентів знань людини, які зберігаються в її ментальному світі, не зводячи цю модель лише до простої сукупності концептів, а розглядаючи як результат пізнання навколишнього світу носіями конкретної мови”. При цьому приймається погляд переважної більшості лінгвокогнітологів (В. З. Дем'янков, V. Evans, R. Langacker та ін.) і лінгвоконцептологів (Н. Д. Артюнова, А. П. Бабушкін, С. Г. Воркачов, В. А. Маслова, Z. Kovecses та ін.) і стосовно того, що основними структуроутворюваними компонентами концептосфери є, звісно, концепти – культурні й когнітивні.

І якщо розглядати концептуальну картину світу слідом за Л. І. Гришаєвою і Л. В. Цуриковою як сукупність у певний спосіб організованих концептів [4, с. 101], якими, за словами О. С. Кубрякової, оперує людина у процесах мислення і які відображають зміст досвіду і

знання, зміст результатів усієї людської діяльності і процесів пізнання світу у вигляді деяких “квантів” знання” [8, с. 90], то можна припустити, що концептосфера – це і є специфічна організація всіх уявлень, асоціацій, знань, оцінок, емоцій і переживань людини щодо будь-якого досвіду (явища, дії, процесу, предмета, об'єкта), які побутують у свідомості людини або в її ментальному світі [16, с. 47–48].

Оскільки результатом пізнання світу є деякі “кванти” знання, то варто говорити про такі процеси, як квантування дійсності та дотичні терміни на зразок сегментації, кластеризації, концептуалізації, категоризації тощо на конкретні об'єкти, класи, категорії, події, фрагменти, виокремлення різних характеристик, властивостей, закономірностей. Як справедливо вказує М. М. Болдирєв, пізнаючи навколишній світ, людина також виділяє себе і намагається усвідомити своє власне місце та свою роль як суб'єкта й об'єкта пізнання в загальній світобудові. Концепти і є тими одиницями знання, в яких усвідомлюються й репрезентуються результати пізнання, результати концептуалізації як одного з релевантних пізнавальних процесів. Це одиниці концептуального змісту, які ідентифікуються людиною у процесі пізнання з метою подальшої передачі знань у мовній формі або подальшого накопичення, що передбачає їх структурну організацію у процесі зберігання [3, с. 24].

Ця позиція цілком відповідає нашому розумінню поняття “концептосфера”, а також витлумаченню поняття концепт, запропонованому свого часу (1996 р.) в “Кратком словаре когнитивных терминов” О.С. Кубряковою, для якого вона надала таку дефініцію: концепт – це термін, що є поясненням ментальних або психічних ресурсів свідомості, а також тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; це оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи та мови мозку (*lingua mentalis*), всієї картини світу, відображеної у людській психіці [8, с. 89–90].

Занурюючись глибше у смисл роботи людської свідомості, можна припустити, що найголовнішим пізнавальним процесом є концептуалізація світу, а структури знання, названі концептами, є результатом цього процесу, осмисленням здобутих знань про навколишнє буття. Ці постулати вже не потребують доведення й аргументації, як і той факт, що концепт, за А. П. Бабушкіним, – це, насамперед, ментальне утворення, [...] змістова одиниця колективної свідомості, форма відображення культури у свідомості індивіда [2, с. 51].

Відповідно і концептосфера є багатовимірним ментальним утворенням, організованим на основі когнітивних зв'язків (когнітивних контекстів) і відношень між її концептами.

Наразі, якщо говорити про ментальний характер як концептів, так і всієї концептосфери, то, на перший погляд, здається, що тут все зрозуміло і наводити аргументи недоцільно. Проте саме поняття ментальності й досі викликає чимало суперечок і не є однозначно і вичерпно витлумаченим. Ця категорія розглядається відповідно до суб'єктів чи утворень, яким ця характеристика приписана, або стосовно яких її розглядають.

Щодо термінологічної еквівалентності й наукового обсягу понять “концептуальна картина світу” і “концептосфера”, то обидва утворення пов'язані з такими категоріями, як етнос, народ, культура, традиції, а тому не випадково дослідники (В. І. Карасик, С. В. Лур'є, Г. Г. Слишкін, М. І. Толстой, Н. В. Уфимцева та ін.) почали активно розробляти питання механізмів взаємодії етнокультурних і мовних процесів і навіть увели в науковий обіг поняття “етнічна картина світу” [17, с. 31], яке, в принципі, ототожнюється з поняттям картини світу загалом.

Як зазначає У. Л. Сагнаєва, покликаючись на працю О.О. Леонтьєва “Языковое сознание и образ мира // Язык и сознание: парадоксальная рациональность” [9], етнічна картина світу (яка час від часу називається просто “картина світу”) – це відображення дійсності у свідомості людини; цілісний образ світу, що лежить в основі світосприйняття і світобачення людини [...] [17, с. 31–32]. І далі дослідниця пише про те, що більшість учених є однодумцями в тому, що етнічна картина світу – це результат сприйняття й усвідомлення навколишньої дійсності [17, с. 31–32], про що було вже сказано на початку статті при осмисленні поняття “картина світу” в його співвідношенні й дотичності до розуміння концептосфери. У такому ж ракурсі У. Л. Сагнаєва обґрунтовує наукову смислову дотичність понять “картина світу” – “концептуальна картина світу” – “концептосфера” – “етнічна картина світу”, що є результатом сприйняття навколишнього світу, але при цьому уточнює, що етнічна картина світу є ширшим утворенням, оскільки вона

включає ще й сферу позасвідомого. Те, що підлягає осмисленню як процесу свідомої рефлексії, осідає у свідомості у вигляді осередків – концептів (когнітивних і культурних), утворюючи концептуальну картину світу; поняття ж етнічної картини світу є набагато ширшим, бо остання включає як сферу свідомого, так і несвідомого [17, с. 32]. За такою логікою впливає те, що концептуальна картина світу є результатом пізнання світу лише на рівні свідомості. Не можемо з цим погодитися, бо концептосфера є складноорганізованою сукупністю концептів як ментальних структур, а те, що пов'язане з ментальністю, – це не лише рівень свідомого сприйняття дійсності. Концепти є багатшаровими утвореннями, які не лише осмислюють носії мови, а й переживають їх, успадковують зокрема й несвідомо, тобто ще на рівні архетипів (позасвідомого), культурних традицій, які наслідують покоління і лише згодом стають уже стереотипами.

Про це далі досить переконливо пише і сама дослідниця, коли звертається до сфери несвідомого, яка, на її думку, утворюється системою етнічних констант [17, с. 32–33]. Але якщо відокремити етнічні константи від сфери концептів, то навряд чи останні можна тоді взагалі розглядати як ментальні структури.

Погоджуємося, що етнічні константи – це позасвідомі образи, які лежать в основі раціоналізації досвіду, тобто свідомості, і перетворюють цей досвід на елементи культури, витісняючи ті уявлення, які суперечать константам або можуть завдати їм шкоди [17, с. 32]. Підтримуючи позицію С. В. Лур'є в тому, що константи становлять ядро, центральну зону культури, її базові установки, У. Л. Сагнаєва справедливо ставить запитання про те, що ж знаходиться навколо цього ядра? І відповідь на це запитання вона надає словами С. В. Лур'є, який пише, що самі етнічні константи не містять уявлення про вектор їхньої дії та його моральної оцінки. Цей вектор визначається ціннісною орієнтацією [12] або культурно-ціннісними домінантами.

З цих тверджень випливає припущення, що етнічна картина світу є результатом накладання етнічних констант і культурно-ціннісних домінант (У. Л. Сагнаєва). Етнічні константи є фактами сфери позасвідомого, тимчасом культурно-ціннісні домінанти – це динамічні категорії, які не є стійкими і підлягають змінам на різних етапах етногенезу. Ціннісні орієнтири, що визначають мотивацію поведінки в конкретний період розвитку етносу, називають “етнічними домінантами” (Л. М. Гумільов), “культурними (ціннісними) домінантами” (В. В. Карасик), «культурними установками» (В. М. Телія) чи “етнокультурними домінантами” (М. О. Шутова) тощо, які зумовлюють домінантні моделі поведінки кожного етносу.

В основі цих моделей поведінки лежать етнічні константи, бо саме архетипи як позасвідомі образи є ядром стереотипів поведінки представників конкретної етнокультури. Базуючись на цих припущеннях, Н. В. Уфімцева розрізняє етнічні стереотипи, які є продуктами колективного несвідомого (архетипами свідомості), і культурні стереотипи як ментальні продукти етнічної свідомості. Але і ті, й інші є конструктами етнічної картини світу, яку визначають як когнітивну орієнтацію, що виражає розуміння членами кожного суспільства правил життя, продиктованих соціальними, природними й іншими факторами [...] [23, с. 191–192], з-поміж яких найголовнішими, на наше глибоке переконання, є ціннісні орієнтири.

Але перед тим, як перейти до розгляду питання щодо ціннісних домінант, все ж таки варто ще раз уточнити співвідношення між поняттями “картина світу” – “концептуальна картина світу” – “концептосфера” – “етнічна картина світу”. Оскільки всі ці чотири термінологічні дескрипції визначаються в контексті пізнавальних процесів, тобто є результатом пізнання світу людиною, то в цьому плані вони тотожні. Якщо остання складається з етнічних констант і ціннісних домінант, то спробуємо це трансформувати у проекцію розуміння концептуальної картини світу або концептосфери, що представлена складною організацією концептів як ментальних структур знань із різних сфер.

Припускаємо, що етнічні константи збережені в етимологічній пам'яті імені кожного концепту (за М. Ф. Алефіренком) [1, с. 143], у внутрішній формі імен концептів, яку Ю. С. Степанов розглядає як дописемну їх історію [8, с. 41–42], при цьому етимон вважають відправним моментом в еволюції концепту і першим етапом його вербалізації [1, с. 143]. Етимон як реконструйована праформа має два рівні – мовний (реконструйований корінь) і когнітивний (архетип – первинне значення цього кореня як збережена генетична пам'ять у семантичній

структурі слова в сучасній мові). А тому структуру концепту як ментального утворення слід розглядати в єдності співвіднесення вихідної (первісної) інформації і представленої в його шарах на сучасному етапі. Відтак структура концептів складається з двох зон: етимологічної та актуальної (сучасної), де остання є багат шаровим поєднанням ціннісно-поняттєвого, ціннісно-оцінного і ціннісно-образного компонентів. В етимологічній зоні збережені етнічні константи як архетипи позасвідомого, а в сучасній зоні перебувають культурно-ціннісні домінанти, які формуються і домінують на різних етапах розвитку соціумів.

І якщо вище було постульовано про те, що етнічна картина світу є результатом накладання етнічних констант і культурно-ціннісних домінант, то цей когнітивний механізм лежить також і в основі побудови чи структурування концептуальної картини світу, тобто концептосфери конкретного народу.

Поняття етнічної домінанти або, як її часто називають – культурно-ціннісної, – було започатковане у працях засновника етнології Л. М. Гумільова, який уважав, що домінанта не виникає сама по собі, а з'являється і змінюється з фазами етногенезу [5, с. 268]. Терміном “культурна (ціннісна)” домінанта послуговується В. І. Карасик, який пов'язує його з ціннісною картиною світу і культурними концептами. Як зазначає учений, цінності, що зумовлюють поведінку людей, не існують ізольовано; вони формують ціннісну картину світу, які можуть бути описані за допомогою культурних концептів. Виходячи з цього під культурними домінантами В. І. Карасик розуміє найбільш значимі для певної культури смисли, сукупність яких і утворює тип культури, підтримуваний і збережений у мові [7, с. 169].

Про те, що поняття етнічної картини світу є синонімічним до поняття *концептосфера* переконуємося, розглядаючи далі міркування вже згаданої дослідниці У. Л. Сагнаєвої, яка вносить уточнення у витлумачення В. І. Карасиком культурної домінанти і зазначає, що етнокультурну домінанту слід розуміти не як панхронічну сукупність розрізнених культурних смислів, а як концептосферу, що включає різні ціннісні орієнтири (релігійні, моральні, ідеологічні тощо), що модифікують вихідне етнокультурне різноманіття смислів, на базі яких у процесі розвитку етносу народжується нова етнічна свідомість. Етнокультурні домінанти змінюються в часі і просторі і можуть розвиватися прототипово [17, с. 32]. І головне припущення про збіг наукового об'єму понять *концептосфера* і *етнічна картина світу* підтверджуємо на прикладі інтерпретації поняття етнокультурної домінанти, запропоноване У. Л. Сагнаєвою, під яким вона розуміє сукупність усвідомлюваних культурних установок як результат трансферу етнічних констант у конкретну етнічну епоху [17, с. 32] – те, що вище уже нами було прокоментоване як трансформація архетипних смислів у стереотипні через формування прототипів як типових зразків, моделей поведінки представників конкретного етносу.

Підтвердження цим припущенням знаходимо у працях В. М. Телії, яка обстоювала ментальний характер культурних установок, говорячи про те, що це ментальні зразки, результат самопізнання людини, які виконують функції прескрипцій (певних норм) для соціальних і духовних життєвих практик [19, с. 18]. Ці духовні або соціальні орієнтири знаходять у культурах конкретну мовну форму і можуть творчо переосмислюватися наступними поколіннями.

А оскільки, на думку У. Л. Сагнаєвої, етнічна картина світу виражена (у первинних і вторинних) семіотичних системах, створюваних людиною і доступних для вивчення у формі, насамперед, культурних і когнітивних концептів, що утворюють концептуальну картину світу [17, с. 32], і відповідних мовних знаків як конструктів мовної картини світу, то ці її міркування свідчать про тотожність етнічної і концептуальної картини світу, а не про їх гіперо-гіпонімічний характер, тобто суперечать її припущенням про те, що начебто етнічна картина світу є ширшим поняттям.

У зв'язку з цим, розглядаючи культурний концепт як базову одиницю культури, зокрема у плані його цінностей для носіїв культури, які можуть бути як специфічними для конкретного етносу / субетносу / суперетносу, так і загальнолюдськими і які, як уже було вище згадано, найбільш схильні до змін (на відміну від етнічних констант), дослідники (М. І. Толстой, Ю. С. Степанов), постулюють той факт, що, змінюючись, цінності зумовлюють вектор домінанти і сприяють зміні загальної етнічної картини світу, або концептосфери.

При цьому слід зазначити, що нова культурно-ціннісна домінанта формується на основі модифікації, а час від часу і руйнації колишньої, створюючи нові установки для зміни стереотипів епохи, набуваючи прототипічного стану розвитку.

У процесі накопичення культурно-ціннісного досвіду відбувається його концептуалізація у свідомості людей, і різні етноси неоднаково концептуалізують таку інформацію. Найважливіша інформація є ядром культурно-ціннісних доміант, поки етнос не визначиться з новими імперативами епохи, які б мотивували нові стереотипи поведінки, заковдані, у свою чергу, у структурі базисних культурних концептів, тобто у концептосфері.

При зміні епох трансформація загального культурного образу зумовлює переоцінку ключових концептів попередньої культурно-ціннісної доміанти. Можливою є трансформація ядерних елементів концептів на периферію і навпаки. Відтак зміни у структурі культурних концептів зумовлюють зміни і в структурі концептосфери, які можна виміряти.

Методологічно таке вимірювання дослідники вже розпочали в рамках фундаментального проекту “Лингвистика и аксиология: этносемиотрия ценностных смыслов”, який ставить за мету розробити ціннісну археологію знання загалом. Етносемиотрия тут визначається як семантична інтерпретація [10, с. 8] цінностей, що онтологічно відображені в культурних концептах як фіксаторах етнічних констант і культурно-ціннісних доміант у житті конкретного етносу. Припускаємо, що все цінне попередньої культурної доміанти є будівельним матеріалом для нової панівної доміанти, а тому нова культурно-ціннісна домінанта є продовженням семіотичної творчості етносу як із ефектом накопичення ціннісної складової концептосфери, так і з частковою її трансформацією.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Підводячи підсумок, зазначимо, що концептосфера є результатом структурної організації таких ментальних понять, як етнічні константи й культурно-ціннісні доміанти. Якщо етнічні константи збережені у свідомості носіїв мов як архетипи, то культурно-ціннісні доміанти є динамічними стереотипними утвореннями, що змінюються на різних етапах етногенезу. Перспективами подальших досліджень є укладання реєстру культурно-ціннісних доміант з огляду на філософські класифікації цінностей загалом.

Джерела та література

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : [монография] / Николай Федорович Алефиренко. – М. : Гнозис, 2005. – 326 с.
2. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка, их личностная и национальная специфика : дис. ... доктора филол. наук / А. П. Бабушкин. – Воронеж, 1997. – 330 с.
3. Болдырев Н. Н. О метаязыке когнитивной лингвистики: концепт как единица знания // Когнитивные исследования языка. – М. : Институт языкознания РАН; Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2011. – Вып. IX. Взаимодействие когнитивных и языковых структур : сб. науч. тр. – С. 23–32.
4. Гришаева Л. И. Введение в теорию межкультурной коммуникации : учеб. пособие / Л. И. Гришаева, Л. В. Цурикова. – 2-е изд., доп. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2004. – 424 с.
5. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли / Л. Н. Гумилёв. – М. : Айрис Пресс, 2003. – 560 с.
6. Карасик В. И. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
7. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
8. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.
9. Леонтьев А. А. Языковое сознание и образ мира / А. А. Леонтьев // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1993. – С. 16–21.
10. Лингвистика и аксиология: этносемиотрия ценностных смыслов. – М. : ТЕЗАУРУС, 2011. – 352 с.
11. Лотман Ю. М. О семиотическом механизме культуры / Ю. М. Лотман, Б. А. Успенский // Семиосфера ; под ред. Ю. М. Лотмана. – СПб. : Искусство, 2000. – С. 485–503.
12. Лурье С. В. Историческая этнология / С. В. Лурье. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 448 с.
13. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: уч. пос. / В. А. Маслова. – М. : Флинта; Наука, 2004. – 296 с.
14. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – 3-е изд. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с.
15. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2002. – 60 с.

16. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика / А. В. Рудакова. – Воронеж : Изд-во ВГАУ, 2002. – 80 с.
17. Сагнаева У. Л. Концептосфера этнокультурной доминанты и методы ее изучения / У. Л. Сагнаева // Вестник НГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2007. – Т. 5. – Вып. 1. – С. 31–39.
18. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академический проект, 2004. – 992 с.
19. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / В. Н. Телия // Фразеология в контексте культуры. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 13–24.
20. Толстой Н. И. Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике / Н. И. Толстой. – М. : Индрик, 1995. – 512 с.
21. Уфимцева Н. В. Культура и проблема заимствования / Н. В. Уфимцева // Встречи этнических культур в зеркале языка. – М. : Наука, 2002. – С. 152–170.
22. Уфимцева Н. В. Русские: еще один опыт самопознания / Н. В. Уфимцева // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С. 139–161.
23. Шапарь В. Б. Новейший психологический словарь / В. Б. Шапарь, В. Е. Рассоха, О. В. Шапарь ; под. общ. ред. В. Б. Шапаря. – 4-е изд. – Роснов н/Д. Феникс, 2009. – С. 191–192.
24. Шутова М. О. Етнокультурні стереотипи в англійській та українській мовах: реконструкція і типологія : автореф. ... докт. філол. наук : 10.02.17 / М. О. Шутова. – К., 2016. – 39 с.

References

1. Alefirenko, N. F. 2005. *Spornye problemy semantiki*. M.: Gnozis..
2. Babushkin, A. P. 1997. "Tipy kontseptov v leksiko-frazeologicheskoi semantike yazyka, ikh lichnostnaia i natsionalnaia spetsifika". PhD diss., Voronezh.
3. Boldyrev, N. N. 2011. "O metayazyke kognitivnoi lingvistiki: kontsept kak yedinita znaniia". *Kognitivnyye issledovaniya yazyka*, IX: 23–32. M.: Institut yazykoznaniiya RAN; Tambov: Izdatelskiy dom TGU im. G. R. Derzhavina.
4. Grishayeva, L. I., and Tsurikova L. V. 2004. *Vvedeniye v teoriyu mezhkulturnoi kommunikatsii*. Voronezh: Voronezhskiy gos. un-t.
5. Gumilov, L. N. 2003. *Etnogenez i biosfera Zemli*. M.: Ayris Press.
6. Karasik, V. I., and Prokhvacheva, O. G., and Zubkova, Ya. V. 2005. *Inaia mentalnost*. M.: Gnozis.
7. Karasik, V. I. 2002. *Yazykovoii krug: lichnost, kontsepty, diskurs*. Volgograd: Peremena.
8. Kubryakova Ye. S., and Demiankov, V. Z., and Pankrats, Yu. G., and Luzina L. G. 1996. *Kratkii slovar kognitivnykh terminov*, edited by Ye. S. Kubryakovoi. M.: Izd-vo MGU.
9. Leontiev, A. A. 1993. "Yazykovoe soznaniye i obraz mira". *Yazyk i soznaniye: paradoksalnaia ratsionalnost*, 16–21. M.: In-t yazykoznaniiya RAN.
10. *Lingvistika i aksiologiya: etnosemiometriya tsennostnykh smyslov*. 2011. M.: TEZAURUS.
11. Lotman, Yu. M., and Uspenskiy, B. A. 2000. *O semioticheskom mekhanizme kultury. Semiosfera*, edited by Yu. M. Lotmana, 485–503. SPb.: Iskustvo.
12. Lurye S. V. 1997. *Istoricheskaya etnologiya*. M.: Aspekt Press.
13. Maslova V. A. 2004. *Vvedeniye v kognitivnuyu lingvistiku*. M.: Flinta; Nauka.
14. Popova, Z. D., and Sternin, I. A. 2003. *Ocherki po kognitivnoi lingvistike*. Voronezh: Istoki.
15. Popova, Z. D., and Sternin, I. A. 2002. *Yazyk i natsionalnaia kartina mira*. Voronezh: Istoki.
16. Rudakova, A. V. 2002. *Kognitologiya i kognitivnaya lingvistika*. Voronezh: Izd-vo VGAU.
17. Sagnayeva, U. L. 2007. "Kontseptosfera etnokulturnoi dominany i metody yey izucheniia". *Vestnik NGU. Seriya: Lingvistika i mezhkulturnaya kommunikatsiya*, 5(1): 31–39.
18. Stepanov, Yu. S. 2004. *Konstanty. Slovar russkoi kultury*. M.: Akademicheskii proyekt.
19. Teliya, V. N. 1999. "Pervoocherednye zadachi i metodologicheskie problemy issledovaniia frazeologicheskogo sostava yazyka v kontekste kultury". *Frazeologiya v kontekste kultury*, 13–24. M.: Yazyki russkoy kultury.
20. Tolstoy, N. I. 1995. *Yazyk i narodnaya kultura. Ocherki po slavianskoi mifologii i etnolingvistike*. M.: Indrik.
21. Ufimtseva, N. V. 2002. "Kultura i problema zaимstvovaniia". *Vstrechi etnicheskikh kultur v zerkale yazyka*, 152–170. M.: Nauka.
22. Ufimtseva, N. V. 1996. "Russkiye: yeshche odin opyt samopoznaniia". *Etnokulturnaia spetsifika yazykovogo soznaniia*, 139–161. Moskva.
23. Shapar, V. B., and Rassokha, V. Ye., and Shapar, O. V. 2009. *Noveyshiye psikhologicheskii slovar*, 191–192. Rosnov n/D.: Feniks.
24. Shutova, M. O. 2016. "Etnokulturni stereotypy v anhliyskii ta ukrayinskii movakh: rekonstruktsiia i tipolohiia". PhD diss., Kyiv.

Стефанова Наталья. Концептосфера как ментальное структурирование этнических констант и культурно-ценностных доминант. В статье представлено соотношение понятий "картина мира" – "концептуальная картина мира" – "концептосфера" – "этническая картина мира" с обоснованием синонимической природы этих терминологических дефиниций, связанной с тем, что все они являются, во-первых, общим результатом познания носителями конкретного языка окружающего мира, во-вторых, ментальными конструктами / моделями, образованными на основе взаимодействия этнических констант (архетипов) и культурно-ценностных доминант (стереотипов); приводятся убедительные научные аргументы в пользу того, что культурно-ценностные доминанты

отражают этнические константы на определенном этапе развития каждого социума. Раскрываются механизмы ментального структурирования концептосферы, отражающие познавательный процесс концептуализации мира, результатом которого являются концепты как структуры знаний, содержащие информацию двух ярусов: этимологического (связанную с первоначальным значением имени концепта и лежащую в основе этнической константы) и актуального (представленной многослойным сочетанием ценностно-понятийного, ценностно-оценочного и ценностно-образного компонентов в структуре концепта). Сделан вывод о том, что в этимологической зоне сохранены этнические константы как архетипы бессознательного, а в современной зоне – культурно-ценностные доминанты, которые формируются и доминируют на различных этапах этногенеза в форме стереотипов, определяющих модели поведения этносов в конкретный период. Постулируется факт о том, что уже наметилась тенденция и сложились все предпосылки для становления нового направления – этносемиотрии аксиоконцептосфер носителей английского и украинского языков.

Определяются перспективы дальнейшего исследования этой проблемы, связанные с необходимостью разработки новой методологии, которая позволит определить доминанты ценностных смыслов в конкретную историческую эпоху развития определенного этноса, онтологически отраженных, прежде всего, в культурных концептах и в менталитете народов.

Ключевые слова: аксиоконцептосфера, этносемиотрия, этнические константы, культурно-ценностные доминанты, этимологическая информация, актуальная информация, архетипы, стереотипы, ментальные структуры.

Stefanova Nataliia. Conceptual Sphere as Mental Structuring of Ethnic Constants and Cultural Value Dominants. The article presents the correlation of concepts “worldview” – “conceptual worldview” – “sphere of concepts” – “ethnic worldview” with the justification of the synonymous nature of these terminological definitions, related to the fact that they all are, at first, the general result of cognition of the surrounding world by native speakers of a specific language, secondly, mental constructs / models formed on the basis of the interaction of ethnic constants (archetypes) and cultural value dominants (stereotypes); convincing scientific arguments, given in support of the fact that cultural value dominants reflect ethnic constants at a certain stage of development of each society. The mechanisms of the sphere of concepts mental structuring are revealed, that reflect the cognitive process of the conceptualisation of the world, the result of which are concepts like knowledge structures containing information of two tiers: the etymological (associated with the original meaning of the concept name and underlying the ethnic constant) and current (represented by a multilayered combination of value-conceptual, value-estimated and value-shaped components in the structure of the concept). It is concluded that in the etymological zone, ethnic constants are preserved as archetypes of the unconscious, and in the modern zone - cultural value dominants that are formed and dominate at various stages of ethnogenesis in the form of stereotypes that determine the patterns of ethnic group behavior in a particular period. The fact is postulated, that it has been evolved a trend and all terms of reference for the formation of a new direction – ethnosemiometry of axiological sphere of concepts of English and Ukrainian speakers.

For further research on this problem, there are identified prospects, related to the need to develop a new methodology, which will determine the dominants of value meanings in a specific historical era of a certain ethnos evolution, ontologically reflected, first of all, in cultural concepts and in the mentality of peoples.

Keywords: axiological sphere of concepts, ethnosemiometry, ethnic constants, cultural value dominants, etymological information, current information, archetypes, stereotypes, mental structures.

УДК 811.111'36-116:164.223.4:070

Олеся Татаровська

ВЕРБАЛЬНІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФОНОВИХ ЗНАНЬ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ ПРЕСИ)

Вважається, що фонові знання, як і знання взагалі, насамперед поняття когнітивне. З цього випливає необхідність розмежовувати власне фонові знання і конкретні способи їх реалізації. Існує достатньо широкий спектр термінів, з якими тісно пов'язане використання терміна «фонові знання» (пресупозиція, імпліцитне значення, підтекст, вертикальний контекст, конотація та ін.). Найважливішим та найбільш виправданим видається протиставлення фонових знань та фреймів, оскільки фрейм – також одиниця знання.

Фонові знання є невід'ємним складником свідомості людини та утримуються в її пам'яті; вони не входять до фреймів через унікальність, одиничність, специфічність своїх об'єктів; фонові знання двох людей можуть бути взаємними у тому випадку, коли взаємність не сприймається як тотожність; вони мають різну глибину, зумовлено культурою людини; створюючи тексти, автори вербалізують у них фрагменти своїх фонових знань, інколи орієнтуючись на «фактор адресата», а в деяких випадках нехтуючи ними; вербальні репрезентації фонових знань мають аллюзивну природу та є носіями інформації або ж прагматичної (посилання на об'єкт знання), або ж стилістичної (посилання на текст чи тексти, які стоять за об'єктом), або ж ці два типи інформації змішуються;

багаторазово активізуючи в мовному вигляді фрагменти своїх фонових знань в тексті, автор за допомогою цих вербальних посилань може створювати імпліцитні внутрішньотекстові зв'язки, а якщо текст є художнім, то ще й конструювати (свідомо чи несвідомо) вертикальний контекст.

Ключові слова: фонові знання, алюзія, фрейм, вертикальний контекст, прагматична інформація, стилістична інформація, вербальні репрезентації.

Постановка наукової проблеми та її значення. Словник лінгвістичних термінів визначає фонове знання як «взаємне знання реалій мовцями і слухачами і виступає основою мовного спілкування» [1, с. 498]. За очевидної беззаперечності цього лаконічного визначення не можемо, проте, не відзначити, що значна кількість мовного матеріалу, який проаналізовано в працях з різноманітних лінгвістичних дисциплін, а також і сама кількість праць доводять, що існує ще низка питань, пов'язаних із використанням терміна, його співвіднесеністю з іншими близькими поняттями.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Такі питання виникають із двох головних причин. Перша причина криється в різноманітних підходах до дослідження фонових знань. Друга ж полягає у поверхневому використанні терміна, яке вже стало традиційним.

Мета і завдання статті. Вважається, що фонові знання, як і знання взагалі, – насамперед поняття когнітивне. З цього випливає необхідність розмежовувати власне фонові знання і конкретні способи їх реалізації. Інакше кажучи, які б одиниці мовного рівня ми не аналізували, вони не можуть визначатися як фонові знання. Текст в будь-якому і також найширшому тлумаченні взагалі не містить ніяких знань. Текст радше визначаємо як «інформаційне, багаторівневе повідомлення, яке має певну прагматичну настанову і побудоване згідно з правилами поєднуваності мовних одиниць, з яких він складається» [2, с. 27]. Очевидно, існують певні прийоми вербалізації фонових знань, за допомогою яких окремі фрагменти знань адресанта виявляються в тексті, вбудовуються в нього та виступають носіями певного виду інформації. Ми не використовуємо терміни «інформація» і «знання» як синонімічні. «Знання» – це те, що вже відклалося в свідомості і є частиною знання. Знання – це не набір випадкових фактів, а набір даних, об'єднаних у певну впорядковану систему [3, с. 28–29], в той час як інформація – смисловий зміст тексту [4, с. 9].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Існує достатньо широкий спектр термінів, з якими тісно пов'язане використання терміна «фонові знання» (пресупозиція, імпліцитне значення, підтекст, вертикальний контекст, конотація та ін.). Найважливішим та найбільш виправданим видається протиставлення фонових знань та фреймів, оскільки фрейм – також одиниця знання. Та чи можуть фонові знання та знання, які є у фреймі, бути тотожними? Ми поділяємо погляд В. Л. Найсера, чия відповідь є негативною: між фоновими знаннями та «знаннями, які структуровані у фреймі, існує суттєва різниця» [5, с. 7]. Ці відмінності «слід шукати в певному ступені конвенційності та структурованості: фреймові знання тяжіють до стереотипності та організованості, а фонові є конкретними й унікальними», вони «не втручаються в фреймову сітку вузлів та зв'язків, залишаючись за її межами» [5, с. 7]. Саме тому, повертаючись до визначення, поданого в словнику лінгвістичних термінів, фонове знання, певним чином, – є дійсно знанням про певні реалії, тобто специфічні факти, одиничні об'єкти, персоналії тощо. Нерідко реалії мають певне культурне чи національно-культурне забарвлення. Розглянемо наступний приклад:

Приклад 1.

...bells made in the 17th century by a Dutch man so talented he was considered **the Picasso of the bell world** ... (*The New York Times*, February 22, 2014).

Автор статті дає високу оцінку мистецтву голландського майстра дзвонів, прирівнюючи його за допомогою прийому антономазії до мистецтва Пікассо. Очевидно, знання про персоналію Пабло Пікассо є лишень фоновим знанням і без нього неможливо вивести позитивну речення. Як відомо, Пікассо – іспанець, проте більшу частину життя провів у Франції. Чи це знання має фонове «культурне» забарвлення і, якщо має, то яке? Якщо б замість прізвища Пікассо було б використане прізвище Веласкес, да Вінчі чи Брюллов, чи змінилося б при цьому «культурне забарвлення»? Набагато складніше піддати сумніву твердження про те, що фонові знання, як і власне знання, є завжди конкретними та індивідуальними, і можуть мати культурне забарвлення

тільки у випадку, коли культуру розуміють як множину уявлень людини про себе та про навколишній світ.

Визначення фонового знання як обов'язково «взаємного» для «мовця та слухача» скеровує аналізоване поняття (як уже зазначалося, поняття *когнітивне*) в площину лінгвопрагматики. Згідно з традиційними поглядами виникає бажання або ж розмежувати терміни «фонове знання» та «пресупозиція» [10], або ж до певної міри ототожнити їх, включити перше в друге [11]. Між цим прагматичні пресупозиції – «оцінка мовцем загального фонду знань, конкретної інформованості, інтересів, думок та поглядів, психологічного стану, особливостей характеру та здатності розуміти адресата» [12, с. 390]. Поняття «фонові знання» ставимо нарівні з припущенням про наявність знань, орієнтуванням на можливість адекватно сприймати певну інформацію, що досить важко виправдати, навіть враховуючи всю різноманітність підходів до проблеми пресупозицій.

Такому зміщенню власне одиниць знань та прагматичних факторів, яке полягає в оперті на їх різноманітні види, очевидно, сприяють праці в царині міжкультурної комунікації, етнопсихолінгвістики, лінгвокраїнознавства, в яких фонові знання зручно розглядати винятково як умову міжмовного та міжкультурного спілкування, а не як будь-які інші. Звідси впливає не тільки зведення фонових знань до обізнаності про реалії конкретної країни (наприклад, країни, мову якої вивчають), але й прирівнення їх до самих реалій [7].

С. Левінсон, виділяючи семантичні та прагматичні пресупозиції [13], вказує на наявність у висловленні «Джон шкодує про те, що покинув лінгвістику до того, як поїхав з Кембриджа» (“John regrets that he stopped doing linguistics before he left Cambridge”) таких пресупозицій:

- 1) існує хтось, кого мовець і слухач однаково опізнає як «Джона»;
- 2) Джон покинув займатися лінгвістикою до того, як поїхав з Кембриджа;
- 3) Джон поїхав з Кембриджа;
- 4) Джон був у Кембриджі [13, с. 180].

Проте для розуміння того, що під словом *Кембридж* розуміємо британський університет, необхідно мати вже відповідні фонові знання. Таким чином, пресупозиція «обмежена рамками конкретної комунікативної ситуації» [14, с. 161].

Якими б не були конкретні фрагменти фонових знань людини, яку сферу життя вони не представляли б, в основі прийомів їх вербалізації, як правило лежить алюзивний механізм мови. Інформація, котру доносять мовні одиниці, в такому випадку виявляється переважно прагматичною або ж стилістичною. «Деякі форми вербалізації фонових знань виявляють переважно інтелектуальну цінність, лишень відсилаючи адресата до будь-яких конкретних знань і залишаючись до певної міри в сфері ментальних репрезентацій; інші є також стилістично визначальними – лінгвостилістично» [14, с. 162].

Спроби класифікувати власне фонові знання тематично призводять до виділення досить аморфних, розмитих груп, які перетинаються одна з одною, а саме: біблійні, міфологічні, історичні факти та ін. Розмежування таких, повертаючись до вищенаведеного, можливе в процесі викладання іноземної мови, але, насправді, є неможливим, оскільки фонові знання надзвичайно різноманітні, індивідуальні і, відповідно, мають різний рівень глибини у кожної людини.

Виділення груп фонових знань синхронічних та діахронічних, «актуальних» та актуалізованих» з наступним поділом з опертям на часовий фактор також характеризується розмитістю та невизначеністю [10], як і всі інші перелічені підходи, які мають на меті описати поняття без урахування його особливої індивідуальної, конкретної природи.

Рациональнішим видається розмежування вербальних репрезентацій фонових знань авторів текстів на підставі того, яка інформація в них домінує. Породжені алюзією, вербальні репрезентації тяжіють до двох полюсів.

1. Вони можуть існувати для того, щоб викликати в читача уявлення про якийсь факт, подію, персоналію та ін., безпосередньо не пов'язаних з основним змістом тексту, але вони доповнюють, розширюють та збагачують його; мета таких репрезентацій – сприяти кращому розумінню думки автора; якщо, наприклад, є посилання на якийсь факт, то увага фокусується на самому факті, а не на закріплених за ним текстах / тексті. Вербальні репрезентації на взір не мають (або майже не мають) естетичного спрямування, не виконують стилістичних функцій.

Приклад 2.

Now comes a collection of Iraqi exiles who in varying degrees helped the United States and its coalition overthrow Saddam Hussein. Since the shooting mostly stopped, the exiles and their Kurdish allies have landed in Baghdad **as if it were Normandy** (The New York Times, May 11, 2013).

Тут міститься посилання на факт з історії Другої світової війни – висадку в Нормандії англо-американських сил, до яких приєдналися і французькі репатріанти; багато з них очолили пізніше повоєнну Францію. Політичні перспективи колишніх іракських політемігрантів та їх курдських союзників тотожні, за автором, до перспектив лідерів французького опору у 1944 році. У цьому висловленні посилання тільки допомагає повніше передати авторське розуміння зв'язку між фактами.

2. Головною метою актуалізації фрагментів фонових знань у вербальних структурах може бути не тільки покращення сприйняття повідомлення, проте й досягнення стилістичного ефекту, в результаті чого вербалізовані фонові знання виявляються ніби «вмонтованими» в різноманітні стилістичні прийоми та набувають естетичної цінності; стилістична інформація домінує над прагматичною; важливим передусім посилання не на факт, який відбувся, а на текст чи тексти, які він породжує. Як зазначає Ф. А. Литвин, такий текст може складатися й з одного речення [15].

Звісно, важко не погодитися з думкою, що за кожним фрагментом фонового знання стоїть текст і, можливо, не один [15] (таким текстом може бути, скажімо, слово *Normandy* з прикладу 2). Проте, як вже зазначалося, кожна нова вербальна репрезентація скеровується певним чином на сам об'єкт знання або ж на ці тексти. В останньому випадку вона є особливо цікавою для лінгвостилістики.

Приклад 3.

You can break 6 of the ten commandments in America, but please, **Thou Shalt Not Violate the Brand**. (The New York Times, May 11, 2013).

У статті про заборону продажу еротичних журналів у мережі магазинів *Wal-Mart*, яка висміює снобізм її керівництва, для створення гумористичного ефекту автор ставить заборону в один ряд із заповідями Старого Заповіту, зберігаючи мову англomовних перекладів Біблії. Наголос у цьому реченні стоїть на посиланнях на факти священного писання. Спостерігаємо також і алюзію як стилістичний прийом, і, відповідно, стилістична інформація виходить на перший план.

Можливості співвідношення прагматичної і стилістичної інформації у вербальних репрезентаціях фонових знань адресанта не вичерпується лише цими двома варіантами, хоча вони є найбільш показовими. Існують також прийоми вербалізації фонових знань, коли важко виділити головний тип інформації.

Приклад 4.

Obama is **the Oz behind the curtain, but unlike the wizard, the special effects are performed by others**. Especially on terrorism and his White House is at 'battle stations' to prevent the curtain from being pulled open. (The Guardian, March 25, 2014).

Намагаючись показати необізнаність Барака Обами з діяльністю терористичних організацій, відсутність у нього самостійності у прийнятті рішень та бажання намалювати сатиричний портрет президента, автор статті вдається до алюзивної антономазії (*the Oz behind the curtain*), котра отримує подальший розвиток у двох алюзіях у дитячій книзі "Wonderful Wizard of Oz". Змішання прагматичного та стилістичного типів інформації виникає тут у зв'язку із більш розгорнутим мовним представленням фонових знань.

Іншим наслідком такого розгорнутого представлення може бути і посилання на об'єкти фонових знань та тексти, які за ними стоять, і встановлення імпліцитних внутрішньотекстових зв'язків, а саме: транзитивних. Проте розгляд текстоутворюючих можливостей вербальних репрезентацій авторських фонових знань (а також і взаємозв'язку фонових знань та вертикального контексту) вимагає окремого скрупульозного дослідження.

З приводу взаємодії фонових знань та вертикального контексту варто коротко сказати про таке: поняття фонове знання – когнітивне; «вертикальний контекст» – радше, філологічна проблема [8, с. 49], котра частково лежить у сфері прагматики. Вертикальний контекст може існувати в літературному тексті, в той час як, наприклад, газетні та журнальні статті (які стали

матеріалом нашого дослідження) побудовані на основі прагматичних пресупозицій та посилань на фонові знання. У цей самий час вертикальний контекст активізує в читача фонові знання саме історико-філологічного характеру [8]. Фонові знання, наявність котрих, як вважає автор газетного чи журнального тексту, можуть бути пов'язаними з будь-якими об'єктами та текстами, які за ними стоять. Останні нерідко є також особливими.

Досить часто в англomовній пресі (особливо в заголовках) автори намагаються вербально зобразити ті фрагменти своїх фонових знань, за котрими стоять тексти популярних пісень та тексти, підкріплені якимось відеорядом (власне, це можуть бути кіносценарії, екранізовані книги). Очевидно, читачі швидше за все впізнають саме розтиражовані тексти. Співвіднесення читачем інформації у статті з власними фоновими знаннями, таким чином, прискорюється, спрощується (для творця художнього тексту це не першочерговим завданням). Назва статті про довгоочікуваний вихід Японії з економічної кризи – “Here Comes The Sun” – збігається з назвою пісні *The Beatles* та містить алюзію до символу країни – сонця, яке сходить (*The Economist*, May, 2014). Стаття про кращих гравців в регбі має назву “Simply The Best”, так само, як і пісня британської рок-співачки Тіни Тернер (*The Daily Mail*, November 27, 2013). Вміщуючи на першу сторінку певний рекламний епіграф до публікації у статті інформації про матерів, які носять модний одяг своїх доньок, автори знову надають перевагу розтиражованому пісенному тексту, хоча (як й у попередніх випадках) він безпосередньо не пов'язаний з тематикою статті.

Приклад 5.

Lisa Armstrong: **mothers, leave your daughters' clothes alone** (*The Times*, May 5, 2014).

Алюзія до фрази з популярної пісні *Pink Floyd* (“Teachers, leave your kids alone!”) створює особливий стилістичний ефект, привертає увагу, викликає асоціації. Неминучим є й її гумористичне сприйняття: високий емоційний заклик, який міститься в пісні, породжений вічною проблемою батьків та дітей накладається на моментне й позбавлене філософської глибини питання про тенденції моди.

Приклад 6.

Стаття про незвичні напади морських котиків на плавців в містечку *La Jolla* на одному з каліфорнійських курортів має таку назву: *La Jolla Battle: Not Exactly ‘Jaws’ But Seals*. (*The New York Times*, March 30, 2013).

Можливість використання назви багатосерійного фільму жахів “Jaws” у назві свідчить про впевненість автора в тому, що посилання буде цілком зрозуміле для читачів, закладена ним прагматична інформація буде декодованою.

Надання переваги текстам, закріплених популярною музикою та/чи відеорядом, – ось якою є одна з найочевидніших особливостей вербалізації фонових знань в англomовній пресі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Варто зазначити, що більшість питань, запланованих до розгляду в цьому дослідженні, залишаються відкритими. Проте вже на даному етапі можемо зробити певні проміжні висновки. Фонові знання є невід’ємним складником свідомості людини та утримуються в її пам’яті; вони не входять до фреймів через унікальність, одиничність, специфічність своїх об’єктів; фонові знання двох людей можуть бути взаємними у тому випадку, коли взаємність не сприймається як тотожність; вони мають різну глибину, що зумовлюється культурою людини; створюючи тексти, автори вербалізують у них фрагменти своїх фонових знань, інколи орієнтуючись на «фактор адресата», а в деяких випадках нехтуючи ними вербальні репрезентації фонових знань мають алюзивну природу та є носіями інформації або ж прагматичної (посилання на об’єкт знання), або ж стилістичної (посилання на текст чи тексти, які стоять за об’єктом), або ж ці два типи інформації змішуються; багаторазово активізуючи в мовному вигляді фрагменти своїх фонових знань у тексті, автор за допомогою цих вербальних посилань може створювати імпліцитні внутрішньотекстові зв’язки, а якщо текст художній, то ще й конструювати (свідомо чи несвідомо) вертикальний контекст.

Джерела та література

1. Арутюнова Н. Д. Прагматика / Н. Д. Арутюнова // Большой энциклопедический словарь «Языкознание». – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 389–390.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.

3. Ахманова О. С. «Вертикальный контекст» как филологическая проблема / О. С. Ахманова, И. В. Гюббенет // Вопросы языкознания. – 1977. – № 3. – С. 47–54.
4. Верещагин Е. М. Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М.: Русский язык, 1990. – 246 с.
5. Владимирова Е. В. Фоновые знания как семантическая категория в коммуникативно-прагматическом аспекте: дис. ... канд. филол. наук / Владимирова Е. В. – М., 2003. – 143 с.
6. Гак В. Г. Высказывание / В. Г. Гак // Большой энциклопедический словарь «Языкознание». – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 90.
7. Гончаренко С. Ф. Стилистический анализ испанского стихотворного текста (основы теории испанской поэтической речи) / С. Ф. Гончаренко. – М.: Высш. шк., 1988. – 192 с.
8. Крюков А. Н. Фоновые знания и языковая коммуникация / А. Н. Крюков // Этнопсихоллингвистика. – М.: Наука, 1988. – С. 19–34.
9. Литвин Ф. А. Текст как источник фоновых знаний – компонента содержания лексических единиц / Ф. А. Литвин // Лексика и лексикография: сб. науч. тр. – М.: Институт языкознания РАН. Орловский государственный технический университет. – Вып. 12 – 2001. – С. 80–87.
10. Лобанов С. В. Стилистические аспекты функционирования терминологической лексики в художественном тексте (на материале англоязычной художественной прозы): дис. ... канд. фил. наук / Лобанов С. В. – М., 2003. – 185 с.
11. Наер В. Л. К вопросу о вербализации фоновых знаний / В. Л. Наер // Актуальные проблемы германистики и романистики: сб. науч. статей. – Смоленск, 2004. – Вып. 8. – С. 160–165.
12. Наер В. Л. Фрейм как инструмент декодирования семантической и стилистической информации / В. Л. Наер // Языковые универсалии в стилистике. – М., 1993. – Вып. 409. – С. 16–27.
13. Панкрац Ю. Г. Знание / Ю. Г. Панкрац // Краткий словарь лингвистических терминов / под общ. ред. Е. С. Кубряковой. – М.: МГУ, 1996. – С. 28–29.
14. Халеева И. И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков) / И. И. Халеева. – М.: Высш. шк., 1989. – 238 с.
15. Levinson S. C. *Pragmatics* / S. C. Levinson. – Cambridge University Press, 1983. – 420 p.

References

1. Arutiunova, N. D. 1998. *Pragmatyka. Bolshoy Entsiklopedichesky Slovar «Yazykoznanie»*, 389 – 390. Moskva: Bolshaya Rossiyskaya Entsiklopediya.
2. Akhmanova, O. S. 1966. *Slovar Entsiklopedicheskykh Terminov*. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
3. Akhmanova, O. S., and Gubbenet, I. V. 1977. “Vertikalnyi kontekst» kak filologicheskaya problema”. *Voprosy yazykoznanii*, (3): 47–54.
4. Vereschagin, Ye. V., and Kostomarov V. G. 1990. *Yazyk i kultura: Lingvostranovedeniye v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo*. Moskva: Russkii yazyk.
5. Vladimirova, Ye. V. 2003. “Fonoviye znaniya kak semanticheskaya kategoriya v kommunikativno-pragmaticheskom aspekte”. PhD diss., Moskva.
6. Gak, V. G. 1998. “Vyskazyvanie”. In *Bolshoy Entsiklopedichesky Slovar «Yazykoznanie»*. – Moskva: Bolshaya Rossiyskaya Entsiklopediya.
7. Goncharenko, S. F. 1998. *Stilisticheskyy analiz ispanskogo stihotvornogo teksta (osnovy teorii ispanskoi poeticheskoi rechi)*. Moskva: Vysshaya shkola.
8. Kriukov, A. N. 1998. *Fonovie znaniya i yazykovaya kommunikatsiya. Etnopsiholingvistika*, 19–34. Moskva: Nauka.
9. Litvin, F. A. 2001. “Tekst kak istochnik fonovykh znaniy – komponenta soderzhaniya leksicheskikh yedinit”. *Leksika i leksikografiya*, (12): 80–87. Moskva: Orlovskii gosudarstvennyiye tehnicheskyy universitet.
10. Lobanov, S. V. 2003. “Stilisticheskie aspekty funktsionirovaniya terminologicheskoi leksiki v hudozhestvennom tekste (na material angloyazychnoi hudozhestvennoi prozy)”. PhD diss., Moskva.
11. Nayer, V. L. 2004. “K vorposu o verbalizatsii fonovykh znaniy”. *Aktualnyye problemy germanistiki i romanistiki*, 8: 160–165.
12. Nayer, V. L. 1993. “Freim kak instrument dekodirovaniya semanticheskoi i stilisticheskoi informatsii”. *Yazykoviye universalii v stilistike*, 409: 16–27. Moskva.
13. Pankrats, Yu. G. 1996. *Znaniye. Kratkii slovar lingvisticheskikh terminov*, 28–29. Moskva: MGU.
14. Khaleeva, I. I. 1989. *Osnovy teorii obucheniya ponimaniyu inoyazychnoi rechi (podgotovka perevodchikov)*. Moskva: Vysshaya shkola.
15. Levinson, S. C. 1983. *Pragmatics*: Cambridge University Press.

Татаровская Олеся. Вербальные репрезентации фоновых знаний (на материале англоязычной прессы).

Представляется, что фоновые знания, как и знания вообще, – прежде всего понятие когнитивное. Из этого следует, что необходимо отграничивать фоновые знания от конкретных способов их вербализации. Имеется довольно широкий спектр терминов, с которыми тесно связано употребление термина «фоновые знания» (пресуппозиция, имплицитный смысл, подтекст, вертикальный контекст, коннотация и др.) Наиболее важным и оправданным видится противопоставление фоновых знаний и фреймов, поскольку фрейм – также единица знаний.

Фоновые знания неотделимы от сознания человека и содержатся в его памяти; они не включаются во фреймы ввиду уникальности, единичности, специфичности своих объектов; фоновые знания двух людей могут быть обоюдными в случае, если обоюдность не понимается как тождественность; они имеют разную глубину, что обусловлено культурой человека; создавая тексты, авторы вербализируют в них фрагменты своих фоновых знаний, иногда ориентируясь на «фактор адресата», а в некоторых случаях пренебрегая им; вербальные репрезентации фоновых знаний имеют аллюзивную природу и оказываются носителями информации либо в большей степени прагматической (отсылка происходит у объекта знания), либо стилистической (отсылка осуществляется к стоящему за объектом знания текстом или текстам), либо эти два типа информации оказываются смешанными; многократно активизируя в языковой форме фрагменты своих фоновых знаний в тексте, автор с помощью этих вербальных отсылок может создавать имплицитные внутритекстовые связи, а если текст художественный, то еще и конструировать (осознанно ил неосознанно) вертикальный контекст.

Ключевые слова: фоновые знания, аллюзия, фрейм, вертикальный контекст, прагматическая информация, стилистическая информация, вербальная репрезентация.

Tatarovska Olesia. Verbal Representations of Background Knowledge (on the Material of English Press). It is considered that background knowledge the same as any other kind of knowledge is a cognitive notion in the first place. Thus, it can be inferred that we are to distinguish between background knowledge itself and particular ways of its realization. There is a very wide range of terms which are closely connected with the use of term “background knowledge” (presupposition, implicit meaning, subtext, vertical context, connotation, etc.) The most important and justified out of these seems to be the opposition of background knowledge and frames, because frame is also a unit of knowledge.

Background knowledge is an inalienable part of human mind and is retained in human memory; it is not included into frames because of its uniqueness, singleness, specificity of its objects; background knowledge of two people can be mutual in case when mutuality is not perceived as similarity; they have different depth, which is conditioned by a person's culture; creating texts authors verbalize in them fragments of their background knowledge and sometimes focus on the “addressee factor”, and in some cases neglect them; verbal representations of background knowledge have allusive nature and appear to be carriers of either pragmatic information (if we refer to the object of knowledge), or stylistic (if we refer to the text or texts lying behind the object of knowledge), or these two types of information are mixed; while activating fragments of his background knowledge in the text in a language form, the author can create implicit innertext connections with the help of these verbal references, and when the text is of fictional character, he can also construct (consciously or subconsciously) a vertical context.

Key words: background knowledge, allusion, frame, vertical context, pragmatic information, stylistic information, verbal representation.

УДК 81'373

Юлія Ткаченко

УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ В НАУКОВОМУ ТЕКСТІ: ВИКЛИКИ ПРИ ПЕРЕДАЧІ НІМЕЦЬКОЮ МООВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ А. КАППЕЛЕРА «DER SCHWIERIGE WER ZUR NATION. BEITRÄGE ZUR NEUEREN GESCHICHTE DER UKRAINE»)

У статті розглянуто особливості відтворення українських реалій у науковому тексті німецькою мовою. Наведено класифікації в історико-семантичному та структурному плані, реалії схарактеризовано як особливий вид одиниць безеквівалентної лексики, проаналізовано їхні лексико-семантичні особливості, виділено лексико-семантичні групи. Визначено відмінності між реаліями і термінами. Розглянуто основні способи відтворення реалій, запропоновані різними науковцями, проведено зіставлення їх класифікацій. Здійснено аналіз реалій, розглянутих у книзі А. Каппелера, швейцарського історика, який спеціалізується на вивченні російсько-українських відносин, професора Віденського університету, члена Австрійської академії наук (2001), іноземного члена НАН України (1996). У статті виокремлено стратегії та способи передачі реалій німецькою мовою, які можуть забезпечити збереження національного колориту й органічне сприйняття тексту реципієнтом. Наголошено на важливості бінарного зіставлення для визначення етнокультурної інформації. Виділено найуживаніші способи, проаналізовано доцільність їхнього застосування. У висновках підсумовано, яким чином автор намагається внести до ментального досвіду німецькомовної аудиторії нові знання про українське культурно-історичне середовище, доповнюючи та розширюючи базу інформації, яка знаходиться на межі свого й чужого, також вказано на перспективи дослідження.

Ключові слова: реалія, оніми, транслітерація, калькування, способи перекладу, науковий стиль.

Постановка проблеми. Попри значну кількість наукових робіт, присвячених проблематиці реалій (С. Влахов, С. Флорін, Л. Соболев, Г. Чернов, А. Федоров, Я. Рецкер, А. Супрун, І. Келлер, Є. Верещагін, В. Костомаров, В. Комісаров, А. Швейцер, Р. Зорівчак, О. Бурбак, Л. Бархударов), питання про лінгвістичну сутність реалій, чіткі критерії їхньої ідентифікації залишаються дискусійними і дотепер. На думку Р. Зорівчак, експлікація реалій у лексикографічній практиці здійснюється емпірично [8, с. 11]. Відсутність чіткості в термінології, тонкі межі між реалією і «нереалією», між реаліями й іншими класами лексики – це чинники, які спричиняють необхідність подальшого вивчення цієї теми. Отже, **актуальність** теми зумовлена потребою комплексного вивчення реалій як одиниць безеквівалентної лексики, а також стратегій і способів їхньої передачі, яка може забезпечити збереження національного колориту й органічне сприйняття тексту реципієнтом.

Мета розвідки полягає у визначенні поняття «реалія» та виокремленні способів передачі реалій у науковому тексті.

Поставлена мета зумовлює вирішення таких **завдань**:

- схарактеризувати реалії як особливий вид одиниць безеквівалентної лексики, проаналізувати їхні лексико-семантичні особливості;
- дослідити відмінності між реаліями і термінами;
- визначити способи відтворення реалій, а також закономірності та чинники, які впливають на їхній вибір;
- дослідити функціонування реалій в науковому тексті (на матеріалі книги А. Каппелера «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine»).

За словами Я. Рецкера, реалії – це «слова, що позначають предмети, процеси й явища, характерні для життя і побуту країни, які не відзначаються науковою точністю визначення, властивою термінам» [6]. В. Виноградов наголошує на лінгвокультурному аспекті поняття «реалія»: «Специфічні факти історії й державного устрою національної спільноти, особливості її географічного середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого й сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття і т. п. – все це зазвичай іменують реаліями» [4, с. 79]. Спроби вирішення названої проблеми знаходимо в науковій статті Л. Нелюбіна. Дослідник вводить у дефініцію поняття «реалія» чотири підкомпоненти: «Реалії – 1. Слова і словосполучення, що позначають предмети, поняття, ситуації, відсутні в практичному досвіді людей, які розмовляють іншою мовою; 2. різноманітні фактори, які вивчають зовнішня лінгвістика і перекладознавство, такі, як державний устрій певної країни, історія і культура певного народу, мовні контакти носіїв певної мови і т. ін. з огляду на їх відображення у відповідній мові; 3. предмети матеріальної культури, що є основою номінативного значення слова; 4. слова, які позначають національно-специфічні особливості життя і побуту» [5, с. 67]. Відомий учений-мовознавець і перекладач О. Чередниченко доповнює це визначення, уточнюючи, що «було б правильніше говорити про реалію як носія етнокультурної інформації, не властивої для об'єктивної дійсності мови-сприймача в даний історичний момент», адже в наш час глобалізації поняття «чужа етнокультурна інформація» є хронологічно обмеженим та змінним [8, с. 41]. Як стверджує Р. Зорівчак, реалії – це «моно- і полілексемні одиниці, основне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [4, с. 56]. Одним з найповніших та найбільш структурованих, на нашу думку, є визначення С. Влахова та С. Флоріна: «**Реалії** – це об'єкти, які є характерними для життя (побуту, культури, соціального й історичного розвитку) одного народу та чужими для іншого, як носії національного й/або історичного колориту, вони, як правило, не мають точних відповідників (еквівалентів) в інших мовах і, як наслідок, не підлягають перекладу на загальних підставах, потребуючи особливого підходу» [3, с. 31]. Як зазначають дослідники, мовні одиниці, які не відповідають цим параметрам, зазвичай реаліями не вважаються. Вони є псевдо- або квазіреаліями, які, на відміну від істинних реалій, є, радше, зайвими екзотизмами, які не відображають справжнього колориту, а є просто «орнаментальним дріб'язком» [3, с. 39].

Оскільки наша розвідка розглядає реалії в науковому тексті, який зазвичай насичений термінами, то доцільно розглянути **відмінності між реалією та терміном**.

Деякі групи реалій, передовсім суспільно-політичні (адміністративно-територіальний устрій, органи і носії влади, військові реалії), мають спільні риси з термінами. На відміну від більшості лексичних одиниць, терміни позначають чітко визначені поняття, предмети, явища, в ідеалі – це однозначні, позбавлені синонімів слова і словосполучення, нерідко іншомовного походження, серед них є і такі, значення яких обмежені історично. Все це можна сказати і про реалії [5, с. 273]. Як зазначають С. Влахов і С. Флорін, є ціла низка мовних одиниць, які існують на перетині цих двох категорій, і на всіх підставах їх можуть вважати водночас і термінами, і реаліями [3, с. 68]. Проте між термінами і реаліями існують також суттєві відмінності. Реалії, без сумніву, можна класифікувати як одиниці безеквівалентної лексики, в той час, як терміни є одними з небагатьох мовних одиниць, які можуть бути перекладені абсолютними еквівалентами [3, с. 70]. Ще однією відмінністю є те, що багато термінів створені штучно, тоді як реалії є об'єктами народної словесної творчості [4, с. 83]. Р. Зорівчак також зазначає, що реалії виникають переважно в народному середовищі, а терміни створюють учені та спеціалісти-практики, часто на основі елементів з латинської та грецької мов або шляхом переосмислення звичайних «неспеціалізованих» слів [4, с. 44].

Шляхи вирішення проблеми розмежування термінів і реалій знаходимо у праці С. Влахова і С. Флоріна, які стверджують, що варто враховувати «місцевий й історичний колорит, тип літератури (художня, наукова), у якій використовується дана лексична одиниця, і звісно, вузький і широкий контекст» [3, с. 73].

Аналіз мовознавчої та теоретичної літератури показав, що класифікація реалій – багатопланова і проводиться одночасно на декількох структурних рівнях. Так, Р. Зорівчак вважає доречним провести поділ реалій в історико-семантичному та структурному планах [4, с. 119]. За класифікацією дослідниці, з історико-семантичного погляду варто виділити:

- Власне реалії (при існуючих референтах): укр. *коломийка, китайка* та відтворені німецькою мовою: *Bojken und Huzulen* [9, S. 65].

- Історичні реалії: семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики, втративши життєздатність. Їм властива сема «минуле» і вони містять фонові знання культурної спадщини. Крім національного, для них характерний хронологічний колорит: укр. *смерд, копний майда* та відтворені німецькою мовою: *Mazepisten* [9, S. 36], *der Hetmanat* [9, S. 27].

У структурному плані виділяють:

- реалії-одночлени: укр. *вечорниці, криничар, кобзарювати*, а також виявлені у німецькомовній праці: *Kleinrussen* [9, S. 26], *die Prosvita* [9, S. 75]

- реалії-полічлени номінативного характеру: укр. *курна хата, троїста музика, братська могила*, а також: *der Almanach Rusalka Dnistrovaja* [9, S. 73], *Kosaken-Starshyna* [9, S. 79]

- реалії-фразеологізми: укр. *лоби забрити, коло печі поратися, дбати про скриню, стати під вінець*.

- реалії – образи-символи: *кленовий листок*.

Проблема відтворення реалій вже протягом багатьох років привертає увагу науковців. Цим обумовлена велика кількість підходів до способів та прийомів трансляційного перейменування реалій. На думку С. Влахова та С. Флоріна, найбільш вдалим можна вважати таке введення у текст незнайомої реалії, яке могло б забезпечити її цілком природне, невимушене сприйняття читачем, без необхідності залучення додаткових засобів осмислення. Не варто пояснювати реалії, знайомі читачам з літератури, преси, культурного спілкування. Такими є універсальні в багатьох мовах реалії *сомбреро, пампа, гондола*, про які у читача уже склалось певне уявлення... [3, с. 192]. Проте цей підхід також потребує обережності, адже існує ризик переоцінки фонових знань читача.

Пропонуємо розглянути основні способи, які можна використовувати при відтворенні реалій.

О. Швейцер і В. Шевчук визначають три способи відтворення реалій засобами цільової мови: **транслітерацію, калькування, пояснювальний переклад**. А. Федоров обґрунтовує чотири способи передачі реалій: **транслітерацію (транскрипцію), уподібнення, калькування, гіпонімічний переклад** [7, с. 188]. В. Виноградов називає п'ять таких способів: **транскрипція, гіпо/гіперонімічний переклад, уподібнення, описовий переклад, калькування** [2, с. 93].

Схожою є класифікація Л. Бархударова, який також виділяє п'ять способів відтворення реалій: **транскрипцію (транслітерацію), калькування, описову перифразу, приблизний і трансформаційний переклади** [1, с. 134].

Вичерпним і докладним є опис можливостей передачі реалій, запропонований С. Влаховим та С. Флоріним. На їхню думку, прийоми передачі реалій можна, узагальнивши, звести до двох – це **транскрипція і переклад**. Мета перекладу полягає в тому, щоб «чуже» зробити максимально своїм тоді, як транскрипцію використовують для збереження «чужого» при використанні засобів та можливостей мови перекладу.

Транскрипція реалії – це механічне перенесення реалії з мови оригіналу в мову перекладу за допомогою графічних засобів останньої з максимальним наближенням до оригінальної фонетичної форми [5, с. 227]. Переклад реалії (або заміна, субституція) застосовують зазвичай у тих випадках, коли транскрипція з певних причин є неможливою або небажаною [3, с. 193].

Загальна схема способів передачі реалій (за С. Влаховим та С. Флоріним) виглядає так [3, с. 195]:

I. Транскрипція.

II. Переклад:

а) введення неологізма:

- калькування;
- напівкалькування;
- засвоєння;
- семантичний неологізм;

б) приблизний переклад:

- родово-видовий відповідник;
- функційний аналог (еквівалент);
- опис, пояснення, тлумачення;

в) контекстуальний переклад.

Українська дослідниця Р. Зорівчак вважає, що «у випадку реалій доречно говорити не про переклад у буквальному розумінні, а лише про віднайдення семантико-стилістичного відповідника або про **трансляційне перейменування реалій**» [4, с.131]. Р. Зорівчак виділяє такі способи трансляційного перейменування реалій:

- транскрипція (транслітерація);
- гіперонімічне перейменування;
- дескриптивна перифраза;
- комбінована реномінація;
- калькування повне і часткове;
- міжмовна транспозиція на конотативному рівні;
- метод уподібнення (субституція);
- віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад);
- контекстуальне розтлумачення (інтерпретація) реалій.

Пропонуємо докладніше розглянути способи передачі реалій безпосередньо на матеріалі книги «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine» Андреаса Каппелера.

Андреас Каппелер (20 вересня 1943, Швейцарія) – швейцарський історик, який спеціалізується на вивченні російсько-українських відносин. Науковець вивчав історію Східної Європи в університетах Відня і Цюриха. Будучи стипендіатом, проводив дослідження у Парижі, Гельсинкі, Цюриху та Москві. Нині професор Віденського університету, член Австрійської академії наук (2001), іноземний член Національної академії наук України (1996).

А. Каппелер став одним із перших учених, який у своїх працях робив акцент на багатоетнічності колишнього Радянського Союзу та Росії загалом. У монографії «Росія як поліетнічна імперія» науковець відійшов від монолітної національної історії Росії та показав інші регіони з абсолютно відмінними історичними й культурними традиціями. Завдяки науковому

інтересу до багатоетнічності СРСР А. Каппелер звернувся до більш докладного вивчення історії України.

Націєтворення, український націоналізм, історія Галичини та міжетнічні відносини – основні теми його наукових праць про Україну. Окрім того, учений досліджує синтез історії Росії та України. Серед його праць: «Rußlands Vielvölkerreich. Entstehung, Geschichte, Zerfall» (1992), «Kleine Geschichte der Ukraine» (1994), перекладені українською мовою, а також «Rußland und die Ukraine. Verflochtene Biographien und Geschichten» (2012), «Die Kosaken. Geschichte und Legenden» (2013), «Ungleiche Brüder. Russen und Ukrainer vom Mittelalter bis zur Gegenwart» (2017), «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine» (2003) та «Die Ukraine. Prozesse der Nationsbildung» – опублікований за редакцією А. Каппелера збірник доповідей різних науковців щодо українського питання.

Окрім того, А. Каппелер є автором великої кількості наукових статей з історії України («Ein «kleines Volk» von 25 Millionen: die Ukrainer um 1900» (1993), «Aspekte der ukrainischen Nationalbewegung im 19. und frühen 20. Jahrhundert» (1992), «Mazepisten, Kleinrussen, Chochols: die Ukrainer in der ethnischen Hierarchie des Russländischen Reiches», «Die Ukraine zwischen West und Ost. Überlegungen eines Historikers» (2000), «Historische Voraussetzungen für die ukrainische Staats- und Nationsbildung», «Vom Kosakenlager zum Euromaidan. Ukrainische Widerstandstraditionen» (2015) тощо), кожна з яких розкриває важливі сторінки української історії загалом та державотворення, зокрема.

Дослідник у своїх працях значною мірою дотримується українського національного «гранд-наративу» («Großen Erzählung»), як пише сам А. Каппелер у передмові до перекладеної українською мовою «Малої історії України», але завдяки своєрідному «погляду із-зовні» по-новому розставляє деякі акценти, інтегруючи в українську історію поляків, росіян, німців, євреїв та інші національні меншини, які жили в Україні.

Матеріал нашої розвідки – «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine» – книга, до якої ввійшли статті науковця, що відображають процес націє- та державотворення в Україні протягом XIX-XX століть: Україна між Сходом та Заходом, українці в етнічній ієрархії Російської імперії, український національний рух і національна еліта, відносини українців та інших етнічних груп на території України, а також висвітлення української історії у німецькомовних працях. Тому для статей А. Каппелера характерна наявність великої кількості суспільно-політичних (зокрема, історичних), етнографічних реалій та власних назв, відтворення яких потребує особливого підходу, зокрема, через необхідність передати поряд із предметним значенням і закладений у лексемі колорит. При цьому швейцарський історик, не будучи формально перекладачем для німецькомовного читача, все ж таки, виступає своєрідними «транслятором» – мови, українського національного колориту, української культури в цілому.

Транскодування, тобто використання **транскрипції/транслітерації** без поєднання з іншими способами відтворення реалій у праці А. Каппелера трапляється здебільшого для передачі **власних назв**, серед яких абсолютну перевагу мають **антропоніми**, причому науковець може подавати транслітероване ім'я та прізвище або лише прізвище особи: *Taras Ševčenko*, *Mychajlo Hruševs'kyj* [9, с.17], *Nikolaj Kostomarov* [9, с.18], *Bohdan Chmel'nyčkyj* [9, с.27], *Symon Petljura*, *Stepan Bandera* [9, с.53], *Stefan Rudnytsky* [9, с.57], *Natalija-Polonska-Vasylenko* [9, с. 62], *Ivan Franko* [9, с. 63], *Mazepa* [9, с. 37], *Petro Konashevyč-Sahajdačnyj* [9, с.58], *Skovoroda* [9, с. 59], *Machno* [9, с.66], *Kotljarevs'kyj* [9, с.73], *Hruševs'kyj* [9, с.75].

Слід зазначити, що серед інших тематичних груп онімів транслітерацію у чистому вигляді використано нечасто: для відтворення **географічних іменувань** – лише з назвами великих міст і річок: *Perejaslav* [9, с. 66], *Odessa* [9, с.67], *Lemberg (L'viv)*, *der Dnjepr* [9, с. 71], *Katerynoslav*, *Charkiv*, *Kiev* [9, с. 151],

Окрім онімів, за допомогою транслітерації А. Каппелер подає певні **суспільно-політичні** (*der Hetmanat* [9, с. 27], *Zemstva* [9, с. 82]) та **етнографічні реалії** (зокрема, **етноніми**: *Rusyny* [9, с. 26], **екзоніми**: *chochols* [9, с. 36] та «*chochly*» [9, с. 41]). Вважаємо за доцільне навести цитату з праці історика, яка розкриває значення останньої реалії, зберігаючи при цьому колорит: «*Die Masse der Ukrainer wurde damit im 19. Jahrhundert in den Augen der Russen zu «chochly», zu Prototypen von unzivilisierten Bauern*» [9, с.41]. Особливої уваги, на нашу думку, заслуговує ще

один спосіб використання транслітерації: у деяких випадках науковець подає німецький відповідник, а в дужках – транслітерацію з української чи російської мови: *«Offiziell umfasste das russische Volk alle Ostslawen, während man den Großrussen, Kleinrussen und Weißrussen nur die Qualität von Stämmen (plemja) zugehört. Das Ukrainische und Weißrussische galten als Dialekte (narečija), nicht als Sprache (jazyk) wie das Russische»* [9, с. 45]. Це дає змогу авторові зробити особливий наголос на поняттях, які, з одного боку, ніби не мають лінгвокультурного складника, а з іншого – саме з цими поняттями тісно пов'язане формування уявлень німецькомовної аудиторії про український народ, його культуру та мову. Наочно переконуємось, що реалію слід розглядати тільки у бінарному зіставленні.

Проаналізувавши способи відтворення реалій, до яких вдається А. Каппелер, ми виявили, що транскрипція та транслітерація набагато частіше є складовою частиною комплексних способів відтворення реалій, коли вони поєднуються з калькою, гіперонімом, дескриптивною перифразою, коментарем тощо.

Комбінована реномінація (поєднання в одному реченні двох способів відтворення значення реалії – транскрипції з описовою перифразою) – це найбільш поширений в А. Каппелера спосіб відтворення українських реалій, характерний для всіх лексико-семантичних груп:

Етнографічні реалії відображають часто зневажливі найменування (екзоніми), які давали зокрема, в Російській імперії, представникам українського етносу в різний часовий період: *Kleinrussen* («malorossy») [9, с. 45], *козакам – unzuverlässige Kosaken (čerkasy)* [9, с. 66], прихильникам національного-визвольного руху українців – *Mazepisten (mazepincy)* [9, с. 37].

Суспільно-політичні реалії представлені такими одиницями: *die beiden erste Parlamente (Dumy)* [9, с.76], *schriftliche ukrainische Umgangssprache (prostaja mova)* [9, с. 29], *national-ukrainische Hromady (eigentlich Gemeinden)* [9, с. 74], *«petljurovcy» und «banderovcy» (die Anhänger Symon Petljuras und Stepan Banderas)* [9, с.53], які свідчать про те, що автор, окрім денотативного значення суспільно-політичних явищ і понять, намагається зберегти сему локальності.

Описову перифразу автор зазвичай подає спочатку, а транскрибовану чи транслітеровану назву реципієнт може побачити в дужках, рідше – навпаки:

– *Den Fürsten standen ihre Gefolgschaften (družina) zur Seite, deren Mitglieder die Oberschicht des Kiever Reiches bildeten* [9, с. 31].

– Oberstes Entscheidungsgremium war *die Versammlung aller Kosaken, der Ring (kolo) oder Rat (rada)*, der die Offiziere und *den obersten Anführer des Kosakenheeres, den Hetman oder Ataman*, wählte und Gericht hielt [9, с. 55].

– Sein Bericht zeugt davon, dass die Kosaken sich schon im 16. Jahrhundert sozial differenzierten und erste Konflikte zwischen *der Čern', den einfachen Kosaken*, und *der Staršyna, den Offizieren*, auftraten [9, с. 56].

– Im Jahre 1663 wurde in Moskau ein für die Ukraine zuständiges Zentralamt, *die Kleinrussische Kanzlei (Malorossijskij prikaz)* [9, с. 68].

– Dazu kamen Nebengewerbe wie das *des Lohnfuhrmanns (čumak)* [9, с.149].

– Im Osten des Hetmanats lag *die Sloboda-Ukraine. Sloboda meint entweder Siedlung oder Freiheit*, und Hruševs'kyj hat die Region „Land der freien Gemeinden“ genannt [9, с. 75].

Слід відзначити високу компетентність А. Каппелера у вивченні історії України. Науковець розпізнає не лише власне реалії, а й образи-символи, які є прихованими реаліями, напр.:

– *Ihr Lebensbereich war also nicht die Steppe, das „wilde Feld“ (dyke pole), sondern der Fluss* [9, с. 55].

Транслітерацію у поєднанні з гіперонімом чи перифразою часто застосовано для відтворення онімів, серед яких найбільшу групу складають **антропоніми**. При цьому комбінована реномінація може полягати у поєднанні транслітерації з гіперонімом, вираженим одним словом (*Fürst Danylo* [9, с. 16], *der Kosak Mamaj* [9, с. 17], *Literaturwissenschaftler Grabowicz, der Historiker Rudnytsky* [9, с. 24], *die Universitätslehrer V. Antonovyč und M. Drahomanov* [9, с. 75]; або ж у складі словосполучення чи перифрази: *der aus Galizien stammende ukrainische Marxist Roman Rosdolsky* [9, с. 24], *Jevhen Čykalenko, der Herausgeber der „Rada“, der einzigen ukrainischsprachigen Tageszeitung Rußlands* [9, с. 31], *ukrainische Ökonomen der zwanziger Jahre M. Volobujev, M. Slabčenko, M. Javors'kyj* [9, с. 51], *der Außenminister der*

Hetman-Regierung des Jahres 1918 und bedeutende Historiker Dmytro Dorošenko [9, с. 58], *der ukrainische Literaturwissenschaftler Dmytro Čyževs'kyj* [9, с. 62], *die ukrainischen Emigranten Borys Lewytzkyj und Bohdan Osadčuk* [9, с. 62]. Як бачимо, автор не використовує оцінних епітетів, уникаючи зайвої експресивності та надаючи, таким чином, об'єктивну інформацію.

Окрім того, комбінована реномінацію застосовано також для відтворення інших груп власних назв, а саме:

- **монімії:** *Gouvernements Poltava Černigov (ukr. Černihiv), Chařkov (Charkiv)* [9, с. 26], *die Großstadt Kiev* [9, с. 32];
- **бібліонімії:** *Gedichtband 1840 (Kobzar), die Zeitschrift „Osnova“* [9, с. 74], *ukrainische Tageszeitung „Rada“* [9, с. 79], *die Zeitschrift «Batkivščyna»* [9, с. 82];
- **ергонімії:** *die Prosvita (Aufklärung)* [9, с. 75], *Turnvereine Sokil und Sič* [9, с. 76]).

Як засвідчують приклади, комбінована реномінація є ефективним способом відтворення українських реалій у науковому тексті, адже дає змогу не лише розкрити семантику реалії, а й передати її національне та історичне забарвлення, завдяки чому А. Каппелер презентує національну неповторність української культурної спільноти представникам німецької лінгвокультури.

Для перенесення української реалії в німецькомовну цільову культуру історик нерідко звертається до **калькування** (особливого виду запозичення: утворення нового слова/словосполучення або нового значення слова через буквальний переклад відповідного іншомовного елемента, що допомагає перенести в мову перекладу реалію при максимально точному збереженні семантичного змісту, але далеко не завжди без втрати колориту [4, с. 199]), застосовуючи його для відтворення всіх без винятку лексико-семантичних груп реалій. Серед них:

- **етнографічні реалії:** *Kleinrussen* [9, с. 26];
- **суспільно-політичні реалії:** *die Ukrainische Volksrepublik, Ukrainische Sowjetrepublik* [9, с. 47], *ukrainische galizische Armee* [9, с. 58];
- **ономастичні реалії**, які своєю чергою представляють різні тематичні групи:
 - **монімії:** *Fürstentum Galizien-Wolhynien* [9, с. 16];
 - **гідронімії:** *das Schwarze Meer* [9, с. 71];
 - **бібліонімії:** *«Zwei russische Völkerschaften»* [9, с. 18], *«Geschichte der Ukraine und der ukrainischen Cosacken, wie auch der Königsreiche Halitsch und Wladimir»* [9, с. 54], *Hruševs'kyjs Geschichte der Ukraine-Rus, Dmytro Dorošenkos «Die Ukraine und das Reich»* [9, с. 59], *Geschichte der Ukraine von Natalija-Polonska-Vasylenko* [9, с. 62],
 - **ергонімії:** *die «Organisation Ukrainischer Nationalisten» (OUN), die kulturell-wissenschaftliche Ševčenko-Gesellschaft* [9, с. 75], *die Ruthenisch-Ukrainische Radikale Partei* [9, с. 75], *kleine Geheimgesellschaft der «Bruderschaft der Heiligen Kirill und Method»* [9, с. 74], *die nationale und sozialistische Revolutionäre Ukrainische Partei (RUP)* [9, с. 76];
 - **ідеонімії:** *die Kiever Andreaskirche* [9, с. 16], *die Kiever Sophienkathedrale, eines der Wahrzeichen der Ukraine* [9, с. 16].

Автор також застосовує **напівкальку** (своєрідні часткові запозичення: частина слова або вислову перекладається, а частина залишається без перекладу) у поєднанні із транскрипцією чи транслітерацією:

- Das Wahlprinzip blieb in Kraft, *der Kosakenrat (sičova rada)* aus allen Sič-Kosaken blieb der wichtigste Entscheidungsträger [9, с. 76].
- Der Rat, das Organ der direkten Kosakendemokratie, wählte jedes Jahr neu *den Lager-Ataman (koshovyjataman)* [9, с. 76].

Опрацьований матеріал дає підстави зробити такі **висновки**. Для передачі українських реалій автор керувався комплексним підходом, застосовуючи транскодування (транскрипцію/транслітерацію) (здебільшого для відтворення власних назв), калькування/напівкальку та комбіновану реномінацію (як для суспільно-політичних, ономастичних реалій). Варто зазначити, що науковець підкріплює викладений матеріал мапами та глосарієм з поясненнями вжитих реалій. Це забезпечує повніше викладення інформації. Таким чином, шляхом трансляції понять української лінгвокультури засобами німецької мови А. Каппелер намагався внести до ментального досвіду

німецькомовної аудиторії нові знання про українське культурно-історичне середовище, доповнюючи та розширюючи базу інформації, яка знаходиться на межі свого й чужого.

До перспектив нашого дослідження належить визначення стратегій передачі реалій у роботах М. Ауста та А. Каргера, а також порівняння способів відтворення реалій цими авторами.

Джерела та література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – С. 118–146
2. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) // В. С. Виноградов. – М. : Изд. инс-та общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
3. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 340 с.
4. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
5. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь. – 3-е изд., перераб. – М. : Флинта: Наука, 2003. – 320 с.
6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – С. 59–88
7. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Высш. шк., 1983. – 303 с.
8. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – Київ : Либідь, 2007. – 248 с.
9. Kappeler A. Der Schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine / A. Kappeler. – Wien : Böhlau Verlag, 2003. – 216 S.

References

1. Barkhudarov, L. 1975. *Yazyk i perevod*, 118–146. M.: Mezhdunar otnosheniia.
2. Vinogradov, V. 2001. *Vvedeniie v perevodovedeniie (obshchiie i leksicheskiie voprosy)*. M.: Izdatelstvo instituta obshchego srednego obrazovaniia.
3. Vlahov, S., and Florin, S. 1980. *Neperevodimoe v perevode*. M.: Mezhdunarodnye otnosheniia.
4. Zorivchak, Roksolana. 1989. *Realii i pereklad (na materialii anhlomovnykh perekladiv ukrayinskoii prozy)*. Lviv: Vyd-vo pry Lviv. un-ti.
5. Nelyubyn, L. 2003. *Tolkovyii perevodovedcheskii slovar*. M.: Flynta; Nauka.
6. Retsker, Ya. 1974. *Teoriiia perevoda i perevodcheskaia praktika*, 59–88. M.: Mezhdunarodnye otnosheniia.
7. Fedorov, A. 1983. *Osnovy obshchei teorii perevoda (lingvisticheskie problemy)*. – M. : Vysshaia shkola.
8. Cherednichenko, Oleksandr. 2007. *Pro movu i pereklad*. – Kyiv: Libid.
9. Kappeler, Andreas 2003. *Der Schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine*. – Wien: Böhlau Verlag.

Ткаченко Юлія. Українські реалії в наукових текстах: виклики при передачі на німецький мову (на матеріалі книги А. Каппелера «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine»). В статті розглядаються особливості відтворення українських реалій в науковому тексті на німецький мову. Приводяться класифікації в історико-семантичному і структурному плані, реалії охарактеризовані як особливий вид одиниць безеквівалентної лексики, аналізуються їх лексико-семантичні особливості, при цьому виділені лексико-семантичні групи реалій. Визначаються відмінності між реаліями і термінами. Розглядаються класифікації основних способів, які можуть бути використані при відтворенні реалій, запропоновані різними ученими; зроблено порівняння цих класифікацій. Представлено аналіз реалій, використовуваних в книзі А. Каппелера, швейцарського історика, спеціалізуючогося на вивченні російсько-українських відносин, професора Венського університету, члена Австрійської академії наук (2001), іноземного члена Національної академії наук України (1996). Розглядаються стратегії і способи їх передачі на німецький мову, забезпечуючі збереження національного колориту і органічне сприйняття тексту реципієнтом. В статті підкреслюється важливість бінарного порівняння для визначення етнокультурної інформації. Виділені найбільш часто вживані способи, аналізується цілесамостійність їх застосування. Для передачі українських реалій автор керувався комплексним підходом, застосовуючи транскрипцію (транслітерацію) (в основному для відтворення імен), калькування і комбіновану реномінацію (як для громадсько-політичних, ономастических реалій). Слід зазначити, що вчений підкріплює викладений матеріал картами і глосарієм з поясненнями прийнятих реалій. Це забезпечує більш повне викладення інформації. В висновках обобщено, яким чином автор намагається внести в ментальний досвід німецькомовної аудиторії нові знання про українську культурно-історичну середовище, доповнюючи і розширюючи базу інформації, яка знаходиться на межі свого і чужого. В статті також визначені перспективи наукового дослідження.

Ключові слова: реалія, оними, транслітерація, калькування, способи перекладу, науковий стиль.

Tkachenko Yuliia. *Ukrainian Realia in the Scientific Texts: Challenges in the Rendering in the German Scientific Text (on the Material of A. Kappeler's Book «Der schwierige Weg zur Nation. Beiträge zur neueren Geschichte der Ukraine»)*. The article deals with the peculiarities of Ukrainian realia and their rendering in the German scientific text. It gives the classifications of the realia with a historic-semantic and structural focus.

The goal and the specific tasks of the article: to characterize realia as a special kind of nonequivalent vocabulary, to analyze their semantic features, and to distinguish semantic groups of realia. The article determines the differences between a realia and a scientific term. Classifications of the main methods that can be used in the rendering of realia, proposed by various scientists, are considered.

The article brings forward the analysis of the realia, used in the book of A. Kappeler, a Swiss historian specializing in the study of Russian-Ukrainian relations, Professor of the University of Vienna, member of the Austrian Academy of Sciences (2001), and a foreign member of the National Academy of Sciences of Ukraine (1996), in accordance with the given classifications. The scientist studied the history of Eastern Europe at the universities of Vienna and Zurich. The article approaches the ways of realias' rendering into German, which can ensure preservation of the national color and organic perception of the text by the recipient. The article emphasizes the importance of binary comparison for the definition of ethno cultural information.

Conclusions and prospects for further research. The most frequently used ways of rendering are singled out, the expediency of their application is analyzed. For the rendering of Ukrainian realia, the author was guided by a complex approach, using adaptive transcoding (mainly for the rendering of names), loan translation (for socio-political and onomastic realia). It should be noted that the scientist enforces the material presented with maps and a glossary with explanations of the accepted realia. This provides a more complete presentation of information. The conclusions determine how the author tries to introduce new knowledge about the Ukrainian cultural and historical environment into the mental experience of the German-speaking audience, supplementing and expanding the database of information that is on the verge of one's own and others'. The article also determines the prospects for future research.

Keywords: realia, onim lexicon, transliteration, loan translation, translation methods, scientific style.

УДК 811.111'25:340.113

Tetiana Shevchuk, Oksana Yasinska

SEMANTIC PECULIARITIES, SPECIFICS OF TRANSLATION OF MODERN ENGLISH LEGAL TERMINOLOGY

Semantic peculiarities and characteristics, specifics of translation of modern legal terminology were highlighted in the given article. The sciences with which it is closely intertwined were also singled out. The views of various well-known scholars on the issue of research were explored. The four main approaches to researching the modern English legal terminology were determined. The connection of polysemy and synonymy with the research problem (subject) were analyzed. Different cases of terminological homonyms are presented in the framework of the study of legal terminology. The specifics of legal terminology use in the process of texts translation were also outlined. Terminology as a subsystem of a language lexical system is an object of investigation in modern linguistics. The problem of term status was once a hotly debated issue due to constant attempts to contrast terms with regular expressions used in languages. Any specific terminology is a mirror of the conceptual system of a given branch of science in the form of a TS included in a terminological dictionary. That system performs the function of the lexical system of a language within a particular science. Language units that express specific concepts that pertain to the theory and practice of jurisprudence and serve to characterize and identify it are regarded as legal terms. The main issues involved with terms are: professional use, terms associated with specific concepts, the preciseness of meaning, existence of a definition, stylistic neutrality and the issue of a term's association with a TS. A terminological system corresponds to a term field in terms of its systemic relationships. Polysemy is a great source of a TS enrichment. The reason for this is that the more deeply a particular phenomenon is investigated, the more likely one can observe that different concepts are hidden under one and the same word. When the semantic link is broken, however, we can observe the breakdown of polysemy and the appearance of homonymy. In contrast to polysemy, which involves variation on the level of meaning/content, synonymy involves variation on the level of form/expression. Translation of terminology is a very complicated work. The basis of this activity is the visual and auditory perception of information in the original language, its understanding, reproduction in the native language of the translator. All terms, abbreviations, symbols must be unified. The translator of legal terminology should use printed publications, which cover the latest scientific and legal issues, problems, changes and amendments in the system of legislation in his/her work.

Key words: terminology, homonymy, synonymy, polysemy, semantic peculiarities, translation.

Formulation of a research problem and its significance. Terminology as a subsystem of a language lexical system is an object of investigation in modern linguistics. The problem of term status was once a hotly debated issue due to constant attempts to contrast terms with regular expressions used in languages. It was not until the 1970s that a certain re-orientation of linguistic investigation occurred. This

led to the perception of a term as a word or word-combination connected with a concept related to a specific field of knowledge.

Analysis of the research into this problem. The development of terminological theory began in the early 1930s with the publication of a work by an Austrian scholar E. Wüster [12], who laid the foundations of terminology as a science. A great deal of research has been undertaken in the study of this subject by Ukrainian scholars (I. Borysenko [3], I. Kvytko [7], V. Prach [8]), representatives of the Prague school of terminological theory and others.

Areas studied within the science of terminology are:

- the general mechanism of the formation of notions, definitions and terms;
- the way they can be fitted into classifications;
- the ways in which concepts can be named using different term structures;

The current scientific value of the study of terminology in general is connected with both the recent emergence of new terms and the formation of terminological systems (TSs) as new objects of research.

The topicality of the topic that we have chosen is related both to practical activity (upgrading the TSs of different branches of science in order to make them more logically synchronized) and the theoretical one dealing with the understanding of the peculiarities of nomenclature in the sphere of science and technology.

The object of our research is legal terminology, which is viewed as a distinct system. Any specific terminology is a mirror of the conceptual system of a given branch of science in the form of a TS included in a terminological dictionary. That system performs the function of the lexical system of a language within a particular science.

The subject matter is the analysis of systemic relationships within the legal TS.

The goal and the specific tasks of the article. Thus, **the goal** of our research is to define the potential forms of terms, the limits of their meanings, the terminological organization of the terms and creation of a TS after pointing out the various connections existing between separate terms.

In order to accomplish this goal we have focused on the following **tasks**:

- providing the definition of a term in modern linguistics and defining its principal features;
- indicating different approaches in this area of study;
- focusing on the legal terminology as a system;
- analyzing the systemic relationships inside the TS;
- stating the reasons for polysemy of a term;
- indicating the connection between polysemy and homonymy;
- dealing with the issue of synonymy and establishing the types of synonymous relationships which exist.

While completing the tasks set out above, we examined different viewpoints of scholars in this field of study.

Statement regarding the basic material of the research and the justification of the results obtained. The operational definition of a term in this paper is a language unit that expresses a specific concept within a concrete professional sphere and that characterizes and identifies this sphere. Therefore, language units that express specific concepts that pertain to the theory and practice of jurisprudence and serve to characterize and identify it are regarded as legal terms.

The main issues involved with terms are: professional use, terms associated with specific concepts, the preciseness of meaning, existence of a definition, stylistic neutrality and the issue of a term's association with a TS.

We have indicated 4 main approaches to the investigation of legal terminology:

1. diachronic or historical (V. Zhyvulin [6], M. Shevchenko [9]) dealing with visualization of the concepts of social and political life within a language;
2. structural (I. Borysenko [3]) describing such types of term formation as affixation, word-composition and abbreviation;
3. semantic (S. Dorda [5], N. Shylo [10]) devoted to division of terms into semantic groups and the interrelationships between the components of those groups;
4. functional (I. Humovska [4]) considering actual cases of term usage in different discourse settings.

In this article we regard legal terminology as a system. (A system is regarded as a unit that consists of logically coordinated elements).

A terminological system corresponds to a term field in terms of its systemic relationships. The latter comprise polysemy, homonymy, synonymy and antonymy.

Polysemy is a great source of a TS enrichment. The reason for this is that the more deeply a particular phenomenon is investigated, the more likely one can observe that different concepts are hidden under one and the same word. When a term is polysemous it provides the possibility for economy of language means for a more effective functioning of a specific sublanguage [11].

One of the reasons of polysemy of a legal term is its intercategoryality.

When the semantic content is to some extent variable, it can remain for some time within the old form of a word. When the semantic link is broken, however, we can observe the breakdown of polysemy and the appearance of homonymy. The main feature of polysemy is similarity of features while homonymy is based on their dissimilarity.

Homonyms are members of different semantic fields.

We have encountered various cases of terminological homonymy in legal terminology:

- H of a term and a word belonging to the language of general use;
- H of terms belonging to distant branches of science;
- H of a general and narrow scientific term;
- H of terms belonging to closely-related terminological fields;
- interfiled H (the most common one).

In contrast to polysemy, which involves variation on the level of meaning/content, synonymy involves variation on the level of form/expression. The issue of term synonymy is one of the most nagging/pressing ones in terminology. Some linguists consider the absence of synonymy to be an essential feature of a term. Others, e.g. O. Akhmanova [1], emphasizes that term synonyms provide the greatest depth of meaning to a concept.

Synonyms in terminology are terms belonging to one and the same concept but differing in the conceptual sphere, in the semantics of their constituent elements, in their etymology, in their degree of up-to-date and in the specific cases of functioning [11].

Everyone knows that specialized vocabulary is the basis for many branches, that is, for successful activity within them, knowledge of the modern English language is required. In particular, the very widespread and important professional activity is connected with the international cooperation between scientists nowadays.

Translation of terminology is a very complicated work. The basis of this activity is the visual and auditory perception of information in the original language, its understanding, reproduction in the native language of the translator. Therefore, in order for the translation of legal terminology to be acceptable, accurate, successful, one needs to have profound knowledge in this linguistic area, and also have the proper training of the lexical composition of both languages [2].

A number of mistakes in translation activities are assumed. Attempts to translate the sentence contents in the same sequence as the original language are the most common one. Detection of various lexical turns, grammatical forms and structures is the next step of the translator's activities. Accurate transmission of information occurs only if this condition is followed.

Translation of legal terminology is even more complicated. For full translation of terms it is necessary for the translator to understand absolutely their essence. Translation of unambiguous terms does not cause difficulties. It is not necessary to resort to the reduction of legal terms in the English language. Learning the terms without understanding and understanding their essence, processes, mechanisms, which is its basis leads to significant mistakes in the translation of legal terminology. It is therefore very important for the translation to be carried out by a highly skilled specialist. All terms, abbreviations, symbols must be unified. The translator of legal terminology should use printed publications, which cover the latest scientific and legal issues, problems, changes and amendments in the system of legislation in his/her work.

Conclusions and prospects for further research. In the basis of the points that have been presented above, it is evident that semantic relationships are characteristic not only of terms found in generally used vocabulary but also of the legal TS in particular. Beyond any doubt, terminological

vocabulary is enjoying a high level of development in recent times, the evidence of which is the emergence of new terms and the formation of TSs as new objects of research.

Джерела та література

1. Ахманова О. С. Очерки по общей лексикологии / О. С. Ахманова. – М. : Учпедгиз, 1957. – 295 с.
2. Білоус О. М. Теорія перекладу: навчальний посібник / О. М. Білоус. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. – 116 с.
3. Борисенко И. И. Английский язык в международных документах и дипломатической корреспонденции : учеб. пособие / И. И. Борисенко, Л. И. Євтушенко. – К. : Вища школа, 1992. – 343 с.
4. Гумовська І. М. Дослідження юридичної психолінгвістики та атрибуція тексту / І. М. Гумовська // Наукові записки Вінницького педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (Мовознавство) : зб. наук. пр. ; гол. ред. Н. Л. Іваницька. – 2016. – № 23. – С. 198–203.
5. Дорда С. В. Складності перекладу юридичної термінології / С. В. Дорда // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2011. – № 6. – С. 39–43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog_mov/2011_6_2/R1/Dorda/pdf.
6. Живулин В. П. Становление общественно-политической лексики США в сфере государственного управления в XVII–XX вв. : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – СПб., 1997. – 182 с.
7. Квитко И. С. Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов : Вища школа, 1976. – 127 с.
8. Прач В. И. Семантическая структура английских общеупотребительных слов и процессы их терминологизации (на материале лексики по лесотехническим специальностям) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – Львов, 1990. – 211 с.
9. Шевченко М. Структурне моделювання сучасної терміносистеми українського речового права / Марія Шевченко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. – 2004. – № 503. – С. 121–125.
10. Шило Н. І. Структурні типи українських технічних термінів (на матеріалі деревної та деревообробної термінології) / Н. І. Шило // Питання словотвору. – К., 1979. – С. 28–42.
11. Ясінська О. В. Концептуалізація синонімічних та антонімічних зв'язків у сфері комп'ютерних неологізмів сучасної англійської мови : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. – Луцьк, 2013. – 214 с.
12. Wüster E. Einführung in die allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie/ Eugen Wüster // hrsg. V. L. Bauer. – Wien : Technische Universität, 1979. – 145 S.

References

1. Akhmanova, O. S. 1957. *Ocherki po obshchei leksikologii*. M.: Uchpedgiz.
2. Bilous, O. M. 2002. *Teoriia perekladu*. – Kirovohrad: RVTs KDPU imeni V. Vynnychenka.
3. Borisenko, I. I. 1992. *Angliyskii yazyk v mezhdunarodnykh dokumentakh i diplomaticheskoi korrespondentsii*. K.: Vysshaia shkola.
4. Humovska, I. M. 2016. “Doslidzhennia yurydychnoi psyholinhvistyky ta atrybutsiia tekstu”. *Naukovi zapysky Vinnytskoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohii (Movoznavstvo)*, 23: 198–203.
5. Dorda, S. V. 2011. “Skladnosti perekladu yurydychnoi terminolohii”. *Naukovi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*, 6: 39–43. http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Nvnu/filolog_mov/2011_6_2/R1/Dorda/pdf.
6. Zhivulin, V. P. 1997. “Stanovleniye obshchestvenno-politicheskoi leksiki SSHA v sfere gosudarstvennogo upravleniia v XVII–XX vv.”. PhD diss., Spb.
7. Kvitko, I. S. 1976. *Termin v nauchnom dokumente*. Lvov:Vysshaia shkola.
8. Prach, V. I. 1990. “Semanticheskaiia struktura angliiskikh obshcheupotrebitelnykh slov i protsesy ikh terminologizatsii (na materiale leksiki po lesotekhnicheskim spetsialnostyam)”. PhD diss., Lvov.
9. Shevchenko, M. 2004. “Strukturne modeliuvannia suchasnoi terminosystemy ukrainskoho rechovoho prava”. *Visnyk Nats. un-tu “Lvivska politekhnikha”*. Serii: *Problemy ukrainskoi terminolohii*, 503: 121–125.
10. Shylo, N. I. 1979. “Strukturni typy ukrainskykh tekhnichnykh terminiv (na materialy derevnoi ta derevoobrobnoi terminolohii)”. *Pytannia slovotvoru*, 28–42. Kyiv.
11. Yasinska, O. V. 2013. “Kontseptualizatsiia sinonimichnykh ta antonimichnykh zviazkiv u sferi kompiuternykh neolohizmiv suchasnoi anhliiskoi movy”. PhD diss., Lutsk.
12. Wüster, E. 1979. *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und Terminologische Lexikographie*. Wien: Technische Universität.

Шевчук Тетяна, Ясінська Оксана. Семантичні особливості, специфіка перекладу сучасної англійської юридичної термінології. Описано семантичні особливості та характеристики, специфіку перекладу сучасної англійської юридичної термінології. Виокремлено науки, з якими вона тісно переплітається. Досліджено погляди різних відомих науковців щодо проблем дослідження. Визначено чотири основні підходи до вивчення сучасної англійської юридичної терміносистеми. Проаналізовано зв'язок полісемії та синонімії з темою дослідження. Представлено різні випадки термінологічних омонімів в межах аналізованої юридичної термінології. Досліджено специфіку використання юридичної лексики при перекладі текстів. Термінологія як підсистема мовної лексичної

системи є об'єктом вивчення в сучасній лінгвістиці. Питання статусу терміна були колись гарячою дискусійною проблемою через постійні спроби контрастувати терміни зі сталими виразами, що використовуються в мовах. Будь-яка конкретна термінологія є дзеркалом концептуальної системи науки, до якої вона належить, у формі ТС (термінологічна система), що входить до термінологічного словника. Ця система виконує функцію лексичної системи мови в межах певної науки. Мовні одиниці, що висловлюють конкретні поняття, які стосуються теорії та практики юриспруденції і служать для характеристики та ідентифікації, розглядаються як юридичні терміни. Основними питаннями, пов'язаними з термінами є: професійне використання, зв'язок термінів з конкретними поняттями, точність сенсу, наявність визначення, стилістичний нейтралітет. Термінологічна система відповідає поняттю поля терміна в сенсі його системних зв'язків. Полісемія – яскраве джерело збагачення ТС. Причиною цього є те, що чим глибше досліджується особливе явище, тим більше можна спостерігати, що різні поняття приховані під одним і тим самим словом. Проте, коли семантична ланка порушується, ми можемо бачити руйнацію полісемії та появу омонімії. На відміну від полісемії, яка передбачає варіацію рівня поняття/змісту, синонімія передбачає варіацію рівня форми/вираження. Переклад термінології – дуже складна робота. Основою цієї діяльності є візуальне та слухове сприйняття інформації мовою оригіналу, її розуміння, відтворення рідною мовою перекладача. Всі терміни, скорочення, символи повинні бути єдиними. Перекладач юридичної термінології у своїй роботі повинен використовувати друковані видання, які охоплюють останні наукові та правові питання, проблеми, зміни та доповнення в системі законодавства.

Ключові слова: термінологія, омонімія, синонімія, полісемія, семантичні особливості, переклад.

Шевчук Татьяна, Ясинская Оксана. Семантические особенности, специфика перевода современной английской юридической терминологии. В статье рассмотрено вопрос о семантических особенностях и характеристиках, а также специфике перевода современной английской юридической терминологии. Обращено внимание на науки, с которыми она тесно переплетается. Охарактеризовано мнения разных ученых по вопросу исследования. Определено четыре главных подхода по изучению современной английской юридической терминосистемы. Проанализировано связь полисемии и синонимии с темой исследования. Представлено разные случаи терминологических омонимов в рамках исследованной юридической терминологии. Исследовано специфику использования юридической лексики при переводе текстов. Терминология как подсистема языковой лексической системы является объектом исследования в современной лингвистике. Проблема статуса термина была когда-то горячо обсуждаемой из-за постоянных попыток контрастировать термины с устойчивыми (регулярными) выражениями, которые используются в языках. Любая конкретная терминология является зеркалом концептуальной системы науки, к которой она относится, в форме ТС (терминологическая система), которая входящей в терминологический словарь. Эта система выполняет функцию лексической системы языка в пределах определенной науки. Языковые единицы, выражающие конкретные понятия, касающиеся теории и практики юриспруденции и служат для характеристики и идентификации, рассматриваются как юридические термины. Основными вопросами, связанными с терминами являются: профессиональное использование, связь терминов с конкретными понятиями, точность смысла, наличие определения, стилитический нейтралитет. Терминологическая система соответствует понятию поля термина с точки зрения его системных связей. Полисемия – прекрасный источник обогащения ТС. Причиной этого является то, что чем глубже исследуется особое явление, тем больше можно наблюдать, что разные понятия скрыты под одним и тем же словом. Однако, когда семантическое звено нарушается, мы можем наблюдать разрушение полисемии и появление омонимии.

В отличие от полисемии, которая предусматривает вариацию уровня понятия/содержания, синонимия предусматривает вариацию уровня формы/выражения. Перевод терминологии – очень сложная работа. Основой этой деятельности является визуальное и слуховое восприятие информации на языке оригинала, ее понимание, воспроизведение на родном языке переводчика. Все термины, сокращения, символы должны быть едиными. Переводчик юридической терминологии в своей работе должен использовать печатные издания, которые охватывают последние научные и правовые вопросы, проблемы, изменения и дополнения в системе законодательства.

Ключевые слова: терминология, омонимия, синонимия, полисемия, семантические особенности, перевод.

УДК 81'246.2

Юлія Шовкопляс

ПРОБЛЕМА МОВНОГО ЯВИЩА SPANGLISH У КОНТЕКСТІ ФЕНОМЕНА БІЛІНГВІЗМУ

Статтю присвячено мовному явищу Spanglish, репрезентованому як приклад мовної взаємодії, в межах якої співіснують два варіанти різних мов (американського варіанта англійської мови та мексиканського варіанта іспанської). Постулюється, що вищезазначений феномен проявляється шляхом використання інтегрованих

англіцизмів в іспанській мові: частотному й спонтанному вживанні неасимільованих англіцизмів (наприклад, зі збереженням англійської фонетики) в іспанській мові; використанні синтаксичного калькування і калькування з англійської мови на іспанську; частотному й побіжному переключенні та змішуванні мовних кодів, особливо внутрішніх (тобто всередині одного речення); відхиленні від правил класичної іспанської граматики, що трапляється в носіїв білінгвізму, знання іспанської яких суттєво поступаються носіям у результаті перемикання/змішання мов; відмінних ознак іспанської як другої мови (писемної/усної) мільйонів американців нелатиноамериканського походження, які вивчали її з особистою або професійною метою.

Ключові слова: Spanglish, англіцизми, мовна взаємодія, мовні контакти, неасимільована лексика, англійська фонетика, мовні коди.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сьогодні опис варіантів національних мов (наприклад, англійської, французької, іспанської, португальської, арабської тощо) став підґрунтям для формування одного з найбільш перспективних лінгвістичних досліджень – варіантології. Остання передбачає вивчення стратифікації та функціонування мови в тих умовах, в яких нею користуються певні національні носії. Отже, явище варіативності, зумовлене гетерогенним характером мови, спостерігається як на рівні національної мови (національні варіанти полінаціональних мов), так і на локальному (частковому) рівні: стратифікація національних варіантів як більш дрібних підсистем [6, с. 5].

Особливою продуктивністю окреслений напрям мовознавчих досліджень відзначається у випадках аналізу межових станів мовної полісистеми, що зазвичай супроводжують мовні контакти в тому випадку, коли відбувається зіткнення двох лінгвокультурних систем. Так, показовими в цьому плані вважаємо факти змішування мовних систем загалом і функціонування мовних явищ на кшталт Spanglish, що характеризуються неоднозначністю як свого тлумачення спеціалістами, так і побутування з позицій мовної прагматики в контексті феномена білінгвізму.

Актуальність дослідження зумовлена потребою поглибленого аналізу Spanglish як факту у функціонуванні мовної свідомості та його локалізації стосовно білінгвізму, зокрема, необхідністю перегляду значення першого для розвитку мовної полісистеми. Вищезазначене дає змогу зробити висновок про особливу актуальність вивчення етнічного фактору, що репрезентує свою актуальність через низку причин: по-перше, його вивчення сприяє розумінню природи національної самосвідомості, а по-друге, процеси глобалізації можуть привести як до розширення політичних, економічних та культурних етноконтактів, так і до згасання й знищення низки етнічних культур [1, с. 10].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять наукові праці в галузі контактної лінгвістики (О. Ахманова, В. Беліков, Р. Будагов, В. Виноградов, Л. Крисін, Б. Ларін, J. Aitchison, A. Ardila, D. Crystal, Y. Matras, R. Wardhaugh та ін.); кодової варіативності (У. Вайнрайх, А. Швейцер, Р. Auer, F. Barkin, L. Bloomfield, R. Jacobson, S. Poplack, R. Sanchez та ін.); теорії соціальної стратифікації мови (А. Швейцер, W. Labov); білінгвізму (Е. Верещагін, Л. Щерба, С. Baker, L. Bloomfield, G. Valds, U. Weinreich та ін.); висловлювання і мовної поведінки (М. Бахтін, Й. Стернін та ін.); теорії мовленнєвого акту (J. Austin, T. van Dejk, J. Searle).

Крім того, ми звертаємо увагу на напрацювання окремих мовознавців (К. Бекер, У. Вайнрайх, Л. Крисін, О. Проценко та ін.), у працях яких зосереджено увагу на здатності учасників комунікації (первинних репрезентантів етнічних зв'язків) до варіювання власного мовлення залежно від умов спілкування для уникнення можливого комунікативного конфлікту [1, с. 8].

Метою статті є розгляд особливостей репрезентації функціонування мовного явища Spanglish у контексті феномену білінгвізму.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Перед тим, як безпосередньо перейти до мовного явища Spanglish, вважаємо за потрібне розглянути термінологію, пов'язану з явищами інтерференції [3], що виникає при контакті двох мов. Цікавим є той факт, що в питаннях кодового перемикання спостерігається різноманітність не лише методологічних підходів, але й термінології. Серед понять, що використовують відносно явищ мовного варіювання в мові білінгвів, виділяють «кодове змішання» (англ. code-mixing), «зміну кодів» (англ. code-changing), «кодове перемикання» (англ. code-switching) тощо. Як

стверджує М. Ліпскі, розподіл на подібні категорії пояснює якісні і кількісні відмінності, що характеризують випадки білінгвальних перемикачів у різних обставинах [14; 15].

Одним із перших та основоположних стало розмежування, запропоноване Е. Хаугеном в 1956 р. Дослідник розрізняє кодове перемикання (альтернативне використання двох мов), інтерференцію (лінгвістичне накладання двох мов) та інтеграцію (регулярне використання матеріалу однієї мови в іншій, коли це вже не є ні перемиканням, ні інтерференцією) [10, р. 40–41; 11].

Отже, один і той же термін може вживатися лінгвістами по-різному для позначення явищ, пов'язаних із мовною інтерференцією. І хоча для науки важливо мати консолідовану теоретичну мову, вищенаведений огляд доводить, що для явищ кодової варіативності і дотепер не закріплено уніфікованих термінів.

Зауважимо, що іспанська мова, поширена в США, безумовно, відрізняється від стандартної мексиканської іспанської. З плином часу іспанська в США настільки змінилася, що отримала вищезазначену назву Spanglish та поширилася у прикордонних із Мексикою територіях, зокрема Каліфорнії, Аризони, Новій Мексиці, Техасі, а також у Флориді та місті Нью-Йорку. Цей різновид на рівні тексту проявляється в тому, що англійські речення включаються в іспанське мовлення або іспанський контекст – в англійські лексичні одиниці [1, с. 8]. Тобто відбувається інтерференція як змісту, так і форми одних мовних одиниць з іншими, що призводить до флуктуацій в обох мовних полісистемах.

Spanglish є явищем, притаманним виключно латинській культурі, локалізованій у Сполучених Штатах, що деяким вченим дало підстави вважати Нью-Йорк культурною столицею Латинської Америки. Незважаючи на те, що Spanglish майже всіма лінгвістами не визнається мовою, все-таки вона потребує більш чіткого визначення як мовне явище. На сьогодні вчені користуються двома найменуваннями: Spanglish та Espanglish. Усі ці неологізми були складним словом, до якого входили дві основи, що апелюють до іспанської й англійської мови [8, с. 172].

Зауважимо, що на відміну від білінгвізму (специфічного стану суспільного життя, який характеризується наявністю й функціонуванням та співіснуванням двох мовних систем в межах однієї держави, при цьому юридично легітимізованих через її норми й закони [5]), Spanglish, хоча і має своїм підґрунтям лексичну неоднорідність суспільства (наприклад, наявність в одній державі двох етносів, які використовують різні мови [2]) та постулює своїм побутуванням наявність етнічних «домішок», присутніх у кожному суспільстві, однак не репрезентує їх атомізовано. Натомість відбувається змішування смислів обох мовних полісистем, причому змішування не органічне, а хаотизоване, з подальшою атомізацією всіх рівнів окреслених мовних систем.

Однак існує підхід, згідно з яким Spanglish позиціонують у межах явища іспано-англійського білінгвізму. Вивчаючи його особливості, мовознавець К. Бекер підкреслює декілька основних мовленнєвих моментів, які сприяють реалізації намірів мовця. Зокрема, дослідник виділяє такі детермінанти, коли переключення між мовами відбувається у функції: а) емоційного засобу; б) засобу зміни форми дискурсу при переході від оповіді до коментаря і від ствердження до запитання; в) засобу управління адресатом; г) засобу вираження об'єктивності або суб'єктивності [1, с. 8]. Окрім того, Spanglish може бути засобом увиразнення мови персонажа в художньому тексті, що підкреслює самотність особистості останнього. Окреслена тенденція особлива помітна, зокрема, в діалозі з роману письменника Дж. Браші «Yo-Yo Boing!»: Anita: *Hola, good morning, como estas?* Mark: *Good, y tu?* Anita: *Todo bien. Pero tuve problemas parqueando mi carro this morning* [1, с. 9].

Припускаємо, що розгляд Spanglish у межах білінгвізму є можливим лише в тому випадку, якщо розуміти останній у найбільш широкому (процесуальному) значенні як динаміку, дію, співіснування двох мовних полісистем, без лімітування окресленого процесу межами форм такої взаємодії, як це узвичаєно в поняттєвій сфері феномена білінгвізму. При цьому варто зазначити, що хоча на сьогодні відбувається розвиток мовної полісистеми, а також збагачення словникового складу лексичними інноваціями, все ж має місце розмивання пуристичних тенденцій побутування мовної полісистеми, покликаних зберегти стабільність функціонування всієї структури. У цьому плані Spanglish потрібно позиціонувати як одиниці вторинної номінації, створені від англійських лексем за допомогою словотвірних засобів іспанської мови: *dropear – to drop, faxear – to fax, chequear – to check, carpeta – carpet, emaillear – to e-mail* тощо [1, с. 8].

Як і М. Солженіцина, мовне явище Spanglish ми розглядаємо як «змішаний код», адже використовувати такий термін безпечніше, ніж «змішана мова», бо код відсилає нас також до теорії комунікації, що дає змогу відійти від численних та іноді суперечливих визначень мови в лінгвістиці [7]. Визначення змішаного коду, представлене у «Словнику термінів міжкультурної комунікації», містить важливі аспекти цього явища: «Код змішаний – новий варіант мови, що виникає в результаті індивідуального білінгвізму, в якому стають нормою змішування і перемикавання кодів. Зазвичай при цьому відбувається оперття на лексику однієї мови і граматику іншої» [4]. Тому варто зазначити, що різноманітні варіанти іспанської мови на території США, закріплені за вихідцями з Мексики, Пуерто-Рико, Куби, Домініканської Республіки тощо, переконують у тому, що мовне явище Spanglish слугує уніфікованим кодом для цих груп. Використовуючи дихотомію, запропоновану Д. Гамперц у контексті вивчення кодового перемикавання, можна визначити змішаний код Spanglish як суму додавання «we code» (етнічна мова білінгвів) і «they code» (мова тієї широкої групи людей, відносно якої ця білінгвальна спільність є міноритарною) [12; 13].

На користь декларування Spanglish як білінгвального утворення свідчить ще один приклад висловлювання двомовного носія, який по черзі використовує елементи двох мов у межах одного комунікативного акту: «I'm sorry I cannot attend next week's meeting *porque tengo una obligacion de negocios en Boston, pero espero que* (because I have a business obligation in Boston, but I hope that) I'll be back for the meeting the week after» [1, с. 9].

Отже, з позицій як мовної, так і комунікативної прагматики існування низки лінгвістичних явищ доводить, що мовлення латиноамериканців містить вияви інтерференції на рівні запозичень мовних конструкцій з англійської мови. При цьому, на відміну від запозичень, фіксація калькування в мовному потоці набагато складніша, оскільки механізми перекладу кальок діють без уведення іншомовного матеріалу до канви матричної мови [4, с. 168].

Важливо розмежовувати випадки істинного перемикавання мовного коду та одиничні вкраплення іншої мови, до яких належать окремі слова, словосполучення рідною мовою іммігрантів, або навпаки – вживання окремих слів чи словосполучень рідної мови в мовленні нерідною, що розглядається нами як змішування мовних кодів [9, с. 125].

Такі вкраплення, будучи маркерами етнічної належності двомовних комунікантів, виконують стилістичну функцію і не несуть основної інформації. Прикладом цих вклучень в англійській мові іспаномовного населення Техасу можуть бути такі іспанські слова/словосполучення, як *ndale, pues* – *добре, добре*, *s – ma, por favor* – *будь ласка*:

1) – Are you ready to go?

– *ndale, pues*. Let's go!

Переклад українською:

– Ти готовий іти?

– Добре. Пішли!

2) *watchale!*

Переклад українською:

Обережно!

Цікавим є другий зразок. Це інформативне кліше – гібридне утворення, що складається з двох морфем: англ. *watch* та ісп. *ale*. І воно не є одиничним. Одночасно з таким використанням іспанських вкраплень трапляються окремі англійські слова/словосполучення на кшталт *you know* – *знаєш*, які виконують функцію підтримання контакту і не несуть інформативного навантаження: *You know, vengo pa trah maana*. – *Знаєш, я повертаюся завтра*. Важливо зазначити, що перемикавання мовного коду в умовах білінгвізму має ряд відмінностей. При білінгвізмі мовні коди, які використовуються в різних соціальних ситуаціях, є соціолінгвістично змінними. Наприклад, у штаті Техас такими соціолінгвістичними змінними є характерні для носіїв тейхаського територіального варіанта форми *you all/y'all* – ви всі, використання подвійної модальності: *I might could ...* – *я, можливо, ..., I'm fixin 'to ...* – *я збираюся зробити що-небудь та ін.*

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Феномен білінгвізму поширений всюди, де два етноси проживають близько один до одного. Іспано-англійський білінгвізм зумовлений зростанням іспаномовного населення, що, у свою чергу, призводить до поширення мексиканського варіанта іспанської мови, яке свідчить про дисбаланс, що характеризує наявну мовну ситуацію.

Як показало проведене дослідження, Spanglish є прикладом такої мовної взаємодії, в межах якої співіснують два варіанти різних мов (американського варіанта англійської мови та мексиканського варіанта іспанської). Результатом цього змішування і взаємодії є формування в населення феномена Spanglish, що функціонує в межах білінгвізму і досі не отримав однозначного тлумачення з боку спеціалістів.

Вищезазначений феномен виявляється шляхом використання інтегрованих англіцизмів в іспанській мові: частотному й спонтанному вживанні неасимільованих англіцизмів (наприклад, зі збереженням англійської фонетики) в іспанській; використанні синтаксичного калькування і калькування з англійської на іспанську; частотному й побіжному переключенні та змішуванні мовних кодів, особливо внутрішніх (тобто всередині одного речення); відхиленні від правил класичної іспанської граматики, що трапляються в носіїв білінгвізму, знання іспанської яких суттєво поступається носіям у результаті перемикання/змішування мов; відмінних ознак іспанської як другої мови (писемної/усної) мільйонів американців нелатиноамериканського походження, що вивчали мову з особистою або професійною метою.

Перспектива вивчення мовних варіантів є незаперечною через те, що надає невичерпний матеріал для проникнення у витоки мови, її історичне минуле, що дає змогу об'єктивно оцінити й зрозуміти особливості становлення та розвитку літературної норми, різноманітних соціальних і професійних говірок, а також територіальних варіантів. Окрім того, це дає можливість виявити тенденцію подальшого розвитку мови, відкриваючи шлях до розуміння не тільки так званих «відхилень» від правил вимови і граматики, але й самих правил, а відтак може слугувати міцною основою для дослідження становлення та розвитку лексичного значення мовних одиниць словникового складу.

Джерела та література

1. Абросимова Л. С. Теория языковой относительности как основа анализа языковых изменений в современном американском языке / Л. С. Абросимова // Вестник Томского государственного университета. – 2010. – № 336. – С. 7–10.
2. Білінгвізм (двомовність) : [електронний ресурс] // ETNO.US.org.ua. – Електрон. дані. – Режим доступу : <http://etno.us.org.ua/blog/glossary/18.html>. – Назва з екрану.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты / У. Вайнрайх. – Киев : Высшая школа, 1979. – 263 с.
4. Жукова И. Н. Словарь терминов межкультурной коммуникации / И. Н. Жукова, М. Г. Лебедько, З. Г. Прошина, Н. Г. Юзефович ; под ред. М. Г. Лебедько и З. Г. Прошиной. – М. : Флинта, 2013. – 632 с.
5. Зайцева Л. С. Білінгвізм як мовне та соціальне явище : [електронний ресурс] / Л. С. Зайцева // Publishing house Education and Science. – Електрон. данные. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Philologia/59619.doc.htm. – Название с экрана.
6. Скроб Т. В. Особенности билингвизма и диглосии в территориальном варианте национального языка (на материале техасской разновидности американского варианта английского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Т. В. Скроб ; Саратовский национальный исследовательский государственный университет им. Н. Г. Чернышевского. – Саратов, 2017. – 235 с.
7. Солженицина М. В. Социолингвистические механизмы порождения и особенности функционирования Spanglish (на материале аудиовизуальных медиатекстов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / М. В. Солженицина ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – Москва, 2014. – 174 с.
8. Сударь Г. С. К вопросу о статусе Spanglish / Г. С. Сударь // Вестник Российского нового университета. – 2010. – Вып. 1. – С. 171–174.
9. Швейцер А. Д. Современная социолингвистика: теория, проблемы, методы / А. Д. Швейцер. – 2 е изд. – М. : Либроком, 2009. – 176 с.
10. Haugen E. Bilingualism in the Americas: a bibliography and research guide / E. Haugen. – University of Alabama Press, 1956. – 159 p.
11. Haugen E. The Norwegian Language in America / E. Haugen. – Vol. 1. – Philadelphia, 1953. – 695 p.
12. Gumperz J. Discourse Strategies / J. Gumperz. – Cambridge : Cambridge University Press, 1982. – 225 p.
13. Gumperz J. Cognitive aspects of bilingual communication / J. Gumperz, E. Hernandez-Chevez // El Lenguaje de los Chicanos. Arlington (VA): Center for Applied Linguistics, 1975. – P. 154–163.
14. Lipski J. M. Varieties of Spanish in the United States / J. M. Lipski. – Georgetown University Press, 2008. – 320 p.
15. Lipski J. M. Linguistic Aspects of Spanish-English Language Switching / J. M. Lipski // Special Studies. – Arizona State University, 1985. – № 25–91 p.

References

1. Abrosimova, Larisa S. 2010. "Teoriia yazykovoi otnositelnosti kak osnova analiza yazykovykh izmenenii v sovremennom amerikanskom yazyke". *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, 336: 7–10.

2. *Bilinhvizm (dvomovnist)*. 2010. Last modified on October 1, 2010. <http://etno.us.org.ua/blog/glossary/18.html>.
3. Vainraikh, Uriyel. 1979. *Yazykovye kontakty*. Kiyev: Vysshaia shkola.
4. Zhukova, Irina N., and Lebedko, Mariya Gr., et al. 2013. *Slovar terminov mezhkulturnoi kommunikatsii*. Moskva: Flinta.
5. Zaitseva, L. S. 2010. "Bilinhvizm yak movne ta sotsialne yavyshche". *Publishing house Education and Science*. http://www.rusnauka.com/6_NITSB_2010/Philologia/59619.doc.htm.
6. Skrob, Tatiana V. 2017. "Osobnosti bilingvizma i diglossii v territorialnom variante natsionalnogo yazyka (na materiale tekhnasskoy raznovidnosti amerikanskogo varianta angliiskogo yazyka)". PhD diss., Saratov: Saratovskiy natsionalnyi issledovatel'skiy gosudarstvennyi universitet im. N. G. Chernyshevskogo.
7. Solzhenitsina, Marina V. 2014. "Sotsiolingvisticheskie mekhanizmy porozhdeniia i osobnosti funktsionirovaniia Spanglish (na materiale audiovizualnykh mediatekstov)". PhD diss., Moskva: Moskovskiy gosudarstvennyi universitet im. M. V. Lomonosova.
8. Sudar, Galina S. 2010. "K voprosu o statuse Spanglish". *Vestnik Rossiyskogo novogo universiteta*, 1: 171–174.
9. Shveitser, Aleksandr D. 2009. *Sovremennaiia sotsiolingvistika: teoriia, problemy, metody*. Moskva: Librokom.
10. Haugen, Einar. 1956. *Bilingualism in the Americas: a bibliography and research guide*. Alabama: University of Alabama Press.
11. Haugen, Einar. 1953. *The Norwegian Language in America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
12. Gumperz, John J. 1982. *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Gumperz, John J., and Hernandez-Chevez, Eduardo. 1975. "Cognitive aspects of bilingual communication". In *El Lenguaje de los Chicanos*, 154–163. Arlington (VA): Center for Applied Linguistics.
14. Lipski, John M. 2008. *Varieties of Spanish in the United States*. Washington, DC: Georgetown University Press.
15. Lipski, John M. 1985. *Linguistic Aspects of Spanish-English Language Switching. Series: Special Studies*. Arizona: Arizona State University.

Шовкопляс Юлия. Проблема языкового явления Spanglish в контексте феномена билингвизма. Статья посвящена языковому явлению Spanglish, представленному в качестве примера лингвистического взаимодействия, в пределах которого сосуществуют два варианта разных языков (американский вариант английского и мексиканский вариант испанского языка). В статье утверждается, что феномен двуязычия широко распространен везде, где две этнические группы живут в близком контакте друг с другом. Автор также подчеркивает, что испано-английское двуязычие связано с увеличением количества испаноязычного населения, что, в свою очередь, ведет к широкому использованию мексиканской версии испанского языка, указывает на дисбаланс, характеризующий лингвистическую ситуацию. Установлено, что результатом этого смешения и взаимодействия является формирование языкового явления Spanglish, которое функционирует в границах двуязычия и еще не получило однозначной интерпретации среди специалистов.

Результаты, полученные в ходе исследования, позволяют сделать вывод о том, что вышеупомянутое явление проявляется посредством употребления интегрированных англицизмов в испанском языке: частотном и спонтанном использовании неассимилированных англицизмов (к примеру, с сохранением английской фонетики) в испанском языке; использовании синтаксического калькирования и калькирования с английского на испанский язык; частотном и фоновом переключении и смешивании языковых кодов, особенно внутренних (то есть в середине одного предложения); отклонении от правил классической грамматики испанского языка, встречающегося у носителей билингвизма, знание испанского которых существенно уступает носителям в результате переключения/смешивания языков; отличительных признаков испанского в качестве второго языка (письменного/устного) миллионов американцев нелатиноамериканского происхождения, которые изучили язык в личных или профессиональных целях.

Ключевые слова: Spanglish, англицизмы, языковые контакты, неассимилированная лексика, английская фонетика, языковые коды.

Shovkoplias Yuliia. The Problem of Language Phenomenon Spanglish in the Context of Bilingualism. The article is devoted to language phenomenon Spanglish, represented as an example of linguistic interaction, within the boundaries of which two variants of different languages coexist (American variant of English and Mexican variant of Spanish language). The author points out that the phenomenon of bilingualism is widespread wherever two ethnic groups live in close contact with one another. The author also highlights that the Spanish-English bilingualism is due to the growth of the Spanish-speaking population, which, in turn, leads to the widespread use of the Mexican version of the Spanish language, indicates an imbalance characterizing the linguistic situation. It has been revealed that the result of this mixing and interaction is the formation of the Spanglish phenomenon in the population that functions within the boundaries of bilingualism and has not yet received an unambiguous interpretation among specialists.

The results obtained in the present study permit to make the conclusion that the aforementioned phenomenon is manifested through the use of integrated Anglicisms in the Spanish language: the frequency and spontaneous use of non-assimilated Anglicisms (for example, with the preservation of English phonetics) in Spanish; using syntactic grafting and shredding from English to Spanish; frequent and forward switching and mixing of speech codes, especially internal (that is, within a single sentence); deviation from the rules of the classical Spanish grammar, which occurs in the bearers of bilingualism, whose knowledge of Spanish is significantly inferior to the carriers as a result of the switching / mixing of languages; distinctive features of the Spanish as the second language (written / oral) of millions of Americans of non-Latin origin who have taught the language for personal or professional purposes.

Key words: Spanglish, anglicisms, language contacts, unassimilated lexicon, English phonetics, language codes.